

ISBN 961-91262-1-1

Taras Kermauner

RSD

Dramatika slovenske politične emigracije 8

Razval ali povečanje

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA
SLOVENSKE DRAMATIKE

RAZVAL ALI POVELIČANJE

Dramatika slovenske politične emigracije 8

Taras Kermauner

Samozaložba ČolKerKavč
AVBER-HORJUL-LJUBLJANA-KRTINA
2003

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09-2"19"

KERMAUNER, Taras

Dramatika slovenske politične emigracije. 8, Razval ali poveščanje
[Elektronski vir] / Taras Kermauner ; [vsebine dram Alenka Goljevšček ;
računalniške risbe Alenka Goljevšček, Ajda Kermauner Kavčič]. - Avber [etc.] :
samozal. GolKerKavč, 2003. - (Rekonstrukcija in/ali reinterpetacija slovenske
dramatike)

ISBN 961-91262-1-1

128214016

Taras Kermauner

RSD

Dramatika slovenske politične emigracije 8

Razval ali poveščanje

RSD 88-001-2003

Izdal: Samozaložba GolKerKavč

Vsebine dram: Alenka Goljevšček

Računalniške risbe: Alenka Goljevšček, Ajda Kermauner Kavčič

Računalniška postavitve: Brina Lotrič Kermauner

CD zgoščanka

Copyright © by Taras Kermauner

UVOD v RAZVAL

(ob Vombergarjevih **Vrnitvi** in **Razvalu**)

I

1

Leta 1932 je pri Misijonski tiskarni Domžale, tj. pri lazaristih, ki so tri desetletja kasneje ustanovili v argentinskem ali buenosaireškem Lanusu Baragovo misijonišče in postali duhovno središče ti. Slovenske vasi (Villa Eslovena), izšla knjiga dveh Vombergarjevih dram: **Vode** in **Vrnitve**. Obe drami sta v desetletju pred vojno sodili med največji slovenski uspešnici. Čez slovenske odre, **Voda** tudi čez oder ljubljanske Drame, sta šli več kot tisočkrat; najbrž predvsem čez katoliške odre, a ti so bili v večini.

L. 1945 je postal Joža Vombergar politični emigrant; med vojno delal v domobranstvu kot tiskovni referent, torej kot ideolog-novinar¹. Obe njegovi povojni drami na témo revolucije oz. domobranstva - **Napad** in **Razval** - izhajata iz sveta, ki ga je avtor utemeljil že v predvojnih dramah; nekatere so še v rokopisu (**Pota usode**, **Smola**, **Goreča ljubezen**); v rokopisu je tudi še **Razval**².

Čeprav nenavadno nadarjen dramatik, posebno v tehnično dramaturškem pogledu, in komediograf, kar je na Slovenskem posebej redko, je po vojni povsem izgubil iz obzorja slovenske drame in siceršnje zavesti; nasproti vrsti dram iz desetletij 1920-1940 je napisal v desetletjih do smrti, ki jih je prebil v Buenos Airesu, le tri. Le dve sta bili uprizorjeni: poleg **Napada** le **Martin Krpan**. **Napad** ni bil niti še tiskan. Če pa upoštevamo, da je bil Vombergar avtor velikega števila radijskih dram-tekstov - bil je na Slovenskem utemeljitelj te smeri -, predvsem komedij oz. burk na témo Jake Smodlake (morale bi tik pred začetkom vojne iziti kot knjiga na več kot tisoč straneh, baje jih je pohvalil celo sicer zelo strogi Oton Župančič), je razlika med Vombergarjevim predvojnim in povojnim dramatičnim delovanjem še posebej vidna.

So Vombergarja stisnile ozke razmere v emigraciji?³ Usoda teh njegovih radijskih tekstov je tragična, baje so romali tik po vojni z radijskim arhivom vred v predelavo kot star papir; tako navaja Debeljak.

Razdobje med 1930 in 1940 označujemo ponavadi z imenom socialni humanizem (socialni realizem)⁴. Kar pomeni, da so vanj vdirale socialno kritično reformske ali revolucionarne ideje o nujnosti temeljne spremembe družbe; torej tudi marksistične ideje. Vprašanje pa je, ali je ta oznaka točna. Ni še bila izvršena primerjava med revolucijskim krilom dramatike tega desetletja - Kreft, Ferdo Kozak, Brnčič, Jože Pahor, Jože Kranjc (čeprav tudi ti dramatik niso enoumno revolucijski, revolucijo pripravljajo, a predvsem na način radikalne socialne moralne kritike), na eni strani in katoliškimi dramatikami, od Vombergarja do Kocipra, na drugi strani. So ti dramatik res zgodovinsko strukturalno (in umetniško) zanemarljivi? Že če iz njih raste domobranska ideologija, niso zanemarljivi. A očitno raste. Tudi pri Jeločniku; mislim na njegovo predvojno **Krvavo Španijo**. Kociper je avtor treh katoliških dram, med njimi tudi politično udarnega **Zasada**⁵.

Dejstvo, da povojna slovenska zavest ni več poznala omenjene katoliške dramatike - še danes je ne pozna -, ne spremeni važnejšega dejstva, da je ta dramatika obstajala in z njo njena zavest, ki se je med leti 41 - 45 oblikovala tudi (a ne le) kot vojaško ideološka platforma, po tem pa v SPE kot ena slovenska razvojna ali eksistencialna linija (Jeločnikovo **Vstajenje**, **Simfonija iz Novega sveta**, Simčičeva **Zgodaj dopolnjena mladost**, Kremžarjevi **Živi in mrtvi bratje** itn.). Danes, po nekakšni politični spravi l. 90, sta obe liniji enako (ne)močni: ideja-sanja o totalni Revoluciji kot absolutni Prihodnosti in o totalni vrnitvi v nekdanji arhaični kmetiški harmonični svet. Realiteta je podrla obe.

Dramatika, ki kaže najbolj pravo pot, je bila v 30. letih Mrakova; Majcen tedaj ni pisal. Med samoslepili revolucije in kontrarevolucije, kmečkega Doma in svetovnega Proletariata, je Mrak tematiziral probleme emigracije (**Emigrantska tragedija**), s tem napovedal usodo enega dela - polovice - Slovenstva, smisla življenja (**Kleist**), homoseksualstva in umetništva (**Čajkovski**), upora zoper sleherni avtoritarizem, cerkveni in ideološki, malomeščanski in kolektivistični (**Aškerč**), probleme državljske revolucije in političnih atentatov (**Lincoln**), osvajanje prostora (**Heroji južnega tečaja**) itn., torej nekaj, kar se je zdelo v 30. letih nesodobno, čudaško, prisiljeno, izmišljeno, zasebno, kar pa se je kasneje, v zadnjega pol stoletja, razkrilo kot temeljno. Mrak je videl za celo epoho naprej. Prav analiza teh Mrakovih dram, ki se jih še nisem lotil, bo pokazala tretjo - in zares ustvarjalno - različico (duha) dobe.

Vendar na drugi strani ni mogoče razumeti (kontra)revolucije, če ne preučimo obeh zoperstavljenih si dramatik-zavesti v 30. letih, Vombergarjeve in Brnčičeve ali Kreftove, če hočete. Kot iluziji/regresa (a ne le kot to) se bosta še kar naprej pojavljali; danes v S(lovenski)K(atološki)S(kupnosti) Vombergarjeve, jutri pri Novi novi levici Kreftova. Tretja različica - evropeizacija - je nenehen, nenehno reaktualizirajoč se obračun z obema regresivnima ali napačno progresivnima tendencama re-medievalizacije in re-volucije. Obe nasprotujoči si in konkurirajoči si tendenci-različici, ki sodita obe pod oznako socialni humanizem⁶, le da je vsak od obeh humanizmov drugače ustrojen, eden revolucijsko, drugi regresijsko, sta si načeloma enakopravni, čeprav je podrobna analiza, ki sem jo opravil v knjigi o Jeločnikovem **Vstajenju**, pokazala, da je civilni avtokritični, razsvetljenski, avtorefleksivni naboj v dramah revolucijskega tabora mnogo močnejši od zadevnega

naboja v dramatiki domobranskega tabora; močan je bil zato, ker je bila levica tudi nestalinistična, civilna, umna in je kmalu - prav zato - prišla s stalinističnim vodstvom v hud spor.

Kakšna je bila desnica v 30. letih, bo pokazala šele podrobna analiza. Ker pa domobranske dramatike oz. SPED(dramatike) ne moremo razumeti brez dramatike desnice v 30. letih, saj iz nje izhaja (ne smemo je gledati zunaj tega konteksta), je najprimerneje, da začnemo obravnavo z analizo Vombergarjevih predvojnih dram, posebno **Vrnitve** in **Vode**. Prva tematizira "idealni" kmetiški dom, model arhaične SKS; druga daje socialno moralno kritiko predvojne slovenske družbe-vasi; osnovna toposa sta torej kmetija in vas-zaselek. Revolucija uniči - navznoter bistveno spremeni - osnovno strukturo kmetije in vasi. To dogajanje tematizirata **Napad** in **Razval**.

NOBD sesuje, kar je bilo vzpostavljeno na Slovenskem od srednjega veka do srede 20. stoletja. Tudi povsem načelno; posebej **Raztrganci** in **Vrnitev Blažonovih**, obe Borovi drami s kmetiško tematiko ali vsaj podeželsko. Med letnicama 1930 in 1950 se dogodi celotna priprava na revolucijo in revolucija. (Vombergarjev **Napad** je napisan na koncu tega obdobja.) V analizo bi lahko pritegnili še nekaj levičarskih dram iz 30. let, ki kritično obravnavajo vas-trg; tudi povojnih dram z isto tematiko, Ingoličeve **Krape** in Roševe **Mokrodolce**; ali kako Štandekarjevo dramo. Vendar bi to tematiko pretirano razširilo. Analizo puščam za kasneje, ko bom primerjal drame iz profesorsko mestnega-meščanskega življenja (Kranjčevega **Direktorja Čampo**, Trdinove **V provinci**, Ferda Kozaka⁷ **Profesorja Klepca**, Partljičeve **Ribe na plitvini** in Goljevščkove **Pod Prešernovo glavo** - analizo sem sicer opravil že spomladi 90, vendar je še ne oblikoval iz prvotnega gradiva v knjižni tekst) in iz vaško-trškega.

3

Omenjene drame imajo že značilne naslove. Prva od njih, Vombergarjeva **Vrnitev**, ima za motiv tedaj - posebno v 20. letih, glej Begovičevo **Brez tretjega** ali Šnuderlovo **Pravljico o rajski ptici** - zelo često obravnavano zgodbo o pogrešanem vojaku, ki je proglašen za mrtvega, a se čez desetletje vrne iz ujetništva; medtem se je njegova žena že vnovič poročila, razglašena je bila za vdovo. Motiv je vezan na prvo svetovno vojno in s svoje plati potrjuje razkroj, ki ga je ta vojna prinesla v slovensko občestvo; včasih je povezan z revolucijo. Dostikrat so bili ravno povratniki z ruske fronte in iz ruskega ujetništva, ki so doživeli oktobrsko revolucijo in rusko državljansko vojno, prvi slovenski ljudsko kmečki nosivci revolucionarnih idej.

Vombergarjeva **Vrnitev** ima ravno nasproten pomen kot - tematsko - zadnja drama iz tega sklopa, Borova **Vrnitev Blažonovih**. Borova **Vrnitev** uvaja Jeločnikovo **Vstajenje**, seveda z ravno nasprotnim ideološkim predznakom. Medtem ko se v **Vstajenju** vrne Junak iz SPE osvobajati zasužnjeno domovino in v temelju ogrozi Rdečo zver - Vstajenje Naroda se začne -, se pri Boru vrne družina Blažonovih, bratje, ki nameravajo uveljaviti ljudsko oblast v - tolminski - vasi po vojni, po Osvoboditvi, borijo se zoper restavriranje lastninskih in oblastniških odnosov,

kakršni so veljali v vasi in na Slovenskem prej: v **Vodi**, v **Krapih** itn. To se bratom posreči: ljudska oblast oz. budni terenci-funkcionarji ali bivši partizani razkrinkajo vrinjenca Kofola. Obveljajo revolucijski, ne restavracijski odnosi⁸.

Vendar Bor že prav kmalu, že na začetku 50. let, uprizori nov motiv, ki kaže, da so se bivši ljudje, tj. predstavniki bivšega režima ali vsaj bivše - kapitalistične, desničarske, domobranske, nerevolucionarne, zanj amoralne itn. -, miselnosti znali uspešno infiltrirati v novo oblast, posebno v njen trgovsko-podjetniški sloj; čeprav je ta del družbe podržavljen, se v njem prikrivajo novi in novi Kofoli; temu infiltriranje ni uspelo (drama **Kolesa teme**). A tudi tokrat se nakane bivših ponesečijo. Uspejo - politično - dokončno šele l. 90, v slovenski pravno državni družbi. (A se to polagoma dogaja že desetletje ali dve: vračanje kapitalističnih vrednot in meščanskega načina življenja.) Medtem ko v dramatikah ne uspejo. SPD je ves čas ostro antistalinistična, a enako antikapitalistična, uperjena zoper restavracijo predvojnih družbenih vrednot, ne le (ob)lastniških razmerij, ampak tudi modela-tipa družbe, zoper allelonomijo. Na to danes preveč pozabljamo.

Ne dogodi se, kar pričakuje Jeločnik v **Vstajenju**: vojna zmaga SPE nad komunistično Slovenijo-Jugoslavijo. V to varianto tudi sama SPE že dolgo ne verjame več. **Napad**, posebno pa **Razval** sta interna (avto)kritika **Vstajenja**. Tudi zato sta tako pomembni drami⁹.

Napad je tragedija domobranca, **Razval** pa celo domobranstva. Morda je tu vzrok, da avtor drame ni dal iz rok takšne, kakršno je napisal v prvi dokončni različici. Vstajenje se dogodi v **Razvalu** šele v nebesih, v (dramski sceni) Poveličanju, ki je onkraj tega sveta; čeprav se nekaj po svoje podobnega dogaja tudi v **Vstajenju**. A je tu vstajenje preneseno v mitsko-magično-naturno sfero legende-romance. To ni model EK.

Izraz razval, ki je v slovenščini neobičajen, je natančen: vse je v tej drami razvaljeno, razpadlo: kmečki dom - posamezna kmetija -, ki je prvič ogrožen že v **Vrnitvi** (kadar bom govoril o **Vrnitvi**, bom mislil na Vombergarjevo, pri Borovi bom dodal, da gre za Borovo **Vrnitev** oz. **Vrnitev Blažonovih**, za **Blažonove**), a tudi vas: celotno slovenstvo, slovenska in človeška družbe, njeni fizični in moralni, socialni in pravni, verski in intimni odnosi. Razkroj. Razbitje. Sesutje. Razcefranost. Vse, kar je raz: kar gre raznarazen. Natančno to pa je topos-podoba-simbol, ki ga uporablja kritična SPD, ko slika povojno in medvojno slovensko revolucionarno strukturo; **Ana**, **Prevzgoja srca**, **Job**, **Noč do jutra** itn.

Vombergar iz časa **Razvala**, tj. pol stoletja po **Vrnitvi**, ne verjame več, da je mogoče na tem svetu povrniti predvojnost. Njegov uvid v globino sprememb, ki so se dogodile okrog l. 45 - a ne toliko gospodarsko oblastniških kot moralno eksistencialnih -, je tako oster, nenaiven, da si ne more privoščiti Jeločnikove sicer simpatične naivnosti, patosa in vere (**Vstajenje**). Za Vombergarja je na tem svetu tako rekoč vse končano. Saj razen **Martina Krpana**, ki pa je predvsem folklorni spomin na fiktivno preteklost, na slovenski mit (v tem je Vombergar realnejši od Jeločnika, saj reproducira literaturo, ne producira sanj), ni napisal nobene drame več. - A z dramatikom je sredi 50. let - torej še prej kot Vombergar - končal tudi Jeločnik. Oba sta čutila, da bi bil potreben začetek nove etape-epohe SPED. Toda za kaj takega jima je zmanjkalo moči.

Bistvena poanta **Vrnitve** je, da se vrne poštenu mož (soprog), tisti, ki ga je žena zares in edinega ljubila: Janko. Ni bil sicer preveč uspešen gospodar; a je bil dober, ljubeč. Zakonca sta skupaj živela le malo časa, tako da se mož niti izkazati

ni mogel. Vrne se kot invalid, hudo postaran, povsem drugačen, kot je še zmerom Jeričin drugi mož Peter. Vrne se utrujen, po izgledu starejši vsaj za deset let; najbrž tudi ne zdrav. Vendar plemenit, požrtvovalen, saj se odpove svoji lastnini - posestvu - in zakoniti ženi. Oboje bi dobil nazaj, če bi le hotel uveljaviti svojo pravico; posebej pa še zato, ker ga je ravno zdajšnji Jeričin mož Peter na fronti pobil, nameraval ubiti, mislil celo, da ga je ubil, ker je že ljubil Jerico. Peter je bil pri hiši za hlapca; polakomnil se je posestva. Peter je torej morivec in pritepenec. - Poanta je krščanska, globoka, pristna: važnejša je ljubezen do drugega, žrtev zanj, kot pravica.

To poanto nadaljuje in še zaostri Simčičeva **Mladost**. A je že v **Vrnitvi** nedvoumna. Kar kaže, da desn(ičarsk)a SD (leta 1932) ni poudarjala le rearhaizacije, tj. vrnitve nekdanjih srednjeveško harmoničnih socialnih odnosov, ampak v enaki meri evangeljsko krščanske. Ugotovitev je za naš namen nenavadno pomembna. Sama socialna sfera oz. socialna analiza je prekratka: je redukcionistična. Posebno pomanjkljiva je tedaj, če vero - krščanstvo - pojmuje predvsem kot moralo, moralo pa predvsem kot socialni oz. kot psihološki moment v konstrukciji mediativnih (družinskih, medčloveških) odnosov. Tako jo pojmuje marksizem. A ne le on. Če jo tako pojmuje tudi del desnice¹⁰ - tisti del, ki je zgolj ali pretežno allelonomičen, tj. bazirajoč le na ti. krščanskem etosu, na kolektivni morali -, sam ne razume lastnega izvora oz. sploh ni krščanski. V tem primeru gre le za socialno politično desnico, ki si je krščanstvo prilastila. Tega nikakor ne moremo reči za Vombergarja. Pač pa smemo to reči tako za mnoge predvojne kot za današnje katoliške politike. Linija Rebula-Peterle-Stres...

4

Vrnitev torej ni le drama rearhaizacije, ampak enako evangeljskega krščanstva: ljubezni do drugega kot drugega. Janku, ki nima nikogar na svetu, postal je dejansko že potepuh-berač - a brez Cankarjevega patosa, anarhizma, napadalnosti, ironije, svobode, le z žalostjo povsem odrinjenega, uničenega, zavrženega, ubogega -, se zasmilijo ubogi otroci, otroci njegove žene iz novega zakona: ti otroci bodo doživeli katastrofo ali vsaj strahotno spremembo, če bo moral njihov pravi oče od hiše. Zasmili se mu žena, ki bo razdvojena med dva soproga. Do tekmeča - do lastnega morivca - Janko ne čuti sovraštva; kaj šele maščevalnosti. Zasmili se mu hiša-dom, ki je zdaj trdna; Peter je sijajen gospodar, deloven, umen, dober organizator, kmetijo je iz dolgov spravil na cvetočo vejo. Morda Janko ne veruje več v svoje moči, da bi bil zmožen kmetijo še naprej voditi v razcvet; kar je psihološki moment.

Ta umik, ki je na dušeslovni ravni lahko razumljiv kot umik iz nemoči, je na versko etični silna zmaga ljubezni do drugega, nesebičnosti, žrtve za drugega. In je celo - na tretji ravni - manj utrjevanje kmečkega doma, pri katerem je manj važna oseba, ki ga upravlja, ampak njena sposobnost. Ta pogansko arhaični, surovi, gospodarsko cinični del socialne morale je **Vrnitvi** tuj. To je "etika" grunta. V drami ta etika sploh ni v prvem planu, kot je recimo pri **Kastelki (Gadjem gnezdu)**, romanu oz. dramatizaciji romana Vladimirja Levstika, tipičnega narodnega liberalca, ideologa Kmetištva kot narodno ekspanzivne moči, Zemlje, ki mora biti zmerom

silnejša, agresivnejša, ki je sama na sebi vrednota, ljudje pa njeni služabniki, pogonska sila¹¹. Ta drža je bistvo gentilizma in nacionalizma kot ideologije Svete zemlje.

Nič podobnega pri Vombergarju. Zanj ni bistvena Zemlja, ampak odnosi na nji oz. točneje: odnosi med člani družine, tako rekoč osebni odnosi. Ta ugotovitev je posebno pomembna, saj kaže, da velja tudi znotraj ideološko socialne rearhaizacije personalizem. Namreč v tem pomenu, da je bistvena posamezna oseba. Ta sicer ni individualizirana kot v mestu-meščanstvu, kot od Cankarja naprej. PO v **Vrnitvi** nima veliko svobode, saj je življenje na osamljeni gorski kmetiji silno stereotipizirano, arhetipizirano.

Ni večje razlike kot med življenjem na takšni kmetiji in recimo življenjem v Šeligovi **Ani**, v Smoletovem **Krstu**. V teh dramah se ne dogaja vse le na nekaj kvadratnih metrih, ampak na celotnem svetu. V **Vrnitvi** je tudi možnosti za delovanje komaj kaj, v SPD so tako rekoč vse odprte¹². Pa vendar je to - z verskega vidika - le videz. Kajti osnovne odločitve, ki jih mora sprejemati človek, so v obeh prostorih-toposih enake: ali se odloča po vesti, iz nesebične ljubezni, kot Janko, ali iz sle po vladanju, po eksperimentiranju, po pustolovstvih, po lastnini, po užitkih, iz strasti, kot začetni Aleksander v Zupanovem **Aleksandru** itn. Osnova je v obeh dramah identična: končni Aleksander se odloči enako kot Janko: iz zvestobe vésti se odpove kraljestvu ali pa vsaj staremu - totalitarnemu - načinu vladanja¹³.

Tega spoznanja ni mogoče dovolj podčrtati. Človek je v vseh položajih isti: pred dilemo, kaj bo izbral: dobro ali zlo. Enako poučen, enako (ne)močen, enako (ne)svoboden. Isti je v zaporu (dilema Haymanna in Sigismunda v **Dialogih**) in na bojnem polju (Simonova pa Kristijanova dilema v **Aferi**), v tovarni in v šoli (Petrova dilema v Goljevščkove **Zeleni dolini** in dilema profesorjev **Pod Prešernovo glavo**¹⁴. Če zmaga v njem dobro - s krščanskega vidika je to nesebična ljubezen, Antigonina ali kaplana Sergeja v Majcnovi drami **Brez sveče** -, je to zmaga božje strani: če zmaga zlo - egoizem -, je to zmaga hudiča. Aleksandrova zmaga v tem območju ni drugačna od Jankove; le da so posledice Aleksandrovih odločitev bistveno večje, saj ima kot kralj njegovo odločanje mnogo obsežnejše efekte¹⁵.

Kjer koli je priznana vest za osnovo, torej kjer koli je družba strukturirana tako, da je njena prva vrednota človekova vest, ne pa pokorščina družbi, njenim zakonom in vrednotam, povsod tam je že personalizirano - eksplicirano - krščanstvo. Na današnji stopnji pomeni nepersonalizirano krščanstvo dejansko nekrščanstvo, lažno krščanstvo¹⁶.

V **Vrnitvi** je vest temelj drame in njenega vrednostnega sistema; s tem je njen temelj tudi oseba. Razlika med toposom **Vrnitve** - arhaično gorsko kmetijo - in recimo toposom estancije v Simičevi drami **Tako dolgi mesec avgust**¹⁷, v kateri gre za visoko razplasteno, filozofsko in civilno diferencirano meščansko družino, je le v večji individualizaciji meščanskega načina življenja. Se pravi, da gre danes tudi za to, da se (z)veča individualizacija slovenstva, ker je to v skladu z novim - meščanskim - načinom slovenskega bivanja. A kaj, če se pri tem ne (z)veča temeljna verska personalnost PO? Očitno mora biti danes vsaka PO "večja" zato, ker je več empiričnih dilem, pred katerimi se znajde; veliko več jih je. Večja mora biti njena informiranost, profesionalnost; s tem tudi svoboda. A je "enaka" redukcija PO na izbiro med dobrim in zlim, med nesebičnostjo in samopridnostjo¹⁸.

Prav zato lahko **Vrnitev** - ali Sofoklejevo **Antigono**, ki je bila napisana pred poltretjim tisočletjem¹⁹ - beremo še danes z isto zavezljivostjo, poslušom, nujnostjo kot nekoč, pa čeprav so nam zunanje razmere dogajanja v teh dramah tuje. Odkar je človek človek - obdarjen z "naravno" versko nravnostjo, ki je ustroj vesti kot osebne -, reagira v temelju enako; tu razvoja ni, le diferenciacija. In zveča(va)nje mere - količine in kvalitete - svobode, a tudi ovir. V tem pomenu oteženo - skomplicirano - življenje.

Človek mora živeti na obeh ravneh: na zgodovinski (in socialni), ki se "razvija", razčlenjuje, bogatí, seveda tudi propada, in na verski (in etični). Po tej plati je bogupodoben. A tudi po oni Bogu ni nujno sovražen; lahko je tudi s tosvetnega vidika Njegov partner, nadaljevalec, sodelavec. Na obeh ravneh lahko enako hudo greši. Na zgodovinsko socialni predvsem s tem, ko skuša - v projekciji Komunizma - postati sam Bog; ko ukinja dilem(atik)o - svobodo - vesti, ki ga veže na božjo postavo. Tu ima mejo: zaradi Boga v sočloveku: ne sme mu prizadejati zla. V zgodovini-družbi nima meje, razen fizične: razen s(i)le svojih tekmecev-nasprotnikov, ki hočejo isto²⁰. In razen smrti. Ta je kot božja volja zadnja resnica, na katero človek zadene. In ob nji obnemore: tako Aleksander, ki je svetovni imperator, kot slovenski kmet Peter, ki ga zasuje snežni plaz.

5

Vrnitev v **Vrnitvi** pomeni vrnitev dobrega. Svet se je med Jankovim odhodom in vrnitvijo zamajal, a ne še razvalil; razvalil se bo l. 1945. Vojna - prva svetovna - ga je silovita načela, a ne podrla.

Umor, kakršnega je zakrivil v vojni (a na isti strani bojne črte) Peter nad Jankom - Janko se je le po naključju, a hudo ranjen rešil - je trajen umor, znan od nekdanj: od Kajna, ki je ubil brata Abla. Takšna je vrsta - model - umorov v **Oresteji**, v **Sedmerici zoper Tebe** itn. Zanj ni potrebna revolucija; v tej - Snojeva **Gabrijel in Mihael**²¹ - dobi le posebno, posebej razčlenjeno, ideologizirano itn. naravo. Kar je storil Peter nad Jankom, je storil Agist nad Agamemnonom, le da s pomočjo Agamemnonove žene Klitamnestre, medtem ko Jerica za zadevo ni vedela; niti slutila je ni.

Vrnitev se ne razvija niti v smer družinske tragedije: umre oče Jeričinih otrok, ti izgube očeta. A pričakovati je, da jim bo, nedolžnim - ne pa antično krivim! tu je razlika krščanstva s poganstvom²² -, Janko, ki bo zagotov ostal na svoji kmetiji, dober nadomesten oče; kot dober človek celo boljši oče od Petra; da se nad njimi ne bo maščeval.

Zločin je ostal vendarle daleč od (slovenske) kmetije-sveta: na ruski fronti, v Galiciji ali v Karpatih. Peter ga je nosil na vesti; a ker se ni nikomur izpovedal in ker nihče ni vedel zanj, zločin ni deloval ne kot dramski ne kot akcijski faktor. Kmetija, ki jo je vodil kot gospodar Peter, je (p)ostajala celo trdna, čeprav je bila deloma sezidana na zločinu²³; a le deloma. Jerica ni (bila) nič kriva, a je ona lastnica kmetije - po "smrti" prvega moža. Peter je ves čas, ko je del(ov)al na gruntu, delal pošteno, trdno, urejeno; tudi ženi ni delal krivic. A osnovno krivico je treba popraviti; odtod nuja, da se Janko vrne in da je Peter kaznovan. Vendar popraviti tako, da grunt ne bi prišel v težave: da se svet ne bi zamajal.

Takšna rešitev je prva Vombergarjeva dolžnost. Izpeljal jo je elegantno, učinkovito, harmonično in po tradiciji. Vendar s stališča radikalnega EK problematično ali vsaj ne zgledno. Katoliški dramatik so se trudili - zavestno, tj. njihova ideološka in verska dolžnost -, da bi rešili slovenski socius - vas, kmetijo, dom, glej Jalnov **Dom** - na čim manj tvegan način. Da bi bili realisti, in Vombergar je velik realista. Da bi sledili krščanskemu nauku, Vombergar to počne, a da bi hkrati problem razrešili s čim manj potresov, vsaj socialnih ne.

Vrnitev opravi le z zločincem; ta je en sam, individualen: Peter. Peter ostane kot nekak vmesni člen, pomoč gruntu, ker je bil zdrav in sposoben; nazadnje ga - Usoda? Bog? - le uporabi za svoj namen: za ohranitev in razmah kmetije. Tako je skušala razumeti in prakticirati nujno evolucijo SKS: vse bi ostalo isto, srednjeveško, versko-arhaično, ne pa, da bi Slovenija sledila Zahodu, Parizu in Londonu, **Othellu**, **Richardu Tretjemu**, **Hermanovi bitki**. Le kar je bilo vmes zločinskega, na individualni ravni (Kajn), bi se popravilo; delo bi - verovalo se je, da bo - opravil Bog. Kot ga je v **Vrnitvi**: s tem, da je sprožil snežni plaz ravno tedaj, ko je prišel podenj Peter, računajoč, da ga bo sam sprožil, ko bo - nekaj hipov za tem -, šel pod njim Janko. Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.

To pomeni, da je Peter prevzemal vlogo, ki mu ne pritiče: sodnika, kaznovalca, ubijavca; za to je bil sam kaznovan in s smrtjo. Medtem ko ima to pravico edini Bog; Bog je uvidel Petrov zločin in namen, zato je uredil delovanje narave tako, da se je Peter ujel v past, ki jo je nastavil drugemu. Če Bog ne bi sprožil plazu nad Petra, bi ga Peter nad Janka. S tem je Peter celo Boga prisilil v odločanje, v dilemo: v delovanje; ne da bi se tega Peter zavedal. Sodil si je sam. Bog mu je "šel na roke".

II

1

Marksistična in nacionalna, civilna in razsvetljenska revolucija ne pristajajo na Vombergarjev način razreševanja problematike. Od **Oresteje** naprej sodba ni več v rokah Boga - bogov -, ampak človeka-ljudi. Krščanstvo omogoči razločitev na dve ravni: na božjo, ki pa ni več poganska, tj. narurna ali magično/mitična (Jeločnik v **Vstajenju** še temelji v nji), in na človeško, ki pa ni samovolja tega ali onega potentata, ampak pravni sistem, zakon, ki ga volijo vsi in se ga morajo vsi tudi držati. V tem - diferenciranem - primeru pa je vprašanje, ali je socialna eksistenca

posamezne gorske kmetije kot modela družbe-družine sploh mogoča, če hoče biti krščanska in obenem civilna (pravna).

Vrnitev temelji na osebi, ki ima vest; to je krščansko. Temelji na sodbi, ki je krščansko božja, tj. takšna, ki nastopa po eni strani v dušah (predvsem v Petrovi, v duši zločinca, ki ga vest odnotraj razdre - kot je tema Tolstojevе drame **Moč teme**), po drugi pa je onkraj tega življenja. Onkrajnost božjega se tosvetno uresničuje v dušah, tj. skoz delovanje vesti, a ne ostaja le pri tem. Ohranja se v veri v posmrtno življenje in v Pravico, ki je absolutna, a takšna je v odrešenjski zgodovini, ne v tukajšnji empirični realiteti. Šele vera v posmrtno Pravico in v delovanje božjega skoz osebno vest realno spreminja ta svet, tj. odnose med ljudmi, ker vnaša vanje merila od onstran, božja merila, božje zakone-zapovedi-prepovedi. Ljudje se po njih ravnaajo, ko se odločajo med dobrim in zlim oz. v najrazličnejših položajih, obenem pa jih prevajajo v pravne norme.

Današnje mednarodne deklaracije, na katerih počiva svetovni pravni sistem, in pravni sistemi Zahoda so sekularizirana krščanska - božja - načela, pač v obliki, recimo, kodeksa državljskih pravic, človekovih svoboščin, prepovedi rasne itn. mržnje ipd. Za obstoj in veljavo tega sistema skrbijo posebej za to voljena telesa. Ta pa niso več niti božja - poganska - naravna ali magična sodba, kot je snežni plaz v **Vrnitvi** ali znani preizkus z ognjem in vodo, če se bo v vodo vržena preizkušana oseba potopila ali ne (neodvisno od tega, ali zna plavati ali ne), ali bajanje iz zvezd in ptičjega drobovja ali dvoboj ali celo metanje kocke. Vse to se danes - in v pristnem krščanstvu - pojmuje kot praznoverje. Tudi Vilino naročilo Junaku, naj osvobaja zakleto Slovenijo (**Vstajenje**), je tako praznoverje v psevdoreligiozno poslanstvo. Vila ni krščanski Bog.

Če manjka božja sodba poganske oblike - plaz itn. -, potem jo mora nadomestiti človeška; zastavi se vprašanje: kakšna? Lahko tudi ta nastopa v imenu Boga, pa je samovoljna, saj deluje le po običajih, po občutku za pravico, po neposrednem interesu Kolektiva, recimo linčanje. Civilno pravno sodišče mora potekati po določenih pravilih, ki upoštevajo pravico obtoženega na obrambo, uspešnost - realnost - obrambe, kar temelji na predpostavki individualne svobode, samobitne osebe kot osnove družbe-sveta; to je krščanska predpostavka. Medtem ko je delovanje naravnih sil, za katerimi naj bi stala božja volja, nekrščansko.

V tej točki zastopa Vombergar pogansko držo. To pa ni njegova posebna deviacija, ampak poganska komponenta predvojne slovenske desnice oz. SKS; deloma tudi ZKC. Vombergar sicer ne pravi, da je gorska kmetija - kmetija kot taka, družina kot taka - sama zase dovolj za družbo; v **Vodi** kaže širšo skupnost: vas in vrsto njenih diferenciranih organov (župana, tajnika občine itn.). V **Vrnitvi** se tudi govori o zakonih, po katerih pripada posestvo prvemu možu, če se skaže, da je še živ; pripada mu tudi žena, čeprav se je tačas vdrugo omožila po pristanku sodnega sistema, saj je ta prvega moža uradno razglasil za mrtvega, ne le za pogrešanega. Pa vendar ta sistem in njegovi predstavniki v drami ne nastopajo, kar ni naključno.

Nastopajo recimo v Vošnjakovih **Penah** in Cankarjevem **Kralju**, čeprav v vsaki od teh dveh dram drugače. Pri Vošnjaku tako, da uveljavijo prav(ic)o; Vošnjak je utemeljitelj slovenskega civilizizma. Pri Cankarju pa tako, da pokažejo, kako meščansko kapitalistična oblast manipulira s pravom in pravico; kako je pravo odvisno od interesov oblastni(ški)h skupin. S tem hoče Cankar reči, da ni božje; da ni sekularizirana božja pravica na krščanski način, tj. kot delovanje po zakonu, ki je skladden z božjim, in po osebni vesti, ki je odločilnejša od sodnikovega posebnega

interesa. V **Kralju** deluje Sodnik v interesu Kantorja, ki je zločinec. Ne pa v **Penah**; tu so žandarji objektivni. V **Vrnitvi** ti predstavniki in organi ne nastopajo, ker jim ni treba; ker sodbo izvrši Bog; dejansko bog: Narava s plazom.

Ni pa več tako v **Razvalu**. V tem ne velja več pravni civilni sistem, polastila se ga je povsem nepravna revolucionarna komunistična Partija, niti ne deluje božja Narava, ki izravna krivico in kaznuje krivca. Krivci - partizani - ostanejo na oblasti; ubiti in ranjeni, po krivici preganjani - domobranci - pa morajo ali bežati ali so ob čast; čast - moralno priznanje, ki je obenem versko Poveličanje - jim je priznana šele po smrti, a tudi ne v neki konkretni družbi, recimo v slovenski. Pač pa šele pri Bogu, v onkrajnosti. Tu se pri Vombergarju izvrši prehod poganske - navidez krščanske - vere v Naturega boga. Ostaja vera v svobodne - čiste - vesti. Ta je celo okrepljena, saj kaže dramatik, kako se v najtežjih položajih ljudje odločajo rajši za osebni fizični polom kot za dejanje zoper vest. To je zmaga krščanstva, vendar na ravni vesti; te sicer tvorijo moralne norme, vendar le pri nekaterih; in ti nekateri bežijo čez mejo ali padajo v zapore. Družba še ni predelana po modelu delujočih osebnih vesti. To je drža - spoznanje - tragedije.

Razval je pristna tragedija, ki ne daje možnosti poraženi strani - domobranskemu subjektu ali jazu (DJu) -, da bi uveljavila civilni zahodni pravni sistem tudi v družbi. V tem je **Razval** skeptična, pesimistična, melanholična, črna tragedija; nemalo v duhu Shakespearja, ne pa Schillerja ali kake idejne patetike. V tem je **Razval** pisan v Mrakovem duhu: poleg tragedije tudi himna, a posmrtna.

To pa ni v skladu s tisto usmeritvijo današnje SKS, ki sicer ne terja - še ne? - vpliva ZKC (ali KD v imenu krščanskega etosa) na državo direktno, vendar pa se ne zadovoljuje z obstojem božjega kraljestva - krščanstva - le v dušah oseb, v njihovih medsebojnih razmerjih, ki se ravna po krščanskih naukih; terja že objektivizacijo-socializacijo krščanskih norm v družbi, s tem nadzorno vlogo udov SKS oz. ZKC. Torej družbo, ki bi preprečevala tragedije, saj bi omogočala razreševanje moralnih in eksistencialnih problemov že na tem svetu: v družbi, ki jo realizira ZKC. Takšna družba dejansko pomeni konec "liberalne" oz. koncilске Cerkve in vrnitev allelonomije, bratovstva-terorja, seveda v sodobni obliki malomeščansko srednjeevropske družbe, ki ima zelo tesno in gosto tkano mrežo norm, moralnega in socialnega nadzora. Tu se sodba od magične Narave - plazu - in sodišč kot posebnih instanc prenaša na nenehno razsojanje - nadzorovanje, usmerjanje - celotne družbe kot tiste in takšne, ki se na "nežen" način kar naprek vtika v intimne odnose posameznikov. Takšna družba pa ne more biti več posamezna samotna gorska kmetija ali družina, kakršno slika Vombergar; poveže se v mrežo družin-posestev-stanovanj: v Skupnost, kakršno uprizarja Vombergar v **Vodi** ali opisuje Marolt v povesti **Zōri, noč vesela**. V takšni družbi je odrinjen vsakdo, ki se ne prilepi povprečnim normam sredine. Sredinci se imajo za izraz krščanskega etosa, a to niso, saj pomenijo pozunanjenje, podružbljenje krščanske svobodne eksistence. Kdor na to sredino ne pristane, je odrinjen na rob; postane marginalec.

To je najjasneje uvidel Cankar. Pred njim Jurčič v ironični obliki, zaničljivo, saj je sodil marginalce - strica Dolefa, Krjavlja, pijančke in posebneže, Martinka Spaka - s stališča meščanskih graščakov s Slemenic in solidne družbe, tudi idealnih povprečnih moralnežev: Lovra Kvasa. Cankar pa se je postavil na stran teh izločencev, ki niso izobčeni le socialno razredno, gospodarsko, kot Proletariat (Damjan v **Vidi**), ampak tudi in predvsem kot taki, ki se niso pripravljene prilagoditi malomeščanskim normam okolja. Te norme se skažejo za pravno krivične

in zopervestne (realne norme, kakršnih se drži gospoda v **Romantičnih dušah** in **Narodovem blagru**). Problem še do danes ni rešen, saj je pomenila komunistična rešitev stranpot, katoliška pa se v letu 1992 vrača k allelonomičnosti, torej v predcankarjevsko dobo-model, h Kreku. Cankarjev problem vračajo Šeligo - v **Slovenski savni** -, Jančar - v **Valčku** in **Arnožu**, Božič ves čas (**Španska kraljica**), do najmlajših, do Lainščka. Si pa Cankar ni upal biti tako radikalen, kot je Vombergar v **Razvalu**; naj so razmere danes še tako stresne in neperspektivne, Cankar veruje, da bodo jutri drugačne, ta jutri - na tem svetu - pa bo udejanjila marksistično-milenaristično-utopistična Revolucija (v **Vidi** - Dioniz).

Jeločnik izhaja iz takšnega Cankarja, čeprav je njegov Junak - v **Vstajenju** - nacistoiden, ne pa marksizirajoč; a ugotovili smo že, da sta tako nacizem kot stalinizem milenarizma, prazni veri v uresničenje Zmage Pravice na tem svetu, čeprav ne v pravni, pluralni, liberalni, civilni, empirični diferencirani družbi; pač pa v totalitarizirani, magizirani. Jeločnik spreminja pravljico v dejanskost s pomočjo svete vojne; isto dela Miheličeva s Špelco (**Svet brez sovraštva**), ki je realizacija Dioniza iz **Vide**, čeprav ga Cankar ni predvidel kot likvidatorja-morivca; zadovoljil se je s patetikom, z ultraromantikom. Cankar je romantični retor Revolucije. Špelca in Junak pa svoj Zanos empirizirata v klanju. To je v okvirju milenarizma edino ustrezno.

Vombergar v **Razvalu** ne sanja o nikakršni milenaristični pravici na tem svetu; v tem je **Razval** direktna negacija **Vstajenja**. Zato ni čudno, da je prišlo do nesporazuma in nato do spora med dramatikom Vombergarjem, ki je avtor **Napada**, in režiserjem **Napada** Jeločnikom; ta je drami dopisoval momente - stavke -, ki so vzeti iz direktno nasprotnega depoja: iz milenarizma, iz patetične vere v uveljavitev Pravice na tem svetu, a ne s pomočjo - empirično precej negotove - civilne pravne družbe, v kateri se pravica dosega le približno in povprečno. (Marginalci - ponesrečenci - so odpadli od posrečenega, uspešnega, srečnega povprečja. Pri njih se je Pravica zmotila; in jih zavrгла na rob.) DJ in P(artizanski)J(az) sta si edina v tem, da je treba udejanjiti popolno Pravico, ne le približne. Doba (kontra)revolucije je takšna doba, ko je civilna pravica - pravo - povsem odrinjena; ko postajata oba socialno politično zgodovinska Jaza pomožni sili Črne in Rdeče roke, tj. samovoljnega iskanja Pravice.

Ker se Vombergar ni hotel pridružiti temu samovoljnemu iskanju (v **Vrnitvi** je še veroval v božjo magično Naturo, v **Razvalu** pa se je naslonil zgolj na osebne vesti), je ostal zunaj praznih ver, utopičnih sanj, vojaških akcij; ga je to gnalo v neke vrste osamitev in melanholijo tudi znotraj SPE, v molk? Tragičnost pri Vombergarju je stopnjevana in posebna; vsi, ki zaradi ravnanja po vesti izgubijo "igro", tj. bitko in vojno in čast v konkretni empirični družbi, ki je zmagala - v komunistični Sloveniji -, Andrej in njegov svak Žane, a tudi Andrejev brat Vinko, domobranec, ki je na begu, gredo pravzaprav nasproti usodi socialnih marginalcev. Udje SPE preživijo nekaj let - do 1948/49 - v avstrijskih in italijanskih taboriščih; nemajhno število literarnih del, spominov ipd. iz tega časa in od kasneje opisuje to življenje. Sam Vombergar v - nedokončani - drami **Tabor brezpravnih**.

SPE se je posrečilo nekaj velikega: kar se P(redvojni)E(konomski)E(migraciji) ni. Ohranila je in nuče celotno strukturo slovenske družbe, tako socialno (kmete, delavce, intelektualce, podjetnike...), kot profesionalno (najrazličnejši profili od obrtniških strokovnjakov do pravniških in kulturnih). Pobita je bila njena vojska, ko je bila zahrbtno vrnjena iz Vetrinja v domovino, ne pa njena socialna in ideološka baza in še manj njena intelektualna nadstavba. Od morda 30.000 članov PEČ v

Argentini ne izvira nikakršna izvorna resna dramatika ali literatura, niti ne višja politika ali kultura; zato je ta PEČ v zadnjih vzdihljajih, v fazi zasebne folkloristike. Vse drugače SPE, čeprav je bistveno manj številna.

Pa vendar nas to dejstvo ne sme zaslepiti. V evropskih taboriščih so bili udje SPE begunci, ne le po oznaki DP - razseljene osebe -, ampak tudi po dejanskem stanju, eksistencialno, psihološko; glej Simčičev roman **Človek na obeh straneh stene**, ki obnavlja Zupanove predvojne teme iz **Zasledovalca samega sebe**. (Kalvarija beguncev je vidna tudi iz Rozmanove drame **Roka za steno**.) Na eni strani je te begunce navdihovala silna ldeja zmagovite Vrnitve, kot je podana v **Vstajenju**, čeprav tu že v mitsko magično pravljicni, se pravi oslavljeni, bolj poetično fiktivni, zaželjeni, tudi histerični, pozivalni obliki. Ker so takoj začeli organizirati šolstvo, kulturo, podporne organizacije, politične pa so ohranili, so bili enotni: ne agregat naključnih posameznih beguncev, ampak organizirana socialna sila: skupina, ki se je čutila kot Skupnost in kot taka tudi socialno aktivno in kompletno delovala (kar ni PEČ v Argentini niti pred vojno, kaj šele danes, ko umira).

Zavest te Skupnosti je v **Vstajenju** zelo močna: da ne govorim o tem, kako močna je v esejistiki SPE. Pa vendar je bila SPE prva tri leta prostor in svet begunstva, marginalnosti, izločenosti. Še bolj zato, ker je bila prej ta stran vodilna v slovenskem politično oblastnem življenju; ker je imela močno tradicijo; ker se je istila s KC, krščanstvom in slovenstvom. Imela se je celo za pravo - za bistveno - Slovenijo, medtem ko je realno jugoslovansko Slovenijo smatrala za nepristno, za okupirano, za taborišče. Glej **Vstajenje**, ki ne podaja JugoSlovenije realno, ampak kot prisilne delavce in paznike v političnem taborišču; kar je le en vidik realitete.

A čeprav tudi danes SPE noče popustiti v svojem ponosu in se ima še zmerom za osrednjo slovensko moč, ne more skriti polagoma prodirajočega razpoloženja, ki je skladnejšo z resnico: da je bila ves čas vendarle emigracija, tj. skupnost beguncev, ki se more nekaj časa sicer še držati, posebno tako dolgo, dokler v domovini vlada komunizem, da pa mora prej ko prej pokazati svojo pravo naravo: da je brez domovine izgubljena; da je realiteta v domovini, ne glede na to, kakšna je, koliko je vredna; to so grozovito izkušali tako ruski beli emigranti kot nemški protinacistični, ali francoski v Angliji med Veliko revolucijo, španski itn. Realiteta je banaliteta; zato je oblast tako važna reč na tem svetu: naj je še tako krivična, ona določa smer zgodovine še tedaj, ko se skaže, da se je zmotila; novo raste izpod nje, v njenem naročju kot njena negacija, ne prihaja od tistih, ki so bili izločeni. To je že Hiengova teza v **Slavoloku**.

Izločenost kot socialno zgodovinsko je mogoče prenesti in utemeljiti - ohraniti - le v verski perspektivi; tudi zato se SPE tako drži - krščanske in katoliške - vere. Je pa vprašanje, koliko je vera SPE podobna tisti, ki jo zagovarja Simčič v **Mladosti** in ki sem jo vzela kot bistvo - bistveno poslanstvo in moč - SPE, koliko pa predvojni in spet današnji allelonomični SHS, v kateri je vera bolj socialno, psihološko, ideološko, konvencionalnostno lepilo kot pa osebno eksistencialna vizija ljubezni do drugega kot drugega. A če je bolj allelonomija - in vse bolj postaja to -, potem odpade kot Vizija po krivici odrinjenih, ubogih, zapostavljenih, trpečih, kristusovskih in postaja zaradi konvencionalizacije vse bolj le nekoliko oddaljen, v specifičnih razmerah živeči del domovine; torej ne več izgnanci in ne več ljudje, ki se jim je zgodila posebna krivica. Zavest te krivice - tragedije - bo sicer še dolgo trajala, a pri vsej SHS oz. njenem DJ, predvsem pri tistem, ki je zdaj v Sloveniji. SHS bo nihala med svojo vero in občutki, da je še zmerom izločena,

krivično obravnavana, da se ji torej godi krivica, zavestjo, da je bila predmet genocida, kar jo vitalno poškoduje, in se zato čuti šibka; torej med poslanstvom in nemočjo.

Razval označuje točko tragedije, tj. spoznanje tosvetne nemoči in le posvetne vrednostne kompenzacije, **Vstajenje** pa točko agresivne militaristične reaktivizacije ne le v vodilno, ampak v edino Silo slovenstva. Jeločnikov Junak je v središču milenaristične Zgodovine in magične Nature. Ta vidik se stopnjuje z likom škofa Barage v drami-oratoriju **Eno samó je potrebno**, končuje pa se v tretji Jeločnikovi drami **Simfonija iz Novega sveta**. Tu je zmaga le še na osnovi čudeža, celotna problematika je vrnjena v krog intimne družine, celo v odnose med dvema, med dvakrat ali celo trikrat po dvema; torej iz Zgodovine in Narave v duše-vesti posameznih oseb. Kot da je dramatik spoznal, da je edino tu mogoče realno (?) utemeljiti in vzdržati držo SPÉ; to ga navsezadnje približa Vombergarju iz **Razvala**.

Positivne figure **Razvala** so begunci, to je ljudje, ki če že niso izgubili domovine, pa jo izgublajo. S tem postajajo na socialni - vojaški, politični, kar pa deloma pomeni tudi eksistencialni, vsekakor pa psihološki - ravni izgubljeni, rahlo defetisti (celo domobranec Vinko, ki se skriva, ko je zbežal iz jame na Rogu, v katero so ga sestrelili komunisti). Bežijo. Naj je bil levstikov **Ubežni kralj** še tako ponosen, vzvišen nad svetom, čvrst, neupogljiv, bežal je; nazadnje je umrl pri padcu v prepad, natančno tedaj, ko je mislil, da se vrača v ženino in otrokovo naročje, v svoje kraljestvo. Kralj je kraljestvo izgubil; to čuti in prevaja v **Razvalu** Vombergar. Ni sicer padel v prepad-smrt; vendar se še naprej skriva v goščavi kot preganjana zver, dokler ga nazadnje zgodovina zmagovalcev in njihovih otrok - drugega časa - ne pozabi; ali kvečjemu le karitativno zviška pripelje nazaj v staro kraljestvo, a le kot kolonijo nepomembnih, ki se jim niti opravičiti ni treba zaradi njihovega trpljenja; kaj šele, da bi jim kdo dal prav. Zahteve te kolonije se vse bolj smatrajo za odvečne pritožbe, za nerganje neuspešnih starcev, ki jih je čas povozil: za jadikovanje obrobnih. Vombergar se torej ni zmotil; njegova analiza-slutnja se je pokazala za bistveno bolj točno od Jeločnikovega Zanosca in Vere vase.

V optiki **Razvala**, torej že iz začetka 50. let in iz perspektive SPÉ, se spreminja SPÉ v tragedijo; takšno jo vidim tudi sam. V **Simfoniji** se spreminja v dejstvo-raven vere, ki je glede na zgodovinsko socialno realiteto raven čudeža. Tragedija je dogajanje, ki človeka spremeni v obrobneža, begunca, ponesrečenca, v ranjenca in mrtveca, v razkosanca in trpečega. Marsikatera družba sicer temelji na bivših tragedijah in jih spreminja v narodne mite - Srbi poraz na Kosovu -, vendar je bistveno, da gre za bivše tragedije; iz njih izpeljejo zmago, iz zmage pa realno družbovanje povprečnih, solidnih, uspešnih. To pomeni silno pozunanjenje. Ena družba se ga loti na vojaški način - danes Srbi z novo iredento; druga na civilni - današnji Slovenci. Medtem ko smo 1941 želeli Tugomerjev poraz spremeniti z vojaškim delovanjem v zmago; to se nam je več kot deloma posrečilo.

Večje kot je pozunanjenje, bolj potrebno je ponotranjenje; tudi angleško puritansko, notranje reforme v duhu bratov Wesleyev itn. Na to reformo stavim; nanjo sem mislil, ko sem pisal lani analizo **Mladosti**. Če ne bo takšne reforme kot verske, versko etične, kot socialnega gibanja, ki pa ima verske korenine - podobno kot protestantizem ali vsaj jezuitstvo tridentinske dobe -, in takšna reformna je bila mišljena že v začetku Kristusova Cerkev, potem se bo personalizacija nujno dogajala, kot se je pred ustanovitvijo Cerkve, v času Jezusovega triletnega učenja

po Galileji. Tedaj je bila skupina njegovih učencev dejansko skupina obrabnežev, kot skupina okrog Janeza Krstnika itn. To so posamezniki, ki ne vzdržijo več v skupnosti, ker začutijo, da je ta preveč pozunanjena, vojaška, nacionalistična, pridobitniška, formalistična, kratka konvencionalna; da izgublja smisel, pravo živost; da se kolektivizira.

To se dogaja z vsako tosvetno skupnostjo in celo s Cerkvijo, ker je ta tudi ZKC - Z(unanja)KC. Prava Cerkev - N(otranja)KC - se zmerom poraja in oživlja iz konvertitov. Pavel je le prvi v vrsti, za njim Avguštin pa Newman, Edith Stein, brat Karel ne zadnji; iz ljudi, ki se jim upre tudi konvencionalno povprečniška malomeščanska Cerkev (Cerkev krščanskega etosa, Peterletov in Stresov). Ti ljudje so ponavadi begunci, saj jih vodilne strukture - Cerkev, Družbe - izločijo. Ali preženejo na tuje - kot so domobranci maja 45; ali iztisnejo v notranjo (pol)emigracijo - kot so uporne pisatelje po maju 1945. (To je počela tudi KC pred vojno: s Cankarjem, glej usodo **Erotik**.) Šele ko so izločeni, vse bolj odkrivajo, da so osebe; v družbi se jim to zakriva, ker družba dopušča individualitete kot biološko interesne, ne pa osebe kot izvirne in temeljne svetove. Šele ko so v sporu z podružbljevanjem, z anonimizacijo, z biologizacijo, ko so prisiljeni, da izdelajo vsak svoj poln, smiseln, nedotakljiv, diferenciran, samobiten svet, lahko postanejo pravi temelji Cerkev; ker niso več v bistvenem člani Družbe. Postanejo romarji na tem svetu, v duhu same Cerkev, ki je romarska, ne pa država na fiksnem ozemlju, ne pa oblast, ki drži in stoji. Romarstvo pa je drug izraz za selstvo; le da je romarstvo popotovanje k Cilju, čeprav ne k eni osrednji geografski točki sveta, niti ne v Rim. Ampak k Bogu, ki je v vsaki duši; tudi v zakramentih, ki se delijo povsod. (Ni ene same ne ene glavne cerkve.) Zakramenti se delijo lahko celo v zaporih (glej Sodjevo knjigo **Pred vrati pekla**) na skrit način, ilegalno.

Andrej, Vinko, Žane postajajo romarji. A socialno zgodovinsko bolj profilirani kot Cankarjevi iz **Vide**. Ti so še abstraktni, intimni, splošni, medtem ko so poraženci v revoluciji močno konkretizirani, tudi ideološko politično. Vendar pazimo: njihova trdna ideološkost jih kvečjemu ovira, da bi postali pristni krščanski romarji; dela jih le za začasne begunce, ki imajo ambicije čim prej spet priti na oblast, kot je ambicija Capudrov. Krščanski romar pa ve, da je njegovo mesto na zemlji za trajno beg, potovanje, iskanje, hoja: distanca do vsake oblasti in tosvetne identitete; v tem pogledu je KD negacija krščanstva.

V tem pogledu je Vombergar Cankarjev dedič: dedič Cankarjeve radikalnosti v resnicoljubnosti, ne pa njegove Sanje oz. nestrpnosti v Pričakovanju Odrešitve; ta ga je gnala v milenarizem. Vinko, Andrej, Žane so dediči Maksa, Jermana, Poljanca iz **Vide**. **Razval**, ki obravnava dogajanje maja in poleti 45, nikjer ne kaže, da se bo šel Vinko, ki se je rešil po čudežu - zares po čudežu? po naključju? - nazaj borit zoper PJ. Vinko ima le to poslanstvo, da pričuje, kaj se je z njim in njegovimi zgodilo, in je zato rešen v življenje, ne pa za boj, kajti za uspešen boj bi jih moralo biti rešenih nekaj tisoč, Bog pa se za tak poseg, ugotavlja Vombergar, ni odločil. Vombergar drugače razume božjo voljo kot Jeločnik, ki je ultraaktivist in nacist. Jeločnik je prepričan - ali se prepričuje -, da je dovolj en sam Heroj, ki veruje v Zmago, pa bo Zmaga tu; le odločno mora na pot, čez mejo, in vsa Čudežna Natura bo z njim; in vsa magično-mitska Tradicija Slovenstva.

Jeločnik konstruira božjo voljo, ki je dejansko čudodelništvo, čarovnija Usode (blizu Hribarjevemu pojmovanju magizma). V resnici je Jeločnik - iz **Vstajenja** - Ideolog, ki bravcem-gledavcem sugestivno pripoveduje - nasvetuje -, naj storijo kot junak, saj da je to njihova edina Naloga. Zagotavlja jim, da je takšna božja Volja;

da je Bog že odposlal svoje odposlanke (povsem drugačne, kot je tisti iz **Mladosti**), ki hodijo med SPE naokrog in ljudi, predvsem nedolžne, izbirajo za Junake; da je treba biti poslušen in odprt tej božji volji. Jeločnik sam jo v drami popularizira, ljudi seznanja z njo na veliko, v literarno gledališki obliki, ki je posebno učinkovita, ker je sama na sebi skrivnostna, ezoterična, kot v posvečeni pravljici ali v pristnem ritualu neke ilegalne, podzemne, višjim namenom zapisane odrešenjske Organizacije. V ta lik je Jeločnik spreminjal SPE. Danes SPE to vsekakor ni več; in v glavnem tudi ni bila minulega pol stoletja - v nasprotju z določenimi hrvaškimi emigrantskimi krogi radikalnega terorističnega ustaštva. Danes je realno sprejeto - vsaj nezavedno -, da SPE nima več Poslanstva; da ji je bilo ukradeno. Krivda je pri drugem, pri peklensko zvutih komunistih, SPE je spet žrtev-predmet tuje igre. To je v določeni meri res, vendar iz drugih vzrokov: ker se v letu 1989/90 ni vrnila - ali vsaj vračala - v domovino, kakor sem ji bil svetoval v številnih predavanjih in pogovorih v Argentini in Kanadi; ker se ni enakopravno, predvsem versko krščansko koncilsko vključila v slovensko dogajanje, mu da(ja)la smer nesebične ljubezni do drugega kot drugega; le tako bi lahko prekrasila slovensko tkivo iz temelja: kot evangeljsko apostolska. Žal je izbrala drugo pot in sploh nobene radikalne: mlahavo kombinacijo med previdnostjo in strankarstvom, med zahtevami po Pravici (rekompenciji), ki pa niso bile izražene s stališča moči, ampak pravičnosti, moralizma, in distanco.

Tedaj je SPE spoznala, da se v veliki večini ne bo vrnila domov; da nima več moči za noben boj, ne za vojaškega ne za pravico ne za verskega kot uresničevanje Odrešenjskega sporočila kot Usmiljenja; za nič več. Da je dezorientirana; da se razkrajja; da je odnotraj blokirana, kot sama SHS. Da postaja privatna organizacija-skupina. S tem je začela padati pod svojo zgodovinsko raven; tudi pod svoje zasluge.

Analiza SPED, ki jo izdelujem tudi s pomočjo Vombergarjevih dram, enako Jeločnikovih in Simčičevih, je poskus pravičnejše opisati SPE in ji določiti ustrežnejše mesto v slovenski zgodovini. Ta poskus prihaja od človeka (od mene), ki je marginallec kot tak: doma in pri SPE, pri kateri je zdaj na obisku/študiju; ki se je sam odločil za marginalstvo, ker čuti, kako ga sleherna Družba veže; kaj šele allelonomična; a tudi liberalna, ta ga - vsakogar - ogroža s svojo preveliko svobodo, s svobodo, ki se ločuje od božje, od vezave na božje Zakone. In se veže z malomeščansko moralo, ki je istovrstna različica krščanskega etosa, le da dopušča razvezo zakona, telesni užitek brez mej, drugačen tip družine. A na pogodbeno pravno civilni dogovorni način dosega isto: vladavino socialne norme nad posamezno osebo.

2

Vinko, Žane, Andrej nimajo ne Junakove ne Maksove ali Dionizove Naloge; z njimi se ne dogaja nobeno posveče(va)nje; niso sprejeti v noben red Izbranih; takšna predvsem nacistična, a tudi stalinistična ritualizacija v **Razvalu** povsem manjka. Poleg zavesti, da so ravnali ali ravnajo prav, ko ravnajo po vesti - Maks, Ščuka, Jerman -, jim raste predvsem zavest, da so se socialno zgodovinsko ponesrečili - in to prav zato, ker so ravnali po vesti, bodisi da so to ravnanje

realizirali vojaško institucionalno (Vinko kot domobranec), bodisi da so ga udeležili z izločitvijo iz zmagovite grupe, v kateri so se znašli (Andrej, Žane). S tem so izgubili vse, kar so imeli tosvetno močnega in realnega: ženo (Cilo), položaj, družino, dom, posestvo, moč, osnovno telesno varnost; nazadnje celo duševno varnost, če se jim bo zavest izločenosti še krepila. A se jim ni. Vombergar je utihnil. Morda prav zato, ker je slutil, kam ga pelje nadaljna radikalizacija njegove - osebno pristne - pozicije: v popolno izgubljenost, tja, kamor je Cankarja - Maksa itn. - radikaliziral Grum.

Grum je bil le eno leto starejši od Vombergarja. Nemogoče, da ne bi bila vsaj v enem delu izkustva - detinstva/mladosti med prvo vojno, povojnih konsekvenc itn. - oba pripadnika iste generacije podobna, ne glede na to, da se je Vombergar "reševal" z regresom v slovensko srednjeveško izročilo prakmetije (ideološko že konstruirano), Grum pa je šel med vsemi Slovenci najdlje v kozmopolitizaciji eksistence, v denacionalizaciji - v njegovih dramah nastopajo tuji priimki, dogajajo se v velemestih - **Upornik, Zastori** - ali v provinci, ki je internacionalna (**Goga**), v očiščenju oseb od vsega tradicionalno empiričnega, v njihovi abstraktizaciji (ljubezen med dvema ni med Petrom in Petro ali Jerico, ampak je naslov drame: **Pierrot in Pierrette**).

Da bi se Vombergar rešil - da bi rešil Vinka, Žaneta, Andreja -, bi jim moral dodeliti zelo močno (skrivnostno, magijsko, čudežno, odrešenjsko) vero, kot je poskušal Jeločnik v **Simfoniji**. (Čeprav ne za dolgo; sam sebe ni prepričal. Utihnil je tudi Rozman, ki ga je neslo v podobno smer.) V to smer je šel le Simčič z **Mladostjo**, ki pa je ostala unicum in unikat, očitno bolj izraz želje kot realitete, drže posameznika kot družbene norme. Kaj pa je Snežna drugega kot izločenec, celo iz nebes? Kot beračica, ki prosi za ljubezen do drugega? Kot begunka, ki ne more najti mirnega mesta ne na zemlji ne na nebu? Kot popolna marginalka? Nihče iz SPČ se ni prepoznal v nji; se v nji ni hotel prepoznati. Ostala je anonimna: kot nespoznana - sveti Aleš pod stopnicami - kvas za neko drugo gibanje-držo-skupino ali pa za nobeno skupino, le za tisto posamezno spet osamljeno in izločeno osebo, ki bo našla v nji zgled povsem zunaj socialne linije.

Z letom 1967, ko je bila napisana **Mladost**, je utihnila, popustila tudi ta posamezna-osebna drža, pa čeprav je bila izražena le v obliki dramske osebe in ne kot osebni konkretni živi zgled; Simčič sam Snežni ni sledil. Naslednja Simčičeva drama - **Avgust** iz l. 1977 - je že "kapitulacija"; je že avtokritična avtoanaliza, ki prizna, da je drža Snežne nedosegljiva, nerealna; da je pravi človek v najboljšem primeru dobronamerni socialni etik - duhovnik Antek; da je SPČ skupina v totalnem razkroju; Simčič je videl jasnovidno naprej. S tem, da je sam kot dramatik za SPČ po drugi polovici 60. let utihnil, je priznal, da je zavest SPČ o sebi v najgloblji plasti potemnela. Ostala je ideološka, strankarsko politična, konkretno organizacijska, konvencionalno vsakdanja; a brez globlje - vseosmišljajoče, totalizirajoče - platforme-razlage.

Simčič gre v **Avgustu** tja, kamor je neslo Vombergarja in kamor je šel Grum. In kjer so - na Grumovi liniji - obtičali Smole, Zajc, Jančar, Šeligo, vsak sicer na svoj način, a vsi strukturno enako: v poziciji izgubljenosti. Najgloblji - najusodnejši, edini previdevno veljavni - dialog se dogaja le na radikalni liniji v alternativni: ali pot v izgubljenost ali pot k Bogu; ali Gori ali Snežna. Ta dialog-dilema je že očiščen samoslepil, kakršna so bila značilna še za Cankarja: milenarizmov (Maksovega, Dionizovega, kaj šele Ščukovega). A obenem drži strašno napetost med absolutnim in smrtnim, ki je v Grumu ni več oz. je le še sanjska, ne toliko

utopična kot narkotična, fantazmatična, prenesena v psihološko-videnjsko-zasebno patološko. Ni več močno dejavna, kot je pri svetniški Snežni. Grumovi junaki so že opredeljeni po nečistosti demoraliziranja, nemoči vere, pomanjkanju ljubezni do drugega kot drugega: po avtizmu. (Sem nese tudi Zajčeve, Smoletove itn. junake.) Čeprav so **romantične duše** najmanj znana Cankarjeva drama in jo je Cankar sam kot mladostno nizko cenil, so najbližje dilemi **Mladosti**. V njih ni samoslepila komunističnega milenarizma; le skrajni spopad med dušo in telesom, med vero v onkrajnost kot absolutnost in tosvetnim strankarstvom, politično socialno akcijo. Cankar si jasnosti te dileme ni upal ponoviti v dramatik, ponovil jo je v prozi: v **Podobah iz sanj**.

Važno je vprašanje: kako nastopa - sodeluje - Bog v **Vrnitvi** in **Razvalu**? (Tudi v **Napadu**. A o njem bo govor kasneje.) Prvič: Če je bila božja volja, da se je Vinko rešil iz brezna, potem se je, v Vombergarjevi optiki, zato, da bi pričeval; pričevanje pa še ni boj ali - sveta - vojna. Je lahko razlog zanjo - kajti grozote ubijanja vrnjenih domobrancev so res takšne, da morajo marsikoga siliti k maščevanju; ali vzpostavljanju Pravice. Ni pa to nujno. Pričevanje lahko vodi do verskega obrata, do skoka vere: do tega, da človek spozna temeljno grozovitost - ubijavskost - tosvetnega življenja (pomor domobrancev je istoveten z genocidi nad Judi kot izvoljenim ljudstvom); da se odpove samoslepihom, da je mogoče ta svet spraviti v sklad z božjimi vrednotami. Da je krščanski apostolat delo z dušami, razvoj vesti, opozorila človekovi notrini, kaj naj dela, ne pa napotek, kakšne socialno državne akcije naj podvzame.

S tem v skladu je kar precej nepričakovan obrat Žaneta in Andreja od sodelavcev komunistične oblasti k njenim nasprotnikom. Oba odkrjeta v sebi Boga - božje - tako, da solidarnostno, tj. po vesti, ljubezni do drugega rešujeta Vinka pred zasledovalci, ki mu nosijo zanesljivo smrt. S tem - in ne z vojaško politično ali kako drugo socialno akcijo - izpolnjujeta božjo voljo. Skoz njuno dejanje-delovanje nesebične pomoči bližnjemu - vsak jima postane bližnji, če je njegovo življenje ogroženo - se razodeva-nastopa Bog. (To je drža, ki vodi k Snežnini.) Dramatik z dramo ta tip božje navzočnosti "propagira": pokaže ljudem. Jim - implicite, a to je sporočilo drame - svetuje: tako ravnajte! Po vesti!

Medtem ko je v Vombergarjevi optiki Vinkovo vojaško ravnanje, ko je član DJa, vprašljivo. Skaže se kot samoslepilo, čeprav je pravično. Vodi v zlom, telesni in napol celo duševni, saj pride Vinko iz roške jame enako blazen ter nemočen, dezorientiran in zbegan kot Gabrijel v Snojevi drami. To sporočilo je neskladno ne le z Jeločnikovim iz **Vstajenja**, ampak tudi z vsem odporniško iluzijsko pravičniškim duhom SPČ. Mar zato Vombergar drame ni izročil javnosti in jo je predeloval, a s predelavami nikoli končal? Ne pozabimo na tragedijski ustroj drame: Vinka nazadnje na begu ranijo, verjetno na smrt; vsekakor ga ujamejo in ga bodo ubili. Ne posreči se mu priti čez mejo, kjer bi - v Jeločnikovi optiki - mogel postati Junak.

Tudi Žane, ki skuša prebegniti, in Andrej sta ujeta. Ravnala sta po vesti, v skladu z Bogom, a telesno nista rešena. Zmaga komunistična oblast, predstavljena s četnim vodjem Petrom. Zmaga Irma, najbolj negativna figura drame. Zmaga zlo, medtem ko se dom - samotna gorska domačija - do kraja podre; kot kasneje pri Snoju. Vsi bratje z materjo in očetom vred so likvidirani. Tradicionalnega slovenskega sveta, ki ga je Vombergar vzpostavil - nadaljeval, utemeljil - v **Vrnitvi**, je konec.

Razval je različica Pasijona: Križanje. (To se vidi tudi iz nove - razvite, radikalizirane - različice **Razvala**: iz Snojeve drame **Gabrijel in Mihael**.) Na tem svetu ni mogoče reči drugega, kot se (po)tožiti: Oče, zakaj si me zapustil? Nato izročiti se v Očetove - božje - roke, prepustiti se Njegovi milosti; to se dogodi v zadnjem dejanju, v sliki Poveličanje. Vombergar ne kaže Jezusovega Vstajenja, ki se je dogodilo na tem svetu in nato ustanovitve Cerkev kot Njegovega božjega - večnega - Telesa. Medtem ko kaže Jeločnik v **Vstajenju** začetek Narodne Cerkev ali dokončne ritualno sakralne spremembe tega sveta, ki je bil dozdej komunističen, v idealno formo Odrešene Domovine, svete mitske Narave. To je Tretji rajh v slovenski različici: Vstajenje kralja Matjaža. Sarkastično, moralistično, pripombarsko, sicer sovražno, a brez pristnega Jeločnikovega patosa, nekam zagrenjeno bridko in spodkopujoče se zavratno obnavlja Jeločnika Rebula v drami-groteski **Hribi, pokrijte nas**, v kateri variira isto temo vstajenja kralja Matjaža; le da skeptično. Rebula je šele po zmagi KD 1990 prešel v agresivno hujskaško revanšistično oznanjanje nujnosti Nove zemlje, ki jo je treba ostvariti na tej zemlji že zdaj in z moralno ideološko politično državnimi sredstvi. Primerjava med omenjeno Rebulovo in Jeločnikovo dramo je nujna čimprej.

Kot sem že analiziral, nastopa Bog v **Vrnitvi** vse drugače; odpira se vprašanje, ali je tudi Jankova vrnitev božja volja. Janko je bil globoko preizkušen. Ubiti ga je hotel - a ga je "le" ranil in izločil - njegov tovariš, sosed, kamerad, sovojak, torej človek, s katerim bi si morala ne le po božjih, ampak po vseh človeških - tudi vojaških - zakonih najbolj pomagati, si biti solidarna. Janko je šel po Kristusovi poti; Jezusa je izdal njegov bližnji učenec Juda iz Karijota. Janko je bil dolga leta begunec; kot da je Vombergar že od začetka obseden z idejo begunstva; kot da je predvideval, kaj se mu bo zgodilo. Kot berač je Janko brezpraven, človek povsem z roba, ki mu le usmiljeni ljudje oddelijo nekaj jedi in prenočišče. Se da reči, da s to svojo usodo človek - Janko - odkupuje grehe svojih bližnjih, Petra, zločincev? In Vinko, Andrej, Žane s svojimi usodami grehe Cile in Irme? Vzpostavljajo etično in versko - dejansko kozmično in osebno - ravnotežje v svetu?

Vendar je razlika med ustrojem **Vrnitve** in **Razvala** ogromna. V **Razvalu** obstoji le to etično versko ravnotežje, ki ga moramo ljudje sicer vzdrževati s svojimi voljami - slediti Kristusu, a se nam v najboljšem primeru posreči le to, da s sledenjem Jezusu na križ znova sporočamo naslednjim ljudem, ki se bodo znašli v istih dilemah, kako naj ravnajo, da bo doseženo etično versko ravnotežje (enako kot v Smoletovi **Antigoni**), ne moremo pa vzpostaviti tudi Pravice, tj. sveta, v katerem bi vladali pravični; v katerem bi bili grehi-zločini kaznovani; v katerem bi bili ljudje zavarovani pred zločini, pred pohlepom drugih. Skratka: ne moremo vzpostaviti mirnega, tudi socialno urejenega in uravnoveženega sveta - bodisi kmetiškega na samotni kmetiji bodisi malomeščanskega znotraj družbe, ki ji vlada KC tudi institucionalno, kakor je želela Krekova ljudska stranka in bi rada tudi današnja KD; a z minimalnimi izgledi na uspeh te rearhaizacije. Reševanje razvala - razpada - kmetij in družin, družbe in sistema se danes dogaja drugače: v CD in s CD oz. z osebnim apostolatom v duhu koncilске KC znotraj razvaljene družbe - ne le diferencirane, anarhizirane, raztečene v duhu Deleuzovih željnih tokov ali v duhu Dionizovega sparagmosa, ki pa je izgubil ritualno opijatski naboj, kakršnega je imel še v negacijski fazi stalinizma, v pandeaktivizmu maoizma (**Ana, Volčji čas** itn.).

Vombergar je v **Vrnitvi** problem reševal še na arhaičen - kombinirano pogansko krščanski - način. Begunec, ki to ni po svoji krivdi, Janko, je rešen. Je nagrajen: znova postane gospodar svojega posestva, ki pa se je tačas razcvetelo, spet postane soprog žene, ki ga je ves čas potihem ljubila, varen na starost. Svet se vrne v začetno stanje, le da so zvesti in dobri, po krivici trpeči in nesebični nagrajeni: na tem svetu. Isto, a še boljše, kot je bilo. To je model Krekovega katolištva. Na svet ne pride nič novega - vas se ne spremeni v mesto, podeželje se ne deruralizira, ne demoralizira, v Slovenijo ne pride, kar se je razvilo na - velemestnem kapitalistično liberalističnem - Zahodu. Ohranjena je začetna pravičnost in nedolžnost. Greh je bil sicer vmes storjen - Judež je skušal umoriti Jezusa -, a zaradi potrpežljivosti in dobrote trpečih pa zaradi božje volje, ki se vmešuje v ta svet in ga rešuje-urejuje, na tem svetu ni zmagal; le začasno.

Drama kaže konec te začasnosti. V tem ni tragedija, ampak agitka; vsekakor moraliteta. Ustrojena po motivu Galjota ali Odiseja, ki se vrne domov, a tako, da mu tu ni treba niti ubijati tekmecev, kot počne Odisej, kaj šele, da bi se Galjot vrnil v svet, ker je doma nespoznan, nepričakovan, nezaželen. Taufer je v drami **Odisej & sin** podal melanholično, nihilistično, žalostno, skeptično, nesrečno različico zgodbe: večno begunstvo. Vombergar pa v **Vrnitvi** - na prehodu 20. v 30. leta - še verjame v možno in realno obnovo slovenske trdne Tradicije.

Begunstvo je le začasno, kot je bilo začasno in delno služenje slovenskih fantov v avstrijski ali francoski vojski, v pohodu na Rusijo (ki se v zavesti enako ustrojenih članov SKS obnavlja še l. 1942 - 45, ne le za časa Napoleona). Ko se vrnejo, jih doma čaka pravi dom, enak kot je bil. Tudi če se ne vrnejo ali kot invalidi, so nesrečni le sami, individualno, folklorno, v Jurčičevem duhu, kot groteskno zabavna - v resnici je to cinično liberalistično gledanje - spremljava tistih, ki so imeli srečo, ostali doma in zdaj umno ter samozavestno gospodarijo naprej na očetovih domovih. Odločilno je, da Dom ostane, ali kot Kmetija ali, pri Jurčiču, že kot slovenska meščanska Graščina (**Deseti brat**). Bistvo ni v posameznih osebah, kakor terjaja krščanstvo, ampak v nadaljevanju Rodu-Doma, v ohranjanju Zemlje-Grunta; ljudje so sredstva v tem ohranjanju.

Vombergar ne misli tako; njegova drama - **Vrnitev** - je poudarjeno personalistična v pomenu ravnanja po vesti. Bistveno mu je, da se vzpostavi moralno verski red na svetu in na kmetiji, ne pa da se ohrani sama kmetija-grunt, kot zadošča Vladimirju Levstiku (glej **Gadje gnezdo**), morda pa tudi njegovemu soimenjaku Franu Levstiku, kakor je to razložil v **Potovanju iz Litije do Čateža** oz. v **Martinu Krpanu**. Odločilno je, da se Vombergarju ta restitucija Tradicije in Doma posreči, tako moralno kot socialno, medtem ko je prej - od začetka stoletja naprej - vera v to obnovo in utrditev recimo pri Mešku, tudi katoliškemu dramatik, manjša.

Meško v **Na smrt obsojenih**, še bolj pa v **Materi** in **Pri Hrastovih** kaže - napoveduje - podoben razval doma-kmetije-družine, kot ga ugotovi Vombergar šele po revoluciji. Meško se zaveda radikalnosti grožnje, ki nastopa z anarhizmom, libertinizmom (**Mati**), ne le nemškimi, ekspanzionističnim, liberalističnim nacionalizmom (**Obsojeni**). Globlje ve, da je dom-svet ogrožen že od pamtiveka zaradi človekove pohlepnosti, nesolidarnosti, sle, zaradi vseh človekovih strasti, ki jih božje zapovedi obsojajo. **Pri Hrastovih** namreč ni ne nacionalizma ne liberalizma, pa je vendar tragedija - razkroj - družine-doma najhujša. Prihaja od znotraj, iz samih ljudi, torej iz okolja tradicije, ne odzunaj, ne iz liberalističnega Zahoda ali

stalinističnega Vzhoda. Meško je tudi zato tako nepopularen v današnji SKS, ker razkrinkuje ceneno in površno ideološkost razlage današnjega položaja, češ, da je zanj kriva zunanja intervencija tujih zlih sil, tujine; da je za rešitev potrebna le vrnitev k domačim virom, kot misli Jeločnik v **Vstajenju**. Ta ideologija je zmerom v možnosti, da postane iz obrambniško konservativne nacistoidna, brž ko se radikalizira; a se mora radikalizirati, če noče ostati gola želja. Meško govori resnico; in je globoko v skladu s krščanskim spoznanjem: Jezusa so ubili predvsem domačini, Judje, Rimljani so le pomagali zaradi svojih državnih interesov.

Tudi Finžgar kaže, čeprav manj radikalno, da prihaja zlo od znotraj - v **Verigi**, v **Razvalini življenja**: iz strasti po pravdanju, iz lakomnosti, iz alkoholizma, iz nasilja nad otroki, iz predpostavljanja interesov plemenitim čustvom, predvsem ljubezni; iz domačih arhaičnih socialno razrednih odnosov, ki ločujejo bogatine in reveže, v **Divjem lovcu**. Le v **Naši krvi** pride nevarnost od zunaj, od Francozov, od okupatorjev. Tudi pri Mešku deloma od Nemcev v **Obsojenih**, čeprav bolj od lastnih ljudi, od nemškutarjev, od domačih izdajavcev, od ljudi, ki se odpovejo lastni identiteti zaradi koristi (gostilničar Voršič), in deloma od Tujine, od velikomestnega Zahoda (**Mati**). A je manj obtožena tujina kot domači ljudje, ki se ji podrejujejo, se ji zapišejo, ker zdvomijo v moč Domovine, ker ne zmorejo več Zvestobe. Meško in Finžgar obsojata predvsem kolaboracijo s tujino-tujcem; je zakonito, da se tudi med leti 1941 - 45 opredelita za enobe in zoper sodelovanje z okupatorjem.

Mešku se obnova starega ne posreči; ne zdi se mu prepričljiva. Je tu vzrok, da preneha s pisanjem ne le dram? Da preide v pisanje misterijev - **Henrika, gobavega viteza** -, tj. v versko etično reševanje problematike, v nesebično ljubezen, ki se odpoveduje tosvetnemu? V to, kar kasneje razvije Simčič s Snežno, a že Vombergar z **Razvalom**? Da se umakne iz pisateljsko socialnega življenja na štajersko faro na robu Koroške, v samoto, z zelo izrazito poanto nevere v tosvetne spremembe oz. - tudi katoliško - politiko? Meško na deželi praktično sicer pomaga vzdrževanju socialnega in etičnega ravnotežja iz preteklosti, a ga pisateljsko-dramsko ne zagovarja več; kot da se je razočaral v moč idej.

Podobno ravna Finžgar, le da sredi življenja, kot katoliški organizator. Slovenijo skuša evolucionirsko zadrž(ev)ati v okvirju vasi-doma-družine iz **Naše krvi**, iz časa izpred stoletja in pol, dejansko iz srednjega veka. Pri tem popušča v nebitnem, priznava prehod vasi v mesto, ki pa ga sam ne opisuje več; a v mestu ohranja staro etično socialno formo. Celo tako, da verjame Partiji, da bo kot nacionalno borbena in socialno razredno pravična odpravila tiste slabosti arhaične slovenske družbe, ki so dozdaj vse preveč sprožale konflikte in tragedije: ločitev med bogate in revne, med oblastnike in brezpravne. V tem je kar se da naiven, kljub svojemu siceršnjemu prislovičnemu realizmu.

Vas, kakršno je ustvarjala Partija, je bila še mnogo bolj razplastena in podvržena samovolji oblastnikov, kot pa tista, ki jo je poznal, ljubil in kritiziral Finžgar od **Lovca** naprej. Vas, predelana po Revoluciji, ki se je kazala skoraj izključno kot narodno osvobodilni boj - v cerkljansko tolminskih hribih, glej **Delavnico oblakov**, je postala kot celota vas obupa, osamljenosti, zapuščenosti, prevaranosti, izkoriščanja, zatrtosti; podobno jo opisuje tudi Zidar v vrsti svojih povesi, od **Svetega Pavla** naprej. Ali Koprivec itn.

Problem je v tem, da se vas-domačija, kakršno opisuje in zagovarja Vombergar v **Vnitvi**, ne more obdržati; da Vombergar to sam spozna. Da se je začela razkrajati že v kapitalizmu-liberalizmu - od Kvedrove **Amerikancev** do Prežihovih

Pernjakovih. Da je Partija izvršila, česar liberalizem ni bil dovolj sposoben: deruralizacijo Slovenije, s tem njeno urbanizacijo, odprtost vplivom - zahodnega - sveta. To je izvršila po ovinku, z ogromno žrtvami, z nezaslišanim nasiljem in z napačnimi ideološkimi razlogi-razlagami; hotela je milenaristični paradiz, počela pa je nekaj povsem ekonomsko socialnega, empiričnega. To, kar je počela, je povezala z nepotrebno velikimi stroški - če gledamo z očmi družbe. Dom-družino je razbila čez vse meje; ne le njenih zastarelih - nemožnih, preveč vase zaprtih, na pogansko magičnih postavkah uravnoteženih - socialnih oblik, ampak tudi psihološke, vrednostne osnove medčloveške solidarnosti, z uničevanjem svobodne samostojne osebe, ki temelji na vesti. Torej tudi s tistim, kar v liberalni CD, ki pristaja na svobodno kapitalsko tržišče, ostaja; kar je tu celo pogoj delovanju družbe kot učinkovite, a obenem moralne. Diabolizem, ki ga opisuje SPD, je kritična podoba tega delovanja Partije, ki je bilo brezmejno "revolucionarno", tj. uničujoče sleherno trdno obliko eksistence.

Krščanstvo na to spoznanje navsezadnje pristaja; vendar mu postavlja nasproti vero v transcendentnega Boga. Le kot romar lahko kristjan vzdrži pezo spoznanja o časnosti, minljivosti, blodnosti, zločinskosti, smrtnosti, uničevalnosti vsega tosvetnega. To krščansko vero Vombergar - v duhu Meškovega **Henrika** - ohranja.

Nanovo strukturirani svet - prehod iz konservativne vasi v libertarno mesto - bi sicer reševal (že rešuje) vrsto problemov, ki jih vas v **Vrnitvi** ni mogla in je zato morala propasti v svoji stari obliki, se spremeniti. Pri tej spremembi je - bil in še je - angažiran ogromen intelektualen potencial; dogajale so se tektonske socialne in zgodovinske tragedije, pretresi, uničevanja, obupi. A se je sprememba uveljavila. Kot taka je socialno pozitivna. Vsaka družba ji mora slediti, tudi slovenska; in ji sledi. Obenem pa se moramo zavedati, da je z bolj diferenciranim življenjem v urbaniziranem svetu, z bolj svobodnim, s takšnim, ki odpira bistveno več novih dilem, življenje vse bolj psihološko eksistencialno negotovo, čeprav ima za razreševanje teh dilem na razpolago mnogo novih intelektualnih, spoznavalnih, teoretičnih in praktičnih, celo tehničnih sredstev. Ni le bolj negotovo, kar nazorno vidimo od Cankarja prek Gruma do Zajca. Je tudi neprimerno bolj izpostavljeno zlu. Več ko je možnosti in svobode, več je zla ali močnejše je zlo ali več možnosti je, da se človek odloči za zlo.

Odločitev za dobro pa je ves čas le ena sama: odločiti se po vesti, ne glede na posledice za odločujočega se. Sprejeti nase breme križa: da izgubiš vse tosvetno, tudi čast; da ni tosvetne kompenzacije s Pravico. Brez te vere ostaja le tosvetno merilo, to pa je v liberalni družbi Uspeh, omiljevan le s socialno etičnim ravnanjem, s ti. "krščanskim etosom", z usklajevanjem s povprečnimi normami; le zavest pravičnosti, kakršna je bila značilna že za protestantovsko etiko v 18. stoletju, in za Evropo v viktorijansko franjožefovski epohi. Ta model se danes vrača, čeprav prilagojen neprimerno bolj svobodnemu, razmahnjnemu, možnosti odpirajočemu, dilematičnemu, zato skrajno ogroženemu in negotovemu svetu, ponazorjenemu v Ionescovem in Beckettovem ogledalu, na Slovenskem v Božičevem in Zajčevem. Takšne družbe zmerom znova propadejo, ljudem se upre podrejenost povprečni Normi, prisili Kolektiva, vladavini zgolj tosvetnosti, laži in hinavstvu: malomeščanstvu. Nastajajo nove - prazne - vere kot revolucionarna totalitarna Gibanja, stremeča k milenarističnim Tretjim cesarstvom in Komunizmom. Proces se odvija gor in dol. Iz zaprtega kroga nenehnega regresa v isto ni rešitve. Rešitev je le s prebojem kroga: s skokom vere v onkrajno.

V tem pogledu je tretja slika **Razvala** - Poveličanje - realna; versko realna; tudi dramatično nujna, čeprav se zdi ob realistični drami odvečna in tujerodna. Vombergar rešuje svoj prvotni realizem - v **Vrnitvi** - s prikrito magijo (Bog kot snežni plaz). Šele v **Razvalu** kritično tematizira, kar je prej prikrival: Boga kot moč, od zunaj - od zgoraj - urejajočo stvari, ki jih ljudje sami ne moremo. Snežni in drugi plazovi - potresi (glej Pirjevčeve **Ljudi v potresu**) - se skažejo le za delovanje revolucionarnih sil, ki izravnotežujejo svet; ne za sile pomirjanja, sprave, reda. Vera v plaz kot rešitev je prazna in poganska. To se je skazalo tudi v DJu, saj vsa plazovitost, s katero je DJ hotel uničiti - kaznovati - PJ, ni pomagala. Zato se je moral slovenski človek krščansko poglobiti: se odpovedati prvinam poganstva. Najprej jih je sicer radikaliziral do absurda - Jeločnik v **Vstajenju** -, nato ali obenem pa je spoznal, da je krščanska logika strukturalno drugačna od poganske: da ne gre zaupati Zgodovini-Naravi (in niti ne Civilni družbi), da bosta vzpostavili Pravico.

3

V modelu sveta, kjer se zmerom znova tudi v tosvetnem vzpostavlja Pravica - pravični red institucionalno in medosebno - in kjer deluje nesebična ljubezen do drugega tako, da je tudi tosvetno nagrajena (to pa pomeni svet objektivne Pravice, v katerega se stekajo in ki ga tudi s svoje strani zidajo subjektivne ljubezni), je normalno in naravno, da se kot osnovna celica družbe ohranja in potrjuje družina; in da je ta družina trdna, sicer kar naprej ogrožena, vendar zmerom znova zmagujoča; to zmagovitost ji omogoča ravno model sveta, ki sem ga bil opisal. Kozmos kot božji zakon ščiti oikos. Med kozmosom in oikosom nastaja polis, kakršnega razume srednji vek, posebno pa na Slovenskem in v varianti provincialnega katolištva: polis kot vas in ne kot mesto. V bistvu to sploh ni polis, saj je njegova politika omejena. Ni državna. Slovenci ne razvijejo državne ravni političnega odločanja, čeprav bi to od Levstika - **Tugomer** - radi; koliko velja to tudi za katoliško plat (Medved, **Kacijanar**, Medvedova "fevdalna" dramatika), je treba šele raziskati, ugotoviti njeno pomensko strukturo. V drami **Za pravdo in srce** je recimo državno politična sfera - miselnost - zapostavljena za ljubezensko, ki je tudi osebna.

Osnovna težnja po slovenskem državno avtonomno političnem je doma pri liberalcih, od Jurčiča, **Tugomer**, posebno **Veronika Deseniška**, prek Župančiča, tudi **Veronika**, do Novačana, **Herman Celjski**. Liberalci ali svobodnjaki - tj. tisti, ki ne pristajajo na avtoritarni fevdalno varuški sistem nadslovenske države - izhajajo iz individualne osebe, ki ne deluje le po vesti (osebno vest poudarjajo katoličani), morda niti ne predvsem po vesti. Tu nastopajo težave med katoliškim liberalizmom ali humanističnim liberalizmom, ki ni dosleden in je kriptokrščanski, v osnovi moralističen, pri Župančiču, tudi pri Jurčiču, predvsem pa pri Medvedu na eni in radikalnim, že ciničnim, samovoljnim, agresivnim, amoralnim liberalizmom, ta ponavadi prehaja v nacionalizem, pri Novačanu in Vladimirju Levstiku; ta linija je bila na Slovenskem najmanj razvita. Razvili so jo šele stalinisti, vendar tudi pod

plaščem moralizma, znotraj milenaristične ideologije, ki je iskreno hotela biti humanistična; to se ji ni posrečilo.

Tudi povojna kritika partijske samovolje je izhajala ponavadi spet iz - sicer na glavo postavljenega - moralizma, humanizma, krščanstva. Zato je celo slovenski diabolizem dvoumen; glej Smoleta, Zajca, Šeliga, Božiča, Jančarja. Pristni liberalizem se je uveljavil šele z ludizmom, pa še tu je dan v estetski, v parodični, v samoposmehljivi, torej v neagresivni oz. v samomorivsko agresivni obliki, Rudolf, Jesih. Čistejši je šele v stvaritvah najmlajših, ki prehajajo iz območja besede - kot da je ta na Slovenskem že vnaprej sveta, tj. moralna, krščanska - in se zatekajo (prav zato) v območje gibov, plesa, teatra(like), zunajbesednega, telesnega, igrivega, a tudi grozljivega, vsekakor pa zunajmoralnega: biologiziranega, animaliziranega.

Značilni slovenski vaško trški polis bomo spoznali v Vombergarjevi komediji **Voda**. V **Vrnitvi** ga ni, tu nastopa le oikos, ozka, čeprav ne jedrska družina. Jedrska družina je model v Govekarjevi drami **Grča**, torej v opisu mestno-meščanskega življenja, ki pa je ponavadi liberal(istič)no. Gre za družino-trikotnik: oče, mati, otrok (v **Grči** sin). Tiste mestno-meščanske družine, ki imajo po več otrok, v njih živi ponavadi še kak stric ali teta, se nagibajo h katolištvu; vsaj povprečno, po modelu. Katoliška propaganda za družine z več otroki ima tudi to psihološko komponento: vračanje k idealni - idealizirani - kmetiški družini, k svetumodelu, v katerem je bilo katolištvo neogroženo, veljavno, vodilno, vso družbo strukturirajoče. Gre torej tudi za spomin, za ressentiment, ne le za upoštevanje papeških navodil o zakonskem in spolnem življenju, za prepoved uporabe zaščitnih sredstev zoper zanositev itn.

Zadnje čase se često oglašča v javnosti - z zapisi v časopisju - tudi terjatev do slovenskih katoliških mater, naj bi imele po več otrok tudi zato, da bi jih pol od tega števila moglo ostati na razpolago domovini, tj. vojski; kar nazadnje pomeni: pasti za domovino. Sliši se celo nasvet, naj bi slovenske matere posnemale albanske matere s Kosova. To pa je že platforma nacionalistično-gentilistične svete vojne, v kateri je mati - ne le - stroj za rojevanje vojakov. Če je Domovina sveta in Narod vsaj enak Bogu, če mu ni celo nadrejen, potem je mati, ki rodi več vojakov, osnovna svetnica-mučenica-zgled.

Gre za - nezavedno - posnemanje srbske gentilistične mitologije; **Majka Jugovičev** iz srbske narodne pesmi, ki je strukturno istovetna z albansko, z vsako rodovno; gre za pospešeno in histerično regrediranje v plemensko miselnost in prakso. Takšni katoliški ideologi se ne zavedajo, da počnejo nekaj zelo podobnega medvojnimi partijsko-partizanskim; recimo sporočilu Klopčičeve drame **Mati**, v katerem mati pošilja zavestno še enega sina v borbo, čeprav ji je eden že padel. Kajti glavna Mati je Domovina, ne družinska mati. V tem delu je tudi NOBD gentilistično arhaična; to je njen povsem nerazsvetljenski del. (Kmalu po vojni je direktor ljubljanske Opere Mirko Polič skomponiral opero **Majka Jugovičev**. Bila je glavna slovenska povojna opera te vrste poleg Švarove **Veronike Deseniške**, ki ima za ljubezenskim momentom tudi slovensko jugoslovansko državnega. In poleg Poličevega **Desetega brata**, ki daje politično zgodovinskemu in herojsko ljubezenskemu patosu lahkotno spremljavo, olajšanje: komiko; a je obenem tudi nacionalna: domača folklor, ki nadomešča jasno nacionalno idejo.)

Družina v **Vrnitvi** je velika družina, takšna, kakor jo poznamo iz **Hrastovih**; prava tradicionalna kmečka družina. Vendar se zdi, kot da je majhna - medtem ko dela

tista iz **Hrastovih** vtis, da je ogromna -, ker je tako enotna, ubrana, prijazna. Ne da bi bili vsi njeni člani delani po enotnem kopitu, med sabo nerazpoznavni. Vsak je lasten značaj, čeprav nobeden ne sega čez arhetipske-stereotipske poteze, kakršne ima ali more - ali sme - imeti (sme in more razviti) tak član, hlapec ali dekla. (Tu je meja osebnega pri vseh likih **Vrnitve**.) Okvir - socialni, tudi karakterološki - je dan in je trden. Zato se takšna družina tudi skoz stoletja ne spreminja. Ni objektivnih socialnih možnosti za spremembe; značaj posla - gospodarskega dela, družinskih odnosov, odnosov z drugimi kmetijami in tujim svetom - je zmerom približno enak, zato je enaka struktura tega sveta. Okvir in strukturo podre ali spremeni lahko le vpliv od zunaj; recimo gradnja železnice, naselitev tujih delavcev v bližino, v barake, postavitvev krčme itn., kar opisuje Bevk v **Železni kači**. Ali vojna, v katero država, ki je sicer daleč in komaj razumljiva - sakralizirana v liku Cesarja kot polbožje Nadosebe - potegne iz vasi-doma vojake, glej Majcnove **Matere**. Ali lakota, epidemija. Ali verske vojne, ki povsem zmedejo stare vrednote; glej Ponižovo dramo na ta motiv, **Štifterji** kot verska sekta; vendar je to drama karnizma-seksizma; bolj nasprotne drame duhu **Vrnitve** ni. Ali turški napadi, tj. negotova državna meja, barbarski sosede - njihov model se vleče do danes, le da so danes to Srbi, ne Turki -, ki kot razbojniki (hajduki) vdirajo v mirne vaške, celo gorske zaselke, ropajo imetje, zažigajo domačije, ugrabljajo dekleta in otroke (**Miklova Zala**). Tudi okupacija, že francoska: **Naša kri**; okupacija spodbode domačo gverilo, zgled za kasnejše partizanstvo. Finžgar je s priključitvijo OF potrdil svojo usmeritev iz predvojne, obenem pa dokazal, da ni avstrijakant, kakor mu je očital v zvezi s **Krvo** Župančič.

SPED kaže, da so mnoge med temi negativnimi dejavnostmi značilne za partizane. Kar pripisuje Bor le raztrgancem, tj. najemniški formaciji, ki je v službi okupatorja, a se predstavlja za partizane, da bi provocirala domačine, jim dokazala sodelovanje s partizani (motiv drame **Raztrganci**), to pripisuje SPED samim partizanom: demoralizacijo vasi-družine, vnos spolnega razvrata, razbojništva, vsakršnega nasilja (od **Mladosti** do **Razvala**).

Vendar vsi ti primeri - razen zadnjega, partizansko partijskega, in razen liberalistično kapitalističnega, ki zaradi vdora svetovnega tržišča povzroča agrarno krizo, zniževanje cen kmetijskih pridelkov, je pač cenejši uvoz, izgubo posla, slabo prodajo, izseljevanje v Ameriko, glej Kvedrove **Amerikance** - niso povzročili notranje in trajne spremembe modela-tipa vasi-družine ne značajev ljudi. Po vdoru tujega zla se je položaj spet stabiliziral in vse se je vrnilo v stare kolesnice. Jalnov **Dom** kaže recimo začetek razkroja doma-družine, povzročen po notranjem razdoru družine, tega povzročča sin Mirko, ki terja več denarja, ker ga potrebuje za študij, študira namreč v velikem mestu, v tujini; v resnici denar zapravlja, slabo študira. Vzrok za ogrožitev doma je tu dvojen: moralen, kot **Pri Hrastovih**, in tujinski, vdor novih zahtev, potreb, vrednot. Te nove (ne)vrednote Jalen potem razvija v naslednjih dramah, posebno v **Srenji** in **Bratih**. Medtem ko kaže avtor v **Srenji** nekaj posluha za odpiranje vasi-trga v novo, moderno, kapitalistično liberalno, tedaj še veruje, da je proces mogoče uravnovežiti in obvladati z moralnim, delovnim, pa se v koncu **Bratov** vrne k idealizaciji doma, kakršen je bil, preden je odšel Mirko v svet, torej Slovenije kot vaške družbe, kakršna je bila, preden se je vključila v kapitalistično svetovno gospodarstvo: preden se je odprla svetu in mu začela postajati vsaj strukturalno - seveda ne po moči, to tudi danes ni in najbrž nikoli ne bo - enaka.

Ta obrat od **Srenje** k idilizmu in rodovnosti arhaičnega tipa Jalen med drugo vojno potrdi z **Bobri**, ves čas tudi s planinskimi povestmi a la **Cvetkova Cilka**, **Ovčar Marko**, **Trop brez zvoncev** itn. Po tej plati Jalen dopolnjuje **Vrnitev**. Ni zmogel - kot tudi Finžgar ne, saj ni nadaljeval duha iz romana **Iz modernega sveta** - prehoda od arhaične ruralike v odprto, s tem v bistvu liberalno družbo. Kar ni čudno, saj se je temu prehodu upirala - vsaj po eni strani - celo levica; Prežih v **Pernjakovih**, Jože Pahor v **Viničarjih** itn.

V družini, ki je topos **Vrnitve**, je sicer nekaj napetosti; druga dekla Francka se odloča za soseda Anžka, ki je od nje mnogo starejši, a je kmet-lastnik, ne pa za planšarja Lenarta, ki je sicer njenih let, dober, prikupen, a naivno sanjav. A iz teh napetosti ne sledi nič odločilnega; noben hujši spor, kaj šele razdor ali tragedija. Štefan in Lenka, veliki hlapec in velika dekla, sta razumna, modra, zvesta. V drami - v domu - ne prihaja do boja za oblast ali do boja v zamenjavi poselskih generacij; tudi do težav v zvezi s spolnostjo - s kakim nezakonskim rojstvom - ne (glej Finžgarjevo **Deklo Anžko**). Razen osnovnega motiva - vračanja "umrlega" moža - so razmere v drami-domu tako rekoč idealne. Pa vendar ne moremo reči, da dramatik ceneno idilizira. Vtis, ki ga zapušča drama, je, da je opisano življenje stvarno, tudi trdo, a ne neznosno; ni sentimentalno, a je pod raskavo kožo - pod molkom gorjancev - globoko čustveno. Življenje je vse polno malih nesporazumov, težav ob delu, vsakdanje stvarnosti, pa vendar urejeno in v osnovi lepo ter moralno; razen seveda Petrovega greha: zločina. Ta zločin pa je bil storjen drugje, na fronti, v tujini, v velikem svetu. Kot v Tavčarjevi **Visoški kroniki**.

Vombergarju se je posrečilo narediti nekaj pomembnega: združil je real(istič)no stvarnost z moralno versko idealiteto, kakršno zahteva na eni strani dramatikova ideološka opredelitev, na drugi strani opisano življenje samo: arhaična gorska družina-kmetija. Ta prava - srednja - mera je poleg dobre dramaturške kompozicije, klenega jezika, primerne psihologije, napetega dogajanja, možnosti samoprepoznavanja občinstva v nastopajočih glavni razlog za to, da je bila **Vrnitev** tolikokrat uprizarjana in tako uspešna. V tem nadaljuje najboljšo Finžgarjevo (**Veriga**, **Razvalina življenja**) in Jalnovo (**Dom**) tradicijo.

Marksistična revolucija je vedela, kje more najhujše prizadeti dani sistem, ga spodkopati: v točki družine. Gotovo da ga je načenjala v vseh točkah: kot kritiko - negacijo - predvojne, meščanske, katoliške strankarske politike, ustroja gospodarstva, meščanskega načina življenja, krščanskih in novoveških vrednot itn. NOBD to tudi kaže - v široki paleti: v **Ognju in pepelu** kot destrukcijo politike, meščanstva itn. A daljnoročno je odločilna družina. Če bi se posrečilo ti. "starim silam" družino obdržati takšno, kakršna je bila - kakršna je prikazana v **Vrnitvi** -, potem bi bilo spodkopavanje bolj diferenciranih oblik družbe - gospodarstva, politike itn. - neuspešno, saj bi se ta, po sodbi marksizma napačna družbena superstruktura kar naprej obnavljala, ker bi se kar naprej obnavljali konkretni posamezni ljudje, vzgojeni v katoliških arhaičnih družinah.

Na tem mestu vidimo, kako odločilni so posamezni konkretni živi ljudje tudi za marksizem, čeprav ta načelno govori, da ima za temelj vsega ekonomijo oz. velike socialne strukture. Iz prakse ve, da so te strukture mrtve, če jih ne upravljajo živi konkretni posamezniki. Zato je revoluciji tudi bilo toliko do tega, da pridobi te posameznike; ne le, da spremeni strukture. Iz istega vzroka je marksizem hkrati humanizem in reizem/funkcionalizem; seveda je kot humanizem temeljno dvojen-dvoumen. Kot humanizem je boj za konkretne posameznike; v **Ognju** za Tanjo, v

Operaciji za dr. Donata, v **Rojstvu** za Miho in Marjano, v **Za svobodo** za Cecilijo, v **Raztrgancih** za kmeta Rutarja, v **Težki uri** za celotno Jeriševo družino. Ta trud je pedagoški, aktivističen. Je želja in volja Partije ljudi spremeniti iz "starih", tj. tradicionalnih kmetov, profesorjev, meščanskih deklet, nezavednih delavcev, celo že napol potujčenih deklet (v **Svetu brez sovraštva** se poleg trgovke spremeni celo laška cipa), v "nove"; iz takšnih, kakršni so se oblikovali tako v arhaično katoliških kot v liberalno kapitalističnih okoljih prve polovice 20. stoletja (vsi ti so po prepričanju marksistične kritike danosti negativni), v takšne, kakršni bodo po modelu, ki si ga je postavila za cilj Revolucija; Revolucija je sama na sebi uresničevanje tega cilja-modela. Je kovačnica novih ljudi v enaki meri kot sila, ki prestrukturira družbo.

SPED ugotavlja ravno nasprotno dejstvo: da Revolucija ne ustvarja Novega človeka kot pozitivnega, ampak razbojnika, barabo, zločinca. Takšna sta lika Cile in Irme v **Razvalu**, a tudi liki Gada, Črta, Negra v **Mladosti** pa Gregorja v **Živih in mrtvih**, Rdeče zveri v **Vstajenju** itn. Da mora človek, ki najprej verjame Revoluciji - Žane in Andrej v **Razvalu** -, nujno priti z njo v spor na življenje in smrt, če hoče ohraniti pošteno vest; če hoče ostati zvest idejam, ki so ga pripeljale v Revolucijo, a je spoznal, da se je sam zaslepil z njimi, da je bil prevaran: da so bile te ideje vabe, na katero so ciniki lovili naivne. V tem pomenu je tudi **Razval** pedagoška drama, ki se bori za posameznike.

Podobno ugotovitvam SPED uprizarja tudi kritična SPD lik zmagovitega partijskega revolucionarja kot lik potentata, oblastnika, nasilneža, diktatorja, terorista in v zadnji liniji zločinca: Komisar (**Afera**), Stari (**Greda**), Sivi (**Delavnica**), Mender (**Dialogi**); tudi dr. Štrucar v Majcnovi **Revoluciji**, Kogoj v Mrakovi **Rdeči maši**. To pomeni, da podoba, kakršno daje SPED, ni pristranska, zgolj ideološko propagandna. Res pa je, da je kritika v SPD precej bolj diferencirana; da so negativne figure v SPED - Črt, Rdeča zver, Irma in Cila - skoraj izključno črne, brez sledu človeškega. To so pretiravanja, ki jemljejo tem likom oz. njihovi kritiki prepričljivost. So dejansko nepotrebna, saj razodene pravičnejša kritika še hujše globine zla, zlo kot posledico tragičnega samoslepila, ne pa preveč preproste zgolj zle volje, ki je nekakšna naravna monolitna sila; ta je že zunajčloveška.

SPED predpostavlja, da ljudje, ki jih vzgaja ustrezna - arhaična - družina, ne morejo postati zveri. Da postanejo zveri, mora priti vmes nekaj posebnega: disociacija družbe, izjemne razmere: vojne, epidemije, potresi itn., torej naravna izravnateženja, ki zamajajo stabilni vrednostni sistem. (Peter po tej logiki najbrž ne bi ubil svojega gospodarja Janka, če ne bi bila oba takorekoč prisilno poslana na fronto.) Zato si je revolucionarni marksizem želel vojno: vedel je, da mu bo v razmerah, ki jih povzroči vojna - demoralizacija, sprememba vrednot, negotovost, strah, obenem pa večja pričakovanja, vdor milenarističnih sanj, silno ugodna tla za samoslepila -, mnogo lažje udejanjiti svoj namen.

Vendar ta predpostavka ni nujna; ni edina razlaga. **Pri Hrastovih** je drama, ki kaže "normalno" življenje na slovenski vasi-gruntu, pa vendar pride do poškodb vseh desetih božjih zapovedi, do incesta, umora, samomora itn., do neznanskega sovraštva, obupa, razkroja; do totalne destrukcije sveta. Se pravi, da je zlo tudi v samem človeku: njegova strast do pollaščenja, užitka; Lucifer je šele ustvaril Revolucijo (Upor), s tem, da se je polakomnil oblasti. Ravnanje po vesti je - naj bi bilo - ravnanje v skladu z božjimi zakoni; torej pokorščina Bogu. Prava vzgoja je vzgoja k pokorščini. Težava se zdaj šele začne: ko - če - človek ne zna razločevati

dveh tipov pokorščine: Bogu, tj. njegovim moralnim, verskim zakonom, ki so tudi dobro za ljudi, na eni strani in pokorščine ljudem, ki pa sami ne ravnajo več v skladu z božjimi zakoni, čeprav se nanje sklicujejo; a lažejo. Težava je še posebej huda tedaj, ko se preveč približata oltar in prestol, Cerkev in Država-Oblast tega sveta; ko KC uči, da je treba spoštovati tosvetno oblast, ji služiti, kot da je povsem upravičena. Načelno KC sicer uči, da je človek dolžan prvo pokorščino Bogu. Realno pa pride ponavadi do položajev, v katerih se pokorščina Bogu poisti s pokorščino posvetni oblasti; ne le v znanem (ne le) slovenskem geslu: vse za vero, dom, cesarja.

Je bila vojna za staro Avstrijo res vojna, ki jo je morala blagoslavljati - podpirati, učiti, da je Bogu ugodna - KC? Ni sama KC spoznala, da je bila ta njena - povsem prodržavna, legitimistična - drža zoperkrščanska, ko je Avstrija propadla in je KC začela učiti pokorščino novemu kralju-državi, natančno tisti, ki jo je prej napadala in jo učila uničevati? Prav ta razpad tisočletnega cesarstva, ki je na najvišjem nivoju zagotavljalo stabilnost - stalnost, trdnost, upravičenost - tesne zveze med prestolom in oltarjem (avstrijski cesar je bil posebno apostolsko veličanstvo, podpirano od Rima, tj. papeža), je potegnil za sabo toliko drugih konsekvenc; ne nazadnje tudi marksistično revolucijo. KC je bila premalo v distanci do tosvetne oblasti.

To uporabi NOBD v kritiki sodelovanja z okupatorjem kot oblastjo, ki v resnici ni legitimna, a nanjo hlapčevski slovenski katoličani - vsaj desnice - pristajajo, ker ne znajo razločevati prave od neprave oblasti oz. so sploh preveč uslužnostni, premalo suvereno kritični. Kritičnost se nato - vprašljivo - obrne zoper Revolucijo. V tem obratu postanejo katoličani preveč enostranski, kot so preveč enostranski prej v vezavi na okupatorja, ki ni le taktična.

Vombergarju ne moremo očitati, da ne bi jasno učil primata osebne vesti nad vsem drugim; to je bistvo **Vrnitve**. Pa vendar se v sklopu desnice ne razvije dovoljšnja distanca do staršev, če ti ravnajo napačno; kot da ravnajo starši zmerom prav. Tudi v **Razvalu** je mati Ana idealna, domobransko čuteča; pa v **Mladosti**, kjer je njen problem oseben, ne stvar pravilne ideološke orientacije. Tu spet kviri enotno sliko Meško s **Hrastovimi**, v katerih je prav oče najhujši nasilnik. Meško je kot malokdo v SD dvoumna, protislovna osebnost.

Finžgar je v **Krvi** konstruiral takšno situacijo, da se je partizanska zvestoba domačemu kraju - domu, kmetiji, vasi, družini in širši domovini - poistila ali vsaj skladala z zvestobo Avstriji, njeni vojski in cesarju, zoper liberalnejše francoze. Župančič je trdil: kot da Avstrijci-Nemci ne bi bili okupatorji! Ne le da so, ampak so še mnogo hujši, ker so takšni že skoraj tisoč let, medtem ko francozi navzlic neprijetnim ukrepom vnašajo v Slovenijo razsvetljenske momente; te pozitivno - ideološko, patetično, propagandno - zagovarja v 20. letih Lah v drami **Noč na Hmeljniku**. Finžgar je pripadnost OF razumel kot pripadnost Jugoslaviji, slovenstvu, a tudi legalni oblasti - kralju Petru itn., čeprav s socialno razrednimi korekturami, ki so nujno potrebne, a bodo dosežene evolucijsko, konsenzualno. Finžgar ni dovolj razločil revolucije kot nacionalne in marksistično-leninistične; te ni vzel dovolj zares.

Družina se mora razvezati iz arhaično kmetiške kot enotnostno fevdalne; v tej svoboda otrok še ni problem. Problem postane šele v liberalni dobi-sistemu, pri Jurčiču, glej ravno **Veroniko**. Upor otrok zoper despotske starše postane ena prvih tem osvobajajoče SD (Kristanova drama **Zvestoba, Kato Vrankovič**, na negativen način pri Mešku, **Mati**. Meško je v **Materi** ultrakonservativec, medtem ko je v

Obsojenih vsaj deloma liberalen). Posebej močno se izpostavi tema pri levičarskih dramatikih 30. let, **Viničarji**, **Med štirimi stenami**, nazadnje v **Težki uri**. Otroci postajajo vsak zase posamezna avtonomna oseba; tudi mož in žena kot enakopravna pogodbeni partnerja; glej težave v družinah v **Školjki**, v **Sadu greha**, v **Vidi Grantovi**, celo že v kmetiški **Poti do zločina** Miška Kranjca; tu gre vsaj deloma že za vdor novega duha v družino, čeprav v temelju še prevladuje človekova biološka strast kot ljubezen-pohota. Najbolj nazorno pa je problem tematiziran v Kraigherjevi drami **Na fronti sestre Žive**.

Šele polagoma postane dovolj vidna in jasna nujna razlika med božjo in posvetno avtoriteto, med starši kot nosilci božjega zakona in empiričnimi subjekti, ki zastopajo svoje interese v nasprotju z otroki, tj. drugačne interese. Ti interesi se zde za vse isti dotlej, dokler je družina tradicionalna; dokler naslednja generacija skoraj identično obnovi prejšnjo, njen način dela; dokler sprejme iz rok staršev isto lastnino-posest, ki se kaže manj kot lastnina in bolj kot naloga. Ko pa se začnejo vsi socialni odnosi preračunavati na osnovi denarja, ko se na vse gleda kot na lastnino, ki je kupljiva in za prodajo, ko grunt ni več sveta zemlja, ampak predmet denarne manipulacije in tehnične obdelave, ki mora prinašati presežno vrednost - spreminjanje arhaičnih kmetij v farme, v kapitalistična, čeprav majhna posestva (glej **Pernjakove**, tu je začetek tega procesa) -, ko se kmetija vključi v širše kapitalistično gospodarstvo, s tem tudi v novo tehniko, ko prihajajo stroji od drugod in je treba z njimi znati rokovati, ko se je treba umnega gospodarjenja učiti in to v šolah, te pa so drugje, ne v domači vasi, ampak vse bolj v velikem mestu, na kmetije prihajajo pospeševalci, veterinarji, izterjevalci davkov, časopisi, nazadnje radio in tv, in ko začnejo otroci prehajati v najrazličnejše poklice, ne le v gospodarje in hlapce oz. se le odseljevati v mesto, kjer postajajo ali proletariat ali berači, se celoten sistem tako spremeni, da je avtoriteta staršev naenkrat v temelju omajana. Ostaja - ali naj bi ostala, pač s krščanskega stališča - še zmerom velika v moralno verskih zadevah, če so starši dobri; skoraj nična pa postaja v tehnično empiričnih zadevah, v katerih nekaj let študirajoči otrok ve že bistveno več kot njegov oče ali mati.

Problem je posebno hud pri prehodu arhaične družbe v tržiščno kapitalistično; ta prehod skuša prav zato, ker povzroča razkroj tradicionalne slovenske vasi, SKS zadržati, če že ne preprečiti. Ker se boji, da bi s padcem avtoritete staršev padla tudi ostala avtoriteta: najprej avtoriteta države in oblasti kot take (die Obrigkeit) - to se začneja dogajati po prvi svetovni vojni -, nato pa sploh vseh družbenih odnosov, zgrajenih na fevdalnem načelu zaščitnika in ščitenca. Kot da bi bil edino takšen odnos - ki ga današnja SKS spet želi obnoviti - temelj in zagotovilo moralno trdne, stabilne družbe; ali pokorščine do Boga in njegovih zakonov. V kapitalizmu se ustvarja nov moralni odnos, utemeljen na svobodi pogodbenih partnerjev. To pa sega tudi v osnovno tkivo družine: v razmerje med možem in ženo, med starši in otroki. Odpre se problem, ki še ni rešen; ki sploh ni rešljiv - razen z odvzemom svobode (za)ščitencem, kot je to prakticiral fevdalizem. A kdor se noče odločiti za refevdalizacijo - ki jo je gojila tudi realna Partija, navzlic svoji razsvetljenski propagandi -, mora poskušati reševati problem z iskanjem novega ravnotežja med svobodo in zvestobo; pač na osnovi spoštovanja sočloveka, vsakega človeka, pogodbe z njim; ne pa na osnovi odnosa: starši-otroci kot odnosa oblast-podaniki.

Vombergar kaže konec tradicionalne družine kot posledico delovanja Revolucije. Zdi pa se, da si tudi sam ne umišlja, da je mogoče slovensko družino - ne

kmetiške, kaj šele mestno - vrniti v model družine iz **Vrnitve**, v kateri odnos starši-otroci sploh ni ekspliciran; ker še ni problem. In tudi ne problem mož-žena, če ne nastopijo posebne okoliščine od zunaj. Družino iz **Vrnitve** moramo vzeti kot arhaični model, ki nam pomaga marsikaj iz slovenske zgodovine razumeti, nikakor pa ne kot zgled. To bi bil sklep kritične raziskave, kakor izhaja iz moje razprave. **Vrnitev** je zgledna v poudarjanju prvenstva osebne vesti nad vsem drugim, to je posamezne osebe, ne pa v oblikovanju-razumevanju sveta kot takšnega, v katerem za Pravico skrbi Bog prek naravnih sil (tu snežnega plaz), in ne v pojmovanju družine. Družina, ki jo kaže, je neobnovljiva.

Družba se danes ne sestavlja več iz takšnih družin. Če hočemo - kot kristjani - vrniti pomen-ugled-moč družine, moramo izhajati iz svobodnih posameznih avtonomnih oseb, ki nimajo lastne le vesti, ampak tudi akcijskost; ki to akcijskost sami določajo, iznajdevajo, iščejo, medtem ko je bila v arhaični kmetiški družini stereotipno dana v skrajno poenostavljeni razdelitvi funkcij-poslov, ki se je zdela naravna in obenem od Boga dana; spet nezavedna identifikacija Narave, Družbe kot zgodovine, ki pa ni opažena, in Boga. Na takšni neavtokritični identifikaciji temelji Jeločnik v **Vstajenju**.

Danes razločujemo - prav kot kristjani moramo to početi posebej pozorno - med Naravo, Zgodovino, Družbo in Bogom. Med vsemi temi - in še drugimi - območji-ravnmi so sicer skladnosti, a ne manj nasprotij, napetosti, posebno če izhajamo iz svobodne posamezne osebe. Družbo in Zgodovino ljudje delamo kot posamezne osebe; seveda ne le tako, tudi kot praktiko inertne in reificirane funkcije struktur. Družba - Država - ni več neproblematična, samoumevna Pozitiviteta, če je dana s Tradicijo in če smo prepričani, da je legalna. Do družbe - do vseh njenih manifestacij, oblasti, predstavnikov - smo in moramo biti kritični, v distanci; kot njeni pristni subjekti. Naravo sprejemamo kot dejstvo, a jo tudi predelujemo; v tem smo tudi njeni subjekti, kot smo tudi objekti družbe in zgodovine. Do Boga pa zavzemam(o) drugačen odnos kot v fevdalizmu. (Ta je trajal na Slovenskem dejansko skoraj do danes; tudi skoz Partijo; morda še danes skoz nekatere rearhaizirajoče tendence SKS.) Razmerje do Boga pa ne sodi v to razpravo, Vombergar ga ne tematizira. O njem sem pisal v razpravi o Simčičevi **Mladosti**; a bom še več in na dopolnjujoč način v analizi Jeločnikove **Simfonije**.

Izraz humanizem je bil v predkonceilski KC nezaželen, negativen, vezan na pojem zoperbožjosti, na človeka, ki zavzema mesto Boga. Po Drugem Vatikanumu se je odnos do izraza, s tem tudi do pojma spremenil. Začelo se je govoriti o krščanskem humanizmu ipd. Šlo je za to, da se da v prvi plan človeka; kar je v zvezi s kristocentrizmom in z distanco do ekleziocentrizma. Kristus je kot Bog in kot človek oseba. Prvo postane odreševanje ljudi, tj. oseb, ne slava in čast Boga kot takega, kaj šele Cerkve. Bog, če je krščanski, je Bog za ljudi in ne predvsem nad njimi. V prvi plan pridejo pojmi kot svoboda, avtonomija človeka, ne več le ali predvsem pokorščina Cerkvi, oblastem, običajem. S prvenstvom človeka, v katerem je Bog - v njegovi duši, vesti, Bog je njegov notranji cilj - se je KC odprla tudi do vsega tistega v človeku, kar je dilematično, kar izhaja iz človekove svobode in avtonomije, kar se ne rešuje s pokorščino, ki je hlapčevstvo.

Vombergarjev odnos do človeka vesti se da označiti kot humanističen; ne pa njegovega odnosa do boga-nature in do družine-kmetije; prvi je poganski, drugi fevdalen. V **Razvalu** natura človeku ne pomaga več; nikogar in ničesar ni več, nobene Ustanove, ki bi človeka zaščitila. Ostal je človek sam kot bitje svobode, avtonomije in vesti. Se pravi, Vombergar v **Razvalu**, dve desetletji in več po

Vrnitvi, a še pred koncilom, že pojmuje človeka koncilsko. Sicer tragično, kar izhaja iz njegove - in grupe, ki ji pripada, SPE - tragične izkušnje, a skrajno realno. Je tudi krščansko - v duhu teologije križa -, saj njegov človek ni v nevarnosti, da se bo prevzel.

Ko Vinko odhaja - v začetku maja 1945 - čez mejo, na Koroško, je še poln iluzij, samoslepil; tudi važen je. Če bi zmagal - če bi zmagala njegova stran -, je zelo verjetno, da bi postal nemalo nadut, čeprav ne tako, kot se je dogodilo v primeru zmage nasprotni smeri; krščanstvo ima vgrajene obrambne mehanizme - ravno zoper napuh, čeprav so raztegljivi in popuščajo, marksizem pa temelji na samozavesti Človeka kot takšni. Nekaj časa bi gotovo DJ vzdigovalo od samovšečnosti, od samozadostnosti, od občutka zmage, saj bi tudi DJ pojmoval sebe kot Rešitelja-Osvoboditelja Slovencev, kot prvo - in še zmagovito - narodno vojsko, kot zmagovalca nad sovražnikom, kot tosvetno socialno, politično, vojaško moč, ki ji je Bog tako naklonjen, da se more smatrati kot izvoljena; vsaj praktično, čeprav ne dogmatično. Vse to se iz Vinkovih nezmernih izjav pri začasnem umiku - ki sploh še ni bil razumljen kot poraz in še ni bil poraz - da nazorno posneti.

Umik se je spremenil v poraz šele kasneje: po pomoru vrnjenih domobrancev; po dolgotrajni izolaciji v izgnanstvu, po popolni izločitvi iz slovenskega prostora v domovini. Partija je pozorno skrbela za to, da je ostal DJ nemočen in s tem v funkciji poraza. Danes SPE sicer noče sprejeti tega izraza; govori še naprej o umiku; a to je etimološka zadeva. Ni važno, kako čemu rečemo, da ne bi bil prizadet ponos. Dejstvo je, da je bila SPE izločena, brez moči, brez vpliva na razvoj slovenstva; deloma tudi sama kriva, ker se ni dovolj zanimala za realne spremembe v nezavednem, skritem, a realnem tkivu slovenstva; ker je preveč vse reducirala le na oblast, na Rdečo zver; ker je s tem izgubljala stik predvsem z mladimi rodovi, ki so iskali in tudi našli - liberal(istič)no - tretjo pot med DJ in PJ. To se celotni SKS in njeni politiki danes prav posebej maščuje.

SKS, ki je ostala v domovini, je bila bistveno bolj hlapčevska, tradicijska, avtoritarnosti podvržena, pretresena, nesposobna normalnega sodelovanja v družbi kot SPE. Ta se je - kljub temu, da se je morala prilagajati tuji oblasti, tujemu okolju, številčno nemočna, po izvoru begunska in tujčevska - vendarle enakopravneje, v Argentini celo nadpovprečno učinkovito vključila v okolje, v nove države, se s tem iz po starem, tj. nemalo avtoritarno fevdalno ustrojene spreminjala v takšno, v kateri so se ljudje kot posamezniki vsaj v območju podjetništva in v tistih območjih, ki niso pod kontrolo lastne skupnosti, ampak so del tuje družbe, nemalo avtonomizirali; izgubili so strah, postajali so svobodni subjekti. Le v območjih lastne skupnosti so ohranjali starega duha, saj bi se sicer nujno razkrojili, kot so se udje PEČ. (To je eno od osnovnih protislovij SPE.) Medtem ko je Partija v domovini skrbela za to, da je ohranjala ude SKS - predvsem člane družin bivšega DJ - podložne; da jim je nudila novo - sicer majhno, pa vendarle - fevdalno zaščito, če bodo korektno sodelovali z oblastjo; torej znova kolaborirali.

Prišlo je do paradoksa, da so bili udje SKS kot strokovnjaki sicer brez politične moči, a so bili ena glavnih opor režima-sistema - tudi Capuder kot profesor, če smem vzeti naključen, a ne neznačilen primer -, nemalokrat prav sovražni do uporov, ki so se jih lotevali opozicionalci zoper Partijo v kulturi; značilen je primer Univerze, odpora članov SKS, ki so bili lojalni Partiji, do Pučnika in grupe okrog Revije 57, celo aktivni v protipravnih postopkih, recimo eliminaciji asistenta Veljka Rusa z Univerze itn. Ta lojalnost fevdalnega tipa jih je naredila za še hujše hlapce,

kot so bili prej, pa naj so bili to udje bivše krščansko socialne skupine ali DJ. Zato ni čudno, da danes predvsem oni terjajo Pravico, tj. rekompenciacijo, saj imajo slabo vest in se morajo - žal mnogo prepozno - iznebiti občutka hlapčevanja. Paradokсно in komično pa je, kako s tem ne najdevajo prave suverenosti, ampak iščejo novega Gospodarja; divinizacija Peterleta - in nenehne zahteve po slovenskem novem Rešeniku, Vodji - je le izraz njihove nesamostojnosti, kompleksov, travm, moralne in osebnostne zverženosti.

Zanimivo je bilo gledati, kako se je Juhant iz benignega novinarja, ki je bil stalen sodelavec zelo levega ljubljanskega dnevnika, polagoma spreminjal v najostrejšega antikomunista. Takih primerov je brez števila. Čapuder se ni upal sodelovati niti pri Reviji 2000. Da ne govorim o tem, da ni sodeloval pri Perspektivah; pač pa je objavljaval v antiperspektivovskih - partijskih - tedanjih Problemih. Poleg njega bi se našlo še nemalo sorodnih "katoličanov" lojalne sorte.

Člani SKS so se začeli prevzemati - se odpovedovati teologiji križa kot osnovni matrici koncilskega in evangeljskega krščanstva - kmalu po zmagi slovenske državnovojske nad jugoarmado, (ko so zadobili občutek varnosti: da se jugokomunizem ne bo več vrnil). KD s Peterletom na čelu kaže, da bi se tudi pri SKS humanizem razvijal (koliko se bo v resnici razvijal, je odvisno predvsem od rezultatov volitev v decembru 1992) v smer, v katero se je razvil - deformiral - pri Partiji; že med vojno, še posebej po vojni, pač takoj in povsod, ko in kjer je Partija dobila oblast. Humanizem se je tedaj razcepil v dva pramena-vlogi-dela-pomena. Prvi: osnova družbe-sveta je človek, vendar kot grupa, kot človeški Rod, kot načelo, ki je zamenjalo Boga; tudi kot ljudstvo, Proletariat, Kolektiv, ki je zamenjal prejšnjo oblast. To načelo je bilo predvsem načelno; teoretična baza za drugo vlogo-pramen: da je realiteto tega Človeka prevzel nase en sam - vrhovni Vodja -, v njegovem imenu pa, po fevdalni strukturi, tisti, ki so bili od njega hierarhično odvisni; s tem vsak, ki je našel koga, ki je bil pod njim.

To je fevdalni princip, ki pa je imel tudi svojo pozitiviteto: skoz tisočletje in več - na Kitajskem še mnogo dlje - je čuval ravnotežje v družbi, vzpostavljal trdnost sistema, funkcionalno in moralno, saj je ščitil podložne, če se ti niso upirali. Ta princip je dobil v realno socialistični, dejansko lumpenizvedbi nefunkcionalen, čezmeren, barbarski, samovoljen, diktatorski teroristični izraz; komaj kaj je še ščitil - niti ne svojih, naših, kar kažejo ti. stalinistični procesi zoper dahavce in kominformovce, glej **Joba** in **Noč do jutra**, **Prevzgojo srca** in **Dialoge** -, v glavnem je preganjal v imenu milenarističnih idej Komunizma in Revolucije, dejansko pa v norosti vsesplošne družbene razveze (disociacije) ali anarhije ali pandestrukcije. Takšne radikalnosti refevdalizirani sistem ni imel niti v nacizmu, kaj šele v fašizmu; tudi med vojno v DJu ne; ne pri Rupniku ne pri Hacinu, ki se v tem pogledu sploh ne moreta meriti z Mačkom in njegovimi mučivci-pobijavci; ohranjal je svojo legitimiteto in pravnost, čeprav na skrajnem robu in v okvirju (kontra)revolucije, seveda z izpadi čez pravne meje, ne le Črne roke, ampak mučenja in drugih postopkov zoper človečnost.

Analiza kaže, da tak humanizem ni kaj prida. Naj je njegova podoba v **Razvalu** še tako pretirana, je realna, čeprav PJ ni le tak humanizem; v njem so sodelovali tudi Kocbek, Zupan, Brejc, Miheličeva, Finžgar, Meško, Plečnik, Zajc. Ustreznejši je krščanski humanizem, če ta izraz pomeni evangeljsko koncilsko potiskanje človeka-osebe v prvi plan, a ob tem pristajanje na teologijo križa, ne pa izgubo Boga in tragičnosti, pomalomeščanjenje, novi klerikalizem, ki zdaj ni več vodstvo v KC v političnih rečeh, ampak zloraba KC v namene laikov-strankarjev-kandidatov za -

nemalo totalitarno - oblast. (Naveza Stres - Capuder; ali Juhant - Starman. Ni važno, če je osebno realna, važno je, da je objektivno funkcionirajoča.) Tak novi klerikalizem je dejansko liberalizem v SKS; tak liberalizem-humanizem, ki ima Boga le še za značko-izvesek (ne veruje več vanj kot v naravno silo snežnega plazua ali magične Vile), vendar z njim uspešno manipulira, saj drži v šahu podrejene oz. jim sploh ustreza, ker ti zaradi svoje hlapčevske miselnosti - poškodovanosti, krivde iz preteklosti, kolaboracije s Partijo (in ne le z okupatorjem!) terjajo Vrhovnega Zaščitnika, Vodjo, Usmerjevalca, Očeta-Patriarha: paternalističen sistem.

Ta nova socialno politična zveza je sestavljena iz starih hlapcev in novih avtokratov, ki pa so cinični in liberalni, ne pa doktrinarni in fanatični, kot so bili Župniki iz **Hlapcev**, **Grče** in **Aškerca**, vzgojeni v Mahničevem, tj. povsem antihumanističnem, antiliberalnem, strogo moralnem duhu. Liberalni duh prikritih humanistov nove SKS je duh, ki ustreza novemu času neokapitalizma; le da na zgolj zunanje koruptni ravni; niti malo ni ustvarjalen. Nova SKS postaja nekakšna pred samo sabo pretvarjajoča se, ideološko histerična, hinavska, socialno blokirana, dvoumna politikantska tvorba takšne protislovnosti, da ji je mogoče, kolikor se bo udejanjila - vsaj po kosih, po tendencah - prerokovati le kratko življenje; je le začasna in slaba prilagoditev SKS novim razmeram. Primernega aggiornamenta pa ne bo vse dotlej, dokler se ne bo SKS odprla avtokritični analizi, notranji radikalni diskusiji-dialogu, se enakopravno vključila v javnost, se ne počutila več napol izobčeno napol karizmatično skupino. Ta moja razprava - in vse v sklopu tega analiziranja SPED - služi prav temu namenu. Zato si upam biti do SKS tako kritičen. Gre za avtokritiko.

V humanizmu velja ohranjati le razsvetljski in le krščanski moment osebe in teologije križa. Iskati njuno korelacijo, če že ne kaj več. Za ta namen pa nam ne služita ne **Vrnitev** ne **Razval**; še manj **Vstajenje**. Simčič to poskuša, a v **Avgustu** tega ne zmore; vse se mu sesuje pod rokami, sproti. V **Mladosti** pa manjka razsvetljski moment. Ta je močan v **Avgustu**, a je tak, da ne vodi k moralni avtonomiji svobodne osebe, ampak le k njenemu razkroju. Razkroj je običajna in nujna logika razsvetljsko liberalnega posameznika - tudi osebe -, če se ne zaveže osebnemu Bogu in celo Cerkvi; vendar ne takšni, kot jo predstavljajo omenjeni trije znameniti Župniki SD. A tudi ne neoklerikalnemu župniku nove SKS, ki sicer v SD še ne nastopa, a bo kmalu. SD ne bo čakala, da bi odrazila novi slovenski položaj.

Ta moja razprava služi tudi temu namenu: iskati zvezo med razsvetljenstvom-liberalizmom-CD in evangeljskim krščanstvom. Tudi zato bo najbrž še nekaj časa moja drža tako nepopularna, saj je kritična do vsake od teh linij, ko-ker hočejo biti totalitarne, samovoljne, enostranske.

4

Komparativistična metoda, ki jo v glavnem uporabljam, opozarja na marsikaj. Odkriva zveze, ki so celo dramatikom skrite, saj izhajajo iz logike samega dogajanja, iz strukture opisovanega sveta, ne pa iz subjektivnih avtorjevih konstrukcij. Drame SD imamo lahko za pristne, primerne, povedne le, če čutimo - nato tudi analiziramo -, da opisujejo vse isti svet; zato si - in njihovi scenariji -

ustrezajo, osebe in njihova ravnanja odgovarjajo. Zato oseba iz preteklosti lahko napoveduje osebo iz prihodnosti, ji daje že vnaprej lik ali vsaj okvir, znotraj katerega se bo odvijala, razvijala ali zaostrevala, kar je v njej. Takšnih primerov sem dozdam v SD odkril veliko. Naj opozorim nanje tudi pri Vombergarju.

Zločinec Peter iz **Vrnitve** je bil prej domači hlapec; torej socialno podrejen, verjetno iz gostaške, negruntarske družine, delavec, ne lastnik-gospodar. Zveze med obema momentoma ne gre spregledati; je implicitna. Dramatik je ne poudarja, iz nje ne dela ideologije, a je tu; nezavedno - med vrsticami - jo beremo in vsrkamo. Sociološko moralno prebrano se ta zveza glasi: delavec-nelastnik naj ostane delavec-nelastnik. Primeren bo - krščanski, moralen -, če se bo držal svoje socialne meje, razumljene fevdalno. V fevdalizmu so te meje tako rekoč večne, naravne, neprebojne; razen znotraj Cerkve, kar kaže na izjemno demokratičen moment v KC - tudi tedaj, ko je najbolj fevdalna.

Teh mej ne prebija še niti Linhart; Matičku ne pade v glavo, da bi postal graščak, plemič; le da bi iz bivšega tlačana prek služabnika - hlapca - postal obrtnik; ta socialna mobilnost obstaja že v 18. stoletju in enako v Avstriji kot v Franciji. Tisti, ki se bodo stoletje in pol po **Matičku** sklicevali na Linharta, na razsvetlenski demokratizem Bratovstva in Enakosti vseh ljudi, bodo v slovenski Revoluciji imeli bistveno večje ambicije: ne po mestu svobodnih obrtnikov, ampak po mestu Vodij Države, novih kraljev. Tito je tak novi kralj-cesar; in Kidrič gubernator, satrap, lokalni karizmatični Vodja. Ne bo jim dovolj zavest (realnost), da lahko dosežejo vsako profesijo; poklic jih sploh ne bo zanimal, razen vojaškega, ki edini vodi brez - mimo - strokovne usposobljenosti na sam vrh: Maček iz tesarja ali mizarja general, absolutni policijsko partijski šef, Leskošek iz strugarskega mojstra planer težke industrije Jugoslavije, Kavčič iz kmečkega fanta ideolog in vodja liberalne etape-struje v Partiji, Janez Hribar iz gozdarskega delavca planer rasti gozdov in gorskih kmetij v Sloveniji. Šele ta preboj vseh mej pomeni odpravo meščanstva.

Meščanstvo nastopa zoper fevdalizem z upravičenostjo, ker fevdalizem preprečuje socialno mobilnost, razmah produkcije, pač zato, ker ne morejo na prava - na višja - mesta sposobni, ampak so ta dedovana; ker se morajo pripadniki določenega stanu zadovoljiti le s posli znotraj tega stanu. Blokado družbenega - produkcijskega, gospodarskega - razvoja utrjuje tudi KC s svojo teorijo o obrestih, ki velja za jedro krščanskega socialnega nauka in se vsak prekršek zoper njo versko hudo kaznuje, s tem pa tudi socialno. Seveda se je danes KC tej teoriji odpovedala; žal brez dovolj avtokritike. Brez obresti ni kapitalizma. KC je treba razumeti; delovala je tudi iz moralno socialnih pobud, vedela je, kam vodijo obresti: v denarniško družbo. Tudi zato se je tako dolgo upirala kapitalizmu in svobodnemu tržišču.

Meščanstvo je polagoma izvedlo svojo zgodovinsko nalogo; tudi na Slovenskem: da so vsa mesta v družbi dostopna vsakomur. Vpeljalo je novo vrednoto: trgovsko-podjetniško sposobnost; ta omogoči pridobitev premoženja, oplodnjo kapitala. Ne znanje kake naravoslovne tehnike, znanosti, prava, filozofije, državne uprave; vse to je zelo koristno, a ni odločilno. Odločilna je spretnost - ali celo sreča -, kako pridobiti Denar. Kar tako silovito kritizira Kociper v prvem - predvojnem - **Svitanju** s stališča negacije plutokracije. To izhodišče vodi dramatika v pronacizem.

Za pridobitev sposobnosti, spretnosti - vsaj v fazi divjega, špekulantskega kapitalizma - ni potrebno nič znanstveno študirati; le poznati tržišče, tvegati, poznati psihologijo tekmecev in obnašanja tržišča. Takšni kapitalisti, ki hočejo

obenem z denarjem tudi oblast - Kantorji -, prihajajo iz nič; kot kasneje Komisarji. Marksizem Kantorje odklanja; predlaga Revolucijo, da bi jih odpravili in nadomestili krivično denarniško družbo s pravično produkcijsko-delavsko. Vendar se mu ne posreči držati obljube: na oblast ne pridejo Delavci - Kalandar -, ampak novi, še bolj ozko specializirani, še bolj barbarski, še manj kultivirani in izučeni, še bolj le za eno stvar sposobni ljudje: le za pridobivanje Oblasti na način vojaške ilegale in - neznanstvo brezobzirne - Revolucije: Komisarji. Današnji neokapitalizem s socialno državo blaginje - s socialdemokratizacijo - hoče doseči to, da ne bi bili v ospredju več le divji kapitalisti in oblastniki, ampak anonimni Kapital, ki ga vodijo tehnokrati, ti pa so uradniki, menežerji, strokovnjaki, ki uporabljajo predvsem znanost-tehniko, um, organizacijo dela; so šolani, čeprav obenem temeljijo na naravnih sposobnostih in ambicijah, saj sicer ne bi bili pripravljeni na takšno maksimalizacijo delovnih naporov. Torej svet, ki si ga ne v **Vrnitvi** ne v **Razvalu** še ne moremo predstavljati, se pa pojavlja v **Jobu** (v tretjem dejanju) in v **Avgustu**.

Zločinec Peter iz **Vrnitve** je model za dva lika-vlogi kasnejšega socialnega razvoja slovenske družbe; če rečemo kasnejšega, mislim to strukturalno; vas-kmetija iz **Vrnitve** je strukturalno najzgodnejša, najbolj arhaična, če seveda ne upoštevamo plemenske družbe, kakršna nastopa v **Tugomerjih**, **Ljubislavi**, oz. tiste zgodnjesrednjeveško fevdalne plemenske, kombinacije obojega, kakor se kaže v Brenkovem **Poslednjem ustoličenju**, v Reharjevi **Panonski tragediji** in **Karantanski tragediji**. Vas, kakršno uprizarja Cankar v **Kralju**, je strukturalno zgodovinsko kasnejša od vasi iz **Vrnitve**, ne glede na to, da se dogaja **Vrnitev** v 20. letih, **Kralj** pa v začetku 20. stoletja. Gotovo je bilo na Slovenskem še v 30. letih nemalo gorskih kmetij, ki so funkcionirale po modelu **Vrnitve**; nekaj pa je v drami k tej sociološki podobi prispeval tudi dramatikov ideološki pristop konservativizma.

Peter je model tako za Kantorja - ali Bešnarja iz **Razsula Rimljanovine**, takšnih likov je v SD vse polno - kot za Komisarja (**Afera**), Starega in sorodne figure. Oba, Kantor in Komisar, sta zločinca, čeprav vsak na svoj način. Kantor kot nekdo, ki nič ne zna - ni ne advokat kot dr. Lednik iz **Pen**, ne politik kot dr. **Dragan**, ne izučen in izkušen direktor kot Levinič iz **Sreče kolese** - in ki nima nobenega začetnega kapitala, ne more priti do denarja drugače kot z zločinom ali goljufijo ali obojim skupaj. Ne pravim, da so prišli do kapitala vsi slovenski kapitalisti le na ta način; Kantor ni predstavnik vseh, kolikor ima dramatik ambicije dokazati strukturalno zločinskost kapitalizma, kot marksisti jih res ima, je pristranski, ideološki. Gotovo so mnogi kapitalisti prišli do kapitala s spretnim in legalno dovoljenim, se pravi v tedanji državi celo za moralno od KC sprejetim delovanjem; recimo kot Kotnik v Maroltovi **Zori** in **Petkovšku**; a tudi tu pomaga avtorjeva konservativna ideologija, ki prav toliko idealizira kot Cankarjeva infernalizira. Resnica je nekje vmes med obema; oz. zajema oba primera.

Kar hočem reči: kapitalizem ni zgolj kriminalen. Lahko si predstavljamo, da bi Janko iz **Vrnitve**, če bi bil uspešen gospodar in če bi ne postal žrtev kriminalca, po prvi vojni uspešno prodajal les iz svojih gozdov, naredil žago, ob nji tudi delavnico, ki bi preraščala v tovarnico, v kateri bi izdeloval še kaj več kot rezal hlode v deske. Ob tem bi postal vaški mogotec, ker bi nujno moral opravljati posle župana, morda celo politika, poslanca itn. Janko, kakršen je podan, ni tak; **Vrnitev** je v tem krščansko poudarjena drama v duhu teologije križa. A ni tak, ker je dramatik izbral drugo temo: nesebično ljubezen. Vombergarju vaški mogotci - kot vidimo iz **Vode** - sploh niso všeč; zato je tudi socialno kritičen do razraščanja

oblasti gospodarstva-produkcije, kar še podkrepljuje njegov socialni konservativizem. Pravim le, da si moremo zamisliti gospodarja na kmetiji, kakršna je podana v **Vrnitvi**, ki ne bi bil pritepenec in morivec in bi deloval znotraj legalne socialne norme; res pa je, da bi tak morda - verjetno - zadel na kritiko dramatika, kakršen je Vombergar.

Vombergar ni zagovornik katoliškega kapitalizma, takšnega, kot ga zelo razumno in z nemalo simpatije podaja Jalen v **Srenji**, zavedajoč se, da daje takšna - legalno moralno pridobljena - tovarna delo marsikomu, ki bi ostal sicer brezposeln ali berač; da je mogoče s solidarnostnim ravnanjem pomagati sočloveku, kar pa je naloga kristjanov po katoliškem nauku Leona XIII. in okrožnice **Rerum novarum**. (Enako misli Medved v **Kolesu**.) Vombergar se v tematizacijo tega ne spušča - za razliko recimo od Leskovca v **Kraljični Haris**, posebno pa v **Juriju Plevnarju**.

Vprašanje, ki se zastavlja, je o tem, ali je kriminaliteta Kantorja in Komisarja enaka; se pravi, ali je mogoče sprejeti postopke leninistične revolucije, ki programsko, načelno, javno, teoretično utemeljeno - glej Marxov **Komunistični manifest** - zagovarja nasilje kot sredstvo humanizma, celo kot edino učinkovito sredstvo, saj so vsa meščansko moralna prizadevanja, tudi boj za človečanske pravice, le videz ali alibi ali blažev žegen. Le radikalna ekspropriacija ekspropriatorjev, ki so zločinci - vsi kot Kantor - (s stališča marksizma) velja, kot velja le ostra in jasna operacija, ne pa zdravljenje z žegnano vodo. Če pristanemo na to logiko, Komisar ni kriv. Vprašanje je celo, če so krivi tisti, ki so ukazali likvidacijo desetisoč vrnjenih domobrancev; razlagajo jo kot zadnje dejanje na liniji revolucije kot socialne in narodne.

Če hočemo utemeljiti Komisarjevo - Irmino, Cilino - krivdo, moramo zavreči leninistično teorijo. In se vrniti k meščanski pravno utemeljeni moralni, ki dopušča na osnovi obresti, oplodnje kapitala, profita na tržišču, pravzaprav ekstraprofita na eni strani bogatenje posameznikov in slojev, na drugi pa nadzor nad tem bogatenjem, da ostaja pravno korektno, ne glede na to, če povzroča pri delavcih bedo. Država blaginje to bedo omejuje. Vendar pred vojno na Slovenskem ni bilo mogoče govoriti o državi blaginje, kakršna je na Zahodu danes; čeprav tudi ne o ekstremni kapitalistični izkoriščevalski družbi, kakršna je bila recimo tista pred tremi desetletji v Boliviji, ki - ko - jo je prišel revolucionirat Che Guevara; tudi v Kozakovi **Legendi**.

Vombergar ne gre na to logiko, ker čuti, da se ne sklada z radikalnim krščanstvom: s teologijo križa. Utemeljuje se tisto, čemur pravimo danes "krščanski etos" v izvedbi kolektivizirajočih in konvencionalizirajočih srednjeslojskih članov SKS. Vzpostavlja se moralno pravno družbo, katere cilj je bogatenje, tudi pomoč bližnjim, a tako, da se drža križa ne le zmanjša na minimum - Kristus postaja v tem duhu nepotreben, na njegovo mesto stopata umno poštene (ob)lastnik in socialni delavec -, ampak da jo skušamo ne opaziti; kot da je ni.

Medved je tu radikalen. V **Kolesu**, ki slika Slovenijo istega časa kot **Kralj**, ne opazi nobene večje gmotne bede, ampak zadovoljstvo delavcev, če jih vodi umen gospodar; beda je zanj le ali predvsem moralna - pijančevanje, zakonolom, pogoltnost, nepremišljenost itn. V tem okvirju postaja krščanstvo le še socialni nauk, pametna in moralna politika ter ekonomija. (Stresova platforma, kar naprej jo propagira.) Sodjeva platforma je tu - vse bolj - odveč. Oziroma: problemi in tragedije so le še na moralni bazi kot vdajanje strastem, kot osebna človekova nemoč, da bi premagal takšne strasti. K čemur pa navsezadnje tendira tudi

Vombergar, saj bi ostalo življenje na domačiji **Vrnitve** idealno, če bi Peter ne popustil svoji pogoltnosti-sli; tedaj bi se Janko vrnil zdrav in takoj s fronte; zakaj ne bi tudi on domačije spravil na zeleno vejo?

Pa vendar Vombergar ni povsem identičen s takšno logiko, z Medvedovo, čeprav kaže tudi Medved tragedijo, nastalo iz strasti: nesolidarnostni, nestrokovni, egoistični tovarnar Laner naredi samomor itn. Tu je samomor v isti funkciji kot snežni plaz v **Vrnitvi**. S samozanikanjem vzpostavlja Laner ravnotežje sveta: se kaznuje za svoj greh. Kar je sicer nekrščansko, a v skladu s tem, da se mora svet očistiti. Kot je snežni plaz pogansko moralno verska logika, je takšna tudi samomor, čeprav za stopnjo bolj subjektiv(istič)na. Kar je spet v skladu s socialnim toposom drame, saj se dogaja **Kolo** v tovarni, torej v že nemalo razvitem kapitalistično meščanskem okolju, **Vrnitev** pa v kmečkem-gorskem, ki je neprimerno bolj odprto neposredni naravi. Vendar je tudi samomor dejanje po naravi; sicer po pogansko razumljeni morali, ki pa skuša biti naravna: človek si sam sodi za svoj greh. Peter tega zagotovo ne bi storil.

Lahko pa se figuri Petra oz. primerjavi med Petrom in Komisarjem približamo na drug(ačen) način. Predpostavimo, da Peter, čeprav bi bil (kot je naslikan v drami) hlapec, gospodarja Janka ne bi ubil. Vrnil bi se z njim iz vojne; služil bi mu še dve desetletji. Ker pa bi se v ujetništvu navzel boljševidniških idej, bi ves čas pestoval zamero, ugotavljal bi, da je ta svet krivičen. On, ki je tako sposoben - bolj sposoben za gospodarjenje od Janka -, mora ostati Jankov hlapec samo zato, ker je bil rojen - fevdalni moment - v kajži?! Morda bi se začel udeleževati sestankov kakšne partijske celice ali krščansko socialističnega vaškega društva, kjer bi (pri)dobival ne le samozavest, ampak gorivo za svoj občutek, da se mu godi krivica. Če se že ne bi organiziral v Partiji - zakaj se ne bi? takšnih primerov je bilo veliko - bi ostajal simpatizer, v začetku druge vojne pa bi sodeloval s partizani, postal njihov zaupnik, morda še kaj več. Tudi če bi bil le preprost sodelavec, bi mogel postati - na življenje in smrt - nasprotnik svojega gospodarja.

Ta - Janko - bi verjetno kot pobožen, plemenit, preprost, neambiciozen, položaj sveta-družbe le ohranjujoč človek sodeloval prej ko prej z domobranci; na Dolenjskem že z vaškimi stražami. Morda ne preaktivno; njegov značaj ni tak; a dovolj, da bi nazadnje, če bi ga poklicali, odšel tudi med domobrance, morda v Kranj ali v Cerklje. In bi se v začetku maja 45 umikal čez mejo na Koroško, mimo svoje domačije; tam bi obiskal svojo ženo in otroke. Morda tudi mater, če bi še živela, kot živi v **Razvalu**. Tam bi se srečal s Petrom, bodisi kot terencem ali partizanskim komisarjem. Med njima bi prišlo do srečanja, ki bi se lahko odvi(ja)lo v dve smeri: ali bi Peter Janka likvidiral, kot so likvidirali v **Raztrgancih** Ferleža; seveda je Ferlež inkriminiran kot zločinski tip, pač v skladu z ideologijo dram(atik)e. Morda bi se zgodilo celo nasprotno: da bi likvidiral Janko Petra, kot je Mica, lik iz Zidarjeve povesti **Okupacija Javornika**, v samoobrambi likvidirala partizana, ki jo je prišel ubiti. Oseba je resnična, pred kratkim je umrla v Braziliji kot ud SPÉ.

Lahko pa bi se dogodilo tudi nasprotno: da bi Peter Janka rešil, ga napolil čez mejo, se delal, kot da ga ne vidi, kratka, mu pomagal - po modelu Žaneta in Andreja, ki pomagata Vinku. Po Vombergarjevi - krščanski - logiki bi bilo le takšno ravnanje moralno. Po partizanski nikakor, čeprav poslušam tudi od udov SPÉ, kako so jih znanci iz partizanskih vrst rešili, opozarjali na nevarnosti, celo izpostavljali svoja življenja, da bi jim pomagali; seveda strogo privatno, skrito, zoper sistem in moralo partizanstva, ki je takšna dejanja ocenjevala kot zločinska, zopernarodna,

amoralna. In smo spet na začetku: odloča teoretični sistem - ali krščanski ali leninistični - o tem, kaj je etično (človečansko), kaj ne.

Peter bi moral prav tedaj - v juniju ali maju 1945 - spoznati, da se je z vero v komunizem in Partijo zmotil; da Partija ne prinaša Pravice; da bo zdaj on gospodar, bivši gospodar pa ali hlapec ali celo - kar je verjetneje - ubit. Kakšna pravica pa je to? Peter - seveda tak Peter - je hotel enakost za oba; ta pa je mogoča šele v drugačni - odprti, nekmetiški - družbi, kjer ni več gospodarjev in hlapcev, ampak je vsakdo napol gospodar - svojih delnic -, napol služabnik, pač uslužbenec v tovarni, delavec, uradnik. Kjer so odnosi med ljudmi diferencirani v socialnem sistemu soodvisnosti, ki je bolj sistem participacije kot (ob)lastništva. Pa ni tak sistem participacije tudi fevdalen, če je gospodar strogo odvisen od Boga, katerega gleda kot vrhovnega gospodarja, od gosposke, ki je nad njim, od moralnih zakonov, ki se jih trdno drži?

Ne pridemo nazadnje na isto - le da je en model, tega imenujemo fevdalnega, primeren za relativno nerazvito družbo, drug model, tega imenujemo neokapitalističnega ali postkapitalističnega, pa za zelo razvito, razčlenjeno družbo vsesplošne urbanizacije, za družbo razmahnjene svobode kot zelo raznolike izbire realnih možnosti (teh v svetu **Vrnitve** ni)? S tem bi se reklo, da je sodobna družba dosegla spet podobno stopnjo stabilnosti, kot jo je imela fevdalna. Da so bile revolucije izraz prehoda enega sistema v drugega, časa, ko ljudje niso verjeli, da bi bil kapitalizem zmožen takšne avtostabilizacije. Časa, ki je kot kataraktičen ljudi motiviral k sanjarjenju, k razvijanju milenarističnih projektov absolutne Enakosti, Svobode, Pravice, medtem ko gre tako v fevdalizmu kot v informacijski dobi za držo modrosti, skepse, realizma, pač védenja, da ni noben sistem popoln, da pa zna biti tisti, ki vse obljublja, a to skuša doseči z nasilno prevratno skrajnimi sredstvi, najslabši, saj udejanji kar najmanj od pričakovanega, v glavnem pa vsesplošen polom: razval.

Noben od teh in drugih sistemov - to je bistveno za krščanstvo - ne more pomiriti človekove sle po absolutnem, zadostiti njegovim sanjam, prinesiti Pravice. Vsi so krivični; vsi povzročijo zlo. Gre le za to, kje je več zla in kje manj. Sredi fevdalnega sistema je ogromno zla - vojne, tudi svete, križarske kot najhujše verske utopije -, kot ga je sredi postmodernega ultratehničnega, saj se med ljudmi kar naprej porajajo strasti, maščevanja, pohlepi, nacionalizmi, šovinizmi. V razvitem svetu res ni veliko beguncev; ti prihajajo iz nerazvitega sveta, iz tistega, ki je na prehodu med sistemi; beguncev je danes na svetu 18 milijonov. So pa notranji begunci - podobni Janku, kakršen se je vrnil iz ujetništva; notranji emigranti, marginalci, nepripravljeni živeti po moralno pravni logiki malomeščanske spodobnosti, ki prikriva ali olajšuje sistem, sezidan na načelu vse večjega pridobivanja; če v njem ni tega motivacijskega načela - mobilizacijskega uma -, ne le stagnira, ampak se sam v sebi blokira in začne razpadati.

Zastavlja se vprašanje, ki ga je najbolj radikalno postavil v svojem **Evrotaoizmu** Sloterdijk: ali ne vodi današnji zahodni sistem v enako razsulo kot stalinistični? Ali ni vseeno primernejši fevdalni? Oziroma, če smo dosledni: tisti, ki je vladal pred vsakim pridobivanjem oz. rastjo kapitala? Torej sistem, kakršnega je zagovarjal Sahlins v **Kameni dobi kot dobi obilja**? Paleolitik, kakršnega sem sam propagiral pred poldrugim desetletjem v duhu Deleuza?

Vse ostaja odprto. Nazadnje je samozadostna gorska kmetija, kakor je podana v **Vrnitvi**, načeloma in praktično enako dobra kot vse druge socialno proizvodne oblike-enote, morda pa še boljša, saj je najbolj neodvisna od razmer. (Čeprav tudi:

od narave.) Je torej Vombergar resničen reakcionaren ideolog zoper razvoj človeštva? Ni socialna oblika družine in družbe, ki jo s simpatijo slika, prva ne le po času, ampak po uspešnosti, čeprav je najbolj skromna?

5

S takšnim načinom razmišljanja v zvezi nastopi pomembna težava. Očitno so človeške družbe paleolitika, nabiravske in lovske, mogle živeti stotisočletja, ne da bi se strukturalno bistveno spreminjale, torej tako, da so ohranjale notranjo stabilnost, ravnotežje, red. Kako so to dosegle? Vsekakor ne z zunanjim terorjem. Model allelonomije - bratovstva terorja - je dedič tega prvega modela, ki ga je Baudrillard po Maussu razumel kot družbe vrnjenega daru, brez generalnega ekvivalenta. Allelonomija je trajala na Slovenskem vse do današnjih dni; vprašanje je, če ta sistem sploh kdaj preneha delovati; če se ne obnavlja v najbolj razvitih okoljih kot malomeščanščina - ali viktorijanstvo - na najvišji ravni, znotraj najbolj iskanih grup profesionalcev, milijonarskih vasic na obrobju severnoameriških velemest itn. Če je brez njega sploh kakršna koli socialna oblika-sistem mogoč kot trajen? Če niso vsi drugi sistemi izravnateženi kot revolucije, zunanje diktature ali anarhije?

Tudi če odgovorimo pozitivno na to vprašanje, še zmerom ostane bistvena razlika med modelom kamene dobe, ki je bil zgolj allelonomičen in v ničemer razvojen - ni prišlo do razvojnega skoka v pomenu Darwinove neusmerjene mutacije -, na eni in kasnejšem modelom, ki vršiči v današnjem ultraevolucionizmu, ki je sicer tudi lahko allelonomičen, vendar pa je zanj obenem značilno, da kar naprej spreminja parametre, vrednote, strukture, ritme časov-napredovanja, celo smeri napredovanja, na drugi strani. Idealen primer je, da sta - v postpaleolitskih modelih - oba momenta, bratovstvo-teror in razvojnost (ki nujno vnaša dinamičen nered), v ravnotežju. Nazaj gledano (za družbe, ki se ohranijo) tudi zmerom sta; a takšno gledanje se ne zaveda strahotnih dilem, obupov, negotovosti, v katerih so se te družbe nahajale, ko so iskale nove smeri. Dinamičnost tega ravnotežja je tolikšna, da je komaj še mogoče govoriti o ravnotežju.

Naj imenujemo uravnateženo družbo družbo ZDA v koncu prejšnjega stoletja, znano kot čikaške klavnice, Nemčijo weimarske republike, Francijo med Veliko revolucijo in obnovo Tretje republike po porazu pri Sedanu, slovensko po krizi 1929 oz. 1932, ko je začela močno učinkovati kot gospodarska pri nas, a je bila politična in socialna že od preloma desetletij? Pa so bile vendar vse te družbe le etapa v nastajanju današnje socialne države blaginje kasnega (neo)kapitalizma, ki se nam zdi, posebno po padcu komunizma v Evropi, tako uspešen, njegove evropske družbe tako solidne, varne, zanesljive, redne, mirne, stabilne! Koliko najbistrejših si je l. 1945 ali 1932 predstavljalo takšno revitalizacijo kapitalizma in meščanstva? Danes hvalimo tiste, ki so to predvidevali, Schumpetra, Keynesa itn.; a to je hvale post festum. V velikem delu Evrope so se tedaj zdeli mnogo prepričljivejši marksistični ekonomisti, ki padajo danes v pozabo; ni v skladu z njimi mislil Sartre še v 70. letih? V 30. letih je bil lik Maxa Webra minimalen v primerjavi z likom Karla Marxa; a danes? In Tocquevilla minimalen v primerjavi z Leninovim.

Tudi polkapitalizmi, ki se držijo pokoncu s pomočjo diktatur - tudi Aleksandrove velesrbske v začetku 30. let pa današnjih ali vsaj polpreteklih južnoameriških - niso (bili) učinkoviti; a je današnji uspešni neokapitalizem napredoval skozi v svoji zreli obliki tudi v Evropi, tudi pod vladavino Napoleona Tretjega, Bismarcka in celo Mussolinija. Ne pa v Angliji in ne v ZDA, čeprav je težko reči, da kapitalizem Fordov in Rockefellerjev ni bil tudi zunanje terorističen, čeprav je ohranjal nekakšne demokratične, parlamentarne državne oblike in celo sistem državljskih pravic. A je bilo zanj značilno, da je ne le dopuščal, ampak silno pospeševal razvojnost kapitalizma. Je bilo v tem njegovo opravičilo, da je vse naredil za razmah posameznikovih iniciativnosti, prostega tržišča, tekme, pluralizma?

SKS in slovenski KC se je v Krekovem času - posebna Krekova zasluga - posrečilo na eni strani obdržati allelonomičnost slovenstva, prenašajoči se s kmetov v mesto, vódeno in nadzorovano s strani KC. Teror SKS - KC - je bil v najslabšem primeru takšen, kot ga opisujejo Cankar, Govekar in Mrak v **Hlapcih**, **Grči** in **Aškercu**. Opisani župniki so ljudstvo prepričali. Liberalci in socialdemokrati so trdili, da so ljudstvo duhovniki nahujskali, ga držali v nevednosti, zunaj evropske avtonomije in suverenosti posameznih socialnih skupin in posameznih oseb (PO); glej znameniti Jermanov govor na kulturno prosvetnem shodu v gostilni. Dejstvo je, da je večina ljudstva (volivcev) volila Krekovo (Šušteršičevo) stranko. V nji je videla svoje koristi; in ne pri Jermanu ali inženirju Čopu, ki osušuje barje; Majcnov **Prekop**. Slovenski cerkveni teror je bil silno močno ideologiziran in moraliziran.

Na ta način se je SKS posrečilo z reformskimi potezami obdržati model družine, kakršnega kaže in zastopa Vombergar v **Vrnitvi**; vsaj v večini primerov ali socialno povprečno. Kritika slovenske realitete, ki je navajala drugačne podatke, od **Kralja** ali **Zvestobe** naprej, stopnjevana v 20. letih, tudi pri katoliških dramatikih, glej Remčev **Kirke** itn., še v 30. letih v splošni slovenski zavesti ni prodrla, ljudje so volili Korošca, čeprav je postajala že prevladujoča med intelektualsko elito. Šele 1941 se je pokazalo, da je bratovstvo SKS če že ne navidezno, pa vsaj delno, omejeno le na ene skupine. Revolucija ne bi mogla tako uspeti - tudi z vizijo novega, po zatrdilu šele pravega (komunističnega, skupnostnega) bratovstva -, če ne bi tlela v ozadju, v nezavednem, v še ne reflektiranem izkustvu mnogih Slovencev, predvsem kmetov, kajti brez teh kot geografskega in partizansko vojsko hranečega zaledja zmaga Revolucije ne bi bila mogoča, nevera v katoliško-kriščansko bratovstvo, v cerkveno ideologijo, v politiko ljudske stranke.

Izbruh milenarizma - glej Špelčine govore v **Svetu brez sovraštva** - se je zdel nepričakovan le tradicionalnim voditeljem, ki so verjeli lastni retoriki, se zanašali na pretekle uspehe in popolno premoč svoje države; ki niso bili zmožni avtokritike, tj. ustreznega in hitrega reagiranja na spremembe v okolju; te so bile ne le po oktobrski revoluciji, ta je delovala predvsem ideološko zanesenjaško, ampak po veliki gospodarski krizi v začetku 30. let, ki je bila obenem industrijska in agrarna, usodne. Prežih je odkrival spremembe v obnašanju ljudi po tej krizi, tudi v **Pernjakovih**, Vombergar ne.

Če bi SKS poslušala Meška? Vprašanje je napačno postavljeno, saj je Meško odkrival strast - nagnjenje do zla - v človeški naravi kot taki; **Hrastovih** ni napisal kot kritično analizo novih socialnih dogajanj, čeprav jih je napisal zagotovo iz katastrofičnega občutja ob koncu prve svetovne vojne, ko je Slovenija morala prepustiti Koroško Nemcem in je sam celo izgubil svoj koroški dom. Potrebna bi bila sociološka analiza. Te pa ali ni bilo ali pa je bila napačna; vsaj kot analiza

aktualne zgodovine. V tej analizi so se marksisti bistveno bolje znašli, bili bolj poučeni, hitreje so reagirali na spremembe. Treba je le primerjati sociološko intelektualno vsebino revij, kot sta bili marksistična Sodobnost in katoliški Dom in svet. Analiza DiSa kaže, da je bila katoliška stran nepripravljena na revolucijo. Tudi Tomčeva in Ehrlichova opozorila so bila predvsem ideološko verska, socialno organizacijska, niso pa izhajala iz sociološko politične analize. - Navedel sem empirične - zgodovinske - podatke, na osnovi katerih lahko razvijem svoje teoretično vprašanje.

Bi morala uporabiti KC - in ob nji ljudska stranka, zavedni voditeljski del SKS - več terorja in tako 1941 preprečiti - poskušati preprečiti - izbruh lev(ičarsk)ega milenarizma, revolucije kot ljudske, razredne, kot upora brezpravnih, ogroženih, zatiranih? Teror so uporabili italijanski in nemški fašisti-nacisti, pa ni bil uspešen; najbrž bi bil - za kako dolgo? -, če bi v vojni zmagali; pa niso. Revolucije niso ugnali. DJ je bil s prepričevanjem, z organizacijo nove plasti ogroženih - tistih, ki so jih začeli preganjati partizani - od vaških straž do domobranstva mnogo uspešnejši. Vzpostavil je vojsko, ki je slonela na lastni - slovenski in katoliški - ideologiji, na lastnem interesu: na obrambi doma, takšnega, kakršen je bil do zdaj - tudi v **Vrnitvi**. Niti vojaško ideološki vrh okrog generala Rupnika, ki je bil po moji analizi nacistoiden ali celo slovensko nacističen - tudi v povezavi z nemškim nacizmom -, ni deloval teroristično na svoje; pač pa na sovražnike, na PJ. Oba dela slovenstva, PJ in DJ, sta oblikovala cezarska sistema, ne zunanji diktaturi, ampak notranji neposredni stik karizmatičnega voditelja - Tita, Kidriča, Rupnika - z ljudstvom; to je v duhu starogrške tiranije; danes je pomen tega izraza drugačen.

Konec **Razvala** kaže, kako se politika SKS, KC in Rupnikovega domobranstva ni skazala za uspešno; zmagal je konkurenčni model. A ta konkretna zmaga stalinizma, pomešanega z narodno in celo civilno/razsvetljensko revolucijo, ne more biti dovoljšen strukturalen argument za odgovor na osnovno vprašanje, ki ga ves čas zastavljam. Usoda Slovenije in Jugoslavije je za svetovno zgodovino premajhna, netipična. Celotna usoda komunizma, ki je razplamtel - v revolucije, vojne, strahote - vso zemeljsko oblo, ne zadošča kot argument; gre pač le za eno od hudih človeških zmot, a teh je bilo že veliko. Recimo: nestorijanska sekta je bila nekoč izjemno močna; Kitajsko so prvi začeli pokristjanjevati prav nestorijanci - v 7./8. stoletju; pa ne le da jih danes ni več, ampak niso dali posebnega modela človeškega razvoja-zgodovine; bili so le empirično dejstvo.

Vprašanje, ki ga zastavljam, je: ali je - bi bilo - mogoče ohraniti paleolitski, stabilni - navsezadnje tudi slovensko arhaični srednjeveški - model družbovanja, utemeljen na malih skupnostih, preglednih, uravnoveženih, neposredno povezanih z naravo-okoljem, tehnično skrajno preprostih ipd., če bi se tiste zavedne ideološke in socialno politične sile, ki bi jim bil problem jasen, odločile za povečan teror? Trdim, da ne. Da so za neuspeh tega početja dokazi. Stališče KC od reformacije do drugega Vatikanuma, začevši z obsodbo Galileja, tj. moderne znanosti, v prejšnjem stoletju Darwina (na tej obsodbi je temeljil še verouk na ljubljanski klasični gimnaziji aprila 1945), tj. razvojnega nauka kot takšnega, je pomenilo v osnovi takšen teror: prepoved svobodnega raziskovanja; zato se je znanost v 17. veku preselila v protestantske dežele, na Nizozemsko itn.

Index librorum prohibitorum, ki je bil ukinjen šele po drugem Vatikanu in je torej veljal za slovenske katoličane še l. 1932, ko je izšla **Vrnitev**, ni pomenil nič drugega kot poskus preprečiti razvoj: spremembe socialnega tkiva, duha, ki pripravlja te spremembe, eksperimentiranja, svobode, ker je bilo - na podlagi

izkustva in dejstev - pričakovati, da bo svobodni razmah misli in družbenih reform (kaj šele revolucij) povzročil bistven obrat v odnosu do sveta, do Boga; ob tem seveda tudi bistveno spremembo osnovne celice družbe - družine - in vsega drugega družbenega. Da se bo človeška družba - vsaj zahodna, ki jo je KC deloma obvladovala - zakotalila v obdobje negotovosti, samoiskanj, nestabilnosti. Takšne razmere pa bodo spodbudile izbruh zla, kakršno se je res kaj kmalu pokazalo v obliki verskih vojn (tridesetletna vojna) pa revolucij (od francoske do ruske in slovenske) pa revščine (Evropa je pred renesanso živela relativno ugodno, tudi gmotno) pa ogromno socialnih razlik, ki jih nove ideologije - Enakosti - ne bodo več upravičevale, kot so stare ideologije bogastvo kraljev.

Dejstvo je, da je pomenil Drugi Vatikanum priznanje, da je v tem pogledu KC ravnala narobe; ni se ji posrečilo razvoja zaustaviti. Ti "liberalna" KC po drugem Vatikanumu pristaja na CD, na vse tisto, kar je skoz nekaj desetletij odklanjala in vsakogar, ki se je nad tem navduševal, izobčevala. Da tega ni delala tako silovito na Slovenskem, je posledica zgolj dejstva, da je bila slovenska družba nerazvita, njen liberalizem-razsvetljenstvo šibak, nedosleden, njen razvojni - gmotni in intelektualni - potencial skromen, da vse do nastopa marksistov-komunistov v 20. letih (tedaj šele in nuce) KC ni imela ustreznega nasprotnika. Grča je emigriral - že zelo zgodnja tema begunca v SD - v tujino, Jerman na Goličavo, navznoter, Aškerc se je ponesrečil - izpraznil - v retoriki, postal nenevaren, saj se je odpovedal konkretnim kritičnim analizam, se zadovoljeval le z razglasi in diletantskim verbalizmom; takšnega ga pokaže Mrak, zlomljenega; enako zlomljen ostane inženir Čop, ko mu naredi muza samomor. Cankar 1918 umre, Kristan emigrira v ZDA, Mrak je povsem marginaliziran, Majcen postane uradnik. Zmaga SKS je takšna, kot je prikazana v omenjenih dramah: popolna. Ali se vsaj zdi, da je popolna. Zdi se tistemu, ki ne vzame dovolj zares Krefta, ta v 30. letih izdela radikalno - dramsko - kritiko sodobne slovenske družbe, **Kreature**, in tematizira revolucijski boj za Staro pravdo - **Velika puntarija** -, ki je analogija za novo Revolucijo, strukturalno pa ista, saj gre za (pra)komunistični - ljudski - milenarizem terjatve po radikalni Enakosti, po koncu zatiranja in izkoriščanja.

Smo pred paradoksom: če bi bila SKS bolj odprta spremembam - liberalni družbi (LD) -, bi bila marksistična revolucija manj verjetna; če bi liberalci izpeljali narodno in civilno revolucijo, kot bi jo morali, a je niso, bi marksistično razredna ne imela bistvene legitimitete. Krivda Govekarja in Aškerca, Novačana in Reharja: bili so polovičarji, četrtinkarji. Arhaična družina bi se spremenila - Slovenci 1992 ne bi mogli ostati zunaj Evrope, tudi današnja KC tega ne predvideva, le reakcionarni deli SKS - ne glede na to, s kolikšnim terorjem bi to SKS zadrževala ali Partija besnela po svoje, v smer, ki ji niti ni bila povsem jasna in je nihala med mehaničnim kolektivizmom in vrnitvijo v intimizem (Kardeljeva zadnja faza).

Dozdaj sem govoril o KC kot socialni - celo paradržavni - sili. Ker pa je bistvo KC v njeni verskosti, ne v ZKC, nastopijo ob malo prej zastavljenem vprašanju novi problemi, za KC kot božje telo šele bistveni. Naloga KC ni ta, da vzpostavlja primerne družbene ureditve, čeprav to večkrat počne, saj ji božji nauk narekuje, naj dela ljudem dobro; a brž ko se preveč poda v območje družbenosti, se kot verska izgubi; postane le - v Stresovem duhu - etična, socialno moralna. Naloga KC je, da uči in omogoča odrešenje PO, očišče(va)nje duš, osmišljanje življenja, a na absolutni, ne na ideološko ravni. NKC mora biti zmerom navzoča - ne glede na sistem, v katerem uči; z nobenim sistemom se ne sme do kraja - in sploh ne preveč - poistiti. S srednjeveškim - na Slovenskem z avstrijsko fevdalnim - se je

mного preveč. Se je preveč - na Slovenskem - tudi s predvojnimi strankarskim. Danes je nekoliko bolj v distanci, tako v duhu Drugega Vatikana kot po modrosti slovenskega metropolita Šuštarja. KC mora izhajati s stališča, da je vsak družbeni sistem - bolj ali manj - slab, nezadovoljiv, zgolj tosveten; da je mogoče doseči odrešenje prek krize, ne prek solidnega konvencionalnega malomeščanskega življenja.

Vombergar to ve. Zato ohranja Jerica ves čas drugega zakona ljubezen do prvega moža, spomin nanj; simbolizira ga zmerom prižgana lučka pred njegovo fotografijo v hiši. (Kakšna muka za Jankovega morivca Petra, da mora vsak dan gledati ne le fotografijo umorjenca, ampak tudi ženino navezanost nanj!) Jerica ves čas trpi. Trpljenje je, ki jo dela krščansko; trpljenje jo uvaja v odrešenje prek križa. Socialna morala poganskega tipa bi svetovala celo nasprotno: le čemu se trapiti s posebnim odnosom do rajnega moža?! Življenje si je treba narediti udobno, smotrno, racionalno, s čim manj trpljenja - kar vodi v tezo: s čim več užitka -, vendar ne z nemoralnimi sredstvi. Treba je biti dober s soljudmi, solidaren, do vseh pošten. Kar je osnova protestantskih etik, ki so racional(istič)ne in se oddaljujejo od teologije križa.

Ker KC ve, da je vsak socialni sistem vprašljiv in slab, saj v vsakem ljudje kar naprej križamo Boga, bi se morala bistveno bolj ukvarjati s križanim človekom kot z moralizacijo ljudi v čim bolj moralno higienskem družbenem sistemu. Kako pa naj nazadnje vemo, v katerem sistemu se ljudje najbolj oddaljujejo od Jezusa? Se v stalinističnem res bolj kot v današnjem zahodnem?

To, da tiči v človeku potencial razvoja - spreminjanja -, ni le delo zoperbožje narave, hudiča, kot je učila marsikatera smer reakcionarne KC, ampak je - v duhu koncila - božja volja; božja volja je, da je človek svoboden in ustvarjalen, ne pa da neka gospostvena - skrbniška - sila nad njim nenehoma korigira njegovo svobodo, jo ukinja, jo dela za navidezno, za simulirano, za karikaturu in hinavstvo. Jermanova kritika posvetnih in duhovnih jerobov je trajno veljavna, ne glede na to, da se je sam Jerman odpovedal nadaljnjim zborovanjem in politično javni dejavnosti. KC, ki je sama svobodna, dopušča svobodo tudi vsem drugim; kar pa ne pomeni, da ne izrazi svojega stališča ob vsem, s čimer se ne strinja, kar ima za protivno božji besedi. A tega ne preprečuje ne s terorjem ne s politiko, ne - to je bistveno - s sladkim prepričevanjem, uveljavljajoč bratovstvo, v katerem svoboda izdihne. Mislim na model, ki ga danes na Slovenskem zastopa "sveta trojka" (Rebula-Capuder-Stres). Izraz ni blasfemičen, saj ne govorim o sveti trojici, ampak o trojki. Izraz **Trojka** je na eni strani naslov romana katoliškega pisatelja in dramatika Frana Detele, pomeni združenje treh prijateljev, na drugi pa osnovno celico nekdanje Partije. Rebula v svojih hujskaških člankih v tedniku Družini deluje kot partijski ideolog, ki pripravlja novo (kontra)revolucijo. Skrajšava RCS zares pomeni recesijo.

Evangeljsko krščanstvo ne sme dajati prednosti ne takšnemu tipu družine, kot ga zagovarja Vombergar v **Vrnitvi**, ne kateremu koli drugemu. Tudi do socialno razkrojenih - najbolj laksnih - oblik družine, kakršne zagovarjajo predstavniki N(ovih)D(ružbenih)G(ibanj) na Slovenskem že desetletje in več, od Močnika do Jelušičeve, a jih je SPD uprizarjala že prej, najbolj lucidno v Jesihovih in Rudolfovih dramah, tudi v Lužanovih, Wudlerjevih itn., ne sme biti odklonilno kar vnaprej. Eno je zakrament poroke in greh, zvezan s kršitvijo tega zakramenta, obljube trajne zvestobe partnerjev med sabo; drugo pa je odrešenijska - ljubezenska - moč KC kot živega Kristusa, ki nagovarja vsakogar in vsakogar tudi odrešuje ne glede na

njegov greh. Greha se je treba spovedati, se ga kesati, se poboljšati; to je nauk KC. Vendar pa smo videli, kam pelje togo držanje tega nauka: v rigorizem-moralizem, ki mu je več zakrament, ki postaja s tem zunanji, konvencionalno moralen, institucionalno simboličen (kot znak pripadnosti Cerкви), izgubljen pa je njegov namen, kakršnega je imel Jezus, ko ga je vzpostavil: da priporoči ljubezen do drugega.

Zvestoba drugemu - v zakonu in zunaj njega - je za evangeljsko krščanstvo smiselna predvsem tedaj, če pomeni ljubezen do drugega; ne pa zunanje izpolnjevanje telesne čistosti ali celo duševne, vendar brez ljubezni, le z - viktorijsko - korektnostjo, ki je socialni moralizem. Dostojevski je to vedel, ko je pripisoval več krščanskega prostitutki Sonji Marmeladovi kot pobožnjakarjem. To ne pomeni, naj bi KC navajala k prostituciji; Marija Magdalena se je vlačugarstvu odpovedala. Pa vendar je bila vlačuga in ji je bilo odpuščeno, postala je ena najbolj pristnih prič Jezusovega življenja. Kaj pa vemo o trpljenju - o resničnosti -, ki se dogaja v trpečem, grešnem življenju?

Zato je tako važna literatura, da nam o tem - kritično, svobodno - sporoča; in je tudi krščansko nezanimiva tista literatura, ki podoba grešnega življenja že vnaprej pedagoško prireja. Rebulovi strastni, pristranski, sovražni, ozkosrčni napadi na slovensko literaturo kot na pretežno nihilistično kažejo, kako se ta ideolog boji svobode; kako mu je tuja ljubezen; kako terja le pokorščino Morali in - pravi, tj. od pravih vodij vodeni - Družbi. Življenje mu je utesnjen šolski razred, v katerem moramo odgovarjati vsi enako, vezani na ista pravila, načine obnašanja. To je karikatura Orwella; slovenska provincialna različica velike svetovne Pobljševalnice. Treba je primerjati Rebulovo povest **Divji golob** s Šeligovo **Savno**, pa vidimo (v **Savni**) razliko med domiselno svobodo, ki je zavezana iskanju resnice in razkriva globoko trpljenje, na eni strani in zatohlo, skrivenčeno, nerazvito, a skrajno sovražno, vse drugačno negirajočo, pod alibijem odpuščajoče dobrote skrivajočo se minivizijo tega, čemur so včasih rekli farovška kuhinja.

Hočem reči: ne glede na to, da podaja Vombergar v **Vrnitvi** takorekoč idealno družino-dom, Šeligo pa v **Savni** ali **Volčjem času** povsem razkrojene modele družin, s tem še ni rečeno, kje je več evangeljskega krščanstva, božje navzočnosti. Gotovo je le, da je evangeljskega krščanstva manj v Rebulovih **Hribih**, ker so izraz ideološke pristranskosti, sovraštva, negacije, ljubezenskega nihilizma kot takega; ker so šolski primer neodrešujočih, zunanjih, praznih, trdih, krivico prizadevajočih, mrzlih, a čez vse strastnih besed-čustev.

Cankar se v **Pohujšanju** tudi predaja nihilizmu, negaciji, posmehu; a kako to svojo držo olajšuje z elegantno svobodo, zaradi katere postane Cankarjev nihilizem retoričen, kot pristna resnica pa se pokaže Cankarjeva - Petrova - bolečina; **Pohujšanje** je drama neizmerne svobode, ki že sama na sebi preprečuje, da bi se vdajali maščevalnemu sovraštvu. Celó Grum, ki je v vseh svojih dramah tako nesvoboden, tudi neretoričen, izgubljen, melanholičen, deluje svobodno v primerjavi s **Hribi**, ker se čuti, da govori iz notranjega poistovetenja s kritiziranimi nesrečniki; enako kot Cankar, ki - v **Zgodbah iz doline šentflorjanske**, v zaključni Pesmi - celo prizna, da šentflorjance, župana, dacarja, učitelja Šviligoja, ljubi; da so mu blizu, čeprav jih - upravičeno - razkrinkuje in se jim marsikdaj celo pobalinsko posmehuje. Ljubezen odrešuje - kot je najbolje razumel apostol Pavel; le ljubezen.

Zaprta, tesna, sivi, stisnjeni togi moralno socialni sistem, ki terja od vseh pokorščino Pravilom, nima pa posluha za ljubezen, ni zmožen dopuščati, ni

velikodušen in širokogruden, ne prizna in ne razume Drugega kot drugega; ga zatira in ubija.

6

Vrnitev se konča s srečnim koncem: s spojem idealitete, zmage vesti, nesebične ljubezni z realiteto, tudi socialno, z zakonom. Vse drugače **Razval**. Iz **Vrnitve** ni prehoda k moderni literaturi, ki razkriva (hiper)moderen svet; šele od dram, kot so **Pohujšanje**, **Goga**, **Tretji zaplodek**. In kot je konec **Razvala**, čeprav se tega dramatik zagotovo ni zavedal in ni hotel; in si je konec zamislil v povsem drugem duhu, za drugačen namen. Ta konec - tretja slika drame z naslovom Poveličanje - izhaja iz doživetij, celo iz strukture sveta, ki ni več arhaična, ne stabilna; ki je tako v razkroju - razvalu -, da se sesuva sama realiteta, socialna, tosvetno psihološka, realistična, zgolj moralna. Med moderno in tradicionalno dramatiko-svetom (tukaj ne razločujem med moderno, hipermoderno in postmoderno, vsi izrazi mi pomenijo - za ta namen - isto) je prepad: črta, ki ju zelo jasno (raz)loči. Ta črta govori o dozdajšnji realiteti, kakršno je poznala vsaj vsa slovenska dramatika od Linharta naprej.

Ne pa vsa evropska. Romantika je odločno napovedovala in zastopala moderno, podobni so momenti v baroku, manirizmu itn. Srednjeveška dramatika pasijona, moralitete, mirakla, eksempla pa je bila sploh nerealistična v pomenu evropske tradicije zadnjih stoletij ali predvsem zadnjega stoletja, v katerem se je marsikomu zdelo, da je socialna realiteta končno ukročena, moralizirana, podvržena zakonu, da človekov beg v imaginacijo ni več potreben, saj ima - obrzdano - svobodo že ob sebi, tu. Ta miselnost se je hudo motila, najvidnejši predhodniki moderne so to uvideli prav kmalu, Baudelaire, Rimbaud, in se tako stikali z najvizionarnejšimi predstavniki romantike, E.T.A. Hoffmannom itn. Je pa šla moderna kot avantgardno eksperimentalna daleč čez vse prejšnje oblike razkroja realitete; Jarryjev **Kralj Ubu** nima zgloda ne v baroku ne v romantiki ne v srednjem veku; kaj šele Ionescova **Učna ura** ali Beckettov **Konec igre**.

Ko govorim o tradicionalizmu, mislim, prvič, predvsem na slovenskega, nato, da je slovenska - literarna in filozofska - zavest v času dokončnega preboja moderne, tj. v 50.letih tega stoletja vso - slovensko - preteklost, kakor je bila literarno zavestno oblikovana, pojmovala kot tradicionalno; druge ni bilo. In drugič, da se je moderna borila zoper 19. stoletje, ki je bilo tudi v slovenski kulturni zavesti daleč najmočnejše, saj so se šele tedaj - od Prešerna prek Levstika do Vošnjaka in nato prek Finžgarja in Jalna do Vombergarja ali Krefta - oblikovale vse osnovne in veljavne vrednote slovenskega sveta. Žal na Slovenskem moderna - Cankar s **Pohujšanjem** - nima takšne preteklosti, na katero bi se mogla navezati. Zato je - bila - še toliko bolj negotova, brez oprijemalšč v zgodovini, kar je imelo za posledico, da se ni mogla misliti kot zgodovinska in zgodovinsko; bila je brez realnih - in zgodovina je ena od realitet - referenc. Tudi zato so jo nasprotniki - še sredi 60. let, ko je dokončno prebila začarano mejo - toliko laže zaustavljali; razglašali so jo za izmislek blodnih možgan - zdravnik psihiater dr. Šerko Podbevška, njegov manj kultivirani dedič splošni zdravnik Hodalič Šalamuna. Šele s

podrtjem konstrukcije o realiteti, ki je samoumevno dana, večna, edino normalna, zmerom sama s sabo istovetna itn., je bilo mogoče začeti misliti moderno; s tem tudi avtorefleksivno, avtokritično.

Zato Slovenci vse do pred kratkim Kanta nismo mogli percipirati, sprejeti; ostajali smo pri Wolffu; značilno, da se vrača filozofsko ideološki voditelj SPE Komar prav k Wolffu; in da je še med zadnjo vojno moj katehet, doktor teologije in filozofije Vrečar strastno nasprotoval Kantu in tako vzgajal tradicionalistične rodove, a ne k teologiji križa, ampak k racionalizmu neotomizma, ki je devetnajststoletno - pomanjkljivo, enostransko - razumevanje in reduciranje filozofije Tomaža Akvinskega. Vzgajal je dejansko k Mahničju, ne h koncepciji romanskih in gotskih katedral Clunyja in Chartresa. Ne k Bachu in Schützu, ampak k slovenski nabožni in cerkveni pesmi, h Kamilu Masku in Blažu Potočniku.

Svet **Vrnitve** je zgled za tradicionalni svet; tudi zato sem dramo tako natančno komentiral. V nji je dana sinteza narave in kulture (načina proizvodnje, ki je skoraj naraven): reprodukcije družine skoz delanje otrok, ki služi naravi oz. proizvodnji; vere in poganstva. Nikjer nobene luknje, razen iz tujine, ki edina ogroža. Torej: zaprimo se pred tujino in trdnost sistema bo trajna. Bog je navzoč v naravi - v snežnem plazju. Bog kot Kaznovalec, torej kot Morala in kot Urejevalec tosvetnih - konkretnih družinskih - odnosov, kot določevalec življenja in smrti. Človekova svoboda ne sega izven meje normalno predstavljivega; človekova fantazija sega do bližnjega, ki je predmet in cilj zaljubljenosti, želje po skupnem življenju in skupnem delu. Svet je reduciran na najbolj osnovne človeške parametre-vrednote, a zato neizrečno trden; edina težava je v tem, da se zobu časa - tj razvoju, kateremu se je predal veliki svet - ne more ustavljati. **Dom** in **Razval** kažeta njegov zlom.

Takšen je - dramski - svet Linharta, Finžgarja, Jalna, Prežih, Miška Kranjca, Kocipra. Vendar ne vseh slovenskih dramatikov. Pri marsikom se omenjena sinteza različnih prvin že podira, že vdira vanjo nekaj od onkraj meje, kar je nevarno in kar različni avtorji različno označujejo. Kraigher je - v **Školjki** - v Cankarjevem okvirju (**Duše**) tematiziral na eni strani sicer psihološko realistično, lahko celo naturalistično verjetno hrepenenje mlade soproge, ki svojemu hrepenenju ne najde zadovoljitve v lastnem zakonu, pri zakonitem možu - bila mu je "prodana", tj. izročena v zakon ne glede na to, da moža ni ljubila; pač meščanski pravno legalni zakon, ki skuša prisiliti moralo, da se podredi legalnosti, ne upošteva pa, da je morala brez ljubezni lahko poškodljiva, da vodi v konvencionalno spodobno družbo, ki je nazunaj gladka, v redu, teče kot gospodarski stroj, v notrini, v intimnem, v neposrednih odnosih med zakoncema, v dušah PO pa je ena sama rana, trpljenje, nezadovoljstvo, obup, nezadoščenost, nezmernost v sli, ki se poraja iz nezadoščenosti, hudobija, v katero se spreminja spolna frigidnost, kompleksi, ki nastajajo zaradi nasilnega zatora domišljije, ljubezni, svobode. Kraigher v drami **Na fronti sestre Žive** propagira kršitev te malomeščansko spodobnostne norme-forme: odločitev za svobodno ljubezen, ki da je edino moralna, ker je edina narurna, neposredna, spontana. Da pa bi takšno kršitev mogel upravičiti, mora podreti celoten sistem 19. stoletja, tudi verskega.

Racionalizem - seveda površnega tipa, ne nekdanji sveži v duhu Descartesa in Spinoze, bolje rečeno razumarstvo, plitvi intelektualizem - 19. veka je le filozofsko verska - komaj še krščanska - uzda, ki naj obrzda razcvet svobode, kakor se je začel v romantiki, a so ga kasneje - v bidermajerju itn. - ujeli na vrstico. Predpostavka, da je človek povsem odgovorno bitje za vsa svoja dejanja - in to že otrok osmih, desetih let! -, da je Um moč nad močmi, ki podreja vse drugo, daje

vesti in spoznanju jasna merila in jima omogoča, da se jasno odločata, ta predpostavka, za katero danes vemo, da daleč presega človekove (z)možnosti, človeka dejansko poriva v nenehno pokorščino, v zavest greha in nemoči. Vsaka PO namreč odkriva, da ni na ravni nujnega zakona - Uma -, da je neodgovorna, da ne zmore brzdati svoje svobode, domišljije, strasti; da je zato potrebna kazni in trpljenja, ki pa ji je dano kot moralna pokora, kot tepež, kot zavesten moralni ukrep; da je zato tako rekoč pogubljena, razen če si odrešitve ne izprosi s tenkovestnim, tj. dobesednim, ritualno formalističnim, ultramoralističnim izpolnjevanjem cerkvenih pravil; predvsem cerkvenih, kajti KC je tu in tako poistena kot ZKC z družbo, ne pa s Kristusom Bogom.

Celo ljubezen, ki je za evangeljsko krščanstvo osnova, *conditio sine qua non*, je za takšno versko moralo neotomizma ali slovenskega - francjožefovskega, tradicionalističnega - malomeščanstva (vsega tega Vombergar v **Vrnitvi** sploh ne tematizira, kot da - ali ker - tega na gorjanskih kmetih ni) greh, morda glavni greh; ali vsaj pretiranost, čezmernost, stvar slabega okusa, pomanjkanje moralne samodiscipline in umne volje. Za ta sistem je najvišja vrednota samoobvladanje, ne pa nesebična ljubezen do drugega kot drugega. Drugi je sploh problematiziran; če ni vprašljiv kot tujec - obdobje nacionalizmov, lokalizmov, ksenofobije, provincializmov -, pa je nedefiniran; torej v zraku. (Odtod Cankarjevo zavzemanje za tujčevstvo.) Definirana je le - moja - lastnina; pravno in moralno. S tem sveti egoizem, ki je legitimiran tako v ozemeljskem ekspanzionizmu iredentizma - sacro egoizmo - kot v vseh moralnih zadevah, ker mora morala služiti obrambi lastnine, tj. lastnega, označevanju meje med mojim in tvojim. Nemoralen - s tem nekrščanski, kar je z vidika koncila napačno - je tisti, ki sega v mojo lastnino, vame, v umno jasni svet s tujimi projekti, z vsiljivostjo, z domišljijo, ki nima meja in jo zato ni mogoče pravno preganjati, jo je pa prav zato treba zaznamovati kot kulturno ideološko zlo, kot vdor zla v prepovedano območje. Domišljija je kot zrak, ki se ga ne da zamejiti. Pač pa pokvariti. A kaj je pokvarjen zrak, je novo vprašanje. Jovanović ga zavestno tematizira v drami **Onesnaženje zraka (Tumor)**. Za moraliste tipa Opeka, Lenard, Kobal itn., ki se borijo zoper Cankarja, je Cankarjeva fantazija onesnažen zrak: strup. Izraz je često uporabljan. Pravi zrak je le domači, od nadzornih instanc - tedanje KC in cesarske države - preverjen zrak.

Vse drugače - nasprotno - za Cankarja in moderniste, Jovanovića itn. Cankar razrinkuje - v **Blagru, Kralju, Dušah** itn. - (malo)meščansko moralo; kaže, kaj je za njo, kaj je njena resnica: polasčanje, pohlep, hinavstvo, izdaja, zločin ipd. Za Cankarja je sklop morala-legitimiteta (vest, ki je upravljena in se ravna predvsem po normah malomeščanskega okolja na eni in zakoni-pravila-konvencije-pravo na drugi strani) sam na sebi lažen; v slovenski družbi na prelomu stoletij. Najvišjo moralnost prizna Cankar Župniku iz **Hlapcev** - ne pa iz **Blagra**, ta je hinavec -, ker je odkrit terorist, despot: ker je cinik.

Je ta Župnik zgled Capudru in njegovi liniji? Vendar ne Rebuli; Rebulov moralizem je pristen, težkokrven, pošten, fanatičen - golo nasprotje lahkokrilsti prikritega ludista, avtorja **Biča in vrtavke**. Rebula teži v obnovo srednjega veka, Capuder je modernist; v nekem pomenu je blizu moderni tudi že Župnik iz **Hlapcev**, saj dopušča, da počne Jerman, kar hoče, da se torej predaja fantazijam, svobodi, prekrškom, le da je pokoren legitimiteti: da pokaže nanj, ko ga vprašajo, kdo je njegov gospodar. Ta Župnik že razločuje legitimiteto in moraliteto; pri njem svet že razpada v javno, ki edino velja, in privatno, kjer je marsikaj dovoljeno, ker nima vpliva na javnost, na državo, ker je marginalizirano. V njegovem svetu je moralna

le javnost, javnost pa obvlada sam; torej je legitimnost kot taka moralna - že zato, ker je njegova last, pod njegovim - tj. cerkvenim - nadzorom. Privatnosti se ne boji, ker je - tedaj - še apartna, posamezna, komaj začeta, literarna.

Kako bi ta Župnik pogledal - ostrmel -, če bi doživel svet, kakršnega opisuje Simčič v **Avgustu** ali Zajc v **Potohodcu** ali Jovanovič v **Jasnovidki**, tj. svet, ki je sestavljen iz samih privatnosti-intimnosti; v katerem je privatnost bistveno močnejša od javnosti, v katerem nihče več ne pripisuje legitimiteti nobene moralnosti, le zakonitost kot posledico zakonske - policijske itn. - prisile. Župnik je zadnji, ki rešuje - le še navidez, odzunaj - svet, kakršnega uprizarja Vombergar v **Vrnitvi**. Simčičev duhovnik Antek je v tem novem svetu razvitega meščanstva popolnoma nemočen, pravi otrok; vsi ga tudi obravnavajo kot otroka, prijazno, a neobvezno. Večje distance kot med Župnikom iz **Hlapcev** (ali **Aškerca**, **Grče**) in Antekom si ni mogoče zamisliti; razlika med Župnikom iz **Hlapcev** in župniki iz **Ognja**, **Operacije**, **Preizkušnje** (torej duhovniki, ki so kritizirani s stališča partijske ideologije) je v primerjavi z ono komaj kakšna.

Naj je duhovnik v sklopu recepcije 19. stoletja ali prve polovice 20. stoletja pozitiven ali negativen, zadeve ne spreminja; važno je, da je močan; kot kaplan Kregulj iz **Komisarja Kriša**. Socialno politično - nazadnje tudi vojaško - močan. Medtem ko je Antek socialno šibek, politično neeksistenten, moralno prijazen, a neobvezen, versko pa se sam zave, da stoji šele pred začetkom. Gre za razliko med dvema svetovoma; razliko med tema dvema svetovoma pa se da opisati - se ji približati - na več načinov.

Cankarjev Župnik je na robu terorja; ga še ne uporablja, ker mu tega še ni treba; ker je Jermanova-Kalandrova skupina še prešibka; komaj desetlerica upornikov. Bo pa segel po orožju - kot Božičev Kaplan ali don Giovanni ali Klavora iz dram Miheličeve -, ko bo nasprotna skupina začela revolucijo. Tedaj bo razvil, kar je pri Cankarjevem Župniku šele nakazano: že zavestno, a še ne dejavno. Ne bo ga več zanimalo pokrivanje legitimitete z moraliteto (o krščanski ljubezni se v tem sklopu sploh ne govori, le o ljubezni do našosti, do naše - vladajoče - skupine), niti ne več sama legitimiteta. Sodelovanje z okupatorjem je le legitimno, je pa moralno vprašljivo; izhaja iz samoobrambe - to je biološke - nuje obživeti, rešiti življenja in dom. V prvi plan pride moč; sicer kot alibizirana z - Rupnikovim - geslom Narod, Domovina, Bog, a dejansko predvsem vojaška moč; problem vojaške zmage; odtod nastanek in razvoj domobranstva kot vojaške in s tem enotnostne Organizacije. Drugega je treba vojaško uničiti ali pa bo on mene. Ljubezen do drugega kot drugega v tej zvezi odpada; s tem krščanska drža. Cankar je z več strani predvidel - in že vnaprej kritiziral - slovenski razvoj; tudi razvoj slovenske KC in SKS.

Kraigher v **Fronti** kaže drugo plat zadeve; je objektivnejši, manj pristran od Cankarja; a tudi manj jasnoviden; manj vizionarsko predvidevajoč dogodke naslednjih desetletij. Zato pa morda danes bolj uporabljen, ker se vrača svet, kakršnega opisuje prav Kraigher na **Fronti**, ne pa Kreft v **Kreaturah**. Ker je treba biti bolj nepristranski, ne radikalen v pomenu milenaristične - samoslepilne, konstrukcijske - Resnice. Kraigher v soprogi dr. Konja Pavli oblikuje žensko, ki je strogo moralna; ki ji je tuj Župnikov - iz **Hlapcev** - cinizem. Ne dovoli dvojnega življenja: enega za javnost, drugega intimno. Hoče soproga nazaj, v celoti; hoče, da je sprog oče njunim otrokom, vzgojitelj, s tem moralno socialna oseba, odgovoren do otrok in nje kot drugih, s katerimi je sklenil pogodbo na svobodnem način. Ne dovoli, da zdaj, ko ga je premagala strast - ko meni, da je odkril vročo,

neposredno, spolno, užitka polno ljubezen -, ne izpolnjuje dogovora: da je egoist. To dejansko je; le da Kraigher svojo - avtobiografsko - figuro zagovarja tako, da postavlja v prvi plan človekovo odgovornost do užitka, Svobode, ne pa do drugih-bližnjih. Kraigher odpira - radikalno, kot noben slovenski liberalec - "moralo" samouresničevanja kot samotematizacije, sle in samopotrjevanja; gre za nekakšno banalno ničevstvo.

Paradokсно je, da je kasneje - po drugi svetovni vojni - prav Kraigher najbolj napadal Nietzscheja in njegovo moralo, s tem v zvezi tudi Vidmarja in Izidorja Cankarja. Da je razlagal **Školjko** povsem antiničejansko itn. Šlo je za negacijo preteklih drž. Avtokritiko je izvajal na drugih, na Vidmarju in Izidorju; sebe je ideološko pobeljeval. Kraigherjev pogum je, da si je upal svoj - in tedaj že bistveni slovenski - problem javno tematizirati, v **Fronti**, v 20. letih. Veroval je, da je zmožen svoja dejanja prepričljivo zagovarjati; od prve žene se je ločil, moral zato prestopiti v mohamedansko vero - seveda le pro forma itn. Ravnal je po svoje pošteno. Svoja dejanja in nazore je prikazal odkrito, takšne, kot so bili; šele dve desetletji in več kasneje je hotel vse prikriti in pomešati, posebno s slabo razumljenim marksizmom, v romanu **Krista Alba** - iz 30. let - pa celo z nekakšnim na glavo postavljenim, pervertiranim krščanstvom, katero je napolnil z naturalistično hedonistično libertiniščno vsebino. V tem je bil značilen primer slovenske nedoslednosti, nejasnosti; vse je kaotiziral, prepričan, da vse sintetizira in obvladuje, a se je pod težo problema sesedel.

Soproga dr. Rojnika, imenovanega tudi dr. Konj, Pavla, je pošast in svetnica, kakor jo ocenjujemo. Svetnica v duhu Mahničevega racionalističnega moralizma, saj se ji je posrečilo povsem obrzdati svoje strasti, zasebno slo; če bi bila katoliško verna, bi bila idealen tip za Tomca: čista moraliteta in legitimiteta hkrati. Je zares moralna, prvi so ji otroci, tj. drugi. Kako jih ljubi, iz drame ni razvidno. Najbrž jih vzgaja skrajno moralno v duhu tedanje devetnajststoletne morale. Pa jim daje tudi srce? Jih ne bo vzgojila kot trde avtokrate, ki se bodo ravnali le po moralnih obvezah, ne pa po čustvih? Kot uradnike? O tem ne moremo soditi, kajti preveč je dejavnikov, ki vplivajo na človekov razvoj. Dejstvo je le, da sta se v **Fronti** povsem razšla legitimiteta-moraliteta na eni in človekova svobodna ter čutna narava na drugi strani; da pa krščanske ljubezni ni ne tu ne tam.

Razvoj CD gre v to smer, da bi moraliteto-legitimiteto prilagodil svobodni gonski in interesni človekovi naravi; v tem je liberalističen in nekrščanski model nove CD. Na soprogo, kot je Pavla, se zdaj vpliva, naj ne bi terjala moči nad soprogom, ki noče več z njo živeti, češ, da njuna zveza velja le tako dolgo, dokler je z njo zadovoljen en partner; da ni večno naravna; da je prehodna; ukinljiva. Pravo postane v tej CD silno gibko, prilagodljivo kar naprej spreminjajočim se okoliščinam. Morala ni več "večna" - kot v arhaičnem modelu **Vrnitve**. Družba nudi svojim članom nenehoma nove zaposlitve, celo nove tipe zaposlitev-služb, odtod vse večja socialno gmotna svoboda članov CD.

Razvezana starša se ne smeta spreti; nihče od obeh nima pravice do drugega, do njegove svobode. Otroci zato naj ne bi bili poškodovani; naj bi bili enako vezani na očeta in mater, na očima in mačeho itn. Družina je v tem primeru gibka, nevezana, odprta. Mogočih je več partnerjev. Tudi v zakonu; sicer ne po pravni liniji, pač pa faktično, glede na svobodo in užitek, glede na domišljijo in potrebe. Morala se vse bolj spreminja v razumen dogovor; v razumno prilagajanje obojestranskim spremembam v interesih in svobodi-užitkih. Temu sledi pravna legitimiteta, ne le legalnost, kolikor more. Terorja tako rekoč ni več. Tudi oblasti

ne; vse je le svoboden dogovor, demokracija. Nikjer več bratovstva kot terorja: nasilja običajev, ponavadi celo nenapisanih; vse izhaja iz avtonomne PO.

Kraigher je s **Fronto** odgovarjal na **Školjko**, v kateri nastalega problema ni znal rešiti. V **Školjki** Pepina, ki ne more zadostiti svojim potrebam-čustvom-svobodinaravi (je ženska oblika dr. Konja), trpi, pada, je nesrečna, postaja trpen predmet moških, zgolj njihovega užitka, nima ne moralnih ne pravno legalnih možnosti, da svoje čustveno gonske interese zaščiti; zato propada. Medtem ko je dr. Konj suveren, ženo izloči. Če ne bi šel v svoji - slabo obvladani - jezi predaleč, žene ne bi ubil in bi ostal gospodar položaja. V tej točki - nekontrolirani jezi - se odkrije realiteta svobode-strasti: če ni brzdana, gre predaleč in postane tragična, saj krši zakon; uboja ne more tolerirati niti najbolj liberalen zakon, pa naj je uboj izvršen v še tako neobzdanem afektu. Tu pokaže Kraigher šibko točko lastne zamisli in celotnega liberalizma oz. CD. Navzven je CD lepa konstrukcija, dejansko je vsa luknjičava od prestopkov, od transgresij. Ker postajajo te vse češče in močnejše, jih kršitelji samoobzdanost nadzorujejo. Dobimo skrajno hinavski in zločinski sistem mučenja otrok v lastni družini, ugrabljanja in mučenja tujih otrok itn., nekakšno novo državljansko vojno zoper najmanj branjene, najbolj šibke in uboge; nekaj najmanj vrednega pod soncem. Umno racionalna samokontrola služi zločinu.

Narava Pepininega sanjarjenja je strukturalno pomensko povsem drugačna od Cankarjevega hrepenenja; ne glede na to, da govori Pepina v Cankarjevem slogu in so kritiki pripisovali njeno frazeologijo in duha **Školjke** Cankarju; niso mnogo razumeli. Pepina beži v hrepenenje, ker ne more delovati kot subjekt, kot kasneje dr. Konj in revolucionarji, Kraigherjevi lastni otroci in otroci dramatike, ki je izhajala iz zagovora avtonomije kot nedotakljive človekove pravice do samotematizacije, samoizražanja, samoudejanjanja (Krim, Ivan Tomc, Andrej Gale itn.).

Pepina bi bila zdrava ženska, tako predpostavlja dramatik, če bi si mogla diktirati način svojega življenja; ker ga ne more, predlaga Kraigher spremembo meščanskega zakona, tj. pogodbe, v katero je posebno ženska - a tudi moški, dr. Konj - ujeta kot v pasti, ker je to pogodba le navidez, v resnici pa zakon, ki ne pozna izjeme, železna veriga, ki veže ljudi drugega na drugega do smrti, torej pekel. Kraigher predlaga, kar se je kasneje - po drugi vojni, to je storil komunizem, a je zadeva radikalnega liberalizma - dogodilo: enakopravnost partnerjev in razvezljivost zakona, kot da bo potem vse v redu.

Da ni, kaže SPD; najbolj pretresljivo Jovanović v **Zidu, jezeru**. Dogodi se, da eno obliko tragedije - tisto iz **Školjke** in iz **fronte** - zamenja druga, nič manj strašna. Ves razvoj - spremembe - socialnih oblik, ustrežanje potrebam po večji svobodi v bistvu nič ne reši; to trdim in dokazujem že ves čas v tej razpravi. Zato ostane evangeljsko pojmovano krščanstvo enako v veljavi kot kadar koli. Njegova vezava na model družbe-morale, kakor ga zahteva Pavla iz **fronte**, je enako nesmiselna kot vezava na današnji CD model ali na model arhaične gorske vasi. Povsod odrešuje edino nesebična ljubezen - v duhu Simčičeve Snežne. Ne pa - Mojzesov ali kateri koli drugi, najbolj trdi ali najbolj vsedopustni - zakon.

Za mojo raziskavo - da bi razumeli kontekst tretje slike **Razvala** oz. nastanek modernizma - je bistveno razložiti nastanek Pepininega hrepenenja. Nihče drug v obeh dramah - ne dr. Konj ne Pavla ne Konjeva ljubica Živa ne Pepinin mož in njeni ljubimci, razen kakega slabiča - ne najde (ne išče) poti v fantaziranje; le Pepina. Vsak si pomaga z akcijo - v obrambi svojih interesov - ali pa umre. Pepina je iznašla nekaj, česar si Matiček ni mogel niti zamisliti: nekakšen svet zraven realitete. Ni povsem irealen, saj Pepina v njem živi večino časa in je od njega

najbolj opredelje(va)na; pa vendar je irealen, je svet sanj, idej, čustev, fantazem, ne pa akcije. Čeprav lahko akcija iz njega izhaja: sanjač se lahko ubije ali ubije koga drugega. Problem v Grumovih dramah. Za Gruma, ki je vsaj za eno generacijo mlajši od Kraigherja, a piše komaj poldrugo desetletje za Kraigherjem, nato pa hkrati z njim, je to, kar je za starejšega kolega prestop v osebno fantazijo, že nekaj drugega in več: prestop v resničnejši svet.

Kraigher si dopoveduje, da je Pepinino hrepenenje nekaj kar se da resničnega; to si dopoveduje pod Cankarjevim vplivom, kajti Cankar odpira s svojim tipom hrepenenja vrata v onkrajno, v absolutno, v odrešljivo. V sfere duše, ki jih nobena umno-umska in interesna realiteta ne more zajeti, niti ne opisati. Le najtanjša lirična poezija, enaka sanjski fantastiki - recimo v romanu **Nina**. Že v vizijah dr. Mlakarja (**Duše**), ki mu jasno govore, da je edino resničen le oni svet, ne pa ta, ne svet politike, moči, interesov, teles, strasti; to Cankar ponovi v **Vidi**, čeprav kombinirano z milenaristično sanjo vere v tosvetni paradiz. Cankar odpre tisto, kar omogoči Vombergarju, da uprizori v tretjem dejanju **Razvala**; vero v eksistenco božjega sveta, ki je sicer realen predvsem po smrti - omogoči ga Jezusovo vstajenje od mrtvih -, a ga slutimo že zdaj, v tem življenju, le da se mu moramo odpreti. Vprašanje pa je, kako odpreti?

Mahnič za ta onkraj na ta način ni imel posluha; za nobeno mistiko. Tudi Krek ne. Oba sta ustvarjala moralni, konfesionalni, socialni itn. svet v jasnih razmerjih Cerkve, Družbe, Gospodarstva, Države, Organizacij, Načel, Akcij. Boga se je dalo dosegati; se je moralo dati dosegati; a skoz sprejemanje zakramentov, skoz pokorščino terjatvam KC, ki da so božje terjatve. Z razumno moralnim življenjem v družbi; nebesa bodo nagrada za takšno - moralno in versko pravilno, neshizmatično, dogmatično neosporavano - življenje. Človek je - bo - bliže Bogu, če bo bolj zvesto, natančno, umno, moralno izpolnjeval dolžnosti, ki mu jih narekuje pravo okolje; tega pa vodi KC, razumljena v Mahničevem duhu, tudi v duhu prvega Vatikanuma. Finžgar je populariziral tak svet; pa Krek sam. In Jalen. In Medved.

Meško ga je že prebijal: celo v **Materi**. Čeprav je **Mati** kritika subjektivizma, fantastike, libertarizma, hrepenevstva, ločitve od umno moralnih pravil, je v nji tematizirana ravno sfera, o kateri govorimo. Če vemo, da je bil Meško sam simbolist - roman **Na poljani**, ki je izrazito delo nove romantike, v katerem prehaja realno življenje v duhovno, v simbolično in le notranje pojmljivo -, je s tem lažje dojeti, da je imel dramatik poseben posluš za iracionalno; zoper to se je boril, a je hkrati temu podlegel, saj ga je odznotraj privlačevalo. Nezmožnost, da bi se med enim in drugim odločil - preprostemu, a učinkovitemu finžgarju se v teh rečeh ni bilo treba odločati -, ga je notranje blokirala. Žal tudi ni dobro razumel narave svojega iracionalizma; ni vedel kaj z njo početi. Ostal je v zraku. V **Materi** ga je celo odklonil kot nujno pot v nihilizem, v samomor, v razkroj družine, družbe in sveta.

Cankar pa je ravno nasprotno v iracionalnem čustvovanju našel najbolj pristno pot do transcendentnega, ne le tosvetno moralnega, pogansko etičnega, institucionalno socialnega Boga. Začel je izdelovati sredstva - metodo hrepenenja -, ki naj človeka približajo temu Bogu. Žal ga dediči niso dobro razumeli. Grum je hrepenenje razumel kot nihilistično; čeprav je tudi ta prvina v Cankarju: mortalistična, iskanje smrti kot odrešenja. Grum je dal v prvi plan melanholični nihilizem, kar izhaja iz Cankarja v povestih **Milan in Milena**, **Volja in moč**. Cilj ni bil več Bog, ki odrešuje v veselju, ampak smrt, konec, opijatska identifikacija z Nemočjo kot tako. To gre povsem stran od krščanstva. Vodi k Zajcu, k Smoletu

melanholične faze. Zdi se, da je pri Grumu - bil je zdravnik enako kot Kraigher, ukvarjal se je celo s psihoanalizo - pot (beg) v fantastiko prav tako zelo psihološko poudarjena; da je bil Grum vendarle materialist. Pomensko strukturo njegovih dram se da razlagati kot materialistično, kot metodo nirvanizma, ne kot odprtje vrat na drugo stran; kot odpoved realiteti, ne pa kot odkritje nove - višje, druge - realitete. Odrešitev zgolj kot smer ali kot beg v sanje - skoz drogo. Grum je užival droge in ne le poskusno.

Oba, Gruma in Cankarja, je vodila težnja: pogledati na drugo stran; prebiti mejo tosvetnega; odkriti okno skoz steno tega življenja, ki je samo po sebi nevredno. Ta težnja je temeljna. Brez nje je tudi krščanstvo zgolj socialni "krščanski etos", kakor danes prodira v SKS, ki se politizira, podružblja, spet racionalizira. Oba dramatika se zavedata, da so prava vrata za ta prehod smrt; torej sta blizu teologiji križa, oba sta spoštovala trpljenje, tj. neprilagojenost človeka na životarjenje zgolj tukaj in zdaj, pa naj je na zunaj še tako velikopotezno, kot je bilo Aleksandrovo, glej Zupanovo dramo, ali Komisarjevo (**Afera**). Oba se ves čas pripravljata na smrt - od svojih prvih dram, **Duš** in **Zastorov**. Oba iščeta - tudi najdevata - sredstva, metode, stanja, kako že vnaprej začutovati to drugo stran; morda je Cankarju pri tem pomagal alkohol. Vendar Cankar ve, da takšno sredstvo ne more biti le fizična metoda, le opijati. Niti le meditacija. Ampak da mora biti neko višje védenje o življenju; da onkrajno stanje ni le privid, ni le pijanost, ni le otopelost nekaterih realističnih čutov, ampak razcvet spiritualnih, transcendentističnih čutov: jasnovidnosti, morda preroškosti, mističnega neposrednega gledanja Boga.

Ne meditacija, ampak kot most k božjemu, ki ni le hiperrealno v pomenu, kakršnega je dal temu izrazu Baudrillard, torej simulacije kot kibernetične metode, ampak kar najbolj resnično v versko poudarjenem pomenu, v katerem je središče Bog. Zame je tudi to stališče še vse preveč klasično ali srednjeveško, ima pa prednost, da čuti Boga in ne le Družbo. Bog bit in človek participator na tej biti; Bog večni, vsemogočni, absoluten, sposoben človeka odreševati, stvarnik nebes in zemlje, človek pa bitje, ki mu je Bog določil posebno mesto v odrešenjskem načrtu. Kolikor misli Cankar v tem duhu - in v tem duhu misli nemalo -, potem razume krščanstvo najbrž bolje od Mahničarja ali Finžgarja. Kaže pa, da Grum ni bil blizu tej - vse preveč katoliški - viziji oz. razumevanju. Zanj je bil Bog vse bolj le nič.

Pepina sanjari. Okrije svet iracionalne Duše, ki je tuj ne le Matičku in Micki, ampak tudi Vošnjakovi Vidi; ljubezen le-te je sicer silna, gre čez solidarnost do otroka, gre do smrti, a ne v sfere odrešenjskosti in preboja tega sveta; le v sfero do kraja fascinirane strasti. Vošnjak (še) nima čuta za Dušo. Njegov junak advokat Lednik je bližji Kraigherjevi Pavli; je še naivna - nereflektirana - sinteza morale in zakona, narave kot strasti in discipline, dela in uma. Trdno je še prepričan, da bo našel zadovoljitev vseh svojih potreb in čustev v zdravem zakonskem življenju - ter poklicu - kot Medvedov Levinič. Ali kot Meškovi trije ustanovitelji trdne slovenske vasi, ki hočejo le modernizirati gorsko kmetijo iz **Vrnitve**: kaplan, trgovec in učitelj v **Obsojenih**. Pepinin iracionalni svet Duše je v najboljšem primeru le intersubjektivni; mogla bi ga posredovati še komu drugemu, da bi ga sanjal; nima pa objektivnega korelata; ne v posmrtnosti, tj. v veri v nebesa, in ne v NKC, kakršno si zamišlja Cankar, zelo drugače od Finžgarja in Kreka. NKC je takšen prostor, kjer se srečuje tosvetnost - realni ljudje v svoji veri v onkrajnost - in sama onkrajnost, saj je živo božje Telo, tj. živa navzočnost Svetega Duha. In ni le priobčljiva vsem, vsaj načeloma, ker imajo vsi ljudje - po krščanski veri - dušo;

ampak je tudi institucionalno realna: pri mašah se dogaja spreminjanje kruha in vina v božje Telo; takšna je vera kristjanov.

Trojki ne očitam ateizma ali lažnega krščanstva. Sploh ne morem vedeti, kakšna je notranja vera te trojke ali kogar koli na tem svetu. Lahko pa sklepam iz javnih izjav kogar koli - in javno delovanje je podvrženo javni kritiki -, kaj trdi, kaj zastopa, kakšna je zunanja - drugim dostopna - vsebina njihovih trditev. Kakšna je njihova ideologija. Ta vsekakor nekaj pove o njihovi intimi, vendar ne vsega. Je svet, ki je soljudem povsem nedostopen; le Bogu. Ta notranji svet globoko spoštujem; zato tudi nedotakljivost kogar koli med ljudmi. Razkrinkujem le eno raven RCS ali vsakega od njih posebej. Če uporabljam njihova imena konkretno, je to pač le zato, ker sem personalist; ker ne vidim okrog sebe le načel in struktur, ampak poleg načel in struktur tudi žive ljudi. Vsako načelo zastopa lahko le določen živi konkretni posameznik; sicer načela ne bi bilo. Ne verjamem v svet samih golih bistev. K temu se je nagibal Mahnič; tudi Veber za njim.

Kristocentrizem je drža Boga kot žive konkretne - tudi človeške utelešene - osebe. Vse na svetu je posebjeno. Šele s tem je vse odgovorno. Vendar do neke meje; ne absolutno. Prav zaradi človekove omejene - relativne - odgovornosti je človek deležen božjega usmiljenja in odkupljenja grehov. Sam se ne more odrešiti. Če nismo več mnenja, kot predkoncilska KC, da more človeka odrešiti predvsem Cerkev, še manj verjamemo, da se more odrešiti sam; če je tako, nam ostane vera, da ga bo odrešil Bog ali pa da je večno neodrešljiv, zavrgljiv, kazni zapadel, Zajčeva drža, ali pa je odrešenje sploh fiktivna vrednota-pojem; da sploh ni potrebno, saj je človek bitje narave enako kot druge živali in rastline; to je drža ludistov, Rudolfa itn.

Zdi se, da je prav Vombergar v **Razvalu** - v tretji sliki - uprizoril primerno krščansko držo vere v onkrajnost, ki pa je tudi cerkvena, skladna z naukom in ustanovo KC. (KasO: Posebno takšno moje razumevanje krščanstva, Boga in KC, kakor ga razvijam v zadnjih odstavkih tega poglavja, sem v zadnjem desetletju, odkar sem napisal razpravo o **Vrnitvi** in **Razvalu**, v temelju RR. Ker objavljam vse svoje stare razprave v obliki, kot so bile napisane, objavljam tudi svoja stališča, ki sem jih presegel, zavrnil.)

7

Pred nepričakovanim, ki ga zadene, ima človek različne možnosti reagiranja. Če je bilo njegovo prejšnje stanje zadovoljivo - ali celo posebej dobro -, se bo želel vrniti vanj. V osnovi je to model **Vrnitve**. Celo Jerica si želi nazaj, v stanje, kakršno je bilo pred izbruhom vojne, saj sta se z možem-gospodarjem - Jankom - zelo dobro razumela, ujemala; ljubila ga je. Čeprav v tej želji ni jasna, saj čuti velike težave, ki so napoti njeni uresničitvi: obstoj njenega drugega moža Petra, otroci iz tega drugega zakona. Položaj ji v celoti ni jasen. Se tudi razplete brez njene aktivne soudeležbe, volje. Zato ostane Jerica v drami, kakršno je napisal Vombergar, stranska figura; z njo se ves čas nekaj - vse - godi; ona ne vleče potez. Možja so ji poklicali na vojsko, ne da bi sama mogla kaj storiti, razen

protestirati, a nemočno; nato je bil pogrešan, vsilil se ji je Peter, grunt je bil na robu propada, bila ga je dolžna rešiti, sama tega ni zmogla. Prvega soproga je sicer ves čas ljubila, a na trpen način spomina, ki ni bil v nasprotju z njenimi novimi zakonskimi dolžnostmi in zvestobo drugemu soprogu. Ta ljubezen je čustveno osebna in krščanska; oboje je v nji spojeno na neproblematičen način. Sploh skuša Vombergar narediti osebne odnose med ljudmi za čim manj problematične.

To je v nasprotju z Mrakom v **Sinovih starega Rimljana**, kjer pekel ni le zunanja usoda, ampak predvsem pomanjkanje dobre - krščanske - volje pri ljudeh, v družini; tu je volja zla, kar usodo pospeši oz. dopolni odznotraj. Mrak kaže - na liniji Strindberga - meščansko, ponotranjeno, aktivno delujočo usodo, ki izvira iz človeške sle. To Vombergar le nakaže s Petrovim preteklim dejanjem, ki izvira sicer iz Petrove stalne motivacije, vendar je skrito. Vombergar poenostavlja, vendar ne na račun resničnosti; le tako, da jemlje za model najbolj nediferencirano socialno obliko, tj. srednjeveško gorsko kmetijo, kjer so tako zunanji posegi, razen naravnih nesreč, najmanj česti, notranja predavanja zlu pa imajo tudi ozek repertoar. Medtem ko je mesto, bolj ko je veliko in razplasteno, bolj odprto eksperimentom, naključjem, svobodi; daje možnost in celo sili ljudi v inoviranje medsebojnih odnosov, ki pa je ponavadi zapeljevanje, iskanje novih užitek, destrukcija ne le starih odnosov, ampak vseh trdnih odnosov. Svoboda je fascinantna, človek se ji komaj more upirati.

Prav tu je vzrok, da se bori tradicionalna SKS zoper ta razvoj svobode v negativno z redukcijo svobode, z zmanjševanjem možnosti navezovanja novih odnosov, z ideološko propagando zoper inovacije, ki seveda niso le tehnične, te bi mogle biti nevtralne, čeprav tudi niso, ampak zoper čustvene, miselne, eksistencialne; prav te potiskajo ljudi v položaje, ki jih še ne poznajo in zanje nimajo izdelanih moralnih norm. To silno obteži človeško dilematiko in intelekt. Kajti v novem položaju je neznansko težko odločiti, kaj je prav, posebno če je ta položaj po bistvu zapeljevanje. Bistvo zapeljevanja je, da ne veš, da je zapeljevanje; znajdeš se v samoslepilu. Zapeljivec ti govori eno in to prikaže tako, kot da ne gre za njegov interes, ampak za tvoj. Ali pa da gre celo za tvojo dolžnost, za višjo svobodo, za bolj polno zajemanje - uživanje -, raziskovanje, izpopolnjevanje, gojenje življenja.

Če je osnovna filozofija, v kateri se znajde človek, samopotrjevalni subjektivizem, vitalizem, hedonizem, človekova avtonomija, pravica do raziskovanja in odkrivanja novega, ekspanzija vseh odnosov, misli, dejanj, torej vsestranska aktivizacija, navzven in navznoter, potem je človek kmalu spet ujet v svet(u), v katerem mora vse nanovo postaviti - kakšen užitek! kakšna svoboda! -, vse nanovo izkusiti, postaviti tudi nove moralne norme in šele določiti, katere so prave in operativne, katere pa ne več. Avtonomistična filozofija človeku prišepetava, da večina starih norm ne velja več, da niso več učinkovite in zato smiselno smotrne; da je človek kot novi zakonodajavec dolžan v potu lastnega obraza oblikovati novo podobo sveta.

Na skrajni meji je to terjal in obetal marksizem, tudi slovenska revolucija; že liberalizem, le da na Slovenskem ni šel dovolj daleč, ne tako daleč, da bi mogel prevzeti sam skrb za slovenski družbeni razvoj. Osta(ja)l je v okvirju katoliške miselnosti, le s tem, da je mehčal katoliške norme in terjatve, s korupcijo in nedoslednostjo, z nenačelnostjo in polovičarstvom. V njem ni bilo - po levstiku - nobene veličine v iznajdevanju velikih zanosov, obljud, sanj, samoslepil. Morda je

bila zadnja takšna strast nacionalizem na prelomu v 20. leta, pri Vladimirju Levstiku (**Kastelka**) in pri Novačanu (**Herman Celjski**).

Gotovo da novih norm ne more za celo družbo odkriti en sam človek; oz. takšna ambicija nastane, vendar šele kot posledica določenega razvoja: partijski kult osebnosti (Tito, Kidrič, Kardelj). Poslanstvo Rupnika ali danes Peterleta je (bi bilo) ravno nasprotno: vrniti socialno in moralno stanje v dobo izpred katastrofe, akta zapeljevanja, revolucije. Gre za lik svetega Jurija, svetniškega heroja, ki ubije zmaja DJ ali belogardizem, buržoazija, kapitalizem, nacizem. Razlika je v smeri: ali oboževanje Prihodnosti na tem svetu kot idealne ali Preteklosti, ki sicer ni tako idealna, DJ je (a le na eni ravni) bolj realističen, je pa stvarna in zanesljiva, obenem pa, kar je bistvo, omogoča kot krščanska ali kot takšna družba, v kateri vodi KC, da bomo ljudje mogli preiti v onkraj po smrti; zato je pretirano prizadevanje za novo na tem svetu ne le odveč, ampak celo napačno.

Razločevati moramo torej dva načina-ravni: socialno grupnega in individualno osebnega; oba se marsikdaj povezuje, a ne zmerom. Komunistem sicer močno izhaja iz individualnega posameznika - pri Marxu -, vendar je ta izvor zelo hitro pozabljen. Že Lenin odkrije, da marksizem ne more biti učinkovit, če ostaja le ena od individualističnih projekcij-revolucij-naporov za spremembo sveta; takšne opisuje Gorki v **Klimu Samginu**, ki je temeljna analiza nešteto intelektualskih akcij. Učinkovitost marksizma je bila v popolni podreditvi PO (posameznih oseb) Kolektivu, predelanemu v skrajno operativno vojaško-ilegalno Organizacijo, v Partijo. Tako je dobil ta kolektiv moč, ki je drugi niso imeli. Črtal je PO in osebno vesti; če ni PO, ni vesti. Odtod ne le skrajna manipuliranost posameznikov po Partiji, tj. po njenem vodstvu, ki postaja objektivno vse bolj en sam posameznik, ampak tudi skrajna brezobzirnost v izbiri sredstev za dosego cilja, v katerega se veruje, da je idealen, plemenit, odrešljiv. Ta struktura opredeli naravo slovenske revolucije.

Poznamo zelo različne grupne samoslepilne akcije. Vombergar ne slika le partizanske; ta je daleč najhujša, zanj zločinska, je tudi manipulativna in cinično vodena. Irma in Cila zastopata le lastne interese, nizkotne, medtem ko sta Andrej in Žane prevarana. Mislila sta zares, ko sta se priključila komunizmu: zares v njuni veri v izdelavo Novega človeka, novih razmerij na svetu, ki jih oblikuje prav Partija kot zgodovinska poslanka, kot hegemon zgodovine, kot karizmatična grupa, ki zamenjuje Cerkev. - Ekskluzivni spor med KC in Partijo je prav v tem: katera od njiju posreduje absolutno resnico in ima zato pravico do tega, da terja absolutno pripadnost; katera od njiju postavlja prave zakone, norme, socialne oblike, orientacije, navsezadnje celo čustva. Zato med njima ni mogoč sporazum, vsaj tako dolgo ne, dokler je Partija stalinistična in KC predkonciljska.

Sporazumi med njima so le taktični. Šele ko obe Ustanovi izgubljata radikalnost vojaškega značaja, se KC odpre tudi nekaterim marksističnim vidikom, po koncilu, kot nujnemu posluhu KC za socialno pravičnost, tudi za obsodbo kapitalističnih krivic, na drugi strani pa se Partija pragmatizira in ve, da je bila njena totalitaristična Sanja preambiciozna, preširoka; da je sama ne more udejanjiti, vsaj zaenkrat ne. A glede na ta obrobna popuščanja ostajata bistvi obeh Ustanov nespravljivi, kajti ena temelji na predpostavki božjega odrešenja, v katerem je človek sicer sodelavec, a v osnovi sprejema milost trpno, odprto, kot otrok, tako sprejema tudi božjo besedo z božjo voljo, medtem ko marksizem takšne božje volje-besede-zakona ne prizna, od človeka pričakuje, da bo zamenjal Boga, sam ustvaril nov svet, ki bo imel v temelju druge zakone kot božji; to bo svet

človekove avtokreacije, užitka, samopotrjevanja, svobode, moči: absolutne emancipacije izpod vseh jerobov, nazadnje tudi izpod narave.

Andrej in Žane - iz **Razvala** - sta PO, zato se jima prebudi (za)vest, odtrgata se od samoslepila, od pokornosti Partiji. Cila in Irma sta goli cinični računarki, ki zasledujeta le užitek in neposredno moč-oblast; ne delata si nobenih iluzij, počneta le to, kar jima prinaša zvečano oblast. S to analizo-oblikovanjem Vombergar reducira like, ki so pri Kozaku sintetični - Komisar -, hkrati cinični oblastniki in verujoči samoslepilni kreatorji Novega sveta (ni pa tak več Kozakov Mender v **Dialogih**, ki je zato manj zanimiva, preveč enostranska in poenostavljena dramsko-življenjska figura), v zgolj manipulante in barabe. S tem izgubi **Razval** precej svoje moči-prepričljivosti in človeškosti. Irma in Cila sta kot domači slovenski varianti lady Macbeth, skrajno surovi, banalni, ničvredni; tako zločinski, da ni v njiju razen težnje po neposrednem in individualnem užitku-koristi nič človeškega več. V tej točki prehaja **Razval** v agitko, v črno-belo slikarijo, v romanco - po Frøjeju -, ki pa upošteva le še zmaja in svetnico Marjeto, ne pa več (Jeločnikovega) Junaka. Agitka, ki je po naravi pristranska in krivična, saj se ne vživi v nasprotnika, zmanjšuje tragičnost človeškega življenja, postaja del politike, izstopa iz literature-umetnosti.

Tak kot Irma in Cila je tudi lik komunista, ki ga v svojih hujskaških esejih - podobno kot v nacističnem Stürmerju - v Družini izdeluje Rebula: lik Mačka in Ribičiča, v katera osredotoča vse svetovno zlo; tudi Kardelja itn. Razumljivo je, da takšna mentaliteta ne dela v prid krščanskemu razumevanju bližnjega, kaj šele temu, da bi človek prepustil sodbo Bogu; je terjatev po linčanju, ki bi imelo obliko pravične objektivne Sodbe. Da je tako gledal Vombergar v začetku 50. let, je razumljivo; manj razumljiva pa je slepa strast starejšega človeka v začetku 90. let, etika, ki obnavlja svet črno belih agitk. Še bolj presenetljivo pa je, da je Vombergar kot član SPE - Rebula je do SPE bil desetletja v vidni distanci, kritični in moralni - že pred štirimi desetletji odkril samoslepilnost tudi pri DJu. Zaradi tega odkritja oz. zato, ker je to odkritje uprizoril v drami, **Razvala** verjetno ni dal iz rok. Podobne kritike DJa ni storil kasneje nihče od udov SPE; po svoje Simčič, a ne v tematizaciji istega.

Ena od osnovnih tem **Razvala** je ravno prikaz začetnega samoslepila, v katero je zapleten Vinko kot v mrežo ali kot v omamo, nato pa predsmrtnega spoznanja o tragični naravi človeškega življenja. Ne o tem, da ne bi imel ideološko ali politično ali versko prav; ampak o tem, da je vsakršna pomisel na to, da je mogoče na tem svetu uresničiti zmago pravega, iluzija. To spoznanje, ki ga je Vombergar doživljal zelo intimno, notranje, avtentično, mu je omogočilo umetniško najboljši - tragični - moment drame; poleg preobrata Žaneta in Andreja zaradi delovanja vesti.

Vinkova tragedija je strašna. Medtem ko je slikal Debeljak v **Črni maši** silno versko moč - zanos, moralno zmago - vrnjenih in ubijanih domobrancev, izdeloval like herojskih svetnikov v duhu svete vojne in ni kazal obupa, intonira Vombergar svojo dramo drugače: Vinko je na robu obupa, kar ga dela podobnega končnemu Snojevemu Gabrijelu, morda pa je celo še bolj obupan, dezorientiran, nesrečen, izgubljen, nemočen od Gabrijela; ta je nor, medtem ko je Vinko skoraj zlomljen. Kolikor je Vinko - kateri koli domobranec - pred strašno vrnitvijo v domovino preveč enostavno verjel v zmago DJa, toliko bolj je bil po 9. maju 1945 in vseh dogodkih, ki so se tedaj odvijali, iztirjen, negotov, brez temelja. Edini temelj, ki ga je kateri koli vrnjeni - a tudi ostali - član DJ imel, je mogel biti nato le Bog; seveda tudi Narod, vendar v povezavi z Bogom. Bog kot tista zadnja instanca, ki omogoča

vero, smisel, eksistenco; ki bo nazadnje razdelila ljudi, kot ob Zadnji sodbi: krive postavlja na levo, v pogubljenje, pravične in dobre na desno, v Poveličanje.

Vombergarjevo sliko Poveličanje moramo vzeti tudi v tem pomenu: kot dodelitev zmage, čeprav posmrtno dodelitev. Če pa je človek nesmrten, ker je božji otrok in če dela prav, če je vzet po smrti v nebesa, potem je ta posmrtnost v resnici že tukajšnjost: človek more verovati v to, da je že zdaj odrešen, če je bil na strani DJa, tj. grupe, ki se je borila za Boga, za Dobro in bila zločinsko strta. S sliko Poveličanje naredi Vombergar osmislitev sveta, zase in za svoje tovariše. Medtem ko mora Jeločnik, da bi ohranil smisel, v magično Naravo, v mit, v Pravljico - v sanjo o zmagoviti vojaški vrnitvi DJa v domovino -, Vombergarju te transformacije iz krščanskega v pogansko ni treba storiti. Vero v tosvetno akcijo zamenja vera v onkrajno Pravico. Bog postane v tem primeru predvsem Bog za nas, ne le za poražene.

Razval izrazito poudarja poraz DJa, medtem ko poraza današnja SPČ ne prizna, govori le o umiku DJa iz domovine; spor ni le terminološki. DJ res ni izgubil bitke, kot je ni ruska armada pod Kutuzovim 1812 pred Moskvo; vendar je težko reči, da ni izgubil vojne. Vojna se izgublja tudi za zeleno mizo. S tem da so Angleži vrnili gros domobranske vojske partizanom, so tem priznali zmago; tudi na vseh mednarodnih konferencah itn., medtem ko so DJ obravnavali le kot begunce, displaced persons, dali so jih v taborišča itn. Možno bi bilo govoriti o nevtralnem izidu vojne; a tudi to ne bi šlo, saj ni prišlo do nikake delitve vojnega plena, države, lastnine.

SPČ je morala začeti tako rekoč iz nič; kar so postavili - ne le osebna premoženja, ampak celoten ustroj Slovenije v malem -, so naredili s skrajno požrtvovalnostjo, z idealizmom, z vero v svoj prav, a zgolj z amaterskimi sredstvi, tj. s pritrgovanjem od ust. V tem dejanju je ena od veličin SPČ. To dejanje - delovanje - tudi dokazuje, da se niso nikdar čutili poraženi; da poraza niso sprejeli. Vendar ta - kolektivno - subjektivna vera ni isto kot objektivna zmaga oz. neporaz. Vsekakor ni mogoče govoriti poenostavljeno o porazu DJa. Kdor ne prizna poraza in se ne čuti poražen in ima celo možnost, da svoj svet - kakršnega je gojil pred vojno - na nekem realnem toposu udejanja, v Argentini skoraj fizično geografsko na enotnem toposu, gotovo da ni v celoti poražen; ni demoraliziran. Iz Vombergarjeve drže bi morda sledila demoralizacija, saj je vsa njegova vera obrnjena v posmrtnost. Jeločnik propagira drugačno vero - in je v tem uspešen, deluje aktivizirajoče, vrača vero v možno, morda celo nujno vojaško zmago.

Da se je SPČ ohranila, ni bila dovolj le vera v Boga (tudi iz Simčičeve **Mladosti** ne sledi ohranitev SPČ, problem je prenesen na univerzalno krščansko raven, iznad narodne in ideološko politične) in v Narod, ampak v svoj prav: v to, da bo Bog objektivno, na tej zemlji potrdil domobranski Prav. Odtod tolikšne težave pri vračanju udov SPČ v domovino; teh vrnitev bo komaj kaj. Domovina danes ne prizna DJu tega Prava. Dovolj mu ponovno vključitev v slovensko politično, socialno itn. življenje, brez kakršne koli pravne diskriminacije. A sprava, ki je osnova novega slovenskega sistema od volitev 1990 naprej oz. od razglasitve neodvisnosti, je le politično civilna, tj. družba je postavljena na meščansko zakonitost, na to, da ne sme biti nihče zaradi svojih nazorov, vere itn. diskriminiran, deprivilegiran. O tem, kdo je imel prav 1941 ali 1945, pa se slovenska država (ND) ne izjasnjuje. Če gledamo konkretno, celo temelji na PJu, ker je bil le ta mednarodno priznan in zato zagotavlja trajnost in varnost meja, kontinuiteto druge Jugoslavije itn., katere pravni dedič je Slovenija. DJ tu ne more slovenstvu nič pomagati.

Ker SPĖ - in tisti del SKS, ki izhaja iz DJa - to čuti, je v velikih težavah. Vrnitev v domovino bi pomenila priznanje lastnega poraza *de facto*; vključiti bi se mogli v slovensko življenje le kot - bivši - poraženci, ki jim je odpuščeno ali pa še slabše: stare obsodbe - od obsodb Rupnika in Hacina do posameznih obsodb nad manj važnimi simpatizerji DJa - so še v veljavi in nič ne kaže, da bi jih država-družba želela ukiniti. Ne prihaja niti do pravnih rehabilitacij ali obrobno. Ne pridejo pred sodišče niti tisti, ki so zagrešili genocid nad lastnim narodom; krivci za pobite vrnjene domobrance, za ta največji slovenski zločin, ki bo skoz vso prihodnjo zgodovino obremenjeval slovensko dušo kot bratomorni zločin, kot Abelova kri, ki kriči do neba. Domobranci kot celota niso mogli biti zločinci, za katere velja smrtna kazen. Kot pomožne policijske čete SS niso bili isto kot SS, ta enačaj je netočen, krivičen; služi zunanji pravni opravičitvi pokola, čeprav zavezniki niso poklali niti vseh članov SS, ampak dali pred sodišče le njihove vidne člane oz. razglasili le samo organizacijo za zločinsko.

SPĖ se je znašla ponovno v stiski, v pasti, iz katere ne vidi izhoda. Če ostane v tujini, je jasno, da se bo v nekaj generacijah razslovenila, ne glede na voljo posameznikov, ki bodo vzgajali svoje otroke slovensko in domobransko, jim vcepljali zavest, da so izbrana grupa; brez te zavesti ne bodo ostali Slovenci, manjkalo bi jim posebno poslanstvo, ne bi bilo razloga, da se kot dobri kristjani ne bi potujčili. Zamisel o nadaljnji SPĖ bo postajala vse bolj čudaška. Odtod tudi težnja, da bi se izraz SPĖ zamenjal z izrazom SIĖ, tj. slovenska ideološka emigracija, ker da je izraz ideološkost bistveno širši od izraza političnost. Za slovenske razmere v domovini to ne velja, ker je dala Partija izrazu političnost kar najširši pomen; skoraj enakega kot izrazu socialno, družbeno; politično je zavestna oblika družbenega. Ker je Marx kritiziral ideologije, je v marksizmu izraz "ideološko" vprašljiv; vsekakor je dvoumen, medtem ko je političnost enoumen in - za marksiste - pozitiven izraz. SPĖ skuša z uveljavljanjem izraza ideološko opozoriti, da niso le ena od - delnih - strank, ki oblikujejo današnji slovenski parlament. Da so ideološka, tj. totalna alternativa neki politiki in ideologiji.

Vendar tudi če ta predlog sprejmemo, res so bili totalna alternativa, danes ni kaj bolj učinkovit kot poimenovanje s politično emigracijo. SPĖ ne more postaviti zoper današnji politični sistem v Sloveniji, na katerega pristaja tudi SKS - prek KD in SLS itn. - nobenega drugega sistema, ki bi temeljil na drugačni ideologiji. Če pa ga bi hotela postaviti, potem bi morala v smer **Vstajenja** oz. obnove Rupnikovega razumevanja DJa, ki je, kot sem analiziral, nacistoidno, totalitarno, v kritični distanci do strankarskega sistema, vojaško, poenotujoče čez tisto mero, ki jo še prenese CD. Dvomim, da bi SPĖ - vsaj njeni odgovorni predstavniki - hotela in mogla zagovarjati regres k temu tipu totalitarizma. A če se za to ne odloči, potem mora pristati na igro, v katero jo je zapletla Slovenija; v tej igri sodelovati ali pa iz nje izstopiti in se ne le marginalizirati, ampak postati zgolj zasebna fantazma užaljenih, poraženih, ki nočejo pristati na poraz.

SPĖ bi mogla biti tisto, kar sem od nje pred nekaj leti pričakoval: verska alternativa današnji liberalistični Sloveniji, apostolsko gibanje za novo evangelizacijo, česar pa očitno ne zmore, saj se je v teh desetletjih njen verski duh iz globokega, neposrednega stika z Bogom, vizije in tragične teologije križa polagoma obrusil v srednjeslojskega, solidnega, varnega, v takšnega, ki mu je glaven mir, mir ideološke jasnosti, duše in vesti, varnost in etična solidnost. Bog SPĖ se je podružbil; verski zanos SPĖ je odpadel. Nekoč, ko niso imeli udje SPĖ nič in niso bili pred obličjem tega sveta nič, so - v Jezusovem duhu - pomenili izjemen

obet: da bi bili kot mučeniki nosivci novega slovenskega krščanskega sveta. Zdaj so se umirili; nekaj - ne malo - imajo. Imajo družine in posel, trdnost bivanja, celo že zasidranost v okolje. Da bi še vse to odvrgli? Bi, če bi jih gnala apostolska nuja prvih kristjanov; a te ni več. SPE se je normalizirala.

Normalizirana SPE pa ne more terjati v Sloveniji nič drugega kot tisto, kar je v skladu z zakoni, ki jih sprejema današnja slovenska oblast v državni skupščini. Ker v tej skupščini SKS nima - absolutne - oblasti (ne vem, kako bo po volitvah), ni verjetno, da bi prodrla s predlogi, ki bi pomenili politično, ideološko, vojaško itn. rehabilitacijo SPE.

Jaz se s svojimi spisi že nekaj let trudim, da bi ji izbral moralno in eksistencialno rehabilitacijo; da pa bi ji tudi pravno in oblastniško pomagal, za to nimam moči. To tudi ni moj posel. Moralno ji pomagam s čim bolj nepristransko, kritično, poglobljeno, vsestransko analizo; ne z ideološko političnim navijanjem ali propagando. Ne bi rad prikril niti ene temne pege na obličju SPE in DJa; kar pa ne pomeni, da bi rad te pege poudaril. Nasprotno: s krščanskega stališča razumevanja bi rad odkril vzroke za ravnanje DJa - ali SKS - in te vzroke ter posledice teh vzrokov sproti tudi ocenjeval, ne le analiziral in informiral o njih. Ocenjeval pač s svojega stališča; to sem dolžan. Bog bo sicer zadnji sodnik, a ljudje sploh ne bi mogli živeti, če se ne bi tudi med sabo presojali; obsojali čim manj, a ocenjevali. Brez ocenjevanja ravnanj mojih bližnjih si ne morem priti na jasno, katera izbira je prava: prava izbira pa implicira napačno kot napačno alternativo pravi. Kdor se odloča za napačno, je pač negativen zgled.

PO ni mogoče povsem ločiti od njihovih načelnih opcij. Posebno kristjanu, ki se ima za personalista, ne. Zanj je vse poosebljeno. Kdor analizira le odnose v družbi, le ideje in sodi le nasploh, ponavlja Kardelja oz. deluje le kot funkcionalist, strukturalist ali kot ideolog, ki so mu važna le načela. (Mahnič je hkrati z načeli kritiziral tudi ljudi; je tudi obsojal.) Stres ravna izrazito v skladu s sodobnim Zahodom in znanostjo, ko komaj kdaj navaja imena; zadovoljuje se le z analizo odnosov in prekrškov. Tak svet je za personalističnega kristjana depersonaliziran, scientificiran, celo reificiran. Vemo, kaj je skrito za scientificacijo: manipulacija. Le da je prikrita; le da ni tako surovo direktna, kot je bila stalinistična.

Možnosti sta dve: da je scientificacija le navidezna; takšna služi le kot alibi - prikrivanje - zasebnim in grupnim koristim; jasno je, da je zmerom tudi takšna. (Takšno je bilo Capudrovo ministirovanje.) Možno pa je, da je scientificacija "pristna": da gre za znanstveno in ne za moralno simulacijo. V tem primeru je zadeva še hujša, saj je krščanstvo še bolj izrinjeno. V prvem primeru je bila manipulacija zaseben greh: laž, prevara. V drugem je objektivni sistem, ki kot tak nadomešča - zamenjuje - prejšnji sistem svobode, odgovornosti in resnosti; zamenjuje ga s sistemom funkcionalno vodenih odnosov, v katerem postanejo PO le posamezne funkcije.

Značilno je, da se prav SPE najbolj upira temu funkcionaliziranju; kot takšna bi izgubila vso svojo posebnost, moč, veljavo, značaj. Zato mora - paradoks - zoper Stresovo anonimiziranje iz iste grupe pri priči nastopiti Rebula s skrajnim etiketiranjem PO: z iskanjem krivcev. Tega paradoksa, ki je objektivni, ni mogoče razrešiti, razen v verski koncilski projekciji. SPE postaja žrtev tega paradoksa. Njena ideološkost danes na Slovenskem ne pomeni nič drugega kot znamenje neke preteklosti: iz časa državljanske vojne. Kot zgodovinsko obeležje je pomembna. Za današnjost je brez pomena, ker funkcionira današnjost na drugi bazi: na bazi medstrankarskih iger (kmalu tudi svobodnega tržišča, na katerem so vse ideje-

izbire enako vredne, le da ne pridejo v nasprotje z zakonom). Ker SPE najbrž ne bo izborila tega, da bi se postavili člani bivše Partije izven zakona (kot predlagajo marsikateri udje SKS), a tudi ne partijske organizacije, celo OZNA ne, ji ne preostane nič drugega, kot da sodeluje na zdajšnji ravni ali se umakne.

Sodelovanje na zdajšnji ravni je za SPE neznosna pomisel, SPE je šibka fizično - gre za volivno bazo -, a tudi idejno ne sledi več razvoju, ki ga je v zadnjih desetletjih doživela Slovenija, posebno od 60. let naprej; je brez moči. Moč bi ji mogla dajati le celotna SKS, vendar je za SKS vprašljivo, če se ji splača postaviti se tako na desno; če ne bo pri tem izgubila velik del volivcev in s tem zaledja. Na desno se je poskušala postaviti v obdobju poletje 1991 poletje 1992. A očitno ta preusmeritev ni bila sprejeta od baze SKS v celoti; SKS se na volitvah spreminja v sredinsko. Sredinska pa pomeni strankarsko; pomeni žrtvovanje SPE konkretnim koristim aktualnega političnega boja. Tako ne odpada le verska komponenta, ampak tudi moralna. Zmaguje pragmatizem vse večjega funkcionalizma. SPE bo tako umrla.

Treba se je torej vrniti k Vombergarju. Vombergar je že v **Razvalu** zapopadel, kar še danes ni jasno mnogim članom SPE. Kdor stavi na vojaško raven, mora sprejeti tudi konsekvence te ravni in te stave. DJ je bil prepričan - še v začetku maja 1945 -, da bo zmagal; tako govori Vinko; tako tudi iskreno misli. Pa ni zmagal. Bil je ne le vojaško poražen, ampak genocidno katastrofalno pomorjen. Mogoče bi bilo le še ponovno merjenje na vojaški ravni; tako predlaga Jeločnik v **Vstajenju**. A vsi podobni poskusi - celo želje - so se izjalovili v zasnovi. Do poraza Partije je prišlo na drugi ravni, na strankarsko politični, znotraj CD, na katero je reformirana Partija - Prenovitelji - pristala sama. Kdor noče igrati te igre in ne zmore obnoviti vojaške - kar pa bi bilo kar se da nekrščansko, SPE je torej v tem temeljno blokirana -, stoji pred nujno dilemo: ali obup (oz. odpoved sebi, dezidentifikacija, pretopitev v drugo narodnost) ali verska misijonarska drža v duhu bratov Cirila in Metoda ali Lojzeta Grozdeta ali, kar bi bilo najpriporočljiveje, v duhu malega brata Karla de Foucaulda.

Si je zamislil nekaj podobnega, a še radikalnejšega, mističnega in veličastnega, požrtvovalnega Jeločnik v **Simfoniji**? Kot da je Jeločnik - inteligentno - uprizoril obe temeljni možnosti SPE: vojaško pogansko in krščansko-versko. A ne SPE ne SKS mu nista sledili ne v enem ne v drugem duhu. Izbrali sta tretjo - vmesno - različico usrednjeslojstve, le da pri tem nista dovolj radikalni. Moderno - postmoderno - zahodno srednjeslojstvo je ultratehnicistično, funkcionalistično in liberalistično. Bog mu je vse bolj le alibi za varnost sloja oz. načina življenja; le temelj - kot najvišje bivačoče v pomenu neotomizma, dejansko aposteriorizma, fakticitete, racionalizirane narave - zanesljivega moralnega sveta, ne pa transcendenca; ne pa absolutno, ki ga človek dosega skoz odprtino-okno, ki je med tem svetom in onkrajnostjo; ne pa nekdo, ki je dosegljiv skoz tragično, temno, skoz osamljenost, poraze, izkušnjo zločinstva.

Civilizirani - Stresov - Bog je bog urejenega življenja, ki je dejansko le humanizirano, ne pa teologizirano. Ne potrebuje Milosti, ampak mir in red; ne nesebične ljubezni, ki gore prestavlja, le solidarnost in karitativnost kot čustvena dopolnila gladko tekočemu socialnemu stroju. Pomalomeščanjena SKS bo predstavljala moralno in solidno ravnotežje radikalnejšim liberalcem, libertinistom, kakor jih zastopajo v dramatikih Zajc, Šeligo, Rudolf. Izbiro možnosti - iskanje novih odnosov med ljudmi - bo zmanjševala na minimum, da bi ohranila stabilnost družine in družbe. V tem duhu bo skušala narediti iz Slovenije moralno provinco, ki

bo sprejemala le že preizkušene rezultate, izdelke, odnose od velikih, od tistih, ki si zaradi velikosti in fizične moči inovativnost lahko dovolijo. S tem bo začela ponavljati predvojno SKS: Krekovega duha; Krekovega v najboljšem primeru, saj je bil Krek reformator. V najslabšem pa Mahničevega; ta je videl v vsaki reformi revolucijo.

Verjetnostni račun, ki velja prav tako v poznanstvenjeni sociologiji in zgodovini, kaže z veliko verjetnostjo, da takšna družba ne bo sposobna življenja, kot ni bila predvojna; je premalo izvirna. Ustvarjalni ljudje se bodo obrnili zoper njo. Ali bodo emigrirali kot intelektualci, ki ne morejo uresničiti svojih vizij, potreb po svobodi in duhu v prezaprti Sloveniji; ali pa se bodo iz istih vzrokov obrnili zoper domače varuhe, te smatrali za krivce vsesplošne jalovosti in novega hlapčevstva. Zoper nje bodo nastopili kot revolucionarji; zakuhali novo revolucijo, v kateri se bo mogla udejanjiti človeška težnja po absolutnem. Te težnje nobena moralizirana konfesija, pa naj je družbeno še tako močna-tesna, kot je bila slovenska pred vojno, ne more pogasiti, do kraja zavreti. Lahko stori le to, da se ta težnja udejanji deformirano; kot se je leta 1941: kot milenarizem, kot vera v tosvetno udejanjenje Ideala (pri DJ in PJ).

Radikalni libertinci bodo preprečevali milenarizacijo slovenstva, če jih ne bo pri tem zaustavil - Hribarjev - neomagizem; a se zdi, da je bil le epizoda, skrajnje zasebno ambiciozna - Ustava tretjega tisočletja za ves svet itn. -, a v bistvu amaterska. Svetost življenja se dejansko uveljavlja v okvirju mednarodnega humanizma: državljskih pravic, človekovih svoboščin, na katere pristajata tako Hribar kot Stres. Svetost življenja je v resnici pravna nedotakljivost življenja, ki jo države skušajo čim bolj ščititi, a so pri tem le na eni ravni uspešne: v preprečevanju rebarbarizacije a la nacizem-stalinizem. Na drugi ravni - na zasebni - pa ne. Srednjeslovska radikalna moralizacija v Stresovem duhu je ena od pomembnih opcij tega sveta, a zmerom znova zadeva na območje, kjer se (z)lomi: na pogoj CD in (post)moderne zahodne družbe: na dopuščanje radikalne svobode, vse do genetskega inženiringa itn.

Updickov roman **Zakonski pari** je le ena od mnogih sociološko psihološko točnih opisov svobod in iskanj, o katerih govorim. Takšnega eksperimentiranja in prepuščanja hedonizmu, kakor ga riše v omenjeni povesti Updick ali v **Biču in vrtavki** na manj izostren način Capuder, katoliška morala, ki jo propagira liberalna KC, ne more preprečiti. Tudi Capuder ne s svojimi govori in ministrskimi blokadami; kar ve zagotovo najbolj sam, ker je sam avtor libertinistične literature. Čemu pa bi se ljudje držali nazaj, če je njihov užitek svobodno pogodben? Le Bog, ki je absolutni - le svet, ki prizna greh, odgovornost do Boga, transcendiranje itn. - more od človeka terjati, da je poslušen osebemu Bogu.

Bog moraliziranosti kot varnosti je oseben le retorično, verbalno. Osebni transcendentni Bog pristne evangelijskosti - teologije križa - se odpre šele ob katastrofah, psiholoških, eksistencialnih, družbenih; šele ob zlomu zaprtosti v samoumevno in solidno konvencionalno moralo. Šele ob **Razvalu** družbe (v **Mladosti** itn.). Morda se bo spet odprl ob grozi, ki se bo polastila zločincev, ki mučijo otroke; a bo morala začeti delovati v njih vest. Kristijan predpostavlja, da je v vsakem človeku vest; torej tudi v malomeščanu, ki jo je poznanjil v družbeno normo, v skladnost z obnašanjem sloja in okolja.

Kot jo je nacistično malomeščanstvo, ki je delovalo v okvirju svojih razredov moralno korektno, v odnosu do Judov, komunistov, Rusov, ciganov, homoseksualcev itn. pa se je vest v teh ljudeh otopila do neverjetnosti. Prista(ja)li so na genocid

kot na nekaj normalnega; vsakogar, ki ni sodil v njihov okvir, so pustili umreti - glej zadevni Kestenov roman.

8

Vinkovo stanje je vmesno: med Komisarjevim ali Špelčinim stanjem radikalne (prazne, a praznine se ne zavedajoče) vere v tisočletno kraljestvo - paradiz - na tej zemlji, na eni in stanjem v **Vrnitvi**, ki restituira bivši položaj, na drugi strani. Med absolutno prihodnostjo, pritegnjeno na zemljo, in ideal(izira)no preteklostjo. V tej vmesnosti je vse mogoče; tu je vse polno prehodov, medtem ko sta oni dve čisti, izključujoči se. Marksizem se je gledal kot radikalni progresivizem - vera v razvoj, torej radikalizacija liberalnega evolucionizma -, DJ pa kot konservativizem.

Medtem ko je izraz desnica danes na desnici neprijubljen, pa mnogi člani SKS zase radi uporabljajo izraz konservativci. Ne reakcionarji. Izraz reakcionarnost-reakcija je tudi marksistično-leninističen, vendar realen v razmerju-usmeritvi sil: kontrarevolucija je reakcija na revolucijo. Kdor hoče vrniti staro stanje, deluje kot reakcija - reagira v kemično fizikalnem pomenu - na sproženo akcijo. Takšno označevanje tudi potrjuje, da je DJ redkokdaj sam sprožal akcijo oz. da je v glavnem le reagiral na akcije PJa. Zanj ustrezajo tudi izrazi kot regres in rearhaizacija, ker mu gre za vračanje nazaj v prvotno stanje.

Večina SPD uprizarja vmesna stanja med Komisarjem in Vinkom. Katera, to ni tema te razprave, tema je preobsežna, predimenzionirana. Vombergarjeva vmesnost v **Razvalu** je tragiška. Vinko je iskreno verjel v vojaško in popolno zmago DJa; sploh ni dopuščal možnosti, da te zmage ne bi bilo. Nato je bil surovo razočaran. Hujšo streznitev si je težko zamisliti. S partizansko zmago se ni mogel poistiti, a mu to tudi ne bi pomagalo; kot sovražni vojak je bil določen za eksekucijo. Zoper PJ boriti se naprej ni bilo mogoče, odpor DJa je bil strt. Potuhniti se je dalo težko; živeti skrit v gozdu, blizu domačije - kot so storili nekateri, ki še danes živijo v SPE, recimo Markežev svak Hočevar iz Bariloch. Kakšna snov za pisatelja; po svoje jo je obravnaval Vladimir Kavčič v romanu **Ne vračaj se sam**. O romanu sem pred leti podrobno pisal.

Prostor okrog gorenjske gorske kmetije, ki je bila blizu meje, je bil brisan, odprt; obmejna policija - KNOJ tedaj - ga je natančno opazovala. Še če bi bil Vinko mladoleten, a to ni bil, bil je domobranski oficir, bi ga morda ubili sosedje, kake Irme in Cile, kot so ga tudi poskušale. Ni imel torej nobenih možnosti za preživetje. Usoda je v njegovem primeru - in v primeru velike večine vrnjenih domobrancev - delovala skrajno brezobzirno, v skladu z idejo in prakso leninistično stalinistične revolucije. V boju na življenje in smrt sta prišli v poštev le zmaga ali poraz, tj. le življenje zmagovalca ali smrt.

Prostor za zmagovalce se je začel hitro in silno ožiti. Marsikdo se je prišteval k taboru zmagovalcev, pa je kaj kmalu opešal. Zavrgli so ga, osumili, obsodili (Gašo v **Pisani žogi**, Ferdija v **Razsulu**, najprej pa Žaneta in Andreja, celo Cilo). Zgodovina SPD je zgodovina teh in takih primerov: likvidacije zaveznikov (Sigismunda in Haymanna v **Dialogih**), sektašev, dahavcev, **Job**, kominformovcev, **Noč do jutra**, tudi kulturnikov, **Na hudi dan si zmerom sam**, kmetov, **Delavnica**

oblakov. Eno sólo čiščenje Pravega, v duhu znamenitega Komisarjevega (**Afera**) govora o tem, da bo v idealni prihodnji družbi le še deset ljudi, a teh pravih. In seveda odpor zoper to in takšno čiščenje. Odpor, ki je imel zmerom več šans, saj partijski vrh ni mogel polikvidirati vseh ljudi, če ni hotel izgubiti delavcev, podložnikov, vojakov. Zmerom več je bilo šans, da bi Vinko preživel, če bi se mu posrečilo rešiti se na začetku. In so Vinki tudi polagoma vse bolj preživeli. Šlo je za čas: kako vzdržati v vmesnem obdobju med še totalno vojaško revolucijo in prvim popuščanjem revolucije, prvim prilagajanjem realiteti-banaliteti-računu.

Tipično za **Razval** in za svet prvega povojnega desetletja je, da ostane ne le zmagovita, ampak na prostosti le Irma. Vse druge realna revolucija pospravi; najprej v zapor, nato v likvidacijo. V tem pomenu-duhu tudi sporočilo **Vstajenja** za tisti čas ni napačno; kaj drugega sporočajo politični procesi - zoper Nagodeta, Diehla, kominformovce itn. - kot to, da se je baza revolucije-enobeja silno zožila; da je bilo težko ostati pravoveren. Če temu dodamo še zgodovino prisilnih odkupov, razlaščenja kmetov, nacionalizacije, prisilnega seganjanja v zadruge ipd. - **Krefli**, film **Rdeče klasje** -, je podoba jasna. To jasno podobo uprizori tudi Kozak v **Aferi**; avtolikvidacija revolucije kot široke humanistične platforme, kot intelektualске in kulturno moralne opcije. Ostanajo le še moralno zlomljeni izvajavci, Bernard, in fanatični lumpenrevolucionarji, Marcel; seveda sam vrh, Komisar. Ostanje tisti, ki je najbolj pristranski, sovražen, brezobziren; to je Irma. Naj je **Razval** v tem delu pisan še tako črno-belo oz. črno, ustreza ostalim analizam SPD.

Pozitivne možnosti za preživetje drugačnih konceptov se pomnožijo v drugi polovici 60. let s ti. liberalizacijo v Partiji; glej Kozakov **Kongres**, v katerem je stari partijski vrh - Komisar kot Vincent - odstavljen ali porinjen v drugi plan, zamenjajo ga tehnokrati; a kaj ko se tudi ta proces ustavi v začetku 70. let. Opozicionalci preživijo, a v drugem planu, zaznamovani, na robu družbe. Vendar s tem, ker so profesionalni, ustvarjajo pod partijsko kapo svoj, Partiji drugačen svet. Sama Partija prav tako ustvarja; sama je še na oblasti, a vsebina njenega sveta se spreminja, razplatuje, plasti se avtonomizirajo. Kar naprej so pod nadzorom, a ta nadzor ni več ideološko pravoveren. Nazadnje odpade kapa - 1990 -, a družba sama se skoraj ne spremeni; je že natur(al)izirana.

Maja /junija 1945 pa ni niti sledu o kakšni natur(al)izaciji. Družba, ki se ima za novo in ki izhaja iz Revolucijske volje, je deloma šele projekt, deloma pa vojaško-partizanska. Zdaj jo je treba udejanjiti v vsakdanu; kar je najtežje, saj so veličastne ideje mogoče in verjetne le v vojni-revoluciji, medtem ko jih banaliteta vsakdana takoj razkrinka, pokažejo se kot neverjetne, nerealne. Odtod stopnjevanje vojaško-revolucijskega razpoloženja, idej, metod. A to more trajati nekaj časa - prvo desetletje -, nato mora popuščati, če se noče vsa družba spremeniti v eno samo delovno policijsko taborišče, kot ga je predvidel in uprizoril Jeločnik v **Vstajenju**. V tem duhu ima Jeločnik prav in ne poenostavlja.

Teror junija 1945, ki ga spremlja tudi navdušenje nad Zmago, a tega Vombergar ne kaže, tudi slavljenje zmage, mitingi, nenehna proslava, ki je v veliki meri kanalizirano srečno občutje ljudi, da je konec vojne (v resnici pa ni konec vojne, ker se revolucija nadaljuje), je s stališča Revolucije nujen. Povabiti DJ nazaj v Slovenijo kot vojaškega, je nesmisel; kajti tudi DJ maja 1945 ni pluralističen sistem večstrankarstva, ampak vojaška formacija, ki je prav tako pozivala PJ, naj se priključi domobrancem, kot je pozival PJ domobrance; ve se, kdo je - bi - ostal v takšnem primeru zmagovalec. PJ je vedel, da bodo v sistemu, v katerem bo zmagal DJ, klicani na odgovornost - pred sodišče - tisti, ki so likvidirali itn.; zelo verjetno

je, da bi bila poklicana pred sodišče sama revolucija kot gibanje, kot zamisel, Partija kot zločinska organizacija, OZNA itn. Bi mar likvidatorje Ehrlicha itn. zmagoviti DJ izpustil, mirno gledal ali jim celo dovolil nositi orožje? Če bi PJ obdržal orožje, bi se državljanska vojna nadaljevala, kot v Libanonu; nujna bi bila razorožitev PJa, s tem pa tudi to, da ena skupina obdrži orožje. Pač zmagovita. Za PJ ni bilo šans, razen totalne zmage.

Ker je bil PJ tudi hiliastičen, je moral takoj začeti udejanjati Novi svet na novih gospodarsko socialnih temeljih. Revolucija s tem ni zajela le ljudi kot posameznikov, ampak tudi strukture, pravne, verske, ideološke, lastninske; tudi gorske kmetije. Sprememba družbe - sveta - je bila mišljena in izvajana total(itar)no. Brez te doslednosti bi pomenila Revolucija igro, diletantizem, površno manipulacijo z ljudmi. Morala se je dokazati, da misli resno; da bo naredila, kar je obljubila. Paradoks in ironija zgodovine je v tem, da so to zgodovinsko temeljno spremembo navsezadnje izvajale Irme, Menderji, Marceli, moralno vse slabši elementi, Zupanov Antibraks. Zupan ni zastoj prvi vrgel parolo med ljudi: Najboljši so padli ... Vmesnost je zmerom polje svobode, možnosti, medtem ko je izbira ene ali druge radikalne rešitve tragična in zločinska.

S tem da Komisarji danes ne pridejo pred sodišče, ni mnogo rečeno. Ne le da so - v večini - v sebi razdvojeni, razočarani, spodbiti; tudi če so ostali psihično trdni, ugotavljajo, da je njihov projekt propadel; da so dosegli le vojaško ali faktično zmago, ki pa bo za prihodnost pomenila vsaj tolikšno grozo - zaradi pomorov - kot veličino. Zadeva je v celoti vprašljiva, čeprav velikopotezno zastavljena; a je steklo preveč krvi in premalo je bilo efekta za to kri. Narodna emancipacija se je tako povezala z manjvrednimi in absurdnimi razredno ideološkimi momenti, da je izgubila svojo težo.

Zgodovinsko strukturalno so smerodavni tisti, ki niso hoteli izbrati ene od skrajnih drž, ampak so se naselili v sredini: v svobodi - čeprav ponavadi za ceno trpljenja. Izbira absolutne svobode, kakor jo je obetal marksizem, se je skazala za diletantsko samoslepilo. Socialno ustvarjalna je bila izbira relativnih svobod, empirično preverljivih, ne iz fanatizma in norih milenarističnih Marxovih in Leninovih sanj izvirajočih fantazem-prisilnih idej.

Milenarizem kot hiliazem in utopizem je socialna bolezen. Človek je po svoji naravi v nemajhni meri družbeno patološki. Edino zdravje - če lahko pri tem še ne prilagojenem biološkem bitju govorimo o zdravju, eksperiment se še ni končal - je na enem robu vera v krščanskega transcendentnega Boga, na drugem pa pristajanje na relativne svobode, čeprav, kar je paradoks in kar ves čas izhaja iz mojega izvajanja, dostop do krščanskega Boga ni mogoč mimo tragičnega izkustva s patološkimi pojavi, z nenehnimi epidemijami, oz. izraženo v krščanskem besednjaku, z grehom. Kristus je človeka od greha načeloma odrešil, a greh v posameznih primerih ostaja; imamo možnost odkupitve, ne pa že kar vnaprej absolutne odveze. Ta vizija je milenaristično sektaška, adamitska itn., tudi marksistična in v osnovi tudi liberalistična. Kot grešni - od Adama naprej -, kot nenehni ponovni morivci Kristusa izkušamo predvsem zločin, bolezen, kaos, trpljenje, dezorientacijo, norost; revolucija je le eden izmed pojavov, ki sodijo v to območje. Petrov zločin, enako Gorijeva zmeda, celo Antekova nemoč, da ne govorim o Jennujinem obupu itn. - glej **Avgust**.

Če se viktorijansko francjožefovski moralizaciji - danes peterletovski - posreči preprečiti vidne in številne zunanje zločine, vsaj za nekaj časa, kot se je morda to posrečilo SKS od Jerana do Ušeničnika, je to le začasna in zelo navidezna zmaga,

saj kmalu udarijo zločini na dan, ker pokrov bratovstva-terorja ne more več zadržati nabrane anarhične energije: tako se je zgodilo v revoluciji. Peterletova zamisel ni realna, čeprav se zdi v primerjavi z Revolucijo realistična, zmerna, nepatetična. Liberal(istič)na družba skuša rešiti problem tako, da pokrov odmika, da paro izpušča, da nakopičene energije dekoncentrira - prav z ideologijo in prakso hedonizma, zoperaskeze, sproščanja -, a se ji zamisel prav tako ne more posrečiti, saj sproščanje svobode terja opuščanje veljave zakonov, vse več svobode vodi v vse več užitkov, samopotrjevanja.

Človek je bitje, ki teži k absolutnosti, tako veruje kristjan; človek je po bistvu odprt v transcendo, v neomejljivo, v neskončno, v skrivnostno onkrajno. A v enaki meri je napoten k odrešenjskemu Bogu kot k temi in samoizgubi v neoprijemljivem, v neimenljivem, v tujem, v prepadnem. Bog človeka iz vsega tega rešuje, ko se nanj obrača z besedo, naukom, dejanji, zgledom - Jezusovim križem -, a strahot ne ukinja, le osmišlja oz. prepomenja jih, človeka uči, kako ravnati v temi skrivnosti in v oceanu brezdanjega. Človek lahko dosega absolutno na oba načina: versko krščansko pozitivno, s tem da sprejme božjo besedo in se v trpljenju smiselno odrešuje, ne le in niti ne le predvsem moralno, ampak versko; in diabolčno, če hočete, milenaristično, karikirano, izgubljeno. Ko se človek naveliča kolektivnih milenarizmov-samoslepil (kar kaže SPD od **Afere** do **Ane**), jih najde ali konstruira zasebno individualno, tudi v magizmih (**Čarovnica, Jasnovidka** itn.). Tu si jemlje isto svobodo - do smrti, do lastne smrti ali smrti bližnjega -, kot si jo je v kolektivni fantazmi.

Šeligo - v **Volčjem času** - nazorno podaja sprepletenost obeh ravni, zasebne in grupne; ena alimentira drugo. So umori, ki jih zagrešijo nori stalinisti, res samo posledice kolektivne blaznosti? Se ne pritakne zraven tudi individualno zasebni užitek, zločin? Marcel - **Afera** - kot redko kateri lik kaže, kako uživa v sovraštvu do meščanov; v tem, da bodo njegovi tekmeci - a tekmeci znotraj Revolucionarskega subjekta - pokončani, kaznovani, mučeni. Enak užitek izbija na dan v večini dram, ki kažejo notranjo dekonstrukcijo PJa. (V nori slasti Irme in Cile, da morata ovajati, pobijati vse, ki se jima do kraja ne podrede.) Kolektivno zgodovinski milenarizem postaja zasebni - kar je predvidel Rudolf v **Kserksesu**. Dogodi se skrajna privatizacija.

Tudi zato nazadnje civilnemu krilu Partije ni težko sestopiti z oblasti; na oblasti ni več Partija - takšna, ki ima zgodovinsko poslanstvo -, ampak grupa zasebnikov, ki jih skrbi le še lastna korist oz. strah, da bi prišli na dan njihovi - zdaj tudi v njihovih očeh ne več legitimni - zločini. Zadeva postane tako zasebna - koruptna -, da ne vzdrži več pritiska zgodovine, tj. razvoja, ki ga Partija ne more preprečiti (kot ga ni mogla KC od 17. stoletja naprej), ker se dogaja v svetu, ki ga Partija ne more nadzorovati: v ZDA, Evropi, Japonski itn. Partija sicer poskuša tam priti na oblast po parlamentarni poti, Italija, bodisi po pučih, tudi poskus v Italiji leta 1946, ali z vojno od zunaj, grožnja z atomsko vojno, vendar se noben način ne posreči; za vojno se SovZ in Kitajska ne odločita. Liberalna družba (LD), ki izhaja iz relativnih svobod in tako silno širi področje tehničnega, znanstvenega itn. osvajanja prostora, tudi interno socialnega - celo psihološko zasebnega, v fantazmah, odtod tolikšen razcvet psihiatrije in psihologije, ki skrbita za ravnatežje in "zdravje" na tem področju -, v tekmi z realno socialistično vse bolj zmaguje, tako materialno kot duhovno. Partija mora prej ko prej popustiti; v dobi na začetku 90. let (Gorbačov - Jelcin itn.).

S tem ni rečeno, da odpadejo vsi kolektivni milenarizmi. Le spremenijo naravo: iz politično ideoloških, ki so za lep čas, vsaj v zahodnem svetu, diskreditirani, se preselijo v območje grupno sektne magije, znane pod nazivom new age. Na Slovenskem od - celo filozofsko politične skupine - Nove revije, ki skuša vse sintetizirati pod magičnim vodilom Svetosti življenja, do preprostih, naivnih, feljtonistično spodbujenih, trivialnih skupin različnih Aur. Vse to dogajanje ne le spremlja, ampak napoveduje in kritizira SPD: od Jovanovića in Šelige do Jesiha ali že od Mraka in Bartola, **Empedokles**, do Rudolfa. Ker novi hiliazmi niso politični, nimajo ambicije zasesti države vojaško; razen obnovljenih nacionalizmov-nacizmov, ki pa so zaenkrat še brez moči. De facto pristajajo na CD, saj jih ta štiti pred politično ideološkimi totalitarizmi desnice ali leve; ti dopuščajo le vsak sebe.

Pod okriljem teh grup(ic) se dogajajo male kolektivne fantazme, vse bolj individualne sanje. CD s tem ni ogrožena, ker meni, da takšni magizmi le olajšujejo psihološke pritiske, ki nastajajo v preveč organizirani družbi; zaenkrat se ne moti. Dopušča simulacijo ne le na znanstveno tehničnem področju kot osnovo nastajanja novih produkcijskih sil, ampak tudi na zasebnem. Zasebna simulacija ni več, kar je bila pred stoletji oz. še v dobi Franca Jožefa in Ušeničnika: laž, zavestno kršenje moralnih norm, delovanje zoper resnico, zlorabljanje resnice kot besede za zasebne koristi; to kaže **Tartuffe**. Že v fašizmu-nacizmu in v leninizmu-stalinizmu vidimo spremembo: revolucionarji si verjamejo: kar počnejo, ni laž v duhu moralne filozofije 17. stoletja, ampak samoslepilo. Že simulirajo Nove svetove, svetovno zdravje, Ozdravitev, prepričani, da imajo v rokah prave metode - kot srednjeveški alkimisti, kot Paracelzus in Thomas Vaughan -, svoje vizije utemeljujejo na znanosti, John Dee ali Elifas Levi, grof St. German. (To je njihovo razumevanje znanosti; pa je Marxovo drugačno?) Ves svet jim je tovarna, laboratorij, v katerem preizkušajo svoje ideje: simulacija na najvišji ravni, s tem kar najbolj neodgovorna, velikopotezna, kriminalna. Od tod do povsem zasebnih fantazij-fantazem je le majhen korak; obe drži se razvijata vzporedno.

Če je resnica le še konstrukcija, kot uči današnja znanost, v čem se potem razločuje resnica od laži, fantazma od realnosti? Kje je meja med obema področjema? Ne določamo realnosti in/ali fantazije le približno, začasno, dokler se ne skaže kaka domisljica nore domišljije za stvarnost (recimo Pototschniggovo konstruiranje svetovnih plovil), in skaže se le empirično, neka stvarnost - SovZ, Jugoslavija - pa za norost in diletantizem? Zato, ker se tega zaveda, znanost opredeljuje stvarnost zelo skeptično; glej Popperja ali Wittgensteina. Slikar Dali slika same nore sanje, a na ultranaturalističen način; prav v tej kombinaciji je izviren in resničen.

Resničen? Pač v simulacijskem pomenu, ki pa še zdaleč ni le značilnost postmoderne, ampak traja že lep čas, že od začetka stoletja, od **Kralja Ubuja** in Strindbergovih sanjskih prividov - **Sonata strahov** -, v katerih se mešata stvarnost in sanjskost na nerazločljiv način. Ta duh začne prodirati na Slovensko že s Cankarjem, **Vida**, z Grumom, v slikarstvu v 30. letih s Kregarjem, v teatru z Delakom itn. že v sredi 20.let. - Ne moremo več govoriti o begu pred stvarnostjo, če je stvarnost le druga plat sanj in narobe; kajti enako upravičeno bi mogli govoriti o begu od sanj. (Simulacijski svet najradikalneje analizira Baudrillard - v **Usodnih strategijah** itn. Končno so Baudrillarda začeli razumevati in študirati tudi mladi na Slovenskem; da niso podložni le Lacanu in Žižku-Močniku.) Oba svetova se mešata; kaos ni več razločljiv od kozmosa; zato uporabljajo Serres itn. izraz kaozmos.

Vprašanje je, za nas bistveno, koliko je takšen svet simulacijskosti predvsem psihološko itn. olajševanje, koliko temeljna strategija postmodernih družb, koliko pa poskus prodiranja v transcendentno-absolutno. Verjetno je vse troje, vsako na svoji ravni. Kot olajševanje nas najmanj zanima; kot takšno je najbolj tradicionalno in nepomembno. Kot simulacija je svetovno zgodovinski problem: kam pelje ta svet, ta (post)zgodovina. Zame je odločilna tretja raven: koliko je simulacija moment transcendiranja? Je treba transcendiranje jemati le v tradicionalnem duhu Prvega Vatikanuma, ki dopušča ob naravnem spoznanju Boga, ki pa je v bistvu - v duhu neotomizma - aposteriorno, le spoznanje - odrešenje - po božji besedi in po Cerkvi, ki je nosilka božje besede, po razodetju, ne pa toliko po mističnih neposrednih izkustvih, ki obstajajo tudi zunaj svetega pisma in koncilov in papeževih izrekov *ex cathedra* oz. zunaj učenja KC, kakor uči Drugi Vatikanum?

Prvi Vatikanum se jasno zaveda nevarnosti, ki vdirajo v KC z mistiko; mistika je mogoča le na osnovi osebne individualne svobode, osebne stika z božjim, ki ga KC ne more kontrolirati, tudi zato ne, ker ni racionalno razstavljiv. A zavest nevarnosti ne zadošča; tudi sredstva Prvega Vatikanuma ne. Ko se je KC na drugem vatikanskem koncilu odprla sodobnemu svetu in ko skuša sintetizirati znanstvena spoznanja s teologijo, glej tudi Rahnerja, njegov **Osnovni tečaj vere** (v tej knjigi sploh ni obsodb-zavračanj, le relativiziranje in prepomenjanja, zaobseganja, reševanja), pa Häringa, je odprla tudi možnost zamenjevanja obeh ravni, seveda ne na Rahnerjevem, ampak na nizkem, na zasebnem nivoju. Do kje je neka mistika še krščanska-katoliška-božja, od kje naprej pa pogansko magična?

Da gre za hudo - konkretno - zmedo, mi kaže reakcija KC oz. njenih teologov na mojo kritiko Hribarjevega poganskega magizma pred nekaj leti. Hribarja so vzeli v zaščito, ker je bil tedaj na isti politični liniji kot KC; od moje kritike so se distancirali. Šele zdaj začenjajo s skromno in bojazljivo kritiko new agea. Namesto razločevanja na bazi krščanstva jih zanima razločevanje na bazi oblastniških opcij in grupacij. Štuhec, Stres itn. so zmožni dati na Hribarja le pripombe; kar nekaj govori o ravni današnje slovenske teologijske misli. Capuder izdaja svoje ministrske govore, namesto da bi se kritično analitično lotil današnjega slovenskega magizma. Pa sploh ima tak interes kritike magizma? Ni linija razločevanja, ki ga zanima, povsem druga? Oblastniška?

Jovanović je v **Tumorju** pomensko strukturo **Norcev** še razvil, in tako daleč, da ni več jasno, kaj je zunaj, kaj znotraj; kdo je resničen, ali igravci v obleganem gledališču, ali napadavci? Kajti prav ti igravci se začnejo lepiti v kozmični meditaciji-plesu in postajati povsem druga bitja; dogaja se njihova transformacija v Nove ljudi. To je kritična, ironična, paradokсна, tudi tragična parafraza na Rojstva Novega človeka in Novega sveta v Komunizmu (tudi nacizmu, v **Vstajenju**). Kar je najbolj znotraj - ples samoomamljenih igravcev -, je hkrati najbolj zunaj: iz kozmosa. Akcija, ki posnema revolucijo - streljanje -, se skaže za konzervativno, regresivno, nemočno, že znano in neučinkovito. Nastaja nova akcija-meditacija z mimom, plesom: model, ki traja vse do danes, le da generacija za generacijo po svoje profilira, diferencira, vse bolj variira; prehaja iz besednega, ki je pri Jovanoviću še zmerom pretežno in odločilno, k zgolj telesnemu, mimskemu, gibnemu, nebesednemu.

S tem je storjen odločilen korak. Kajti odrešenje KC temelji na božji besedi, na razodetju. Odprava besed - redukcija na govorico telesa - naj bi pomenila odpravo Boga; zamenjavo Boga s svetim, magičnim, nerazrešljivim, neimenljivim. Kar je v krščanstvu Bog kot Neimenljivi, Brezimni, Skrivnostni - glej Rahnerja -, ki pa ni le

to, je v omenjenem magizmu le to. Kar pa spet pomeni, da neka zveza med krščanskim Bogom koncilskega razumevanja in avtofascinirajočo se simulacijo magizma in transcendiranja razumevanja obstaja; obe se dotikata božje neizmernosti, absolutne Skrivnosti, ki je zunaj zgolj tega sveta, imanence. Obe iščeta okno tja čez, čeprav ena z drogo in s prepuščanjem fantazmam, druga pa z razumevanjem Milosti, ki je božje sprejemanje ljudi, a zmerom tudi z besedo, ki je božja. Rahner ne dopušča, da bi vsi ljudje tipa Jovanovičevih igravcev iz **Tumorja** - kar mnogo kasneje izdelujejo Matjaž Zupančič itn. - ostali zunaj božjega in krščanskega; išče stike, prostore, ki obe strani vežejo.

V tem je ena od veličin drugega Vatikana; da širi območje odrešenjskosti, medtem ko je Prvi izključeval, ožil. Odtod Tomčev elitizem in ozkosrčnost; odtod tudi potiskanje vseh, ki niso povsem pokorni papežu oz. interpretaciji papeževe volje, v naročje konkurence, komunistov kot novih milenaristov. Nevarnost za KC je bila tedaj ta, da je šlo za tekmo dveh velikih grupacij; zdaj so tekmičice Cerkve razpršene v mnoge sekte. Nevarnost je s tem manjša, a hkrati večja, saj prodira duh sekt v KC drugače, ne preko monolitnih ideoloških blokov, kakršen je bil marksizem, ampak prek tisoč željnih strojev, naj uporabim ta točni Deleuzov izraz, ki delujejo v vsakem človeku, a ga - jih, ljudi - usmerjajo v nepredvidljive horizonte, saj delujejo po načelu svobode ali neusmerjenih mutacij, naključij, samozapeljevanj, ki jih ne vodi in ne nadzira nobena kolektivna moč v duhu bratovstva-terorja ali Partije ali predkoncilске KC. Ustvarjanje postaja simulacija fantazem. Načelno ni več razlike med iznajdevanjem sto tisoč novih predmetov, mnogih novih znanstvenih teorij-hipotez-metod na eni in zasebnih sanjarij na drugi strani. Ne moremo več govoriti o eni in drugi strani.

To je nazorno uprizoril Šeligo v **Vidi**, posebno pa v **Čarovnici**. V **Čarovnici** ne vemo več, katera Darinka je resnična; tista, ki je žena-mati v srednjleslojski družini, vloga v funkcionalnem aparatu-sistemu, zvezana v domači sobi, ali tista od onkraj, ki je magična mitska moč-vsemoč, polna kozmične energije, sanj, lepote, svobode. Dom je tu razumljen kot ječa. Kakšen "razvoj" od **Razvala** ali še bolj **Vrnitve!** Domobranstvo je po tej logiki obramba ječe; ječa je vse, kar je trdno, solidno, varno, stvarno, banalno-vsakdanje, znano, tukajsvetno, moralno, funkcionalno. V tej perspektivi je revolucija osvobojanje, saj razbija to stvarno-trajno-domače. Tu je zveza med partijsko ideološko in estetsko kulturno revolucijo. Marcusejev vpliv po sredi 60. let je bistven: revolucija kot užitek, kot svoboda in magija užitka, kot negacija klasičnih srednjih slojev in moralnega meščanstva.

Druga Darinka - ki je paradoksalno ista, magično mistično ista - pa živi kot Velika strašna mati, kot čarovnica in boginja, kot magična sila (ki se je Jeločnik še ne zaveda, ima jo za politično-ideološko udomačeno), ki bo razstrelila celoten sistem varnosti-doma-ječe. Nastaja ti. indiferenciacija, ki pa ni, kot sem kazal doslej, le negativna, le regres v pogansko magijo. Je tudi pozitivna; osvobaja iz zgolj ali pretežno malomeščansko moralistično zaprte, s tem nesvobodne, s tem nebožje tradicijske stvarnosti, tiste, ki jo skuša obnoviti sveta trojka RCS. Gre za to, kdo bo najbolje razumel ta indiferencirani sklop različnih momentov: ali ga bo interpretiral le neomagizem - Hribarjeve sorte - ali pa tudi KC; ali se bodo mladi ljudje razumeli le v ponovni delitvi med katoličane, ki so pravoverni, in vse druge, ki so krivoverci, kot vzpostavlja vojaško ločnico Rebula. Ali pa bo kazala koncilska teologija, kakršne žal na Slovenskem še ni, da je tudi v magično kozmocentričnem, tudi v new ageovskem element transcendiranja; le da se - s krščanskega stališča - narobe razume. Ne velja obnavljati milenaristični magizem, ki je že tolikokrat

propadel. Gre za velik napor katoliške teologije, da bi iz velikodušne širine razumela tudi drugo, ker bi razumela samega Boga kot Drugega. Stres ga je nekoč - kot učenec francoske teološke šole - tako razumel; zdaj ne ve več s tem nekdanjim razumevanjem-teorijo kaj početi, ker je ne more cepiti na tradicijski predkoncilski blok pretežne SHS kot neatomistične, aposteriorične, identitetne.

Nova teologija bazira na paradoksnih identiteti jaza z drugim; torej ne na vojaški ločitvi dveh jazov (PJ in DJ), ampak na sovpadanju obeh jazov; vseh jazov v enem. Vsak človek je - Deleuzovo odkritje oz. tematizacija Artauda - križišče vseh jazov; vendar ne kot kaos, ampak kot srečanje božjega z zgodovinskim, onkrajnega z empiričnim. Rahner posebej poudarja, da je človekova empirična zgodovinskost legitimen del odrešenjske zgodovine, kar pomeni, da se človek sploh ne more odpirati Bogu, če se mu ne skozi empirično izkušanje tega sveta, zgodovine, posvetnosti, časa, posameznega. Pri tem ne sme ostati, sicer je izgubljen v zgolj singularnem, v svetu, ki ne razume več Celote in Smisla; v regresu človeškega na bistroumno živalsko, na tehnično živalsko, kjer deluje le še mobilizacijski Um - Sloterdijk - ali operacijski um, ne pa več naperjenost človeka na odrešitev, na absolutno, v transcendenco. Tedaj izgubi človek celo temeljno, predtematizirano zavest o božjem, o transcendenci; postane reč.

Reč, kakor si jo je zamišljala slovenska reistična generacija - Marko Pogačnik, Geister-Plamen, Aleš Kermavner itn. -, še zdaleč ni bila te vrste. Nasprotno; bila je le napačna tematizacija skrajne težnje po odrešljivem-absolutnem. V ultraimanenci reči, kakor jo je konstruirala, je videla transcendenco kot prestop iz dozdajšnjega človeškega kot razpršenega, izgubljenega, nemočnega, protislovnega v idealno, mirno, uravnoteženo, skladno, lepo, dobro, (po)polno. V tem je bila na eni strani preveč metafizična; bila je reakcija na eksistencializem Zajca, Smoleta itn., ki so odpirali svet kot živo rano in podirali vse varnosti-popolnosti-zaokroženosti. Ni se razumela kot okno tja čez, ampak je upesnila idealni odrešeni svet v osnovni točki tega sveta: v Reči.

Tega ni mogla vzdržati; empirična realiteta je njen konstrukt hitro ovrgla. Prestop v magizem je omogočil ponovno odkritje ali priznanje rane, trpljenja, poloma, groze - tako v Zagoričnikovi varianti prepada-brezdna-niča-praznote kot v Šeligovi kozmičnih kataklizem, Jovanovičevi celo socialnih zlomov in redefinicije revolucije že sredi 70. let, že v **Osvoboditvi Skopja**, v odkritju, da je bila Revolucija dejansko magična, remitizacija.

Koncilski teologija Rahnerjeve in Häringove, von Balthasarjeve in de Lubacove linije ne izloča niti komunistov-revolucionarjev iz načrta božjega odrešenja, čeprav so radikalno drugi; celo zločinci; a kdo med ljudmi kot grešniki ni zločinec? Vse razume kot nemočne, torej kot zgolj božje otroke, čeprav se trudijo biti novi bogovi; na drugi strani pa kot močne, saj kreirajo svoja - in tuja - življenja, čeprav pomanjkljivo in celo grozovito. Rahnerjeva teologija ni ekskluzivna; nikogar zaradi njegovih dejanj ali mišljenj(a) ne pušča zunaj božjega objema. V duhu Rahnerja bi morala SPÉ vzeti za temo Irmo in Cilo - Rdečo zver - in jo razkriti kot človeško, celo kot božji stvor; to je poskušal storiti Simčič z Matjažem; na tej liniji bi odrešil celotno SPÉ. Ni čudno, da sem temeljil svojo pozitivno recepcijo SPÉ prav na tej dramati, na njenem koncilsko odrešenjskem sporočilu.

Razumljivo je, da Jovanovičeva ali Šeligova magistična težnja po transcendenci ni eksplicitno krščanska. A prav Rahner skuša razločiti zavedno - tematizirano, že v okvirju božjega besednega razodetja in cerkvenega nauka izvršeno - transcendiranje človeka k Bogu, tj. k absolutnemu, onkrajnemu, sveto skrivnostnemu, kot pravi sam,

neimenljivemu, tudi to je njegov izraz, in prvobitno, primarno, predtematizirano teženje k božje onstranskemu. Šeligova, Jovanovičeva, Zajčeva itn. dramatika, ki jo Rebula - RCS - pošilja kot zgolj nihilistično v nič (razume jo kot golo zlo in pomoto, v nji ne najde nikakega opravičila in božjega elementa), je z Rahnerjevega vidika, in jaz mu sledim, (od)rešljiva; v nji je moment božjega, čeprav narobe tematiziran. A to ni nepremostljiva ovira za širokogrudno krščanstvo, za krščanstvo, ki temelji na ljubezni do drugega kot drugega, na nesebični ljubezni. Je pa nepremostljiva za tiste predkonceilske mislece, ki jih zanima predvsem problem in izvedba Kazni, torej greh; ki hočejo narediti Veliko sodbo že v tem svetu in biti v tej sodbi pred vsemi - pred zgodovino - opravičeni, nagrajeni, njihovi zoprniki, ki so tudi njihovi rablji, pa javno kaznovani. Takšna miselnost terja žanr agitke, propagandnega teksta, ki je sodobna moraliteta, a vse manj s sporočilom ljubezni in vse bolj s sporočilom sovraštva, pravičništva. Kakor je revolucijska ekskluzivna logika preveč v duhu Mahničevih Katoliških načel, pa je na drugi strani indiferencirajoča magistika najmlajših tako samoizgubljena v privatno sektni fantazmagoriki, da je treba biti res velikodušen in širokopotezen oz. ljubeč, da analitik ne obupa: da vidi še kaj drugega kot privatne sanjarije. Deverbalizacija se kaže recimo v Möderndorferjevi zadnji drami kot dramaturško odlično izvedeno, a vendar plitvo, kratkosapno - kot je vsa ta smer - reduciranje odnosa do sveta na strah, na tesnobo, na grozo. A to ni groza, kakršno je razumel Artaud, ali tesnoba ontološkega **Gnusa**, kakor ga je razumel Sartre.

Medtem se je dogodila ludizacija; zato je to groza igre, tudi besedne, kar je duhovito pokazal Hribar kot molk besede, ki je beseda molka; ta - njegova - beseda je res le simulacija, ki se zaveda sebe in je zato povsem brez smisla, smeri; je le larpurlartistična znotraj-tekstualistična hedonistično onanistična redukcija na igro označevalcev brez vsebine, brez označenega. Möderndorfer je poskušal v **Mengeleju** podati grozo nacizma, taborišča, a mu ni uspelo ravno zaradi tega, o čemer - kritično - govorim; izkušnja te generacije je predvsem besedna, zato beseda ne pomeni več nosivke odrešenjskega sporočila, je le še forma same sebe, le še zvok-igra, ki se ne more prebiti na ono stran, v resnično človeško trpljenje, ki terja nato odrešenje.

In vendar je ta kritična sodba, ki sem jo že večkrat zapisal kot (ob)sodbo ludizma - s čimer sem dokazal, da so vse obsodbe le začasne in krivične, delne in površne, tudi moja -, netočna, saj kritično zajema le en del Möderndorferjeve, Matjaža Zupančiča itn. dramatike-sveta. Ne zajema drugega dela, tj. tistega, na katerega tako bistveno in potrebno opozarja Rahner: na to, kar je sorazumljeno ali predrazumljeno v slehernem človeškem dejanju-besedi, še posebej pa v literarnih sporočilih, kakršne so drame. Möderndorferjevo dramatiko bom še posebej obdelal, saj je ta avtor izšel iz radikalno humanistične drže, ki pa jo je zapustil, ker je začutil površnost humanistične - čeprav besedno skrajne - retorike.

Isto bi lahko odkrili pri Gluviću, čeprav je ta še bolj oddaljen od tematizacije transcendence, pač kot Brechtov učenec, kot učenec ruskih formalistov, hepeninga, zunanje retorike. A je tudi v teh dramah viden ne le napor, ampak sama ontološko odrešenjska naperjenost na onkrajno: na drugo. V tem se Gluvić ne znajde, vrti se okrog lastnega repa, ker išče v smer socialne političnosti, seveda poststalinistične, estetsko revolucijske, maoistične. Čuti, da ni prava in jo posmehljivo paradoksalno spodbija. Tako da prihaja do variante nihilizma - veselega, ne zajčevskega -, ki pa se nazadnje pokaže kot sterilna in žalostna drža, saj ne zmore več zabave v Jesihovem začetnem pomenu; sam Jesih je ne zmore več. Tisto drugo, kar naj bi se

doseglo, je neimenljivo, nedosegljivo, izgubljačo se v paradokskih in ponesrečenih akcijah, v avtodestrukciji. Pa vendar ni nično, kot bi rad pokazal Rebula. Je strahovit napor invencije, kako doseči rešitev iz ječe. Ne na razsvetljenski način, kakor je to delala SD od Zupana in Torkarja prek Kozaka do Jančarja. V Jančarju se srečata oba načina, razsvetljenski in absurdistični; tudi zato je Jančar tako pomemben dramatik, saj je posebej večplasten. Njegovo **Zalezovanje Godota** je ena - abstraktistično surrealistična - izvedba istega momenta, ki je v **Valčku** ali **Arnožu** socialno političen; tudi v **Dedalusu**. V Jančarjevi dramatici se razkriva najbolj trda socialno politično zgodovinska realiteta - stalinizem - kot absurdna igra, torej kot fikcija in fantazma. Na drugi strani pa se razkrije, da je v vsaki, še tako zasebni fantazmi - Simonovi v **Valčku** itn. - element socialnega in zgodovinskega; da obeh ravni pravzaprav sploh ne moremo jasno (raz)ločiti.

To je s krščanskega stališča korektno: zgodovina je po Rahnerju pogoj človekove osebne realizacije-odreševanja. Stavek lahko tudi obrnemo: oseba je mesto, kjer se dogaja zgodovina odrešenja. Kot božja je odrešitvena zgodovina osebna že vnaprej; splošna zgodovina je okvir, instrument osebne-odrešitvene. Važno je le, da tega ne pozabimo; da nas preveč ne fascinira politicum, pomen oblasti, kot je prej PJ in DJ, danes pa liberalce in današnjo SHS s slovenskimi uradnimi teologi vred. Ti pozabljajo na primarno uperjenost človeka v odrešenje. Ne izpolnjujejo svoje dolžnosti, da bi ravno to uperjenost tematizirali, eksplicirali; eksplicirajo politicum; glej posebno Juhanta, vse bolj tudi Štuhca.

Medtem ko je Kozak tematiziral le javno politično državno revolucijsko plat, Matjaž Zupančič le (med)osebno - medzasebno - fantazijsko privatno, ki ne pozna politične, pa je Jančar sinteza obojega. Pri Hrvatih je Jančarju soroden Brešan, glej **Hudiča na filozofski fakulteti**, pred desetletjem sem ga natančno analiziral.

Postmoderna skuša rešiti problem tako, da vse pretvarja v simulacijo. Ker potem ni več razlike med stvarnim in lažnim oz. izmišljenim, je dramatika današnjih slovenskih pisateljev lahko tako radikalno surrealistična, deformativna, fantazmagorična; kot da so vse sanje. Da je življenje en sam sen. (Tudi zato takšno zanimanje za Calderona - **Življenje je sen**.) Vendar je kljub napotnosti k božjemu vsake človeške sanje in prakse zavestni poudarek današnje mlade dramatike nekrščanski. Ne mislijo, da prebijajo okno v odrešilno onkrajnost, te zanje ni, ampak ustvarjajo že v tem življenju onkrajnost, kar pomeni, da izdelujejo nov tip milenarizma; po porazu komunističnega zdaj magično-liberalnega.

Izraz se zdi le na prvi pogled paradoksen oz. njegova paradoksalnost je obenem paradoksalnost stvari same, ki temelji na paradoksu-indiferenciaciji. Zmerom bolj radikalni liberalizem - tj. zmerom več možnosti za uresničevanje sanj, svobode, projektov, iskanj, eksperimentov (izraz uresničevanje je seveda treba vzeti v relativnem pomenu, ne kot pretvarjanje v krščansko resnico, ampak kot samoizražanje, kot samouveljavljanje, kot samonadaljevanje, kot samozapisovanje v svet) - odpira tisto neskončnost, ki ji je Hegel rekel slaba neskončnost. Čeprav je tudi del božje transcendentne neskončnosti po Rahnerju, pa se sama ne zaveda svoje napotnosti k Bogu in je niti ne hoče; Boga kot temeljno izvorno drugega od sveta niti ne prizna.

Kar hoče doseči, je posebni svet, ki bi ne bil le banalen, ampak bi v sebi nosil neko globljo resničnost, ki hkrati ni krščanska, ne temelji na razodetju in cerkvenih naukih-dogmah. Je povsem svobodna, nevezana, v duhu Deleuza in Guattaruja, temelječa - tudi izraz je paradoksen, saj ne prizna nobenega temelja ali prvega razloga v Heideggerjevem pomenu - na željenih tokovih, ki se prosto

pretakajo, kamor koli se jim ljubi. In se vežejo po naključnih in zaželjenih kombinacijah. Nastajajo novumi, ki so bili včasih ne le prepovedani - klasika je svet čistih žanrov -, ampak so jih imeli teoretiki za blazne, za protinaravne. Tako nastaja predvsem spoj med banalitetom-fakticiteto in fantazmami, pravljicami, romancami, izmišljijami.

V takšnem svetu je korektno tudi Jeločnikovo **Vstajenje**, le da nima svoje realitete; le da njegova vojaška ideološka totalitarno nacistična konotacija ni enoumna, ampak dvoumna: igra. To je magijski moment, ki je paradokсно identičen z liberal(istič)nim. Sama liberalna in libertinska svoboda ne gre, kamor jo je hotela usmerjati prva liberalna generacija, recimo Govekar z **Grčo**, v svet odgovorne osebne in družbene svobode, ampak tja, kamor jo je vodil Cankar v **Vidi** in posebej v **Pohujšanju**. Pa potem Grum: v svet, ki ne mara biti več odgovoren nikomur: ne Bogu, ki ga ne priznava, ne Cerкви ne Družbi ne sočloveku ne sebi.

Paradoksi se nadaljujejo in stopnjujejo. CD kot družba dogovora je vse manj družba odgovornosti, saj ni transcendentne instance, ki bi ji bilo treba odgovarjati; niti ni več Očeta in brata. Vse postaja en sam - kljub skrajni diferenciranosti monoton - krik osamelega eksperimentatorja. Ni to smer, v katero zanaša Lainščka, ki pa se tega avtokritično zaveda in išče korekcijo svoji poti? Ker tudi ni teroristične instance - allelonomičnosti bratovstva kot terorja -, ni patriarhalne družbe. Ni ne kazni ne pokorščine, s tem ne več starega fevdalnega reda.

CD je sezidana na načelu dialoga, a ta postaja vse bolj igra retorike; saj če ni oseb, teh pa ni, če ni Boga, ki bi dal osebi njeno transcendentno naravo, potem je pogovor le navidezen: simuliran. Govori se, da bi se svobodno kombiniralo, ne zato, da bi človek ustrezal nekemu Zakonu, Besedi, ki jo izraža Bog. Oseba ni več trpno trpeče sprejemajoča božja navzočnost, ampak pravna, znotraj te lupine pa en sam užitek v samorazcvetanju fantazije. Ni skrbi, ki je tako važna za Heideggerja in Rahnerja, za krščanstvo, kjer se zaskrbljenost nad svetom in sabo veže z zaskrbljenostjo za drugega, s skrbjo zanj, s požrtvovalnostjo zanj, ki je navsezadnje ljubezen za drugega. Skrb se spreminja v strah-tesnobo.

Magija razkriva predvsem grozno nezavedno - pošasti, kot so vampirji -, vendar jih ne smemo vzeti skrajno resno, ker je vse simulirano, tudi pošasti; te pošasti so iz Disneylanda, ki ga ima za metaforo za simulirani svet prav Baudrillard. Magizem je potreben liberalizmu, da dobijo cilji svobode višji in globlji pomen; da niso le funkcionalni; od samega tehnicizma se ne da živeti. Magizem je sposoben ustvariti smiseln pomen le simulacijsko: postmoderno ga posnema, kakršen je nekoč bil, muzejsko, s citati ali rekonstrukcijami retrogardizma.

Zdi se, da je prišel v izražanju - zastopanju - te sodobne smeri najdlje Hribar, čigar filozofiji ravno zato namenjam največ pozornosti in kritike. Liberalizem (celo strankarstvo) je povezal z magizmom, najprej z nacionalizmom-gentilizmom, nato z vsemi mogočimi oblikami fiktivnega, najbolj patetično s konstrukcijo ideologema-fantazme, imenovane Svetost življenja. Hribarjeva svetost življenja ni le izmišljotina, ampak kaže - seveda netematizirano, navkljub sebi - napotenost na osebne Boga. A kaj, ko hoče biti ravno nasprotno od te napotenosti. To ni Rahnerjeva sveta skrivnost kot drugo ime za razodetega Boga, ampak retoričen dodatek banalni fakticiteti, da bi bila še bolj razpoložljiva užitku, tudi intelektualno religioznemu. Tako se liberalizem dopolnjuje v najbolj laičnemu magizmu, seveda retoriziranim, remagizacija pa ima za pogoj ravno skrajni liberalizem, ta jo najbolj potrebuje.

Na te konsekvence Vombergar ne more pristati. Če bi pristal nanje, bi se mu vse zlomilo.

Vombergar pa ni rojstni letnik 1960, torej človek, ki trpi zaradi izgube trde stvarnosti, neposrednega umora, preveč koncentriranega smisla, velikih zgodovinskih kolektivnih fascinacij, lakote in politične preganjanosti, vojske in ujm kataklizmičnega značaja. Vsega tega ima Vombergarjeva generacija - ljudje, rojeni do 1930 - v izobilju, v preobilici. Razlog - stvarnost, ki je zadaj - trpljenja je za Vombergarja povsem drug; zato je toliko nesporazumov med današnjimi slovenskimi generacijami in medvojnimi; prve hočejo v glavnem to, naj jih s svojimi travmami pustimo pri miru. Travme imajo namreč za igro, za simuliranje, kot so njihove. Zanje je edino trpljenje izguba stvarnosti, torej pretirana simulacija, vendar ne marajo stvarnosti, kakršna je bila medvojna, bila je prekrvava, ne v duhu njihovega užitka. Ker ne priznavajo odgovornosti, ampak le pogodbe, se ne čutijo odgovorne za medvojna dogajanja. Vir, iz katerega poteka medvojnost, je povsem drugačen, strukturalno različen od njihovega. Dosegan je bil z orožjem, z izpostavljanjem teles smrti, z žrtvovanjem sebe in drugih, medtem ko je zanje vsa stvarnost telesna in spolna; užitka ni v umoru za ldejo, ampak le v zunajidejnem; odtod njihova težnja po dezideologizaciji.

SPE dezideologizacije sploh ne razume; ludizem-simulativizem je onkraj horizonta SPE. V tem pomenu je nesodobna, nesposobna prestopiti v postmoderno, v ultramodernizem. Pač pa ohranja čut za božje-stvarno-idejno-trdno-smiselno. Ta čut je formuliran na star način, starokopitno, arhaično, a je. Sam se trudim ohraniti ta čut, a ga artikulirati sodobno, v modernih besedah oz. znotraj hipermodernističnega sveta. To je pomen aggiornamenta božje Besede.

Vombergarja v **Razvalu** (pre)trda stvarnost napoti v iskanje - in najdenje - sveta, ki je onkraj tega, preveč krvavega in zločinskega. Kako naj človek ohrani življenje kot smisel, če se dogodi, kar se dogodi v **Razvalu**; ljudi z vestjo zapro in bodo pobiti, zmaga zločinec, ki ni zmožen vzpostaviti nikakršne pozitivne družbe-sveta-sistema, Irma? (Tudi to, kar ima za predmet akcije **Vstajenje**: pretvorba družbe v zapor?)

Vombergar je bil negotov, ali naj dramo neha z drugim dejanjem-sliko, z golo tragedijo; ta bi bila potem skoraj v duhu Evripida, strašna, črna; vse pokončano. Ali naj doda tretjo sliko? Zato piše - v rokopisu, dodano s črnilom; x, na koncu druge slike: "Event. konec tu." A ker za kristjana tu ne more biti konec, je notranje prisiljen, da doda tematiziran prehod k Bogu. Že scenografsko: scena je sicer ista kot v drugem dejanju, tj. "soba v Andrejevi hiši", a je "zadnja stena izmaknjena, namesto nje visi prozorno belo platno, ki ga iz ozadja razsvetljuje močna luč. Vse prizorišče preplavlja svetloba svetle, vesele barve." To je svet, ki je za Slovenijo po zmagoviti Revoluciji povsem netipičen - seveda z dramatikovega stališča, ne pa s stališča Torkarja ali Miheličeve v obeh njunih, tik po vojni napisanih enobejevskih dramah **Svet brez sovraštva** in **Velika preizkušnja**. Svetloba in veselje - odrešenje - prihajata v **Razvalu** od drugod, iz ozadja, iz onkrajnosti: iz nebes; odstranjena stena pomeni odstranitev sten ječe, v katero je spremenjen ves ta svet, še posebej slovenski.

Za neomagizem je ta Vombergarjeva vera utvara. Režiser Korun je uprizoril Cankarjevo **Vido** kot blaznico, ki pa je hkrati simulacija: vse stene so - na koncu - prozorne, človek je lahko tu in tam, tokraj in onkraj stene, ker je ves svet privid. Vombergar noče, da bi bila tretja slika privid-blodnja, ampak - krščanska - Resnica. Tudi zato noče, da bi v tej - posvečeni - sliki nastopal kdor koli razen Ane in Vinka, torej razen obeh povsem čistih. Andrej in Žane bosta morala še skozi vice, medtem ko vodi Ana in njenega sina Vinka, ubitega domobranca, pot naravnost v nebesa.

Analitik se sprašuje: je takšna teza-prizor agitka krščansko verske sorte ali globoka verska resnica? Je dramatski prikaz nagrada, ki jo dobijo nedolžni? Če je to, se oddaljuje od krščanstva, kakor ga pojmuje zadnji koncil (Balthasar, Rahner, Häring itn.), saj postaja predirekten, preideološki, preveč moralističen in nazadnje trgovski: uspešna menjava, saj je za nekaj časa trpljenja dobljena večnost blaženosti. Takšna predstava o krščanskem Bogu in svetu je bolj v skladu z infantilnim svetom želj-fantazij, kakršen se uveljavlja danes, v postmoderni, le da se danes sanjači tega zavedajo in zadeve ne jemljejo preveč resno, nekoč - SPE še zdaj - pa so jo jemali skrajno resno, motivirala jih je za pošteno življenje; niso je bili zmožni reflektirati. Koncilsko krščanstvo je šele onkraj te otroško-otročje predstave o moralno-verskih nagradah. Opravilo je z igricami za otroke, v katerih spreminja tridentinska KC svet. Stoji zunaj linije, ki vodi od slike Poveličanje h Korunovi **Vidi** ali k Zupančičevim **Izganjalcem hudiča**. Ker stoji v izvirnem-temeljnem-začetnem, ki je evangeljsko oz. kerugmatično. Stoji v osi sveta, medtem ko se obe infantilni viziji-fazi nahajata v zgodovini, ki je zgodovina samoslepi; čeprav stoji tudi koncilska vera v zgodovini, a ne v fiktivni. Kar odkrivam v koncilu, je znamenje NKC, medtem ko so igre, ki variirajo Golieve **Petrčkove poslednje sanje**, praksa ZKC.

Gledališka dejavnost SPE je v veliki meri namenjena otrokom. Kaže se prav v takšnih igrah, v katerih se svet odraslih pootroči. Pa vendar ne le pootroči. Ostane moralna ideja, ki se prek načela allelonomije pretvori v osnovni zakon SPE skupnosti. Ta skupnost se zakona skrajno resno drži. Vse življenje uravnava po njem. Zanj ni le zgodba-mit-pravljičica-sanja, tj. simulacija, kot za postmodern(ist)e. Je bistvo pravljice, v katero se spreminja življenje, če verujoči vzdržijo do kraja, do smrti: do poveličanja. V tem duhu se celo teologija križa spreminja v Pravljičico. Tudi v tem pomenu Jeločnik z **Vstajenjem** ni netipičen; nasprotno.

"Ana še vedno sedi v naslonjaču, kakor ob koncu druge slike", ko verjetno umre; že prej je bila žrtev ponavljajočih se srčnih slabosti; Vinkov krik - smrt - jo je dotolkel. "Iz daljave prihaja slovesna glasba, ki se polagoma bliža." Prihaja Bog-Odrešenje. "Ana počasi dvigne glavo, kot bi se budila iz sna." Kar se je dogajalo prej - obe dejanji tragedije -, je sen, skoraj videz; resnica je drugje, onstran, pri Bogu. "Ana odpre oči in se z začudenjem zastri v neznano čudovitost." Šele ta svet transcendence, ki prihaja, je svet, ki ga gleda odrešeni z zares odprtimi očmi. Zanj veljajo izrazi iz zgodnje grške filozofije, ki je še teologija: začudenje; Platon ga je imel kot osnovnega za doganjanje resnice. Prihaja neznanost, ki je čudovita. Medtem ko je neznanost za postmoderniste območje, ki ga je treba narediti znano, osvojiti, ubesediti, ga svobodno oploditi z užitkom: ker je v njem človek bitje suverene igre.

Ana "vstane z dekliško prožnostjo ..., njen glas je kakor glas mladenke." Dogodi se tudi pomlajenje. (Tako je naslovil Cankar svoje predavanje v Trstu, ki utemeljuje na milenarističen način slovensko revolucijo: **Očiščenje in pomlajenje**. Gre za isto

stvar.) Dogodi se totalna sprememba - Ana: "Zdi se mi, da sem se pravkar jokala in da mi je bilo srce polno bolečin. Pa so mi oči suhe in duša polna neznane sreče. Ali ni bila še pravkar noč in neurje? Zdaj pa takšno sonce. Samo nebo žari v meni in vsepovsod prelestna pomlad!"

Cankar je dajal razredno socialni Revoluciji krščanske poudarke, vendar se je treba vprašati, ali so res krščanski v izvornem duhu? Ali niso prevzeti iz poganstva, v bistvu milenaristični? Miheličeve Špelca opisuje svojo srečo, ko se prepušča - v zaporu, pred smrtjo - sanjam o Svetu brez sovraštva, o Komunizmu, s podobnimi besedami kot Ana svojo srečo, ki pa je Revoluciji ravno nasprotnega izvora. So ti izrazi Anine sreče res božji? Ni takšno Poveličanje varianta **Vstajenja**, ne radikalno naravno-folklorno-magično, pa vendar prav tako kot pri Jeločniku sad želje? A če je sad želje, je ta želja res že prava krščanska vera? Nista želja in vera temeljno različni? Ne sodi svet, ki se utemeljuje na željah-prividih, prej v modernizem kot pa v krščanstvo?

Ni napravil Vombergar s tem koncem **Razvala** nekaj, kar ni skladno s pomensko strukturo **Vrnitve**? V **Vrnitvi** ni odločala želja, nasprotno, Janko se je želji po ponovni "osvojitvi" doma odpovedal, odpovedal življenju, ki temelji celo na pravičnih zahtevah; temu se je odpoved(ov)ala tudi njegova žena Jerica. Peter pa je zaradi svoje želje, da bi ostal še naprej - po krivici in zločinu - gospodar, propadel, bil kaznovan, posul ga je plaz. Želje so v arhaičnem srednjeveškem kmetiškem svetu izločene; vsaj kot pozitivne motivacije; nastopajo le kot sproživke zla. Človek mora izpolnjevati naravno-družbene obveznosti in živeti po božjem zakonu, ne pa si želeli kaj, kar sega onkraj teh obveznosti in pravil.

Želja nastopi - se razcveti - šele z liberalizmom, a še tu je strogo podrejena moralni volji - **Grča**. Šele v drugi fazi liberalizma, v ultra in postmodernistični, v sodobni, se volja zmerom bolj podvaja z željo in se nazadnje svet vsaj privatno-fantazijsko spreminja v svet želj. Ni prav Cankar značilen primer te spremembe od Vošnjaka kot predstavnika trdega dela, moralne volje in solidne socialne akcije (Lednik iz **Pen**) h Grumu, Zajcu, Rudolfu? Koliko je Cankarjevo krščanstvo, ki sicer na eni strani presega malomeščansko moralno katolištvo bratovstva terorja (in v katerem se Bog kot transcendenca izgublja), a je na drugi strani milenaristično-magično, saj postane v nasprotju s Krekovim preobjektiv(istič)nim presubjektivno, krščanstvo v duhu drugega Vatikanuma? Ni vseeno preveč sanjsko? A če je tako, ali ni potem Jeločnik iz **Vstajenja** enako legitimno njegov dedič? In ne le Grum ali Šeligo ali Miheličeva v **Svetu**?

Tretja slika **Razvala** dela Vombergarja za modernističnega dramatika, kolikor ne sodi v modernizem celotna tradicija KC, ki je sorodno strukturirana; a če je tako, potem ta modernizem ni modernizem, ampak le ena od trajnih komponent človeštva. Modernizem jo imenujemo le zaradi empiričnih vzrokov, ker je pač v zadnjem času kot modernejša konfliktirala s tradicijo, ta pa je temeljila na moralni volji in ne na pesniški želji. Res da Vombergar pripisuje tretjo sliko prihodu Boga - nekakšni theofaniji -, medtem ko avtorefektirajoči se - ali na avtorefleksiji že funkcionirajoči - postmodernizem ne veruje v krščanskega Boga oz. vidi boga povsod, kjer koli se mu ljubi, v vsakem pojavu, ki mu je znamenje naskončnega, neomejenega, neimenljivega, skrivnostnega; postmodernizem pač iskanje - najdenje - Boga (boga) silno olajša.

Pa ga ne olajša tudi baročno katolištvo, ki doživlja Boga (boga?) v vsakem križu ob poti, znamenju na križišču, uri, ki je posvečena Mariji, votivni podobi, nabožni pesmi, sladkemu čustvu? Vse to je posebno vživljajoče se opisal-izrazil

Pregelj. V njem se je obenem ta barok tudi najbolj lomil: v cinizem in nihilizem. Pregelj je nihal med pristno otroškim naivnim krščanstvom, prepoudarjeno infantilizacijo in ideologizacijo tega tipa krščanstva in nato skeptično avtodestrukcijo. Ni ravno baročno katolištvo, na Slovenskem tako trajno delujoče ob janzenističnem moralizmu, v nemajhni meri sorodno današnjemu neomagizmu, ker dela ves svet poln znakov, ki pa so čustveno hipertrofirani, hiperbolizirani, najbrž že v baroku simulirani, ker je tudi simulacija ena od komponent človeštva od začetka? Baročne dramatike Slovenci nimamo. Pregelj jo je skušal nekaj ustvariti, tudi z **Ljubljanskimi študenti**, ki so sinteza infantilizacije in heroizacije, trivialnosti, ki je za Pregelja često značilna, in neposrednega pristnega otroškega čustva; a tudi s številnimi dramatskimi prizori in lirskimi pasażami svoje literature.

Ne udarja izpod neotomizma, ki nadaljuje janzenizem - Ušeničnik nadaljuje Jerana -, tisti slovenski arhaični svet, ki je v katoliškem baroku sicer preinterpretiran v veselo proslavo sveta, v eno samo procesijo, žegnanje, vnebohod, teater - na vaško kozmični ravni, glej slovensko baročno slikarstvo -, je pa dejansko svet iluzionizma, poslikanih stropov po slovenskih baročnih cerkvah, ki dajejo iluzijo, kot da se vsi verniki, ki se nahajamo v cerkvi in pri maši, dvigujemo v nebo, smo že kar sprejeti od Boga očeta, postajamo božja vojska ali truma tistih, ki smeje sestavljati božje spremstvo?

Barok je teater kot tak; glej Divignaudove analize v knjigi **Sociologija gledališča**. Ta teater, tako zoprn janzenističnemu Tomcu, se obnovi v postmoderni, v njeni simulacijskosti, le da brez otroško naivne pristnosti; vse bolj v diabolični varianti. To pa vendar ne spremeni dejstva, da gre za strukturalno podobnost. Veličastne freske kaknega Metzingerja ali Jelovška, ki najnazorneje izražata opisovanega duha, hočejo delati predvsem vtis, da se odpira nebo; da smo poveljčani. Če pa upoštevamo, da za barok onkraj smrti ni le poveličanje z nebesi, ampak enako pekel in pogubljenje, da sodijo miklavževanje s parkeljni in sočni prikazi mučenj in grehot v baročni okvir claire-obscura (claire ni mogoč brez obscura), potem je že dan model dramatike sveta, ki je je sicer malo v SD, a ogromno v slovenski katoliški liturgiji oz. ritualih, predvsem tistih ljudskega tipa, ki jih je opisal Kuret v **Prazničnem letu Slovencev** in drugod.

Enako kot mati Ana je "ves premlajen, žarečega obraza, poln sreče in radosti" tudi Vinko. Najprej zakliče: "Mama!" Vzpostavi se odnos mati - sin oz. potrdi se, saj je bil tak že v prvih dveh dejanjih. Medtem ko povzroča revolucija med sorodniki sumničenja, tekme, sovraštvo, ljubosumje, celo zločin, se v Poveličanju potrdi tisti odnos, ki je za slovenski tip katoliškega krščanstva temeljen, tako v družini kot v družbi: popolno skladje med materjo in sinom, njuno srečanje, njuno sovpadanje. To sicer ne govori direktno o nadrejenosti matere sinu, vendar pa o tem, da je sin brez matere nepopoln, izgubljen. Barok dela vse pod Materinim vodstvom-Zaščito; odtod današnje vračanje Slovencev pod Marijin plašč, česar si želi matriarhalno-patriarhalna ZKC. Od liberalizma naprej zamenja Mater Oče; **Grča** (tako zdravnik kot župnik). Oče je dejavni princip, akter, osvajavec sveta. V drugi fazi - magiziranega - liberalizma nastopi hermafrodit, a kot pomehkuženi deček, kot nemočni moški - posebno v Zajčevi dramatiki.

Vinko materi razloži, za kaj gre: "Dajte mi roko, da vas popeljem k Njemu, ki gre pred nami!" Podoba je tipično Cankarjeva; **Za križem**. "V neskončno, večno srečo! In slej se na veke ne ločimo več!" Tu je premagano tisto, kar je tako mučilo tudi Prešerna - v **Krstu**: ločitev. Neločljivost je ne le povezanost, ampak poenotenost, poistenost. Krek in KC sta jo skušala - se jo še skuša, na

Slovenskem na retrograden način - doseči v tosvetni družbi, pač s pretvorbo družbe v Cerkev. (Kar pa se zmerom izjalovi in obrne v svoje nasprotje: Cerkev se podružbi.) Vombergar veruje-želi, da bi se to zgodilo vsaj v onkrajni-idealni.

Ta neločenost od ljubljenih bitij je v zvezi z dosego neskončne sreče. Izraz sreča se kombinira z izrazom blaženost, ki je bolj krščanski; prevaja drugo plat človeške potrebe-želje, ki je bolj poganska. Biti odrešen pomeni tu biti srečen. Biti srečen pomeni imeti zadovoljene vse želje, biti poln, ne več spraševati; doseči svet, v katerem ni več problemov. Ni to svet reistične Reči? Je koncilski - Rahnerjev in Balthasarjev - Bog res Bog takšne Sreče?

Stvari se procesija. Oba "z izrazom neizrekljive blaženosti zreta na vrsto množice, ki prihaja - za prozornim platnom - čez prizorišče." Tudi množica je v duhu Cankarja; izraz ni naključen. Njeni člani so sicer PO, ker imajo vesti in duše; pa vendar so podani predvsem kot usklajena, poenotena celota. Sreča je tudi stanje, v katerem smo vsi skupaj, vsi eno: vsi korakamo za Voditeljem. Predstava je prišla - prek Cankarja - tudi v marksizem-komunizem, v mim Revolucije. Tu so - vsaj pro forma v estetski ornamentalistiki - akter zgodovine Množice, ki zvesto sledijo svojemu Vodji kot enoten monoliten blok, korakajoč v Svetlo prihodnost. Strukturnalno sta oba tipa, Vombergarjev in Miheličeve, ista. Nihče ne bo več separiran; nihče tudi ne bo čutil več potrebe po separiranju.

PO se tu končuje. Zleplja se v Občestvo po modelu Jovanovičevega **Tumorja** in njegove kozmične magije. Zato ni zopernaravno, če Marko Pogačnik razlaga, da je prišel Kristus s Siriusa. Postmodernizem mirno sprejme tudi Kristusa kot eno od mitskih figur v svoj živalsko rastlinski rečni panteon; v njem ima lahko celo posebno mesto, vlogo, recimo takšno kot v sliki Poveličanje: da je mojster ceremoniar. Opisa iz Vombergarjeve drame ne smemo brati površno; postmodernisti bi ga prebrali - in ne povsem napačno - dobesečno. Vrsta ljudi - množica - prihaja čez prizorišče. Kar je - na poti v nebasa -, je prizorišče, je prostor, kjer se nekaj uprizarja. To je vsaj toliko kot odrešenje prizor odrešenja: teater. Poudarjena je njegova polrealnost, skoraj irealnost; prizor se dogaja za prozornim platnom, kar je nadomestno sredstvo za slike na filmskem platnu. Film pa je med vsemi umetnostmi najbolj simulacijski.

Vendar je ob tem teatru nekaj simboličnega, kar simulacijo presega. Kristus ni le mojster ceremoniar, ampak simbol vseh, ki so - bili - mučeni in ubiti; v tej točki pa se fikcijskost česar koli neha. Smrt je dobesedna in nezamenljiva s predstavo o smrti; je konkretna, konkretno boli in življenje končuje. Postmodernizem se trudi tudi za to, da bi celo smrt simuliral; ne priznava ločnice med smrtjo in življenjem. Skuša oba pola spojiti, a dobi nekaj, kar ni ne smrt ne življenje. Droga vzpostavi stanje fikcije. Fascinator lahko doseže, da gredo ljudje v smrt, mislec, da gredo šele v pravo življenje (Bartolov **Empedokles** in **Alamut**, celo enobejevska avtofascinacija Špelce, Krima in Nine), a ko se človek strezni iz revolucionarne opitosti in začaranosti od Maga, ugotovi, da življenja in smrti ni mogoče poistiti; da je razlika med njima temeljna razlika, iz katere izhaja človeška skušnja in na kateri temeljimo vse svoje predstave, sodbe, misli. Krščanstvo uči, da je bila Jezusova smrt prava; celo smrt Boga, ne le človeka. Vstajenje od smrti je mnogo težji proces, kot pa oznanjajo ideologi, ki pridobivajo borce za to ali ono sveto vojno; zanje je prehod prek smrti zelo enostaven.

Ni preenostaven tudi za Vombergarja? Je to dramatik sam čutil in dopuščal možnost, da se tretja slika ne igra? Si je sploh mogoče - si kristjan sploh sme - predstavljati vstajenje od smrti? Ne pademo nujno v poganske predstave srečne

blaženosti v le poduhovljenih telesnih užitkih, a je v njih Duha komaj kaj? Skoraj vse je slavljenje netrpečega, uživajočega telesa. Bodimo pozorni na izraze, ki jih ob tem uporablja dramatik. Ko Kristus "z lahnim gibom rok povabi Vinka in Ano v vrsto množice", stori to z gibom rok, s telesom. "Na svetem obrazu neskončno ljubezniv smehljaj." Neskončnost je tu uprispodbijena kot smehljaj in kot ljubeznivost, kot dve čutni manifestaciji; Kristus ima tu obraz. Večkrat so sicer uporabljeni izrazi kot neizrekljivost in skrivnostnost, vendar v čutni zvezi. Resda dramatika kot taka deluje s telesi, s čutnostjo; sicer ni mogoča. Vendar dramatika uprizarja ta svet, na tem svetu pa smo vsi iz teles, mesa, gibov, materije. Nekaj povsem drugega pa je slikati nebesa ali svet onkraj našega tosvetnega, čeprav je rečeno, da bomo ljudje vstali s telesi; vendar obe telesnosti ne moreta biti enaki. Če pa je ta - druga, nebeška - še bolj predstavna, uprizorjena, je le še bližje simulaciji. To pa ni prava razlaga evangeljskega krščanstva.

Kristus, "prvi, ki hodi pred vrsto, je v bleščče belem oblačilu" - simbol nedolžnosti. "Na prsih, rokah in nogah mu žarijo rdeče rane." Slika, ki jo je uporabljal že Debeljak v **Maši**, je simbolična za pobite domobrance; Kristus jih zastopa oz. že vnaprej uteleša-imaginira. Za dramatika je to moralno versko bistvo pomora, ki je vsebinsko ozadje **Razvala**: rdeče rane na belem oblačilu; med oblačilom in telesom ni razlike. Vombergarjev Kristus je protipostava Jeločnikovemu Junaku, ki pobija Rdečo zver. Kristus ne pobija nikogar, se ne maščuje, niti ne vzpostavlja tosvetne Pravičnosti. Postavljen je onkraj sveta: za platno, ki je meja med tem in onim svetom. Njemu je treba slediti in ne - nacističnemu ali stalinističnemu - Junaku.

Vinko: "To je On, brezmadežno Jagnje, ki hodi pred nami! Zmagalec smrti, trikrat Sveti, Vsemogočni!" Njegova zmaga je drugačna od tiste v sveti vojni, ki jo zastopa tudi Debeljak. Za njim hodi množica "s palmovimi vejami v rokah". Palmove veje so simbol mučencev, kakor je povedal že škof Rožman v znani poslanici ob Kikljevem grobu. Ti mučenci so premagali obup, ki je grabil Vinka na tem svetu, na begu, v polni zavesti strašnega poraza. Prav zaradi tega psihološkega stanja je dramatik sliko tudi napisal, dodal. Da bi pokazal, kako je mogoče premagati smrt, ne le obup; kako se tosvetni poraz spremeni v onsvetno, a pravo zmago.

Mučenci gredo v vrsti "vsi z blaženim smehljajem in žarečih oči." Vsakršna refleksija je ukinjena. Ljudje so le še identiteta s samimi sabo. Res je, da jih nekdo še zmerom vidi: dramatik; če jih ne bi videl kot identične, jih ne bi mogel opisati. A se ima le za začasno pričo, ki bo odpadla, ko bo konec sveta. Gledanje in gledanost bosta sovpadla, kot bo sovpadlo vse, kar je bilo dozdej na svetu ločeno. Zato je že zdaj nebeško življenje predstavljeno kot vrsteča se množica: kot dinamično eno, a dinamično le v eno smer: kot hoja za Kristusom.

Naj navedem še konec: "Močan glas iz vzvišenega ozadja, počasi in slovesno". To ni sodba, ampak poveličanje. V Vombergarju je res več ljubezni kot pravičnosti; v tem je poudarjeno krščanski. Ne čuti potrebe po obsojanju; le po blagoslavljanju. "To so tisti, ki so prišli iz velike bridkosti ter oprali svoja oblačila s krvjo Jagnjetovo." Oprali so jo tako, da so verovali v Kristusa, mu služili, on pa je že pred dvema tisočletjema daroval lastno kri zanje, za vse ljudi. Potrdili so njegovo žrtev, nato bili dvignjeni z njim vred v slavo očiščenih, odrešenih. "Zato so pred božjim prestolom in Mu služijo noč in dan v Njegovem svetišču, in sedeči na prestolu bo prebival med njimi."

Predstava je srednjeveška, fevdalna, čutna; lahko bi bila tudi postmodern(ističn)a, saj je v duhu pop slikarstva/kulture, posvečen

stereotip/arhetip. V prvem planu je ritualizacija. Življenje v nebesih ne bo takšno kot tu, ker ne bo ne spolno ne poželjivo po lastnini/oblasti. Ne bo pa nepredstavljivo. Dramatik si v duhu tradicije, ki temelji na poganskih predstavah-simbolih-dogajanju, zamišlja življenje v nebesih kot večno mašo: kot služenje v svetišču; kot prenos sakralnega dela življenja v nebo in obenem kot odpad profanega. Retroaktivno to pomeni, da je sakralna scena tu spodaj že predokus večnosti, že del nebeške scene. Da je vse, kar je sakralno, bližje Bogu kot tisto, kar je profano; da je celo že božje.

Ta delitev, ki izhaja iz poganstva, je postala v koncilskem krščanstvu vprašljiva, posebno če je prišel v prvi plan mistični - neposredni, dvogovorni - stik PO z Bogom kot osebo, ne pa teater, ki ga je tako ljubilo navzven obrnjeno poganstvo, vera, ki še ni bila dovolj osebna in temelji na posnemanju cesarskega rituala. Poudarek na ritualih pomeni tudi poudarek na Cerkvi, še posebej na ritualni, na teaterski, na takšni, ki je sorodna baročni velekompoziciji. Tridentinska Cerkev je bila prav takšna.

V nebesih je dosežen konec trpljenja, potreb, nezadoščenosti, kar spet pomeni konec želj; želje so bistvene za to življenje. "Ne bodo več ne lačni ne žejni, tudi sonce jih ne bo več žgalo in ne druga vročina: zakaj, Jagnje, ki je v sredi pred prestolom, jih bo paslo in vodilo k virom živih voda." Ta predstava je kmetiško podeželsko pastirska, arhaična. Simbolizira, kar je bistvo življenja v **Vrnitvi** po vrnitvi in prepoznavanju prvega - pravega - soproga. (Motiv prepoznavanja je star, mitski.) En hlev, en pastir. En travnik, ena čreda, ki se pase v večnem miru.

Postmodernisti bi se vprašali: ni ta predstava v temelju vprašljiva, ni preveč psihološka? Je res mir bistven? Si je mogoče predstavljati odrešenje zunaj predstave miru? Si je sploh treba odrešenje predstavljati? Kako ga izkušati - dojemati -, če je miselno pojmovno bližanje enako ali še bolj problematično? Ne bi v tem primeru postal Bog nepredstavljiv in vse, kar je obljubil v arhaično nazornem jeziku ribičev in rokodelcev, pastirjev in delavcev, negotovo? Se ne bi tak Bog preveč umaknil od ljudi? Kako bi mu tedaj še sledili, še mogli slediti? Le z moralo allelonomične družbe običajev? Potem bi postalo odrešenje abstraktno in bi padli nazaj v poganstvo, saj je morala navsezadnje meja svobode, svojevrstna ječa, ki ne dopušča okna v odrešenje.

Začenjajo se vprašanja, ki jih bo treba še in še reševati. Vombergar se s temi vprašanji ni več ukvarjal. Dramo je sklenil z apoteozo: "Aleluja! Aleluja, ker je zakraljeval naš Gospod Bog Vsemogočni! Veselimo se in radujmo se in častimo Ga, zakaj prišla je svatba Jagnjetova! Aleluja!"

Alelujo ponavlja vsa množica. Namesto pričakovanega komunizma, ki je namesto vseobče sreče prinesel vseobči razval in zločin, je prišlo veselje zaradi poroke in svatbe. Poroka je osrednji mitski model uravnoteženega stvarstva: poroka zemlje in neba. Tu je namesto takšne poroke le proslava - svatba - zmage Boga, ki je v temelju različen od vsega svetnega in se s tem ne more poročiti. Pa vendar se je, saj je krščanski Bog tudi človek. A je doživel namesto poroke smrt-umor. Paradokskrivnost je, da je prav to smrt-umor spremenil v svatbo: v Vstajenje.

Ob teh versko filozofskih, teoloških razmišljanjih ne bo nezanimivo nekoliko pokomentirati tudi politična, posebno zato, ker niso zgolj empirična, lokalna, profesionalna, ampak prevajajo bistveno eksistencialno platformo Dja. To platformo izgovarja Vinko, preden odide v začetku maja 1945 čez mejo. Le za hip se je odtrgal od čete, ki jo vodi kot domobranski častnik.

O tem, da je Vinko na pohodu, smo že govorili; tudi o tem, da ima ta pohod za začasno - sploh ne nevarno, kaj šele usodno - vojaško akcijo, nikakor pa ne za beg ali poraz. O vojaških zadevah izvemo iz **Razvala** malo. Bistveno več bomo izvedeli iz **Napada**. Vsaka od teh dram kaže eno etapo domobranstva ali revolucije; **Razval** zadnjo, ki se dogaja v Sloveniji, preden Angleži razorožijo domobransko vojsko in jo iz Vetrinja vrnejo v Jugoslavijo.

Kako je sama SPE gledala na to, čemur pravijo danes umik, pove najbolje tekst **Razvala**. Mati Ana: "se zagleda v reko ljudi na odmaknjeni cesti"; drama se dogaja "v samotnem kraju na Gorenjskem v vasi blizu avstrijske meje.". Reče "sočutno: 'Sveti bog, kaj vse beži? Kakor nekoč v turških časih.'" Ker malo pred tem izjavi Rezka, njena snaha, ki je v visoki nosečnosti: "Vojske je konec", je zadeva jasna: ena stran ob koncu vojne beži pred drugo, ki napada, kot nekoč Turki. Ana celo doda: "Tudi nekaj vojaških čet sem videla med begunci." Zveza med obema samostalniki oz. osebkoma je enournna; tudi vojaki - DJ - bežijo. Ana svetuje snahi: "Bežita s Tončkom", prvim Rezkinim sinom; a ne moreta zaradi materine nosečnosti. Ana: "Moža in dva sinova so mi ubili. Edini, ki mi je še ostal, Vinko, pa je najbrž na begu."

Navajam prvi prizor drame. Položaj se zdi nastopajočim - obema ženskama - brezupen. Sta povsem na strani Dja, vendar gledata stvarno. Vombergar izhaja iz grenke ocene položaja v začetku maja 1945. Ne pusti se zмести samoslepilo bežečih, ki verujejo, da gredo nasproti zmagi.

Vinko, ki nastopi v drugem prizoru, se gleda drugače: "Odhajamo", pravi, a dodaja: "umikamo se na Koroško ... k zaveznikom. Pa se kmalu, morda že jutri, gotovo pa v nekaj dneh, vrnemo." Model te (prazne) vere je dobesedno isti, kot je bil na strani OF, ki je, ko so bili Nemci pred Moskvo, jeseni 41, ne le govorila naivnim, ampak sama verjela, bil sem priča takšnim zagotovitvam, da bo čez 14 dni konec vojne, saj so Nemci pred porazom; Rusi so Nemce le, kot nekoč Kutuzov, potegnili globoko na svoje ozemlje, kjer bodo napadalci propadli. Ocena se je skazala za točno v širokem obdobju, čeprav ne v celoti: ruski umik ni bil načrtovana past, ampak je sledil iz vojaške nepripravljenosti ruske armade; zaradi predavanja celih armad sovjetskih vojakov agresorjem. Bistvena pa je razlika v času: dva tedna ali štiri leta; kajti v dveh tednih izgubi življenje nekaj tisoč ljudi, v štirih letih milijoni; in je razdejanje vse drugačno. Nemaloštevilni so odšli v partizane v tisti strašni zimi 1941/42, ker so verjeli - tudi intelektualci, levičarji, ki so svoje odločitve za revolucijo utemeljili na razsvetljensko (avto)kritični analizi -, da bo konec vojne vsak čas.

Opozarjam na dejavnik, ki je za človeka zmerom izjemno pomemben, v vojnah ali kataklizmah pa še posebej: kritični duhovi se naenkrat predajo praznoverju; konstruirajo resnico po svojih željah; spet so želje v ospredju. Tokrat še močnejše, ker gre za kolektivne, nacionalne, celo mednarodne želje, ki izhajajo iz milijonov

ljudi, a vanje kot v PO tudi prihajajo iz skupnega ognja. To je velikanska sila. Človek mora biti posebej samostojen, da takšnim željam ne popusti; recimo Mrak, ki je predvideval, da bo konec vojne šele 1948. Kdor hoče čutiti z drugimi - z množico -, biti v nji varen, mora sprejeti tudi njene fantazme. Če jih ne, ga začenja okolje - narodno socialna grupa, v kateri živi - gledati postrani, zaničevati, videti v njem izdajavca ali vsaj nepreračunljivega čudaka.

Ni važno, če se pričakovanja kolektiva ne uresničijo; če se tistih 14 dni kar naprej premika, iz leta v leto. Kolektiv je prepričan, da ima prav on - ne glede na to, da se z objektivnega stališča moti -, ne pa kritični osamelec, ki ima le navidez prav; le zunanje empirično. Osamelec namreč ne veruje. Imeti prav pa pomeni verovati: v našem primeru skoraj slepo zaupati višjim silam, katerim se človek predaja: Zgodovini, Previdevnosti, tudi voditeljem, ker so ti izraz ali Zgodovine (PJ) ali Previdevnosti (DJ). Vojskovanje brez voditeljev in brez skoraj popolnega zaupanja tem voditeljem-generalom ni mogoče; sicer je anarhično in že vnaprej izgubljeno.

Razlika med PJ in DJ je le vsebinska, ne strukturalno pomenska; le empirična; le v tem, da se je PJu končno - 1945 - potrdilo, kar je pričakoval, DJu pa ne. Še danes se mu ni in ni verjetno, da se mu bo, vsaj tako ne, kot je maja 1945 veroval; in z njim Vinko.

Podatek o pričakovanju, da se vrnejo čez nekaj dni, ni Vinkov posebni; potrjuje ga vsa spominska literatura domobrancev. Temeljili so na prepričanju, da jih zavezniki komaj čakajo; da jih bodo sprejeli za svoje zaveznike, sami pa se - skupaj z DJ - obrnili zoper partizane. Kdor v to ni verjel, z DJ ni mogel sodelovati ali pa je moral verjeti v nemško zmago; tretje možnosti ni imel, saj ni mogel optirati za poraz.

Vinko nadaljuje in razloži ženi celotno domobrantsko strategijo; ker se mu mudi in njegova žena ni vojaški ekspert, je preprosta kmečka ženska, pomeni podrobnost utemeljevanja, ki si jo Vinko dovoli in ki psihološko v drami ni najbolje utemeljena, to, da hoče s tem dramatik podati iluzijskosti Vinkovega pričakovanja; čim podrobneje razložiti argumente DJa in pokazati, da so bili sanje. V tem je **Razval** naravnost polemičen zoper domobrantski iluzionizem. Vinko: "Baje so zavezniki že v Beljaku. Družno z njimi udarimo po partizanih (komunistih)." (Kjer bom dodal drug izraz v oklepaju, pomeni, da gre za dubleto: za izraz, ki ga je pisatelj dopisal s črnilom, ko je tekst popravljal.)

DJ sili sam k tistim, ki so ga nato izročili partizanom-komunistom, kot v past; ne da bi se - niti oddaleč - zavedal nevarnosti, ki nanj preži; ne da bi poznal niti v malem dogovore, ki so jih sklenili med sabo zavezniki, tudi z Rusi, tudi z Jugoslavlani, ki so v začetku maja 1945 skoraj vsi že titovci in je tisti del londonske vlade, ki se ni pridružil Titu, že izoliran, osamljen, izvržen iz igre. Sporočilom, ki jih je predstavništvo bivših strank pošiljalo iz Londona, pa naj so sodelovali s Titom ali ne, DJ ni verjel; niti malo. Slepilo je bilo takšno, kot v najbolj klasičnih tragedijah; kot pri **Macbethu**, ki verjame veščam, da bo zmagal; ne opazi dvoumnosti prerokb, ki je stalna značilnost prerokovanja. Kot v **Ojdipu**, ki prav tako narobe razume opozorilo preročišča v Delfih.

Človekovo samoslepilo je v tem, da si razlaga napovedi po svoje, tako kot mu je všeč; da ni dovolj avtokritičen, pazljiv, previden, skeptičen. Če pa je skeptičen, se mu zgodi, da sploh ne deluje, kar je včasih še slabše. Največji problem je: kako delovati prav; kako prav oceniti položaj; kako spraviti lastno željo - njeno moč, moč njene fascinatnosti - na najmanjšo mero, da ne bi zmedla analize. Točneje: kako

to željo upoštevati, saj brez nje - brez silne ambicije zmagati - ni mogoč noben tosvetni uspeh, a jo imeti le za pogonsko gorivo akcije, sle, angažmana, ne pa za hladnokrvno misel.

DJ je mnogo preveč nasedel lastni želji po zmagi, lastnemu prepričanju v svoj prav, lastni oceni, da dela zgodovina - svet - zanj; da je prav on - in ne njegov tekmeč, PJ - miljenček usode. DJ sicer ni veroval v usodo, ampak v božjo naklonjenost, kar je še močnejše od usode. Bilo bi, se mu je zdelo, nemogoče, da mu Bog ne bi bil naklonjen, saj živi Zanj, Zanj umira, ga brani in dokazuje, ko brani Njegovo Cerkev. V duhu Mahničeve neotomistične moralno verske logike, v kateri je vladal intelektualizem, in je zidala na silogizmih - kako jih je oboževal Tomec, a kako je bil že precej prej do njih skeptičen kardinal Newman! -, je zatrdno pričakoval, da bo delovala-zmag(ov)ala logika, ne pa paradoksalika; paradoksalika je imel za hudičevsko, za zopercerkveno. Ni mislil ne po modelu tragedije, kot Mrak, ne po modelu negativne dialektike, ki je imela v številnih obdobjih KC velik pomen-vlogo (Nikolaj Kuzanski itn.); žal ne v času intelektualskega plitvega racionalizma po Prvem Vaticanumu, in ne po tridentinskem koncilu, ko je KC prevzemala - nerefektirano, implicite - duha iz okolja, iz znanosti, iz evropskega racionalizma od Descartesa naprej.

Njegovo sklepanje je bilo logicistično, empirično, aposteriorno, naivno: določen vzrok pač mora imeti določene posledice. Vzrok si je ponavadi nekritično zamislil sam ali ga svojevoljno oddvojil od kompleksa z drugimi vzroki, ki so kazali seveda drugam. Če bi tako razmišljali Judje, bi že kmalu po začetku v Boga ne verovali več, saj jih je mnogokrat "izdal"; ravnali bi kot pogani, ki v takšnem primeru Boga zamenjajo, neučinkovitega z učinkovitim. Šele v SPE je začela prodirati misel o kazni za greh, ker da je bilo v predvojni SKS premalo vere; pa je bila ta drža tematizirana tudi v literaturi-dramatiki SPE? In dovolj? Kako so si razlagali udje SPE božjo nenaklonjenost? S preizkušanjem? Le z odlaganjem nagrade? In so zato danes tako razočarani, ker tosvetne nagrade ni? In kaj, če je ne bo niti na volitvah decembra 1992?

Naj s tem v zvezi navedem Tomčev odnos do zadeve, ker je značilen in pomaga razložiti naivno - prazno - vero DJa. "Sovražniki resnice zasmehujejo logiko. Ta tendenca se opaža že v srednjih šolah. Tudi je za nekatere katoličane porazno, če nasedajo temu preziranju in se odrečejo temu ostremu orožju, ki ga imamo v logiki na razpolago. Vzrok, da logiko preganjajo, je: Kjer je logika, je hitro Bog; kjer je Bog, je tudi morala - in tega ne marajo." Ni značilno le to, da je zadnji najvišji pojem, h kateremu se bliža Tomčevo sklepanje, Morala, ne pa Bog; ta je vmesni pojem, skoraj sredstvo za moralo. To držo obnavljajo danes ideologi "krščanskega etosa", ki je obnova bratovstva-terorja; v osnovi je ta vrednota nekrščanska-poganska.

Tudi naslednjo Tomčevo misel navajam iz Žakljevih spominov: "Pravi izsledki se dobivajo s preišljeno logičnim argumentiranjem; napačne sodbe z nepravim argumentiranjem in napačnimi miselnimi načini, to je s površnostjo in nekritičnostjo v sprejemanju in z nelogičnimi sklepi. Kjer je zmota, tam brez sofizmov ne gre. Ker je jasnost pomoč resnici ... Od tod velja velika jasnost sholastične filozofije. Neverjetna nekritičnost tudi modernega inteligenta je v neverjetnem praznoverju zapadnjaške neverne inteligence, danes pa še prav posebno v čudovitih uspehah najbolj bedaste komunistične propagande. Mišljenje samo na sebi je bolno."

Tomčeve izjave kot da so v posmeh dejstvu. Komunizem je - grozovito - zmagal ravno s pomočjo tistega, kar je Tomec ocenil za bedasto. Nazadnje se je

skazal za pomoto, vendar enako tudi predkoncilska miselnost-drža, ki jo je že pred tremi desetletji ukinila - ali dala v oklepaj - sama KC. Zmagala je prav nevarna zapadnjaška inteligenca s svojim "praznoverjem", tj. tisti sklop, ki ga imenujem: liberalizem-magizem. Paradoks. Sofizem?

Vsa jasnost ne Tomcu ne članom KA, ki so bili med DJ številni, ni pomagala videti jasno najpreprostejših reči; zavezniške sklepe, odločitve, sporazume, strategijo. DJ je deloval na osnovi želj, ne pa jasne logike; torej nekritično. PJ je imel poleg zelo močnih želj tudi brezobziren um; kot da je ta pri DJu odpovedal; bi se DJ drugam obrnil, če bi Tomec še živel in ga usmerjal?

Ko Tomec kritizira moderno pamet, pravi: "Zato so se na vse načine trudili, da bi vzeli zaupanje silogizmu, enemu najvišjih odkritij človeškega duha, kot pravi Leibnitz." Newman sodi drugače. Newman, če smem dodati, priporoča zmernost tudi glede Marije; v razmerju do te je bila SKS izrazito prečustvena, prezanesena, premalo kritična; skoraj poganska. V **Pismu, naslovljenem na Puseya ob priložnosti njegovega, pravkar izišlega Eirenicon**, piše kristocentrično: "Le on - Jezus - ima dostop do naše duše, le on bere naše tajne misli, govori našemu srcu, nam oprošča in daje moč v Svetem Duhu. Le od njega smo odvisni. Le on je naše notranje življenje. Mati je le naša mati, ker jo je Bog k temu poklical; podaril nam jo je s križa. Njena navzočnost je nad zemljo, ne na Zemlji; njeno delovanje je zunanje, ne v nas. Njenega imena ne slišimo pri podeljevanju zakramentov."

Marijocentrizem zna biti večkrat odiranje kristocentrizma; s tem odiranje stika z Bogom. V baroku se je nemalokrat zdelo, posebno v ljudskem, da so svetniki važnejši od Boga; da je Jezus eden izmed svetnikov in ne oseba, ki je povsem onkraj vsega tosvetnega, čeprav tudi tokraj; a ne le tokraj; in da njegov onkraj ni le onkraj smrti, ampak ontološko onkraj vsega, kar je dano posamezno konkretno. Marijocentrizem najraje preide v eklezijocentrizem, v idilizem; nazadnje v infantilizem, v prazno vero, da nas bo rešila Marija.

Razval se - značilno! - začne s primerom, kako bere Ana iz molitvenika, "se pobožno pokriža in ob pogledu na Marijino podobo globoko vzdihne. Rezka pa nese šopek pred Marijino podobo". Pred njo "z zaupnim pogledom vanjo, pritajeno, a goreče vzdihne: 'Marija pomagaj nam! (Marija, Ti ga varuj!)'". Da ne govorim o majskih pobožnostih itn. s prošnjami Mariji za mir itn. Morda pa en del kritike protestantov na Marijo oz. na čezmerno čaščenje Marije ni povsem netočen in gre tu za praznoverje. Kaj res ves svet odmeva od svetnikov, godov, svetih znamenj, ki človeka (od)rešujejo? Kaj ni ravno neučinkovitost teh znamenj eden od glavnih razlogov, da se je v novem veku vse več ljudi odvrnilo od razodetega Boga in nazadnje celo od Boga, ker jim ZKC ne posreduje primerne podobe Boga, ampak jim obljublja, česar jim ne more dati: zaščito vseh svetnikov-varuhov-priprošnjikov, njihovih insignij in relikvij? Eno je erastianizem, tj. subjektivno branje svetih knjig, prepričanje, da je sveto pismo le svetovni nazor in filozofija, le kvaliteta mišljenja in duha, le lepo in globoko čustvo, kot odklanja takšno držo ravno Newman; drugo pa je zamenjavanje Svetega pisma z ljudskim verovanjem, ki se nazadnje steka v poganski teater. Temu niti Tomčevo zavzemanje za intelektualno ostro logiko ne more dati zadostnega uma.

Vinkova logika se zdi na prvi pogled izvrstna; vsaj njemu in njegovim: "Majhen sunek čez Ljubelj in Podkoren - pa bo opravljeno (smo doma)." Ta "doma" ni brez pomena. "Drugi istočasno udarijo iz Trsta - in partizanski odpor bo zlomljen." Ob dejstvu, da sta proti Trstu in Celovcu prodirali Druga in Četrta jugoslovanska armada, ob boku pa Rusi, bi bilo takšno sklepanje povsem neresno, če ne bi temeljilo na osnovnejših - svetovno političnih, svetovno strateških - premisah. Vinko razlaga ženi, ki je njegovo razmišljanje ne prepriča: "se mora nasmehnuti njeni 'naivnosti': "Vem, da so bili Angleži in Amerikanci zavezniki Sovjetov - do poraza nacizma. A tega zavezništva bo zdaj konec. Zapadni so predobri politiki, da bi ne vedeli, kako so jim Sovjeti in komunizem sploh še mnogo večji sovražniki kakor Hitler. Ne bodo pustili, da bi se jim sovražnik vsedel takorekoč pred hišna vrata."

Ne pravim, da tako ni razmišljal nihče na angloameriški strani; morda celo general Patton in kasneje marsikateri politik. (Recimo filmski igravec John Wayne.) Dejstvo je, da se ta projekt ni uresničil niti v času najbolj ostre hladne vojne, berlinske krize itn. Da je Zahod postavil pred sodišča naciste, ne pa komunistov, čeprav je prihajal z njimi v kar najostrejše spore. Domobrancev ni nikdar rehabilitiral; še danes vztraja pri zavezništvu iz druge svetovne vojne. Dejstvo je, da je Zahod napadel Hitler, ne Stalin; da je Zahodu Stalin pomagal poraziti Nemce, prav Nemci pa so hoteli Angleže podjarmiti. Za Zahod je važna realiteta, čeprav empirična: vojna in vojaška zmaga. O sovjetskih zločinih si že kmalu po 1945 Zahod ni delal utvar; jih je tudi obsojal; a mednarodne politike - tudi zaradi ali predvsem zaradi ravnotežja sil, nevarnosti vojne itn. - ni utemeljil na prvenstveni obsodbi komunizma, pač pa nacizma, in vseh, ki so sodelovali z nacizmom, ne glede na njihovo realno empirično nastrojenost. Niti danes, ko je komunizem padel, Zahod ni pripravljen postaviti svojega sodelovanja s Sovjeti - s Stalinom -, tudi s Titom, pod vprašaj. Preveč so zahodnjaki pragmatiki, obenem pa vendar zvesti svojim realnim zaveznikom. Ocenili so - že 1944 -, da DJ ni njihov zaveznik, pač pa Hitlerjev. Ni jih zanimalo, kaj misli mnogo udov DJ; morda - verjetno - večina, ki ni bila pronacistična. Kot jim ni bilo odločilno, da so partizani komunisti; odločali so se glede na vojaško logiko oz. glede na svojo oceno, katera od vojaških sil v Jugoslaviji je koristnejša za čimprejšnjo zmago nad Hitlerjem; ocenili so, da niti Mihajlović ne, kaj šele domobranci ali celo ustaši.

Sklepanje DJa je bilo povsem drugačno, pravzaprav egoistično; česar se še danes ne zaveda. DJu je šlo za ohranitev sebe, Slovencev, za linijo najmanjšega odpora; češ, zmago bodo priborili veliki; tudi Angloamerikanci in tudi njim, Slovincem. Niso bili pripravljeni za to zmago tudi sami kaj žrtvovati. Če so se bili s partizani in ščitili komunikacije med Italijo in Srednjo Evropo, so dejansko pomagali nemškemu vojaškemu stroju; ustrezno število Nemcev je bilo s tem sproščenih, da so se lahko šli boriti na rusko in zahodno fronto; in še toliko Slovencev zraven v nemški vojski. To je objektivna logika, ki pa je očitno DJ ni hotel razumeti. Kot Ana in Rezka prosita Marijo, naj pomaga, kot prosi DJ, naj da zmago našim, naj se torej svet - vojaška realnost - odvija po logiki srca-želja (ali Pravice, kar se poisti), tako naj bi Angloamerikanci nagradili DJ zaradi njegove dobrote, samoobrambe, majhnosti, zaupanja vanje, ne pa zaradi njegovih realnih dejanj. Logika želje - molitve, prošnje - zamenja logiko stvarnosti.

Dogodi se, da se želja poisti z molitvijo: da postanejo molitve izraz želja. Kar pa verjetno ni krščansko. Molitev je pogovor z osebnim Bogom; tudi izraz želje, a nikakor ne predvsem. Morda bolj zahvale, predvsem pa stik dvogovora, sicer zaupanja, a ne v nagrado pri igri na srečo. Molitve kot želje so poganske: so moledovanja k malikom, naj uslišijo prosivce, ker bi ti radi srečo, nagrado, uspeh. Bog pa vendar ni voditelj tombole, ki bi dajal ambe in terne tistim, ki se mu zdijo najbolj ponižni, skromni, nenevarni, dobromisleči, kar v resnici pomeni najmanj tvegajoči, najbolj hlapčevski, najbolj odvisni od dobrohotne volje Gospodarja. Celotna struktura takšnega mišljenja-pričakovanja je fevdalna, hlapčevska. Ne izhaja iz zavesti odgovornosti pred zgodovino, drugim, partnerjem; ampak meni, da malemu - neznatnemu, nepomembnemu, kar smo Slovenci, iz tega izhodišča je sledila vsa strategija SKS - odgovornost sploh ne pritiče (ni potrebna), saj še ni enakopraven subjekt; saj živi od drobtinic, ki padajo z mize velikih. - Kako je zoper to hlapčevsko mentaliteto nastopil Ščuka v **Blagru!** Cankar je še bistveno zaostрил Vošnjakov avtonomizem; približal se je Levstikovemu emancipatorstvu iz **Tugomerja**.

Opisana logika je pravzaprav prebrisana; računa na to, da majhnih grehov veliki možje ne bodo opazili in zato ne kaznovali; kajti malim se odpušča. Pojmovanje majhnosti - ubogosti - je tu povsem drugačno kot pri Cankarju. Pri Cankarju so mali ubogi obenem ponosni; postajajo - celo revolucijski - subjekt. Nočejo biti odvisni od nagrad velikih; rajši si izberejo svobodo marginalističnega popotništva, potepuštva, kot da bi moledovali za milost. Ravno to - moledujejo za pomilostitev - počnejo tisti člani DJa (ne njegov nacistični del, ne Jeločnik z duhom **Vstajenja**), ki se sklicujejo na svojo intimno pripadnost zaveznikom.

Se pa očitno mala prekanjenost ni izplačala. Nagrajena je bila s strašno tragedijo, ta pa ni zadela voditeljev, ki so se menili izvleči iz težav z zvičajnostjo - tem je bila vzeta le oblast, bili so tudi pregnani -, ampak je najhuje udarila preproste fante, vojake, ki so šli v DJ prepričani, da njihovi voditelji že vedo, kaj delajo; da delajo tudi sami prav; da so njihovi voditelji mojstri logike in silogizmov; da obvladajo realiteto. Sploh niso opazili, da se za pobožnostjo - za prošnjami Mariji, ki so želje po sreči - skriva opisana mal(enkost)na prekanjenost, pravzaprav kar malo izdajstvo. Ne do slovenstva - temu so hoteli dobro, čeprav niso razumeli ure, ki je klicala radikalno Narodno revolucijo -, ampak do Angloamerikancev. Svojo pripadnost slovenstvu so skušali zavarovati na dveh frontah, z zavezniki, ki se med sabo izključujejo; to je bil višek prefriganosti, dejansko amorale. Stavili so na oba konja: če bi zmagal Hitler, bi Slovence rešil - o čemer je mogoče resno dvomiti - Rupnik s svojim nacističnim krogom; če Angloamerikanci, bi Slovence rešili predstavniki strank, Miha Krek, Stare, Gabrovšek, Lojze Kuhar; celo tisti, ki so šli v sodelovanje s Titom: Izidor Cankar, Snój. Tega dejanja jim stranka ni preprečila; za vsak primer. Bili so seveda izigrani - a enako kot vsi ostali, Krek, vodje strank, ki so sodelovali z Rupnikom, ga celo prisilili, naj prevzame predsedništvo in odgovornost. Lahko bi rekli, da so bili izigrani prav zato, ker so prelagali odgovornost na druge.

Slovenija je prav v tem času notranje - ontološko - dozorela do faze, v kateri je začela odloč(il)no postajati lastna ND; na tej bazi je bilo uspešno partizanstvo. Zato je morala sprejeti odgovornost v sklopu enakopravnih narodov; majhna, a iz lastne volje skrajno aktivna. Prav to so razumeli Angloamerikanci, predstavniki zavezniških misij pri Glavnem štabu jugovojske, a tudi pri slovenskem: da gre za emancipiran narod, ki stavi vse na eno točko, na tisto, ki je edina Angloamerikance zanimala: na boj zoper nemški nacizem. Niti ni važno zakaj; tudi

zaradi zvestobe Sovjetom; a predvsem zaradi nacionalnega obstoja slovenstva, ki je bil pod nacizmom v oceni PJa nemogoč, neverjeten.

Da PJ ni bil le pomožna policijska četa Sovjetov in Srbov, se je dokazalo na prehodu 80. v 90. leta. Tudi zato mora današnja SKS izničiti pomen Prenoviteljev in nadomestiti liberalizacijo družbe z antikomunizmom, torej s povsem drugo platformo; s takšno, ki ni antitotalitarna, ampak antikomunistična. Za zmago nad komunizmom je bilo že med vojno sprejeto sodelovanje tako z italijanskim fašizmom kot z nemškim nacizmom; odločal je le boj s Partijo. Ta odločitev pa je bila vsaj enako nenacionalna kot povezava PJa s Sovjeti oz. stalinizmom kot nadnacionalnim (realno velikoruskim, velikosrbskim). Bila je ideološka; še več: izhajala je iz boja za oblast.

Italijani do 1943 in Nemci - razen na Štajerskem - med jesenjo 1943 in majem 1945 so v nemajhni meri prepustili DJu lokalno oblast; ne državne, ampak kulturno, upravno, deloma celo vojaško; seveda s pogojem, da DJ sodeluje s pravimi gospodarji. Medtem ko je PJ že od začetka zanikal oblast starih strank, prejšnje vodilne garniture in predvsem KC. Zoper vse to je vnel radikalno revolucijo z likvidacijami, z državljansko - bratomorno - vojno. Jasno je bilo, da ni pripravljen na delitev oblasti, medtem ko se je zdelo, da je na to italijanski fašizem pripravljen, saj je tudi v Italiji pristal na konkordat s KC; DJ si je želel, da bi mu pustil - seveda ob cerkveni - vsaj kulturno upravno avtonomijo; kar je v popolnem neskladju s težnjo po nacionalno državni neodvisnosti. In da je pripravljen na to tudi nemški nacizem - vsaj v mejah protektorata manjše, na zahodne meje porinjene Slovenije. Bojim se, da so v vseh teh strateških načrtovanjih odločale želje, alibizirane s poganskimi molitvami, ne pa realni računi, kaj šele jasne odločitve in tveganje za emancipacijo.

Naj še tako tehtamo razloge pro et contra, strankarski voditelji so ravnali v duhu Cankarjeve kritične analize iz **Blagra**, posebej pa iz **Pohujšanja**; poniževali so se pred tujcem in tistim, ki jim je nudil - za katerega so mislili, da jim bo nudil - največ podpore. Nazadnje so se bili pripravljeni ponižati tudi pred Angloamerikanci, čeprav so njihove padalce, ki so jih ujeli, predajali Nemcem; o tem sem že navedel nekaj podatkov. Angloamerikanci so spregledali to nečisto igro in ukrepali v duhu sporazumov med zmagovitimi, v duhu kaznovanja poraženih, sovražnikov, za kakršne so imeli DJ.

Vinko - preprost fant iz korpusa DJa, čeprav oficir - se vsega tega ne zaveda; tudi zato je SHSi psihoanaliza, avtorefleksija tako neljuba; izbrskala bi iz nezavednega neprijetne reči. (Kot jih brska iz prakse Grozdov in Grudnov Ščuka.) Naj so drame Miheličeve - (**Operacija, Ogenj**), Torkarja (**Preizkušnja**) in podobnih še tako črno bele agitke, v nečem - ne le v enem - imajo prav: v slikanju zgodbe, ki jo opisujem. Duhovnik Klavora v **Operaciji** sodeluje z okupatorjem zoper Slovence, ker so ti komunisti-partizani. Komunizem je DJu glavni cilj odpora; ne le zaradi papeških okrožnic - **Quadragesimo anno**; ampak zaradi osnovnega razloga: boja za oblast.

Kot da odloča sovraštvo - odpor - do komunizma še danes. Pravkar berem v Družini članek bojevitega teologa, ki je postal politično strankarski ideolog, Ocvirka; ta jasno postavlja za platformo odnosa do volitev antikomunizem. Demokracija itn. je tu okras, ne bistvo. Antikomunizem pa vrača zgodovino nazaj. LD se ne more utemeljiti na antikomunizmu; niti CD ne. Antikomunizem pomeni le to, da SHS sploh še ne razume in obenem ne sprejema CD; ampak da vidi le dve možnosti znotraj ene same strukture: ali bo vladala SHS ali Partija. Polemika

duhovnika in profesorja Slavka Snoja z ministrom za šolstvo Gabrom je vsepovedna. Snaj se bori za vzpostavitev enotnega sklopa: družina-šola-Cerkev; in to utemeljuje z ozirom na željo-zahtevo staršev; seveda le nekaterih. Ker se boji, da bo sicer vladal sklop šola-Partija, kot je doslej. Poslanka Žerovnikova si - tudi v Družini - prizadeva za ustanovitev etičnega kodeksa za učitelje, medtem ko so nekatera društva zoper to, saj jim zadošča pravna država, tj. zakoni in splošni okvir človekovih pravic.

Nedvoumno pomeni prizadevanje za etični kodeks boj za moralizacijo javnega in sploh življenja Slovencev, vendar na način allelonomije: pritiska etike na PO. Jasno je, kdo bo nadzoroval etiko; komunisti in liberalci ne, saj ne temeljijo na etiki. Ti bodo morali postati predmet etizacije, tj. pritiska krščanskega etosa na PO. To pomeni vračanje predkoncilskega modela ljudske - popularne, populistične - KC kot totalitarne, znane iz **Hlapcev** in **Grče**. Ni zaupanja osebam in njihovi svobodi; potrebno je sankcioniranje socialne etike nad osebami; in to naj bi vršila Cerkev. To je predkoncilski KC. Socialni nauk KC, kakršen velja po drugem Vaticanumu in ki ga Stres dobro pozna, saj je napisal knjigo o njem, **Oseba in družba**, 1991, je tu uporabljen za vračanje socialne oblasti neke grupe, tj. SHS nad drugimi skupami in nad PO. **Hlapci** in **Grča** z vso jasnostjo razkrijejo, kaj pomeni sklop družina-šola-Cerkev: popolno oblast Župnika nad Jermanovo materjo, s tem nad družino, nad šolo in nazadnje nad celotnim javnim, družbenim, državnim življenjem; Salazarjeva Portugalska.

Postaja Slovenija - vsaj v sklopu SHS - najbolj zaostala srednjeevropska država? Glede na to strukturo današnje SHS, ki se vse bolj eksplicira, je seveda nujno podpreti liberalizem, ki je ideologija CD. LD je slaba glede na višje terjatve po smislu življenja; s tega vidika sem jo zadnja leta ostro kritiziral. A s stališča sodobne zahodne družbe je LD pogoj razvoja. Pristno evangeljsko krščanstvo mora priti od onkraj LD; ne od tokraj. Zato mora koncilski kristjan podpreti LD zoper totalitarno SHS ali KD. Sicer bo podpiral isto samoslepilo, kot ga uprizarja Vombergar - zelo odkrito - v **Razvalu**.

SHS obljublja nekaj, kar sploh ni izvedljivo: retotalitarizacijo pod plaščem reetizacije. Ali bi ta poskus znova zanetil državljansko vojno - zdaj s strani SHS, medtem ko se je 1941 to zgodilo s strani leve; ali pa bi to pomenilo likvidacijo slovenske družbe, kar pa ni mogoče; je preveč ustvarjalnih sil, ki izhajajo iz svobode, podeljene ljudem od Boga; če jim jo jemlje neka ZKC, je to zoper božjo voljo.

Ta sodba ni preostra in ne krivična. Kot ravnata ZKC in SHS - s strankami, v katerih se izražata - zdaj, je pogansko in zoperkrščansko, tudi zoper NKC. Napačno ravnanje DJa med leti 1941 do 45 je bolj razumljivo, čeprav ne v celoti opravičljivo. Današnji regres v to pa je karikaturalen, jalov, izhaja le iz boja za oblast. Danes ni več Grozdetov, ki bi verovali v božjost KA in SHS. Danes je božjost ZKC povsem manipulirana po polaščevalcih, ki so v bistvu liberalci-ciniki-pohlepneži, a se skrivajo za Bogom, Marijo in drugimi simboli, v katerih vidijo očitno le insignije vladajoče grupe.

KC je na Slovenskem pred veliko preizkušnjo; spet pred eno od mnogih, skoz katere gre KC skoz vso svojo zgodovino: pred neopoganizacijo, pred strahotno zlorabo v korist neoklerikalizma. Poraz 1945 je vodil v možnost čudovitega očiščenja; in to se je tudi dogajalo, glej **Mladost** in **Razval**. Poraz minornih manipuliranj in spletkarjenj 1992 pa bo karikaturalen. Bo - upam - pomenil le to, da en del SHS - političen del - v zadnjega pol stoletja ni dozorel (simbol Capuder),

da je moral skoz fazo komičnega regresa; da pa se bo ravno v tem porazu iztrezil, prišel k sebi in najprej pristal na LD in CD, hkrati pa se začel na koncilski način odpirati božjemu. Če pa bi zmagal, bi le začasno. Upam, da se ne bi ponovil nekdanji Kulturkampf, ampak da bi CD delovala izpod poskusov neototalitarizma, ki bi moral pri naslednjih volitvah odpasti. Mislim, da bi moral iti današnji slovenski duhovnik in kristjan po poti Anteka (**Av gust**); vase, v samoto in puščavo, v novo izdelavo koncilskih platform: v edino pristno poglobitev krščanstva.

Vinko - krog, ki daje DJu ideološki ton - je prepričan, da so Sovjeti (komunizem) Zahodu mnogo večji sovražniki kot Hitler. Ta - prazna - predpostavka, ki se v zgodovini ni uresničila, izhaja iz več vzrokov. Predvsem iz psihološkega - iz želje, da bi prišlo med Zahodom in Sovjeti do vojne, v kateri bi bil Zahodu vsakdo, ki zna nositi orožje in ga je pripravljen uporabiti na strani zaveznikov, dobrodošel. V takšnem - skrajnem - primeru ogroženosti Zahod ne bi bil več natančen in ne bi gledal, kaj je kdo bil in kako je ravnal prej, pred zmago nad nacizmom; v tem primeru bi Zahod uporabil celo ostanke bivšega sovražnika - Nemcev, nacistov - v svojo korist. Vinko predvideva torej neko povsem novo situacijo, do katere pa do kraja izrazito ni nikoli prišlo; v odločilnih krogih Zahoda tudi ni bilo resnega namena, da bi prišlo. Je bila preveč tvegana - za ves svet; tudi pred tem, ko se je Sovjetom posrečilo izdelati atomsko bombo.

Zahod se je držal tudi nekaterih etičnih pravil - kakor še danes -, ki pa jih Vinko in DJ nista priznavala: da bi bilo nefair in skoraj zločinsko bivšemu zavezniku, ki je pretil toliko krvi v boju z Nemci, napovedati vojno; mu zasaditi - recimo z atomskim orožjem - nož v hrbet. Zahod si ni delal iluzij, da si Rusi ne bi želeli zmage nad njim. Vendar se - kot pravi etik - ni pustil opredeliti po - slabih - nagnjenjih nasprotnika, medtem ko je DJ vse preveč posnemal Partijo. To je bila gotovo njegova osnovna napaka: da je prešel v kontrarevolucijo. Medtem ko je Zahod ostajal zvest svojim načelom, ne glede na to, kaj misli in počne tekmeč. Zahod je bil suveren, medtem ko DJ ne. DJ se je pustil potegniti v državljansko vojno in je vračal milo za drago. Ne pravim, da tega Zahod ni v ničemer počel; recimo z letalskimi napadi in bombardiranjem civilnega prebivalstva v Dresdnu itn. Gre za osnovno držo.

DJu ni bilo treba biti fair s Sovjeti-Jugoslovani, saj mu ti ne le da niso v ničemer pomagali - sam se ni boril zoper nacizem -, ampak so bili ves čas njegov glavni sovražnik. Temeljni položaj obeh - DJ in Zahoda - je bil različen: tako zgodovinsko kot strukturalno. DJ je bolj težil k varianti Salazarjeve Portugalske ali Francove Španije kot k zahodni demokraciji ameriškega tipa. To še danes odklanja, sem že navajal Ocvirka in druge, ki očitajo Zahodu, da se ne formira predvsem na bazi antikomunizma, ki je, kot je Gaber dobro opazil, novi totalitarizem.

Ameriška ustava sicer izhaja od Boga, a ne daje nobeni Cerkvi prednosti v državi-družbi, v šolstvu itn., ravno nasprotno kot terja slovenska ZKC na osnovi tradicije in samoumevnega prepričanja, da ima le ona Prav. Totalitizirajoči ideologi SKS očitajo Partiji prakso, ki bi jo morala storiti že predvojna liberalna slovenska oblast, če bi takšna bila: ločitev Cerkve od države; očitajo, da je povojna država vnesla zgolj civilno državna merila v družbo, recimo, da pri vpisu v šole ni potrebno imeti krstnega lista, na katerem so zabeleženi zakramenti, ki jih je dijak prejel itn. Ta postopek, na katerem temelji Zahod (verski mir in verska enakopravnost, sploh bistvo CD), se zdi ideologom SKC negativen. Stranka ali Cerkev, ki kaj takšnega zastopa - tudi predlog, naj izpade iz predloga ustave ločitev Cerkve od države -,

sodi ne le v predkoncilsko obdobje, ampak je izrazito anticivilistična. Njen zgled je platforma župnikov iz **Grče** in **Hlapcev**.

Zato je bilo Zahodu takoj jasno, da skuša DJ Zahod izkoristiti: uporabiti za namen, ki ni bil njegov. Res da bi dal po vojni DJ v prvi plan strankarski model, s Krekom, kot je dal med vojno nacističnega z Rupnikom; drugi za DJ ni bil bistven. Oba sta bila le sredstvo za zmago vladavine tretjega: SKS oz. ZKC, vódene v Tomčevem duhu. Ne verjamem, da je bil ta(k) klerikalni duh in njegova realizacija v politični praksi Churchillu ali Rooseveltu simpatičen. Oba sta mnogo bolj občudovala balkanskega bojevitega duha hajduštva, gverilstva, ki ga je v njunih očeh zastopal Tito, ne pa Mihajlović; beri Topalovićeve medvojne spomine, kakšen je bil odnos med Mihajlovićem in zavezniškimi misijami: skrajno slab. Misije mu niso mogle odpustiti njegovega načelnega opuščanja boja zoper Nemce.

Vinko ponavlja - ne da bi vedel? - gesla, ki jih je širil nacizem; tudi s propagando v Sloveniji: da stoji nacistična Nemčija na braniku Evrope in Kulture zoper boljševisko barbarstvo, ki ga Zahod - slepo - podpira. Ne da bi jaz zagovarjal stalinistično barbarstvo; desetletja se aktivno borim zoper njega. Partija je imela mene za svojega sovražnika, zato me je enkrat odstranila z univerze, trikrat pa mi preprečila, da bi postal na nji profesor, medtem ko je imela Capudra in njemu podobne za svoje relativno pokorne sodelavce; pot do univerzitetnih mest jim je nazadnje celo omogočila. Takšnih primerov je vse polno. V javnost sem plasiral izraz lumpenacionalizem itn. Capudri so postali - javno - kritični do Partije in sistema šele pred kratkim; prej so bili v najboljšem primeru pripombarji. Zato imam moralno pravico presojudati, kot počnem; in trditi, da sodelovanje z nemškimi nacisti - in italijanskimi fašisti - nikakor ni bila obramba Evrope kot kulturne, civilne, demokratične, etične.

Trditi, da velja enačba: DJ - nacizem - Rupnik - uničevalna taborišča - Balantič - Krek - SKS itn. je demagoška, krivična, ne diferencira, je neznanstvena. A enako malo vredna je platforma, na kateri temelji celotna današnja politika stranke KD in ZKC in njenih teologov-ideologov, ki delajo enačbo: Komunizem - Gulag - PJ - slovenski pisatelji ne le med vojno, ampak tudi po vojni - Bor - Primož Kozak - Zihel - Perspektive - Kocbek - Zupan itn. Velike dele tega gesla zagovarjajo Rebula pa Ocvirk itn.; če ne eksplicite pa implicite: češ, kdor ni - še danes - antikomunist, objektivno podpira sovražno stran, Partijo; tako mi je v pismu napisal eden vodilnih kulturnikov današnje SKS.

V analizi **Vstajenja** sem sledil razsvetljenskim momentom, ki so izhajali iz PJa, se obrnili zoper Partijo, a ne zoper PJ, kot se zoper tega niso ne Kocbek ne Zupan ne Primož Kozak. Zahtevo po diferencirani analizi sveta sem dokumentiral z analizo razlik v posameznem socialno kritičnem sklopu. Gesla, kot so antifazišizem ali antikomunizem in ki so nastala predvsem iz potrebe po vojaški orientaciji, po zbiranju fizičnih sil za boj zoper neko nevarnost, so kaj malo uporabljiva za civilno življenje, za mirne čase, razen če avtorji teh gesel nameravajo mirni čas spet spremeniti v vojnega; recimo z obnovo svete vojne, kamor silita ne le duhovnika Malenšek in Ocvirk, ampak danes očitno številni. Platforma neke družbe, ki se utemeljuje na anti, je nerazvita in v slabem pomenu srednjeveška: uperjena zoper hudiča. Zoper hudiča, ki je zbirno ime za vse, kar nekemu ni všeč. Tu se neha vsaka analiza; brez diferencirajoče analize pa je vsaka evropska kultura zaman.

Kaj si je mislil nacizem pod obrambo evropske kulture, je pač druga stvar, gotovo ne obrambo dela bratov Mannov, ki jih je zažigal; in ne Kafke, Mosesa Mendelsohna, Brechta, Mahlerja, Prousta. Tudi DJ ne kot obrambo del Prežiha,

Miška Kranjca, Lojza Kraigherja itn., ki jih ne le da ni propagiral, ampak hudo odklanjal kot izrojena. Kulturo, kakor si predstavljam sam v duhu koncilske krščanske širine, sestavljajo vse smeri; in to kot pahljača od desne do leve, ne pa le samomorivsko razmerje dveh sovražnih ekskluzivnih sil, ki se borita, katera bo zmagala in drugo povsem uničila, vse, kar je vmes med njima, pa zradirala. Takšna drža izhaja iz Jeločnikovega **Vstajenja**, tudi iz medvojnega Jeločnika, ne pa iz Hribovska. Kot izhaja iz medvojnega Seliškarja in povojnega Torkarja iz **Gospoda Ponikvarja**, ne pa iz Torkarja **Pisane žoge** in ne iz Ferda ali Juša Kozaka.

Vinko ne zastopa kulture. Vinko je preprost fant, predvsem vojak, ki pa je že temeljno zideologiziran. Ideologizacija DJa je sicer - kot zmerom - sledila ideologizaciji, ki jo je nad sabo in slovenstvom izvajala Partija, a je sledila fanatično. Vinko se sicer bori predvsem za svoj dom, kot so se vsi vaški stražarji, a ima v začetku 1945 že tudi drugačne nazore; ne le prepričanja, da je treba obraniti domačo vas, vse drugo pa poštenega - ponižnega, skromnega, nesuverenega - Slovenca ne zanima. Vinko prav tako zagovarja domobrantsko izbiro, kot Zupanovi junaki - predvsem v skečih **Punt** itn. - ali Borovi v dramah partizansko. Tudi tu vidimo, do kakšne stopnje je prišla totalitar(istič)na ideologizacija na obeh slovenskih polih; do kakšne politizacije ideološkega tipa. Ta tip SKS - KD, ZKC, če upoštevam javna stališča Ocvirka, Juhanta, Štuhca, Grila itn. - obnavlja. Ni še prebolela Vinkove smrti; kar je človeško razumljivo, ne pa intelektualno in socialno. 1992 ni mogoče nadaljevati Slovenije iz začetka maja 1945, kot si omenjeni in drugi - RCS itn. - želijo.

Ne pozabimo, da je Vombergar do tega tipa družbovanja kritičen. Ne pravi sicer, da je politiziranje napačno; a kaže, kako vodi pri Vinku - očitno pa tudi pri njegovih tovariših, ki so ostali v roških jamah - v samoslepilo.

12

Vinko svoj zagovor zamisli, da čakajo Angloamerikanci domobrante kot zaveznike, nadaljuje: "In dobro vedo, da smo mi stali na mrtvi straži pred vhodom v njihovo hišo. Zato smo si zavezniki - ne po kaki pismeni pogodbi, pač pa po ideji - po skupni nevarnosti za svobodo."

Tudi to izvajanje je skrajnje vprašljivo. Kot sem že zapisal, Angloamerikanci nikakor niso mogli uvideti, da bi DJ kot pomožne policijske čete SS stražile Zahod; takšno prepričanje je nesmiselno. Prav zato je podatek o sodelovanju DJa z nacističnimi Nemci - a ta podatek je osnova za razumevanje in zgodovino DJa - med SPĖ in SKS tako neprijeten; zato ga v svojih publikacijah tako rekoč ne omenjajo ali pa v povsem drugih zvezah skupnega boja - obrambe - zoper komunizem, ki je osnovno agresivno zlo. Tudi to ni v skladu z dejstvi, kajti napadel je Hitler, ne Stalin. (Neodvisno od agresorske ideologije internacionalnega leninizma-stalinizma.)

Treba je razločevati dejstva, ravni. Ideologizacija pomeni ravno to: brisanje razločkov in dejstev, spravljanje vsega na en sam imenovalec, na eno samo Idejo, ki odloča; dejstva so zanemarljiva. To ni evropska pluralistična ideja CD, ki temelji na empirični analizi. Kršil jo je že Marx, ki je enostransko razumel Hegla; kršijo jo enako ideologi DJa, tudi Tomec in Ehrlich. Radikalno poenotevanje razlik vodi v

tisto, kar ogroža evropsko kulturo in način življenja. Zato ni čudno, da so današnji ideologi-teologi SKS (Ocvirk) tako kritični do Zahoda.

Sodelovanje z nacizmom-okupatorji je za DJ - SPE, SKS - slepa pega: poškodba zgodovinsko strukturalnega značaja, ki je ni zmožen pozdraviti. Kakor koli namreč obrača, to dejstvo ostane. Ko se je sodelovanje dogajalo, zavesti o nevarnosti - usodnosti - tega dejstva ni bilo; ali pa je bila mnogo premajhna. Velik del krivde za takšno ravnanje oz. za razlago takšnega ravnanja - kolaboracije - kot upravičenega ima ravno totalitarna ideologizacija, ki je merila stvarnost ob željah, te pa istila z vrednotami, načeli, predvsem katoliškimi; v tem pomenu je ideologizacija negacija kritične analitike. "Ideja", da so DJ in Angloamerikanci globoko povezani glede na Svobodo ipd., je fantazma udov DJa. Ker je ta fantazma spremenjena v načelo-resnico, ji ni sledilo le napačno zaupanje v ravnanje Angležev, ampak zavest, da so jih Angleži izdali, ko so jih vrnil PJu. Angleži so res zagrešili nekaj, kar ni skladno z njihovimi vrednotami: nebranjene ljudi so prepustili sicer zavezniku, a nepredstavljivo grozotnemu barbaru, ki jih je brez sodbe in diferenciranja pobil; to svojo odločitev so kasneje gotovo obžalovali. Vendar je šlo za to, da je krivec PJ oz. točneje vrh Partije, ki je mimo PJa kot konkretnih ljudi sklenil to likvidacijo, ne pa, da bi se čutili kot krivci Angleži. Da so domobranci vrnil Jugoslovanom, je ostalo za njih - do danes - pravilno dejanje; nepravilno je bilo le ravnanje Jugoslavije. Da pa bi morali biti domobranci nekako kaznovani, je bilo za Angleže zunaj dvoma.

Tako je še dodatno utemeljeno tragično samoslepilo DJa in Vinka, iz katerega sledi katastrofa za Vinka in za tisoče domobrancev kot konkretnih živih PO. In za vso slovensko zgodovino, ki se zlepa ne bo osvobodila te strahotne hipoteke. Kot je za DJ slepa pega kolaboracija z nacističnimi Nemci, je za PJ slepa pega omenjeni množični pomor. Šele ko se bosta obe strani povsem zavedeli teh slepih peg - poškodb, zločinov -, bosta sposobni za normalno življenje in sodelovanje v CD. Kajti šele tedaj bosta odkrili, da sta takšni kot vsi drugi; da imata vsaka v nečem prav, v drugem pa narobe; da sta v nečem herojski, pošteni, sijajni, v drugem pa zločinski, neupravičeni, ničvredni; da sta zgolj človeški, ne pa zastopnici idealnih terjatev, pravic.

Tako SKS kot Partija sta le dve socialni grupi, ki nastajata empirično v zgodovini; marsikaj sta prevzeli nase - tudi ZKC -, marsikaj izpeljali - izjemno kulturno in gospodarsko, socialno in moralno delo ZKC od začetkov, posebno pa še od 18. stoletja naprej itn., a v marsičem hudo grešili. Katera je od njiju boljša, pa je prestižno vprašanje, ki ga zastavljata le sami kot tekmici, kot strahotno ambiciozni sili, ki bi radi totalitarno pokrili ves slovenski prostor. Upam, da bo po zlomu Partije kmalu doživela notranji zlom tudi politično zastarela orientacija SKS.

Drame, kot je **Razval**, k taki rešitvi pomagajo. Celo drame, kot je **Vstajenje**, saj na ta ali oni način razkrivajo resnico; celo nehote. Najslabše je nadaljevanje ideologizacije, v kar je padla današnja SKS in kar tako podpihujejo Ocvirki, Rebule itn. Zoper sodobni liberalni nevtralizem, ki vodi v depersonalizacijo, se ni mogoče boriti z obnovljeno in okrepljeno ideologizacijo, saj je prav takšna depersonalizacija, ampak le z versko novo evangelizacijo. Ta pa se od predkoncilске politično državne ZKC, kakršno propagirajo Juhanti, razlikuje kot noč in dan.

Vinkove fantazme-želje z navedenimi stavki še niso končane. Nadaljuje, ko prepričuje ženo - mar prepričuje v resnici sebe? "Kaj misliš, da bodo - Angloamerikanci - pozabili naših žrtev in boja, pojmovanega naposled tudi za

njihove interese v tem delu sveta?" Sklicevanje na žrtve je dvorezna stvar. Tisti, ki se žrtvuje, ceni svoje žrtve zelo visoko; drugi, ki so mu te žrtve v škodo, jih ima za malovredne, celo zločinske. Boj zoper PJ, v katerem so bili domobranci 1944 in 45 nemalo uspešni, je pomenil za Angloamerikance škodo, ki so jo utrpeli zavezniki; Jugoslovanska armada se je borila prav tedaj na sremski fronti zoper Nemce, slovenski partizani so bili del JA. Angleži niso pozabili domobranskega boja, vendar so ga razlagali DJu v škodo.

Danes se človek sprašuje, kako je mogoče, da je DJ ocenjeval položaj in odnose tako subjektivno, tako nerealno. Odgovor je en sam, utemelji ga tragedija. Le tragedija kot temeljen odnos do sveta, kot nekaj, kar ni ne filozofija ne vera - prav to samobitnost tragedije je vse življenje zastopal in razvijal Mrak, tudi v tem je njegova edinstvena zasluga -, lahko smiselno razloži problem. Kajti ne gre le za psihološko pomoto, ta bi sodila v psihologijo, ne za vojaško zgrešeno oceno, ta bi sodila v vojno znanost, ne za politično zmoto, ta sodi v politologijo ali v katero koli drugo znanost. Gre za mnogo bolj usodno - bistveno - razsežnost bivanja. Ne gre za empirično smrt toliko tisočev, za nenadane politike itn. Gre za sam ustroj človeka-sveta. Človek kot tak je nagnjen k samoslepilom. Po eni strani ga dvigajo v nebo, motivirajo za izjemna herojska in pomembna dejanja; obenem in nazadnje - pa ga - zapeljejo v katastrofo. Mrak je to pokazal na primeru francoske revolucije, najprej **Marata**, nato **Robespiera**; tudi **Chéniera** in **Mirabeaua**. Na začetku vojne je napisal **Rdečega Logana**, tragedijo slepila, prevelikega zaupanja (Logana v Angleže).

DJ bi moral brati Mraka, ne le Tomca. Tomec tragedije ni maral, ker je spodnašala njegova načela-iluzije. Mraka ni nihče maral, ker je sredi vojne, tj. tedaj, ko sta oba tekmujoča tabora plamenela od samozaupanja v Zgodovino in Boga, kazal, kaj v resnici to zaupanje pomeni, razkrinkoval ga je. Oba tabora sta hotela imeti akcijski program in samo akcijo; v tem sta bila oba pomembna in velika. Delala sta zgodovino. Mrak je ni delal; jo je pa - in človekovo naravo - razumel in razlagal. Med Mrakom in Kidričem (v manjši meri Rupnikom) je bistvena razlika. Eden se zaveda, kam pelje aktivizem, posebno tak, ki ne prizna nobenih mej; zato se umakne v kritično distanco do vsega. Je moč uma in nemoč prakse. Drugi voli moč dejanja, veruje le v meč, ki preseka gordijski voz. Vnaša v svet zmedo in zlo, a ta svet sploh ne funkcionira drugače kot skozi akcije, ki se napajajo pri samoslepilih, skozi spoznanja, ki sledijo razočaranjem in polomom. Tudi Mrak ni prihajal do svojih - treznih, a tragičnih - spoznanj drugače kot skozi izkušnje lastnih iluzij in raztrganj sanj-pričakovanj. Mrak in Kidrič, tragedični modrec in poblazneli akter, tvorita dva pola iste zgodbe, v katero smo ljudje ne le vmešani, ampak je osnovna struktura našega obstoja.

Koristno je vedeti, da sta si bila podobna - skoraj istovetna - PJ in DJ tudi v njuni ambicioznosti, v njunem prepričanju, da delata nekaj svetovno zgodovinsko izjemnega, pomembnega, odločilnega. Da tako misli PJ, je znano, saj je izhajal iz Marxove revolucionarne misli o izdelavi popolnoma Novega sveta in Novega človeka. DJ v tem sicer ni tako radikalen, saj vrača starega človeka-svet - **Vrnitev** -, tj. vrnitev v svet gorske kmetije, kakršen je bil pred vdorom partizanov vanj (nemški vdor ni tematiziran, je slepa pega), oz. Novi človek je pojmovan v versko prenovitvenem duhu Pavlovih pisem. Pa vendar - Vinko: "Boj, ki smo ga mi začeli, bodo morali zdaj, hočeš nočeš, oni nadaljevati." (Oni so Angloamerikanci.)

Izjava je presenetljiva, edinstvena. Kaže, da se je DJ imel za svetovnega začetnika boja zoper komunizem; ta boj je pojmovan kot sveta vojna, glej

Debeljakovo **Mašo**. Ozadje te izjave je prepričanje, da so se Angloamerikanci dozdej motili, ker so sodelovali s Sovjeti v boju zoper nemške naciste. Svetovna vojna bi se morala odvijati drugače: blok angloameriškega Zahoda skupaj z Osjo zoper komunizem.

Da je takšna varianta obstajala tudi v zamisli nekaterih v Vatikanu, sledi iz tega, da je bil nacizem s te strani manj ostro obsojan od komunizma, fašizem - da ne govorim o frankizmu - pa sploh ne obsojan. To varianta-smer danes nadaljuje vladajoča politično ideološka smer v ZKC-SKS; nanjo kaže recimo že omenjeni Ocvirkov esej, ki izhaja iz trditve-ocene, da je komunizem hujši zločin zoper človeštvo kot nacizem. Glede na tradicionalno kazuistiko - casus versus casus - bi si bilo mogoče ali treba, tako si želi ta stran, predstavljati skupni boj Zahoda, ki je vprašljiv zaradi mnogočesa, tudi zaradi svojega liberalizma, in nacizma, ki je sicer tudi vprašljiv zaradi svojega negativnega odnosa do KC, a ima vseeno pozitivne prvine, recimo model totalnega poenotenja Naroda, ki preprečuje pluralistično liberalizacijo družbe.

Preganjanje duhovnikov, ki ga je Nemčija zagrešila, še preden se je pojavil partizanski upor in torej ni bilo reakcija na izzivanje, represalija, je za DJ skoraj tudi slepa pega. Kot da ločijo dva nemška nacizma: tistega na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, ko raznarodijo in dekristjanizirajo Slovenijo - o tem DJ bolj ali manj molči -, in tistega od jeseni 1943 naprej, ki je pomagal SKS-DJ, da preživita, ker sta stopila na njegovo stran; omogočal jima je avtonomijo itn. Zanašanje na to, da bi bil nemški nacizem po zmagoviti vojni do Slovencev dobrotljiv, če bi bili ti nacistični, in naklonjen celo KC, če bi ta sodelovala - in je sodelovala - z nemškim nacizmom, je izhajalo iz tega, da je DJ poudarjeno spregledoval zločinski, nasilni, zoperslovenski, zoperkrščanski značaj nemškega nacizma, tj. njegove prve faze na Slovenskem.

Vinkova - DJ - ideja je, da bodo morali zdaj Angloamerikanci ponovno oborožiti poražene Nemce, pustiti domobrancem orožje, in obe skupini povesti v boj zoper Komunizem, s čimer bi se nadaljevalo zavezništvo, kakršno je bilo značilno za medvojno Slovenijo med DJ in nemškim nacizmom oz. italijanskim fašizmom. DJ vidi sebe v vlogi kreatorja te nove koalicije ali fronte. Kar se kaže kritičnemu očesu kot nenehno zakasnelo reagiranje, kot neemancipiranost, kot umikanje iz konfrontacije, razloži zdaj Vinko kot zavestno strategijo, kot model akcije, le da bi prejšnje nacistično vodstvo-pobudo v tej akciji prevzeli zdaj Angloamerikanci. DJ bi bil sicer empirično navidez zmerom le pomočnik, ker nas je pač Slovencev premalo. V resnici pa bi bil - je - že od začetka vojne teoretični utemeljitelj takšne antikomunistične zveze.

Tudi Natlačénovo pot k Nemcem v začetku vojne je treba gledati kot željo, da Nemci dopustijo ustanovitev nekakšne vazalne slovenske države po modelu Slovaške ali Hrvaške, Paveličeve ali Tisove, in sodelovanje z italijanskim fašizmom, ki se je začelo že v začetku vojne (prek konzulte). Ideja je torej na eni ravni svetovna. Kot je hotela tretja internacionala zrušiti kapitalizem, buržoazijo oz. vse sisteme, v katerih ni - in ne bi - vladal sovjetski komunizem, tako je skušal DJ - vsaj v tem svojem krogu in zamisli - zrušiti komunizem, kjer koli bi se ta pojavil; nato pa seveda tudi nacizem in vse, kar bi bilo na poti imperialno etatistični predkoncilski zasnovi konstantinske KC kot popolne oblastnice na tem svetu.

Sam si še pred dobrim letom dni nisem mogel predstavljati, da je mogoče obuditi takšno - zoperkrščansko - idejo; da jo bo obudila ravno SKS in slovenska ZKC. In to v svetu, v katerem je komunizem propadel. Ali gre za popolno fantazmo,

za prestop v preteklost na način patološke blodnje; ali pa za boj zoper CD, v katero je prešel tudi - sam v sebi razkrojeni, avtokritični - komunizem. V tem zadnjem primeru je jasno tudi ozadje Vinkovih izjav: totalitarna klerikalna ZKC uporablja zdaj nemške naciste zdaj zahodne liberalce za to, da se znebi komunizma kot svojega glavnega tekmeca-nevarnosti; nato pa bo obračunala tudi z liberalizmom. Medtem ko v vmesni fazi računa s tem, da bo Zahod likvidiral nemške naciste; in se bo sama otresla tudi nepotrebno ekstremnih slovenskih nacistov, če ne bodo prešli v SKS. Najbrž bi prešel vanjo tudi Rupnik, saj slovenski nacizem ni bil tako antikatališki oz. antikrščanski, kakor je bil nemški; narobe, bil je spoj nacizma s klerikalizmom, v bistvu klerofašizem. To kaže tudi obojnost Jeločnikovih dram: pogansko nacističnega **Vstajenja** in klerikalne **Čno samo je potrebno**.

Kar se je skazalo za najhujšo slepoto in polom DJa, je DJ še v začetku maja 1945 gledal kot svojo največjo prednost. Sodelovanje z nemškim nacizmom je pomagalo uničiti komunizem - PJ - v eni fazi, sodelovanje z angloameriškim liberalnim Zahodom ga bo pomagalo uničiti v drugi, v naslednji fazi. Ostalo bo le še delo v tretji fazi: uničenje zahodnega liberalizma. Načrt je bil res logičen, v Tomčevem duhu radikalen, jasen, načelen. A je temeljil na predpostavkah, ki jim je manjkala realiteta; kot temelji na fikciji obnova tega načrta danes.

Vombergar se tega zaveda; zato daje v usta Rezki, Vinkovi ženi, nenehno takšne besede, ki izražajo dvom in skepso v Vinkovo preveliko navdušenje; Rezka: "Bojim se, Vinko, da presojaš položaj - da ga vsi presojava - preveč po svojih željah. Mar je velikim za našo usodo." Ob nekem drugem Vinkovem navduše(va)nju doda avtor didaskalijo: Rezka: "žalostno povesi glavo; iz njenih besed zveni dvom. 'Bog te usliši, Vinko!'" Ali: "A bi bilo res tako", kot slikaš, Vinko, položaj. In: "Morda res prečno gledam". Ali: "Bojim se, da se motiš. Zavezniki" Amerikancem so "Sovjeti, a Sovjeti so s partizani." Vinko na vse te - zelo stvarne - pripombe le odmahne: "Sovražna propaganda!"

Vinko misli enako kot pripadnik nasprotne strani: "Na trenutke, ko z zmagoslavjem in cvetjem na puškah in čepicah privriskamo čez gore!" Celo moment "gor" je zraven; DJ bo prišel s hribov, dobil še tisti element romantike, ki ga dozdaj ni imel, ker se je zadrževal v mestih, kjer so bili gospodarji Italijani-Nemci, oz. v utrjenih postojankah, **Napad**. Gore so znamenje svobode, gverile: tiste, ki jo je zagovarjal Finžgar v **Naši krvi** in Jurčič v svojem **Tugomerju**.

Prvina svobode, ki je postala po - izgubljeni - vojni tako pomembna (**Vstajenje**), saj je bila desna SKS zaslužnjena, je bila med vojno potisnjena ob stran. Predkoncilski KC svoboda ni važna; nasprotno. Allelonomija in svoboda se skoraj izključujeta. Svoboda vodi v greh: Sicer pa je izraz - pojem - svoboda zelo pripraven za najrazličnejše manipulacije in čustva; vanj dajemo, kar se nam poljubi. Za Vinka je svoboda stanje, v katerem bo vladal DJ, kot je bila svoboda za PJ stanje, v katerem bo vladal on; za PJ je imela svoboda še bistveno večji pomen, ker se je oblikoval kot NOB. Ta osvobojevalni moment na strani DJa manjka; DJ ni niti poskušal osvoboditi Slovenijo tujcev in okupatorjev; niti septembra 1943, ko je Italija kapitulirala. DJ - vaške straže itn. - se je zabarikadiriral na Turjak, ni imel ambicije zasesti celotne Slovenije, vzpostaviti v nji svojo oblast, ki bi bila vsaj glede polpretekle italijanske oblasti nova svoboda. Ta aktivno povezovalno osvobojevalni moment ni bil navzoč v mentaliteti vaških straž. Te so na Turjaku čakale; na koga? Le na Angleže? Ali tudi že na Nemce? Nemce so dočakale; brez šoka, pohujšanja, težav. Nasprotno; v najkrajšem času so strankarski voditelji in

ZKC z Rožmanom na čelu sklenili naprositi Rupnika, naj nadaljuje s svojo dotedanjo vlogo, le da pri drugi oblasti; naj prevzame osebno odgovornost za novo - bolj aktivno - pronemško orientacijo DJa. Prav hitro nato se je ustanovilo domobranstvo kot vojska; kar priča, da je bila stvar že pripravljena in psihološko zrela.

Ni bilo alternativnih idej; recimo tiste, ki bi zgodovino oblikovala drugače, a tudi rešila kasneje pobitih desettisoč domobrancev oz. vsaj velik del te množice. A da bi šel DJ v hribe kot alternativen PJu: kot nosivec narodne revolucije, čisto domovinsko nacionalne v nasprotju s komunistično, ki je imela močno nadnacionalno internacionalni(isti)čno primes? Še tisto, kar je dozdaj skušalo biti v hribih kot nekomunistično ali antikomunistično gibanje - ti. plava grada -, je po tragediji na Grčaricah opustilo misel na boj na dveh frontah, zoper Nemce in partizane; in se je priključilo domobranstvu pod nemško komando.

To pomeni, da je aktivno emancipacijski narodno državotvorni element v DJu povsem odpovedal. Da se je vse osredotočilo okrog vprašanja: kako preživeti pred agresijo komunizma; kako se preoblikovati v uspešno antikomunistično vojsko; a je bila ta linija že prej osnovna. MVAC - vaške straže - ima uradno naslov: Milizia volontaria anticomunistica. Nemška ponudba se je zdela voditeljem DJa bistveno sprejemljivejša - ali edino sprejemljiva - od odhoda v nove - drugačne - partizane. Odhod v te tudi ni bil zamišljen maja 1945; ampak le odhod pod angloameriško vojaško zaščito, pod novo zunanjo oblast, medtem ko je bila ves čas prednost PJa, da se je boril v imenu ljudstva, naroda, nobene konkretne dozdaj znane oblasti, ki bi revolucionarno gibanje ščitila; sporazum Tito - Šubašić je prišel šele 1944; do tedaj je šlo v PJu za izvirno gibanje, ki je bilo na začetkih celo zelo slovensko, čeprav ne samoslovensko ali zgoljslovensko.

Junak, kakršnega si je zamislil Jeločnik, je bil vsaj po eni strani bistveno bližji OF partizanstvu kot DJu, saj je bila OF bistveno bolj v neposredni zvezi z Naravo, s Svobodo gozdov, z izvirno slovensko akcijo. Nekaj tega je DJ - kot SPE - dobil po vojni, saj je postal begunec; vendar ne dovolj. Deloma je bil v taboriščih, kar bi bila - vsaj relativna - paralela s tistimi Slovenci, ki so se med vojno znašli v italijanskih in nemških taboriščih, torej zunaj direktnega boja-vojne (in jih je zato PJ zaničeval, odrival, jim ne priznaval prave vloge v osvobodilnem procesu). Deloma pa je, po izselitvi v Argentino, gros DJa živel že kot normalen državljanski element v tuji državi, ki ga je gostoljubno sprejela; v kateri je sicer moral začeti od začetka, garal je, trpel, a enako kot vsi drugi državljani, ki niso bili posestniki določenih gmotnih dobrin. Ta položaj SPE je bil v temelju različen od položaja PJa med vojno, posebno v prvih letih, ko se člani OF niso imeli kam zateči. Člane DJa je varovala v Ljubljani in postojankah-mestih domobrantska vojska in politična policija plus Nemci. Člani OF so res živeli svobodno; nikjer niso imeli kritja; šele 1944 so bili deloma evakuirani v zavezniški Bari. Oni in ne člani DJa.

Svoboda je torej pojem, ki je pristen šele tedaj, če se zanj mnogo žrtvuje; če ni toliko - pravno, vojaško itn. zagotovljeno - stanje, ampak proces osvobajanja, praksa iz nujne potrebe, iz položaja, v katerem je silno odvzemana, tlačena. A stanje v ljubljanski pokrajini 1941-43, da ne govorim o slovenskih deželah, priključenih Rajhu, je bilo kar se da daleč od tistega ideala, za katerega se danes tako retorično zavzemajo dediči DJa, a je bil mnogo bolj akcijsko vodilo PJa: od samostojne Slovenije, v kateri ne bi vladal noben okupator; a tudi od takšne, v kateri bi si volilo oblast ljudstvo samo, kar je milenaristični moment, ki se je v praksi povsem ponesrežil, pokazal se je kot diktatura Partije. Karikaturalno je, če danes SKS poudarja prav ta moment in v nasprotju s pravno državo in CD, ki je

oblastno opredeljena po strankah, po deležu strank v državnem parlamentu, terja takšno stanje recimo v šoli - Snaj -, v katerem bi odločalo ljudstvo samo, volja staršev; ta pa je, tokrat, pojmovana kot volja katoliških staršev in ti kot edini pristni predstavniki slovenskega ljudstva-Naroda. Ostali so komunisti, ostanki komunistov in njihovi podrepniki, pomagači, naj uporabim frazeologijo iz partijskih časov, ko je bila tudi edinole Partija ljudstvo-Narod, ostali pa le toliko, kolikor so bili Partiji pokorni, z njo v skladu.

Tudi v tem segmentu današnja SKS posnema preteklo Partijo: tisto, ki je danes že spomin; kajti današnja Partija se je očitno nekaj naučila iz lastne zmote (če ne iz zločina). Realno pristaja na CD, saj izkustveno ve, da milenaristična sanja, za katero je žrtvovala toliko ljudi, svojih in tujih, ni uresničljiva. Na osnovi česa sanja SKS, da vendar je - v katoliški različici - uresničljiva, danes, sredi civilne Evrope in pod koncilskim papežem, z Rahnerjevo in ne več Ušeničnikovo teologijo? Bo začela po volitvah še bolj poudarjati ločitev realnih Slovencev na pravo ljudstvo in izdajavce?

Za izdajavce so bile razglašene že vse stranke, od Ruplove do Pučnikove, ki niso smatrale več za strankarsko oportuno sodelovati s Peterletom oz. s KD. SKS strankam ni priznala pravice do strankarske presoje glede na koristi, kar je osnova parlamentarne demokracije. Njihove odločitve je presojala glede na merila, ki jih je določila sama; ki so bila v skladu z njenimi koristmi, vendar ideološko razglašenimi za edino resnične vrednote. Očitno SKS - KD in njeni zavezniki - ni razumela in še ne razume bistva parlamentarne demokracije: da v nji ni izdajavcev, absolutnih etičnih načel itn, ampak delovanje po koristih in pogodbah, po pravu in po igri moči. Tudi odtod težnja po reetizaciji slovenstva: etizacija - krščanski etos - tu pomeni vzpostavitev meril, ki jih določa SKS kot tista, ki je na edino pravi, tj. božji strani.

Pri tem se SKS sploh ne zaveda, da z Bogom manipulira; da Bog nikjer ni določil SKS za svoje ljudstvo; niti koncilski KC nobene stranke ne. Koncilski Bog ni empirični bog državnih koristi, strankarskih, grupnih; niti narodnih. Ni nosivec allelonomične etike. O tem govorim v teh razpravah kar naprej. Gre za dve povsem različni pojmovanji - krščanskega - Boga. Kot je mogel reči Newman, da sta s kardinalom Manningom v dveh različnih Cerkvah, morem reči tudi jaz, ko gledam, v kakšni Cerkvi so ACS et consortes.

13

Ves čas govorim o pomanjkanju čuta za realiteto pri DJu. Vinko pravi celo: "Pravih bojev je vendarle že konec. Kvečjemu še kaka majhna praska pod ljubeljem." Bojev res ni bilo veliko; čeprav so se bili, bitka na dravskem mostu itn. Sledila je katastrofa, ki si je noben ud DJa ni mogel niti zamisliti: vrnitev razoroženega moštva v domovino v zastraženih vagonih. A to ta hip ni bistveno. Vinko misli, da je konec bojev, ker je tu že zmaga DJ. Ta zmaga bo sledila, "ko se združimo z zavezniki". O tem govori še več; ker gre za izjemno pomembno - čeprav le literarno - pričevanje (a prav takšna literarna so globlja od zgolj empirično političnih), naj ga navedem. Vinko takole razlaga svojo vizijo svetovne zgodovine:

"Ne bo se zgodilo prvič v zgodovini, ko bi se vojni zavezniki po zmagi nad skupnim sovražnikom ne spopadli za delež zmage."

Ta predpostavka temelji na skeptično ciničnem realizmu, ki je dejansko kar naprej druga - senčna - plat neodgovornega naivnega optimizma in iluzionizma DJa; primerna sredina med obema skrajnostma manjka. (DJ ni mogel najti ustreznega ravnotežja v sebi; kar naprej je pretiraval v eno in v drugo smer; zanašalo ga je. Kljub Tomčevi pedagogiki.) Ta realizem je bil v celoti v veljavi že 1941, ko je DJ puščal velike narode, da izbojujejo vojno tudi zanj; ko jih je puščal krvaveti. Drža ni ne moralna ne krščanska; tu povsem manjka pristna krščanska etika kot solidarnost z ogroženimi. Nadomešča jo skoraj podel račun. Tragično je - radikalen pravičnik bi mogel reči: tudi pravično -, da se je račun iztekkel najslabše prav za najhujše računarje, za tiste, ki so skušali čim manj tvegati.

S te plati je Junakovo - **Vstajenje** - tveganje simpatično. A povsem različno od likov, kakor je ude DJa oblikovala NOBD: Mirtiča, Ferleža itn. To gledanje na ude DJa - posebno pred oblikovanjem aktivnega domobranstva kot vojske - najbrž ni bilo povsem brez osnove. Dokumentira ga tudi drama Joža J. Lovrenčiča **Izdajalec**; obravnaval jo bom podrobno.

Zavezniki so se združili v obrambi pred skrajno agresivnim nacizmom-fašizmom. A tudi ta agresivnost nacizma-fašizma v SPED ni poudarjena; kot da je ni; kot da ima prav Hitlerjeva teza, da se Nemčija le brani pred napadom azijskega komunizma. Zdi se, da je prešlo mnogo več nacistične propagande v nezavedni intelektualno vrednostni fundus SPE, kot se zdi njenim članom oz. kot to - tudi sami sebi - priznavajo. Naj tu omenim tudi še zmerom navzoč antisemitizem v SPE, ki je realno povsem brez razloga. Prevaja ksenofobijo in gentilizem SPE. A je v osnovi relikv iz medvojnih časov, nekakšno sporazumevalno - identifikacijsko - retorično geslo, beseda-ton, po kateri se naši vohajo.

Vinko ne vidi pravega razloga, zaradi katerega so se združili v skupni boj Sovjeti in zahodnjaki, ker se ne zaveda - ali ne priznava - dovolj nevarnosti nacizma. Meni, da so se združili zaradi pohlepa: po pridobitvi čim večjega deleža razkosane Nemčije. Natančno tako je zadevo razlagal Hitler; obema zaveznikoma - torej tudi Zahodu - je odrekal moralno držo. Zahodu je pripisoval le pogoltnost po tuji zemlji, po denarju; označeval ga je za plutokracijo. Glej Kociprovo prvo **Svitanje**.

Tako gledati na celotno drugo svetovno vojno - pri tem pa niti ne obsojati nacizma in Nemcev - je nekaj, kar je v hudem razglasju z večinskimi pogledi Zahoda na stvar. Kajti tudi če obsojamo SovZa in Stalina - zaradi Gulaga itn. -, s tem ocena druge svetovne vojne ni umaknjena. S tem ni rečeno, da je Stalin samo stremel po svetovni nadvladi; da ni bil njegov boj zoper Hitlerja pravičen in da ni pri tem SovZ izjemno krvavela, tudi za dobro Zahoda in s tem vsega sveta, ki se ima za demokratičnega, skladnega z načeli človečanskih pravic itn. V tem - odločilnem vojaškem - pomenu je delovala komunistična SovZ kot močen element v obrambi svobodnega in polisnega sveta, ravno nasprotno kot hitlerjevska Nemčija. Tudi s te plati je teza Ocvirka itn. o tem, da je komunizem večji zločinec od nacizma, vprašljiva. Zahod mu je ne bo podprl.

Tudi Zahod je veliko žrtvoval; gmotno in v človeških življenjih, preden je zmagal; a je bil v vojno res potegnen, saj je predolgo odlašal z aktivno obrambo; ker se je predolgo zanašal, da je mogoče z nekaterimi odstopanji - Avstrija, Češka - mir na svetu ohraniti. Veliko mu je bilo do miru; seveda tudi zato, ker je imel v dotedanji svetovni ureditvi prvo besedo in bi jo vojna postavila na kocko. A mir ni

le mir dozdajšnjih gospodarjev, kot sta mislila nacizem in stalinizem - DJ se jima pridružuje, kar je paradokсно -, ampak je obenem tudi dobro samo na sebi, kajti vsaka revolucija ali sprememba sorazmerij sil v mednarodnih odnosih, ki se zgodi z vojno, terja strašne žrtve. Če pristanemo na to, da je človeško življenje samo na sebi vrednota, potem se je za vojno zmerom težko odločati, tudi če misliš, da se z mirnimi sredstvi krivice ne dajo popraviti.

DJ je bil na začetku izrazilo zoper vojno; Korošec s pristopom k trojnemu paktu, SKS z odobravanjem Chamberlainove politike. Vendar se je proti koncu vojne SKS odnos do vojne začel spreminjati. Na eni strani je DJ Slovenijo - razen delov Primorske in Bele krajine - skoraj očistil od partizanov in vse bolj vladal sam. Širil se je občutek o vojaški in siceršnji zmagi - premoči - DJa nad PJ. Takšna ocena o tem času prevladuje v SKS še zdaj, saj se še ali spet govori o tem, da je bila na strani DJa večina Slovencev; torej ne le pravi Slovenci, ampak tudi številčno pretežni; torej poleg etike matematika, empirija, račun. Prav zaradi tega občutka (pre)moči je DJ postajal agresiven, aktiven. Zazdelo se mu je, da mu vojna koristi: da bo vrnila njegovo oblast močnejšo, bolj totalno, kot je bila doslej.

Bi mogla jugoslovanska vojska - četniška, Mihajlovičeva - tako odstraniti slovensko domobransko, kot je partizanska jugoslovanska slovensko partizansko ali srbska slovensko avtonomijo 1918? Prav gotovo ne. Posebno zato ne, ker so bili četniki 1944-45 gostje v Sloveniji, zdesetkani, demoralizirani, pasivizirani, ob njih pa so bile še druge čete, ki bi jih nevtralizirale.

Predvidevanja so bila račun brez krčmarja. Četniki so si zamišljali še bolj iluzionističen scenarij: kako bodo likvidirali takorekoč vse Hrvate, ko bodo prišli na oblast. Razglasili bi jih za okupatorjeve pomagače, le sebe za zaveznike zaveznikov; najbrž bi v tej smeri poskušali likvidirati tudi domobrance. Na pomolu je bila nova državljanska vojna med različnimi skupinami-vojskami v Sloveniji, če bi te ne zasedla Titova armada. Ta je prinesla enotnost - deloma celo mir, mir z nadaljujočo se revolucijo - na račun svobode. Svoboda samostojne Slovenije z armadami različnih jugoslovanskih držav bi bila anarhija; DJ ni imel moči, da bi četnike itn. obvladal. Če pa bi jih obvladali Angloamerikanci, bi šlo za to, katera od skupin bi jim najbolje služila; katera bi se jim prikazala kot najbolj koristna. Vinkovo razmišljanje gre v tej smeri: dokazati - žal le sebi -, da so jim najbolj koristni domobranci.

Pred vojno je morala Koroščeva stranka voditi politiko v skladu deloma z liberalci, predvsem pa s srbsko generaliteto, dvorom, politiko. Bila je precej odvisna; od časa do časa iztisnjena od oblasti, njeni voditelji v konfinaciji, recimo v času pred Aleksandrovo smrtjo. Zdaj - po zmagi DJa - bi takšne ovire-pogoji odpadli. Vlada SKS bi bila skoraj popolna, kajti prvine liberalcev so bile ali politično šibke - Rupnik jih je dal odstraniti kot angleške agente poleti 1944, pač v koristnosti povezavi slovenske domobranske politične policije in gestapa - ali pa že integrirane v slovensko nacistično formo. Kolikšne so bile ideološke razlike med Kociptom, Urbančičem in Jeločnikom, saj je spadal Urbančič med pristaše Ljotića? O tem nam bi mogli povedati kaj le oni; vsi trije so še živi.

Smer ponacistenja Slovenije, ki bi bilo bolj klerofašizacija kot smer zunaj KC, je bila smer čvrste, enotne, močne, nedeljive, ob tem pa poudarjeno slovenske oblasti. Tudi s te strani se je nakazovala Salazarjeva Portugalska ali Francova Španija ali poskus, ki pa se je končal neuspešno: avstrofašizem.

DJ je začel - kot v pravi tragediji - sam pred sabo nastopati kot moč, ki izkorišča slabosti - strasti - drugih in jih skoraj usmerja v zaželjeno smer ali pa vsaj

predvideva njihove reakcije in pri tem izkorišča zase najboljše prednosti; to početje zanj ni amoralno izkoriščanje, ampak v skladu s - Peterle! - "krščanskim etosom", saj služi edino pravi Stvari, ne pa zahodnjaškemu Denarju ali komunističnim zlim prividom. Ludizem ali Jung bi takšno vlogo-lik DJa opisala kot vražiča, kot - izraženo v mitsko folklorne indijanskem jeziku - kojota, kot tistega, ki meša karte, nato deli in uravnava tok velikih, ti pa zaradi zabitosti in pogoltnosti padajo v njegove pasti.

Vinko - DJ - gre v začetku maja 1945 čez Karavanke kot po nagrado, kot na nagradno potovanje, počitniško potepanje, s herojsko končno gesto, ki je bližja veseloigri, Govekarjevim **Našim gruntarjem** ali kvečjemu njegovemu **Martinu Krpanu**, ne pa resni vojni akciji. Vinku se tako rekoč vse nasmihata kot triumf. Niti položaj visoko noseče žene in smrtno utrujene matere ga ne skrbita preveč. Vse hiti nasproti najboljšemu možnemu koncu-razrešitvi. Ojdip, Ajjgist in Klitamnestra, Herman Celjski itn. so si povsem svesti zmage - in to tik pred zlomom.

Vinkov cinizem je prav neverjeten: njegovo pripisovanje zgolj podlega računarstva vsem drugim razen sebi in svoji družini: "Toliko slepote ne pripisujem starim diplomatskim lisjakom, kot so Angleži, da ne bi spoznali ugodnega položaja te ure", tj. sovjetske vojaške in siceršnje izčrpanosti; da ne bi zdaj napadli in osvojili sveta. DJu pa bi kot zavezniku izročili očiščeno Slovenijo, ki bi mu padla kot zrela hruška v naročje. Logika je ista, kot jo je zastopal DJ dozdaj; seveda je na nasprotnem koncu od vsega, čemur rečemo moralno. Zato je očitje amoralne PJu toliko vprašljivo, kolikor je tisti, ki očita, sam amoralen. DJ je gledal na svoje zavezništvo z nacističnimi Nemci zgolj taktično. Morda je bil glede tega izjema Rupnik; gojil je moralo srednjeveške fevdalne zvestobe Gospodarju, a tudi na svoj način. Jugoslovanska vojska, ki ji je bil pripadal, ni bila razpuščena oz. ukinjena, niti ne država te vojske, pa jo je vendar zapustil in vstopil v službo k njenemu najhujšemu sovražniku, k Nemcem; s tem se je vrnil k svoji začetni avstrofilski zvestobi. Kot je DJ septembra 1943 spoznal ugoden položaj in se povezal z Nemci, ga spoznava maja 1945 in se povezuje z Angloamerikanci. Pač zato, ker je prepričan, da "je sovjetska vojska danes izkrvavljena". Angloamerikanci morajo ukrepati hitro, preden si opomore, dotolči sovražnika, pri katerem pozabi, da je krvavel za isto stvar: za zmago nad nacizmom. "Če ji - sovjetski vojski - puste čas, da si opomore, gorje svetu!"

Razlog za praktični cinizem je v etiki: v obrambi sveta. "Preslišati klic te ure bi pomenilo sadove sedanje zmage vreči komunizmu v roke! Tako slepi zapadni menda niso!" Treba si je predstavljati, da je Stalin kot velecinik mislil enako, le da se ni odločil za napad na Zahod, ker ni verjel v zmago; bil je prepreviden, prav nič podoben Hitlerju. Ne trdim, da ni v Vinkovih besedah marsikaj točnega, saj bi bila res katastrofa prepustiti svet Stalinu. In Zahod ga ni prepustil. Je pa prepustil Stalinu pol Srednje Evrope in vso Vzhodno; kot nagrado za vojne žrtve. S tem je ravnal glede na narode, ki so prišli pod sovjetsko oblast, nemoralno, manipulantsko, saj je z njimi razpolagal. Računal je sicer z volitvami, na katerih bi se stalinska oblast ne uveljavila. Priznajmo, da je bil ta račun ne le naiven, ampak prej retoričen kot iskren; če kdo, je poznal komunizem Churchill. Deloval je pač kot svetovni politik, ki igra vlogo širokogrudnega zmagovalca, ne pa kot zastopnik demokracije. Bogve če ni celo računal s tem, da bo prevelik prostor Sovjete notranje izčrpal; če jim ni nastavljal pasti. Navsezadnje je imel prav; zgradba komunizma se je podrla od znotraj, ni bilo treba ne tretje svetovne vojne, na

katero je računal DJ, ne zahodnih žrtev. Ceno je seveda plačal srednje-vzhodno evropski človek.

A kot da je v nadaljevanju druge svetovne vojne - v tretji svetovni vojni -, kakor si jo zamišlja Vinko, ne bi plačal! Sovjetska armada je bila kljub vsemu na višku moči. Bi se angloameriški vojaki res borili zoper svoje dozdajšnje zaveznike - ob zavesti, da gredo zdaj v osvajanje, ne v obrambo? Boril bi se DJ pa armada generala Vlasova, morda celo Mihajlovičevi četniki, če ne bi tudi tokrat prepustili vojskovanja drugim, velikim (kar jih zdaj tako moralno peče in skušajo vrniti srbstvu čast z uganjanjem genocidne vojne nad civilnim prebivalstvom Bosne, kar pomeni še dodatno sramoto za srbstvo).

Vinko svoj politično strateški govor konča takole - Rezki: "Sovražna propaganda ti je omajala vero v naš boj." Tudi ta stavek je izposojen(ka) od nacistov; ti so namreč pripisovali propagandi skoraj neizmeren vpliv, predvsem zato, ker so sami toliko dosegali s propagando. A propaganda je učinkovita, če je ustrezno povezana z realiteto; ob trdi realiteti nazadnje zmerom počti kot milni mehurček, ljudje kasneje - kot Nemci po vojni - ne morejo verjeti, da so tako nasedali. Propaganda totalitarnega in modernega tipa, ki izkorišča potencial želja, sega v največje globine človekove psihe in nezavednega; aktualizira človekove interese, prikazujoč jih kot pravice, drugega pa prikazuje kot osnovno zlo. V tem pogledu je zoperkrščanska kot taka; tudi antihumanistična, saj ji ni do optimalne pogodbe med različnimi interesi, ampak do maksimalizacije lastnih - naših - interesov oz. čustev in do tega, da bi vse, kar sodi k drugemu-tujemu, ljudje razumeli kot hudičevstvo. Gre za racionalno - manipulativno, cinično - vodeno infernalizacijo ljudi-sočloveka.

Ne glede na to, da je stalinizem dejansko zločinski - Gulaga, Golega otoka, totalitarizma itn. ni mogoče z ničemer opravičiti -, pa propaganda antikomunizma, kakor ga je izvajal nacizem in po njem povzel oz. že prej - v duhu papeških okrožnic zoper komunizem, v Tomčevem in Ehrlichovem duhu - zasnovala desn(ičarska) SHS, ne vodi k ničemu dobremu; tudi danes ne, ko SHS obnavlja predvojno in medvojno retoriko. Vodi le v obsojanje vsepovprek, v depluralizacijo in indiferenciacijo sveta, vse zaradi težnje po absolutni zmagi. Ne pa po zmagi absolutnega kot evangeljskega Boga.

Ne mislim, da stalinistična propaganda ni bila strašna in učinkovita; strahotno mnogo zla je zagrešila, ko je zapeljala toliko ljudi v nedosegljive projekte in v nedopustne akcije; ko je opravičevala toliko zločinov, jih prikrivala, jih pripisovala le drugim, ki da so vsi sovražniki Pravega. A krščanska grupa ne bi smela posnemati ne stalinistične ne nacistične propagande, če bi hotela (p)ostati krščanska. Da je nazadnje zapeljala - zaslepila - predvsem sebe, je udarec, ki ga je Bog namenil - tudi tako lahko gledamo, če gledamo personalizirano - tistim, ki so se imeli za najbolj Njegove; ki so ga javno in v Cerkvi zastopali. Ti so najbolj krivi, saj so ga najbolj izdali; najbolj so z njim manipulirali. Bili so najbolj odgovorni - in so še, vse velja še za današnjo SHS -, da bi pričevali na tej zemlji Njega kot ljubezen do drugega kot drugega. A so zoper to ljubezen strašno grešili; tudi z logiko sklepanja in naklepanja, kakršno podrobno razvija Vinko v citiranih izjavah.

Kot je Bog kaznoval najbolj Izraelce, tako ravna tudi z udi KC. Bolj ko je KC zunanja (ZKC), bolj je Bog z njo strog. Bolj strog kot s tistimi, ki Boga - krščanskega nauka - ne poznajo; torej bolj kot s pogani. S komunisti je delal Bog bolj v rokavicah kot s slovenskimi katoličani; poraza teh ni preprečil, čeprav ga je

predvideval, ko je videl, kako napačno si zamišljajo potek prihodnosti. In bo z njimi - s SKS - še tako ravnal, če bodo sledili istemu samoslepilu oz. idejam, danes skrivajočim se pod geslom antikomunizma. ZKC, kakor jo oblikujejo Ocvirki in Juhanti, je Bogu, to si upam trditi, bolj mrzka od vsega drugega. Kajti najbolj deformira Njegovo Cerkev: je božji rop znotraj Njegovega telesa. Je poškodovanje tega Telesa, ker je početje, ki je bolj v skladu z Rimljani in Judi, ki so Jezusa pribili na križ, kot pa poslušaj za Jezusovo ljubezensko Besedo in Zgled.

SKS potrebuje svetnike, ki bi delovali v duhu Simčičeve Snežne, ne pa Jeločnikovega Junaka. Kaj šele v duhu prebrisanca, previdneža, ki se je desetletja v domovini skrival in celo sodeloval s partijsko državo, danes pa, ko je odpravljena - in ne po njegovi zaslugi -, udriha čeznjo in pljuva po mrtvem truplu. Beden posel, v bistvu patološki, nečeden. Ta lik ne dosega niti Junaka, ki ima v primerjavi z njim nekaj lepih lastnosti, čeprav je pogansko nacistoiden. Pa vendar tvega, če nič drugega. Lik naknadnega bojvnika, ki se je začel boriti šele dobro leto po tem, ko je komunizem odšel z oblasti, in je šele tedaj prilezel iz mišje luknje, pa je lik, ki stopnjuje vse najslabše lastnosti člana DJa iz vojne.

Vinko je za svojo slepoto plačal s svojim življenjem; svoje grehe je odkupil. Enako desettisoč vrnjenih domobrancev, grozovito pobitih. Tudi člani SPČ, ki so bili ves čas žaljeni izgnanci. Tudi komunisti, ki so se odločili od Partije in bili diskriminirani ali preganjani. Ne pa komunisti, ki še danes vlečejo dividende iz svoje polstoletne krivične oblasti; in enako ne člani SHS, ki so se doslej pretvarjali z mimikrijo korektnih legalistov kolaboracionistov, danes pa simulirajo - a na predznanstven, predmoderen, banalno hinavski način - pobesnelega Herkula kot Poslanca pravične božje jeze, kot nosilca pravega Novega reda. Ta Herkul je ostuden gledališki rekvizit iz burke. Je učitelj Šviligoj - **Pohujšanje** -, ki bi rad igral Žana Moreta ali Volodjo (**Valček**). To so Govekarjevi **Legionarji**, ki simulirajo **Martine Krpane**: novo partizanščino v operetni izvedbi.

CD temelji na predpostavki, da se čezmerna propaganda omenjenega tipa nazadnje - na dolgi rok - ne izplača. Da je racionalnejša in utilitarnejša kritična - tudi avtokritična - analiza realitete, zavest o tem, da sami konstruiramo ta svet in resnico, da pa je treba te konstrukcije stalno preverjati glede na empirično prakso. Da so želje zelo koristne, a jih mora znati človek držati v pravi meri oz. v obvladljivem območju: v območju nabavljanja potrošnih artiklov, programiranega bežanja v sanje - sektor TV industrije sanj, pred vojno Holliwood kot simbol za produkcijo rožnate zarje -, v ne preveč nevarne droge (marijuane, aperitivov, seksizma kot sistema benignega užitka). Da pa se mora človek odpovedati velikim željam milenarističnega tipa - komunizmu itn. - oz. dopustiti en sam tip milenarizma: potrošništvo, obilje izdelkov, ki s svojim sijajnim imidžem oz. elegantno estetsko embalažo dajejo vtis, kot da že živimo v realizirani deželi sanj: Indiji Koromandiji.

Ta milenarizem nima nobene zveze s sanjo po Indiji Koromandiji, kakršno je gojil Smoletov Tone v **Potovanju v Koromandijo**; Tonetu je šlo za prestop iz sveta banalitete, manipulacije, oblastništva, surovega telesnega užitka in koristi v svet, ki je onkraj vsega tega: v svet smisla, v območje, ki je že božje. Literarno kulturni ideologi SKS - ne le Rebula, ampak Jože Zadravec itn. - niso ne tega Smoletovega dela ne podobnih, tudi Šeligovih, Zajčevih, Jančarjevih itn., prav nič razumeli. Uvrstili so jih med običajno nihilistično literaturo, medtem ko so opažali Boga v literaturi, ki so jo pisali diletantski pisatelji njihovega kroga, le da so ti omenjali ZKC oz. izhajali iz katoliške tradicije; niso se kritično vprašali, koliko je ta zunanja -

folklorna - katoliška tradicija poganska, koliko krščanska. Tega vprašanja sploh niso zastavili; kot takšnega ga odklanjajo. Ne dopuščajo ga, saj bi morali analizirati vso slovensko katoliško tradicijo in jo presojati pod tem vidikom. Prevelik je - nezaveden - strah, da bi našli katastrofalno stanje; tudi v območju slovenskih večernic. Te katastrofalne nevarnosti se ne zavedajo, ker istijo arhaično socialno etiko allelonomičnega tipa s krščanstvom. Vsaka analiza pripelje na dan zavest, vprašanja, kritičnost; to pa je nevarno tistim, ki hočejo enotnost in pokorščino - etičnim - pravilom, ideološkim načelom, ne pa raziskovanja v individualno osebni svobodi.

Moje razprave o SPED upoštevajo normo takšnega svobodnega raziskovanja; odtod tudi rezultati, ki iz njih sledijo in ki znajo biti šokantni. A šokantna je resnica, ne sporočanje resnice. S tem da bodo prizadeti udarili po meni, bodo poskušali razbiti le zrcalo; resnice ne bodo spremenili. Čeprav to resnico konstruiram, jo vendar glede na metodološka načela in izhodišča-aksiome, ki jih javno razložim in ki jih je treba najprej ovreči, če hočemo ovreči njihove rezultate. Debate o kakršnih koli aksiomih-izhodiščih pa SKS ne dopušča; ne začenja. Samoumevno propagira še naprej tradicionalna izhodišča, subsumirana danes pod osnovno geslo antikomunizma. Kar koristi boju zoper komunizem, je dobro, kar mu škodi, je zlo. Torej bodo te moje razprave del zla.

Sam takšne (ob)sodbe ne priznavam. Tudi sodišča ne, ki jo bo izreklo. Edino sodišče, ki ga s tem v zvezi priznavam, je: najprej Bog, torej moja osebna vest, nato pa - na socialni ravni - kritični krog profesionalcev, ki ve, o čem se razpravlja, ki dosega konsenz o merilih za presojo vprašanj, ki stoji zunaj strankarsko političnega, kaj šele totalitaristično vodenega boja-prepira za oblast; ki se trudi odkriti resnico; to je njegova - profesionalna - etika. Resnico za vsako ceno, pa čeprav so njeni rezultati za marsikoga porazni, tudi za raziskovalca samega, tudi če razkrinkujejo njegova lastna polpretekla samoslepila. Mora jih priznati, javno. To bo storil brez pomisleka, če bo veroval, da je človeško življenje prizadevanje na poti k Bogu, romanje od etape do etape, nenehno korigiranje dobljenih rezultatov, odkrivanje lastnih pomot, tudi zelo hudih.

SKS danes ne prizna nobene svoje pomote med vojno; vse svoje tedanje ravnanje skuša opravičiti. Dokler bo tako ravnala, bo nadaljevala s samoslepljenjem. Ne izhaja iz predstave KC kot romarske Cerkve, ki je tudi grešna in zmotna; iz predstave kaotičnega človeka. Šele ko bo priznala, da je sama enako zmotna kot drugi, celo kot komunisti, potem bo najprej odvrгла svoj - omejeni, omejujoči jo - antikomunizem, nato pa se odprla širokogrudnemu, nesebičnemu krščanstvu, ki išče rešitev v drugem, ne v sebi kot našem in doktrinarnem.

To rešitev je treba najti tako v liberalni kot v komunistični in domobranski opciji; čeprav na globlji ravni od ideoloških. Na ravni, kjer skozi vse ljudi kot iščoče romarje govori Bog; z razodetjem, z zglodom - križa -, a tudi z nenehno delujočim, zmerom znova aktivirajočim se delovanjem Svetega Duha, ki veje, kjer hoče. Ne le v Cerki in še mnogo manj v ZKC, ki z njim vse prerada utilitarno razpolaga, ga tolmači po svoje. Ampak v odprtem dialogu-diskusiji vse javnosti, torej tudi pred poganskimi sodišči, saj Bog ni pristranski pristaš le te ali one Cerkve kot sekte.

Na to kritično - profesionalno - javnost se obračam, ko ji izročam te raziskave o SPED, ki so obenem raziskave o naravi-zgodovini DJa in SKS. Le v strokovno argumentiranem dialogu bo mogoče odkriti moje napake, pomote, metodološke kot konstrukcijske, faktične kot napačna navajanja dejstev in aksiološke. To pa terja trud, ki si ga bo moral vsak kritik vzeti; in čas. Moje raziskave so sad

dolgoletnega premišljevanja o tematiki, s katero se ubadam; in tudi znanja o nji. So nepopolne, v mnogočem problematične; a dobronamerne, čeprav ostre in marsikje - kot personalistične - tudi udarjajoče po PO. A drugače ne gre, če nočem, da bi bile le tehnokratske; le zakrita argumentacija boja za moč-oblast neke grupe. Ne spadam v nobeno grupo borcev za oblast. Le v grupo strokovnjakov, ki se trudijo priti čim bližje resnici. Tudi v grupo, ki bi rada pričevala Boga; z njim ne manipulirala. Kajti manipulirani Bog je bog borcev za oblast. Krščanski Bog pa je Bog odrešenja: ljudi, ki bi predvsem radi odkrili pot v smisel.

14

Ko Vinko konča s svojim prepričevanjem žene ("V zavajanju in laži so komunisti neprekosljivi mojstri. A že najbližji čas jih bo očitno postavil na laž"), izmenjata z ženo še nekaj drugih informacij. Tudi v teh delih pogovora pride do izraza Vombergarjeva avtokritična - ali do DJ kritična - drža; ni eksplicirana, a je jasna. Rezka pripoveduje možu o stanju na vasi med otroci: "otroci na vasi - vsaj tisti partizanski -" (dramatik ne poudarja, kot danes desna SKS, da so v veliki manjšini, prej se zdi narobe) "ga zmerjajo z belčkom". Kot da so mnogi zoper enega; kot da je njun sin Tonček osamljen, žrtev linča večine. "Nekoč se je kar stepel z njimi. Komaj sem ga, divjakom, iztrgala iz rok. Tonček pa jim je žugal: Le počakajte, ko pride moj očka, vam že pokaževa 'belčke'. Meni pa je očital, da držim z rdečimi." Vinko: "(se nasmehne) Takšen junak je?" Rezka: "Junak? Ne zdi se mi prav, da že med otroki, ki ne vedo, za kaj gre, nastaja taka svaja in sovraštvo." Vinko: "Kdo pa je kriv? Smo mi izzvali ta boj?" In doda: "Satanska propaganda jim - ljudem - je zaslepila oči in pamet! Hvala Bogu, bo tudi te zdaj konec", zdaj, ko bomo zmagali in komunizem-komuniste dokončno odstranili.

Pogovor je bistven. Vinko je ponosen na to, da je njegov osemletni sin ideološko že zgrajen, kot bi rekli na partizanski strani; da se ne obnaša več kot otrok; da ga vodi ista strast-vizija-boj za pravico in resnico, ki vodi njega; da je dejaven, bojevit; da obljublja maščevanje. Kajti kaj je drugega kot maščevanje - obljuba povračila - Tončkova grožnja, da bosta z očetom, ko pride domov, pokazala 'belčke'? Duh, ki preveva očeta in sina, je vojaško pobijavski; tu o krščanstvu ni sledu.

Celo Rezki se upira; Rezka zastopa humanistično/krščansko stališče, naj bi vsaj otroke pustili zunaj prepira-boja odraslih; kar pa je tuje gledanje enako in še bolj za pamet partizanov. Rezko vodi v nekakšno sredinstvo, ki zagovarja CD in ne državljanske vojne. Obe plati - PJ in DJ - se totalitarizirata: razširjata celo k otrokom. To je v skladu s predkoncilsko miselnostjo KC: da so tudi otroci osmih let, kakor poroča in kritizira Häring, odgovorni, zavestni in zato polno grešni. Če so to, potem so sposobni tudi za vojno, vsaj za propagandno in za pretep s pestmi.

DJ se maja 1945 ne umika več v trpnost. Radikalizira svoj prav v zadnjo poro medčloveških odnosov. Razlike med njim in PJ - tudi v tej točki - ni več. CD izgublja na vsem terenu. Oziroma: pridobiva evangeljsko krščanstvo osebne vesti. To je zgodba Žaneta in Andreja: grešnih, ki se zavejo napačnosti svoje poti; delajo za PJ, a tvegajo rajši smrt kot izdajo sočloveka. Z Vinkom in Tončkom pa je pot k Junaku Jeločnikove vrste pripravljena in direktna.

Na očitek, da zagovarja svajo - prepir - in sovraštvo, odgovarja Vinko, kot odgovarja desna SKS danes: ne tako, da bi sovraštvo, ki ga sam(a) podpira, kritiziral(a), ampak nasprotno: s tem da prelaga odgovornost za začetek sovražnja na druge, na PJ. Kot da je s tem zadeva rešena; kot da kristjan ni dolžan odpovedovati se sovraštvu kjer koli, v kakršnem koli položaju; Jezus je dovolj jasen zgled, odpuščal je ravno svojim sovražnikom. Jezus - in na njem sezidano krščanstvo oz. Cerkev - ni vojaškega tipa. Ta tip se začne šele s Konstantinom, z znamenitim vzklikom, ki je krščanstvo poganiziral; s cesarjevo sanjo - videnjem, prividom - bojne zastave, na kateri je naslikan križ in na kateri piše: In hoc signo vinces. V tem znamenju - znamenju križa - boš zmagal. A zmagal v vojni, zoper sovražnika. Niti ne zoper sovražnika krščanstva, saj Konstantin še ni bil kristjan. Začelo se je verovati, da Bog pomaga v vojni, z orožjem oz. orožju; seveda mojemu, s tem pravični strani, kajti jaz - kdor koli sem, le da sem jaz - in pravica sva eno. Od tedaj so se začele svete - križarske in druge verske, a tudi navadne - vojne, v katerih so med seboj spopadajoče se strani klicale celo istega Boga na pomoč, (se) mu zaupale in verjele, če so zmagale, da jim je bil naklonjen. Linijo nadaljuje še Debeljak v **Maši**.

A linija je povsem poganska, koncil jo je zavrnil. Res da kazuistika lahko zagovarja vse, vsak še tako krivičen interes. KC res priznava pravico do vojne in umora v določenih primerih: predvsem obrambe. In res je, da se je SKS branila pred stalinistično revolucijo, ki je dala OF razredno teroristični značaj: z likvidacijami slovenskih nasprotnikov, tekmecev, tudi le drugače mislečih, kakor koli nezanesljivih, neuvrščenih. A je spet res, da je tudi OF gledala tako: da se brani pred okupatorji, kar je bilo res, da brani ljudstvo pred izkoriščevalci, kapitalisti, krivičniki, zatiravci, kar je tudi bilo v določeni meri res. Praprotnik in Ehrlich sta dajala Italijanom podobne predloge o ustanovitvi slovenske policije v okvirju okupatorske oblasti, Praprotnik je bil znamenit gospodarstvenik kriminallec, ki se mu vladajoča slovenska predvojna oblast ni odpovedala, neredki tovarnarji so se imeli za kristjane in so živeli dobro, medtem ko je marsikateri od brezposelnih stradal, družbeni sistem ni bil pravičen, mnogo je bilo brezpravnih in ogroženih, čutili so neodložljivo potrebo, da se branijo.

Šele tu se začne vprašanje, kako se braniti; ali z revolucijo ali z reformo. A kaj, ko so bile reforme tako počasne in vladajoča, tudi katoliška oblast tako zadržana v reformiranju družbe; družbene krivice je prikazovala tudi katoliška stran. Tudi Hitler je trdil - in najbrž resno mislil -, da se le brani; da zastopa upravičene interese Nemcev, kakor zastopajo, tako so prepričani, danes Srbi srbske interese, svete pravice v bosanski vojni. In kakor je zastopal slovenske interese vodja katoliške SPE Starc v številki Duhovnega življenja, kjer kritizira Jugoslavijo, da se dogovarja z Italijo na račun slovenskih interesov: da daje Italiji (po 1954) tržaške Slovence, tamošnje slovenske vasi, ki spadajo v Slovenijo; a pri tem z besedo ne omenja, da je Slovenija dobila v zameno zanje italijanski obalni pas od Kopra do Pirana. Takšno zastopanje zmerom poudarja le eno stran; zato je dejansko neetično. Govor o pokončnosti itn., ki je danes med SKS tako popularen, je pesek v oči, ni krščanski. Krščanska drža poskuša priznati nasprotniku vse, kar je po resnici; se avtokritično trudi odkriti tudi lastne šibke točke, krivice, greh; kar je seveda povsem zopervojaško. Vojaškost in krščanskost se ponavadi izključujeta.

Tako Vinko kot današnja SKS ugotavljata predvsem to, da so - bili - krivi za prepir nasprotniki, PJ. Kar v glavnem drži, čeprav ima PJ za to svoje - prepričljive - argumente. Še lažje bi Rimljanom in Judom dokazal Jezus, da so oni ne le

začetniki, ampak netivci in edini izvajavci prepira, sovraštva do njega. A jim odgovarja z neodporom, z ljubeznijo, čeprav bi po Vinkovi logiki imel pravico do vojaškega udarjanja nazaj, saj da so krivi drugi; on da se le brani. Bodimo prepričani, da so tudi Rimljani gledali - ne neupravičeno - z Vinkovo logiko: Jezus je res povzročal pohujšanje, nered, dražil je Jude, njihove voditelje. Ker so bili dolžni skrbeti za javni red in mir, so se nazadnje odločili, da nekoga, ki ga judovska legitimna oblast obsoja kot kalivca reda in s tem za anarhičen državi nevaren element, kaznujejo, odstranijo; Rim se je le branil, branil je red in mir.

Enako Judje. S svojim naukom, da je važneje pomagati sočloveku, če je v stiski, kot pa posvečevati soboto ipd., je Jezus nevarno ogrozil temelje Mojzesove postave. Ves čas je govoril zoper farizeje in pismouke, ti pa so bili temelj judovske družbe: čutili so, da jih napada. Njegova kritika je bila dejansko napad ali spodkopavanje sistema, ki je bil - postal - s stališča Boga pomanjkljiv, napačen, krivičen, formalističen in ga je bilo treba zamenjati. Jezus je bil v bistveni meri element, ki spodkopava neko družbo - z njegovega vidika skoraj že pogansko, zoperbožjo - ne glede na to, da so Judje sami mislili ravno nasprotno o svoji družbi in svojem ravnanju: da je bogu všečno.

Kdo se je torej - s človeškega vidika - branil in kdo napadal? Tu rešitve ni. Vsak ima dobre razloge, da zagovarja svojo vojno kot pravično obrambo. Enako kot med vojno v Sloveniji. Celó Italijani in Nemci. Berimo le, kaj piše Papini o sveti, človečanski, zgodovinski dolžnosti Italije, da nosi kulturo med zaostale narode; torej tudi med Slovence. Z njegovega vidika je bila okupacija Slovenije s strani italijanskega fašizma kar najbolj etično, civilizacijsko in pravilno dejanje; celo krščansko, saj je bil tedaj Papini eden najbolj vidnih italijanskih katoličanov. Če upoštevamo podatek, da je prav to poglavje iz Papinijeve knjige že v prvem letniku okupacijskega izhajanja objavila prav katoliška revija Dom in svet, v Javornikovem prevodu, potem se lahko kritično zamislimo nad zadevo.

Sam mislim, da je koncilski in evangeljski krščanski logika povsem druga: tista, kot jo je razvi(ja)l Mrak v **Procesu**, že v **Rdeči maši**, pa Strniša v **Ljudožercih**, ki jih današnja SKS niti ne povoha itn. Žal današnja SKS kopira Vinka in njegovo logiko. Zato ji je treba le dokaz(ov)ati, da SKS ni začela spora-vojne, da je obramba upravičena, pravična in krščanska, pa je vse rešeno in lahko terjajo glavo zločinca. Kot so terjali Judje Jezusovo glavo; glej Mrakovo dramo **Herodes Veliki** in druge Mrakove drame iz Svetopisemskega ciklusa. Za navidezne kristjane ni važno, če se razrašča prepír, nova državljanska vojna, vsaj besedna, kot se danes. Važno je, da imamo mi prav; da smo bili po nedolžnem napadeni; in da imamo zdaj pravico ne le do obrambe, ampak tudi terjati, da se zločinci kaznujejo.

Vombergar pa že kmalu po vojni - v **Razvalu** - to logiko odklanja, spodkopuje. **Razval** ne gre tako daleč kot **Mladost** desetletje in več kasneje; a jo pogumno in krščansko uvaja. V tem je **Razval** izjemno pomemben. Dokazuje, da je - bila in da je s tem še - evangeljska krščanska linija v SKS in SPÉ močna; da je morda le danes zakrita, ker se nahajamo znova v trenutku tragičnega slepila, dobesedno illinxa, kakršen je prevzel tik pred zlomom Vinka in kakršen je zmedel SKS ta hip pred volitvami. **Razval** dokazuje obstoj NKC znotraj ZKC. S tem pravo versko moč SKS in SPÉ.

Kaj spet rešuje čast krščanstva umetnik - Cankar nasproti duhovniku Mahničju, Vombergar in Simčič nasproti Odarju in Ocvirku? Očitno se totalitaristom v SKS tudi 1945 in v 50. letih ni posrečilo, kar bi radi tedaj in danes: popolno enotnost misli in dejanja pod vodstvom pravih vodij. Vombergar je poskrbel za notranjo razliko; in

Simčič: za prisotnost krščanstva znotraj repoganizacije. Ni povsem zmagala smer, tako poudarjana zadnje čase v tedniku Družina. Glavni urednik tega tednika v številki, katero sem citiral že prej, v letošnji oktobrski, govori o Kreku kot o Mojzesu; važen je narodni voditelj, ne kristocentričen. Kreka razglaša za Mojzesa, namesto da bi Mojzesa ukinjal in nadgrajeval v Jezusu. To je pripravljanje terena za novega slovenskega Mojzesa, za kult osebnosti, za karizmatičnega Vodjo, za novega Rupnika, ki naj bi bil povrh še duhovnik, ne le general, nenehna depersonalizacija konkretnih PO v imenu fascinacije z eno samo Osebnostjo, kar pomeni nenehno podrejanje PO Osvoboditelju: "Kot Mojzes je - Krek - slovenski narod izpeljal iz hude gospodarske, politične in socialne stiske in mu s svojim delom odprl nova obzorja" itn.

Paralela se kar vsiljuje: v današnjem času, ko smo v enaki, če ne še hujši socialni, gospodarski, politični stiski, potrebujemo novega Kreka, to je stalni refren v SKS, novega Mojzesa, tistega, ki ukaže, naj se kaznujejo s smrtjo vsi, ki so postali v trenutkih brezupa brezbožni oz. malikovalci; naj se ukaz tudi izvede. V kolumni, ki sicer v glavnem napada komuniste, ne le komunizem, "okorele tovariše v usnjenih plaščih" itn., Jezus in krščanstvo povsem manjkata. Kot da je napočil čas za radikalno repoganizacijo; kajti tudi Mojzes v tem okvirju postane navaden militanten pravičniški pogan.

V drugem članku na isti strani - gre za koncentrirano propagando, kakor jo je razumel že Vinko oz. DJ maja 1945 - isti avtor, Gril, končuje sporočilo praznovanja ob 75. letnici Krekove smrti, ki je bilo seveda strankarsko politično, volivna kampanja za KD, takole: "Sporočilo prireditve ... bi lahko strnili v Krekovo misel, ki je služila za vodilo proslave. Bratje, tesno se združimo, pojmo vnetega srca! Svetu glasno naznanimo, da smo enega duha!" Bolj totalitarno misel si danes komaj lahko predstavljamo. To je napoved celotnega programa repoganizirane SKS; allelonomičnega bratovstva-terorja. Vsi smo bratje, ne svobodni državljani in PO. Združujmo se, ne pa, da bi si vsak sam v svoji osebni svobodi iskal pot, le v okviru božje besede, ki je univerzalen; katolikon. Potrebna je tesnost druženja, da mreža, v katero se bomo povezali - zavezali -, ne bo imela lukenj; da nas bo zvezala v en snop (fascio), v en blok. Pri tem pa bodimo vneti, fanatični, goreči; a ne za Jezusa, ne v duhu teologije križa, ampak za judovsko potovanje v Obljubljeno deželo iz egiptovske sužnosti, o katerem govori Gril, iz komunizma tja, kjer bo vladal le Mojzes oz. njegovi dediči: dejansko v osvajanje tujih krajev, v izganjanje - pobijanje - tujcev, slučajno starih naseljencev dežele, ki si jo lastimo.

Jezus je jasno povedal, da nobena dežela tega sveta ni naša, da smo na svetu romarji k njemu, ne pa Drang nach Osten, ne osvajanje prostora, tudi kozmičnega, ne militaristični imperializem, ki ga je zganjal Mojzes in nato njegovi nasledniki, ki so - še danes - sanjali o velikem Izraelu, vse do Damaska in Rdečega morja, vse do tam, kjer so judovski - srbski, slovenski - grobovi. Vse to pa bomo dosegli, če bomo enega duha: kot pod Rupnikom oz. v viziji do kraja poenotene Slovenije, kot jo kaže **Vstajenje**; in kot jo je - na drugi strani - udejanjil Kidrič. Naj bi Peterle - ali Capuder - tudi v tem posnemal Kidriča, PJ?

Vombergar na koncu tega začetnega Vinkovega nastopa še z ene strani spodkoplje enoumnost - ideološkost, propagandnost, avtofasciniranost - vojaške in oblastniške slepote. Vinka ne pokaže ranjenega in skoraj zlomljenega le na koncu; že na začetku opozori, da je vse, kar je Vinko govoril, le en del njegove osebe; da so to le besede, s katerimi prepričuje sebe in druge; da pa je v njem - kot v čustvenem človeku, kar poudarja - tudi druga plat, intimna spremljava čezmernega

navdušenja, real(istič)na skeptična misel. Ko je sam in se poslovil od žene, si upa priznati - govori sinu Tončku, ki spi v sosednji sobi: "In če bi se res nikoli več ne videli, vedi, da je bil tvoj očka pošten in pogumen bojevnik za najsvetlejšo božjo in človeške pravice. Tudi za tvoj blagor, za srečo družine, za svobodo. Otrokoma nikoli ne pozabi govoriti o tem, Rezka." Kot da intimno že pristaja na svojo smrt, na smrt in poraz tovarišev, DJa. Kot da bo živel svetel spomin nanj in vera v njegova dejanja le še v intimni, skriti materini besedi otroku; kar se je kasneje v resnici dogajalo, če se je; če niso matere zamolčale celo takšna - Vinkova - predsmrtna naročila, boječ se, da bi s tem otrokom otežile vključitev v novo družbo, jim s tem škodile, saj jim očetove besede ne morejo pomagati, ker je njegova stvar - stvar DJa - do konca in za zmerom izgubljena. Ne stvar KC, pač pa domobranska.

Prav zato, ker je tako - v nasprotju z Vinkovo zadnjo željo - ravnalo vse preveč udov SKS in so se zato zatajevali, sami sebe poškodovali, je razumljiv današnji izbruh osvobajanja, olajšanja, razbremenitve, za kar je treba vzeti večino filipik, ki jih pišejo Juhanti, Grili, Ocvirki. Nikoli niso verjeli, da bi mogli kdaj govoriti na glas in po svoji vesti; ves čas so se morali pretvarjati. Na to pretvarjanje so se že navadili. Izgubili so vsako politično upanje; zato se tudi niso udeleževali političnega dogajanja - seveda kot oponenti - v povojni Sloveniji od 50. let naprej; niti ne v 80. letih; bili so le lojalni kolaboranti.

Zdaj, ko se jim je življenjski način-navada podrl, so se znašli nepripravljeni v svobodi, v kateri niso zmožni kot odgovorni politični in etični, socialni in izvorni subjekti odkrivati lastno avtonomno misel, ampak dajejo na razpolago svoj glas in srce tistemu, kar je bilo nekoč, kar so govorili njihovi očetje, čemur so zdaj tako ponesrečeno in suženjsko zavezani. Miniti bo moralo precej časa, da se bodo osvestili, postali avtonomni, spregovorili besede, ki bodo šele njihove prave, besede iz današnjega časa, ne pa karikature Vinkovih, že zdavnaj zastarelih. SKS gre skozi strašno (pre)izkušnjo, ki ji ta hip ni dorasla. Največ za to je kriva Partija, ki je skozi desetletja ude SKS držala zunaj igre, jim preprečevala, da bi dozoreli tudi politično, kot državljani. A so enako krivi sami, da se niso emancipirali. Medtem ko se je liberalni del slovenske družbe v nemajhni - morda odločilni - meri že emancipiral, pač v stalnem boju-preizkušnjah s Partijo, katoliški del ta proces šele čaka. Najprej se ga mora ozavestiti. Moje razprave o SPED služijo tudi temu: temu ozaveščanju. Dokler bodo udje SKS žrtve samoslepila, bo vsak učni proces zaman; se še ne bo pričel.

Vinko res verjame v to, kar pravi: da je pošten in pogumen. Na subjektivnem nivoju takšen gotovo tudi je; kot njegov partizanski kolega-nasprotnik. V vsakem od obeh Jazov-Grup so plemeniti in lumpenkriminalci: Krim (**Rojstvo**) in Irma, Vinko in Ferlež (**Raztrganci**). Slovensko zgodovino-družbo je treba brati kot eno samo dramo z mnogimi osebami in mnogimi zgodbami, ki pa dajejo vse eno samo končno, čeprav silno diferencirano sliko. Nastanku te in takšne slike je posvečeno tudi moje delo: R(ekonstrukcija) ali R(einterpretacija)SD.

Na objektivnem terenu je vprašanje za vsakogar, ki ubija kot vojak, ali je pošten; pogumen je, pa je tudi etičen? Krščanski Bog drugače razume etiko: ne kot pokončnost vojaka, o tej piše Jeločnik, ampak kot boguvidnost svetnika (pogum kaplana Sergeja iz Majcnove drame **Brez sveče**, Strniševega Priorja iz **Ljudožercev**). Boj za človeške pravice pojmuje danes - v CD - drugače, kot ga je DJ oz. Vinko, kaj šele Jeločnikov Junak. Srečo svoje družine je Vinko s svojim ravnanjem spodkopal do fundamenta. To seveda ni njegov greh, mislil je najboljši: da bi

odvrnil od družine-doma-družbe stalinizem. A tragedija, v katero ga je kot tisoče njegovih tovarišev zapletla usoda, mu je dobre namene obrnila na glavo; jih pretvorila v slabe rezultate. Pač po stari prislovcu: Vae victis!

Svobodo razumemo ljudje vsak po svoje. Bolj različno pojmovane, zlorabljene, prividne besede-gesla - in večkrat v najnasprotnejše namene uporabljane -, kot je svoboda, človeštvo menda ne pozna. Oba sovražnika - DJ in PJ - sta se borila za svobodo, kakor sta jo razumela. DJ predvsem za svobodo od PJa, od komunizma; PJ pa za svobodo naroda od okupatorjev, a tudi od predvojnih oblastnikov-sistema. Kot pozitivni sta bili ti dve svobodi precej problematični; vsaka po svoje. Čeprav sta se v - ne le - enem oba Jaza skladala: da sta kolikor se je le dalo forsirala enotnost-edinost tj. telesno spetost grupe, ne pa svobodo PO.

Vendar vidimo v dramah enega in drugega Jaza tudi drugačno usmeritev. Pri Vombergarju - kar imam za največjo pohvalo temu dramatik in človeku - morda še bolj kot pri NOBD, bolj kot v **Rojstvu, Svetu, Operaciji**. Lika Žaneta in Andreja sta dokaz poslušna za tiste PO, ki so se - prav zato, ker so avtonomne PO ali ki so to posta(ja)le -, znašle v sredini, med obema blokoma-mlinskima kamnoma. Ne spadata nikamor. S tem dokazujeta svojo svobodo na ravni oseb; in svojo avtonomijo, ki pa ni izraz njunih osvajavskih, subjektivističnih, agresivnih volj, ampak njunih tenkih vesti in silnega poguma, da sta se dala voditi svoji vesti v položaju, kjer bi se vsak "normalen" človek potuhnil. Vombergar oblikuje s tem več svobodnega prostora v duhu CD in evangeljske KC kot pa NOBD.

NOBD se je začela oblikovati kot avtokritična šele v fazi notranjega razkola, v Pirjevčevih **Ljudeh v potresu** itn. Čeprav je slikanje pravih udov PJa v **Razvalu** črno(belo), Irma, pa sta tako lik Vinka kot lika Andreja in Žaneta dokaz za to, da je ideologija enotnosti, za katero se v nemajo današnji "teologi" SKS, v resnici bila le ideologija, le del tedanje SHS in DJ; da pa je drugi - krščanski - del mislil diferencirano: v smer personalizma, krščanske personalnosti.

Vombergar celo tematizira to razliko. Pokaže, da je na eni strani avtofascinacija z ideologijo, na drugi čustvo, ki ni skregano z razumom. Vinko se namreč "ove nasprotja s prejšnjimi besedami", s samojunačenjem, kot pripominja dramatik v didaskaliji. Zato se takoj popravi - kot dober vojak: "A kaj govorim, neumnež?! Pričakuj me v kratkem, ženka! Le pogum, veruj v našo zmago!" To je leitmotiv agitke, vsakršne, bele in rdeče. A **Razval** se ne konča kot agitka, kot **Raztrganci, Težka ura, Punt**. Konča se kot tragedija in vera v onkrajno vstajenje.

15

Besedilo, ki ga govori Vinko, ko se vrne iz Roga, literarno žal ni najboljšo, preveč deklamira. Ni psihološko prepričljivo. A je pomembno za lik sam in za dramatikov odnos do njega oz. do celote.

Vinko se najprej predstavi, ko ga ne spoznajo, saj "je le za silo oblečen v cunjaste hlače in srajco, bos, divje poraščene brade in razmršenih, že dolgo ne ostriženih las. Ves je moker od dežja ... Zbuja sočutje." Pravi: "Ušel sem iz brezna smrti. Iz krempļjev krvoločnih zveri. Na begu sem."

Prvi beg je bil povsem drugačen od drugega. Prvi beg v vojni formaciji, donela je domobranska koračnica, Vinko je razvijal velike ideje; njegov beg je bil začasen.

Drugi beg sledi katastrofi in uvaja še novo: Vinkovo smrt. Sledi vrnitvi razoroženih domobrancev, ki pa niso prišli kot Janko iz **Vrnitve** domov, bili nagrajeni za trpljenje, niso postali spet gospodarji na domovih, ki so jim po pravu pripadali; bili so v roških jamah pobiti, na grozovite načine, cela vojska. Domovi so jim bili vzeti, na njih so zagospodarili drugi. Tosvetna pravica se ni potrdila.

Sem in tja je imel kdo izjemno srečo; v tej zvezi je o milosti težko govoriti. Šlo je za nekaj ljudi, ki so se rešili med tisoči; zakaj ravno bi bili le oni od Boga izbrani? Da je kdo preživel, za to je bila potrebna tudi posebna iznajdljivost, vitalnost, volja do življenja, spretnost in kasneje, v času bežanja, preden se mu je posrečilo priti čez mejo, res tudi sreča. - Morda pa je vendar bilo nekaj izbranih, čeprav najbrž po naključju in sreči: izbranih za to, da bi pričevali? Da ne bi mogli zločinci pomora razglasiti za sovražno propagando, kot so ga desetletja.

Namesto da bi se Vinko vrnil domov, kot je obetal in obljubljal ženi Rezki v začetku maja, se vrača zdaj, v začetku meseca julija 1945, kot preganjana zver; točneje: ušel je iz krempljev krvoločnih zveri. Naj je izraz še tako zanosen in moralističen, dejansko je točen; drugače pomora domobrancev ni mogoče imenovati oz. le še s hujšimi izrazi. Če je PJ storil takšno dejanje, potem ni nelegitimno, da gleda Vombregar tudi njegove ude kot zveri: Cilo, Irmo.

Vinko ni mogel vedeti, kdo vse je bil za pomor odgovoren. Pluralist res ne pripisuje vseh dejanj vsem članom neke grupe-vojske; eni so kriminalci, drugi plemeniti. Vendar pa sklepanje, da je vojska v celoti nemoralna, če verjame svojim voditeljem, ki so sposobni početi takšne zločine - a so jih že med vojno, kar je bilo med vojno tudi že dokazano v domobranskem časopisju -, ni povsem brez osnove. Sklepamo lahko vsaj takole: da je šlo pri članih PJa, ki so verovali v razsvetljensko civilne cilje in vrednote revolucije, za nemajhno samoslepilo; da so ali odpuščali svojim zločinskim voditeljem že vnaprej njihova dejanja, ker pač tam, kjer se seka, letijo trske - takšno sklepanje je cinično, saj PO niso trske, kot se komentira **Pod Prežernovo glavo** -, ali se teh njihovih dejanj niso zavedali oz. se niso hoteli zavedati, kar je skrivaštvo.

Revolucija kot plemenit civilno humanistični cilj je počila že med vojno. Tisti, ki so imeli živo vest in zavest, so se znašli že med vojno v precepu moralnega in načelnega značaja; recimo Fedja v **Rdeči maši**, Vasja v **Revoluciji**, Kristijan in Simon v **Aferi**. Tudi - in ne le - Kocbek. Svoje odločitve temeljnega značaja so prelagali na povojni čas. Morda so gledali na svet-zgodovino skeptično, realistično, vedoč, da se ne da narediti nič velikega brez zločinov. Morda so se prepričevali, da ne gre za zločine, ampak za kazni, ki jih deli pravica, revolucija pa je pravična. Kdor se je odločil, da bo priznal te pomore za zločine, je težko še mirne vesti sodeloval v PJu. PJ je ljudi lomil - kot Andreja in Žaneta, kot Bernarda in Kristijana, kot Gašo in Renka v **Žogi**. Ta problematika odpira mnogo temeljnih vprašanj: Sartre je na njeni osnovi napisal **Umazane roke**. Kdor pristane na to, da bo vojak, pristane že vnaprej na umazane roke; ali pa stori kot Marja v **Rdeči maši**; gre sicer v partizane, a kot bolničarka. Revolucijska miselnost je takšno ravnanje označila kot moralo Rdečega križa; izraz je v tej zvezi posmehljiv, saj pomeni, da se z Rdečim križem v vojni ne da zmagati. Revolucija in NOB pa sta vojni; tudi antikomunistični angažman DJa vsaj med leti 1943 in 45.

Problema se sploh ne da reševati na tako poenostavljeni ravni. Na tej ravni sta le dve izbiri: ali trpnost - pustiti se ubiti -, Jezusova drža, ki jo obnavlja Mrak, Strniša, Smole, ali akcija, ta pa že vnaprej opravičuje vsa sredstva, vse zločine, kajti sodi le po učinku, ki ga ima neko dejanje za zmago. Poznamo zelo različne

tipe vojn: totalne, kot je bila druga svetovna vojna na nemški, a tudi na ruski in partizanski strani; umazane, kot je današnja srbska, ki je hkrati totalna in še posebej barbarska v individualnih akcijah vojakov, ki načrtno posiljujejo, mučijo, požigajo. Poznamo tudi manj totalne vojne: vojne enega dneva, ene bitke, spopada dveh armad na bojnem polju po pravilih, kakor je bilo še značilno za bitko pri Austerlitzu, ne pa za verske vojne, kot je bila tridesetletna. Bolj ko je v vojno vmešana totalna zaveza, posebej če je prekrita z verskim alibijem - a je prav v tem vsa prevara: totalna zaveza kot absolutna ne more biti tosvetna -, bolj je vojna krvava, umazana in nekrščanska. Včasih - v nekaterih arhaičnih družbah - sta se spopadla le dva junaka, celo le dva retorja, ki sta se zmerjala; včasih je odločal o izidu žreb itn.

Danes imajo svetovne organizacije izdelane norme, po katerih se ve, kaj je v vojni dovoljeno, kaj ne; kdaj je nekdo zaščiten kot vojni ujetnik in kako; itn. Ta pravila vnašajo vsaj nekaj reda-morale v vojne. Praviloma pa ne veljajo nobena pravila v državljanskih in verskih vojnah; tudi manj v mednarodnih kot v fevdalnih. Ker je bila vojna na Slovenskem sinteza vsega - nacionalna, osvajalna, totalna, verska, bratomorna, državljanska itn. -, je bila obenem umazana, totalna, grozovita, ideološka, plemenita, zanosna, lumpenistična, herojska, mučeniška itn.

Zločin nad vrnjenimi domobranci ne ukinja plemenitosti talcev-članov OF, ki so padli za idejo; in tudi ne partizanov, žrtvujočih se za narodovo svobodo. Kot vse kritike, ki sem jih namenil DJu malo prej, ne ukinjajo v celoti plemenitosti in dobronamernosti njegovih udov. Vojna je med vsemi na svetu največji kaos, ki ga je najtežje pravično razložiti in oceniti. Z evangeljsko krščanskega stališča je vprašljiva kot taka; zato se je prvi kristjani - narodno osvobodilne judovske - niso udeležili. Bi bili med leti 1941 do 45 z obeh strani označeni kot oprezne riti, sredinci, nenačelnosti, strahopetci, izdajavci? Mrak se je več ali manj odločil za to pozicijo; tudi Majcen.

Sam se postavljam na eni ravni na radikalno krščansko stališče, na Mrakovo in Majcnovo; na drugi pa skušam biti empirično podroben: ugotavljati od primera do primera, kako kdo ravna; kaj misli in kaj dela; koliko se njegova dejanja skladajo z njegovimi načeli; kakšna so njegova načela; koliko je sploh načelen, koliko pa si prizadeva za kar najbolj banalno zasebno korist, kot so si Ferlež, Irma, Cila, Mirtič, tj. figure iz obeh taborov, le da predstavniki enega tabora pripisujejo ta tip predvsem drugemu taboru. Skušam torej kombinirati radikalno krščansko moralno s humanistično-civilno, ker se zavedam, kam vodi sklepanje, da je vse, kar ni radikalno krščansko, enako nevredno: v strahoten cinizem.

Malokdo ravna radikalno krščansko; le Snežna, Prior, Antigona, Sergej, Uršula, Ješua. Velika večina nas ravna znotraj empiričnega razpona med hujšimi zločini in malimi junaštvi. Čeprav junaštvo, kakršnega sta zmožna Andrej in Žane, ni majhno. Prav za prav je izjemno: tveganje smrti, zagotovo pa odločitev za težak zapor. Dostikrat so dejanja ljudi, ki so zapleteni v kaotična dogajanja sveta-zgodovine-družbe, navidez nevelika ali vprašljiva, dejansko pa večja od videza. Imeti moč premagati strah, se odpovedati koristi, priznati greh in zmoto, kako je to težko! Kako majhni so ponavadi zunanji vidiki - uspehi - takšnih moralno eksistencialnih odločitev, a kako drago so plačani!

Andrej in Žane ne rešita Vinka; nasprotno, pogubita njega, sebe in še Cilo. Imela sta najboljši namen oz. točneje: etično ravnanje jima je nastajalo spod rok, spotoma. Kakor se jima je prebujala (za)vest, tako se jima je oblikoval tudi dober, pravšnji namen. Realizacije namena in odločanja po vesti pa nista zmogla; namreč

socialno učinkovite realizacije. Tosvetni logiki se zdi optimalno, da nekdo združi oboje: ravnanje po vesti in operativno učinkovitost, ki se ji reče v klasičnem jeziku: zmaga, uspeh. To se ne posreči ne Andreju in Žanetu, ne Ješui, ne Uršuli in Priorju, ne Antigoni. Celo marsikateremu junaku NOBD ne: Krimu in Nini, Špelci; oz. le napol. Dosežejo objektivno zmago svojega napora - pomagajo mu do zmage -, sami pa pri tem umrejo.

Tisti, ki so hkrati uspešni in moralni, so ponavadi liki iz najbolj cenjenih agitk, ki propagirajo najmanj verjeten model. Ljudi prepričujejo vanj, da bi jih laže pridobili za svojo stvar, za žrtvovanje in boj; obljublajo jim osebno-zasebni uspeh. (K takšni rešitvi je bil nagnjen začetni - sorealistični - Torkar, v **Preizkušnji**.) Tragedija je na nasprotni strani agitke. Tragedija kot način mišljenja, ocenjevanja sveta pravi, da uspeha-zmage na tem svetu ni mogoče doživeti: kdor se ima za najbolj trdnega, za zmagovalca ipd. - Pentej v **Bakhantkah**, Ojdip -, je najbližji porazu. Lik vračajočega se Vinka, kakor sem navedel njegov opis, je lik berača, popotnika, ki ga ima vladajoča oblast za razbojnika, divjega moža, nesrečneža, ki je brez vsega, celo brez normalne - primerne - človeške podobe, videza. Je prej podoben strašilu kot človeku; čeprav je "kljub neurejeni zunanosti pogled nanj prikupen - vsaj ne oduren", kot pripominja dramatik. Ne le da se ni dogodilo, kar je predvideval Vinko - in DJ -, ampak dogodilo se je tisto najmanj pričakovano in najstrašnejše: ob pobitih - ki jih slikata **Črna maša** in **Roka za steno** - je še nekaj gonjenih, spravljenih na najnižjo možno eksistenčno raven.

Tu dosega Vombergar dvoje: nivo tragedije - padec po samoslepilu, pravi pathos, ki ni zanos samonavdušenja, ampak - etimološko - trpljenje, sparagmos, raztrganost, zunanja v obleki in notranja v duši. Tega trpljenja NOBD ni dosegla. Noben tragično junaški lik NOBD ni tako ponižan, preizkušen, ranjen kot Vinko; ne Špelca ne Krim in Nina ne Martel. Morda izhaja to tudi odtod, ker je bila zavest - pričakovanje, gotovost - tosvetne zmage pri članih PJa bistveno večja kot pri članih DJa. Ti so - naj bi - bili kot kristjani bliže liku Kristusa, mučencev, do smrti trpečega, saj so imeli vero v posmrtno vstajenje, medtem ko je bila za PJ odločilna tosvetna zmaga in trpljenje vredno le, če je pomagalo tej zmagi; samo na sebi ni bilo dosti vredno ali celo slabo: recimo trpljenje taboriščnikov. PJ je gnal svoje ude k učinkovitosti. Partija je pred vojno zanikala vrednost tragedije - v polemiki Borisa Kraigherja z Brnčičem, ki se je bližal Krleži; polemika ni bila javna. Vidimo torej, da sta mogoči dve razlagi, ki se izključujeta, o tem, kateri od obeh taborov je bolj visel na tosvetni zmagi.

Drugo, kar dosega Vombergar, je krščanski nivo. Jezus je na veliki petek najbolj nemočen med vsemi: zasmehovan, sramočen, zaničevan, pribit na križ. Krščanstvo je zraslo iz mučencev-svetnikov, ki so posnemali Jezusa; ne iz vojakov, ki so zmagovali v znamenju križa kot cesarske - uradne državne - zastave. Vombergarja - na obeh doseženih nivojih - ne zanaša ne v ponovno revolucijo, kot Jeločnikovega Junaka, ne v anarhizem beraškega ponosa, kot Macafurja v Leskovčevih **Dveh bregovih**, ne v samovšečnost marginalcev, kot Jožeta Kranjca v drami **Katakombe**; ne dela iz nesrečnega lika mitsko magičnih figur, kot Šeligo iz Jurija in Lenke, čeprav že samokritično, v **Svatbi**. Z ničemer Vinka ne skuša zunanje poveščati, ekskulpirati, patetizirati. Nasprotno: prikaže ga v njegovi vsestranski mizeriji; ni večje razlike kot med Junakom **Vstajenja** in Vinkom. Gre mu za to, da doseže usmiljenje, sočutje; prav ti dve oznaki pa sta temeljno krščanski; tuji sta svetniškemu heroizmu svetih vojn, tudi **Črne maše**; in bojevitemu antikomunizmu. Vinko se razkrije kot uboga človeška kultura, a niti ne v paradoksalni črni grozi

blaznosti, vsakršne čezmernosti, kot jo doseže Snaj v **Gabrijelu**. Zato je patetičen izraz Vinkove izpovedi neprimeren; ker je neprimeren Vinkovi resnični tedanji naravnostanju. To je skoraj zlomljenost; obtožba zločincev šele v drugi vrsti. Obtožuje sama Vinkova usoda; besede so v tako skrajnem položaju odveč. - Rebula naj bi raje zasnoval te vrste tragedijo; pa Capuder. Ne pa da ideologizirata in politično ideološko "pokončnostno" - post factum - obtožujeta.

Že prve besede sprejema pokažejo vso resnico položaja; lastni brat sprejme Vinka takole - Andrej: "Toda ... Vinko ... kaj iščeš tod? Ne veš, da nas vse spravljáš v nesrečo?! Ne smemo sprejemati ubežnikov! Pod najstrožjo kaznijo ..." Kar je res. Kdor je sprejel ubežnika - Andrej in Žane sta ga, a po težkih notranjih moralnih bojih -, je tvegál več kot zapor. Prav to je tisto strašno državljanske vojne, ki nujno postane bratomorna: da (raz)padejo vsa moralna pravila, celo najosnovnejša, tudi allelonomična, kaj šele civilno humanistična. Razpade bratovstvo; ostane le teror ene skupine, ki se polasti celotnega bratovstva-bratovščine-plemena. Odpadejo solidarnost po krvi, običaji; razpade sama družba.

To se lahko zgodi na dva načina: če ni alternativne nove družbe oz. projekta te nove družbe. Tedaj nastane kaos, zločin, brezup, absolutna anarhija, vitalni razpad sistema in življenja. Recimo v koncu **Ane**; večkrat v SPD, ki kritično slika stalinizem, ker ne verjame v moč komunistične alternativnostne ideologije: **Noč do jutra**, **Prevzgoja srca**, **Job** itn. Seveda tudi in kar najbolj izrazito **Razval**. Tudi **Mladost** in **Av gust**; ta na primeru kritike meščanstva.

Drugi način je podan v dramah, ki zagovarjajo revolucijo ali pa skušajo biti pravične do nje in podati njeno vizijo kot - vsaj subjektivno - pošteno; do neke mere celo **Afera**. Tu je na delu zakon: bolj ko je velika nevarnost kaosa-anarhije, močnejša mora biti sanja-vizija Novega sveta. Ječo, iz katere je izhod le v taborišče ali v smrt - **Svet brez sovraštva** -, je mogoče eksistencialno prenesti le s stopnjevanjem vero v idealiteto Novega sveta, vizija ne le Špelce, za katero je Novi svet skoraj transcendenca, ampak vseh jetnic, nazadnje celo italijanske vlačuge Kolonelovke. Zato je potrebno stopnjevanje patetične, fascinantne, totalne, verske (v resnici praznoverske, a se tega nihče od verujočih ne zaveda) ideologije, spremenjene v Čustvo, v absolutno eksistencialno zavezo; stopnjevanje totalne Propagande, ki ji podležejo celo njeni konstruktorji. Fanatizma, ki se vnese v te konstruktorje, v marsikaterem primeru ni mogoče oslabiti, saj očitno ne gre niti le za uradnike niti le za zanesenjake, ampak za kar najgloblje v nezavedno preparirane ljudi. Ne gre le za uradnika Kovača - oznovca, zasliševalca z Golega otoka v **Noči do jutra**, in ne le za zanesenjaka Marcela iz **Afere**.

Obrambni govor predsednika Vzhodne Nemčije Ulbrichta, ki je prav zdaj pred sodiščem, komentirajo nemški časopisi kot zagovor človeka, ki se ne zaveda, kaj je počel; ki ima drugače strukturirano (za)vest kot zahodni človek, utemeljen na krščanski civilizaciji. V tem govoru da ni šlo le za cinizem ali starčevsko zakrknjenost in topost, ampak za vkoreninjeno prepričanje, da je imel in da še ima stalinistični sistem prav; ker da je ta sistem, dodajam jaz, pač le empirična - deloma posrečena - realizacija velike ldeje, ki pa je pravilna; tako mislita najbrž tudi Ulbrichtov somišljenik Mitja Ribičič ali Popit, ko branita pomore vrnjenih domobrancev. Je pa značilno in za našo raziskavo izjemno povedno, da je Ulbricht utemeljeval svoj - komunistični - prav, zidavo berlinskega zidu, streljanje na ubežnike, ki je le variacija streljanja na Vinka in domobranske begunce v **Razvalu**, z nujnostjo in veličino, z edino pravilnostjo in usodno zgodovinsko pomenljivostjo

antifašizma. In to govori nekdo 1992: obnavlja platformo antifašizma kot opravičilo za vse početje revolucije.

Strukturalno isto je, če nekdo - celotna desna SKS - obnavlja platformo antikomunizma v letu 1992. Ocvirk in Ulbricht sta si tu strukturalno dvojčka, zapletena v isti brezizhodni samoslepilni bratovski boj-vojno; ne glede na to, da je Ulbricht zločinec in Ocvirk rojen šele po vojni in verjetno v teh stvareh neomadeževanih rok. Toliko huje, ker se - kot visok intelektualec - ne zaveda, kaj počne. Govori namesto tistih, ki so bili med vojno pri politični policiji in ki bi mogli govoriti enako kot Ulbricht, čeprav nobeden od njih - tudi Hacin ne - še zdaleč ni bil kriv za toliko zločinov, za takšno ekscesivnost zločinstva. Eden redkih, ki govori javno in brani svojo pozicijo, je Geržinič. Vsekakor jo brani uspešneje in prepričljiveje od Ulbrichta ali Ribičiča.

Če so bili člani Dja toliko manj krvavih rok od oznovcev, potem si tega ne morem tolmačiti drugače kot s pojasnilom, da gre za novo obliko samoslepila, za novo etapo v nenehno obnavljajoči se tragediji sveta. Vzorec - tragedija - potrebuje junake, a slepe: grozne Mačke in smešne Ocvirke; smešne, ker so pritekli naknadno v areno, v kateri ne brizga več kri, in oznanjajo pravila, ki ne veljajo več; ki kličejo pravico, ki ne povzroča več krvavih ran in smrti. Upajmo, da je tako in da se bo slovenski antikomunizem iztekel v prazno kot strašilo iz slame.

Vombergar ni simpatizer pošlihtanih opokončenih etikov, oblečenih v spodobne obleke in vsestransko spoštovanih v krogu malomeščanske konvencije. Že Janko iz **Vrnitve** ni tak; Vinko in junaki **Razvala** še manj. Vombergarju je do sočutja s človekom, ki je dosegel zadnjo mejo trpljenja; a je pri tem vsaj nekaj tudi sam kriv. Zaradi svoje naivnosti, samoslepila, illinx in hybrissa, ki ga je Vinko v prvem nastopu kazal nemalo. Kot da je za dramatika pravi človek raztrgani človek; mislim tudi na dramo Eftimiuja **Človek, ki je videl smrt**. (Ne glede na to, da je komedija; a grenka.) Človek, ki se nahaja onkraj varnega kroga konvencionalne etike. V položaju, v katerem se je znašel Vinko, je tudi ponos odveč; kot bomo kmalu videli. Odpade vse, kar ni najbolj bistveno; a kaj je še bistveno poleg samega življenja? Vest: ravnanje po vesti, vendar ne v razmerah, kjer to ni posebno težko; kjer se vest in socialno razredna norma pokrivata, in kjer je človek, ki se ravna po tej normi, še fizično - gmotno - nagrajen, tudi z moralnim ugledom, z dobro službo, s promocijo v družbi. Tak je model, ki ga izdeluje današnja SKS oz. Peterletova KD. In njeni ideologi RCS.

Vinko se začenja takoj opravičevati: "Grem takoj dalje, Andrej." Zaveda se, da spravlja brata v smrtno nevarnost. Zaveda se, da je na begu in povsem brezpraven. Janko je bil sicer berač, zato na robu, mogel bi umreti od lakote, če se ga ne bi usmilili dobri ljudje. A niso ga preganjali; tedaj še niso poznali političnih zločincev, ta kategorija je iznajdba 19., posebno pa 20. stoletja. Bilo je že zadosti hudo, da je nekdo na robu. Totalitarni sistem pa mora nekoga, ki ga je vzel na piko, uničiti do kraja, eksemplarično: poteptati, uničiti, ga izbrisati iz spomina.

Najbrž je bilo povojno preganjanje - zamolčevanje, blatenje - SPE s strani Partije tudi zato tako radikalno, vztrajno, strastno, ker je bila ravno SPE živ dokaz - imela v rokah žive dokaze -, da se je zgodil brezprimerni zločin s pomorom domobrancev. Prav ta zločin je bilo treba zamolčati. Lahko si predstavljamo, da so se vršile številne diskusije v najvišjem krogu, kako skriti ali preinterpretirati ta zločin. Obesil se je na PJ kot mlinski kamen; in umazal najbolj plemenita dejanja vseh sodelavcev PJ. Kot je umazalo sodelovanje z Nemci najbolj plemenita čustva udov DJ.

Brat ni smel biti bratu brat. Tudi morale Rdečega križa ni smelo biti. Vsakršna solidarnost s preganjanim - v srednjem veku je bila značilna pravica do azila v cerkvah celo za zločince - je bila prepovedana; tako se je načrtno rušilo najosnovnejšo medčloveško moralo. Brat se brata otepa. Brat beži pred bratom. Vinko brata - prej, preden bo krenil dalje - za nekaj prosil: "Brat moj! Pri ljubezni najine matere in očeta, za božje usmiljenje te prosim, daj mi kaj, da se vsaj za silo oblečem. Najslabše, kar imaš. Vse ti nekoč desetkrat povrnem. In kaj okrepčila mi daj, kos kruha, nič več."

Kar je nekoč pritikalo beraču, popotniku, pritiče zdaj le še tistemu, ki ga Partija prizna za pravega. Človek ni več opredeljen kot človek, pa naj je kdor koli in kakršen koli, tudi najhujši zločinec, takšno je krščansko stališče (ne pa stališče antikomunizma); ampak je človek le v primeru, da ustreza merilom, ki jih postavlja ideološka in državna revolucijska oblast. Ker pa je ta povrh vsega še totalitarna, je izbor pravih - edinih za ljudi priznanih - ljudi zelo zožen. Da bi bil nekdo človek, se mora strašno potruditi, da ustreza vsiljenim merilom. Nenehno so navzoči ogleduhi, ki nadzorujejo, ali se človek merilom bliža in jim ustreza ali ne. Ker so merila zahtevna, jim ne ustreza za trajno nihče, razen najvišjega Vodje; tudi drugi po veljavi in vlogi za njim - Röhm, Strasserja, Trocki, Buharin, Ranković, Djilas itn. - more postati kriv in mu more biti priznanje za človeka odvzeto, zato kaznovan, zaprt, mučen, ubit. Tudi na Slovenskem: Gustinčič, Košir, Dušan Kermavner, Kavčič. Vsakdo je v nenehnem strahu; v nenehnem dokazovanju, da je pravi. - Komisar v **Aferi** pride raziskovat afero ne le zaradi reševanja spora med voditelji, ampak tudi zato, da bi določil znova pravila, merila in to, kdo jim ustreza, kdo ne.

Sklicevati se na ljubezen, ki je ljubezen do matere in očeta, tj. do družine, je v teh razmerah odveč; ne velja; je lahko izdaja - s stališča totalitarne stranke. (Tudi za Geržiniča; glej njegov odnos do sestre, pomembne aktivistke OF in - hočeš nočeš - OZNE.) Dom kot tak je brez pomena. Edini dom, ki ohranja oz. dobiva vso veljavo, je Partija; glej Marcelove izjave o Partiji kot edini Materi, **Afera**.

Patetične besede, ki so v tem položaju manj verjetne, razen kolikor ne skuša dramatik Vinka podati kot prečustvenega - nekoliko sentimentalnega - patetika, so: "Vem, preganjajo nas kot psi divjačino." Kar je res, a so preganjali tudi člani Dja člani PJa - pred tem. To preganjanje je nujna državljanske vojne. "Kakor brezpravna, lovna divjad begam že več kot mesec dni pred neusmiljenimi lovci, žejnimi krvi." To o žeji drži še posebej; in je kar se da grenko, če upoštevamo, da je temeljil vsaj razsvetljenski del PJa na humanizmu; žal je njegov humanizem prehajal v sadizem, v neutешljivo slo po krvi, po uničenju nasprotnikov in drugače mislečih, drugače verujočih. Zmaga se je spreminjala v totalno, totalna zmaga pa v totalno samovoljo. Kar kaže SPD od **Dialogov** in **Afere** naprej. Že v **Revoluciji** in **Razsulu**. Vrh blaznosti doseže ta slo v **Ani**.

"Se skrivam po goščah, votlinah, trnastih grapah in nikjer ne najdem usmiljenja. Ko da nisem več človek in nimam pravice živeti." V teh besedah je izraženo bistvo: Vinko sicer še zmerom je človek - s krščanskega stališča in s stališča CD oz. današnjih deklaracij o človekovih pravicah -, vendar mu tega Partija ne prizna; praktično sploh ne, a tudi teoretično ne, saj imenuje NOBD ude Dja zveri. (DJ pa ude PJa Rdeča zver.) Prav zato, ker Vinko in njegovi niso več ljudje - ker so se, po prepričanju Partije, pregrešili zoper status človeka in ga zapravili, Partija pa sama določa ta status -, so zapadli kazni: likvidaciji, imenovani z alibizatorsko besedo, ki se je je poslužil tudi Partljič, **Justifikacija**.

V izjemnih primerih se jih sme ohraniti pri življenju, a za ceno tega, da bodo zaznamovani do smrti, pa še njihovi otroci in sorodniki, kar se je še dolgo po vojni kazalo v izpolnjevanju različnih formularjev, na katerih je bilo treba izpolniti rubriko, ki je vpraševala po medvojni udeležbi pri domobranstvu sorodnikov anketiranega. Bili so zaznamovani kot zločinci, kot takšni zločinci sicer, ki se jim je nekaj oprostilo, darovalo - zaradi velikodušnosti Partije - življenje, a morajo biti za ta dar nenehoma hvaležni, to hvaležnost nenehoma javno izkazovati in sicer z uslugami, ki jih za to v zameno zahteva Partija od njih, tudi sodelovanje z OZNO, pojav ovaduštva ipd. Tu je vzrok za tolikšno poškodovanost mnogih preživelih članov in sorodnikov DJa in s tem za današnji izbruh sovraštva, ranjenosti, maščevalnosti.

Preživeli so bili po svoje še bolj kaznovani kot ubiti, saj so bili nenehoma poniževani in uničevani. Duševno moralno so se rešili le v primeru, da so se vezali na Boga - odtod tudi tolikšna njihova zvestoba Cerkvi -, a je bilo obenem skoraj nujno, da so izkazali svojo avtonomijo tudi kako drugače; recimo s simpatijami do upornikov, kot Pavle Kogej, s pristankom na socialno profesionalno izločenost, kot Justin Stanovnik. (Medtem ko je Stanovnik moral predavati - profesor klasičnih jezikov! - na podkovski šoli, je delal Capuder kariero univerzitetnega profesorja!) Ne nazadnje kot sodelavci Revije 2000; Capuder je odklonil sodelovanje pri nji - s ciničnim razlogom.

Vinko prosi za usmiljenje. V začetku maja 1945 ni govoril o usmiljenju, ampak o zmagi, o antikomunizmu. Julija - na dnu - ve, da je osnovno čustvo do sočloveka, ki mu gre oznaka, da je krščansko, usmiljenje. Prav tega je učil Jezus s svojo - sramotno, bedno - smrtjo na križu. Usmiljenja niso hoteli ter nočejo videti tisti, ki prepevajo pesem **Kristus kralju**, a razumejo to kraljevanje v tosvetno vojaško gospodovalnem, čeprav "etičnem" pomenu. Ne vedo, da so napis INRI - Kristus kot kralj - napisali na križ tisti, ki so ga zasmehovali, ker so bili prepričani, da je s smrtjo dokazal svojo nemoč; ki se priklanajo le kraljem, le oblasti. Koncilska miselnost govori o Kristusu kot Odrešeniku, manj o Kralju. Kristusu kot nosivcu usmiljenja, sočutja, pomoči, dobrote, solidarnosti, razumevanja, širokogrudnosti, ljubezni do drugega, ne pa toliko o pravičnem Sodniku in vladarju nad grešnimi. Vombergar je nazorno pokazal to spremembo od ene do druge Vinkove faze v teku dveh mescev. Ta sprememba je sprememba od ideološkega fanatizma, pa naj bo še tako etičen, h krščanstvu, ki je drža vsečlovečnosti.

Vinko se pri svojem boju za življenje ponižuje; sklicuje se na svoja bivša dobra dejanja: "Pade na kolena pred Andreja. 'Andrej, pri božjem usmiljenju te prosim. Nekoč sem jaz tebi rešil življenje. Vsaj tu, v očetni hiši naj najdem košček srca. Tvoj rodni brat sem, Andrej!'" Niti sledu ni več nekdanjega ponosa, samogotovosti v zmagi. To je realiteta udov DJa, čeprav ne trdim, da **Vstajenje** in Junak v ničemer ne ustrežata resnici. Šele iz obeh plati resnice, iz obeh izkustev in drž je treba sestaviti objektivno in veljavn(ejš)o podobo DJa. Zato bi bilo zgrešeno, če bi mojo analizo **Vstajenja** kot slovenske "nacistične" drame kdo razumel kot popolno odklanjanje. Ne odklanjam popolnoma niti slovenskega nacizma kot ne slovenskega stalinizma. Skušam ju čim bolj nepristransko kritično razčleniti; kolikor sem nepristransko sposoben. A moj namen je biti nepristran: sprejeti obe skrajni legi slovenstva za legitimni, čeprav za hudo vprašljivi. A za realni; in za človeški. Tudi za izraz človeškosti; ne le samoslepila, ampak tudi zelo dobre volje. Načeloma imata zame Bor in Jeločnik - **Težka ura** in **Vstajenje** - strukturalno isti pomen.

Andrej sprejme pribeglega brata hudo nebratovsko in nečloveško; a realno: "se bojuje v sebi s strahom in čustvom"; je razdvojen. "Brati? Ne pomisliš, da s tem

uničuješ tudi brata!?" Natančno to je tudi res; to bi moral Vinko upoštevati. Moral!? H komu pa naj bi se zatekel, če ne k bratu in materi, domov? Andrej: "In k mami si se hotel zateči! Kako okruten, samoljuben otrok si, Vinko?!" Tudi res. A ne le na individualno psihološki ravni; enako na ravni celotnega DJa. Kot je otroško-otročji današnji antikomunizem SKS, je bil v nemajhni meri - kljub delovanju domobranske politične policije itn. - tudi med vojno, vsaj primerjan s stalinističnim. Vombergar se tega zaveda; kaže obe plati te držbe: simpatično in nesimpatično. Prav zaradi nedovoljše zrelosti in odločnosti - otroškosti, ki je tudi drugo ime za hlapčevstvo - , je DJ zmerom zamujal, posnemal PJ, a ga ne dohitel; po drugi strani je to seveda lepo, saj ga s tem ni dohitel v njegovi zverinskosti, izkazani z genocidom nad vrnjenim korpusom DJa.

Situacija je tipično tragična; dramatik ima za tragedijo - za njene pasti - izvrsten posluš. Kar koli Vinko stori, bo slabo. Če ne gre domov, če zatre svoja čustva, bo verjetno propadel. Če obišče dom, je verjetno, da bo spravil domače v veliko nevarnost; niti ni gotovo, da se bo sam rešil. Bi se torej moral, če bi hotel biti etičen v pomenu nesebične ljubezni, domu ogniti? Se mu odpovedati, kot se mu je Janko? Janka je rešil srednjeveško pojmovani Bog; snežni plaz, Narava. Medtem ko je dramatiku jasno, da se tokrat narava ne bo - ni - vmešala kot pravičnostni in etični korektiv; da je narava na strani vojaških zmagovalcev. In da Bog molči.

Odtod naprej bi moral Vombergar pisati drame o molčečem, morda celo odsotnem Bogu; iti na pot, na katero je stopil Simčič tako z **Mladostjo** kot z **Avgustom**. Tega očitno ni zmogel; že meja, ki jo je dosegel z **Razvalom**, je daljna. Onkraj nje se začinja nevarnost nihilizma, prepadi, iz katerih sicer še zmerom - in šele zares evangeljsko, tudi tragiško, v Mrakovem duhu - govori Bog, a terjajo temeljno spremembo razmerja med človekom in Bogom: odvrnitev od allelonomije, sprejetje krščanstva, kakršno sta zastopala Racine ali Calderon. To je bilo Vombergarju, ki je bil pred vojno dramatik slovenske arhaične vasi - čeprav kritičen do nje, kar kaže posebno **Voda**, a tudi **Zlato tele** - pretežko. Zahtevalo je poseben intelektualsko verski napor, ki ga je v slovensko zavest vnesel po vojni eksistencializem; ta je vplival na Simčiča. Pred vojno ga je sicer pričeval že Cankar, a Cankar je izjema; njegova intelektualna, verska, moralna in eksistencialna moč je z močmi drugih neprimerljiva. S čimer pa ne pravim, da Vombergar v marsičem ni sledil Cankarju. Razumevanje dilem, v katerih so se znašli Vinko, Andrej, Žane, kaže, da je proniknil nenavadno globoko v človekovo dušo.

Lahko zaznamujemo etape, ki si zgodovinsko in strukturalno sledijo: **Vrnitev-Voda-Napad-Razval-Mladost** in problematizacija vsega v **Avgustu**.

Jesen 1992

OPOMBE k razpravi UVOD V RAZVAL

1. Vombergarjeva biografija je današnji slovenski zavesti malo znana. Na tem mestu je ne bom rekonstruiral; moj tip literarnega zgodovinopisja (LZ) je drugačen, biografske podatke že predpostavlja. Sam sem jih črpal predvsem iz nekrologov ob Vombergarjevi smrti l. 1981, izšlih v časopisju SPE; posebno iz Debeljakovega, a tudi iz drugih virov, iz člankov ob Vombergarjevih obletnicah.

Za Vombergarja velja enako kot za druge pisatelje SPE: da je treba njihove življenjepise čimprej udomačiti v slovenski kulturni zavesti. Takšno delo terja posebnega človeka in je posebno delo. Nekaj se že obrača na bolje, vendar se zdi, da pri tistih SPE pisateljih, ki so še živi in od katerih si današnja slovenska javnost, posebej desnica, obeta politične koristi. Nekoliko bolj je seznanjena s Kociptom, saj mu je izšel letos ponatis romana **Goričanec** s spremno besedo Jožeta Pogačnika, naslednje leto pa mu bo pri Kondorju ponatis zbirke novel **Mertik**, z mojimi spremnimi besedami. O Jeločniku recimo ni znano skoraj nič, razen letošnjega članka ob njegovi smrti izpod peresa Martina Jevnikarja.

Vombergarjeve drame sem ponujal že na več mestih, naj bi jih ali uprizorili ali izdali, posebno **Razval** in **Napad**. Zaenkrat ni še nobenega odziva. Današnji mlajši slovenski kulturni in umetniški zavesti so tuje. Če jih teatri, ki jih vodijo sredinci in levičarji, ne uprizarjajo, pomeni, da ta levica-sredina ni dovolj pluralna, odprta, širokogrudna, informacijska; da ne skrbi dovolj za seznanjanje občinstva s celotnim slovenskim izročilom, tj. z viri slovenstva. Še manj primerno pa je ravnanje desnice, ki bi morala čutiti do literature SPE globljo povezavo. A jo zanima zgolj politicum, ki je trenutno vnovčljiv; njena "vizija" je prevzem oblasti. Od te "vizije" se desnica meša v glavi; od poželenja in nestrpnosti. Niti tega se ne zaveda, kako važna je kulturna utemeljitev ideoloških projektov; Partija se je tega nekoč - pred vojno in posebej med vojno - izjemno jasno zavedala. **Razval** in **Napad** bi mogla postati umetniški utemeljitvi določenega tipa desnice.

Sam se ne zavzemam za takšno manipulacijo, ki pa je zmerom poleg zlorabe tudi informacija, plasiranje nekega dela v zavest občinstva - kot je Partija plasirala **Raztrgance** itn. Moj pristop k Vombergarjevim dramam je drugačen: kritično analitičen, zunajpolitičen, čeprav politiko upošteva; upošteva jo kot témo dram, kot pomensko okolje, znotraj katerega so nastajale in funkcionirajo. Meni je do tega, da Vombergarja "pripeljem" nazaj v slovensko zavest in to na višji - na

pomembnejši - ravni, kot je bil v njej zasidran z **Vodo** in **Zlatim teletom**. To je: ne le kot spretnega komediografa, ki duhovito in kritično podaja duh časa, 30. let - z lastnega vidika -, ampak kot trageda, ki sega poleg Jeločnika (**Simfonija iz novega sveta**), Willenparta (**Zadnji krajec**), Simčiča (**Zgodaj dopolnjena mladost**) in Kremžarja (**Živi in mrtvi bratje**) med SPE dramatikami najgloblje v problematiko medvojnosti.

Dokler ne bosta objavljeni in igrani drami **Napad** in **Razval**, ne bo začetnih "objektivnih" pogojev za slovensko "spravo", tj. ne bo osnovnih zunajpolitičnih, tj. nelažn(iv)ih informacij, na katerih bi se vsakdo mogel odločati o medvojni resnici in upravičenosti te ali one strani. Do tedaj bodo **Raztrganci** - **Rojstvo v nevihti** itn. - enostransko zasedali slovensko dramsko idejno sceno, prikrajali podobo slovenske polpreteklosti na pristranski način. Do tedaj bo prevladovala leva ali revolucijska misel-oblast ne glede na svojo stvarno vsebino. O upravičenosti medvojnih izbir in umetniški vrednosti posameznih blokov bo mogoče govoriti neobremenjeno šele tedaj, ko bodo imeli vsi "tekmeci" enaka izhodišča. Povsem enakih sicer ne bodo imeli nikoli, obdobje 1945 - 1990 je neizbrisljivo. A nekaj se za popravek štartnih pozicij da narediti. Moja razprava o **Razvalu** služi temu namenu.

A ne le temu; niti ne predvsem temu. Njen glavni cilj je dogajanje resnice v patetičnem in obveznem pomenu te besede. Kajti nekdo, ki veruje - še posebej v evangelijsko krščanstvo (EK), za takšnega se imam sam -, ne more ne imeti do resnice v temelju zanosnega razmerja, navzlic vsem metodološkim zadržkom, eksistencialni skepsi, treznemu in nezaupljivemu, predvsem pa do vsega realnega radikalno kritičnemu umu.

- Naj se ponovno vprašam, kaj hočejo založbe kot Družina, Ognjišče itn. s tem, da ne izdajajo dramatik SPE? Če bo pričujoča knjiga **Od bratomora k samomoru I** dobila subvencijo slovenskega ministra za kulturo Pelhana, kot je bil obljubil, potem bo položaj še bolj nenavaden, saj je Pelhan član Združene liste, član bivše Partije. Je tej danes več do resnice - do nepristranske kritične analize - kot desnici, kot tistim, za katere se je boril Vombergar?

Današnja slovenska scena je res pervertirana; v tem spačenem pomenu postmoderna. Kot zadnje čase vse bolj ugotavljam, sta vse bolj postmoderni tudi SKS (slovenska katoliška skupnost) in ZKC (zunanja katoliška Cerkev), torej tudi desnica; podrobno analizo tega pojava bom objavil v že napisani knjigi **Od bratomora k samomoru II**: o Torkarjevem dramskem diptihonu: **Balada o črnem noju** in **Balada o taščici**.

Moja dolžnost je, da **Napada** in **Razvala** ne pustim niti v okvirju SPE, ki nadaljuje držo domobranstva kot radikalne desnice niti v okvirju PM (postmoderne), ki to - domobranksko: eksistencialno bojno, tragično, dokončno, versko, fanatično, gorečo, usodno in milostno - držo verbalizira, saj jo pretvarja v liberalno igro-tekmo oblastniških interesov, v kateri so Bog, vera, milost, požrtvovalnost, ljubezen itn. le še - ali pretežno - znaki lingvizma, ideologije ludistične retorike, ki pa jo pripenja na realiteto banalne stvarnosti (ob)lastniški interes in užitek, (s)last. Upoštevati moram oba momenta, tistega, iz katerega obe drami izhajata, in tistega, v katerem bosta danes nastopali. A ju ne reducirati nanju. Odkri(va)ti v obeh dramah kompleksnejšo in bolj zavezljivo resnico - pač v skladu z mojo metodo in razmerjem do sveta.

2. Sin Jože Vombregarja, arhitekt Jure Vombregar, vidna oseba SPE, tako politične kot kulturne, bil je podnačelnik Ljudske - tj. današnje krščansko demokratske - stranke, glavne ali tako rekoč edine stranke v SPE, in predsednik najrazličnejših kulturnih ter vseslovenskih društev, mi je dal na razpolago celoten arhiv svojega očeta; marsikaj - a le literarno dramskega - sem si tam izposodil z namenom, da drame analiziram in analize objavim. Našel sem veliko Vombregarjevih krajših povojnih dramskih tekstov, napisanih za različne spominske in druge priložnosti. Nekateri med njimi so zelo zanimivi, predvsem idejno; manj estetsko.

Ponavljam: založba Družina, ki vodi med slovenskimi katoliškimi založbami - načeljuje ji duhovniki, teologi ideologi - v antikomunistični kampanji, posebno skoz svoj "verski" (v resnici malo verski, ampak komaj zakrito politični) tednik Družina, bi morala pri priči izdati Vombregarjevo **Zbrano delo**, če bi hotela izpolniti vsaj del svojega programa; sicer je treba imeti ta program predvsem za retoričnega, kolikor je javno zapisan ("delo za slovensko kulturo" itn.). S svojo kritiko pozivam to založbo, da naredi, kar obljublja. - Dolgotrajno zgodbo, kako je po neštetih zapletih, zadrževanjih in poniževanjih ta založba objavila mojo knjigo **Bog in slovenstvo** - knjiga tematizira odnos EK in kulture -, bom opisal in objavil na drugem mestu.

Na tem mestu naj na kratko omenim le nekatera dejstva v zvezi z mojo raziskavo SPED(ramatike).

- Opombe pod črto, katerih del je objavljen tudi v pričujoči knjigi - pod črto razprave o Kremžarjevi drami **Živi in mrtvi bratje** -, sem pisal jeseni 1991 in v zimi 1991/92. Vsak, ki bo te opombe pod črto prebral in jih primerjal s samo razpravo, bo videl spremembo mojega razmerja do KC. Naj bom natančen: spremembo znotraj istega okvirja. Do KC kot do ZKC - do klerofašizma, do klerikalizma, do oblastništva konkretne politične KC - sem kritičen v vseh 80. letih (seveda tudi prej); to dokazujejo moji teksti, v tem desetletju tudi objavljeni, o dramatikah itn., posebno v Reviji 2000, a tudi drugje. Recimo o Poniževem **Škofu Tomažu Hrenu** itn.

O tem se more prepričati tudi bravec pričujoče knjige, saj sem razpravo o **Bratih** napisal leta 1988 - to je leta, ko sva se z ženo cerkveno poročila in začela ponovno prejemati zakramente -, objavil l. 1990, tj. leta, ko sem se vrnil s prvega obiska pri argentinski SPE in ko mi je bila ta najbližja. Istega leta - 1990 - sem napisal razpravo o Debeljakovi dramski pesnitvi **Velika črna maša za pobite Slovence**. Ker bo razprava kmalu ponovno izšla, a opremljena z opombami pod črto, napisanimi jeseni l. 1991 (prvič je izšla v **Debeljakovem zborniku**, vendar brez opomb), se lahko vsakdo prepriča, da sem tudi v tem letu - 1990 -, ko sem se notranje najbolj poistil s SPE in z domobranstvom (odkod moja potreba po takšnem poistenju - z vsemi državami sveta -, razlagam na drugih mestih, gre za metodološko operacionalizacijo EK drže, kakor jo pojmem, radikalne odprtosti in ljubezni do drugega kot drugega), ostajal kritičen do klerikalizma itn., do vsega, kar sem smatral v KC za nekrščansko; v **Maši** ostro razločujem čudovite EK momente in klerofašizem.

A znotraj tega trajnega mojega odnosa do nekrščanskih momentov v KC - ta odnos velja zame, odkar sem se bil zavedel, je ena konstant mojega življenja (teh konstant je več, kot se mi jih pripisuje) - delujejo različni poudarki: enkrat analiziram predvsem negativne momente KC kot ZKC, drugič predvsem pozitivne,

torej KC kot N(otranjo)KC, kot duhovno, kot ljubezensko, kot božjo. Pahljača vseh teh momentov skupaj daje kompleksno celoto, ki prevaja mojo držo.

Najdlje v pozitivnem tematiziranju KC - NKC kot EK - sem šel v razpravi **Krščanska tragedija**, tj. v analizi Simčičeve drame **Zgodaj dopolnjena mladost**, razpravo sem napisal poleti 1991. Ko sem jo med pomladjo in poletjem 1992 popravljaj - le jezikovno in tipkovno - za natis, izšla je kot drugi del moje trilogije **Slovenski čudež v Argentini**, nisem našel v nji ničesar, s čimer se ne bi strinjal. In tega v nji in sorodnih tekstih ne najdem niti danes, ko sem še ostreje razpoložen zoper politizem in ekonomizem slovenske ZKC, zoper pojave, ki jih smatram za kar najslabše; ko trdim, da je politični del SKS v nemajhni meri izgubil EK vero.

V **Gradivu** pričujočega niza **Od bratomora k samomoru** bom objavil in komentiral nekaj tekstov, ki sem jih bil napisal med pomladjo in jesenjo 1991, da bi bil moj trajni kritični ton do ZKC - posebno do njenih repoganizirajočih teologov ideologov - razumljiv; da bi ponazoril nastajanje in spreminjanje mojega razmerja do KC. (Ponavljam: znotraj iste konstante.) Sredi leta 1991 se je namreč dogodila zgodovinska sprememba v SKS: iz potenciala, iz katerega bi mogla postati SKS nosivec nove evangelizacije na Slovenskem, kakršno si je zamislil Drugi vatikanski koncil, se je tako rekoč čez noč spremenila v politično grupo, ki vse bolj pozablja na EK; več o tem drugje. Opombe pod črto v vrsti razprav, od katerih so tri že izšle v knjigi **Od bratovstva k bratomoru I**, vrsta pa jih bo še izšla, so že rezultat tega premika moje optike (znotraj konstante): ob še nadaljnjem tematiziranju EK v dramatikah - to smer bom nadaljeval in jo nadaljujem tudi od 1991 do 1993 - izostrujem svojo kritiko do poganizacije v ZKC.

Ker sem spomladi 1992 pripravljaj za natis vse tri dele **Čudeža**, sem se znašel v neprijetnem položaju. Postajal sem vse bolj kritičen tudi do SPE, čeprav do te manj kot do domovinske SKD. Že l. 1990 - po volitvah - sem jasno ugotovil, da SKS, politizirana v SKD (slovenski krščanski demokraciji kot stranki) manipulira z emigracijo; da ji ni do pomoči emigraciji, ampak do zlorabe le-te. Kot žrtev mi je bila SPE še naprej blizu. Nadaljevala je svojo vlogo iz let 1945 do 1990; v določenem pomenu pa tudi svojo vlogo med 1941 in 1945, čeprav je bilo tedaj domobranstvo le po eni strani žrtev, s strani revolucije; ne pa s strani okupatorjev. (In je kasneje - posebno 1943-45 - udom NOB udarce tudi vojaško in policijsko vračalo.) Upam, da bo znal pozorni bravec odkriti to dvojnost - kompleksnost - moje držbe v **Čudežu**, posebno v njegovi tretji knjigi, v **Srečanjih in portretih**. Najmanj ali - skoraj - nič ni te dvojnosti (kompleksnosti) v predavanjih, objavljenih v prvi knjigi **Čudeža - Predstavitev SPE**. Predavanja sem imel kmalu po vrnitvi iz Argentine spomladi 1990 in so v precejšnji meri ideološko poantirana zoper vladajočo Partijo in enostranost njenega sveta. Zato so tudi sama preveč enostranska. So preveč mobilizacijska in premalo analitična.

Bravec pričujoče knjige - odzdaj jo bom skrajšano imenoval **Bratomor I** - lahko torej sledi spremembam oz. korekcijam, dopolnitvam, različnim poudarkom, ki pa imajo svojo zgodovinsko linijo, od leta 1988, čas nastanka razprave o **Bratih**, prek 1990, čas objave razprave o **Bratih** (to pomeni, da sem se l. 1990 strinjal s kritičnimi stališči do ZKC, do klerikalizma, do klerofašizma itn., zapisanimi v razpravi o **Bratih**), prek 1991, čas nastanka opomb pod črto k razpravi o **Bratih**, prek razprave o **Razvalu**, napisane jeseni 1992, do jeseni-zime 1993, ko pišem te opombe k razpravi o **Razvalu**. Ves čas - na vseh stopnjah - gre za dopolnjevanje

prejšnjih tez-analiz, za osvetljevanje z novih vidikov, s tem za poglobljanje analiz(e): za bližanje resnici z bolj vsestransko konstrukcijo razlag(o).

3. Razpravo o **Razvalu** sem napisal oktobra-novembra 1992 v Argentini, v času svojega drugega bivanja med SPE, v visokogorski vasi Catedral, sredi Andov, dvajset kilometrov od Bariloč, od tega središča SPE, mesteca ob velikanskem jezeru Nahuel Huapi. Spomine na to - drugo - bivanje med SPE bom (če jih bom kdaj) objavil drugje. Tu le nekaj podatkov, ki sodijo k mojemu delu na SPED.

Z Ladislavom Lenčkom, lazaristom, kulturnim organizatorjem SPE in mecenom (ta naju je z ženo že prvič povabil v Argentino), sva se domenila za ponoven obisk. Vedel sem namreč, da SPED nikjer ne bom tako pristno analiziral kot prav v Argentini; tam bom imel največ časa za to in okolje me bo k takšnemu delu navdihovalo. Nekaj več kot pol leta, kolikor je veljala povratna letalska karta, se mi je zdelo prava doba, da bi delo ustrezno dokončal. Skazalo se je, da sem opravil le približno pol dela, pa čeprav sem delal trdo kot malokdaj v življenju; vsako noč od polnoči do poldneva, pa še večkrat popoldne, kolikor nisem tedaj študiral teologije (Rahnerja, Häringa, pisma Charlesa de Foucaulda, Edith Stein itn.). Če bi mogel, bi še ostal nekaj mescev. To mi je omogočal Ciril Markež, ud SPE, pri katerem sva stanovala pet mescev, velikodušen človek, ki nama je pomagal, kolikor je mogel; ob Lenčku gre prav njemu moja največja hvaležnost. Omogočil nama - z ženo - je kar največji mir za delo, kar najustreznejše zunanje razmere. Ob Markežu pa nama je bila naklonjena celotna SPE v Bariločah. Vsem hvala. Nihče ni name pritiskal, da bi govoril v dobro njihovi strani kot neki stranki v spopadu; vsi so se z nama strinjali, da naj iščeva resnico in zgolj resnico, kakor jo pač vidiva. Zaupali so nama. Upam, da nama bodo zaupali še naprej, tudi tedaj, ko bodo prebrali **Bratomor I**. Verjamem, da so mislili resno, ko so se opredeljevali za resnico, ne za korist in oblast ali za podporo eni ideologiji.

Živela in mislila, čutila in snovala sva torej svobodno, razen kolikor bi pač rajši živela še bolj osamljeno in kolikor nama malomeščanski - srednjeslojski - način bivanja SPE ni bil le tuj, ampak nasproten - ali vsaj v razliki - tragičnim in EK temeljem, ki sem jih uvideval v SPE in ki so me privlačevali, celo navdihovali.

Medtem ko je služilo moje prvo bivanje v Argentini seznanjanju s SPE, z njenimi živimi udi kot PO (posameznimi osebami), me te PO v mojem drugem bivanju niso več zanimale; kolikor sem potreboval, sem jih že (s)poznal. Vso pozornost sem posvečal analizi-pisanju. Zato so mi - nama - bili obiski za časa drugega bivanja bolj (nemalokrat moteča) družabna obveznost, dolžnost do gostiteljev; ne bi mogel govoriti o najinem užitku, čeprav sva bila zmerom - s hrano in pijačo - kraljevsko pogoščena. A to je bil napačen užitek. Vsaka ura, "zapravljena" za družabnost, se mi je zdela greh. Zaradi tega greha sva nemalo trpela.

Prvi mesec bivanja - med koncem avgusta in koncem septembra 92 - sva preživela v Buenos Airesu. Prvi teden potovanja sva prebila v Torontu, v Kanadi, kot gosta izjemno ljubeznivega para Zierenfeldovih; Riko je bil moj mladostni prijatelj, z njegovo ženo Francko smo se v tem času sprijateljili. Tudi njima prisrčna hvala! V Torontu sem pisal analizo enega od tamošnjih - čudovitih - Goršetovih **Križevih potov**. Žal je zaradi družabnih obveznosti v BA ostala moja analiza nedokončana. V tem okolju velja družabnost več kot ustvarjalno delo.

V BA sem hotel nadoknaditi pomanjkljive informacije o predvojni primorski ekonomski emigraciji; a nisem kaj prida zvedel. (Hvala za trud Oskarju Molku in njegovi ženi slikarki Argentinki, bila sta z nama pozorna in gostoljubna - kot sploh

vsi v Argentini in Kanadi.) Ob tem sem se zanimal predvsem za gradivo o SPED. Nekaj mi ga je dal Andrej Rot, nekaj, že za časa prvega bivanja, Jeločnik, nekaj sem ga dobil v Slovenski vasi, nekaj pa Jure Vombergar, tudi - stanujejo skupaj - Tine Debeljak mlajši. Z mnogimi sem se pogovarjal. Najdragocenejši pa so bili moji pogovori - o slovenski kulturi in kulturi ter življenju SPE - s Tonetom Brulcem, ki je izjemna, kot nihče drug avtokritična, nadarjena, poučena in ustvarjalne domišljije polna postava SPE; a nepriznana - podobno kot v dramatiki Willenpart. - Žal so tudi v SPE najbolj priznani politiki.

Brž ko sva z ženo mogla, sva odšla na pristavo, ki jo imajo lazaristi iz Slovenske vasi - njim, posebno njihovemu predstojniku Janezu Petku, prisrčna zahvala, v BA sva spet stanovala pri njih, tam tudi jedla in bila deležna njihove vsestranske pozornosti - v bližini BA, nekaj deset kilometrov stran sredi pampe ob domorodskem (Indiosi) mestecu Glew. Na "kinti" sva preživela v popolni samoti skoraj dva tedna. Tam sem začel s pisanjem analize Jeločnikove drame **Vstajenje kralja Matjaža**; tekst je nedokončan - že zdaj ga je čez 15 avtorskih pol - razrasel se je v generalno analizo razsvetljenskih prvin v NOBD (dramatiki narodno osvobodilnega boja). Kar kaže, kako kompleksno - vsestransko - obojestransko - sem se lotil analize SPED. Vsaj delno poznavanje SPED in podrobno poznavanje NOBD mi je omogočilo, da obravnavam SPED in NOBD skupaj, kot diferencirano enoto. V pohujšanje ozkosrčnežev; a ne morem jim pomagati. Tudi razprava o **Razvalu** je takšna. Sledim svojemu načrtu: SPED vključiti v SD (slovensko dramatiko); SPE v slovensko zgodovino in naravo.

Na Catedralu sem pisal o mnogih dramah: o **Razvalu**, o **Vrnitvi** in obeh Vombergarjevih komedijah, **Vodi** in **Zlatem teletu** itn. Nekateri teksti so natipkani, drugi le napisani z roko; nekateri so celo bolj v stanju pripomb, med opombami pa jih je večina dolgih kot samostojni eseji. Vse to "gradivo" me še čaka, da ga uredim za objavo. Tempo objavljanja teh analiz je odvisen le od dvojega: od mojega zdravja, ki je slabo, in od gmotnih možnosti izdajanja knjig. Zdravje sem zaupal Bogu; kot hoče On, tako naj bo. Gmotna plat pa je odvisna od slovenske politike. Desnica se je pokazala kot katastrofalno a(nti)kulturna. Tudi s prejšnjo - recimo ji "sredinska", vodil jo je liberalni demokrat Jaša Zlobec - komisijo Ministrstva za kulturo sem imel najslabše izkušnje. Bo položaj reševala levica?

Ta podatek ni zgolj zunanji; ni zgolj stvar zgodovinskega humorja. Morda nekaj pove o današnji naravi slovenske levice, ki se vrača k enemu delu predvojnega: k njenemu razsvetljensko humanističnemu in etično kulturnemu delu. Je ta spet predvsem taktika, kot je bil pred vojno? (Čeprav dejansko ni bil le taktika.) Se bo desnica streznila in rekultivirala? Odgovori na ta vprašanja so vsaj deloma skriti že v dramah, kot so **Razval**, **Napad**, **Rojstvo v nevihti** in **Raztrganci**.

Na koncu teh začetnih opomb še enkrat prošnja vsem, ki bodo **Bratomor I** prebiral: na moje analize naj ne gledajo s stališča političnih koristi, ideoloških taktiziranj, s stališča pro et contra. Nisem, ponavljam kar naprej, ne "vaš" ne "naš". Rad bi mislil čim bolj s stališča EK, a tudi s stališča radikalno (avto)kritične analize, ki jo je Bog dopustil - ali celo hotel - v novem veku, a že v starem grštvu kot dopolnilo EK, kot tematizacijo določenih momentov EK. Tako je to razumel tudi del krščanske tradicije; tudi katoliško cerkvene.

4. Surovi prehod od analize Vombergarja kot dramatika, kot konkretne PO k analizi pomenske strukture dramatike 30. let, bo marsikaterega bravca, navajenega

na LZ kot na model linearnih nizov, ki kot podnizi sestavljajo generalni niz slovenske dramatike-zgodovine, šokiral in odbil. Sam menim, da takšno branje, kot je moje, ni nič težavnejše od tradicionalnega, le sprejeti ga je treba in se nanj navaditi, kot so se navadili na drugačno matematiko in sploh na drugačno dožemanje sveta otroci novejših šol zadnjih dveh desetletij, ko ne izhajajo več iz indukcije ali dedukcije, ampak iz kompleksno diferencirane celote.

Če motrimo polje ali travnik, na katerem je brez števila nizov, elementov, linij, zvez, krogov, pentelj, naključij, momentov, sestavin itn., je vseeno, od kod začnemo, od kod gledamo. To je moj micelijski model, ki ga pojasnujem na mnogih mestih **RSD** (rekonstrukcije slovenske dramatike). Nenadni prehodi od točke, za katero se zdi, da se bo z drugimi točkami nadaljevala v zaključenem nizu - tako deluje tradicionalno LZ, še dlje kot do Jožeta Mahniča (a je ta model legitimen, le precej delen - omejen - je, in ni zmožen avtorefleksije) -, v daljici in/ali premici, k mnogo širšemu nizu, ki je celo strukturiran drugače, ne premočrtno, ampak dialektično in paradokсно, notranje protislovno, nasprotujoče si (v našem primeru je to obdobje 1930 - 1940 in še naprej, vse do srede 50. let), pomenijo načrtno nepričakovano soočenje dveh različnih momentov, ki se zdi morda celo naključno, s tem kaotično.

Prav to hočem: pokazati, da so vse resnice z območja LZ konstrukcije, hipoteze, ki jih argumentiram; mogoče so tudi povsem drugačne zveze momentov, torej drugačne konstrukcije, torej drugačne resnice. Trk obeh omenjenih modelov daje vtis kaosa; tvori z drugimi takimi živimi trki micelij kot živo gibanje vseh niti-linij na vse strani, tudi regresivno - avtorefleksivno - v lastno zgodovino nazaj (pentlja). Ker tvorim nenehoma nove povezave, vzpostavljam nova soočenja in trke, in ker nenehoma znova reflektiram (do)mišljeno, s čimer je to, kar motrim, znova komentirano in osvetljeno, postaja nova resnica ali stopnja resnice (stopnja v generalnem planu, ki je zame zveza med absolutnim EK Bogom in točko v PO, ta generalni plan je katedrala, ki se seli in ki se v svobodni duši nenehoma v razsvetljenju Svetega duha preustvarja), potem je to, kar konstruiram, micelij, ki pa ga gledam z gledišča absolutne celote, kolikor mi je dostopna. Ker mi je dostopna le relativno, ker jo subjektiviziram, ustvarjam za človeka nerazrešljivo in trajno odprto nasprotje med absolutnim (Milostjo), ki je v vsaki človekovi dejavnosti kot navzočnost Boga, in relativnim, ki je pač moje in naše človeško, spačeno, samoslepilno, tosvetno zgodovinsko, agresivno, konstrukcijsko, hipotetično, a - s človeškega stališča - "edino" realno, mogoče in nujno.

Če bo imel bravec potrpljenje, bo čez čas uvidel moj konstrukt in metodo povezovanja. Razumevanje ne **Vrnitve** ne **Vode** ne **Razvala** ni mogoče brez širšega - in novega - razumevanja dobe 1930 - 1940. Gotovo da: novega razumevanja. Staro razumevanje, kot ga je prinašalo dozdajšnje slovensko LZ, ni bilo napačno; bilo pa je, s stališča tega, ki ga in kot ga predlagam jaz zdaj, reduktivno, preenostavno, prepristransko, s tem nezadostno. Bilo je preveč ideološko; njegov okvir - cilj in izhodišče - je bil en sam linearni niz.

V prvi fazi tega razumevanja je bil ta niz odprt; pri Brnčiču, Zihleru itn., čeprav le do končne zmage Komunizma, Etike, Prave družbe itn. V spisih slovenskih tradicionalnih literarnih zgodovinarjev iz 60. let, ki so še izhajali iz iste - Brnčičeve ali Franceta Vodnika, razlika ni bistvena - platforme, a so se soočali z zlomom in koncem tega niza, se dogaja marsikaj. Zlom socialnega humanizma, ki se je dogodil v 50. letih, so najprej zanikali, Ocvirk v kritiki Smoletove drame **Potovanje v Koromandijo**. Ocvirk na ravni literarne zgodovine, spremenjene v ideološko

polemiko, saj je morala braniti svoje izhodišča in svoj prav, Marjan Javornik na ravni literarne kritike, ob isti Smoletovi drami, kot zagovornik etabliiranega publicističnega marksizma; oba sta ostajala znotraj enega niza kot daljice. LZ je odkrivanje novih pojavov; te so morali via facti, zaradi stvarnosti, nazadnje priznati. To se je dogodilo v - tudi zato - pomembni izdaji Koruzove, Paternujeve itn. literarne zgodovine, ki je obravnavala obdobje 1945 do 1975. Ker so ti zgodovinarji pristajali na fizično eksistenco novih stopenj - Zajčeve, Šeligove, Kozakove, Šalamunove itn. - in so te nove stopnje že interpretirali, so niz socialnega humanizma sklenili. Onkraj njega so videli že nov niz.

Tako sem mislil, gledal tudi sam sredi 60. let, ko sem šele "instinktivno" zidal micelij. Nisem ga še znal utemeljiti teoretično. Šele sredi 70. let, ko sem uvidel, da je novi niz - ludizem - prav tako le relativen in da je po naravi celo regresiven (v 80. letih pa sem dohnal, da ne gre za linijo, ampak za krog, za reverzibilnost dogajanja, za večno vračanje enakega), sem našel oporo, da sem mogel razumeti svojo konstrukcijo kot kompleks brez števila konstrukcij, ki nazadnje interferirajo, obenem pa kot predmet - SD -, kot polje, v katerem se križajo in prečijo vse možne povezave, linije, točke, krogi, pentlje, kristali in svobodne zveze micelija kot živega kaosa, v katerem vre in iz katerega nastaja kozmos.

Slovenskim literarnim zgodovinarjem ostane pač to, da naredijo iste konsekvence, kot sem jih jaz; ali pa bodo ostali zaprti v epigonstvo posameznih zaprtih nizov, ki jim bodo sicer odkrivali zaporedja, ne pa integralnega smisla in ne kompleksne resnice. Treba se bo odpreti okolju kot kaosu, kar uči sistemska teorija. A da se v kaosu naključij ne bi izgubili in se zato ne reševali zgolj z verjetnostnim računom, se bodo morali odpreti še nečemu: absolutnemu kot Milosti, ki iz transcendence osvetljuje, povezuje in osmišlja ves svet; ki eno polovico sveta - tisto, ki jo sestavlja nič - vzdiguje k božjemu.

Celotno mojo **RSD** - in **Bratomor I** v nji - je treba gledati kot empirično ponazoritev pravkar nakazane metodološke koncepcije. Sama metodologija ne zadošča; nujna je "aplikacija". Zame je seveda aplikacija in stricto sensu premalo. Prej bi dejal, da mi je metodologija obstranska, čeprav vem, da je neogibna, saj je k crucialni moment (avto)refleksije.

RSD je v prvi vrsti podoba slovenske diferencirane celote; še več: je ta celota sama. Besede nimam za odsev biti, ampak izhajam iz Svetega pisma, iz Janezovega evangelija. (Kar navajam v motu k nizu-sklopu **Od bratomora k samomoru**.) Beseda je prva, temeljna, bitna, verska - absolutna - resnica. Čeprav ne moja beseda. Moja, podana v **RSD**, je že spačena, samoslepilna. Čista je le božja. A te same na sebi ne moremo dojeti - tudi KC je ne more dojeti -, ker jo dojemamo ljudje, ti pa smo tudi iz nič, s tem tudi iz ila. Še ko smo najbolj odprti božjemu in pod navdihom Svetega duha, smo zmotni, saj svoje razsvetljenje zmerom nujno (pre)interpretiramo, interpretacija pa je že - tudi - tostranska relativna (individualno in kolektivno) subjektivna konstrukcija (interes itn.).

A je v vsaki človeški izjavi nekaj božjega. Torej tudi božja resnica kot Beseda-Logos-Kristus. Le da ni povsem gotovo, katera človeška beseda in koliko je resnična. Debata o tem je debata ljudi med sabo o resnici. Žal te debate SKS ne goji, v prepričanju, da ji njeni teologi ideologi posredujejo čisto resnico, saj - kot - da so izraz svete in nezmotljive KC. To je pomota in poganska drža. Slovenska KC bo postala tem bolj in tem prej koncilna, če se bo odprla notranjemu dialogu-diskusiji kot socialni operacionalizaciji avtorefleksije.

Kar svetujem, velja za SKS in za LZ: za celotno slovensko zavest in prakso. Celota slovenstva in sveta sploh je kompleks božje Besede kot absolutne resnice in človeške zmote, obenem pa človeškega prizadevanja, ki ga je omogočil EK Bog in ga tudi stalno motivira, da bi se prek dialoga-refleksije človek približal božji resnici. Seveda ne le prek dialoga. Enako prek mističnega doživetja in vere. Predvsem pa se bliža, tako uči vera: prek Milosti.

5. Ko sem to (stavke iz razprave o **Razvalu**) pisal, še nisem vedel, da se je **Krvava Španija** ohranila; dramo sem poznal le po naslovu. Nekdo jo je menda šele l. 90 prinesel v rokopisni oddelek NUKa; a ni bila pripisana Jeločniku. Žal me bibliotekarji, ki so vedeli, da se ukvarjam s SPED, niso opozorili na to najdbo; nasprotno, od neke zadevne gospe sem dobil očitkov polno - učiteljsko, poučevalno, moralizirajoče - pismo v zvezi z mojim predavanjem o SPED spomladi 1993; in - zakaj ne pridem v NUK. Po svoje ima dama prav. A ne bi ji padla krona z glave, če bi mi pisala že prej in me informirala o tem, kaj je v rokopisnem oddelku novega, namesto da me post factum - po mojem predavanju na SAZU - lasá.

Španijo bom skušal analizirati čim prej. Prebral sem jo; zanimiva je. Odlično zapolnjuje belo liso: odsotnost "desne" dramatiške misli iz konca 30. let; odsotnost, ki je bila posledica neinformiranosti analitikov SD. Res pa je, da je bila ta neinformiranost posledica objektivnih dejstev, saj celo sam Jeločnik, ki mi je dal leta 1989, ko sva se sprijateljila v Argentini, s sabo **Vstajenje kralja Matjaža**, ni verjel, da je še kak izvod **Španije** ohranjen; in tega ni vedel do svoje smrti spomladi 1993. Sam ni imel nobenega izvoda in za nobenega ni v vsem povojnem času izvedel. Že omenjena krepostna gospa bi morala - to bi bila njena prva dolžnost - obvestiti o tej najdbi najprej Jeločnika kot avtorja; morda pa ni vedela, kdo je avtor **Španije**. Vendar sem podatek o avtorstvu oznanil jaz avgusta 92 v **Čudežu**, ki pa ga strokovnjakinja za SPED očitno ni brala, saj do mojega predavanja spomladi 93 avtorstva ni dešifrirala; in nihče drug. Tako je s "strokovnjaki", ki imajo post factum - ko opravijo ustrezne posle drugi - zmerom prav.

Zasad je izšel tik pred vojno, a ga v zavesti LZ ni (bilo). Tudi sam sem ga podrobno prebral šele letos. Je še zanimivejši od **Španije**. Je prava ne le politično desna, ampak tudi EK - gre za dvojnost drame in Kociprove drže - izvedba Cankarjevega **Kralja na Betajnovi**. Dobesedna antitetična paralela Zupanovi **Stvari Jurija Trajbasa**, napisani v istem času. Zavest o tikpredvojni SD se tako širi, diferencira. Če bi utegnil, bi že napisal analizo **Zasada**, tako se mi zdi pomembna. Upam, da se mi bo načrt posrečil naslednje leto, 1994.

Zasad pa ni le konkretizacija in dimenzioniranje **Kralja** v leto 1940. Ampak tudi v leto 1993! Današnje vračanje Slovenije v leti 1940 in 1900 prinaša na dan mnogo bistvenih komponent slovenske zgodovine-družbe, ki nikakor niso bile absolvirane z revolucijo, kakor je ta obetala. - In še. Leninistična revolucija ni le slepa ulica, ni le mrtvo obdobje, ki bi ga bilo treba čim prej odstraniti, kot misli današnja enostranska in fanatična desnica. Je legitimni del slovenske zgodovine-strukture, svojstvena realizacija Cankarja - **Kralja** itn. -, obenem pa je realiteta, ki bo usodno pogajala vso slovensko zgodovino-strukturo naprej.

A ne le ona: tudi obdobja pred njo. Tudi različne drže v teh obdobjih. Ali točneje: različne pomenske strukturiranosti teh obdobj, izražajoče se kot drža

Trajbasa in drža **Zasada**, kot drža **Španije** in drža Kreftovih **Kreatur**. Kot drži Vombergarjeve **Vrnitve** in Kreftove **Velike puntarije**. Vsaka od teh drž rezultira nato v dedičih: v **Rojstvu** in v **Napadu**. Dokler se kompleksna linija v dramatiki onkraj socialnega humanizma - v avtodestruktivizmu - ne zlomi. - Nekaj - nemalo - tega avtodestruktivizma je opaziti tudi v **Razvalu**, drami, ki jo je pisal Vombergar vse do pred smrtjo, a verjetno dlje časa, in je zato v nji - napol vedé napol instinktivno - reflektiral tudi notranja protislovja, predvsem pa samoslepila domobranstva.

Bolj diferencirano, kompletno in resničnejšo podobo **(R)SD** omogoča torej tudi poznavanje novih dejstev: tako dram kot metod, s katerimi razumevamo drame. Ne drame ne metode ne bodo nikoli izčrpane. V tem pomenu bo **(R)SD** zmerom živa: zmerom nova. Zato ne gre le za SD, ampak za **RSD**, za nenehno rekonstruiranje - in reinterpretiranje, tudi za re-kreiranje - SD. Za SD kot micelij, ki se vzdiguje kot selska v vse strani obrnjena mnogohoja v nebo. V nebo se vzdigujeta tudi **Razval** in **Napad**.

6. To je povsem nova teza; treba jo bo še natančno artikulirati, operacionalizirati. Odkriti zvezo med momentom transcendentizma - EK - v tej dramatiki (ta je močan recimo v Kociprovem tikpredvojnem **Šentjurjevskem provizorju**) in socialne usmeritve, kakršna je dobila najbolj profiliran izraz v današnjem socialnem moralizmu ali moralnem socializmu.

Izraz ni paradoksen; ni posilstvo pojma. Je ustrezen, kajti današnji kompromis med vsemi tremi strankami vladajoče politične koalicije, ki predstavljajo vse tri glavne slovenske ideologije, zunanjo katoliško, liberalno in levo postkomunistično, je narejen na osnovi združitve levih in desnih pa še liberalnih tendenc slovenske tradicije: Kreka in Kardelja, Prepeluha, Tume, Serneca kot avtorja ideologije slovenskega samoupravljanja, Josipa Vošnjaka, Tomca in Ehrlicha, Kidriča in Puclja; tako rekoč vseh. - Govorim tudi o današnjem slovenskem ljudskem kapitalizmu, ki je bolj delničarstvo, tj. delitev kot pa samorazvojno in individualno ustvarjanje, povezano s skrajnim tveganjem na tržišču, s svobodo, z usodno igro itn. Danes je zmaga vrednota: varnost Kolektiva. Smo še v predliberalni, predkapitalistični dobi. Čeprav ni rečeno, da ne bi mogel slovenski kapitalizem po opravljenem lastninjenju - privatizaciji - izbruhniti kot gejzir. Nekaj osnov je za to - dvoumno - pričakovanje.

Kar učijo Stres, Gril, Juhant itn. - avtorji, ki sem se jih lotil že l. 1991 v opombah pod črto k vrsti razprav, tudi k razpravi o **Bratih** -, je dejansko "moralni socializem". Vrhovna vrednota je lastnina, a mala. Večja naj bi bila pod nadzorom družbe, to pomeni njihove Stranke. Prav to je hotel doseči eksponent te orientacije Peterle poleti 1991 - trenutek obrata v SKS, trenutek, ko si je desna sredina skušala podrediti ostale, Rupla itn. -, ko je podrl Mencingerjev plan privatizacije; ta je temeljil na gospodarskem efektu, zato pa na prepustitvi glavne lastnine in pobude via facti "rdečim direktorjem". Do te prepustitve je kljub Peterletovim spletkam - uvajanja Sachsa itn. - prišlo, le da potihem v duhu Markovičevega lastninjenja, s korupcijo, legalno. (Tudi legitimno?) A kaj je v območju ekonomije legitimno? Zasluzek po pravilih. Markovičevi zakoni so bili vse do pred kratkim družbeno državna slovenska pravila. - A ne pozabimo na socialno politično dozorevanje, ki je tudi pomembno. To dozorevanje - zavesti možnosti in nemožnosti akcij - potrebuje določen čas. Gospodarstvo je sicer na izgubi - izgubljeno je bilo

veliko časa. A gospodarska logika je zmerom le polovica celote. Druga polovica je socialna logika, zrelost in civilnost strank, socialna pogodba itn.

Vsi ljudje naj participirajo na lastnini. (Nadaljujem z opisom moralnega socializma.) Družba - prek KC in katoliških strank - naj bi bila zaščita in nadzor nad PO, da te ne bi bile preveč avtonomne, svobodne, ali v kapitalističnem pomenu tržišča ali kot svobodne ustvarjavke, ki transcendirajo dane meje, okvirje, ki jih postavljajo posameznim osebam nosivci socialne resnice in pravice (teologi ideologi oz. ZKC).

Slovenija torej še ni v kapitalizmu enako po zaslugi desnice, sredine in leve. Kar je ugodno, ker so preprečeni socialni - razredni - pretresi, šoki s krizami kot na Poljskem ali v Rusiji; a je slabo, ker ostajamo v predkapitalizmu.

Ta poteza desnice (in SKS) je močno vidna v **Zasadu** kot paradigmatičnem tekstu tikpredvojne desnice. (Tudi Koroščeva linija je izšla iz Krekove.) Kaj konkretno pomeni navzočnost EK momentov v "desni" dramatiki, analiziram v razpravi ob **Vrnitvi** na modelu ideološko verske sanje o vračanju k idealnemu arhaičnemu tipu kmetiške družbe; bo pa potrebno analizo razviti še ob drugih dramah.

Moralni socializem leve in desne provenience je zamotan kompleks. Izraz sam je (pre)reduktiven; a ga uporabljam, saj je vsak izraz reduktiven in označuje le eno povezavo (ali minimum povezav); zato izraze večkrat dopolnjujem z dodatnimi. (Etični humanizem pojmem tudi kot intimizem in naturizem.) Izraz moralni socializem kot odstopajoča variacija za socialni humanizem veže obe makrostrukturi - socialni in etični humanizem - prek pojma-vrednote etizma, le da je v etičnem humanizmu (Torkar v **Pisani žogi**, Kremžar v **Bratih**) poudarek bolj na PO, torej gre v smeri personalizma, medtem ko je poudarek pri socialnem humanizmu na Družbi, tj. na Kolektivu (Zgodovini in Cerkvi, **Rojstvo** in **Napad**, **Svet brez sovraštva** in **Simfonija**). Etizem ima pač dva odvoda: PO in Kolektiv.

Slovenski politizem med 1990 in 1993 je izrazilo socialno kolektivističen. Tudi LDS - liberalno demokratska stranka - ni vzdržala pri proklamiranem individualizmu. Takšna je bila pač strukturna zahteva družbe v trenutku, ko je iz naroda posta(ja)la nacija, kar ugotavljam že nekaj desetletij, ne le od Perspektiv naprej, že od Revije 57; torej od druge polovice 50. let. V **Gradivih** k različnim knjigam **RSD** bom te spise ponatisnil in komentiral, ker so nujni za razumevanje SD oz. za razumevanje mojega razumevanja (**RSD**).

Šele avtodestruktivizem humanizma (Zajčeva **Otroka reke**, Kozakovi **Dialogi**, Smoletovo **Potovanje v Koromandijo** itn.) opravi s kolektivizmom. Prav na tej meji pa se SPED ustavi. Najboljši primeri za to so kasnejše drame SPE: **Zgodaj dopolnjena mladost**, v kateri je avtodestruktivizem rešen z EK držo; **Zadnji krajec**, kjer je osamljenost PO rešena s solidarnostjo dveh, in **Bratje**. - Več o tem ob **Bratih** oz. ob novem **Komentarju k Bratom** in k razpravi o **Bratih**.

Ne pozabimo, da je klerofašizem kot različica fašizma tudi socializem; socializem je še bolj v nacistični kot v fašistični varianti. Obramba delavskih pravic - delitve itn. - izhaja danes na Slovenskem iz komunizma, v Španiji, prav ta hip, iz sklicevanja na frankizem. Enako v Argentini iz sklicevanja na peronizem. Peron in Franco sta milejši različici fašizma. **Krvava Španija** je direkten ideološki zagovor frankizma, vojaškega upora zoper madridsko vlado, upora, ki povezuje KC, tradicionalno monarhistično vojsko, fevdalizem in ideje socialnega Kolektiva. Tudi zato je Peron tako rad sprejel SPE.

S tem pa ni rečeno, da je današnji moralni socializem Stresa, Juhanta itn. klerofašističen. Danes pristaja na strankarski sistem. A ta pristanek ni nujen, ni nujno trajen; kot ni nujen ta pristanek na levici. Strankarstvo je nekaj tako vprašljivega, da se bodo kar naprej porajali upori zoper strankarstvo in milenaristične - komunistično fašistične - sanjarije o brezstrankarski družbi, v katero vodi ena sama, le začasna in total(itar)na Stranka oz. ZKC. Strankarska družba je izrazito prehodna; v krizah ne vzdrži. Kot ni v Srednji in Južni Evropi med obema vojnoma. In je za las manjkalo, da se ni podrla tudi v ZDA in v Franciji. Strankarska družba temelji na dogovoru; ta pa je krhka kategorija.

Šele iz današnjega izkustva - takorekoč šele na osnovi "nenačelne" koalicije letošnjega leta - je mogoče globlje ugledati resnico-naravo predvojne in medvojne desne opcije kot socialistične. Socializem nikakor ni izraz, ki bi veljal le za levico. Današnja socialna država Zahoda je v bistvu socialno demokratska; tudi v izvedbi liberalnih in krščansko demokratskih strank. Ni važno, ali sta na oblasti socialisti Brandt in Mitterand. (Brandtova stranka izhaja iz Beblove socialistične; social demokratizem je demokratični socializem.) Socializem je značilnost današnjega časa. Le da je na Zahodu cepljen na individualizem, v Sloveniji pa še ne. Ali bo ali ne nanj cepljen, se bo pokazalo do konca stoletja.

Varianta EK je personalistična predelava drže PO. To pa je tudi moje merilo za SD in še posebej za dramatično obdobje, ki ga obravnavam v **Bratomoru I**, (velikega) obdobje med leti 1930 in 1993, a s posebnim poudarkom na obdobju 1941 - 45.

7. Omembe teh še neobjavljenih, a tudi nekaterih še nedodelanih analiz so potrebne predvsem zato, da bi dobil bravec vtis, kako diferencirana je moja - vsaka ustrezna - obravnava SD, če je razumljena z metodo **RSD**. Da bo bravec dobil vtis micelija, ki je osnovni okvir **RSD**.

Micelij je najbolj osnovni vtis-doživetje - zaznava -, ki ga dobiva človek o okolju; vsaka interpretacija je že urejanje okolja, sistem, kozmos. Samih povsem neinterpretiranih dejstev sicer ne podajam; ali le kot pomožne podatke. - Recimo, da je neka drama nastala tega in tega leta ali da jo je napisal ta in ta. Pa že taki podatki vnašajo red, saj vežejo določene drame na določene osebe; ta zveza pa je zelo važna.

Tako rekoč že na mikronivoju imam opraviti z interpretacijami, s stavki, ki imajo pomensko vsebino in mnogokaj izjavljajo. Pri tem gledam, da bi bili ti stavki-izjave iz čim bolj različnih koncev (seveda iz istega okvirja, znotraj SD ipd.), a čim bliže drug drugemu. Šele takšno zgoščanje različnega more narediti vtis micelija-kaosa kot osnovne matrice (dajemanja) sveta. Interpretacija, ki se je lotevam metodično in ki sledi nametavanju točk, ki se zdi naključno, veže posamezne različne točke v nize - daljice, premice, pentlje itn. - , ki dajejo vtis relativnih logik, vendar pa še niso povezane v generalni sistem potujoče katedrale. Ta bo polna resničnosti - plerome, kot jo razume apostol Pavel - šele tedaj, če bo vsak njen "element" skrajno nabit z dvojnostjo naključnosti in zveze (releja), torej po eni strani entropičen, po drugi tendirajoč k smislu, tj. k povezavi z drugimi - tudi samimi na sebi entropičnimi - elementi; tu gre tudi za Husserlov intencionalizem stvari po sebi. Le da v mojem "sistemu" stvari samih na sebi ne čistim z dajanjem v oklepaj, ampak jih - ravno nasprotno - čim bolj bližam kaosu kot osnovni "resničnosti" "sveta", kot drugemu imenu za začetni nič.

Tega ne zmore izpeljati Hribar, da ne govorim o Urbančiču; oba ostajata na tej strani fenomenologije. Pred kaosom ju je strah. Hribar je sicer prišel (v knjigi **Resnica o resnici**) do - bistrega - čutenja nič niča niča, tj. meje racionalnega in bitnega, a ker ni zmožgal odkriti v niču njegove "drugobiti", tj. kaosa, ga je vrglo nazaj, kjer se je spet srečal z Urbančičem, tem velikim ideologom magičnih vrednot, skritih pod filozofske pojme. - Urbančič je oče slovenskega gentilizma, ki je potencialno slovenski fašizem.

Moj "empirizem", ki ga gojim že desetletja, me varuje pred idealitetami - magizmi -, ki uporabljajo empirijo le za ilustracijo in ne izhajajo iz nje kot iz nihilistične usode. Šele tisti, ki tragično pristane na naključnost-ničnost sveta kot empiričnega, bo uvidel, da ga lahko pred tem brezumom reši le EK Milost; da nobena racionalistična ali magistična konstrukcija zgolj tosvetne misli ni zadostna, pa naj bo še tako kriptomistična, kot je ti. pesniško mišljenje. Kar počnem, je čim večje soočanje-bližanje kaosa (niča) in Smisla (Boga kot osebnega itn.). Ta - največji možni - zblížek nastane v svetu, kakršen je nastal kot stvarstvo. Bog je ta svet ustvaril iz nič, zato je ta svet kar naprej podvržen nič-smrti-nesmislu-propadanju-času-praznini (še posebej od izvirnega greha naprej, ta le potrdi oz. subjektivizira objektivni sestav sveta: ex nihilo ens creatum). A Bog tega sveta ne zapusti, še posebej ne od Abrahama naprej, od Mojzesa, da ne govorim od Jezusa, ki je Bog sam.

Odmišljati se od empirije-kaosa (ta tako moti bravec moje **RSD**) pomeni konstruirati kvazisvet magičnih pojmov-vrednot, ki "obvlada" empirijo, a ne izhaja iz božje Besede. Tak postopek je "goljufija", saj je kot tak idealizem. Človek, ki to počne, trdi, da je našel svet idealitet; da obvlada zgodovino, snov, sebe. Evangelist Janez je jasno povedal, da je krščanski Logos Beseda, ta pa se učloveči, tj. utelesi, umesi, postane meso, tj. tosvetna empirija; in je - Jezus sam - smrtna, začasna, kvarljiva. Jezus kot središče EK je Beseda, ki je meso postala. Kar pomeni: Bog, ki je najbližji snovi. Snov pa je treba - v skladu z današnjo znanostjo oz. filozofijo znanosti - razumeti kot entropično, kot kaos, kot igro naključij. Metoda, ki hoče biti obenem znanstvena in v duhu EK, mora torej oboje "spojiti". To poskušam.

Osnovna intenca vsake - nedolžne, božje - točke sveta je klic po Smislu, vzdigovanje k Bogu. To uči krščanstvo že od začetka; že Platon. A pristnost te intence je potrjena šele tedaj, ko gre za intenco, ki sledi iz same najhujše strahote kaosa, iz stanja, ki se zdi brezsmerno, človek v njem izgubljen. Zato se bravec, ki se loti - na kateri koli točki - branja **RSD**, počuti izgubljen. Ne ve, kam bi se usmeril, kako bi vezal, kako bi uredil brano empirijo s svojim pojmovnim sistemom.

Sam terjam, da se svojemu pojmovnemu sistemu kot nasilnim obrazcem - stereotipom, ti najbolj zakrivajo in pačijo smisel, sporočilo, resnico - odpove; da se odpre "logiki" (paradoksaliki) mojega početja, tudi v **RSD**. A da pri tem upa: da veruje analitiku, da ga bo ta pripeljal k Smislu; da mu bo razkril globlji in čudežni red stvarstva onkraj stereotipizacij(e), ideologizacij(e) in mistifikacij(e). Ne terjam slepega zaupanja; in še celo ne z namenom, da bi bravca pripeljal h kakemu slabemu dejanju. Vodim ga le k meditaciji oz. k umevanju sveta. Ko bo bravec "osvojil" moj svet in metodo, jo bo lahko - želel bi, da bi tako storil - dialoško odklonil, kazal na luknje v mojem "sistemu", spodbijal celo sam sistem in njegove osnove. Prav to si želim. A to bo zmožgal, če bo odkril moj "sistem" od znotraj, tako kot jaz odkrivam domobranstvo in SPED, partizanstvo in NOBD, liberalizem itn.

odznotrjaj, z udeležbo v NOBju, z intimno pristnim ljubezenskim obiskovanjem SPC, z libertarnim in celo libertinističnim življenjem itn. Opazovati in presojati **RSD** odzunaj pomeni nič razumeti, ostati zunaj mojega temeljnega sporočila in zunaj sveta, kakor ga dojemam in analiziram.

Priznam, da je najtežji začetek: odkriti, da so posamezne empirične analize **RSD** sploh kakor koli zanimive. To - tu - je oslovski most. Postavil sem ga zelo visoko. Kot tisto, kar najbolj odbija: ne privlačuje, dolgočasi. A to počnem zavestno, kajti kot najslabše cenim današnji new age kot nadomestek za naporno misel: kot instant vero, kot modrost, ki jo producirajo neštevilni informacijski viri publicitetno tržiščnega, trgovsko menjalnega, bogatečega se, pollaščevalnega, okoriščevalskega sveta. New age ponuja zadnje resnice po hitrih kurzih. Jaz ponujam svojo resnico po najtežji - najbolj mučni - poti navideznega nesmisla. A brez te preizkušnje puščave-pragozda, kjer se zdi vse brez smeri in smisla, ni iniciacije v resnico, ki jo prejemam od EK Boga.

8. Žal mi je - to svoje obžalovanje sem nakazal že v tistem delu knjige **Od bratovstva k bratomoru I**, ki sem ga bil napisal letos, pred nekaj mesci -, da se doslej nisem bolj posvečal Borovi dramatik; zdaj so tu, kjer bi morala govoriti ta dramatika, v **RSD** luknje, bele lise. Kar mi znova potrjuje - v svoji radikalnosti kar precej novo - spoznanje, da mora biti analitik skrajno velikodušen, tj. nepristranski.

Bor je bil res miljenec partijskega režima; je pa to zaslužil kot eden njegovih utemeljiteljev ali utemeljiteljev NOB in revolucije. Vendar danes še posebej jasno spoznavam, da je - kot vsak dramatik, etablirani in opozicionalni - nosil svoj svet; da - ker - je tudi etablirana drža realna in legitimna. Delati za legitimno le držo kritikov in opozicionalcev (in to sem desetletja počel) pomeni ponavljati ravno komunistični model, črnobelo razumevanje sveta. - Danes ponavlja ta model desnica, ki epigonsko posnema nekdanjo Partijo, a brez partijskega zanosa, vizije, poguma, odločnosti, pripravljenosti na radikalen obračun. Več ali manj le deklarativno, kar dela desnico za ludistično, za ude PM (postmoderne).

Koseski je za časa življenja užival - če je - slavo nekaj desetletij, Prešeren je bil nekaj desetletij potisnjen v kot. A zdaj je Koseski že stoletje zaničevan in Prešeren slavjen. Ne vem, ali je to pravičnost, s stališča EK ni. Vsekakor pa je takšno črnobelo maščevanje nad Koseskim - ali kasneje nad Govekarjem kot dramatikom in javnim likom - čezmerno in neumno. Ker se Govekarju le posmehujemo in se nam zdi pod častjo analizirati njegove narodne igre, jih ne poznamo, ne razumemo; s tem ne razumemo enega - bistvenega, odločilnega - dela slovenske strukture- zgodovine, ki velja še danes. Kar vsi po vrsti - do Tomca - smo se poistili s Cankarjem, tudi - ali predvsem - tudi zato, da bi smeli meniti, da smo Cankarjevega duha udejanjili. Kar je tragikomična pomota, samoslepilo. Na Cankarja se nemalo sklicujejo ravno novi Govekarji, kot se je Govekar na Jurčiča.

Iz veličine revolucionarjev je sledila beda epigonov, hlapcev, uslužbencev, ki so proizvajali (proizvajajo) nov - ali le prenovljen - kič. A tudi ta kič ima lastno pomensko strukturo; nemalokrat je na različne načine povezan z vsaj delno izvirnostjo dramatikov. Tako njihove drame odsevajo njihove izvirne svetove kot posameznih oseb in realne (tudi malovredne) držbe družbe. Te niso nič; niso zgolj potvorba. So del sveta. Če upoštevamo še to, da postanejo nemalokrat bivši revolucionarji novi oblastniki, bivši - idealni, seveda idealizirani, tudi avtoidealizirajoči se - uporniki novi zatiravci in nasilneži, je črnobelost upravičena le v zelo majhnih in kratkih obdobjih; če sploh je kdaj. Govekarju sledi predvojni

Vombergar, temu povojni Bor, temu današnji Jančar. Vsaka doba ima svojega uspešneža in junaka, ki pa ponavadi kaj kmalu obledi; tudi zato, ker je preveč družbeno forsiran.

Kot so uspehi, s katerimi ga je nagrajeval partijski režim, po svoje vplivali recimo tudi na Janeza Bernika in ga usmerjali vsaj v elitizem, v karizmatizem, v povečevanje gurujevstva, če - ker - je bil toliko močan, da je premagal svoje nagnjenje do snobovskega esteticizma (Ljubljanske šole). Vsakdo po svoje plača za uspeh. Danes vem, da bi jaz, če bi bil močnejši, ne smel biti tako zajedljivo kritičen do Bora, ker je bil ta tako družbeno uspešen in ljubljenec režima. Kot me tudi ne bi smele tako motiti Bernikove nagrade in s tem njegovo "sodelovanje" z bivšim režimom, ki je bilo v resnici mnogo bolj Bernikova spretnost in modrost (da se z režimom in njegovimi eksponenti okoristi za plasman svojega dela, kar je njegova normalna potreba) kot pa spogledovanje z marksističnimi idejami režima. Takšnega spogledovanja Berniku ni mogoče očitati; in mu ga seveda tudi nikoli nisem.

A sem vse preveč gledal s stališča načelno neuspešnega Mraka. To je sicer radikalno EK stališče. Žal Bernik še danes mrzi mrakovstvo, najbrž prav iz tega psihološkega vzroka. Tudi Mrak je šel v privatnih pogovorih z mano daleč čez meje okusa, ko je zaničeval vsakogar, ki je vsaj delno uspel, Finžgarja, Bora, Zupana, Hienga, tako rekoč vse. Morda to (Mrakovo) stališče vendar ni dovolj EK radikalno, saj izhaja iz na zunaj vidne družbene neuspešnosti ter ubogosti, kar je prekratko, čeprav po eni strani zgledno. Kaj pa vemo, kako trpi etabliranec.

Ni strahotna uklenjenost v takorekoč ontološko in versko nemoč na Bernikovih slikah zadnjega desetletja - ta nemoč kot odslikana, čeprav morda nehotena - sijajen dokaz Bernikove velike umetniške moči, tega, da mu roka slika nekaj drugega, kot hoče njegova ideologija ali predstava o samem sebi in o svojih ciljih-vrednotah? A tako nemočan je lahko zunanji uspešnež (Zupanov **Aleksander**) in neuspešnež, recimo Mrakov Ferdi, **Razsulo Rimljanovine**. EK mora biti tako širokosrčno in velikodušno, da je enako sočutno in razumevajoče z rabljem in z žrtvijo, z nagrajencem in z zamolčanim, z Borom, ko je na oblasti, z Borom, ko ga okupator preganja, in z Borom, ko je - po l. 1990 - javno zaničevan; z Jančarjem v zaporu in z Jančarjem kot modnim kreatorjem, ki ga posnemajo najbolj nadarjeni, recimo Lainšček v **Razi** itn.

Upam, da odslej ne bom delal več zadevno neupravičenih razlik med slovenskimi pisatelji, čeprav to ne pomeni, da ne bom omenjal vseh značilnosti, ki veljajo zanje, to je tudi njihovih čezmernih uspešnosti in krivičnih odrivanosti. A te so le en moment med mnogimi.

Če bi imel že narejeno analizo **Vrnitve Blažonovih** - v resnici sem jo sicer že naredil in to podrobno pred četrto stoletja, a v tekstu, ki še ni objavljen in ki ga ne morem najti, zato analize ta hip ne morem obnoviti, ni mi dovolj prezentna (tedaj sem gledal na **Blažonove** s simpatijo, ker so bili po krstni predstavi politično proskribirani ali vsaj hudo kritizirani, s kasnejšega vidika radikalnejše SPD pa je bil avtorjev civilni pogum precej relativiziran; to dramo je mogla odkloniti res le stalinistična hiperomejenost in hiperobčutljivost, nepripravljenost prenesti celo najmanjše odklone od prave linije) -, bi danes lahko vključil model bratov(stva) Blažonovih v sklop **Bratomora** ali pa kake naslednje knjige v celotnem sklopu ali znotraj teme **Od bratovstva k bratomoru** in **Od bratomora k samomoru**. Ali pa bom to storil že v komentarju k **Bratomoru I**.

Tako bi rad ravnal še v vrsti drugih primerov, a mi realizacijo takšnega namena preprečuje fizis. Kot PO lahko ob določenem času sledim le eni liniji micelija: le eni asociaciji, povezavi; oz. v duhu lahko sledim mnogim, a tega ne zmorem zapisati. Ne morem pisati desetih, stotih, tisočih analiz hkrati, čeprav je pravi model micelija ravno ta, da rastejo obenem iz vseh niti-povezav povsod nove niti-povezave. Micelij je prostor za človeštvo, ne za PO; za mnoge in za vse, ne za enega. Eden je le majhen delček mnogožive celote, ki se dogaja vsak hip na tem svetu.

Ima pa ta eden edinstveno prednost: le kot PO - s svojo osebno dušo, avtonomijo, svobodo - se lahko odpira EK Bogu kot transcendentnemu absolutu. Vse socialne skupine so zamenjave, nadomestki in v konsekvenci potvorbe individualne personalnosti. Bogu se ne more odpirati nobeno ljudstvo, noben Narod, kot mislijo današnji slovenski katoliški gentilisti in nacionalisti. Še celo Cerkev je lahko do Boga odprta le v tistem svojem jedru, v katerem je božja; božja pa ni kot kolektiv, ampak kot občestvo PO, obsijanah od milosti.

9. Ta moja ugotovitev služi kot eden izmed razlogov za upravičenost nadaljnje eksistence dramatike, literature. Politično državni niz (prostor) se ne pokriva z literarno dramatskim; to je zelo pomembno spoznanje. Restavracija kapitalizma-meščanstva, ki sem jo zagovarjal tudi sam, čeprav še zdaleč ne tako strastno in enoumno kot moji prijatelji iz Nove revije (NoRe), da ne govorim o desnici in liberalcih - svojo distanco sem ves čas poudarjal, tudi s kritiko panpolitizma kot partitokracije -, je verjetno "nujnost" (prednost) na ravni družbeno državno ekonomske banalitete; če seveda - in dokler - izhajamo iz danes v svetu prevladujočega družbeno gospodarskega (ontološkega) modela bogatenja, trgovanja, pridobivanja, fizično materialne produkcije.

Ko kritiziram in hkrati sprejemam kapitalistično meščanski model, terjam, da ne bi bil propagiran ideološko samoslepilno (kot je pri današnji desnici, posebno pri tipu a la Malenšek, Gros), ampak udejanjan kot funkcionalen. Njegov cilj-merilo je maksimalna funkcionalnost, maksimiranost profita, produkcije, iztržka, trgovine, tehnične uporabnosti znanosti itn. Medtem ko je "funkcionalnost" dramatike povsem druga(čna): odkrivanje resnice, protislovij sveta in človeka, skritih plasti in svetov, odpiranje vprašanj in sveta-človeka, nezaključenost raziskave katerega koli predmeta, spodbijanje etabliranih rešitev, pa čeprav se zde relativno optimalne, da ne govorim o spodbijanju - kritiki - ideologizmov, propagandizmov.

Tudi zato je današnja slovenska desnica tako malo vredna; vsa se je osredotočila na kritiko komunistov kot glavnih tekmecev-sovražnikov, lastni propagandi že sama verjame: da je sama idealna, pravična; da zastopa pravo zgodovinsko linijo, interese ljudstva itn. Povsem posnema nekdanjo Partijo - kot skrajno levico. Iz takšne države umetnost - posebej pa ne roman ali dramatika - ne more zrasti.

Če primerjamo moč današnje desnice in moč levece l. 1940 ali 1945, pridemo do presenetljivih rezultatov. Dejstvo, da je bila "leva" umetnost l. 1940 in 1945 brez primere močnejša od današnje "desne" umetnosti (Rebula je postal danes iz pisatelja zgolj ideološki propagandist, Capuder konvencionalni uradnik nove etabliranosti...), še bolj potrjuje mojo trditev, da je bilo v "levi" umetnosti pred pol stoletja veliko razsvetljenstva kot pozitivne kategorije, tj. avtokritike, kritične analize, a tudi pristnega hrepenenja po Idealnem, ki je izviralo iz osebne nesebičnosti in socialno milenarističnih vizij o udejanjenju Idealnega sveta.

Današnja desnica pa že načelno udejanja neidealni - pragmatični, utilitarni, razredni, bogataški, trgovski, materialni - svet; kot taka je temeljno in strukturalno zoperkrščanska. - V povezavi krščanstva s kapitalizmom in meščanstvom EK izpuhti. In to je resnica današnje Slovenije in SKS.

Kakšna naj bo dramatika države, ki ji je cilj družba tosvetno uspešnih, usmerjenih v večanje gmotnih koristi, obenem pa nezmožnih za - nepripravljenih na - kritično (avto)analizo? Takšna družba ali grupa je zmožna le pragmatične propagande, tistega, za kar se navdušuje Capuder v svojem nedavnem intervjuju v sobotni prilogi Dela; trdi celo, da njegova stranka - SKD - ni ideološka, le pragmatična. Kar drži; niti goreče - in pristne (milenaaristične) - ideološkosti nekdanje desnice ne dosega. (Recimo Križanove v **Zasadu**.) Morda je točna ugotovitev, da celo lastno ideološkost simulira - v duhu PM. In da ji gre zgolj za oblast, ne glede na to, ali bo oblast kapitalistična ali socialistična ali kombinacija obojega. Verjetno je ta drža eden najnižjih dosežkov slovenske zgodovine in misli.

Asinhronost niza-prostora dramatike in niza-prostora strankarske politike oz. države-družbe kaže na avtonomijo obeh, s tem pa na to, da je umetnost odvisna od države-družbe le zato, ker (in tam, kjer) ne proizvaja lastne vrednosti (oz. le na tržišču, kot blago, strukturalno enako vsakemu drugemu blagu) in potrebuje subvencije družbe (mecenstvo, sponzorstvo), da bi mogla v komunikacijo s številnimi udi družbe. Oblast družbe nad umetnostjo (kulturo) je dejansko uzurpacija; odnos obeh področij bi moral biti le funkcionalen.

V partijskem režimu je bila umetnost odvisna od oblasti politično, danes je ekonomsko, a s tem seveda tudi politično ali upravno državno. Umetnost je še kar naprej v vlogi žrtve in zlorabljanca. Kar ji sicer omogoča držo radikalne kritike, jo pa tudi slepi, ker ji dela vtis, da je že zaradi države zlorabljenca boljša, bolj prava; a je bolj prava le na tej ravni ali v tem razmerju. Zavedati se mora, da ima na drugi ravni bistveno večjo moč - celo v zgodovini in globalni družbi - kot politika. (Ni naključje, da so na današnjih slovenskih znamkah Prešeren, Kobilca, Plečnik, Gallus, ne pa Hren, Bleiweis, Franc Jožef, Korošec, Kardelj.) Politika oblikuje družbo, vpliva na vsa razmerja med ljudmi, tudi muči in ubija. A se zmerom znova sesuje vse, kar vzpostavi. Tudi ND (nacionalna država), ki se zdi danes tako visoka vrednota, je minljiva in vprašljiva. Moč umetnosti je trajn(ejš)a.

Umetnost - tudi dramatika - kaže človekovo trpljenje, nemoč, obup, sanje, trud, zločine in plemenitost, kar vse je posledica tega sveta oz. njegove narave: mešanica nič in božje navzočnosti. Ni naključje, da božja Beseda nastopa kot umetniška: celo v Svetem pismu, a na impliciten način tudi v predkrščanskih religijah, v mitih. Pretirana racionalizacija božje Besede vodi v njeno institucionalizacijo, birokratizacijo: od Mahniča prek Odarja do Grila kot sociometrika teologije. (V resnici le časnikarja.) V umetnosti je pretežna mera človeškega; to jo razločuje od božje Besede. A je to človeško - trpeče, obupano, zmedeno - nenehoma merjeno ob sanji (Cankarjevem hrepenenju), ki je v temelju težnja po Bogu kot absolutni Skrivnosti, kot Nedoumljivem, a Odrešujočem. Naj je umetnost še tako nihilistična, v nji je zmerom močen delež božjega - vse do tiste umetnosti, v kateri je ta delež kar največji; recimo v renesančni, glej Perugina ali Patinirja.

Bojim se, da je današnja KC na Slovenskem bistveno na slabšem od ti. pokvarjene KC v času renesanse. Tedanja KC je bila po eni strani res moralno skvarjena, papeži vojskovodje in sodomiti itn. Po drugi strani pa je bila ista KC - ne protestantska, ki se je zoper to deformacijo borila oz. tako sploh nastala - ob istem času zmožna najvišje verske pristnosti, iskrenosti, čistosti, lepote, nebeškosti;

glej Rafaela, Leonarda, Michelangela. KC je bila protislovna, zelo obremenjena s tosvetnim, pa vendar radikalno pobožna - že pred nastopom Loyole.

Vse drugače danes v Sloveniji, ko je - kot ZHC - mizerna, pritlehna, ne le strankarsko spolitizirana in nekulturna, ampak v nemajhni meri plitva, brez strasti in brez vizij, brez zanosa, časnikarska, uradniška, malomeščanska, kvečjemu sladkobno kičasto idilistična. Zato je toliko pomembneje, da so v nji še pobožni, menihi in nune, skromni in goreči, dobri in plemeniti. A ti so povsem v ozadju za manekenski in publicitetni liki katoliških politikov, Peterletov, in teologov, Juhantov. Meja med nekrščanstvom in EK danes ne poteka toliko med KC in okoljem (komunisti ...), ampak v sami KC: med njenimi, ki so vzdržali pri isti držbi, kot so jo imeli pred letom 1991 (patra Podobnik in Boehm, Vinko Kopal, Edi Kovač, Jože Topolovec in njim sorodni) in njenimi manipulanti.

10. Ta moja formulacija - da gre le za del desnice - kaže, da je moja kritičnost do desnice v tem letu, odkar sem napisal razpravo o **Razvalu**, še in radikalno narasla. Predvsem zato, ker se je od tedaj poslabšala sama desnica - v političnem pomenu; a sem tudi sam osebno doživel toliko ponigliivosti, nizkih udarcev, direktnega škodovanja - tudi s strani duhovnikov -, toliko neumnosti, nesposobnosti, omejenosti, cenenosti udov SHS, da je stopnjevanje mojega odpora do takšne desnice - a je skoraj vsa takšna - razumljivo.

Na pripombo, da se ne ravnam po lastnem merilu velikodušnosti kot obvezni držbi EK, odgovarjam: prvič, to negativno ravnanje (udov SHS, desnice) ni umetnost; niti ni filozofija; še ideologija ne. Je zloraba teologije, ideologije, vere in Cerkve; da ne govorim o zlorabi božjega. Drugič, razkrinkujem socialno - politično, moralno, javno itn. - vlogo današnje slovenske (še bolj katoliške kot laične) desnice in njenih predstavnikov. Vendar se pri tem zavedam, da je vsak od njih poleg vloge tudi posebna PO. Kot PO se nikogar od kritiziranih ne dotikam. Gotovo da imajo tudi lepe lastnosti. Da trpijo. Da so ljudje protislovij in mnogoplastnosti. A me kot taki v tej debati ne zanimajo.

Zavedam se, da jih reduciram predvsem na politično socialne vloge. To moje ravnanje ne zadošča, da bi bil zares pravičen in nepristranski. Vendar česa več ne zmorem; spet omejitve s strani fizisa. Zavest, da ne zmore biti vsestransko objektivni, mnogokoga pritira do reakcije: pa bom rajši molčal, kot da bi govoril enostransko. Takšna reakcija vodi v vsesplošen molk, ki ga izkoriščajo pod masko molka prekanjeno delujoči; prav to pa so omenjeni hinavci. Rajši prevzemam odgovornost - in (morebitno) krivdo - za krivico, ki jo povzročam, za surovost, s katero udarjam okrog sebe, kot da bi molčal.

Preden razkrinkavam in kritiziram, opozarjam; neenkrat - kot svetuje apostol Pavel. A ko zadnem na gluha ušesa - na sistem zamolčevanja -, spregovorim. Verujem v dialog: z Bogom kot osebo in s soljudmi kot osebami. Le od kritiziranih - nagovorjenih, čeprav večkrat "opsovanih" - je odvisno, ali bodo sprejeli dialog, vzdignili polemiko v ljubezensko analitičen pogovor. S tem me bodo odrešili. A tudi sebe. Če bodo molčali - za tem pa učinkovito, z blokiranjem delovali zoper vse, ki jih kritizirajo -, bodo obsodili sebe in omejili mene. (P)ostal bom preveč kritik in premalo sočutnež. Le z dialogom bodo preprečili, da bi sočutnost nadomeščal z obsodbo. A vse kaže, da v dialog ne verjamejo. Le v avtoritarnost kolektivne in institucionalne sodbe pa v politično gospodarsko silo. Pod krinko krščanskega etosa.

Ponavljam: zdaj so na vrsti oni. Na njih je velika odgovornost. Njihov molk nas bo vse skupaj preklel. - A rotim jih: naj ne trosijo sladkobnih umetnih cvetic, naj

me ne zasujejo s splošnimi obrzci. Hočem jih v neposredno soočenje kot izvirne PO in kot ostroumne analitike, ki bodo odkrivali mojo ter pričevali svojo singularnost.

11. Vladimir Levstik se je kasneje precej spremenil: do drže pod konec 30. let, ko je prijateljeval z Lozom Kraigherjem. (Ne bi Moravec izdal njune korespondence v celoti? Oz. Levstikovo, ker je Kraigherjeva v glavnem uničena. Je tudi Levstikova uničena?) Že v povesti **Dejanje**, na začetku 30. let, je Levstik prešel v kritiko vzhodnoevropskega fašizma, medtem ko je bila slovenska javnost prepričana, da je Levstik iz začetka 20. let ideolog in vodja slovenskega fašizma, ORJUNE. A so že njegovi romani 20. let - **Hilarij Pernat**, celo **Višnjeva repatica** kot satirična kritika slovenske družbe - nekaj povsem drugega kot fašistoidnost. Spet naletimo na asinhronost - celo na temeljno različnost - literature in ideologije (politike) celo pri istem pisatelju in celo v istem obdobju.

Med drugo vojno se je Levstik držal ob strani; ni več sledil svojemu gentilizmu, ki bi ga mogel pripeljati na eno ali na drugo stran, k domobranstvu ali k partizanom. Bi bilo izključeno, da bi se Novačan odločil za partizane, če bi bil l. 1941 v Ljubljani in bi ga pritegnil Vidmar? Če bi se mu zazdelo - poželjivemu in naivnemu, kot je bil kljub svojemu pragmatizmu in cinizmu -, da bi mu zmaga partizanstva nudila (naj)večje možnost za osebno uveljavitev? Levstik je očitno takšne ambicije povsem izgubil, čeprav ni bil bolan kot tedaj že Pregelj. Gradnik pa je razumno čakal. Itn. Vsak lik iz te generacije - pisateljev, rojenih v 80. letih - se je odločal drugače. Kakšna različnost ne le usod, ampak etik, praks, volj, svobod, življenjskih poti! Medvojnih let ne smemo reducirati le na spopad med dvema taboroma, na svetovno vojno, na revolucijo itn., tj. na zgodovinske in kolektivne sile. Vsaj enako zanimiv, obenem pa bistveno resničnejši je svet PO, ki v teh razmerah živijo in delujejo.

Želim si, da bi kak Pibernik kmalu napisal tudi Vombergarjevo biografijo. Za interpretacijo - globlje razumevanje - literarnih del in človeških usod manjka Piberniku daru; biograf pa je zanesljiv. Tipičen predstavnik povojne katoliške sredine, ki je z oblastjo kolaborirala (Pibernikova izdaja Šegove in Pirjevčeve Sodobnosti po l. 1965: kolaboracija pod psevdonimom Tušek. Pol karikatura pol klavnost. A značilna za preživetje te "verske" skupine.)

12. Izredno veliko bi povedala primerjava toposov - značajev toposov - v predvojni SD in v SPD. Čeprav smo kritiki partijske družbe ves čas - in ne neupravičeno - kritizirali partijski teror, stiskanje vseh ljudi in njihovih domišljij ter akcij v partijski steznik, se z današnjega vidika razkriva tedanja precej bolj diferencirana podoba. Partija je kljub ideološkemu, političnemu, na začetku celo moralnemu itn. ukalupljanju posameznih oseb polagoma vendar dopustila - kot danes vidimo - kar precejšnjo svobodo. Ta pojav sem že pred časom označil kot to, da je Partija vse bolj prevzemala zgodovinsko vlogo liberalizma, ki je bil prej pri Slovencih nerazvit, nedosleden, strahopeten, dejansko neliberalen. - Kako se je že Tavčar omejil na koncu življenja od začetnega liberalizma, ko je povzdigoval protestante in pisal **4000! Cvetje v jeseni** je pristen model za današnji katoliški idilizem. (Zanimivo: za njim je resnica zunajsocialnosti in nemoči. Katoliški idilizem ni le hinavstvo; je tudi impotenca.)

Nekoč sem pripisoval prav svoji generaciji-grupi največjo zaslugo, da se je slovenstvo deprovincializiralo. A s(m)o mogli tako prodreti v kozmopolitizem - Zajc s **Potohodcem**, Božič s **Človekom v šipi**, Strniša z **Mavričnimi krili** itn. -, ker smo bili, čeprav tega nismo priznavali, dediči prejšnje generacije, Zupana iz **Ladje brez imena**, **Aleksandra praznih rok**, **Pet minut raja**, a že medvojnega Zupana **Tretjega zaplodka**, Bartolovega **Lopeza** in **Empedoklesa**, Mrakovih svetovnih dram itn.

Vendar že spet ne smem poudarjati le ene plati celote, le kritične držbe. Naj je kritično držbo po eni strani še tako preganjala, je Partija po drugi strani vendar sama izhajala iz Marxa in Lenina, iz Hegla in francoskih enciklopedistov, iz Feuerbacha in Shakespeara, ne pa iz Krištofa Schmidta, kateremu je sledil Slomšek, nad katerim se še danes navdušuje Rebula v romansirani biografiji Slomška (**Pastir prihodnosti**); v nji dela za zgled-model slovenske prihodnosti neofeudalni provincializem, paternalizem, predmeščansko družbo, v kateri je ljudstvo še nediferencirana enota in ga vodijo - nadomeščajo - blagi avtoritarci. - Kje je danes veliki Rebula iz svojih začetnih let, iz dobe, ko je preučeval in na Slovensko prevajal duha francoskih modernih katoliških mislecev, Maritaina?

Partija je bistveno bolj popuščala pred svobodo kritične SPD - in druge v svet in v avtokritiko obrnjene slovenske kulture - kot pred vojno KC. To se vidi danes pri njenih dedičih. Katoliška desnica, ki pa je ob tem tudi vsak dan manj krščanska, se zapira pred svobodnim duhom sveta-Zahoda, medtem ko se je v paradoksalni povezavi komunizma, razsvetljenstva in novih svetovnih tokov povojna slovenska kultura nenavadno razmahnila. To čutimo še posebej danes, ko je kultura tako odpravljena iz družbe. - To smatram sam tudi za pozitivno, saj bo s tem morda odkrila svojo transcendentno, ne le socialno aktualno plat.

Najbolj se je razmahnila v 60. letih in pod konec 60. let. A generalno vzeto se je ves čas po vojni diferencirala, liberalizirala. Šele od srede 80. let naprej si je - vedé, odgovorno - izbrala držbo regresa; pač zaradi nuje samoohranitve pred napadom velikosrbskega barbarizma in nacistalizma. Danes nosi posledice tega svojega umika, ki traja že desetletje. A je vse več znamenj, ki kažejo da s(m)o ljudje spoznali past, v katero so sami vstopili. (Ker ni bila le - in tedaj niti ne predvsem - past, ampak predvsem obvladana svobodna odločitev.) To past idealizira kot svojo najvišjo vrednoto ravno desnica, katoliška in laična.

Čeprav bravec ne sme razumeti moje kritike domoljubnosti kot zagovora slaboumne masovne - "leve"? - pop kulture predvsem glasbenega tipa. Ta je druga plat istega. Temeljito sem jo skritiziral že v preteklih letih. Pravičnejša podoba slovenstva bo nastala, če bom zdaj "udaril" tudi po "moralni" desnici. Sicer pa to počnem že ves čas, le da sem pred nekaj leti posvetil svojo kritično pozornost predvsem razvezanemu, infantilnemu, kolektivističnemu, lumpenističnemu libertinstvu najnižjega razreda, ki je prevze(ma)l zastavo "razvoja" v Sloveniji. - Danes smo Slovenci razpeti med obe skrajnosti. Prav moč teh dveh skrajnosti - Poljšaka in Igorja Vidmarja - kaže na slovensko nezrelost.

S pravkar zapisano analizo sem odkril nekaj novega: da sta bila slovenska kritična kultura in SPD na eni ter Partija ali vladajoča družba na drugi strani vendar bolj povezani, kot sem (si) priznaval dozdaj; in kot je splošno priznано. Verjetno sta Rebula in Capuder to povezanost opazovala že dlje časa, saj jima je njuno izhodišče, ki je povsem zunaj libertarnosti in razsvetljenstva, to omogočalo; seveda sta to povezavo ocenila kot nekaj najmanj vrednega. In sta jo - tu pa sta mahnila mimo - označila tudi za moralno problematično, za hlapčevanje kritične slovenske kulture Partiji.

To povezavo ocenjujem zdaj jaz s pozitivne plati: kot nenehen boj, tudi vojno (medtem ko je Capuder delal v času, ko so bili razsvetljenski slovenski kritični intelektualci preganjani, univerzitetno kariero) med dvema momentoma, od katerih je bil eden res rabelj in drugi žrtev, kot je upravičeno ugotavljala SPD (**Dialogi, Afera, Aleksander, že Razzulo** itn.), a diferencirane celote ni mogoče reducirati na to črnobelo - čeprav realno - projekcijo. SPD je izšla iz nedrij revolucije in levice; Partija je kljub svojim zmotam in zločinom vendar dopuščala na svojem robu (ki pa je bil najbolj ustvarjalen) SPD - kritično slovensko kulturo - kot hkrati tuj in "domač" element. Ne le kot svojo avtokorekcijo, kar je naredil najbolj zavestno Boris Kraigher s pristankom na ustanovitev revije *Perspektive* v začetku 60. let, ampak kot svojo usodo.

Medtem ko se zdi, da vidi današnja slovenska katoliška desnica, čeprav je manj surova od partijske - a bolj neumna -, v SPD in kritični libertarni slovenski kulturi le tujek. V tem pada daleč pod raven svojih prednikov; Izidor Cankar je umno povzel Ivanova dela v krščanski krog. Današnji "verski" tednik *Družina* nadaljuje Mahničev ekskluzivizem, črnobelost, vendar brez Mahničeve jasnine, načelnosti, prepričanosti in prepričljivosti, analitičnosti, zanosa; Mahničeva le podeželsko simulira. Grilov temperament - duh - je za to vlogo paradigmatičen.

KC in protestantstvo, Hren in Trubar sta bila v podobnem razmerju kot Boris Kraigher in Zupan. Prva dva sta oba verovala v Boga, čeprav vsak po svoje, druga dva - recimo sredi 50. let, ko je Zupan pisal **Aleksandra**, a še v začetku 70. let, ko je pisal **Menuet** - v Revolucijo, čeprav eden v politično, drugi v osebno, a spet oba v nacionalno in v ljudsko. Tega pa ne morem reči več za par: Gril in Jelušičeva. Med tema dvema ni več spojnih vezi. Pri Grilu se je krščanstvo posušilo v politično birokratski bojni katolicizem (čeprav v jalovi obliki jecljave retorike in diletantske maske), pri zastopnikih neomejene človekove svobode kot predvsem pravice do užitka lastnega telesa (in tujih teles) pa se je klasična svobodnost reducirala v zlorabo svobode, namenjene (s)lasti. Prva drža končuje v kolektivnem narcizmu radikalno pozunanjene Institucije, druga v privatnem narcizmu-avtizmu osamljenih posameznikov, ki so izgubili vso moralo, zanos, vero, upanje, ljubezen, voljo - razen volje do samoslastenja; a tudi v varnosti kolektivitete kot pop scene (*Mreža za Metelkovo*).

To strukturo je SPD odkrila že konec 50. let, kar analiziram ob Torkarjevi dramatik; pa tudi drugje. Avtizem je razkril že Božič v **Človeku v šipi**, Javoršek (ki ga kot dramatika mnogo premalo cenimo) v **Veselju do življenja**, Zupan v **Ladji** itn., a vsi na avtokritičen, na globoko refleksiven način. Današnji slovenski narcisi so epigonski ideologi nečesa, kar je razvojna in EK slovenska zavest že obvladala.

13. Spet nazoren primer moje metode prerenja skoz micelij SD (=sveta). Ko povezujem Zupanovega **Aleksandra** in Vombergarjevo **Vrnitev**, se ne držim starih pravil in linearnih nizov, po katerih je **Vrnitev** v nizu rearhaizacije in krščanstva, **Aleksander** pa v nizu kozmopolitizacije in grške modrosti. Merilo daje v tej drami Aristotel kot zlato sredino; svari pred slehernimi ekstremi, pred revolucijami in pretiranimi žrtvami-odpovedmi. Aristotel je tisti, ki v zgodovini enako kot Aleksander konča zgolj grško epoho in začne helenistično. Je zadnji veliki filozof starega veka. Nato so le še filozofske šole znotraj episteme, ki jo je dal Aristotel oz. pred njim kot drugi pol Platon. - Tudi krščanstvo ustvari svojo teo-logijo v okvirju teh dveh. Linija, ki jo zastopa Pascal in ki je navzoča že od začetka in je

bližja Evangelijem, se zaradi konstantinsko teodozijske strukture (Z)KC še do danes ni dovolj razvila; ostaja marginalna. V **Teologiji postmoderne** skušam intelegibilizirati prav to - "novo", evangeljsko - krščanstvo, takšno, ki ne daje osnove za (Grilov) birokratski institucionalizem in za (Stresov) paradržavni politizem.

Lateralna metoda, ki jo je najvidneje utemeljil Deleuze (in Guattary), se ne drži logike linearnih nizov; v tem je njena temeljna svobodnost ali točneje: prostost. Če se analitik ne drži kot pijanec plota Aristotelove - ali Evklidove - logike, naenkrat (za)gleda celovito in diferencirano, nedoktrinarno, micelijsko. V obeh tako različnih dramah, ena se dogaja na slovenski gorski kmetiji, druga na svetovnem dvoru makedonskega cesarja, v eni nastopa nekaj neizobraženih kmetov, v drugi dvorjani, ministri, filozofi, tudi Diogen, vojske, ljubice, meščani, dogaja se v sobanah in na trgih, v gostilnah in na bojnem polju, v obeh teh dveh dramah odkriva svobodna analiza isto: odločitev za drugega kot drugega, odločitev iz zavesti, da je preganjanje - ranjavanje - ljudi greh, zlo. Obe končni odločitvi - Aleksandrova in Jankova, kraljeva in beračeva - sta odločitvi za skromnost in ponižnost. Da pa bi bil paradoks še večji, krščanski Janko zmaga in bo znova postal gospodar, revolucijsko imperialni Aleksander pa je ubit, sam izzove pretep in smrt. Kateri od njiju je bližji drži EK, Jezusu?

EK pogled na SD - na svet - je pogled, ki se ne omejuje s pripadnostjo KC ali celo eksplicitni krščanski veri, ampak vidi globlje: ljudi kot uboge in kot božje otroke. Ravna se po Jezusovem zgledu, ki je višje cenil cestinarja, poganškega tujca in prostitutko kot najbolj moralne farizeje. Jezus daje evangeljskemu kristjanu s tem napotke, kako naj ceni današnje slovenske - katoliške - farizeje, pismouke, ideologe in uradnike. Oziroma: v Grilih mora videti tudi uboge. Vendar ubogost ni njihova socialna vloga; v socialni vlogi so monsinjorji in prelati.

Šele verski pogled, ki predela versko držo "absolutne" velikodušnosti v eksistencialno, omogoča kritično analitično znanstveno lateralno branje predmeta. Evangeljskost je v območju LZ lateralnost, prečenje, stikanje kar najbolj različnih točk in stališč. Seveda pa iz ugledane povezave lahko pri priči naredimo nov linearen niz: med **Vrnitvijo** in **Aleksandrom**; celo med **Zasadom** in **Trajbasom**. Vse se da linearizirati. A teh linij je tako rekoč brez števila. Kajti mogoče je neskončno število presekov skoz vsak predmet.

14. Ta istost je človekova bogupodobnost; je tisti del človekove narave, ki izhaja od Boga; kot ustroj človekove vesti. S tem pa ni rečeno, da se določene ideologije ne trudijo v praksi udejanjiti model človeka brez vesti - konsekvence de Sadovega nihilizma ali imoralizma - ali zgolj s kolektivno vestjo, fašizem in komunizem. - Zupan se je bližal de Sadu proti koncu svojega življenja - glej **Zapiske o sistemu** -, medtem ko je bil na začetku, tedaj, ko je bil tako vsestransko spodbijan, tudi s strani Prežihovega Voranca, med vojno, leta 1942 ali 43 (nasprotno pa je bil proti koncu življenja vsestransko sprejet, tudi od - zmedenih in nenačelnih - katoliških ideologov, ki Zupanove literature seveda niso poznali), zelo blizu pristnemu krščanstvu (**Tretji zaplodek**).

EK drži, ki je obenem znanstveno analitična, mora upoštevati oboje: miselno praktični napor nekega avtorja in s tem težno usmeritev drame, recimo v načelno brezvestnost; takšna je ludistična dramatika v celoti (Rudolf itn.). A prav tako človekovo božjo naravo. Ker je ta - s stališča EK - primarna, je človekova lastna volja - volja do imoralnosti - šele sekundarna. Lahko povzroči hude posledice. -

Močna prisotnost imoralizma je bila tudi v slovenski komunistični revoluciji, v tistem njenem delu, ki je bil protofašističen in ki ga recimo Srbi tipa Milošević radikalizirajo. To je zoperrazsvetljenska prvina v Partiji, ki je bila v praksi posebej po vojni vidnejša od razsvetljenskih izvirov Partije. Obe prvini-izvora sta se med sabo spodbijali.

Kljub hudim posledicam - zločinom - je človek v osnovi bogupodoben; zato ni nihče vnaprej neodrešljiv, preklet. Ta človekova božjostna struktura je zunajčasna; Bog jo je dal v človeka že na začetku. Ta poteza in takšne poteze pa so tiste, ki so za EK znanstvenika absolutno merilo. Če je Jezus odrešil desnega razbojnika, bo tudi "Grile". (Ta izraz uporabljam, kot je Krleža - na Cankarjevi liniji - uporabljal izraz Govekarji v množini; in še za Govekarjevega življenja.) Odrešil jih bo, če bo ugotovil, da verujejo ali če se jih bo usmilil. Žal katoliška dramatika dostikrat ni bila dovolj usmiljena. Najrajši je neskesane zločince pripravila k samomoru; v **Razvalu**, **Napadu** in v **Zasadu**. - Enako kot NOBD sredince, Mirtiča v **Rojstvu** itn.

Absolutno merilo ni ena od linij - daljic, premic itn. Niti ni večno spovračanje: krog. Preči vse položaje in območja micelija, od posamezne marginalne točke do monštrance in Boga v nji. A je lateralno. Nahaja se povsod, ker je božja navzočnost vsepovsodnja. Človek ni - ne more biti - nikoli tako izgubljen, zaprt, odstranjen, izločen, da mu ne bi bil Bog najbližji. Bog je v njegovi duši, v njegovi najbolj pristni notrini. Zato je Bog zmeraj s človekom. Človek je torej vsak hip odrešljiv. Vprašanja se začno šele tedaj, ko si različno razlagamo pogoje odreše(va)nja.

V SD ni ene dramatike - recimo katoliške -, ki je bližja Bogu, in druge, ki je - naj bi bila - Bogu po položaju ali "ideji" mrzka. EK momente je mogoče ugotavljati povsod, v vsaki drami, v vsakem človeku. Zato verska struktura dramatike ni prisilni jopič ideološkega ali institucionalnega - niti ne konfesionalnega - tipa, ampak je najbolj "prosta" od vseh momentov sveta in človeka; noben zid - ovira - ji ne prepreči vstopa v dramo in v človeka (v dramsko figuro). Tega ideologi, ki so verniki linearnih nizov, ne morejo razumeti, ker gledajo svet kot različna območja, v katerih vladajo različni gospodarji, tudi dobro in zlo. To je fevdalno načelo distribucije prostora in smisla. Le da je v srednjem veku ob tem obstajala močna vera, ki je prečila vse fevdalne strukture; današnja remedievalizacija ali refevdalizacija, ki jo propagirata desnica in ZKC, pa je ravno brez te vere. Ker vero nadomešča ideologija ali celo le njena maska, dobimo katolicizem brez krščanstva.

A je linearni niz (oz. dihotomija) tudi novoveško načelo linnéja in l'Age classique. Šele Kierkegaardova linija ali Pascalova ukinja socialne hierarhije. Tega Rebula kot ideolog novega slovenskega hlapčevstva ne more razumeti-sprejeti. Pred cerkvenimi dostojanstveniki - Peterle tudi pred svetovnimi državniki, ki so katoličani - instinktivno upogiba glavo; njegovi teksti zadnjih let so polni tega strahospoštovanja, ki za EK drže pritiče le Bogu. Rebula veže nadutost do liberalcev, sovraštvo do komunistov s pokornostjo do cerkvenih državnikov. To je model današnje slovenske desnice. - V Vombergarjevih dramah tega modela ni.

Današnja desnica v mnogo ozirih pada pod raven prejšnje. Jože Zadavec ni zamenjava za Terseglava. Naj je Terseglav še tolikokrat napadal Cankarja in iz pozicij ozkosrčnega klerikalizma, marsikatera njegova kritika Cankarjevih del je umno analitična, čeprav ne razume bistva. Ima današnja desnica sploh kaknega analitika SD? Na ugovor, ki pravi, da je Partija v pol stoletja terorja nad KC preprečila oblikovanje takšnih analitikov, odgovorjam, da tudi če bi bila ta trditev resnična (pa ni, saj Partija ni mogla preprečiti nastanka-oblikovanja recimo moje generacije-

grupe, Kosa, Lada Kralja, Inkreta itn.), ne vidim ovire, čemu ne bi SKS preusmerjala svojih današnjih - tisočerih - udov proč od politizma k zadevni znanstveni analitiki; pa tega ne dela. Mlad nadarjen človek, ki bi rad mislil in ki dobi v roke tednik Družino, bo v hipu cepljen zoper "krščansko" držo, tako se mu bo uprla plitvost in kičavost te ravni.

Odprt pa puščam odgovor na trditev, da je Partija bolj zatirala KC kot razsvetljenske kulturnike. Zatirala je oboje; vsakršno licitiranje zaslug služi le današnjemu oblastništvu, delanju megle. Sem pa pripravljen sprejeti tezo, da je Partija - njen razsvetljenski, liberalni del - vendarle čutila v SPD več sorodnosti s sabo kot v kičasti katoliški desnici. Drža Ehrlicha in Tomca je bila enako zoprna Zupanu kot Potrču; in je enako zoprna Šeligu kot Vladimirju Kavčiču.

Ko delam to primerjavo, nečesa ne upoštevam: razloga, zakaj sem se od konca 70. let tako bližal KC; dejstva, da je bila KC po vojni maksimalno evangeljsko krščanska, ljubezenska, dobr(otn)a, odpuščajoča, velikodušna. To svojo potezo je v letu 1991 v hipu zavrgla; in s tem svoje EK. Vendar je to storila kot ZKC, ne kot - božja - NKC. Ta njen obrat me boli, a dognal sem, da je - ne le zame - temeljna (v vsej in vsaki zgodovinski Cerkvi nenehoma oglašajoča se) preizkušnja; da je šele to prava verska iniciacija; da je treba čutiti za pogansko masko, ki je danes daleč najbolj vidna in ki jo tvorijo politično socialne akcije Grilov in Stresov, božjo navzočnost milosti. (Jaz jo čutim.)

To je trajni paradoks ne le Cerkve, ampak krščanstva. Cerkev je potrebna, da se vera kot beseda ne izgubi; da ohranja verska kultura svojo tradicijo. Sicer bi jo sovražniki zbrisali s sveta; tudi slovenski komunisti od l. 1941 naprej. A KC kot ustanova - kot ZKC - ni več kot le zunanja plat božje Besede. Duha vliva v to besedo le zmerom nova - in personalizirana - prisotnost Svetega Duha. Pripadnost skupnosti - SKS ali ZKC - ne zadošča. Narobe; ovira, če se vernik ne odpira v svet onkraj ustanove in kolektiva.

Paradoks je v tem: "našost(nost)" KC je kot njena poganizacija preizkus človekove - kristjanove - vere. Če se kristjan pohujša nad zunanostjo konfesije - nad Grilli in Stresi (govori se, da sta oba kandidata za (nad)škofa) -, je njegova vera premajhna oz. tedaj išče karizmatične osebnosti, očete, varuhe, kolektiv, ne pa Boga, čigar bistvo je, da je umrl sam, zapuščen, celo na meji obupa, v hipu, ko se je zdelo, da so vse njegove obljube samoslepilo. Le kdor vzdrži v tem hipu radikalnega desperatstva - v tem hipu je osredotočena vsa narava nič v svetu in v človeku -, ki se pojavlja v odločilnih človekovih časih, ta obdrži pristno in gorečo vero. - Dogajanje, ki ga opisujem, je najlepše ubesedil Balantič. A tudi Prešeren, Cankar, Gradnik, Kosovel, Mrak.

S tem pa ne pravim, da more človek zaupati le Bogu. Vombergar z likom Janka podaja bistvo EK: treba je zaupati sočloveku kot PO - ne glede na čestost primerov, v katerih je zaupanje izdano. Bog Oče se uteleša skoz Boga Sina, ta - oba - pa skoz vse ljudi, ki so vsi bogupodobni. Preizkus za EK je prej sočlovek kot Bog; oz. Bog v sočloveku. V Boga ni tako težko verovati; teže je v sočloveka. Vera v kolektiv - moralni socializem ali socialni moralizem - pa je le simulacija EK vere oz. poganska pripadnost magični Naturi. A ne more biti človeka, da ne bi bil - kot božji otrok - posamezna oseba. Človek ni nikoli do kraja poganiziran; nikoli le žival.

15. Natančneje: kraljeve odločitve zadenejo več ljudi; v tem pomenu so pomembnejše. V nekem drugem - osnovne(jše)m - pomenu pa niso važnejše od

Jankovih, beračevih. Več ljudi pomeni dobesedno to, kar pravim: več PO. A več PO ni neka nova kvaliteta, ki bi izhajala iz večje kvantitete. Trpljenje enega samega človeka je že skrajno, na nek način brezkončno; trpljenje več ljudi ga ne more stopnjevati. Je tudi nemerljivo.

Podobe trpljenja bosanskih ljudi, ki jih danes gledamo na teve zaslonih, so strašne, ker so tako množične. Pa vendar: nikjer ni rečeno, da mučeni otrok sredi Ljubljane ali Londona ne trpi manj kot stotine bosanskih odraslih, posebej manj od vojakov. Ali da je smrt hujša od obupa, za katerega nihče ne ve. Za mero trpljenja ve le Bog. Vendar se človek ne sme odpovedati trudu, da bi tudi sam odkril mero trpljenja. Ne za to, da bo sodil, čeprav dela tudi to - tudi jaz -, ampak da bi znal razločevati in ceniti - veliko - trpljenje. Prav umetnost je za slikanje trpljenja najbolj primerna. V tem pogledu je umetnost direktna božja izpostava. Ne zmore odreševati, vendar osvetljuje. S tem pripomore k razumevanju sočloveka, zato tudi k sočutenju s sočlovekom.

Mera sveta je PO. Tudi Bog je - kot Jezus - PO. Ni mera ljudstvo, kolektiv; tudi v Stari zavezi ne, čeprav je tu močnejši moment gentilizma. Nova zaveza gentilizem povsem odpravi; to je najjasneje povedal Mrak - v **Janezu Evangelistu** itn. Vsakršno vezanje Boga kot osebe na narod - kot to ekscesivno počne današnja SKS -, je repoganizacija in s tem bližje komunistični resocializaciji kot personalizaciji.

To je vedela že grška tragedija. V tem je bila protokrščanska; in jo je tako krščanska tradicija - Gregor iz Nazianza itn. - tudi razumela. Ni narobe slikati trpljenje ljudstva - Ajshilovi **Peržani**, Kreftova **Puntarija**; a dramatika zmerom pokaže, da je ljudstvo sestavljeno iz PO. Ti trpijo. Hudo je, če sovražno ljudstvo zasede nekomu domovino, podvrže celoten narod, uniči državo. Prava hudost tega položaja nastopi zato, ker se PO poistijo s svojim ljudstvom in celo z - danes nacionalno - državo; ker PO kolektive in ustanove poosebijo. Tako so ravnali tudi Slovenci l. 1991 in 1941. Le kot poosebljeni so kolektivi trpeči.

Se pa v poosebljanju kolektivnega skriva veliko nevarnosti. Prav fašizmi izhajajo iz prevelikega istenja PO z Na-RODom. S stališča samega NaRODa imajo današnji Srbi s svojo iredento enako prav kot Slovenci l. 1941 ali 1943, ko so zasedali Primorsko in Koroško, ali kot Nemci l. 1870 v Alzaciji ali Italijani l. 1918 v Trstu. - EK je višji pogled - merilo - od narodnega in od vsakršnega kolektivnega. Kolektivi so minljivi in spremenljivi, le PO je točka odrešenja. Kdor ne pristane na to, je v osnovi kolektivist in pogan. Iredenta pomeni boj za odrešenje Naroda.

16. Ta trditev terja pojasnilo.

Dopuščam, da sem s takšnimi preostrimi izjavami tudi sam nekrščanski, črnobel, preveč polemičen, preveč sodnik. Kajti tudi sam ne bi smel zgodovine gledati kot zgolj ene same razvojne linije, ki se enoumno sama presega. Takšna je Heglova linija-model, tipična za evropski evolucionizem. Ni pa takšna EK, ki preči vsa območja-prostore, se nahaja v vseh časih in vseh prostorih.

Človeštvo se dejansko vrača kar naprej na svoj začetek: v ponavljanje izvirnega greha. A izraz človeštvo pomeni obenem tudi le enega samega človeka; Adam je singular in plural. Če se PO znajde sredi družbe, v kateri nima pojma o krščanstvu - kar se je dogajalo mnogim po vojni rojenim v Sloveniji -, potem je to z njenega stališča isto, kot če bi živela ali med domorodci iz Bornea ali med Kelti in Iliri. Čas kot linearni niz tu ni važen. PO ni kriva za to, da do nje ni prišla razodeta in "uzakonjena" božja Beseda, kakršno učijo krščanske Cerkve. Je pa v vsaki PO osebna individualna vest, če verjamemo Svetemu pismu, tj. božji Besedi. Vest kot

"naravni" posluš za božje in za krščansko je v človeku ne glede na to, v kakšnem položaju se nahaja.

Vendar lahko - in prav to se dogaja - ideologije, ki so usmerjene zoper vest, vest v PO deformirajo, prikrivajo, odtujujejo. Prav zato je tako potrebno, da prihaja do ljudi božja Beseda. Za ta prihod pa skrbe Cerkve, čeprav so žal tisti, ki Cerkve upravljajo, lahko zelo repoganizirani. A vendar prenašajo božjo Besedo od Jezusa oz. od Mojzesa naprej. (Ravno zato morajo biti zunanje Cerkve - ali zunanja plat Cerkev - tako doktrinarne, enotn(ostn)e, dogmatiške: da se ne izgubi zunanja oblika božje Besede; da se ta ne popači, spremeni. To je brezpogojni okvir, znotraj katerega beremo božjo Besedo subjektivno; jo oživljamo s pomočjo Svetega duha.) Linije teh prenosov so ves čas ogrožane, a ne za stalno pretrgane. Ne linija vatikanske nove koncilске KC, ki ji pripadam jaz; ne linija protestantskih in pravoslavnih Cerkev.

Nevednost za božjo Besedo je usod(n)a. Vendar človek, ki živi v ti. katoliških - ali protestantskih ali pravoslavnih - deželah, nikakor ni izvzet iz usode. Literatura kaže, kako je bilo recimo v 19. stoletju v evropskem kmetstvu in meščanstvu - tudi v slovenskem, glej Finžgarja, **Verigo**, pa Cankarja, **Kralja** in **Hlapce** itn. - vse polno zunanjega krščanstva, pod njim pa hinavstvo; kako je bila vera pozunanjena, "socializirana" na razredne načine, glej Dickensa itn. Živeti - v konfesijah - z institucionalizirano božjo Besedo je dostikrat še bolj usodno kot živeti v čistem poganstvu in nevednosti glede božje Besede, saj se pozunanjene Cerkve, ki podajajo zunanjo obliko božje Besede, ne ravna po njenem smislu, po ljubezni do bližnjega oz. do drugega kot drugega. Prav takšen položaj znotraj KC je Slovence l. 1941 nagnil h komunizmu, v katerem so - napačno - videli pristnejšo vero, tudi bolj krščansko. Celo Kocbek. A je imel za to razloge, saj je odznotraj izkušal pozunanjeno, pomeščanjeno, hinavsko ZKC.

Ni nobenega položaja, v katerem bi bil človek - kristjan - varen pred usodo (zlom). Prav tu je ena usodnih zmot in samoslepil današnje SKS, ki meni, da zadošča - kičasta - idilizacija jaslic, cerkvenih zborov, narodnega čustvovanja, cerkvic na gričkih in drugih pocukranih plakatov. (Tega je v današnji SKS vse več, do bruhanja preveč. Prava epidemija ricinusovega olja.) Prav dramatika je posebej poklicana, da to - ogabo - odkriva. Zato ni čudno, da te dramatike - tudi SPD - današnji ideologi teologi ne marajo. Kvari jim posel, trgovanje z odpustki, kakor ga je nekoč prakticiral menih Tekel in branil teolog dr. Eck.

Pojavi Lutra, Trubarja in Aškerca izhajajo odtod. Pomembni so tudi za SD. Glej Aškerčevo dramsko pesnitev **Primož Trubar**. In Vombergarjevo mladostno dramo **Pod Lutrovim jarmom**. Le da sta Luter in Trubar ostala znotraj krščanstva, Aškerca pa je vrglo onkraj krščanstva, v vitalistični materializem. A kakor je današnja slovenska KC sprejela Lutra in Trubarja - v nasprotju s predvojno -, tako bi morala, če bi bila ustrojena v duhu EK, sprejemati tudi tiste današnje slovenske kristjane, ki s "surovo" - takšna je bila Lutrova in Trubarjeva - besedo razkrinkujejo trgovce, ki delajo iz NKC in iz templja tržnico. (Ti onesnaževalci božjega pa so današnji slovenski katoliški politiki; tudi duhovniki.) In razkrinkujejo farizeje, ki oblikujejo Družbo predpisov ter morale, v kateri se izgublja čut za božjo transcendenco in za ljubezen do drugega kot drugega.

Če sem že jaz preoster in preenostranski - v duhu Lutra, Trubarja in Aškerca -, potem bi moral biti tisti, ki ga - če ga - po krivem obdolžujem, širokogrudnejši, me razumeti, mi odpustiti, me pa ob tem seveda tudi analitično kritično v dialogu - javnem in osebnem - prepričati. Tako pa žal skoraj nihče od udov SKS noče več z

mano niti osebno - prek pisem - dialogizirati, kaj šele javno. Ne ljubi se jim; že vnaprej so me obsodili. Izjeme so redke. Menda je častna izjema med njimi slovenski nadškof Šuštar. Pojav Šuštarja pa govori - to je druga plat zadeve - nekaj dobrega tudi o slovenski ZKC. A kaj bo, ko bo odšel v pokoj? Ga bo zamenjal politični nadškof? Se zavedamo posledic takšne odločitve? Bo imel Vatikan posluš za situacijo in postavil na to mesto človeka goreče vere in strpnosti, kritične analitičnosti, avtokritične refleksivnosti in ljubezni do drugega kot drugega, človeka, ki bo z božjim navdihom izganjal trgovce in farizeje iz Cerkve, pa čeprav bo pri tem poslu sam? (Nikoli ne bo sam. Zmerom bo Bog z njim.)

Ne bi rad ne zapuščal KC in se ne boril zoper njo. Zato je treba moje početje - tudi mojo kritiko ZKC v pričujoči knjigi - prav razumeti. Borim se zoper deformacije, značilne za ZKC, zoper posamezne vloge in prakse, ki jih seveda utelešajo določene PO. Z dogmami KC - zaenkrat? - nimam težav. Z vero v EK Boga pa sploh ne. Bolj ko sem kritičen do politično-ekonomske ZKC, bolj ljubim Boga in se čutim v milosti. Tudi v milosti te velike naloge, ki mi jo je Bog naložil - kot preroku - na rame kot strahotno breme: boj zoper farizeje in kramarje.

Tudi papeževe okrožnice so mi blizu. Ne vidim, da ne bi izhajale iz drže Drugega Vaticanuma. Prizadevajo si za novo evangelizacijo. Razlika med mano in duhovniki, ki oznanjajo in prakticirajo to novo evangelizacijo, je ta, da sem sam obenem tudi razsvetljensko svobodnjaški kritični analitik, znanstvenik, ki ima s tem še dodatno nalogo; in sem, če hočete, socialno moralni borec, ki skuša narediti odnose v družbi transparentne, pri tem pa ne izhaja ne iz Družbe ne iz socialne Morale, ampak, tako je prepričan, iz božje Besede, iz poslanstva, ki mu ga je podelil Bog.

Ta moja - hibridna - naloga je posebej težka. Vem, da ni čista. Da me kar naprej zanaša v pravičništvo, kot ga očitam deformirancem in deformirajočim. To je pač moja človeška slabost, ki jo v teh opombah ne priznavam le načelno, ampak konkretno. Predvsem v tej opombi.

Naj se torej popravim: vsakdo je na poti iz "poganskega krščanstva" k evangeljskemu. In vsakdo regredira v pogansko; enako jaz kot drugi. Naj se v javni diskusiji ugotavlja, koliko je vredna drža in praksa-misel vsakogar; tudi moja. A naj se me ne zadržuje, ko ugotavljam razlike: da je omenjena pomenska struktura **Vrnitve** narejena v duhu EK, da pa, recimo, ni takšna pomenska struktura Jeločnikovega **Vstajenja**. (Pač pa **Simfonije**.) Če si tega ne upam ugotavljati - in ne drugih razločkov, katerih ugotavljanje mi omogoča in narekuje moja stroka, LZ -, potem grešim zoper svojo profesionalno moralo in zoper EK, saj zatajujem resnico, ki sem jo dognal. Ne absolutne resnice; te ne bom ne jaz ne nihče drug nikoli posedoval. Pač pa relativno resnico, ki jo branim s svojo individualno eksistenco in dokazovalnim (demonstrativnim) umom.

Skratka, stavek iz razprave o **Razvalu**, ki ga podrejam avtokritiki, a s tem raztegujem avtokritiko na eno célo bistveno plast mojega dela, je treba vzeti v kontekstu, relativno, glede na konkretna razmerja, ki jih analiziram. Če delam iz tega stavka usodnejše sklepe, kršim profesionalno moralo, saj moralno obsojam, kjer bi moral razumevati. Vendar - naj prepustim ves boj le Jezusu, kot ga je **Šentjurjevski provizor** Trpin, ne pa Janez Križan iz **Zasada** in ne Maks, ki je - v **Kralju** - upravičeno razkrinkoval Kantorja in Župnika? Res ni dopusten "Luter" znotraj KC, tj. nekdo, ki izvaja radikalno kritiko lastne Cerkve in to na javen način?

Še zmerom - in vse bolj - mislim, da je to moja dolžnost; in dolžnost drugih. Da bo le takšna avtokritika vsaj do neke mere očistila današnjo KC na Slovenskem in

jo spet približala stanju, v katerem je bila pred letom 1990, stanju lepe vere, mirnega zaupanja, pristnega usmiljenja, milega spoznanja lastne nemoči in človekove ubogosti. Napuh, ki ga kaže v današnji pravičniški agresiji, je pač treba razkrinkati. Ga res razkrinkujem s pomočjo svojega napuha? Ni moja preroška drža vendar do kraja odprta sleherni kritiki, saj stojim sam - le v solidarnem razmerju s svojo ženo in svojimi otroki, prijateljev tako rekoč nimam več -, brez pomoči katere koli ustanove in grupe?

Prav to se zdi tolikerim - tudi duhovnikom - smešno in diletantsko. Žal "verujejo" le v moč gmotno bogatih in številnih in oblastniško močnih kolektivov. V pismih so mi očitali prav to mojo osamljeno preroškost, ki jo posnemam po Mraku. Potem pa so me zbrisali iz svojega spomina kot tepca. A rajši veljam za tepca, kot pa da bi se vdal kolektivnemu napuhu. Moje "preroštvo" je uboga stvar.

17. Tudi o tej Simčičevi drami sem napisal na Catedralu - v Argentini - obsežno in podrobno analizo. Analiza čaka na objavo; a jo bom - enako kot razpravo o **Razvalu** - še dodatno komentiral z opombami pod črto. Ta Simčičeva drama je zelo zanimiva; vnaša vse polno novih problemov in vidikov v SPED. Tudi zato, ker jo je avtor napisal v kastiljanščini in namenil argentinski publiki. Šele lani jo je - sam - prevedel v slovenščino.

18. Tu se odpirajo težka, a bistvena vprašanja; naj orišem osnovno.

Razločiti je treba tri izraze, ki izražajo tri različne pojme: individualnost, individualizacijo, individualizem.

Individualnost je najmanj problematična. Nanjo mislim, ko uporabljam izraz PO (posamezna oseba). Prevajam jo kot posameznost, ker ima individualnost kot najmanjša in naprej nemogoča deljivost (in-dividuare) poseben so-pomen. Izraz PO pa uporabljam, da bi poudaril, česar se večina današnjih udov SHS na zaveda; zato govori le o osebi. Sam pa hočem jasno razlikovati posamezno osebo kot pristno in izvirno in kolektivno osebo, ki je zame izvedena in vprašljiva.

A že tu naletevam na težave; nekatere svoje nekdanje trditve moram podvreči avtoanalizi. - Da je Adam izraz za singular in plural hkrati, torej za posameznega človeka in za človeštvo, ni naključno. To ni le etimološka ugotovitev, kot jo razvija Abecassis, ampak je ontološka in verska. Če dobro premislimo, ustreza tudi s stališča humanizma. Ne pa reizma in kozmocentrizma, v katerih so ljudje kot vrsta živih bitij poisteni z živalmi in rečmi. To vodi reiste in kozmocentrike v neobudizem. Humanizem je redukcija EK, medtem ko je reizem (Rudolfova dramatika itn.) negacija EK. Odprtost za drugega kot drugega je lahko tudi odprtost za drugo kot drugo, vendar je to odprtost človeka, PO (posamezne osebe), ne réči. Tej - réči - bi morali v primeru reistične predpostavke pripisati ontološko občutljivost, ki pa je lahko le magičnega tipa. Znanost je ne pozna.

Pazímo! Plural more veljati le kot pojem - bitnost - človeštva, torej kot pomen: vsi ljudje, ljudje kot taki, človek kot tak. Brž ko prenesemo plural na grupe-kolektive, ki se nahajajo vmes med PO in človeštvom, "goljufamo". Dobimo delne kolektiv(itet)e, ki naj bi bile sinteze, imele naj bi značilnosti tako PO kot človeštva, v resnici pa ne le da ne dosejajo človeštva, ampak so ponavadi, če ne redno njegove negacije: razred - delavski zoper meščanskega; rasa - bela zoper črno, črna zoper belo; kultura - evropska zoper neevropske, kitajska zoper tujčevske, grška zoper barbare; narod in nacija. Na tej - zadnji - točki je delnost in lažnost univerzalizacije neke grupe najvidnejša.

Udje SKS oz. celotna desnica teži k temu, da bi govorila o narodnem subjektu ali narodni osebi; Pavček že l. 1990. Ta hip postane PO podrejena NaRODu kot edini "pravi" osebi, kar je bistvo vseh variant gentilizma, tudi nacionalizma, socializma (socializem je ideologija podružbljenih narodov, narodnih družb) itn. Ker je ta narod sovražen drugim narodom - vsaj enemu, slovenski l. 1990 srbskemu, danes hrvaškemu, l. 1941 nemškemu in italijanskemu itn. (če pa, v najboljšem primeru, ni sovražen, je tak, da iz njega izhajamo kot iz osnovne vrednote "našosti") -, se dogodi isto, kot se je komunistom, ki so s teorijo - in prakso - Razredov vzpostavili črnobelost in sveto vojno belega (rdečega) zoper črno. PO se ni ravnala več po osebni vesti, ampak po Interesu Naroda, ki je postal zakon socialne osebe (kolektiva), oz. osebna vest se je reducirala na "vest" - interes, zakon - kolektiva. To je tipična vojna situacija.

Kdor tako misli tudi danes, nadaljuje ali vrača vojno stanje. Prav to dela desnica, čeprav se tega le napol zaveda, s sveto vojno zoper komuniste. Niti ne več zoper komunizem kot pojem-bitnost, na tega nihče več ne prisega, ampak zoper konkretne PO - kar je še posebej nekrščansko. Ko sam odklanjam določeno ravnanje-prakso Grilov, Stresov itn., ne "bijem" le-teh kot duhovnikov ali teologov ali članov stranke kot takih, ampak določeno njihovo socialno držo ali/in ideologijo. Duhovniki so lahko najboljši ljudje - med njimi imam prijatelje, ki jih visoko spoštujem, recimo patra Boehma, Šodjo itn. - in so lahko neprimerni. Prav tako so lahko uradniki dobri in slabi, funkcionalni in neprofesionalni. Medtem ko pomeni današnja drža antikomunizma personalizacijo neke ideologije in grupe; ne več Partije kot take, ampak posameznih oseb, ki da jih je treba izločiti iz javnosti, jim pobrati premoženje (privilegije), oblast itn. Gre le še za boj zoper PO(sebe).

Zato sam govorim o današnji večinski SKS oz. celo o politizirani SKS. Politika mi ni slaba sama na sebi. Je pa slabo, če se politizira - celo partitokratizira - neka krščanska skupnost, saj s tem pozabi na svojo temeljno nalogo in naravo, ki je verjetno celo antipolitična, ne le nepolitična. Trditev, da gre tej skupnosti le za socialno uresničevanje krščanske etike, je smešno in klavrno opravičilo. So boji za posamezne stol(čk)e, denar, pokojnine, plače poslancev, volivna propaganda, onemogočanje tekmecev itn., kar vse spada v medstrankarski boj, res pozitivni in krščanski in etični, če jih vodi SKD, in slabi, neetični, nekrščanski, če jih vodi LDS?

Konsekvenca (konstrukcija, razrešitev) te dileme je nazadnje ta, da dobi SKD upravičen razlog za zavzemanje za nestransko družbo, saj so - kot sem pravkar razvil - (druge) stranke v temelju, strukturalno, negativne. Le SKD je pozitivna, ker ni zgolj stranka, ena od strank; ker je v nji etika in resnica (ker jo podpira KC.) Ta logika vodi k predvojnemu katoliškemu integralizmu, h klerofašizmu, k Eni stranki, ki ni več stranka znotraj LD (liberalne družbe), ampak Gibanje, Celota, v bistvu drugobit (Z)KC. Kot taka pa po ovinku, z blagoslovom KC - sveta, nedotakljiva, edino prava. Boj za denar in oblast postane boj za Resnico in ljubezen. - Samoslepilo.

Konsekvenca, ki jo dela EK na osnovi analizirane problematike, je torej razumljiva: PO ne more delegirati svoje vesti neki socialni grupi. Le v prenesenem pomenu in začasno, ko PO priznava neke od sebe višje vrednote. Vendar mora drža EK pri tem paziti, da so te višje vrednote jasna izpeljava osnovne krščanske solidarnosti, ki sledi iz zapovedi ljubezni do drugega kot drugega. Vsaka pripadnost neki posebni grupi - narodu itn. - pa je že sama na sebi nepripadnost, ponavadi pa tujost in celo konkurenčnost - da ne govorim o sovražnosti - do neke druge grupe. Če ni to, je sploh pojem - obstoj - ene grupe same na sebi

nesmiseln. Grupa kot taka je "naša" varnost - ali varnost nas - zoper varnost drugih, zoper druge, ki so nevarnost za nas; je naš interes in nato naš zakon, ne pa tuji: nemški, srbski, komunistični itn. Medtem ko je EK lahko le univerzalno, ne pa lokalno. Zato je povezava KC in naroda vprašljiva.

Individualnost v pomenu posameznosti v zloženki PO je v skladu z EK. Neindividualna oseba je deformacija osebe v neosebno, kajti socialne grupe so organizacije, organizmi, institucije, kolektivi, ne pa PO. Pač pa določene PO vodijo vse organizacije. Najbolj često se vnamajo ljudje za držo skupinskih "oseb" zato, ker na ta način skrivajo svoje individualno zasebne interese po vladanju; skrivajo jih za splošno-skupne pojme-vrednote-bitnosti, za Narod, za Razred, za Stranko itn. Drugi pa tej igri - goljufiji - nasledajo, ker jim tako ustreza; ker niso sposobni živeti vsak sam iz sebe in odgovorno in le iz Boga; ker potrebujejo Starše, Očeta, Varuha, Varnost, alibi, da ne bi bili kot PO krivi, če bi se njihova praksa ponesrečila, a da bi se okoristili z zmago, ki je verjetnejša, če si zanjo prizadeva več ljudi.

- Individualnosti nasprotni pojem individualizem se začne tam, kjer individualnost osebe - PO - pozabi, da ni sama edino in glavno izvirno izhodišče, ampak da je takšno izhodišče obenem človeštvo, človeški Rod kot univerzalen, kot tak, ki ne dopušča nobenih diskriminacij. Tudi na osnovi bolezni ne. Tu je EK upravičeno zelo zahtevno in pazi, da ne bi prišlo do zlorab, do ubijanja ti. nenormalnih, kar je nacizem naredil za svojo načelno opredelitev na osnovi po svoje pojmovane - seveda magične - znanosti.

Zakon ljubezni je univerzalen. Zato pravim: ljubezen - dejavna odprtost - do drugega kot drugega, ne do našega. Niti le do bližnjega; oz. vsak človek je evangeljskemu kristjanu bližnji. Skoraj nemogoča naloga, tako je zahtevna. Ji je kdor koli od nas sploh kdaj kos? Celo apostoli ji niso bili, Jezusa so ob njegovi smrti izdali. O tem govori Mrak v **Apostolu Petru**. Tarzicij Petra še radikalizira, ko se odloči za kristjane, za povsem druge(ga), medtem ko je bil Petru Jezus vendar najbližji, Jud in Učitelj.

Ker pa je človeštvo samo na sebi precej abstrakten pojem, se drža EK preizkusi prav na tisti točki, ki sem jo obravnaval malo prej v njeni negativni konotaciji: kot točko socialnih grup. Človeštvo - kot paradoksalna sinteza mene (identitete PO) in drugega ter drugih - se mi kaže ne toliko kot posebne druge PO, ampak kot - druge - grupe. Socialna grupa kot naša je s stališča EK vprašljiva, je pa pozitivna, če nastopa kot grupa drugosti. (Temeljni paradoks EK.) Vrednostno razmerje se torej ravno zamenja. Evangeljski kristjan se dokazuje s svojim odnosom do drugih: uspešni do neuspešnih, bogati do ubogih, Slovenec do sovražnikov slovenstva, kristjan do komunistov. - Zato pomeni antikomunizem kot pravičniško zasledovanje in zaznamovanje bivših komunistov takojšnji zlom in konec EK.

Gotovo da pri udejanjanju ljubezni do drugega ne gre za podpiranje zla, ki ga prakticira drugi. Ampak za odkrivanje njegove ubogosti, tragičnosti, izgubljenosti, samoslepilnosti, nasilnosti kot zmotne in hudobije, ki pa udarja - to vesta EK in tragedija - enako nasilneža kot nasiljenca, enako rablja kot žrtev, čeprav vsakega na svoj način. Gre za EK sočutje z zločincem, z despotom, hudobnežem, zmótenim; čeprav tudi - in obenem - za kritično umsko in čim bolj objektivno analizo zločinčevih dejanj. Ljubezen do drugega ne pomeni slepoto za njegovo ravnanje. Prav združitev obojega - ljubezni in uma - je najtežja; za to združitev se najbolj vnamam. Prvič jo je krščanstvo poskušalo v aleksandrijski šoli, pri Origenu itn., na osnovi združitve Evangelijev s Platonom (in kasneje z Aristotelom). Pascal in

Kierkegaard poskušata to združitev drugače. Jaz izhajam od njiju, a še bolj upoštevam "sofistiko", tj. paradoksaliko oz. sodobno filozofijo znanosti, ki temelji na teoriji kaosa, na naključjih, na analizi jezika itn. - A to je nov problem, ki ne sodi v ta sklop; dimenzioniram ga v **Teologiji postmoderne**. Naj rečem le, da je skrajno težko rešljiv, če je sploh - s stališča človeka - rešljiv. Verjetno je rešljiv le z božjo milostjo.

Ta hip sem opredelil tudi že pogoj, ki mu mora zadoščati PO, če hoče biti v duhu EK: odnos do Boga. Ne zadošča le človekov odnos do človeštva in do osebne individualne vesti. Prav preko osebne individualne vesti in prek človeštva - te osnove za drugega kot drugega - človek odkriva, da ni ne edini ne sam ne samozadostni; smer samozadostnosti vodi v individualizem, nato v narcizem in avtizem. Ampak da je človek stvaritev absolutnega bitja, ki je obenem transcendentno in bližnje, tuje in ljubeče, skrivnostno in razodeto; da je človek delan po božji podobi. Da ga je treba - da se mora sam - zato razumeti na samem izhodišču kot "dvojno" bitje: kot božje v sebi in kot nično v sebi. Njegova stvarnost je spoj obojega, spoj, ki se na tem svetu nikdar ustrezno ne izteče, saj je nič kot eno od počel človeka-sveta zmerom in načelno zunaj Boga, nesmisel kot tak, praznina in prepad, iz katerega se človek rešuje. To reševanje je bistvo krščanstva: je odreševanje, s katerim Bog Odrešenik milostno pomaga človeku, da ne propade; a je važno, da pri tem dejavno pomaga Bogu tudi sam človek.

To je tragični vidik EK, ki ga dramatika zelo nazorno uprizarja v tragediji; glej posebej MrakovoD, Strniševe **Ljudožerce**, Smoletovo **Antigono** itn. Idili(sti)čno - kičasto - pojmovanje krščanstva in sveta, k čemer teži današnja slovenska desna umetnost - Šorlijeva, Metlikovič itn., čeprav ta dva ne presegata dovoljene meje in je mogoče njun idilizem še sprejeti kot pristen, iskren -, je nasprotje tragični viziji. Pregelj kot véliki (pa Cankar) druží oba momenta; tudi zato je tako raztrgan. V svojih dramah pa je verjetno preidilističen: v **Azazelu** in v **Ljubljanskih študentih**. Cankar pa v **Skodelici kave** in sklepu **Podob iz sanj**.

Bog se kaže kot človekov vir in stvarnik na obeh koncih: pri PO in pri človeštvu. Vse človeštvo - tudi budisti in šintoisti in neverniki in antiteisti in hedonisti - je božji otrok, božji otroci; kot je to vsaka PO. Človek ne more zapasti v individualizem, tj. v zanikanje občestva in občevanja z drugimi, če priznava EK Boga in njegovo razodeto Besedo. V tej Bog jasno govori, da niso poklicani za prebivalce nebes - za odrešenje - le nekateri, kot meni elitizem ezoterizmov. V to smer nese - na zavestni ravni - marsikaterega slovenskega umetnika in filozofa, recimo ude NoRe, Grafenauerja, Urbančiča, Hribarja itn. Ti so se konec 80. let odločali za gentilizem kot za ideologijo naš(ostn)e grupe - slovenskega NaRODa - prav zato, da bi se izvili iz svojega individualizma-narcizma, ki so ga gojili (mu ubežavali) kot grupni narcizem.

V tej točki se tako razlikujeta slikarska svetova Bernika in Krištofa Zupeta. Prvi teži v karizmatizem elitizma, zato so njegovi človeški liki osamljeni in nemočni preroki, ki jih Bernikov umetniški čut sproti razkriva ne le kot nemočne, ampak kot preroke zla; ne le kot molčeče, ampak kot prazne; molčijo, ker nimajo česa sporočiti. Ničesar pa nimajo sporočiti, ker so pretrgali stik z Bogom kot s transcendenco. Odtod njihova spačena gesta samouveljavljanja, ki ni enigma, ampak samoizničevanje. Drugi, Krištof, pa ne slika ubogih "po nesreči", "zoper svojo voljo", ampak hote, celo programsko. Zato so tragični, a obenem zaznavajo onkrajnost. Posebno v vipavskem **Križevem potu** je vidno, kako skrajno trpeči, ponižani, bedni človek ni osamljen in izgubljen, kot je Bernikov, ki mu vsa

kozmoцентриčnost Bernikovih slikarskih začetkov, podaljševana kot pomensko okolje tudi v zadnje slike, ne pomaga, da ne bi skoz radikalni individualizem prehajal v avtodestruktivni narcizem.

Krištofov človek je osmišljen in odreše(va)n v Bogu, ker je hotena žrtev za druge(ga); ker nosi križ, ne pa - prazno - palico ali v križ prekrizani dve vijugavi palici kot simbol modrosti indijskega guruja, ki pa ne detektira več nobenega smisla. V tem pomenu je Bernik slikar eksplisitnega nihilizma. Bernikov človek ne pozna in ne čuti drugega (kot PO). Zato slikar vnaša - kot udje NoRe - v svoj narcistični svet ideologijo grupnega narodnega, neorevolucijskega itn. subjektosebe (ob procesu zoper četverico in danes spet). A mu to - kot zunanji ideološki dodatek - ne pomaga; preveč je Bernik resnicoljuben, preveč pristen umetnik. Patetično družbeno ideologijo sproti razkrinkuje kot prazno retoriko, kot puhel papir, kot svet zlomljenih linij in odpadkov. - Ta zlomljena linija pelje v lumpenizem, v svet kot agregat cunj - Božičev Cunjar iz **Zasilnega izhoda**, tudi Cankarjevi azilanti iz **Vide** - in v avtodestruktivizem, v svet kot smetišče polomljenih reči, ljudi kot polomljenih, celo zlomljenih in reificiranih; glej Zajčevega **Potohodca**.

Medtem ko je Krištofov Kristus - v nasprotju z Bernikovim, čigar draveljski **Križev pot** sem analiziral malo prej - le eden med večimi, v občestvu, med jeruzalemskimi ženami, enako navzoč in sočuten tedaj, ko ga te žene objokujejo, kot tedaj, ko ga hlapci bičajo in neumno ljudstvo zasmehuje. Krištof ne išče ezoterične resnice, ki jo posedujejo - skrivno dedujejo - le nekateri izbrani. (Ti pa končajo kot Bernikovi topoumni spački, ker ne zmorejo sporočiti drugega kot lastno zagrizenost vitalizma.) Ampak mu je resnica najbolj človeška, najbolj česta, najbolj značilna condition humaine tedaj, ko je človekova ubogost, nesposobnost, nevednost, zaslepljenost, ponesrečenost, celo norost. Te se Krištofov človek - simboliziran v trpečem Kristusu - ne le zaveda, ampak z njo so-čuti; sočuti s sočlovekom kot norim.

Krščanstvo je, kot ugotavlja apostol Pavel, v osnovi norost: vera - spes contra spes -, da bo človek vstal od mrtvih, da bo odrešen; da bo dobil vrnjeno telo in individualnost. Ljubezen do drugega kot drugega - in ne do našega - je nora; je najhujša izdaja s stališča kolektivizmov. (Narodno izdajavstvo.) Tega Bernikov človek ne zmore: da bi se predal norosti. Zato je "blazen" od jeze, nezadovoljstva, mržnje, da ne (z)more ljubiti; da ne more odkriti sočloveka, ampak le strto reč. (Avtodestruktivizem reizma.) Krištofov človek pa kot sočuten - ne le neizbran, ampak odvržen, zavržen, "ničvreden" - čuti trpljenje z vsemi drugimi trpečimi; kolikor je to v človeški moči.

Vse to Krištofov človek zmore, ker je do kraja predan sočloveku in skozenj Bogu, medtem ko živi Bernikov - kot Zajčev - v "absolutno" praznem svetu. Krištofov svet je poln smisla, razodete božje Besede, ljubezni, sporočil. Na freskah vipavskega **Križevega pota** se vse gnete. A si ljudje-figure niso napoti zaradi svojih vitalizmov. Ravno narobe. Vse te nalomljene, spačene, neuspešne figure se druga druge dotikajo, ker so v - božji - komunikaciji: v prostoru, ki je tu že pred njimi, ker je božji odreševalni prostor; ker je svet, ki ga je Bog ustvaril, kot govori Sveto pismo, že pred človekom. Krištofovi ljudje na ta božji svet, ki je višji od njih, pristajajo.

Bernikov osamljenec ne. Zato sploh ne živi v svetu. Kar je pri Krištofu svet, je pri Berniku praznina, prazen prostor: odsotnost sveta. Zato je njegov človek izgubljen v nič, ki ga proizvaja sam. Bernikovo jasnovidno slikarstvo razkriva, da človek sam iz sebe lahko proizvede le nič. Kar je s stališča EK konsekvntno: nič je

tisti moment v človeku in svetu, ki ni od Boga. Človek, ki hoče biti zunaj Boga, more "ustvarjati" le nič.

S tem sem poskušal dati konkreten vsebinski primer razlike med individualizmom in individualnostjo v območju slikarstva. Novoveški individualizem, ki se začneja že pri Montaignu, pa nadaljuje skoz Holbacha, de Sada do Stirnerja, Jarryja, Gruma, ne more končati drugače, kot to uprizarja Zajčeva dramatika in upodablja Bernikovo slikarstvo. - Gruma (njegovo dramatiko) so odklanjali tudi zato, ker je to, o čemer govorim, kazal v času, ko je bil - kljub Cankarju - novoveški individualizem na Slovenskem še projekt, ki se zgodovinsko sploh še ni udejanjil, komaj se je začel, Grum pa ga je že razkrinkal.

Spet gre za asinhronost različnih nizov; v tem primeru zgodovinsko socialnega in umetnostnega. Bravec ves čas opaža, da sicer nenehoma uporabljam gradivo iz zgodovine in tudi konstruiram zgodovinske nize-pomene, a ne pozabljam izjavljati, da gre za dva različna niza; da sam konstruiram micelij-svet, ki je glede na zgodovino-svet avtonomen, asinhron. V tem pomenu zgodovinska dejstva in linearne nize uporabljam kot gradivo za konstrukcijo svojega micelija, ki prerašča v nomadsko katedralo: v **RSD**. Bravec naj ve, da ne sociologiziram ali psihologiziram oz. delam to spotoma, a v drugem okvirju. Zidam svet kot tak, versko znanstveni svet, svet vere/znanosti. Kar je paradoks, saj združujem nezdružljivo. Kar pa je v skladu z naravo EK: svet je sestavljen iz nezdružljivega: iz nič in iz božje volje.

- Individualizacija je dvoumen pojem; lahko pomeni oboje: pot v individualizem (in nato naprej v narcizem) ali pot k individualnosti PO.

Povedano ima pomembne posledice za odgovor na vprašanje, ki si ga zastavljam ob komentiranem stavku iz razprave o **Razvalu**. Najprej le nekaj uvodnih opazanj.

Slovenska desnica - enako kot svetovna - je sestavljena iz dveh nasprotujočih si tendenc; tudi levica. Po eni strani je individualizem stvar ravno desnice, meščanstva - v nasprotju s kolektivismom leve, če levico razumemo kot socialistično ali komunistično. Po drugi strani pa rastejo prav iz desnice najhujši kolektivismi, totalitarizmi: od nacionalizma do nacizma: tudi katoliški integralizem. Današnja slovenska desnica se ne more odločiti, ali bi propagirala individualnost PO. To dela retorično; a svojo držo sproti podira, ker ji je NaROD še višja vrednota. Njena praksa je kombiniranje - zakritega - individualizma kot pragmatizma in ravnanja po zasebnih ("živalskih") interesih na eni in kolektivismu kot pomoči zasebnim interesom, a tudi kot vrednote, ki priznava za vrhovno resnico ZKC, na drugi strani. Ta pall mall ji onemogoča, da bi prišla do teoretične jasnosti. Tudi zato je v teoriji tako nebogljen, v praksi pa hinavska.

Povedano ne daje nobene možnosti kolektivistični opciji, da bi se prepričljivo predstavila za najbližjo EK. Narobe. PO kot individualna se - v duhu EK - veže na druge(ga) zmerom pod dvema vidikoma-načeloma: neposredna zveza dveh PO kot božjih otrok, torej prek Boga; in posredna zveza z drugimi kot s človeštvom, ki pa je tudi božja stvaritev. Če zavzema družina v krščanstvu tako visoko mesto, ga zato, ker se v nji srečujeta oba omenjena momenta: mož in žena sta dve PO v neposrednem razmerju. Če je to razmerje moteno, pride do težav, nesporazumov, nazadnje do tragedije: do odnosa Jerica - Janko, ki je moten z odnosom Jerica - Peter, in narobe, do najrazličnejših variant, Pepine z možem in ljubimci, Kraigherjeva **Školjka**, Margite iz Kristanove **Volje**, Pavline iz Ganglovega **Sadu greha** itn.

A tudi: žena je možu in soprog ženi zmerom predstavnik človeštva, drugih; tudi odtod prepoved ženitve v lastnem rodu v tako številnih pradžubah. Oba, mož in žena, skupaj sotrivorita novo obliko socialne skupnosti, novo družino, ki je izhodišče za nov rod otrok in s tem za nove družine. Spajata dve praksi, dva temperamenta, dostikrat dva načina življenja. S tega - EK - vidika pa ženitve znotraj iste vasi, etnocentrizem, in celo istega naroda, nacionalizem, niso najbolj zglodne; preveč težijo v zapiranje v "našo" skupino.

Človeštvo očitno še ni na stopnji - s tem tematiziram poseben zgodovinsko kulturni niz učnega procesa -, da bi znalo uspešno prebijati meje posameznih kultur-civilizacij; poroke med "preveč" različnimi so redke in težavne. So pa povsem mogoče, če oba pristajata - zadošča, da implicate - na EK zapoved o ljubezni do drugega kot drugega, na zavest o človeštvu kot eni sami božji družini. Katoliški gentilizem v takšne radikalne EK zveze ne verjamejo, ker premalo verujejo v Boga in preveč v silo tradicionalne Našosti; preveč jim je do varnosti, premalo do tveganja v božjem imenu. Ni vsak izziv in vsako tveganje ludistični eksperimentalizem. Včasih pa je celo ludistični eksperiment (recimo pri Jesihu) bližji EK drži kot zaplankani gentilizem. - Pred nedavnim mi je sicer dobrosrčen duhovnik razlagal, kako narobe je, da se vaščanke možijo v druge vasi; poroke z Neslovenci pa je označil kot izdajo in zlo. Pohujševal se je tudi nad "neslovenskimi" imeni, ki jih dajejo starši otrokom. Mnogi mislijo enako kot ta neboljeni zaslepljenec.

V Svetem pismu naletimo na obe različici. Najprej na poudarjanje PO. Ne le Jezusa, ampak tudi Abrahama, Mojzesa, prerokov. Kako sam je bil Mojzes na gori Sinaj, v kakšnem strahu in brez sleherne pomoči kolektiva! V kakšno "pustolovščino" se je podal Abraham, ko je iz Ura odšel sam - le s svojimi služabniki, spremstvom, brati - proti Obljubljeni deželi; niti ni vedel, katera je in kje. Da ne govorim o osamljenosti prerokov, ki jih je lastno ljudstvo kamenjalo. Nato naletimo v Svetem pismu na poudarjanje občestva: judovskega ljudstva, združbe apostolov, Cerkve, ki je iz te združbe nastala.

Mojzes, Izaija itn. bi bili le osamljenci, če jih ne bi vodil Bog; če tega vodstva ne bi čutili in priznavali. Šli bi na pot, ki bi pripeljala do Bernikovega - zunajkrščanskega, Hribarjevemu izkustvu in misli bližnjega - "Kristusa"; ali do Zajčevih **Otrok reke**, Dana in Reke. Celo Jezus bi obupal, če ne bi položil svojega življenja-smrti v Očetove roke in Mu povsem zaupal. To je pogoj odrešitve. Mojzes bi bil le šef - simbolizacija, predstavnik - naroda, Abraham le patriarh - oče - ljudstva-roda (torej že omenjeni spoj individualistično egoistične - dejansko naravne, živalske - interesnosti, polaščevalnosti na eni in kolektiv(izm)a na drugi strani), če ne bi bil polno razvita, avtonomna PO; če ne bi bil sam. Za polnost EK drže je potrebna navzočnost obeh momentov, čim večja silovitost paradoksnega spoja obeh momentov.

Ni naključje, da Drugi Vaticanum daje v ospredje kristocentrizem, ne ekleziocentrizma, ki je prevladoval pred vojno. Kristocentrizem pomeni opozorilo na to, da je v središču sveta in odrešenja Kristus kot posamezna oseba; čeprav ni le to. Cerkev je božja po njem; ni - za EK - resnična po svoji socialni naravi, kot kolektiv. Kolektiv(istična) je pretežno za današnjo SKS.

EK model torej ni model linearne niza; oz. je tak model, a kot relatičen, le v okvirju EK kot micelija-katedrale. Evropska ali atlantska ali zahodna kultura teži k vse večji individualizaciji. Ko teži k vse večjemu individualizmu, drvi v lastni propad: v točki Narcisa se avtodestruira. Individualizacija pa ni nekaj napačnega. Pomeni to, da se človek razvija kot zmerom manj živalsko bitje, tj. kot egoist in

kot pripadnik narave-rodu-kolektiva, in zmerom bolj kot bitje kulture, tj. območja, v katerem sam voli, izbira, zida, kombinira, fantazira, ustvarja, ne pa da bi bil, kot v živalskem svetu ali v čezmernem kolektivizmu, predvsem izbiran, sredstvo manipulacij, bitje instinktov. Kulturifikacija - današnji SKS je tuja - pomeni obenem personalizacijo, če je mišljena v verskem EK pomenu. Bolj ko je človek PO, bolj temelji na lastni svobodni vesti, bolj je odgovoren, ker se manj sklicuje na podrejenost socialno grupnim zakonom.

Če se človek razvija v tem duhu-pomenu, potem se ne oddaljuje od svojega začetka - modela, danega ob stvarjenju -, ampak ga le izdeluje, precizira, diferencira, empirično oblikuje, pogloblja. V tem pogledu gre za model "regresa" kot nenehne samovzgojne avtorefleksije, za model pentlje: pot naprej je pot nazaj, v izvir. Torej ne za regres, ampak za reitinerarijum. Ne gre niti za model premice. Premica se zmerom ukrivi nazaj v izhodišče, ki ga je določil Bog.

Bog je podelil človeku svobodo. Svoboda je človekov pojem - doživetje, zmožnost - doseganja absolutnosti. Ker je človekova - torej tudi od nič -, je podložna nenehnim in načelno danim zlorabam. Zgolj svoboda lahko doseže le "absolutnost" praznine, kot jo v Bernikovem slikarstvu kot aletheji in Hribarjevi filozofiji, maskirani s postmoderno retoriko magizmov; alitočko Zajčeve **Medeje**. Nekaj drugega pa je božja svoboda ali človekova svoboda, ki se trudi, da bi jo usmerjal Bog, božja milost. Ta svoboda nima za cilj prebiti vseh mej. Gotovo da hoče - in mora - prebijati meje institucij, grup, kolektivov, tj. konvencij in zgolj tosvetnega. Gotovo da mora tvegati v iskanju drugega, se izpostavljati v srečevanju z drugim kot drugim; v tem pomenu eksperimentirati. Kot so Abraham, Mojzes in Jezus; ali frančišek Asiški z živalmi, če hočete.

EK drža mora hoteti prihajati na rob zgolj tega sveta in čezenj: čim bolj v bližino transcendence. Na tem obrobju ni varnega Boga; sploh ni Boga idilizma. Tam je močnejši strašni Bog, ker se tam krepi območje neznanega, skrivn(ostn)ega, celo tujega (**Samorog**); Bog je po eni strani tudi tuj(ec). Zasluga SPD, posebno avtodestruktivističnih pomenskih struktur v SPD, je tudi in predvsem ta, da drame, ki se nahajajo na robu mogočega, življivega, tosvetnega, varnega, odkrivajo praznino-nesmisel sveta brez Boga, sveta onkraj sleherne socialne varnosti - od **Otrok reke in Človeka v šipi do Medeje in Španske kraljice** -, a obenem dajejo možnost za doživetje pristinega EK Boga, ki more biti transcendenten, ne pa udomačen. - Navduševanje nad jaslicami v današnji SKS ni le izraz estetskega kiča, ampak psihološko eksistencialne želje po varnosti v hlevčku: vsi v en hlev, pod enega Gospodarja, ki je karizmatični - seveda le tosvetni - odrešenik. Pa naj bi bil to l. 1990 Peterle in l. 1993 Janša.

Mrakova dramatika najnazorneje kaže, kako prihaja človek iz doživetja "absolutne" praznine k doživetju absolutne polnosti smisla v Bogu; **Proces** itn.

EK svoboda je skrajno velika in vendar etično volitivno podrejena iskanju drugega in Boga (kot velikega Drugega), ne samopotrjevanju individualistične PO. EK svoboda pa ne teče le po užlebljeni premici k omegi, ki je alfa, kot je poudarjal predvsem francoski teolog Teilhard de Chardin, ki ni bil po naključju paleontolog, tj. znanstvenik klasične vrste, preučevalec razvoja živih bitij. Teče ne le mnogo šire, mnogo manj linearizirano in kanalizirano. Asociira se v vse smeri, naprej in nazaj, navzgor in navzdol, micelijsko.

Vsi stiki so - morejo biti - svobodni. Le človekova personalna - EK - etika nekatere izbira za trajne v duhu zakramentov; recimo poroko med možem in ženo, ker ima takó pojmovano družino za enega od stebrov sveta. A ne pozabimo, da je

družina tak steber le zato, ker se v nji srečujeta dva, dva človeka kot dve PO, človek in Bog. Ti trije skupaj osnujejo občestvo: kjer sta dva skupaj v mojem imenu, pravi Jezus, sem z vami jaz in smo trije. Socialni zakoni družine so izvedenke; od enega tipa družbe do drugega se marsikdaj celo zelo razlikujejo. Če se udje družine ravnajo po prazni svobodi brez Boga kot okvirja in obveze, kršijo osnovno človeško solidarnost. S tem podirajo svet sam. - Kot ga Peter v **Vrnitvi**.

Ko ljudje svobodno z etično kulturno voljo presnavljajo in preduhovljajo micelij, ga predelujejo v katedralo. Tedaj dobijo vsa razmerja drugačen pomen; ne izhajajo več iz človekovih praks, ampak iz središča absolutnosti: od Jezusa-Boga. Od monštrance in od Najsvetejšega, od oltarja itn. Začenja se ona praharmonija, ki se jo je trudil videti Leibnitz kot praestabilirano v duhu matematike in kozmologije; morda pa se ni tako zelo motil. - Leibniza ravno filozofi singularizma kot teorije naključnosti kar najbolj upoštevajo, Deleuze, Serres itn. Slučaj?

Če pa pojmujeemo katedralo še v selskem gibanju, ki je obnova micelija, dobimo selsko katedralo; o tem natančneje na drugem mestu. Dobimo katedralo, ki ni fiksna; kajti Bog je povsod. Boga kar naprej fiksiramo, tudi v posamezne Cerkve in v sistem(e) Cerkve. A je katedrala v osnovi pnevmatična, kot so to vedeli že stari - predvsem vzhodni - cerkveni očetje. Bistvo Kristusa je v njegovem Duhu, ne v njegovem tosvetnem telesu; čeprav je tudi to telo važno. A čezmerna usmerjenost k temu individualnemu telesu, s tem pa tudi h kolektivnemu telesu Cerkve, vodi proč od EK; nazadnje v karnizem - hedonizem - in v materializem ljudizma. - V točki Španzlovega slikarstva.

Individualizem torej ni razvojno višji od kolektivizma; obe liniji sta deformaciji oz. sta dani že na začetku. More biti katero bitje bolj "individualistično", kot so živali? Če ne bi bile kot posamezne biološko instinktivno vezane na rod, bi se vsaka od njih kot "praegoistična" patološko fiksirala v narcistično fikcijo, tako so izgubljene v svoji dispartnosti, iz katerih jih trga le občasni spolni nagon. Prav tako ni višja razvojna oblika kolektivizem, kot je mislila ena smer marksizma; maksimalen kolektivizem je dan v živalskem rodu-plemenu-vrsti.

- Ta podrobna analiza je bila potrebna prav na tem mestu: ob Vombergarjevi **Vrnitvi** kot uvodu v analizo **Razvala**. V **Vrnitvi** je tematizirana družina, družina arhaičnega kmečkega tipa. Če je takšna kdaj sploh obstajala. Če ne gre za našo reprojekcijo iz ideoloških razlogov, ki motivirajo SHS pred vojno. A to je že novo vprašanje.

Tu vezem nov stik in novo linijo: zvezo družine v **Vrnitvi** z družino iz Partljičevega **Pečata**; to dramo sem natančno preučeval v **Bratovstvu I**. V obeh dramah gre za izjemno pomembne etične odločitve obeh zakoncev, ki imajo versko konotacijo. **Vrnitev** je predmodel za **Pečat**; ta izhaja iz **Vrnitve**. Seveda pa je med njima polno različnosti. Tudi v **Pečatu** zmaga "idealna" družina, vendar za ceno smrti obeh zakoncev, medtem ko je v **Vrnitvi** ubit tisti, ki se je zlobno vmešal v zakon: ubijavec. **Vrnitev** je v tem dlje od EK, ker kaže že nagrado na tem svetu za pošteno življenje, medtem ko se **Pečat** ravna bolj po Pasijonu. Vojko in Nina sta intelektualca, Jerica in Janko neuka kmeta. Nina greši, ko eksperimentira s svojo seksualnostjo v zakonolomu, medtem ko se Jerica legalno poroči, saj je njen mož uradno razglašen za mrtvega, kmetija pa potrebuje moško delovno moč itn. A znotraj teh manj važnih razlik je isto(st): odločanje za pravo pot; odločanje, ki je maksimalno v duhu EK.

Še zadnja pripomba: vežem tudi niz med slikarstvom, Bernikovim in Zupetovim, na eni in dramatiko na drugi strani. Tudi takšne (po)vezave so mogoče in realne.

Niso le komparacija, ampak konstrukcija posebnega niza-realitete. Samih na sebi teh povezav ni; nekdo mora priti in jih videti, odkriti, analizirati. Ne izmisli si jih; so potencialno dane. Potencialno danih je brez števila svetov.

Kar delajo danes predvsem računalniki, dela lahko tudi človek. Omenjena povezava med slikarstvom in dramatiko je le pogojno rečeno simulacija. Slike in drame so same na sebi in so same za sebe, ker so visoko diferencirani teksti; njihovo nasebnost analitik-konstruktor "uporabi", da naredi iz njih niz in svet zato, da opozori na nek nov pomen. Nasebnost žanrov pri tem ni ovira. Med Zajčevo **Medejo** ali **Otrokoma reke** na eni in Bernikovim draveljskim **Križevim potom** na drugi strani vidim skoraj adekvacijo, bistveno večjo kot med Bernikovim in Zupetovim **Križevim potom**, ki sta oba slik(arstv)i; seveda le na eni ravni pomenske analize. Veliko sorodnost vidim, in to v opombi poudarjam, med Krištofovim **Križevim potom** in Mrakovo dramatiko; recimo **Procesom**.

Vsakršen niz-prerez je mogoč; le utemeljiti ga je treba. Včasih zadošča celo že fantazijska utemeljitev; že sanjarija. Zakaj bi bila Prešernova - renesančna - povezava med zvezdo in dekliničnim očesom bolj "realna", kar "naravno" ustrežnejša, od povezovanja slikarstva in dramatike ali umetnosti in aktualne politike? Prav to povezovanje mi branivci čistih žanrov - ti puristi so v bistvu gentilisti, žanr je gens, je vrsta - najbolj očitajo. Češ, da sem metodološko nečist, torej neznanstven, diletant. A ne vedo, da sami tičijo v pojmovanju predmoderne znanosti.

Kvečjemu nasprotno: zvezde so precej bolj tuje umetnosti in človeku, kot sta si med sabo umetnost in politika kot dvoje človeških dejavnosti. Človeško oko in zvezda sta pač soodnos, kakršen je nastal v renesansi ali je za renesanso najbolj značilen, kot odkriva Foucault v **Besedah in rečeh**; kitajska kultura veže Evropejcem povsem nesprejemljive momente. Deleuzova filozofija omogoča legitimnost takšnim navidez in glede na slovensko tradicijo neregularnim postopkom, iz kakršnih je sestavljen moj micelij, **RSD**; tudi **Opombe** k razpravi o **Razvalu**.

EK terja od človeka in mu omogoča, da je tako rekoč "absolutno" odprt. Če je Bog povsod, potem je tudi s te plati legitimno, da ga povsod iščemo; da vežemo vse momente. Nič ni takšno, da se Bogu ne bi smililo; da bi se mu uprlo. EK je drža temeljnega "egalitarizma", takšnega, ki je sprejemljiv: da smo vsi ljudje - po božji naravi - enaki. Hierarhija pravih vrednot nastaja na liniji človek - Bog. Ta linija je - s stališča EK - edina veljavna; a za to ve le Bog. Ostale hierarhije so ali začasne, funkcionalne, svobodne, služeeče razsvetljevanju kaosa, ali pa so posledica interesov, (ob)lasti, nasilij, užitkov, krivic; recimo razredna v fevdalizmu, verska v katoliških deželah, dokler ni sprejeta svoboda veroizpovedi, politična v komunizmu, rasna v nacizmu, finančno materialna na današnjem Zahodu, ko so merila učinkovitost, sposobnost mobilizacije sil itn.

Božje deluje skoz vse hierarhije, preči vsa območja, predira vse ovire. Z vidika EK so prerezi skoz kaos, ki jih tokrat obravnavam kot svobodno vezenje različnih povezav, svetloba, s katero Logos - Jezus - razsvetljuje temo-nič. Temé ne razsvetli, ker temá svetlobe ne sprejme, kot pravi apostol Janez. Razsvetli pa vse, kar je vmes med božjim in temo in iz česar je sestavljen svet. Razen njegovih zidakov iz ničá; ti ostajajo trajno nerazsvetljena, nedosegljiva, skrivnostna, umu in ljubezni nasprotna (ne)bitnost.

Zato je tudi **RSD** razsvetljevanje; ima na tej ravni versko naravo, soodreševalno. A je na drugi dokaz človekove nemoči, ker človek, navzlic temu da poskuša, ne more sam nič vis-a-vis ničú. Ta moment dela **RSD** - in sleherno moje razpravljanje - nepregledno, neintegibilno, versko vprašljivo, neuspešno, nemočno, bližje

Bernikovim in Zajčevim "junakom"; zato jih tako razumem, so moje pristno nihilistično notranje izkustvo. Na to mora človek pristati kot na svojo osnovno usodo. Obenem pa upati, da mu bo z božjo Milostjo vendar omogočeno ta svet razsvetljevati in Resnico videti.

To je osnovna človekova dvojnost.

19. Spet nov niz, ki pa, kot že drugi dozdej omenjeni, ni linearen, ni le premica, ampak je obenem tudi pentlja, saj s stališča Sofoklejeve **Antigone** lahko razumemo **Vrnitev** oz. Smoletovo in/ali Jovanovićevo **Antigono**, s stališča teh pa Sofoklejevo. Obe izhodišči takšnega niza, med sabo oddeljeni s tisočletji, sta na eni ravni identični, zamenljivi, zunajčasni. Razlika med pomensko strukturo **Vrnitve** in **Antigone** ni nepremagljiva, čeprav je pomembna; a ni pomembna na ravni časa, ampak na ravni, kako ena in druga drama rešuje osnovno vprašanje, ki je isto.

To vprašanje je vprašanje po odrešenju; kot že v **Kralju Ojdipu** iz preteklosti, iz kazni, ki jo predstavlja epidemija kuge in teror Sfinge v Tebah. Ojdip rešitve ne najde, deloma šele v drami **Ojdipos na Kolonu**. **Antigona** je bližje rešitve, ker ne ubija, kot je Ojdip, ampak trpi in umre iz ljubezni do drugega. A je moralo priti šele krščanstvo - in nato Hegel v njem -, da je razumelo **Antigono** ter njeno rešitev v čezgrškem pomenu, v duhu kristocentrizma. Staro grštvo je imelo še vrsto omejitev, da bi razumelo Antigonin polni pomen.

Pač pa je ta pomen dan polno v **Vrnitvi**. Janko je kot berač božji človek, ki pride kot preizkušnja v nelegitimno družino na sveti večer Jezusovega rojstva. Le tak božji človek - ubogi v duhu Jezusovega govora na gori in Krištofovega slikarstva - lahko preoblikuje družino v dobro iz zle. Peter je morivec. Zato visi nad družino ista grožnja kazni, kot je nad Ojdipovo; torej tudi nad nedolžnimi Petrovimi in Jeričinimi otroci.

Ni naključje, da je bila v detinstvu Antigona (sveta) beračica: ko je spremljala očeta - Ojdipa - kot berača-popotnika-selca, blodečega naokrog, že in nuce romarja. Ko se Antigona odpove ženitvi s Kreonovim - kraljevim - sinom, ko se odloča za ljubezen do bratov itn., se odpoveduje (ob)lasti in postaja beračica; kot takšno - raztrgano itn. - jo v Smoletovi drami Ismena tudi imenuje. Razrešitev - odrešenje - je s tem podana: žrtev za drugega. Jankova odločitev, da nadaljuje beraštvo, da ne bi kvaril družine, mu omogoči, da družino odreši.

Čeprav bodo nastale - to je neukinljiva stvarnost tega sveta - v družini nove težave: ko bodo Petrovi in Jeričini otroci začeli postrani gledati očima. Začelo se bo, kar obravnava Ajshilova **Sedmerica zoper Tebe** pa tudi Jovanovićevo **Antigona**: bratomornost kot posledica vojne za (ob)last med bratoma. In smo pri novem nizu, pri tistem, ki ga obravnavam tako v **Bratovstvu I** kot še posebej v **Bratomoru I**, pa tudi v analizi **Napada**, vojne med bratoma Stotnikom in Polkovnikom. Itn.

20. V tem je njegova identičnost z drugimi: model, ki ni osnovna različnost in drugost, ampak istost vseh ljudi človeštva v pomenu njihove navezanosti na nič, pollašanja in uživanja. Spet deluje paradoksalna logika EK: ravno identiteta se pokaže kot osnovna protislovnost, ki človeka in človeštvo (raz)trga(va). Kajti isti smo si v tem, da moramo kot tekmeči in sovražniki drug drugega izločati, si prizadevati trpljenje, se pobijati. Ravno če nismo v tem pogledu isti, se lahko trpimo, toleriramo. - Tako vidimo, da ima tudi istost različne ravni, konotacije, narave: isti kot božji otroci ne pomeni isti kot polaščevalci. Odloča vsebina.

Zato me je tako prepričal Girard - posebej v veliki knjigi-intervjuju **O nekaterih od nekdanj skritih rečeh** -, ko je bistroumno zavrnil formalizem strukturalizma. Ker sem skoraj desetletje strukturalizmu preveč zaupal, me je začel blokirati, čeprav me je na začetku izjemno vzpodbudil. Odprl - posebej meni kot "kaotologu" in kaotu - mi je zelo nova območja; lineariko je pojmoval kot skrajno diferencirano sistematično. Tudi Deleuze govori - v knjigi **Tisoč ravni** - o vsebinskem izrazu ali formi, ki jo bistveno razločuje od Lacanovih označevalcev radikalno formalistične semiotike. Tedaj - sredi 70. let - sem se po zelo koristnem ovinku - pentlja! - spet vrnil k semantiki.

- Negativna identiteta se najnazornejše kaže v pojavu dvojčkov. Naperjena sta le drug zoper drugega, ne v tretjo smer. Ravno to ju pokoplje. Vsakega od njiju obrne v lasten narcizem ali kolikor sta še vitalna in odprta, v medsebojno vojno do iztrebljenja. Rešitev ni v čim bolj čistem dvojčkovstvu, ampak ravno nasprotno: v prehodu od rodovnih bratov k avtonomnim PO, ki jih čim manj veže kri, rod, zemlja. - O tem pišem v **Bratovstvu I** in **II** pa v knjigi o **Tugomerjih** oz. že desetletje v kritiki gentilizma, Urbančiča in Hribarjeve.

Dvojčka kot sveta sovražnika nujno prideta do nasprotja identitete: do raztrganja. Kot tudi naslednja stopnja, ki sledi Bernikovemu zadnjemu slikarstvu, ne more več obdržati sveta skupaj: preide v fragmentarizacijo sveta-človeka, nazadnje prek dinamičnega ekspresionizma v kubizem in abstrakcijo.

To, da Bernikovo zadnje slikarstvo - draveljski **Križev pot** -, postavljam historično stilno na linearnem nizu na konec prejšnjega stoletja, recimo k Munchu, po Degasu, ne pomeni nič bistvenega - razen za formalistične strokovnjakarje, ki magično obožujejo le stilni razvoj. (Žal se je v to past ujel tudi Izidor Cankar in za njim celotno slovensko umetnostno zgodovino pisje.) Glede na micelijsko odprtost EK drže, glede na modele pentelj, ki so reverzibilni itn., je čisto vseeno, kje in v kakšnem slogu je naslikana kaka slika. Merilo je v Bogu, ta pa je povsod in zmerom. Linearni niz stilne inovativistike je zahodno evropska iznajdba; ne poznajo ga ne egipčanska ne indijska itn. kultura. Tudi znotraj krščanstva-judovstva je to le ena smer.

Opisanemu procesu od identitete - od totalnega, integralnega bratovstva - k raztrganosti, k bratomoru je nasproten proces od različnosti (dveh drugačnih ljudi, ki se iščeta skoz priznavanje svojih drugačnosti, a v ljubezni drug do drugega kot drugosti) k bližanju, povezanosti, solidarnosti, družini, ljubezni. Že na prvi pogled je jasno, da ta drugi proces ni zrcalna slika prvega - da to niti nista dve izohipsi - , saj njegov cilj ni identiteta dveh, stopitev obeh v eno. To ni niti podoba nebes. Kajti nebesa v duhu EK so prostor, v katerem so ljudje oživiljeni od smrti s svojimi individualnimi telesi in naravami. To pa pomeni, da do totalne identitete nikoli ne pride, saj tudi Bog - kot model vsega - ni zgolj identiteta, ampak enako diferenca, kar je glede na bit poudarjal v tem stoletju - posebej v knjigi **Identiteta in diferenca** - predvsem Heidegger. Bog je enako skrivnostni kot razodeti, tuji kot domačnostni, umljivi kot nedoumljivi itn.

Celo vir človeka in sveta ni v enem, ni zgolj v Bogu, ampak tudi v niču. EK ljubezen kot solidarnost itn. je najvišja stopnja harmonizacije, ki upošteva temeljne različnosti. Dvojčkovstvo je najbolj nevarna zadeva na svetu. Zdi se, da prav nove iznajdbe kloniranja dvojčkov kot trojčkov, deseterčkov itn. vodijo v to smer kolektivističnega narcizma, identitete, ki jo bo mogoče industrijsko proizvajati, a ki bo nujno po analizirani logiki (pri)peljala k vse hujšim medsebojnim vojnám. Kdor ne sprejema smrti kot božje dekle, ampak si želi večnost v tosvetnosti - to pomeni

omenjeno kloniranje -, ta bo ravnal kot militaristični milenaristi, nacisti, klerofašisti, komunisti in današnji velikosrbski nacikomunisti. Sklanjanje glave pred smrtjo - pred izgubo vsega tosvetnega - je pogoj EK.

Tudi to je Jankova drža v **Vrnitvi**; in s tem tedanja Vombergarjeva. A tudi drža Špelce v **Svetu brez sovraštva** pa Krima in Nine v **Rojstvu v nevihti** pa Stotnika v **Napadu**. Te in sorodne drame vodijo k odrešenju; vsaj na tej ravni in v tej zvezi. - Pa se je napletel spet nov niz, ki združuje NOBD in SPED. Pohujšanje za moraliste, resnica za EK, ki temelji na paradoksu.

21. Natančno analizo te Snojeve drame kot paradigmatične sem opravil v knjigah **Od bratovstva k bratomoru II** in **III**. Čakajo - je več zvezkov - na izid.

22. Tu se začenja izjemno težko rešljivi problem razmerja med krivim in nedolžnim, med brez krivde krivim - obloženim z izvirnim grehom - in vnaprej odrešenim (zaradi Kristusove žrtve za ljudi, s katero je ljudem prinesel milost). Oba modela ostajata v veljavi kot vzporedna, čeprav eden kot usoda in drugi kot milost. A nastop milosti - Jezusov božji prihod na svet - še ne pomeni avtomatično ukinitve usode. Če bi bilo to res, bi bilo pisanje tragedij odveč. Tako je mislil - a zmotno - srednji vek in KC v njem. Renesansa je vrnila tragedijo. Prav katoliški barok jo je vzdignil na najvišjo raven (Calderon ...).

Če na človeku ne leži več božje prekletstvo, motivirano z Adamovim in Ćvinim grehom, potrjeno s Kajnovim grehom in podobnimi ekscesi, pa obstaja še zmerom - in bo do konca tega sveta, do prihoda Novega neba in Nove zemlje - nič, iz katerega je Bog naredil svet. Nič lahko v duhu današnje znanosti-spoznanja razumemo kot kaos naključnosti. A v sprijemu različnih naključij, iz katerih nastajajo praktikoinertni fizični bloki - med te lahko štejemo elemente naturalistične doktrine, dednost, vpliv okolja, temperament, najrazličnejše oblike socialnega delovanja in determinant zgodovine, glej Taina in Zolaja -, se poraja nekaj, čemur pravimo zakon, nujnost, determiniranost, usoda, vplivi ipd.

Moderna literatura, tudi Freud in mnogi drugi so pokazali, kako otrok ponotranja te različne pogojenosti, ki se jih niti ne zaveda, a mu začnejo tvoriti model psihe, ki je praviloma patogen; glej Faulknerjevo **Svetlobo v avgustu**. Freud govori o kulturi kot taki - ali vsaj o sodobni - kot o veliki nevrozi. Cankarjev Maks, **Kralj**, ne more premagati očetovega gospodarskega zloma. Nina - v isti drami - ne očetovega umora, ki mu je napol prisostvovala, čeprav kot otrok; od njega je hudo poškodovana. V vsaki drami lahko odkrijemo takšne determiniranosti; tudi v **Razvalu**. Vojna-revolucija je še posebej primeren čas za takšno poškodovanje, saj pomeni skrajno zgostitev vseh momentov življenja-smrti; človek je v njih akter in trpni predmet.

Preden bodo zmogli Petrovi otroci iz sebe - z božjo pomočjo in s krščanskim kritičnim umom - razrešiti težave, v katere so zapleteni mimo svoje volje (le zato, ker je bil njihov oče zločinec in je ubil - prvega - moža njihove matere), bo preteklo nemalo časa. Morda pa teh težav ne bodo nikdar razrešili in se bodo mučili celo med sabo kot Mrakovi **Sinovi starega Rimljana** v najradikalnejši Strindbergovi tradiciji. To, da jih je Bog Jezus odrešil izvirnega greha, še ne pomeni, da ne bodo živeli pod pezo nerazumljene obremenitve, ki jo bodo morda razumeli kot svojo usojeno jim krivdo, če se bodo poistili z očetom, ali kot nezasluzeno krivico. V tem primeru bodo začeli svet sovražiti kot sovražnika, ki jim

je prizadejal zlo mimo njihove volje. - Ta moment je zelo važen v Torkarjevem svetu-dramatiki; glej **Bratomor II**.

Bog omogoči ustrezno razumevanje, a do razumevanja se mora človek (po)truditi sam. Kot tudi do etične držje-prakse; sicer bi bil lutka in ne svobodni odgovorni človek. Razumevanje je dolg učni proces. Človek gre skozi strašne preizkušnje, skozi puščavo in pragozd. Abecassis nazorno kaže, zakaj je Bog poslal Hebrejce skozi sinajsko puščavo. Mrak uprizarja v **Evangelistu Janezu** kot osrednjo temo drame ravno časa praznine, odsotnosti upanja in vere, časa skoraj obupa, v katerem zapeljivci vabijo k napačnim odločitvam. Janez najde pot k Jezusu, ampak dokončno šele tedaj, ko zve, da je Jezus vstal od mrtvih. Res je, da mora to novico sprejeti z vero - njegova vera je njegova veličina -, sicer bi jo odklonil kot laž. Morda je današnjim ljudem to še težje verjeti, ker Jezusa ne vidijo, medtem ko so ga nekoč zagledali vsaj učenci.

Mrak uprizarja najtežjo situacijo. Recimo Andrejevo - **Chénier** -, ko je ta v ječi, na smrt obsojen, in je kot bivši radikalni revolucionar, kot jakobinec soočen z nesmiselom svoje življenjske zgodovinsko revolucijske akcije. (Kot Dušan Kermavner v svojih sonetih iz zapora 1948/49.) A se tako zatolčenemu Andreju odpre videnje Boga kot Odrešenika. Bog omogoči vsakomur videnje sebe: le odpreti se Mu je treba.

Majcen uprizori celoživljenjsko čakanje človeka na to videnje, na videnje Marije: v **Bogarju Mehu in Mariji**; glej mojo analizo v **Majcnovi dramatikii II**. So pa mogoča ta(kšna) videnja ob najrazličnejših priložnostih; ne le pred smrtjo, kot kaže že Cankar na primeru Poljanca, v **Lepi Vidi**, ki se mu prikažejo nebesa. Dioniz iz iste drame doživi takšno videnje že na začetku svoje poti.

Čeprav Petrovi otroci niso krivi, so "kaznovani". To je bistvo usode, ki ji nihče ne ubeži in ki velja še danes. Domobranski Stotnik - **Napad** - čuti, da je kriv za svojega brata Polkovnika Igorja, ki je partizanski komandant in s tem klavec. Kriv je tudi, ker se odloči za vlogo vojaka - častnika, borca, s tem nujno ubijavca -, ne pa za duhovnika, za kar je bil sprva poklican; da ubija, namesto da bi molil. A se za to odloči iz polne versko etične osebne zavesti. Zanj prevzema odgovornost, vedoč, da usodnega protislovja ni razrešil harmonično. Prijateljica Vera je kriva, ker se je poročila z Igorjem kot klavcem, čeprav je sama krščanska oz. odkriva v sebi pristno EK; in v duhu EK - kot žrtev - tudi konča. Vera je bila nevedna. Ni mogla predvidevati - Igorjeve - prihodnosti.

Mati **Gabrijela in Mihaela** je kriva, ker ni zmogla sinov vzgojiti v ljubezni. Ušla sta ji vsak v svoj totalitarizem; nazadnje v medsebojno (po)klanje dvojčkov. Če že ni kriva, je pa odgovorna. In če ne bi bila niti odgovorna, pa se ne bi mogla ogniti skrajnemu trpljenju, ko gleda medsebojni poboj lastnih otrok; enako kot gleda Stotnik nemočen zločinskost svojega brata. - Te rane-poškodbe so neogibne. Razen če človeku vzamemo vest in ga naredimo - v duhu ludizma, Rudolfove, Jesihove itn. dramatike - za lutko.

Vombergar bi rad prizanesel Petrovim otrokom; to stori prav prek lika radikalno nesebičnega berača Janka. Otroke hoče rešiti kot nedolžne. Ta krščanska drža ima v sebi zrno, ki vodi nazadnje k harmonizaciji v duhu idilizma. Kasni Vombergar se zave, da nedolžnosti ni mogoče ohraniti. Tisti, ki se imajo za prave, se predajo napuhu: domobranski oficir Vinko v **Razvalu**. Napuh jih potisne v samoslepila. (To bom še natančno analiziral.) Sprejo se bratje - v **Napadu** in **Razvalu**.

S tem ni rečeno, da je Jankova - kaj šele Kristova - drža zaman. Ni pa njuna ljubezen že ipso facto odrešitev. Ta se dogaja skozi preizkušnjo časa. Šele

prihodnost bo pokazala, kaj čaka Petrove otroke. Ali bo okolje, v katerem bodo živeli, tako strahotno zamotano, da jih bo, vsaj začasno in za dolgo, preplavilo z zlom; ali jim bo naklonjeno.

KC je tudi s tega vidika raje videla preprosto slovensko kmetiško arhaičnost, ker je domnevala, da je v nji manj pasti in vab, manj protislovij in zla, kot pa je tega v velikih mestih. A tudi to je vprašanje. Kmetiške tragedije kažejo, da je sla do lastnine - grunta - in do ženske, spolni užitek, enaka sli meščanov v najbolj diferenciranih civiliziranih okoljih. Je struktura, v kateri sta se znašla ljubimca - Kranjčeva **Pot do zločina** - ali brata Ladej in Anej - Prežihovi **Pernjakovi** - ali obe družini v Finžgarjevi **Verigi** (Markova in Mejačeva), tj. kmetiška struktura, res ljubeznivejša od mestne? Tega ni mogoče uvideti. Takšne tragedije se dogajajo že pred nastopom revolucije; ta le zaostri, kar je ves čas navzoče. A ne le zaostri; tudi transformira. Zločinstvo revolucije in/ali kmetištvu v temelju ni večje od zločina prvih ljudi, Adama in Eve, ki se prva upreta Bogu, kar je najhujši zločin. Pa je njuna družinska struktura maksimalno enostavna. In ne večje od zločina Kajna nad Abelom, kjer je razmerje med bratoma še zmerom zelo preprosto: razmerje med pastirjem - nomadom - in obdelovalcem zemlje - naseljencem. EK se odloča za selstvo - za romanje k Bogu -, a obenem gre linearni niz človeštva v zadnjih desetisoč letih od prvih koncentracij prebivalstva na tleh današnje Turčije v smeri naseljenosti, celo mest; in se mora selstvo uveljavljati znotraj naseljencev in meščanov. - Kapitalizem je živalska - zverska, tosvetna - različica selstva. Izhaja iz tiste človekove motiviranosti, ki hlepi po bogastvu in moči, pa čeprav tudi - v kultivirani varianti, na Slovenskem še nismo tako daleč - po duševnem bogastvu; po (ob)lasti, po večanju zaslužka in imetja, védenja o uporabljivostni naravi predmetov. EK selstvo je druge narave. EK človek ne izhaja iz pohlepa, ampak iz ljubezni do drugega.

23. To je videz in laž, ki se morata slej ko prej razkriti, na njiju zgrajena stavba - družina in kmetija - pa sesuti, razen če ne pride vmes kaj odrešilnega; v **Vrnitvi** je prišlo z Jankovo jezusovsko postavo. - V **Pernjakovih** in v **Poti do zločina**, enako predvojnih dramah iz 30. let, **Pernjakovi** so le povojna dramatisacija predvojne **Jamnice**, ta odrešilni moment manjka. Tudi zato, ker avtorja ne razmišljata krščansko. Sam Vombergar je moral v **Razvalu** prenesti odrešilni moment v posmrtnost; zadnja slika. V tem svetu ga ni več našel. To je najgloblje versko izkustvo SPE.

Mnogo je dram, ki izhajajo ravno iz tega začetnega položaja: na laži - celo na zločinu - postavljeni svet se zamaje in sesuje (Zajčev **Voranc**, Ibsenovi **Stebri družbe** itn.) ali pa terja od vladajočih zločincev, da ti zločin še okrepijo; Kantor v **Kralju** s tako rekoč nujnim umorom Maksa, če hoče Kantor rešiti svojo (ob)last; Komisar v **Aferi**; Cila v **Razvalu** itn. Ta dramski model sta Ibsen in Strindberg utemeljila na **Kralju Ojdipu**; čeprav Ojdip ni bil zavestno ne očetomorivec ne soprog svoje matere. Tu gre bolj za model videza-slepila kot za laž.

A kaj, ko je človek odgovoren za vse; ne le za tisto, česar se zaveda. Zavest je zmerom le majhna oaza. Točneje: majhna je zavest o sovisnosti sveta; človek lahko naredi le nekaj prereзов skoz micelij. A Bog mu je prav zato dal - brez Boga bi bil človek zgolj nadut slepec - versko zavest, ki je absolutna: najprej védenje, da je človek nemočen, (samo)zaslepljen, napuhnjen, grešen, zmoten, ob tem pa mu je dal Bog moč ljubezni do drugega, tj. potrpežljivost nenehnega sprejemanja

udarcev, poškodb, krivic, slepot, ne da bi se človek zato pritožil Bogu (kot Ivan Karamazov). Človek z ljubeznijo do drugega sprejema kaznovanost tako rekoč vnaprej, saj je v tej ljubezni dostikrat žrtev ne ljubečega ali ne dovolj ljubečega drugega, zlorabljen. EK človek veruje v Boga, tj. v njegovo Milost, da se bo ta človeka kot krivega - kot nezmožnega, da bi sam premagal svojo krivdo - usmilil. Ker je Bog absoluten, je absolutna tudi človekova vera Vanj, moč te vere. Absolutna je v tem, da veruje v človekovo premaganje smrti, v vstajenje od smrti, to je v očiščenje od vseh grehov ter nato obhajila kot očiščenja. Zakrament pravi, da človek tega postopka ni zmožen izvršiti sam; zanj je potreben Bog, božja milost. Zato sam pristajam na zakramenta spovedi in obhajila. V njiju je odvezujoči duhovnik (le) zunanji posrednik med Bogom in PO. Večkrat preveč institucionaliziran, vendar, kot sem že dejal, pozunanjenost KC kot ustanove ne more ukiniti KC kot poduhovljene NKC.

Kot verska - tudi mistična, Boga (u)gledajoča, milostna - zavest je človeška EK drža tako močna, da pomeni naenkratno uvidenje vse - celotne, dokončne, brezpogojne - Resnice sveta in človeka kot božje resnice. Ta resnica je dejansko nesebična ljubezen; Jankova. Ali Antigonina (Smole). Ali Snežnina (**Mladost**).

Po eni strani ostane svet še zmerom teman, posebno v tistih svojih elementih, ki so od nič in so zato temà. Vsa znanost je tu nemočna, saj vse nadaljnje in bolj komplicirane konstrukcije le krepijo začetno načelno "zmotnost" dojemanja resnice. Kot je to ugotovil znanstvenik, ko je vzporejal dva računalnika, ki izhajata iz istega začetnega števila, le da je eno zaokroženo na dve decimalki manj kot drugo; rezultat je vse bolj različen. Do zadnjega števila pa ni mogoče priti. Niz decimalk je "negativno" odprt v neskončnost; več ko jih upoštevamo, bolj različni so rezultati, kar pomeni odkrivanja resnica, odkrivanja na predmetu, ki ga z računalnikom obdelujemo. Človeški možgani so tak računalnik. Računalnik je delan po modelu človeških možganov, le da bolj enostavno, saj ne zmore micelijskega kompleksnega zapopadenja kaosa, tj. različnosti. In kar je bistveno: ne zmore dojeti absolutne resnice, ker načelno ne more biti odprt k Bogu. To zmore le človek.

Po drugi strani - ki ni znanstveno umsko spoznavna, ni od logičnega logosa Aristotelove filozofije, ampak od Janezovega Logosa Kristusa - pa je svet v razsvetljenju vere, ki pride od Svetega Duha, v hipu jasen, čist, "dokončno" razjasnjen in spoznan. Dokončno: v človekovem - spoznavalčevem - spoznanju, da prava resnica ni umska konstrukcija, ampak Kristus. (Ego sum veritas.) Šele v tej točki je mogoče "premagati" kaos naključnosti in determiniranost po praktikoinertnosti. EK vera pomeni nenaden - mističen - izstop iz verige vzrokov in posledic v prostost milosti; kot poudarja Simone Weil v knjigi **Milost in težnost**.

Tak izstop je "povzročil" v **Vrnitvi** Janko, ko se je odločil za umik iz boja za lastnino in za pravico; ko je deloval iz ljubezni do drugih z vnaprejšnjim pristankom na nadaljevanje svoje ubogosti-beraštva.

December 1993

SLOVENSTVO V KONSTRUKCIJI NOVEGA MITA II

(napisala Alenka Goljevšček)

III. MALA SIMFONIJA: SVETA VOJNA

Tretji del razkrije, od kod in zakaj takó nujna potreba po nedolžni sveti žrtvi: da se na nji utemelji sveta vojna. Sveta vojna je sad, ki ga je dalo speče in v miru zoreče seme.

Iz določenih izhodišč se odpirajo določene poti, izbira pa ni velika niti ni poljubna. Nasproti si stojita kralj Matjaž kot simbol (pravega) slovenstva in razbojnik Matijon. Mi smo vse, kar on ni, mi nismo, kar on je. Mi smo nedolžni, sveti, smo žrtve, mi ljubimo in gradimo, smo lepi in dobri, smo Življenje; on je kriv, preklet, je rabelj, sovraži in uničuje, je ostudna podivjana zver, hudič, Smrt. Ta raven je sicer pomembna, a za njo se skriva še pomembnejša, bistvena: svet oz. kar celotni kozmos se razkolje na dva "tabora". V Matjaževem taboru so vsa dobra in nedolžna bitja (pastirček Gregec, otroci), vsa dobra narava (tičice, srnice, rožice, sonce itn.), predvsem pa vse dobre mitične moči (Vile, Rojenica, Sojenica); v Matijonovem taboru so zločinski pajdaši, grda in hudobna Kumara in vsi zli demoni (Mrtvaški ptiči, Vešče, Škopnjak, Kvatrna baba itn.). Mitični konstrukt deluje z nezmotljivo logiko: kot nedolžne svete žrtve smo rešeni zla, projicirali smo ga navzven, ta projekcija pa skrepeni v Sovražnika, v Zlo kot "metafizični" princip. Zlo ne bi bilo zlo, če se ne bi zarotilo, da bo Dobro zbrisalo s sveta; Dobro pa ne bi bilo dobro, če se ne bi čutilo poklicano, da Zlo uniči. Dobro in zlo se torej sozrcalita kot pozitiv in negativ, oba pa težita po "izgubljenem raju", po vnovični vzpostavitvi nedeljivega organskega Telesa kot celote. Spor med njima je nepomirljiv in se lahko razreši le na en način, s sveto vojno.

Med mirom in spanjem, ki ju povečuje **Rekvijem**, in izbruhom svete vojne ni nasprotja, kakor bi morda na prvi pogled sodili. Pa tudi razvojne zveze ni. Trpni kolektiv se ne razvije v delujoči subjekt, ki bi sam odločal o svoji usodi; še manj se v delujoči subjekt razvijajo posamezne celice - se tudi ne morejo, saj smo videli, da ždijo v maternici, zunaj časa. Kralj Matjaž (in z njim slovenstvo) je sicer junak, a nič bolj dejaven od semena; tudi on spi pod Zemljo, glavno delo opravljajo zanj mitične sile. Ko je ranjen in izgubi Alenčico, se vda otožnosti in Vilinska kraljica se mora posebej potruditi, da mu zaceli rane in ga navda z bojevitostjo. Matjaž ravna, kot ravna pravljичni junak, ki je za svojo nalogo določen in izbran od višjih sil, te pa ga po pravilu oskrbijo tudi s pripomočki, da ji je kos. Njegova pot je začrtana že vnaprej, ne izbira in ne določa si je sam, edino, kar mora storiti, je, da natančno izpolnjuje navodila, dobljena "od zgoraj". Pravljичni junak ne doživi razvoja, pač pa *premet*: iz neuglednega, s pomanjkljivostmi še

posebej obremenjenega bitja se po volji višjih sil na lepem prevrže v zmagovalca, iz zadnjega postane prvi. Po isti višji volji se tudi slovenstvo prevrže iz spanja in trpnosti v vihar svete vojne, v kateri ne oblikuje samo svoje usode, ampak nasprotno, zvesto izpolnjuje, kar mu usoda narekuje. Izvirna nedolžnost svete žrtve je tako ohranjena, je "metafizično" zunajčasno določilo, ki (pravo) slovenstvo opredeljuje ne glede na njegova dejanja.

V okviru mitologije svete vojne so neovirano pridle na površje arhaične plasti in krščanstvo povsem odrinile. Če se je v **Rekvijemu** še nekako družilo oboje, pa je **Simfonija** že povsem poganizirana; razumljivo, saj na krščanskih vrednotah ne bi bilo mogoče utemeljiti svete vojne. Jezus in Marija izgineta brez sledu, nadomestijo ju Vile, Rojenice, naravne sile. Z njimi se obnovi še vrsta arhaičnih vzorcev, prav tako značilnih za pravljice. Obnovi se milenarizem, vera v dokončno odrešitev na zemlji, saj je sveta vojna "poslednji boj", ki se ne more končati drugače kot z zmago dobrega in z rojstvom idealnega Novega sveta. Ta čudoviti končni cilj upraviči in opraviči vse, tudi to, da avtor, ki se ima za katolika in vernega kristjana, da krščansko zapoved ljubezni do bližnjega v oklepaj in pusti, da zavlada poganski zakon taliona: ves razbojniški tabor je pobit, za ujetega Matijona "ni odpuščanja", kralj Matjaž ga obsodi na smrt in rabelj mu odseka glavo. To ni umor, saj Matijon ni človek, ampak krvava (rdeča) zver; tak umor je najvišja apoteoza Dobrega (v stilu znamenite šale: "ljudožercev pri nas ni, včeraj smo pojedli zadnjega!"). Obnovi se tudi arhaični obrazec hierogamije, poroke Neba in Zemlje: otročiči, ki jih je Matijon okrutno pobil, so se kot zvezdice zatekli na nebo. Toda na vročo prošnjo kraljevskega para se ena od njih spusti z neba v kraljičino naročje in Alenčica postane mamica; avtor to označuje za "največji trenutek v zgodovini novega človeštva". S tem je Zemlji in vsem bitjem na njej zagotovljena brezmejna rodovitnost in sreča brez konca: sonce, ptičje petje, materina pesem, otroški smeh, predvsem pa luč, luč, luč - Zmaga! Novo rojstvo novega sveta!

Opisani arhetipski model novega mita se v slovenski zavesti vztrajno ponavlja, ne glede na (ideološka, politična itn.) prepričanja oblikovalcev. Najdemo ga npr. v igri **Kralj Matjaž** Jakoba Špicarja. Tudi v tej igri se o slovenstvu odloča na najvišji ravni, na zboru duhov pod vodstvom Usode, sveta vojna se bije med Kresom, poosebljenjem (duhom) luči in življenja, in Besom, demonom teme in smrti. V svoji mitološki konstrukciji Špicar pretirava skoraj do absurda: sovražniki so bili napadli dobro in pošteno ljudstvo in ga iztrebili, ostala je le peščica junakov s kraljem Matjažem na čelu. Usoda odloči, da jim da zavetje pod zemljo, dokler ne pride njihov čas. Ko pa ta čas pride, je bistveno že opravljeno, tekma med Kresom in Besom se je končala, seveda v korist prvega. Matjaž se zbudi, z junaki odhiti iz votline, da bi svoje meče "namočili v sovražnikovo kri". Toda sovražnika ni več, je le "pošteno, nepomehkuženo, od sveta neokuženo" ljudstvo, ki željno pričakuje svojega kralja-odrešenika.

Isti model se ponovi v drami-pravljici Nikolaja Jeločnika **Vstajenje kralja Matjaža**, posvečeni generalu Rupniku in pobitim domobrancem. Tudi junak te drame je nedolžen otrok, od višjih sil izbran za sveto vojno zoper Rdečo zver: Vila ga posveti v vojščaka-viteza in mu podari čudežni meč, da lahko ubije Rdečo zver, osvobodi zaslužnjeno ljudstvo in popelje prelepo kraljično Alenčico-Slovenijo na Gosposvetsko polje; okrog njenega prestola na knežjem kamnu plešejo Zeleni Jurij in druge mitološke sile, ki zagotavljajo osvobojenemu ljudstvu večno pomlad. - In bi isto strukturo našli v prenekateri partizanski oz. NOB drami; ponavljajo se isti

vzorci, celo iste sintagme: opravičenje slovenstva kot "naroda proletarca", tj. kot žrtve, demonizacija nasprotnika, sveta vojna kot "poslednji boj", milenaristična vera v nastanek Novega sveta. In jo najdemo še dandanes v mitoloških konstruktih antikomunistično razpoložene DSD; tudi ta razume slovenstvo kot nedolžno sveto žrtev (totalitarnega nasilja stalinistične oblasti), nasprotnika demonizira v vseprisotno zaroto udbomafije, poziva na sveto vojno in goji milenaristične iluzije, da bo po njej nastala družba Poštenosti, Resnice in Pravice.

Mitološki konstrukt o kralju Matjažu je očitno globoko zakoreninjen, je nekakšna globinska stalnica slovenske arhetipske psihe, ki je zmožna oživetiti v okviru katere koli ideologije, od narodnopobudno prosvetarske (Špicar) do domobransko nacistične (Jeločnik), od krščansko socialistične (Mahnič) do komunistične (NOB) in antikomunistične (DSD). Ni vezana ne na kraj ne na čas: Špicarjeva igra je nastala na Koroškem in bila uprizorjena leta 1911, Jeločnikova je nastala okrog leta 1950 na drugem koncu sveta, v Buenos Airesu, v pogojih slovenske politične emigracije, Mahničeva okrog leta 1954 v Sloveniji, v pogojih notranje emigracije - da številnih drugih slovenskih umetnikov, ki so se lotevali teme o kralju Matjažu z najrazličnejših strani, niti ne omenjam.

Že to nam omogoča, da v pozitivu in negativu, v kralju Matjažu in razbojniku Matijonu, ne vidimo le dveh zrcalnih slik, ampak prava siamska dvojčka, dve polovici istega narodnega Telesa, od katerih nobena ni zmožna sebe razumeti kot del, temveč se skuša predstaviti kot Celota, kot edino prava Identiteta; zato se spet in spet zapletata v bratomorno sveto vojno, v kateri se skušata medsebojno premagati in izničiti. Da sta kralj Matjaž in razbojnik Matijon dvojčka, ne dokazuje le njuno ime, ampak tudi dvoumnost Matjaževega lika, kakor nam ga je ohranila tradicija. Po enih zgodbah je kralj Matjaž dober in pravičen vladar, simbol za zlato dobo, ki je na krožnici mitičnega časa tako na začetku kot na koncu; po drugih pa je Matjaž mogočen kralj, tako mogočen, da mu napuh zmeša glavo in sklene premagati samega Boga; za kazen se nanj in na njegovo vojsko zgrnejo hribi, obsojen je na spanje v podzemlju, dokler ne pride njegov čas (ta Matjažev lik tematizira Rebula v drami **Hribi, pokrijte nas!**).

Toda če je slovenska tradicija še dovolj močna in širokosrčna, da drži v sebi to dvoumnost, pa današnji Slovenci očitno nismo, saj si kar naprej prizadevamo, da bi se zaprli in se zreducirali na enoumnost. Zato je smešno, če enoumje očitamo zgolj komunizmu, ki da sploh ni naš, ampak uvožen iz Sovjetske zveze. Arhaični model, po katerem se je zgradil tudi komunistični mit, je na Slovenskem avtohton in naši psihi še kako blizu. Res je, da kot arhetip živi v slehernem človeku in slehernem narodu - spi in čaka, kot kralj Matjaž, na svoj čas. Marsikdaj ga žal tudi dočaka; pred tem ni apriori varen noben posameznik in noben narod. Vendar je bistvena razlika, ali to pogubno regresijo postavljamo za zgled edino prave poti, jo ljubeče gojimo in jo razglavamo za *človečnost* in *globinskost*, za *katarzo* in *odrešitev*, ali pa se trudimo, da bi zavzeli do nje distanco, jo dali pod kritični drobnogled in skušali njene konsekvence do kralja domisliti. V prvem primeru bomo v uri stiske navdušeno zagrabili zanjo, se slepo "srbizirali", se šli sveto vojno in se vlekli za nos z milenarističnimi blodnjami. V drugem pa lahko upamo, da se bomo zavedeli nevarnosti, pa zato raje posegli po rešitvah-konstruktih, ki bodo bolj primerni glede na realnost, predvsem pa nas bodo manj stali.

Nagnjenje, ki ga Slovenci gojimo do mitičnega konstrukta svete vojne, nas opredeljuje za nezrel in nedorasel narod. Na vse kriplje se branimo, da bi postali odgovorne avtonomne posamezne osebe, pa se zato krčevito oklepamo varnosti

maternice, bratovstva-terorja, kolektivizma take ali drugačne vrste - tiščimo skupaj kot ovce v čredi. Kar seveda ne pomeni, da ne bi bili križem kražem skregani med seboj. Prav to je značilno za arhaično vaško skupnost: da vsak misli o vseh drugih slabo in je takoj pripravljen verjeti najslabše, podstavljati nogo, biti škodoželjen, privoščljiv, zavisten itn., obenem pa se nenehoma meri ob kolektivu in pobegne v njegovo okrilje zmeraj, ko bi moral prevzeti odgovornost kot izpostavljeni posameznik. Zaščitna znamka takega ravnanja je značilni klic: "Pa skup stop' mo!" Med nami jih ni veliko, ki bi si upali stati sami, misliti s svojo glavo, nositi odgovornost zase in za slovenstvo. To se je jasno pokazalo ob spremembi režima, ko se je vesoljno slovenstvo, zbegano in splašeno od nenadne svobode, nemudoma poskrilo po raznih strankah in kolektivih in se politiziralo prek vsake dopustne meje. Da je pri tem skrivaštvu prednjačila prav inteligenca, tj. tisti, ki bi morali opravljati za nacijo krvavo potrebni posel avtorefleksije in avtokritike, je za slovenstvo katastrofa, katere pravi obseg se bo šele pokazal. Že danes pa je jasno, da smo slepo zdrveli v strahovito redukcijo, da je politika pogoltnila domala vse segmente družbenega življenja in da nam duhovno obzorje določajo in oblikujejo mediji; nastalo je pravo enoumje, hujše in usodnejše od komunističnega. Nacija, ki hoče postati kaj več kot arhaična vaška skupnost, tega ne bi smela dopustiti.

Očitno je, da "rojstva" - vsaj zaenkrat še - ne zmoremo. Zato ni čudno, da nas po drugi strani daje "bolečina neuresničenosti", kar nas peha v agresivnost navzven in v avtodestrukcijo navznoter, v bratomorilstvo in samomorilstvo. Iz tega precepa se skušamo izviti z milenarističnimi blodnjami, kar ni nič drugega kot otročje neodgovorna zahteva po čim hitrejši zadovoljitvi naših želja. Še zmeraj se nam zdi varneje viseti na sescu Velike/Strašne matere, kot pa da bi zbrali moč in pogum za rojstvo.

Toda te podaljšane otročjosti ne bo mogoče zganjati v nedogled. Že iz **Rekvijema** se lahko poučimo, kaj se zgodi, če človeka, ki bi že moral odrasti, tlačimo v zibelko in ga zazibavamo v spanje: če je plod predolgo v maternici, začne *gniti*. Zaključek **Tridelne igre** je še zgovornejši, čeprav se avtor morda ne zaveda pravega pomena svojega sporočila; arhaični vzorec hierogamije vzpostavi na koncu isto stanje kakor v začetku: maternico Velike/Strašne matere. Krog je zaprt, začetek se je sklenil s koncem, kar ostane, je le še večno spovračanje. Pri tem magija novega mita in milenaristična blodnja Novega sveta ničesar ne razrešujeta, saj je že na prvi pogled jasno, da bo Novi svet isti kot stari: tudi v njem bodo padale glave in *ne bo odpusčanja*, kar pomeni, da se Smrt, ki je bila med sveto vojno v Matijonovem taboru, vrine tudi v Novi svet, da torej ni premagana; in bo spet potrebna sveta vojna, da bi se vzpostavil novi Novi svet. In tako dalje in tako naprej. To ni niti *katarza* in še manj *odrešitev*, pač pa avtodestrukcija, saj sproti mečemo stran, kar ustvarimo, in nismo zmožni nositi lastne zgodovine. To je pot, ki vodi v nikamor: iz maternice Velike/Strašne matere nazaj v isto maternico.

Če bomo Slovenci še dolgo ponavljali ta regresivni model in se branili odrasti, bomo ostali nerojeni in bomo začeli gniti. Lahko da se bomo spretno pretikali skozi življenje; a kot narod bomo brez duha, brez vizije, brez spomina in prihodnosti - epigonska, neustvarjalna lumpennacija.

Februar 1997

SMRT PREMAGANA, ROJSTVO IZ NEBES

(ob Mirka Mahniča **Mali simfoniji** ali **Kralju Matjažu** in **razbojniku Matijonu**)

1

V prejšnji knjigi Pniza **DSPE** sem ES podrobno analiziral prvi dve drami iz trilogije Mirka Mahniča (MMaha) **Tridelna igra o bridki smrti in koščku veselega upanja (Trigra)**: prvo, **Soldaški mizerere (Mize)** v celoti, drugo, **Kmečki rekvijem (Rekv)** le delno, šele njen prvi del. Napovedal sem, da bom opravil Krit analizo tretje drame iz trilogije, **Male simfonije**, podnaslovljene **Kralj Matjaž in razbojnik Matijon**, skrajšano **Mon**, v naslednji knjigi Pniza, tj. v pričujoči. Svojo obljubo-načrt izpolnjujem. Bravca prosim, naj prebere moji analizi omenjenih prvih dveh dram iz **Trigre**, analizi-razpravi imata naslova **Smrt zmaguje na bojnem polju** in **Smrt zarotena v grobu**; v teh analizah je nemalo trditev, brez katerih razumevanje te tretje razprave-opeke, naslovljene **Smrt premagana, rojstvo iz nebes**, ni mogoče razumeti ali vsaj primerno ne. Vse tri razprave tvorijo celoto, analogno kot oba dela razprave Goljevščkove (Ale) **Slovenstvo v konstrukciji novega mita**, katere večji del je objavljen v knjigi **DSPE 7**, naslovljeni **Vstajenje ali rekvijem (VstRekv)**, drugi del, o **Monu**, pa v **DSPE 8**.

Kot se vidi iz naslovov, naslovi skušajo zvesto ponazoriti Mahov namen, gre za dramo - dramsko celoto iz treh delov-dram - o S(mrt)i. V uvodni didaskaliji v **Mona** jo imenuje Mah tudi sam tako: "Pričujoča trilogija o smrti." Kakšno razmerje zavzema katera drama kot stopnja do Si, karakteriziram z zvezo, ki jo ima S v vsakem od naslovov. V **Mize** S zmaguje; to je najnižja točka. V srednji drami - **Rekvu** - ima S še zmerom veliko moč, a s Kat in Pog (PS) rituali se jo da zarotiti. Čl ni več tako Abs nemočen kot na stopnji **Mize**, kjer je zgolj klavna žrtev (ko kot vojak tudi ubija - druge -, je kriv le pogojno, ker je v ubijanje prisiljen), je pa Ž zanj še zmerom tako strašno, da si želi v grob, v nerojenost, ker - K-da - je edinole tam varen pred prehudimi težavami sveta. Če bi Čl (Slc, kajti za Maha velja enačba: Čl=Slc, MahD sodi v PSt Genta, v odločilni meri obuja P-ogansko-Mg) ostal le na prvih dveh stopnjah, bi zapadel OISu.

V tej točki - v prvih dveh dramah - se Mah bistveno ne razlikuje od dramatikov svoje Gene; povojna doživetja-izkustva ga potiskajo v Nih. **Trigra** je napisana ali 1955 ali kako leto prej, poslana je bila na znani Natečaj Drame SNG za najboljšo SD; na isti Natečaj so bile poslane - in nedolgo pred tem napisane - tudi drame, ki so vodile ostale Sdramatike v OIS, Torov **Delirij**, Javorškovo **Povečevalno steklo**, po svoje tudi Zupanov **Aleksander praznih rok (Aleks)**, ki najde rešitev na Ideanačin, kot realizacijo želje, skoraj kot pravljico; v Zg stvarnosti - ne v Aleksovi makedonsko-grški ne v JugoSlski - do takšnega Poz svetlega preobrata in rešitve kot v **Aleksu** ni prišlo. Tema Smoletove drame **Potovanje v Koromandijo** je OIS, ki ga glavni junak Tone analogno premaga kot končni Aleks, le da Smole tematizira zavrnitev - slabe - stvarnosti, Tone zapusti SDBo, ki jo ima za lastnino Hudiča (Predstojnik nastopa tudi kot Hudič). Podobno ravna Mrak v **Življenju-karnevalu**: neposredna Db-stvarnost Slcev je Neg, rešitev je v veri v Neznanskost, v Boga, ki se razkriva na poseben, ne na Kat način, ne v KCi, ampak v - posebno predsmtnih - videnjih ljudi, ki so krivi, vzeli so nase zavest lastne GhKe (kar je Mahu tuje, ne pa Zupu in ne Smoletu), v svoji duši pa so našli stik z onkrajnostjo (Tro).

Že tu se vidi delitev v dve skupini iste Gene: ena prizna Čl GhK, a ta Čl je jaz, jaz je - sem - v GhK; Zupan je že prej (na)pisal drame v tem duhu, **Ladjo brez imena**, **Tretji zablodek**, medtem ko druga skupina GhK sicer prizna, a jo tako RR, da postane KbK (krivda brez krivde); to je Tip za Tora, glej **Pisano žogo** in ob istem času napisane **Pozabljeni ljudi**. Smole in Mrak sta iz Dgč Gene, Mrak iz prejšnje, piše že v 20-letih, Smole iz kasnejše, pisati začne šele po vojni. Oba omenjam-vključujem, ker sta poslala - omenjeni drami - prav tako na skupni Natečaj Drame SNG. V tej točki so se tri Gene srečale v SKŽu-SGledžu. MahD orientiram predvsem na oba dramatika iz iste Gene. Mah se je znašel v dilemi, ali priznati svojo GhK, Zup v **Aleksu**, ali je ne priznati oz. jo tako RR, da kot KbK ni več moja GhK, ampak volja-odgovornost okolja, Zge, Konte, Zlih ljudi, Ptje. To stori Tor že v **Pravljici o smehu**, 1953, ki kot ČB sistem zoperstavlja IdeaHarldo (ErS par mladih, Srno-Srnjaka) in Agrčklzldo (Kozoroga Mrkača-Stalina, Ptjo).

Maha je ugotovitev, dosežena v **Mize-Rekvu**, tako stisnila, tako prestrašila, da se je znašel v dilemi: ali-ali. Ali OIS ali jasna in razločna, enostavna in operativno delujoča rešitev. Mah ni lzb fil tipa, nima daru za ARF poglobljanje problematike, kot Zup, kot Smole, na svoj način celo kot Jav(oršek), čeprav ta umsko analizo do Infe RR v sproščeno domišljijo; a v domišljiji ostane močen moment HKD odnosa do sveta, medtem ko je - mora biti - za Maha vse do kraja poenostavljeno. Mah močno doživlja OIS, ker je tako občutljiv za nasilje, krivice, laži, manipulacije, izdaje; vse to je bila ena - temna - stran povojnega Ža v Ptjski Slji.

Mah spozna, da če se bo odprl dolgotrajnemu razglabljanju o RPP, o odnosu med Prav in neprav, o bistvu-naravi Čla in sveta, če bo mislil o vsem tem nanovo, se bo vse sesedlo in ga bo pobralo. Mah je v sebi nežen, s tem tudi šibak Čl. Ni Db borec. Če je vojak, je le prisiljen v Vojslužbo, kot so bili štajerski Slci MV v nemško armado ali - ne tako redki - v Dmbvojsko, ali že nekoč v Avsvojsko. Ker čuti, da se nima moči - kaj šele uspešno - upreti nasilju oblasti, si želi ne biti rojen, v duhu najbolj črnih Preš(ern)ovih, Kosovelovih, Gradnikovih misli-čustev. A ker ve, da je rojen in da živi, in ker noče živeti kot prisilni mobiliziranec, kar je bil skoraj vsakdo v povojni Slji, razen tistih, ki so bili ideološko prepričani na oblasti

(Komstov in njihovih podpornikov), je moral na koncu prvega povojnega desetletja nekaj ukreniti.

Žup je našel - začasno - Idearešitev v MM InHu, **Barbara Nives**, Mrak se je zatekel v KC, **Mirabeau**, Tor v lepo Nvo (**Pravljica** in **Balada o taščici**), dramatikii naslednje Gene nekateri tudi v NA pravljice, Strniša v **Mavričnih krilih** v kozmocentrizmu, celo v Smoletovem **Potovanju** je močen moment pravljичnosti, Koromandija je Poz Anteza banalni PolDb stvarnosti. Seveda ta Pravljica ni bila, kar je danes: le ena od fantazem, Sim-konstrukto v Avldi. Imela je močen stvarnosten naboj. Vsakdo, ki se je odločal zanjo, se je zavestno in javno-vidno odločal zoper Ptjo. Ta je bila namreč Tot, zato je od slehernika terjala, da misli - se obnaša itn. - enako kot ona; da piše MrkKom drame, nadaljevanje NOBD (Mikeln: **Dež v pomladni noči**), da dela Krito BržMeša kot ostankov stare RazrDbe (Žmavc v na Natečaju z drugo nagrado nagrajeni **V pristanu so orehove lupine**). To je bila smer Potrča (**Krefli**) in Bora (**Kolesa teme**). Bor skuša NOBD poglobiti v **Zvezde**, ki **so večne**, a sama PSt drame ostaja ista kot v **Raztrgancih**, teza je: kdor se MV ni uskladi-povezal s Ptjo-OF, je bil kriv, čeprav s Tragkrivdo. - Izstopati iz takšne Tot Dbe - obnovljene PSt z Lfz ideologijo - je pomenilo protestirati zoper to stvarnost-oblast, vsaj izraziti svoje nestrinjanje z njo. A to je bil Morakt, ne pa še njegova HKD konkretna vsebina.

Novo in posebno vprašanje je, koliko je v teh in takšnih rešitvah - v pravljicah, v kozmocentrizmu tistega časa, v KČi - Dti. To vprašanje je treba razreševati v vsaki PD posebej, tako občutljivo, a tudi pomembno je. V pričujoči razpravi moram določiti odnos med Trl in Dt v **Monu** oz. v celotni **Trigri** oz. v celotni MahD. Ob tem bom navajal tudi analize-izsledke o ostalih SD - ne le iz istega časa, iz srede 50-let -, kako se je v njih reševal omenjeni problem. Tisto, kar omenjene drame povezuje, s stališča DgZni ni Zeitgeist. Sicer pa lahko pristanem celo na pojem Zeitgeista, le po svoje ga moram razložiti.

Zeitgeist pomeni moč časa, epohe, Zdogajanja. V RLH VISu je postal Čas determinanten. Ne več negibna Ve(čnost), ki je zadaj kot Katbog, glede na katero je čas le Rel in spačen, le deformacija brezčasa, ki je še vladalo v rajskem vrtu Eden. Za RLH je čas edina stvarna moč; Ve je tu le konstrukt, sanja, misel. Razvojni nauk kot os RLHa predpostavlja RP, na RPi pa ena epoha zamenjuje-nadomešča drugo, prejšnji sledi. Čas je sila NvDbe. Meš je NKNM, torej Nvno in Kulno, Kula je srčika Dbe.

Čl je v RLHu le DbZg bitje, imanentiziran-sekulariziran. Čas in s tem Zeitgeist je zanj vrhovna sila, K-bog. Moč okolja (NvDbe) lahko pripišemo Času ali prostoru ali kakšni takšni sili. Tudi sam jo opažam, **RSD-DgZn** je v nemajhni meri sociologija, ta pa temelji na predpostavki Dbe kot determinant(n)e. S stališča DgT je tak vidik nezadosten, ne pripelje iz THM-kroga VSa, ki je navsezadnje pekel. Kolikor Čl živi v ZgDbi - a kot IdČl živi -, Strno Ponot(ranja) sile-odločitve-vrednote Db-časa, ki mu kot HKD sistem ponuja pripravljene rešitve, vsekakor pa veljavne teme, usodne dileme, artikulira jih po svoje, kot terja določen VIS. Naj je Mah Kan, Tor versko neopredeljen lzb, Žup ateist itn., miselni okvir, ki ga daje Čas vsem v istem času bivajočim ljudem, je za vse skupen; naj vsak še tako po svoje odgovarja nanj - ker je SvČl -, teme posreduje (celo vsiljuje) miselni okvir, ki je obenem tudi EkP okvir, avtentični Ponot sistem, ki je celo Int narave. Ker bom o njem še govoril, bistven je, naj ga skrajšam v MisOk. Ga bom tudi še vsebinsko določal, konkretiziral.

Naj vnaprej razkrijem svojo tezo-razlago: Mah je našel zelo poenostavljeno rešitev kot odgovor na zanj pretežno spoznanje-izkustvo **Mize-Rekva**. Naj se je v obeh prvih dramah še tako - celo pristno - opredeljeval zoper aktivizem DbZge, mu v tretji ni preostalo drugega, kot da kljub vsemu pristane na aktivizem, celo Rad tipa. Vendar tako - tako ga RR -, da nastane Inf Pssinteza kot Mag razrešitev, kot čudež. Tudi zato imenuje Mah **Trigo** "slovenske misterije", konec **Mona** "otroški misterij".

Mahov problem je pomemben tudi zame kot EkP-Pvt. Iz odpora zoper PolDb aktivizem, lib tekmovanje, tržno AgrEkzldo itn. sem se - enako Ala - v 80-letih bližal KCi, v nji sem iskal in našel natančno to, kar ji pripisuje Mah v **Monu**; čeprav Mah ne govori toliko o KCi kot o Kršu. Med obojim je težko (raz)ločiti; Mah ostaja pri tej Infii še danes, glej njegov - edini - roman **Nestrohnjena svetloba**, analiziram ga v razpravi **Iz dnevnika**, napisani letos in objavljeni v **DSPE 8**. Ko sem od 1991 naprej odnotraj izkusil-spoznal Neg DSKC, sem - v nadaljnjem desetletju poglobljenih in Rad analiz - ugotovil, da je med Kršem in KC (Katom, Ortom, Protom, ni važno, razlike med njimi so nebistvene, vsaj z mojega vidika razlikovanja-primerjanja) Inf. Ni le KC takšna, ki Strno pripelje od NeČi miline, kakršno sem si želel v 80-letih, do SV, ampak je ta dvojnost že v samem Kršu, v **Evih**, kjer je Jez obenem JKr in FKr, obenem križani in VoM, trpno predajajoči se in z mečem napadajoči.

Dolgo sem potreboval, da sem na to resnico pristal; prej se mi je zdelo preveč pristranska, izhajajoča iz RLHa. Nazadnje sem moral priznati, da je to, kar so videli v KCi (ProtCi) Razsv-etljenci, Voltaire itn., točno. S tem ne pravim, da je prav(iln)a njihova Alta KCi-Kršu, da imajo prav v svojem RLHu; le da točno kritizirajo. Moja Krita RLHa ostaja, v tem ko priznavam Krito RLHa glede KCe. Tega PePKo ni bil zmožen storiti; tu je verjetno psihološki vzrok za najin razhod pred pol desetletja. PePKo se boji, da bi se mu vse spodmaknilo, če bi se odpovedal Kršu oz. Idea(K)Ci, zato ohranja njene Tem dogme. Njegova bojazen je stvarna, saj brez vere v Dt, ki je PepKo ni zmožen, Čl ne more ostati kritik Liba in ne pasti v OIS. Jaz to zmorem. Zato je bil Tem téma mojega raziskovanja v 90-letih Bog: kako najti-artikulirati Boga, ki ne bi bil niti Katbog na eni, niti NA bog na drugi strani. (PePKo se strastno opredeljuje zoper NA boga, Katboga ohranja.) Moj Bog - Bog zame -, ki sem ga izdeloval kot pojem v zadnjem desetletju, je UnBDr. NDM.

Analiza **Mona** mi je potrdila, da izhaja Poslednja sodba kot Abs Kaznovanje zlih (s tem vrženje v pekel, v Vemuke) iz NeČi predpostavk IdeaHarKlde Krša, tiste miline in blagosti, o kateri sem s takim zanosom pisal v 80-letih, glej moje opozarjanje na Corneillevo dramo **Avgustova blagost** itn. Posebej v zadnjih petih letih se mi je posrečilo Krit pregledati Tem vrednote KCe in ugotoviti, da so to FP vrednote: Usm, Odp(uščanje), da ne govorim o RPP, o bogu kot Vsemogočnem in Stvarniku itn. Kdor hoče do UnBDra, se mora odpovedati vsem Tem FKc vrednotam, zavzeti Krit ekvidistanco tako do Kata kot do RLHa, niti pasti v kake nove in navidezne RePoge.

Tudi za izdelovanje tega stališča je branje **Mona** kar se da koristno. Mah namreč vzpostavlja platformo, ki naj bi bila čista ali sintetična, spaja KMg in PMg, celo z momenti RMg, česar pa se ne zaveda; na zavestni ravni je Rad zoper RMg. Vprašanje o njegovi RMg je odprto, kajti res je, da ravno RMg kot remake, kot jemanje vsega, kar je (bilo), za svojo korist (paninstrumentalizacija vsega), pomeni, da si RMg kot PM-LD (Dv) izposoja tudi PMg in KMg elemente, dela recimo Katmašo za igro, v obredih Pogtipa vidi teater, s tem ludizem. Tako si je

Kršmomente izposojal že Mrk, glej Kreftov zagovor ravnanja Majakovskega, ki je napisal **Misterij Buffo**. NDM.

Zveza med RMg in PMg je obojna, na obe strani gre. PMg je kot ena od oblik arhemodela Ožlde Strno trajna, deluje-nastopa - ne more ne delovati-nastopati - tudi v RMg; RMg pa je prav tako Strno trajna, je kot arhemodel Dv sočasna Ožldi, brez nje ni mogoča IVJ arhitektura Ožlde in njenih pojavov. Igra je Strno sestaven del Pogverstev, PMg oblike ostajajo tudi v DaLDbi, če ne Dgč pa kot NA fantazme, kot želje, kot instrumenti uravnavanja psihične vsebine Db odnosov, kar so bili že v ArhPSi. RePS v DaSD nikakor ni naključen pojav, Stren je: od Lužanovega **Reja pod lipo** do Ravnjakovega **Fleta**. RePS je v DaSIZi splošno sprejeta, tudi ustvarjalno v DaSD, medtem ko je ReFe kot ReFKC (kot ReSlom) v DaSDBi ustvarjalno nenavzoča, le ideološko propagirana, a brez nasledkov v SD-SKuli. Naj Šel, Janč, Zajc še tako pristajajo na DSKC tezo o utemeljevanju Slova na KršKulKlidi (na **BS**), v njihovi dramatikki to ni vidno. Šel je glavni Sdramatik NA Mage, izrazito Krit do VoMa, glej **Savno**. Zajc je dramatik OISa.

Več kot pet let sem se blokiral in ne mogel pisati o **Trigri** - najteže o **Monu** - iz dveh razlogov: zaradi Pvt odnosa do Maha in neodločnosti, da bi pristal na Not jasno Strno nujno zvezo med NeČi in SV momentom v Kršu, med mirom in vojno, ki tvorita v Kršu (ne le v KC-ProtC-OrtCi) par, MimDč. Sta pa oba razloga Not povezana. Mah se mi je zdel poštenjak, NeČi Čl; sam mi je dal **Trigro** v analizo, verujoč, da jo bom potrdil. Tega seveda od mene ni terjal, a če bi pričakoval, da jo bom raztrgal, mi je gotovo ne bi izročil v branje. Res da mi ni dal nekaj Pvt, neznanega; **Trigro** je, kot sam piše, sredi 50-let ponujal več Gledom, igrali pa so mu le **Mize** v Kranju, skoraj desetletje kasneje, 1965, pa **Mize** in **Rekv** v Trstu; **Mona** nikjer. Mah ga je poskušal spraviti v javnost; torej ne pišem, v tem ko zdajle analiziram **Mona**, o nečem, kar bi bilo le Pvt. Pa vendar bom Maha prizadel. Moja obramba je ista kot zmerom: resnica mi je važnejša od Prila (od Platona, kot je dejal Aristotel).

Drugi razlog je tehtnejši, še težje sem pristal nanj. Ko sem uvideval Not Strno zvezo med NeČi in nasiljem, med Snikom kot dobrotnikom in VojSnikom, v **Monu** je omenjen St Silvester, drugje St Martin, v **Črni maši** jih je več, veliko jih je VojSnikov, celo lepantska MMB je krvava vojskovodja (in zmagovalka), me je nekaj časa celo zanašalo v prekrit odnos do NeČi, kot da sploh ne bi bila mogoča, kot da je NeČi zgolj maska-alibi za Prikr nasilja, interesov, (ob)lasti KČe oz. katerega koli lDbA. Vendar sem se zmožl zaustaviti na poti, po kateri me je neslo v čezmeren realizem, v Nat, celo v skepticizem. Predajal sem se čustvom razočaranja, jeze, očitkom sleparjem, da sem jim bedak verjel, kot Vodušek v **Odčaranem svetu**; a sem prišel pravočasno k sebi, se ne kot Vodušek demoraliziral in privatiziral. To je bilo posebej težko; mogoče je bilo le z ohranjanjem vere v (po)IsUnBDra. Ta moment, ki je pogoj za stik z Dt, rišem(o) v **RSD** kot VerDč, glej MSk v **GR 4**.

THM-krog pravi, da je Čl sestavljen iz vseh treh arhemodelov na njem (iz Ožlde, Dč in Dv), da mora skoznje, tudi skoz nemalo njihovih (sss)modelov. (Ne skoz vse; bolj ko je kak model bliže ES točkam, bolj je sssmodel, s tem manj Strno nujen, bolj odvisen od Konte.) Predpostavka KČe je, da je edina prava bit-bog Ožld, in to celo v njenem ssmodelu kot IdeaHarld (morda celo v sssmodelu kot IdeaHarkld). Če je tako, potem je Strno nujna - edina pravna - težnja, da se Čl vrne od Dč in Dv kot zla (videza) v Ožldo, od pojavnosti-niča k biti, od mnogo bogov k €(di)nemu bogu, ki je bog NSSi. Krš ukinja THM-krog, prepričano - tako uči -, da je

rešitev mogoča; da je rešitev ravno v tem, da Čl ne stopi na THM-krog, v Dč-Dv. **Sveto pismo** resda priznava, da je Čl - na začetku, kot AdEva - grešil, prešel iz stanja rajske NeČi (Ožlde kot IdeaHarlde) z nepokorščino bogu kot Abs Gosu (svojemu Očetu-Stvarniku) v stanje, ki vodi v OIS, skoz vrsto smodelov, skoz EDč (SV), RazkrDč. KC trdi, da ima v rokah sredstvo, s katerim Čla lahko odreši, to je, reši iz VeTrpa: zakramente. Potrebna je le ponovna Čl pokorščina Katbogu oz. KCi, izpovedana in obljubljena pri spovedi, potrjena s pokoro, dobljena z odvezo pri sprejetju St obhajila, tj. použitja samega boga kot SŽ, njegovega St telesa v obliki hostije. Ideal pa je kar naprej - Strno - vrnitev v NeČi stanje prvih ljudi pred padcem v GhK. O tem posebej močno sporočajo **BS**. Zato so prav **BS** temelj-izhodišče KMg v SD (v SIZi).

Zamisel DgTije je v tem, da gre Čl skoz THM-krog, a da išče Dt na tej poti, ki je prej blodnjak kot NeČi pot, prej kaos kot nravno jasna pot Krš nauka, **BlaNe**. To je spoznal Mrak po tem, ko je pristal na KC, verujoč, da se jo da misliti kot zunajoblastniško, v **Procesu**, v **Apostolu Petru**, v **Evangelistu Janezu**. Tej Mrakovi poti-odločitvi sem sledil tudi jaz, a tako kot Mrak - le da kasneje, imel sem Dgč ritom - odkril, da ne gre brez poti skoz THM. Mrak ravno v **Janezu** predpostavlja, da se da v odrešenje (z vero v VoM), ne da bi Čl moral skoz THM, skoz izkustvo zla, telesnosti, GhKe; Janez pač velja kot NeČi apostol. Mrak je kmalu uvidel, da to ne gre, napisal je **Beg iz pekla**, kjer sta oba antagonistata zapletena v težke zamotane ErS odnose; pravo NeČi pot sicer oznanja pristni prerok-romar pesnik Nouveau, na liniji patra Ambrozija iz **Rdeče maše**, a kot da je Nouveau le alibi in ne resnično sporočilo drame-Mraka; tako sem dramo razumel in razlagal, glej mojo razpravo o drami.

V **Chryssipposu** Mrak ta vidik poti skoz SSL-zlo celo zaostri, tako v liku Laja, ta skoraj posiljuje mladeniča, ki je njegov sin (Ojdip), čeprav tega noben od njiju ne ve, kot v liku Ojdipa, ki mu gre nasilno-tečni starec na živce in ga pobije do Si. V tej drami, ki je Mrakova skorajoporoka, ni NeČi lika-teze, le Traga. NeČi se skaže za blodnjo. Z mojega - celo s siceršnega Mrakovega - vidika je dramatika tu zaneslo preveč v eno smer; razlagam le, da sem tudi sam doživel tak odklon, ker sem prej preveč stavil na NeČi blagost. Ni izključeno, da Mah tudi zato ne mara Mraka in MrD, ker je v MrD že od začetka ta dvojnost: Čl je obenem žrtev in krivec, glej **Emigrantsko tragedijo**. Mah Čla idealizira. Kar obenem Strno pomeni: tudi demonizira.

Mah skuša kot NclGent ideolog narediti sintezo: med KC-Katom-KMg in PMg, med FD-FKC in PS-Pogom, ki se kaže v NeČi obliki folkobrednosti. Mahov projekt je izjemno zanimiv. **Trigo** ima Mah le za "prvi del dramskega ciklusa, ki ga bom imenoval Staro slovensko gledališče ali morda rajši Slovenski misteriji". Med njimi je "misterij o onstranski gloriiji", po mojem ga je Mah že dal v koncu **Mona**, ki da je "slovenska ljudska metafizika". Mah uveljavlja vrednoto Sljud - SNL -, a bistveno Dgč kot Ptja; veže ga na spoj PMg-KMg, medtem ko veže Ptja PMg na RLH oz. na eno krilo-Redo RLHa, na Mrk. Mah izdeluje - tudi s **Trigo**, **Trigra** je uvod v to - "ljudsko gledališče oz. gledališče za vse, ne samo za literarne sladokusce, belokruharje, snobe in bleferje".

To izjavo K-da bi napisal Tor. Ni ne NeČi blaga, niti ne razodeva Mahove potrebe po razumevanju nečesa, kar mu je tuje. Kar mu je tuje oz. kdor mu je tuj (tujec), je Neg, lažno, napačno, ponarejeno, na strani Hudiča (Mona, če se nahajamo v pomenskem polju-VISu **Mona**, a se moramo). Blefer je drugo ime za

Zapla, za prevaranta, belokruhar za izkoriščevalca-zajedavca, snob za videzovanje. Mah ni blag; blagost je njegova maska oz. blag je do svojih-naših; do tujih - do udov tujske NSSi - je kar se da strog, pripravlja SV zoper nje, tj. likvidacijo. Mah se ne zaveda, da po tej poti sam uvaja Mona: panlikvidacijo vsega. To je Strna posledica Mahove demonizacije Čla.

Mah se ima za borca, ki uveljavlja prave vrednote sredi pravim vrednotam nenaklonjenega, celo sovražnega sveta. Zato njegov "prvenec" - **Trigra** so torej njegove prve drame -, "ker nima modne politure", ker ni zlagan, deluje na zlagane kot šok. "Zaskrbljen ga pošiljam v slovenski kulturni svet. Irhastemu nebogljencu" - Mahova IrAK je le navidezna, stilizem, dejansko se ima Mah za preroka RPP - "ne bo z rožicami postlano." Mah je akter, celo aktivist v SKŽu, s tem v SDBi. Prav to svojo odločitev, da prevetri SDBo - namen se mu ni posrečil -, utemeljuje z **Monom**, v katerem razlaga in utrjuje svoj VIS, VISu vladajoče Mrk Ptje Rad nasproten. Zaveda se, da oblikuje s Ptjo smodel, ki mu pravim EDč. SV med Kraljem Matjažem in Razbojnikom Matijonom. Idealizacija in diabolizacija.

MMahu je tuja neotomistična drža Antona Mahniča (Ušeničnika itn.), ki je po njegovem premalo ali nič vezana na STRado, na Slov, s tem na PMg. Ehrlich je poskušal najti zvezo med KC kot Catholico in SPMg, celo predaval je na TF etnologijo, a zdi se, da se mu ta spoj ni posrečil; Ehrlichove etnologije ne poznam, se pa čudim, da je DSD ne obuja, se ne sklicuje nanjo; bi se, če bi bila za DSD uporabljiva. Krek je poudarjal pomen SI predKršfolk obredov, vplival na Abrama, da je ta napisal dramo **Valuk** in **Zlatorog**. Je bila za Ehrlicha - za Stražarje, tudi za Břozmana - važna le zveza med KC in praSND, za kakršno imajo mnogi Karantanijo, od Borutove, Hotimirjeve, Gorazdove naprej, glej Turn(šk)ovo **Državo med gorami**, na osnovi - tudi Turnovega - **Sama**, ne pa zveza med Pogritualiko in KC? V TurnD je podana-zagovarjana tudi ta zveza, Turn je bil etnograf, glej tetralogijo **Pod vernim krovom**. Za Antona - škofa - Mahniča so bili Pogmomenti v ArhSlovu vprašljivi; Anton je zastopal staro, predNcl fazo (S)KCe.

Ne tako Jel(očnik) v **Vst(ajen)u**. Kralj Matjaž tu ni le FD vladar, torej skladen s KC, delujoč znotraj KCe; je tudi samostojna vrednota SNarP(esm)i in njenih povsem FolkPog prvin, kakršne so Zeleni Jurij, Rojenice; Kuret jih širi na koledovanja, na Mag like, kot so Pehtra, Rabolj itn. **Vst** je - kar NDM argumentiram - drama SK(l)Ncza (slovenskega kleronacizma v duhu povezave-sinteze Jela z Rupnikom iz 1944); Ncz momente zastopa PMg, Katmomente cerkev pri Gospe Sveti. NNcz je analogno utemeljeval Tretji rajh tako na srednjeveški NemDži kot na predKrš vidikih, Hitler kot NA ideolog celo vse do Atlantide, vsekakor pa do Atile (=Etila) in **Renskega zlata**, **Nibelungov**, do **Hermanove bitke**, do pragermansкости, katere je praSlav (oba **Tuga**) le Posn.

Tu med **Vstom** in **Monom** ni razlike. Razlika je na estetskem nivoju, Mah je pesniško-Litsko nadarjen, kot Posn NarPi celo izjemno nadarjen, vanjo se zna kongenialno vživljati (kar je Tip poteza-vrednota RMg!), verzi v **Trigri** so mestoma prelepi, Trag pretresljivi, nazorni, za estetske sladokusce, ki jih Mah ne mara, a jim - res nehote? - streže. Medtem ko je Jel Umet nenadarjen, njegovi verzi so prazni, votli, prepatetični, Zun preforsirani. Pristine jih dela Jelova AnK strast, to pa ni estetska vrednota. Tip: Mah je najlepši - Umet najpopolnejši - v **Mize**; v **Monu**, razen na nekaterih mestih, pa je najmanj estetsko posrečen. Bolj ko ga zanaša v EDč SV, bolj se prazni, ponavlja; ko bom v ES analizi prišel do tja, bom pokazal,

kako se v litanijah prav izgublja. Strast Sša mu zatemni dar lirizma. A Strno mora biti tako: NeČi lirizem vodi v Pozun teroristično retoriko.

V "Pripombah", ki jih objavlja Mah na koncu **Mona**, je poudarjena NarP (seveda zmerom le SNarP, nikdar recimo NemNarP ali ItNarP, niti ne več JugoNarP, kar je bila še za Lipeža, glej **Car Lazarjevo smert**, ali še za povojno Poličevo **Majko Jugovičev**). Po polemičnem - PsSV - uvodu ("Sartre to ni, gospodje. Preprosta domača roba je") opozarja, da so liki iz **Mona** iz NarP, ne le kralj Matjaž. "O razbojniku Matijonu glejte Glonarjeve **Žalostne** na strani 196 pod naslovom **Rokovnjač Matijon**. Pesem sem uporabil skoraj do pike v eni poslednjih scen." - Mimogrede: tu se nakazuje micelijska zveza s témo razbojnikov, rokovnjačev, Petančičevega **Guzaja**, Alešovčevega-Danilovega **Dimeža** itn.

"Pastirček Gregec je iz te pesmi", Kumara, Anzel itn. so iz NarP. A Mah bere NarP v povsem določenem - svojem - duhu, sam jo RR, iz nje potegne FKC poudarek. "Razbojnik Matijon je za zmeraj preklet in mu ni odpuščanja." To je pristna FKC, ki je v ostrem nasprotju z naukom II. Vatikanuma; v PSt tega sem se vrnil, ne v FKC; spodbudile so me Tije Rahnerja, von Balthasarja, Lubaca, ne Tomaža in Ušeničnika-Tomca, ki jima, neodvisno od MV opcije, MMah pripada. **Mon** je predkoncilsko in zoperkoncilsko delo, z **Vstom** tvori par, MimDč, HarDč, kot sta CIME, glej Turnškovi **Zvezdi našega neba**, Sardenkova **Slovanska apostola** itn.

Mah razlaga, zakaj je Mon - upravičeno - "za zmeraj preklet", tj. vržen v VeTrp; razlago najde v NarP: "ker je 'neko ženo umoril' in ji je 'rajtal vzeti dete mlado', ker je mučil, potlej pa ubil otroka". Tudi desni razbojnik (v **Monu** Anzel) je počel takšne reči, pa bo najbrž odrešen; odrešen bo, ker se je skesal, analogno Matu, likvidatorju Ehrlichu iz BRozmanove SPED **Človek, ki je umoril Boga**, analogno Matjažu, likvidatorju Snežne iz Simčičeve **Mladosti**, ker se je skesal in prosil svoje žrtve - Dmb in SPE - za Odp. To - kes in prošnja za Odp - odloča (v Kat VISu) o Člu in njegovi usodi-odrešenju, ne samo dejanje umora.

Katbog, kakor ga pojmujejo BRozman, Simčič in MMah, je omejen po nepresežni meji: po interesu NSSi (KCe in Slova), medtem ko je II. Vatikanum podrl prav to mejo in govoril celo o tem, da je morda pekel prazen, da so ljudem morda odpuščeni vsi grehi, da Jez(us), ki pride v pekel, tam ne najde nikogar. Seveda je to še FKC VIS, saj gre za Odp, ki ga Vsemogočni bog deli odvisnim, a je vsaj to Odp Rad velikodušno, medtem ko je v **Monu-Vstu** Sž do konca, za vso Ve, obsojen in bo bival v mukah. Mah je izbral takšno NarP, ki prevaja FKC Tijo-Ēt(ik)o. To se še posebej vidi iz končnega argumenta, zakaj Matijonu "ni odpuščanja": "ker je v čevljih nosil to presveto rešnje kri". Stsk kot najhujši greh: božji rop.

Tudi argument za Neg značaj Škopnjaka in Zmija je znotraj KC okvira: "sta hudobna duhova, ki imata oblast nad otroci, ki jih pozabijo pokrižati." To je pa že Rad FKC zahteva; niti v DSKC, ki res ni koncilsko, je ni več. Kvatrna baba "je toliko kot čarovnica". FolkNarP daje oba tipa: Poz (Matjaž, Alenčica) in Neg (Matijon itn.).

Več o PMg v mojih analizah, v katerih bom tematiziral Kolednike ipd. Šele tedaj bo odkrita polnost vsebine tega pojma: PMg. Dozdaj sem se ukvarjal z njim dosti premalo, komaj kaj. Nekaj v začetku analize Turnove **Države**, glej Pniz **SPJČ 2**, nekaj v analizi **Vsta**, nekaj v Karju k Fritzovemu **Srčevju St Andreja**. To so šele Pos pristopi, šele priprava na pravo soočenje s PMg.

Na THM-krogu se da Tem PSt **Mona** določiti-označiti z več smodeli. S stališča DgZni gre za EDč, za DžV, za Bm; ne pa s stališča same drame. Razlika med obema stališčema presoje je bistvena. EDč kot MimDč, ki ga ugotavlja drama(tik), velja za Snojev **GiM**, za Božičevo **Špk**; ta dva dtamatika sta v zreli fazi SPD spoznala Id med obema Dčema: med LDč in DDč. Ne tako Jel in Mah. Oba sicer podajata dva nasprotna si tabora, DDč in LDč, če smem **Mona** že kar prevesti v DbZg Polideološki jezik; a eden od Dčov je tu Poz, drugi Neg, eden je trpeča IdeaHarld (na ravni tabora Kld, na ravni Pskov Pld), drugi nesramna zločinska Agrčkzld. Model je ČB, kakršen je v NOBD, že prej v KMg, glej Bilčevo **Tarbulo**, Krekov **TKriž**, tudi Ncl drame znotraj RLHa oz. kot krilo-deformacijo-realizacijo RLHa, glej oba **Tuga**. Preden dramatik - Anln, Čl - spozna, da sta dva Dč med sabo Id, da tvorita MimDč, traja dolgo, je potrebna močna ARF-AK. Ravno te **Mon** nima. **Mon** ima isto FSt-PSt kot SPED, zato sodi vanjo; ima tudi isto FSt kot NOBD, s to je le vsebinsko v nasprotju.

Tip je že "Seznam nastopajočih". Razdeljen je v dve koloni, kar je v SD redko; K-da bi hotel Mah s tem reči že vnaprej: med eno in drugo kolono ni stičnih točk. Nikogar ni v drami, ki bi like-ljudi obeh kolon povezoval. Prav to je Tip za EDč. V prvi - Poz - koloni so: Kralj Matjaž, Alenčica, Njuno drobno detesce, Vojaki Matjaževi, Pastirček Gregec, Veliko otrok, Drobna tičica, Srnica, Roža Sončnica, Vilinska kraljica, Rojenica, Sojenica, Vile itn., v drugi Razbojnik Matijon, Njegova ženska - ne žena! - Kumara, Razbojniki itn., nazadnje Bridka smrt. In - da ne bi bilo pomote, moja teza o Mahovem povezovanju PMg in KMg drži: ob imenu Kralj Matjaž je Mah s svinčnikom pripisal: Izveličar! Koloni pa se imenujeta: V Matjaževem taboru in v Matijonovem taboru. Gre za Rad Vojtabora. Za SV.

Podnaslov "Mala simfonija" pomeni, da razume - in je koncipiral - Mah dramo kot glasbeno obliko, deli se v štiri stavke, kot simfonija, ki je harmonija Vesolja. Na to opozarja Mah tudi v uvodni didaskaliji: "Posebno vlogo ima luč." Luč je drugo ime za Katboga, za FKra, glej Janezov evangelij. "Posebno tudi Muzika, ki skoraj vseskozi igra. Tudi Beseda je Muzika." Mahu se je mnogo bolje posrečila kot Toru in Zupu, ki večkrat naglašata barvno-muzikalne momente svojih iger iz srede 50-let, **Žoge**, **Barbare Nives**. Bolj glasbeno-barvno je nadarjen Javoršek, ki se v Tanapisanih dramah tudi sklicuje na glasbo-slikovnost, **Zgodba**, **Steklo**, **Veselje do življenja**. Le da je med Mahom in Javom nemajhna razlika: Mah tako zvesto Posn NarP, da se zdi, kot da je **Trigra** sama NarP, sestavljena iz verzov NarPi, Mah hoče tako Rad simulirati NarP, da bi vrnil ArhOžldo kot pristni temelj-izvir, medtem ko Javov namen to ni. Že vnaprej kaže, da mu gre za fantastično obliko estetske tenkočutnosti, za Hedigro v Lepoti Stila. Celo v **Hotelu nad prepadom** - kasneje preimenovanem v **Konec hrepenenja** - poudarja tiste momente, ki naj bi bili v **Trigri** K-pristna-NarP, da so Folk tipa, torej zavestni Posn(etki).

Mah dodaja še tretjo pripombo: "Posebno vlogo pa ima tudi Telo, ki živi v luči in Muziki. Vse pa je zelo preprosto in zares." Hoče doseči monumentalnost Preprostosti, ki je obenem najmočnejša avtentična resničnost-zaresnost. Kot vemo, imajo Kani za takšno zaresnost bogovo Besedo, **Sveto pismo**, **Ève**. Mah razširi bogovo Besedo na SNarP oz. na Lito, ki izhaja iz navdiha SNarPi. Zanj je SNarP paralelna biblija. Bógova resnica je v eni podobi v **Svetem pismu** oz. Žu KCe

(**Tarba**, Romualdov **Pasijon**, Knobleharjeva **Ester**), v Žu Snikov in Snic (Krekova **Sveta Lucija**, Meškov **Henrik**, **gobavi vitez**), v drugi pa deluje in se kaže skoz Nvo, skoz NL, ki je kot Telo tudi bogovo St telo; to pa je SNarP, s tem Mahov projekt Sl misterijev, pisanih v duhu Nar pesmi, nekaj jih je tudi napisal in uprizoril, recimo **Vinska žalostna z alelujo**. Telo, na katero Mah opozarja, je bogovo v obeh podobah: FKrovi in v likih SNarP, torej tudi v Matjaževi. Zato velja: Matjaž=Izveličar. Pri tem se Mah sklicuje na Cana, na njegov citat o "Izveličarju kralju Matjažu" (dopisana didaskalija).

Na začetku Prvega stavka (dejanja) drame bi se morda še lahko zdelo, da pomenita-zastopata Mon in njegov tabor NNcz in Itfz okupatorja. Prva podoba je namreč h "kolu privezan fantič - pastirček Gregec". Prti niso streljali talcev, lik kola s talcem je vezan na ravnanje okupatorjev. Prti so ubijali, a na Dgč način, vsak Hudič ima svojo Tip metodo-podobo ubijanja. Kot da je Mah skušal zapeljati bravca - Gled dramaturge kot ideološke nadzornike -, češ, **Mon** je Krita okupatorja. Kasneje ni v drami več nobene take za okupatorja Tip slike-poteze; kmalu pride na dan poudarjanje EDč razlike-nasprotja med dvema Tem barvama: rdečo, ki je barva krvi-zla-umora, in belo, ki je barva NeČi žrtev, pravega tabora. Rdeča je Zvezda na PtjLR zastavi, Prti so "ta rdeči", medtem ko so Dmenci prej in za nasprotnike ves čas BeGa, "belčki".

Uvodna didaskalija v Prvi stavku, s tem v samo dramo, poda bistvo dogajanja; naj jo zato navedem, za Maha so didaskalije izredno pomembne: Gregcu "je glava omahnila", kot je na zadevnih fotosih talcev, "samo še za grošek življenja je v njem." Naj že tu podčrtam Tip potezo ne le MahD, tudi Reblite, velja pa za Poz like: da so dani, če je le mogoče, v pomanjševalnicah, recimo: "zvezdice, srnica, mamica, rožice, ličeca, dušice majcene" itn. Že v opombi, ki jo navajam in komentiram: "grošek življenja" in ne groš. Pomanjševalnice služijo temu, da naj bi bravec - gledavec, poslušavec - sočutil z NeČi Poz liki, ki da so nežni, krhki, blagi, kot sami otroci.

Ni naključje, da je za Maha konec **Mona** otroški misterij: misterij (dramaturgija čudežev) in otroški, t.j. Čl kot Poz je bogov otrok. Zato deluje nenadna RR NeČi nemočnih otrok v uspešne vojake Mat(jaž)eve vojske perverzno, bravec čuti, da dramatik nekaj Prikr. Ali je Čl otrok ali odrasel, ali nemočen ali Vojudaren. Mah - KC - bi rad, da bi bil hkrati oboje, kakor mu kdaj ustreza. Vsemogočni je enkrat in za ene Dobri, Odp, blagi, drugič in za druge Strašni, Kaznovalec. To je Tem dvojnost Kata, ki ni in je Inf. Kadar namreč KC hoče, zna pri priči jasno deliti Dobro od zla, dobre od zlih. Kadar ji to ni v korist, kadar je KC Zapl, igra na Inf med vsem, pa naj si vsakdo - zapeljevani - predstavlja v tem, kar mu nudi KC, svojo željo.

Tako je ravnala KC tudi z mano; nasedel sem ji, ker v svojem Žu nisem imel analognih izkušenj. Izdeloval sem se kot ARF-AK Čl, kot Fif, ki mu je prva naloga stvari Krit opredeljevati v njihovih razlikah. Zato nisem postal Polik. Polik je Čl, ki je Zapl ali Fascinator. Šel je v svojih dramah najraje podajal Fasco, **Čara**, a je obenem s Krit stališčem do fasce v le-tej videl tudi nekaj, kar bi bilo dobro Posn. In je postal Polik, tj. Posn(emovalec) Fasce: skrival je Tremendum izza maske fasce. Oboje skupaj daje St. TH je prvi odkril izredni Pot Sti kot načrtne Prevare, a je to njeno sleparsko naravo Prikr, da je lahko sam Zapl-sleparil. Posrečilo se mu je. A za kako dolgo?

Mah je Zapl - ko propagira Matov tabor, češ da je IdeaHarld -, a ravna tudi že od začetka tako, da ZaplInf razkrinkuje; najbrž ne hote, a Dgč ne zna, Dgč mu ne

gre spod rok. Njegova prva naloga je namreč napadati ZČa (KomPtjo, LDča). Zapl je tedaj, ko enostransko, naivno hvalisa svoj tabor (NSS kot BeGa). A to počne tako naravnost, da ne prepriča nikogar, ki ni že prepričan, torej le naše. Takšno ravnanje je Tip za DSD. Tudi Šelu, ki je bolj spreten kot Zapl, se to ne posreči. Prva v DSD, ki je v tem uspela, je Brezigarca. Morda zato, ker je IdeaPzM, ker je res brez vsakršne ideološke ipd. vsebine, en sam geštel, sla po uspehu, Štrebarca, ki govori, kar ljudje radi slišijo: naj bo vsem dobro. Niti enkrat se še ni ujela v čem vsebinsko določenem, njenih izjav ni mogoče ES preveriti, tako so prazne, zgolj retorika. Je manekenka, še več, je lutka, na katero se da obesiti kakršno koli obleko; je PzM, v katero se da investirati kakršno koli vsebino. Mah nehote razkrije naravo takih Zaplov ali Zaplk. Zanj je Gregec "lutka". Hoče reči, da naj Gregca ne igra živ igravec, predstavlja naj ga marioneta. Vnos marionet(e) v Gled pa je nevarno blizu Dv arhemodelu: RMg, glej ModGled od Jarryjevega **Kralja Ubuja** naprej, režiserje kot so Appia, stil Starega golobjaka itn.

Naprej Mah o Gregcu: "Vendar je na njem veliko lepe luči", torej dramatik ne igra na Inf, "in prav ob kolu raste zanj lepa roža Sončnica, ki jo edino vidi, čeprav je slep, ker so mu mravlje razžrle oči." V Magantiki je Slep prerok, Tejrezijas v **Ojdipu**, vidi z Not očmi, prevaja Trl. Kdor preveč uporablja Zun oči, vidi, kar se dogaja v Dbi, v oprijemljivi Ĕmpi(riji), je pa slep za Tr svet. Mah hoče reči, da so Zli (okupatorji-Ptja) sicer vzeli telesni vid Slcem kot žrtvam, a te vidijo boga, ker vidijo lepo Nvo, simbolizirano v Sončnici. Poudarek na mravljah, ki so Gregcu razžrle oči, je aluzija na dve žrtvi Prt terorja: na Grozdeta, ki je bil analogno kot Gregec pribit ob drevo in puščen mravljam v žrtje-razkroj, in Mravljeta, ki je imel podobno usodo. Ni le RMg besedna igra, če berem besedo "mrávlje" tudi kot besedo "Mravlje".

Gregec je ZnaSi za sorodne NeČi žrtve PrtPtj terorja: "To je tisti pastirček iz narodne pesmi, ki ga je razbojnik Matijon tako neusmiljeno martral in potlej ubil." Okrog 1955 se je že - že dolgo - vedelo, kaj so počeli nekateri PrtPtj komisarji MV, Pir(jeve)c, Dermastia, More, Luka Vidmar itn. Prizor v **Monu** ni mogel ne biti opozorilo na takšna ravnanja, ki jih je Ptja Prikr, kot KC svoja; obe sta MimDč. Le da Mah v **Trigri** na to ne pristane, KC ekskulpira, pobeli, Ptjo pa naredi odgovorno za vse zločine. ČB model.

"Ob njegovih nogah leži kot sneg belo" (!) "jagenjce", spet pomanjševalnica, "(taka smo videli v **Soldaškem mizereru**). Mrtvo je in iz nedolžne" (NeČi) "beline njegovega kožuščka", spet pomanjševalnica, "kričijo rdeči" (!) "prameni strjene krvi." S to uvodno podobo je glavno povedano; več kot le nakazano. Vse vendar še ne: ČB, zločin nad blagimi - Jagnjem božjim -, ne pa še zmaga-VoM. Ta pride na koncu drame.

Izhodiščni položaj Slova in AVSi je IdeaHarKld kot idila; idila se vrne na koncu. Idila je drugo ime za paradiž, za vrt Eden. Šele primerjava med t(akšn)o IdILD, kot je **Mon** (SarD, **Nesta**) in RealD, kakršna nastane predvsem na I. PrS (Kvedina **Pica**), pokaže, kako pomembna stopnja v razvoju Čla k SAPO je real(istič)no sprejemanje okolja, stvarnosti, umska Krit analiza ES dejstev. Ne pravim, da v **Pici**, **Školjki**, **Sfingi** ni nič Rommomenta; pravim le, da je kljub prisotnosti infantilnih želja-sanj, Tip tudi za CanD (v Canu je veliko Nine iz **Kralja**, duševno poškodovane, nesposobne sprejeti TS, kakršen je, se v njem orientirati, tekmovati, zmagovati), v RealD in v CanD ustrežnejše sodelovanje vitalizma in zdrave skepse kot v KMg.

KMg je ČB Stra. Vitalizem je poudarjen - celo radikaliziran - na eni strani kot Abs Poz pojav, skeptično hladni analitični um, ki ga je razvil RLH, pa skoraj povsem manjka. Ta um je razvila SD-PrS, v KvedD, v DetD (**Dveh prijateljih, Dveh skopuhih**), v Gov(ekarj)evi **Grči**, vrh pa je ta moment dosegel v CanD, ki je bliskava, duhovita, globoka, Rad Krit analiza TaSDbe kot pakta med KC in Libpodjetniki, **Kralj, Blagor** itn. Anal(itični)um pomeni poskus čim manjše pristranosti Anlna do predmeta, načelne nepristranosti in objektivnosti, vsaj namen je takšen, medtem ko se Mah v **Monu** sploh ne zaveda problema. Zanj je samoumevno, da je svet razdeljen na Poz in Neg: ČB.

Naj je NOBD še toliko izhajala iz RLHa, kot večkrat ugotavljam in tudi ES argumentiram, ta del, ki ga osvetlujem zdaj, je Tip za drugo plat NOBD. Po tej plati je NOBD dedič KMge in ne HMge; **Rojstvo** in **BSSvet** konstruirata NSvet kot idililizem Noštva (IdeaHarklde), en tabor delata za Abs božji, drugega za Abs hudičevega (Krim-Harz, Špelca-Baumann). DSD vrača vidik NOBD-SPED oz. **Mona-Tarbe**. Tudi zato je tako neuspešna. Deluje le iz demagogije, predsodkov, fantazem, ki so prazne obljube. A tudi HMg je odpadla, se deformirala v RMg, ki ni več objektivna analiza, ampak priznanje, da z umsko analizo in nravno akcijo Čl ne zmore več oblikovati sveta; da gre vse k hudiču; da je vse le kaos, v katerem se velja do kraja ludirati, Filetova **Župnik** in **Figarova svatba**. RMg daje nove stereotipe - žanre itn. -, čeprav po vsebini Dgč tipa, kot je **Monov** in **Vstov. Mon** in **Župnik** sodita skupaj: kot infantilna in cinična percepcija sveta.

Izhodišče **Mona** je obnova Debevčevega **Žida**: vrt Eden, v katerem je naseljena Kača; Kača je ta hip prevzela pobudo. "Po nebu se vlačijo črni vrani in krakajo. Zelo daleč težko bobnanje. Tam se bije boj med kraljem Matjažem in razbojnikom Matijonom." Ta boj kot VeSV je Tem pomensko polje, v katerem se vse godi, to polje daje vsemu Tem pomen: boj luči in teme, med angeli in satanom, prvi upor Luciferja Abs Gosu Kat bogu.

Mon slika začasno zmago Hudiča, na koncu pa preobrat položaja: zmaga Belo nad Rdečim. Belo je v teku drame žalostna idila: "Drobna pastirska piščalka zapoje žalostno in bridko: Dideldideldu..." Ta drža je bila, ki me je sredi 50-let tako močno odbila pri Mahu, da sem ga polemično zlasal v reviji Beseda. MGG si je zadala nalogo, da kar se da okrepi AnalKritum, v ekvidistanci tako do Ptje kot do KCe. Če nam je bila kasneje KC bližja, nam je bila zato, ker ni bila na oblasti, ker se je sklicevala na Osebo, Noto, pluralizem, strpnost. Nič takšnega ni v **KMg-Monu**. Niti sledu o strpnosti, eno samo demoniziranje, nič pluraliziranja, nič posluha za nastajanje PO kot Note. Gregec, Matjaž itn. so analogno stereotipi iz Klde-AVSi, kot liki iz **Mize** in **Rekva**. V **Monu** ni singularnosti, brez te ne more nastati Nota, brez Note kot HKD duševnosti ne more priti do podvojitve v Člu, ki omogoči ARF. In ostane vse ČB propaganda.

MGG je preučevala Sartra, Camusa, Jaspersa, Freuda, Hegla itn., ker je hotela izdelati čim bolj HKD instrumente mišljenja, ki bi zmogli diferencirano gledati predmet-svet. Prav tega nismo hoteli: ponavljati stereotipe Ptje, ki bi jim le zamenjali vsebino iz Kom tipa v Kl(erikalizem). Ravno to pa je storila DSD, se pravi tudi MBP. MGG se je razkrojila in deformirala v MBP. Ti ljudje niso vzdržali napora umske Kritanalize ob močni veri v (po)lsUnBDra. V želji, da bi bili zmagoviti Mat(jaž), so Posn(emali) Mona, a niti te moči niso imeli (v 90-letih), da bi postali zaresni Moni, fz akterji. Ostali so Poliki-retorji.

Župnik in/ali **Psiha** podajata njihovo duševnost; zasluženjo jo podajata kot bedasto in smešno. **Župnik** je sinteza Mona in Mata kot dveh senilnih starcev, ki segata po Alenčici; ta je tako Slja kot najstnica. Šel je Pshudič(ek), pohoten na obe dekleti. Šel kot Hotljivec v sli po Pevkah, **Kanje**. Je naredil Šel tudi Štrebarco za Pevko? Kaj bo razkrila prihodnost? Da je Štrebarca le posoda, v katero vlivajo Hotljivci svoje želje-poželenja, svojo spermo, ki je le IVJ Dv, le Av konstrukt? Se bo Štrebarca kar sama od sebe posušila, še bolj kot že je, Polenovka v Armanijevih oblačilih?

Matov tabor je naravno-lepo med sabo - v sebi - solidaren; je avtoidealizacija pravljice, ki je iz pristne pravljice, ta ne pozna ne More ne solidarnosti, prešla - se RR - v cukreno. Sončnica: "Gregec moj, pri tebi sem, rožica Sončnica." Nv je na strani tapravih. Tudi Nv je dvojna: Sončnica in vrani. Hudiču se je posrečilo skvariti tudi del Nve, ki je bila, dokler je obstajala le v vrtu Eden, še enovito Poz. Vse se kviri, vse leze v pekel, zato so potrebni na svetu Sniki-junaki; da iztrgajo svet iz krempljev Hudiča; Junak v **Vstu** in Mat v **Monu**. Le da je Jelov Junak Vojaktivnejši od Mata v **Monu**; v **Monu** nadomešča Junaka iz **Vsta** Gregec, ki je oslepljen in napol mrtev. Gregec idilizira, na robu SeHa, medtem ko poziva Junak v SV in že od začetka suka bridki Meč s križem. Gregec le obtožuje; toži, se solzi in našteva strahote, ki jih počne Mon-Ptja; ta nastopa v **Vstu** kot Rdeča zver. Razbojnik (Mon) in Rdeča zver sta isti lik.

Mah čuti, da mora Voj lik Dmbca oz. vstajnika (izraz je Papežev iz **Svetinje**) maskirati v DČa; kdor je blag, je tudi dober. Tor-SeH govori o dobrih ljudeh, tudi Kranjec tik PV, **Povest o dobrih ljudeh**. A za njimi sta se Prikr Mon Maček in krvava LR, kot se za dobrotneži v **Monu**. Gregec: "Dobra, dobra Sončnica rožica." Bolj ko se kje pripravlja pokol, bolj si klavci navešajo kože jagenjčkov, bolj pleteničijo o rožicah-lozicah. Dokler je DSD ropotala z ideologijo, obljubljala realizacijo RPPa-Mašča, pri volivcih ni vžgala; Puč(nik) kot kandidat za Predsa je deloval kot Kantor, kot dr. Grozd, kot nasilen potentat, tako grdo je gledal, da se ga je bilo treba bati. Štrebarca pa samo milo mjavka; brž ko odpre usta, se iz njih pocedijo sladki stavki kot: Oh, samo dobro vam hočem, blagi Slci! Štrebarca je K-Sončnica, DSD kot skoraj umirajoči Gregec. Ga bo revitalizirala? Je bela Čara, ki uporablja belo Mago? Je bila tu napaka DSD, ker se je preveč čutilo, da uporablja črno Mago, glej lik Darinke v **Čari**?

Sončnica-Nv obljublja (od)rešenje: kdor je zvest, je že in bo rešen. Gregec sprašuje po Alenčici, Sončnica ga tolaži: "Ker si ji zvest bil, je nisi izdal, je rešena. Pa z njo tisoč otrok rešenih in babic rešenih." Isto tezo sporoča Kremž(ar) v **Na pragu**, kjer sta rešena mati Dmbca Terezija Trpin in njen vnuk - Jani Rogelj, čeprav je ta v zmedu ubijal. Kot vemo, more rešiti KC le SV, to je teza Jela v **Vstu** in BŘozmana v **Obsodili so Kristusa**. Za idilo se Strno nujno Prikr SV, tj. ubijanje v imenu RPP, glej Jelovo **KrŠp**, Krekov **TKriž**. A kot maska pred to realiteto je fantazma, da rešuje zvestoba kot naravno versko čustvo. Morda res rešuje, a v Dgč VISu, ne v KC imperializmu-AgrčKzKlde, ki je pomensko polje **Vsta** in **Mona**.

Kot v **Kršp** sta tudi v **Monu** dva razbojnika: desni in levi, odrešeni in hudičevski, De Rojo in De Soto, Anzel in Mon. Najprej nastopi Anzel. Kar pove-zapoje, je sporočilo-vsebina vseh nadaljnjih sporočil Neg tabora v **Monu**; vsa nadaljnja na las zvesto ponavljajo to, ki ga bom navedel kot verze, ker je Tip, a tudi jezikovno-stilno lep:

*Jest, razbojenk Anzel, govorim:
ni ga, ki bi čez Matjona bil,
čez Matjona, kralja, razbojnika.
Bo to hudo vojsko dobil,
mo obeden ne bo užel.
Bo za ženo Alenčeco dobil,
k' mu bo sina rodiwa,
samga Pegama ferdamanga!*

Tekst velja komentirati. Jel je simuliral vdor Matjaževe vojske v JugoSlijo in njeno zmago nad Komsti; simulacija se ni uresničila, čeprav je Ptja odpadla. Mah simulacijo podvaja: ena je obnova MV dogajanja, v katerem naj bi zmagal DČ (kot da je Mah napisal **Mona** že MV), druga pa simulacija prihodnosti: prvo povojno desetletje je nadaljevanje RBa, LReve, preganjanje, zapiranje, pobijanje DČov. Mah izraža skoz dramo upanje, da bosta Katbog in Nv složno z roko v roki zlo-zle odpravila.

Nove oblasti - Ptje - Mah nima za legitimno. Tito oz. njegov Slpar KaKi je v **Monu** podan skoz par MonAnzel (Anzel se reši, kot se je baje Kidrič, o katerem so krožile govorice, da je na smrtni postelji sprejel Katzakramente oz. se vrnil k bogu); Mon je Kardelj ali še točneje: Matija Maček. Ime je isto pri obeh: Matija-Matijon. In Maček je bil res glavni šef OZNE oz. preganjavcev. Tito hoče biti kralj, kot je bil Veliki Nande papež rokovnjačev, glej JurčKersove **Rokovnjače**, kot je bil kak uporni Km tlačan cesar ali kralj anarhistov-kriminalcev, kakršni so bili uporni tlačani za KC, glej **Zorana**, stališče Župnika do revolte. Tito je bil le v svojih očeh Kralj, v Mahovih še naprej razbojnik.

Izjava, da ga ni čez Mona - Tita, Stalina, Ptjo, tudi Hitlerja, Mussa -, je Tip za KomPtjo, ta hoče biti Tot oblast, nadomestiti KC Abs boga. Mah ne opazi - ali pa ne prizna -, da terja isto kot Mon tudi Katbog: da ga ni boga nad njim! On da je Nartavikši, Edini, Stvarnik vsega. Tu o delitvi oblasti, kar je bistvo RLHa, ni niti govora; tu velja le FKFD. Kom oznanja permanentno LRevo; trajala bo, dokler ne bo zmaga Prola-Ptje popolna-dokončna. Kom tu ponavlja KC, njen neomejljivi imperializem (AgrEkzKld). Vse Pos bitke in vojno - vojsko v NL jeziku - morata dobiti MonVodja in pod njim Prikr še Katbog (papež). Nobena Slavna revolucija angleškega tipa ni mogoča, kjer bi se oba tabora dogovorila za sovladanje; noben pluralizem, sledeč iz te pogodbe med dvema, ki priznata, da vojna ni dala zmagovalca; da je trajala kar naprej, pod Cromwellom, v 30-letni vojni, a prinašala je le Rad zlo-Unič; v nji nihče ni zmagal, ne Tilly ne Wallenstein. DaSlja - po 1990 - temelji na predpostavki, da smeta koeksistirati z novo pogodbo, utemeljevano na Sv volitvah, tam vsakih nekaj let potrjevano, oba nekdanja EDč: LDč in DDč. LDč je kot zmagovalec priznal, da ni in ne bo biti več Abs Gos, podal je DDču roko, z

njegovim strpnim delom (Butovo stranko) sovlada, DSD - dedič nestrpnega krila KCe in DDča - pa na to še zmerom ne pristaja oz. le s figo v žepu. Spušča meglo. Štrebarca je Megla kot takšna, vonjček iz odprte flaške parfuma.

Mah se ne zaveda, kaj govori; to je tisto: Mahu kot zastopniku DDča ni dostopna ARF; Mah je v SZSL. Ne vidi, da je storil Franco isto kot Tito-Maček: (skoraj) vse pobil, ko je zmagal. Da je to delala KC po vsaki zmagoviti bitki v 30-letni vojni, v križarskih vojnah, tudi MV, ko je Ljo tako rekoč izpraznila; vse, kar se ji ni podredilo, je ovadila Nemokupatorju in sopsoslala v Nemtaborišča, celo svoje lastne poldisidente, podpolkovnika Peterlina, Šolarja, Gosarja. LDč in DDč sta - ne le - v tej točki MimDč, na neki ravni skoraj HarDč.

Vsak Tot zmagovalec se trudi doseči, da mu nobeden, ki ni pokorjen, ne bi ušel. KC je razrušila vsa antična Stša, izkoreninila vse Dgč Rlge, menda bolj Tot učinkovite od nje v ČlZgi ni bilo. Stalin jo je Posn, a kot diletant; Tito-Maček sta kmalu začela popuščati, Maha nista zaprla, čeprav je najbrž PP vedela za **Mona**. Če je poslal Mah **Trigro** v celoti SGledom, jo je dobila v roke tudi OZNA. Če je Mikeln uprizoril **Mize**, so na CKju in v palači Slavije dobili na mizo tudi **Mona** še tisti dan. Pa Maha niso postavili ob kol in pobili; celo oslepili ga niso, čeprav je res, da so mu - vsem, ki se nismo hoteli pokoriti - preprečevali gledanje-umovanje, zavezovali so nam jezik; a ne zavezali. Nekako smo vendar govorili. Mah se je prej utrudil oz. umaknil v Pvt InH. MGG se je močneje - tudi v javnosti - tolkla, najbolj izrazito med 1957 in 1964, a se je prej uvajala v ta boj, kasneje ga po svoje nadaljevala, tudi še med sredo 60-ih in 70-ih let, ko je začela predlagati rešitev Slavne revolucije oz. dogovor v Dbi, glej **Kongres** in **SmKrst**. Slja iz časa po 1990-91, kot SND in LD, izhaja iz platforme teh dveh dram. Ob njunih krstnih uprizoritvah sem obe uvedel z esejema v Gled lista, 1968 in 1969. Delovanje MGG je bilo načrtno in usklajeno, predvsem pa umsko analitično. Niti **SAnt** niti **Afera** nista poziv na SV, kot je **Mon**.

Zamisel PVD je bila, da nihče, ki ni naš, ne sme uiti-preživeti. Načrt se ni posrečil, s čimer pa ni rečeno, da se ne more posrečiti. KČi se je sredi prvega tisočletja posrečil. Stare tekmece je vse pobila-likvidirala. Je pa res, da so zmerom znova nastajali novi, albigenci, Musli, Proti, prostozidarji, Libci, Komsti. Brž ko se ji je posrečilo odstraniti ene, arijance, nestorijance, montaniste, ali postaviti trdno Dž mejo do Muslov, so vznikali sredi njenih pokrajin disidenti in alternativci. Mah jih ne prenese. Vse deli na ČB način na prave matjaževce in zle matijonovce; to je linija **BS**, Trubarjevega **MalKata**.

Šele RLH SD Stro spremeni v temelju: Lin(hart) omogoči soobstoj Rkd Matu in Pl baronu (Naletelu), Arisbaronici (Rozaliji) in služabnici (Nežki), glej **LinMata**; Plu (Tulpenheimu), Meški (Sternfeldovski), Km Dni (Anžetu itn.), glej **Micko**. ČD zamisel potrdi: skupaj in obenem naj živijo-delajo-mislijo Raz (trgovec Srebrin, hlapec Pavle, pravnik Snaj, nastajajoča Izba Marica, celo pobožnjakarica dekla Polona in Brž podjetnik Vrednjak), glej Ogr(inč)evo Kodo **LjDa**. Resda morajo biti vsi Slci; Ncl TaPrMeša - SNKNMeša - je bil meja strpnosti in LD. V DaSlji je odstranjena tudi ta meja, ta ovira za Strno spremembo NSSi v DvDb, ki je LD-PM. NDM.

Vrh Anzelovega oznanila je antipoddopolnilo Krš legende-mita. Kot rodi MMB sina Jezusa (Izveličarja), glej **Nesto** in **Ženina iz Nazareta**, ta sin bo kot Mesija odrešil svet, s So na križu in z VoMom, glej **DraPas**, se na Mim način zgodi tudi na nasprotni strani, pri hudič(ev)ih. Mon naj bi prisilil Alenčico (MMB), da ga vzame za soproga, jo oplodil, kot St Duh Marijo (enkrat oplaja bog, drugič Hudič,

obakrat Duh, nadomestno ime za Hudiča je Zli duh). Tudi iz te zveze se bi (se bo) rodil otrok-sin, a ne Poz beli KatBog FKr, ampak zli bog, v SNarPi imenovan tudi Pegam, glej pripovedke o vojni za celjsko dediščino. Pegam je češki vojskovodja Vitovec, Lambergar pa Avskranjski vojskovodja, ki zastopa interese našega cesarja, Habsburžanov. RMg da svojo IrAco zgodbe, glej Rudolfovo dramo **Pegam in Lambergar**, v kateri je Anteza med Dobrim in zlim do kraja razvrednotena, spodbita, osmešena.

V **Monu** pa ne gre za posmeh; gre za kar se da resnobno Tijo. Mah sporoča: otrok, ki se je rodil Krimu in Nini, Komstoma-Prtoma v **Rojstvu**, in/ali v **BSSvetu** (Mariji in Andreju), ni PriPra Slc (kako to lepo zveni: praslc, prasec, maselj!), kot Lambergar, kot Jelov Junak (**Vst**), ki bo Vojangel Maščevalec za krivice, prizadejane njegovim staršem DmbKanom. Monov sin bo Hudič. Hudič ima mlade, pravi NL pregovor. FKr dobi za nasprotnika Antikrista, glej Kuretovo PV dramo **Igra o antikristu**; **Igra** izraža-izgovarja platformo SKINca. Ta sin - Pegam - je že od rojstva preklet ("ferdaman"), kot terjata Mah in **Mon**: da ne Mon ne njegova deca ne morejo biti odrešeni; bodo Veprekleti, Vetrpeli v neskončnih mukah.

Mah - KC - ima dobre razloge za odločitev, da je treba Hudiča likvidirati brez ostanka. Če ga ne, se Hudič razmnoži, Hudiču-Luciferju sledi Hudič-Kača iz paradiza, tej Nebukadnezar, temu Kajfa in Judež (Judje kot Kld), tema Mohamed (Musli kot Kld), vse do Husa, ki vzpostavi heretike, husitsko gibanje, na katero namigujeta NarP in Mah v **Monu** (Pegam=Čeh=husit). Tito-Maček in KaKi se rodijo iz Hudiča-Luciferja. To pomeni, da dozdej KC ni bila dovolj uspešna in odločna, da bi Zlo-zle odstranila brez ostanka, da bi onemogočila reprodukcijo zlih. Katbog je predober; Luciferja je le pahnil v pekel, od koder prihaja maskiran nazaj na TS, zapeljuje ljudi v greh, kot Kača AdEvo v **Židu** in Luka Mata v **Človeku, ki je umoril Boga**, kot Gad Matjaža v **SimčMladosti**. Potrebna bo torej dokončna likvidacija zla-zlih, analogna PVDmbecev, le da ne bo smel tokrat nihče od obsojenih uiti, tudi spomin nanje se ne bo smel ohraniti. IdeaHarKld kot Noštvo Miltipa je brez spomina, temelji na izkoreninjenju ARF-AK, tj. umske KritAnalzavesti; Orwelovo **Leto 1984**.

Mon se res konča z zmago Mata, ki poroči Alenčico (V **Vstu** je Alenčica ZnaSi za Sljo), iz njune zveze pa se rodijo PozIdeaSlci, kot se iz ČD parov MirMara, **LjDa**, Dragič-Manica, **Vice**, Kraž-Polona, **Meja**, Matiče-Polonica, **Bob** itn. Točneje: ČD-SNKNM se kmalu izrodi, kot kaže že Voš(njak) v **Draganu**, kaj šele CanD, glej GrGr par, Broša ipd. Mah predpostavlja tako Algo, da se otroci ne bi mogli več izroditi. Ne bi smeli biti več od TSA, le še K-Izveličar, K-bog. Dokler so le ljudje, se še ohranja Strna možnost, da jih sozaplodi Mon-Hudič in da nosijo v sebi tudi lik Pegama ferdamanga. Šele če bodo prihajali iz nebes, ne le z neba, če bodo angelskega porekla, bodo Abs NeČi, nova rasa, tisto Noštvo, ki ga je napovedal-terjal apostol Pavel.

V koncu **Mona** Mah uprizori-razloži prav to Tem RR Čla iz telesnega v Katduhovnega. Ne iz lDbA v DtB, kot prognoziram jaz (DgT), ampak iz EDč smodela z regresom v Ožldo oz. v njen ssmodel IdeaHarlde, ki je obenem tudi Dv arhemodel: duh. V tej točki se srečata KMg in RMg. Naj Mah še tako zabavlja čez RMg, sam jo pripravlja, s tem ko se ogiba Dč-RLH-HMgi. Podčrtujem Tem razliko med Kat spiritualizmom kot DvldB(ivanjem) na eni in DgB na drugi strani. Nebesa so le Stš, kot Stš pa idealizacija AgrEkzIde: Tot. **Mon** regredira k **Tarbi**, Smoletovo **Potovanje** se nadaljuje pri **Blagru**.

Gregec odpeva - nasprotuje - Anz(el)u:

*Ne more Matjon vojské dobit,
ne more gospod na sveto bit,
se ne more prevage veselit!*

Zakaj ne, pravim jaz? Dgf razmišlja: že ves čas je na TSu zmagovalec lδB, torej nekaj, kar s stališča Dt in smisla ne opravičuje ne Trpa ne Ža. Ne trdim, da vlada Hudič, hudič je pojem-vrednota iz lδMa, iz Dč arhemodela, iz EDC smodela. Analogno kot je bog iz Ožlde, iz ssmodela lδaHarlde. Oba si ustrezata, se Strno nujno sopogajata, eden izhaja iz drugega-nasprotnega. V TSu - v vsej Zgi kot DbZgi - vladata oba, a ne enkrat Dobri, drugič Zli, ampak oba hkrati, ker sta oba en sam, le da se vsak sebi kaže kot lδaBog, svojega tekmeca pa ima za Hudiča; kot se tekmeč kaže sebi kot lδaBog, kot lδaBog, če ES ni na oblasti, oblastnika pa razglašča-ima za Hudiča.

SD vrvi od primerov, ki potrjujejo to mojo tezo. KC ima sebe za lδaBog, svojega malika za Eδinega PriPra boga, Pogkralja na oblasti in njegove ideologe za hudiče; glej KMg oz. Bilčevo **Tarbo**: Tarba zoper Saporja in Vedeža. Ne le analogno, ampak Simtld(entično) na nasprotni strani, v NclGentu, v **LTugu**. Pogbog polabskih Slavov je lδaBog, bog tujskih Nemcev-Frankov pa je Hudič; ti imajo za Gosa Škofa (Hildeberta) in Grofa (Gerona), PlK, ki utrjuje-brani vladavino Hudiča. Upor Slavov, Km(etov, **Puntarija**), Prtov (**Rojstvo**), Dmbcev in Kanov (**Vst**) itn. je upor PriPravega boga. S stališča Dgfije so vse to fantazme, potvorbe, konstrukti, same RR, ki služijo (ob)lastniškemu sistemu lδBa. Primerno lδBoga kot Dra se začne šele onkraj te Strne pristranosti, ki ne zmore sebe videti kot Ožlδo, kot pristranskost, kot demonizatorja, prikrivajočega banalne koristi oblasti.

Mah-Greg(ec) temeljita na tem, da tekmeč ne more zmagati. Na ES ravni nimata prav; Zg kaže, kako gre gor in dol, kako enkrat zmaguje NSS, drugič naši nasprotna NSS, enkrat stari Slavi, fRemčev **Samo**, drugič franki, oba **Tuga**, enkrat Komsti, **Rojstvo**, drugič Dmbci, **Vst**. Na globlji ravni je problem hujši. Po svoje ves čas zmaguje isti: bog-hudič, vendar s tem ni rečeno, da Dt ne more uspeli, da je to Strno nemogoče. Mogoče je, le da z zamenjavo temeljne PSte: lδBa z DtB. DtBog je onkraj Mimpara bog-hudič. Ne pravim, da ga Mah ne išče in ne sluti, a žal tako, da slutnjo povsem podredi lδMu, celo DDč ideologiji in SVi. Je res Can mislil na Matjaža Jel in Mah tipa? Komaj ...

UnBDr ni dostopen s pojmi kot: ne more, mora, je, ni. Zakaj ne bi mogel bivati DtBog? Mora pa bivati le v tem pomenu, da če ga ni, bivanje Čla nima smisla, tedaj je le ali gospodovanje ali hlapčevanje ali trgovanje, služenje, uradovanje, blebetanje, ubijanje itn. Vse to ne upraviči bivanja, kakršno je na TS od začetka DbZge, tj. Čla kot lδČla. Ta "mora" je le Mor dejstvo, najstvo, stvar volje in akcije, ne pa objektivne biti ali nič. UnBDr šele nastaja - se ponavzočuje - skoz ni(č), skoz oznako: ne more biti. Najmanj pa si je mogoče UnBDra zamišljati skoz pojme, kot sta "gospod na svetu" in "premaga". Ni važno, kdo zmaga, ali bog ali hudič, ker sta lδ. Važno bi bilo le eno: da bi Čl neha(va)l misliti v kategorijah EDC, tj. zmage-poraza. Čeprav je res, da na ES nivoju - v kapilarah - ni vseeno, ali vlada slab ali še slabši vladar. A tudi tu ni povsem jasno, kateri je slab(ši). Za DSD so najslabši Dalibci; DSD kar naprej ponavlja: še nikoli ni bilo tako slabo kot danes! Zame ne, zame je bilo mnogo slabše pod Ptjo, MV, PV. Kar pa ne pomeni, da imam Ptjo za hudiča; v akciji MrkKoma, OF, lReve itn. vidim veliko Poz strani, Poz glede na krepitev nekaterih RLH momentov v SZgi oz. glede na razkroj nekaterih FKc momentov, ki Čla zadržujejo v samoumevni Ožlδi. NDM.

Mahu so vse stvari neizmerno enostavne; pravi jim: preproste, ima jih za monumentalne. (Prav zoper to Mahovo samoumevno preproščino sem 1953 polemiziral v reviji Beseda.) Preproščina tega tipa vodi Strno v utrjevanje Totlde, pa naj je ta Totld Le ali De, Torova **Prz** ali Jelovo **Vst**. Medtem ko je prednost Sartra, tega bavbava za Maha, glej recimo Sartrovo Fil knjigo **Bit in nič**, da razkrinkuje enostavnost samoumevnosti, ki je bila primerna za AVS. Mah pa se trudi to FAVS obnoviti v času IndusDbe, razvoja Teh(nik)e, razdelitve Dbe na mnogo vlog in funkcij; brezupen napor oz. kar se da Neg! Sartrov Ekzm resda preveč le spodbija, ne najde Boga, a je ob Sartrovem tudi Jaspersov, ki je blizu veri v Boga. Oba pa odkrivata MePe kot Tem Čl stiske, robove, stanja, ki naj bi jih RLH-Čl analiziral, ne pa le proskribiral in ekzorciriral. V odporu do RLH Ekzma sta si Mah in Potrč Id.

Se je Mah tega zavedal? Je igral pri Ptji na sorodnost v obsodbi modernizma? Je mislil, da bo ravnala lepše z njim, če ga bo imela za zaveznika? Morda se celo ni uštel in ga ni preganjala čez mero, ker je odkrila v njem sebi podobnega Krita Smoletovega **Potovanja** in njegovega odpora do MM MorDbe? Smole je v glavnem liku **Potovanja**, v Tonetu, slikal sebe in mene.

S pričujočo razpravo o **Monu** se po pol Stola vračam v najino Tem polemiko z Mahom; seveda se je od tedaj moje védenje razvilo. Se je tudi Mahovo? Če berem njegov že omenjeni roman **Svetloba**, dvomim o tem. To je cena, ki jo plača NeČi zvesti.

Mon ima refren, prva ga zapojeta GregSončnica; Mona označita:

*Ma preveč krvave roké,
ma preveč črno dušeco.
Bo vsak samo Matjaža spoznov,
Matjaža ta pravga, ta belga,
no ta lepo, ta bewo Alenčico.*

Če je PMg res kot ta PsNarP, ki jo upesnjuje PsNarbard Mah, potem je še enkrat in z nove strani potrjeno, da v regresu k AVS-PS - k PMg - ni možnosti za Dg. PMg bom seveda še preučeval, prav za prav še začel nisem s tem poslom, a če je takšna, kot je v **Monu**, je poudarjena Ožld. To spoznanje-teza se sklada z analizo **LTuga**, v kateri sem odkril, da je RLH (Levsov) NclGent regres na Ožldo; da zato Strno vodi v Fz. ČB je osnova za Fz: eni imajo kot takšni črno dušo, drugi kot takšni belo-bewo. Pa čeprav oboji ubijajo in kot vemo - KC v križarskih vojnah in 30-letni vojni - mučijo, Unič, niso nič Dgč kot Mon.

Začno se litanije, RR v PsNarP. Sončnica: *Kraljičeco! Greg: Nevesteco! Son: Lepotičeco! Greg: Ma eno swahko štímeco, u deveto deželo slišano.* Deveta dežela za Maha ni Koromandija, kakršna je za Smoleta v **Potovanju**, Smole šele išče - DtBog je iskani -, medtem ko je Deveta dežela za MahGregca dana, fiksna, izraz ldbiti; je v najbolj PraPri toposu sveta: v nečem, kar je Inf med ozemljem SNara in Katnebesi.

Son: *Ma ena bela nedrca, ki kakor en janček grejejo.* Celó ErS je bel, je NeČi. Vse sili k liku MMB. In res ga Greg pri priči izreče: *Vse rožce zanjo rasejo, vse žvalce k nje se stiskajo, k' je lepa koker Marija.* Med MMB in Alenčico, med KC in PogNvo je Inf sinteza, obe sta Id: Slov je oboje. Ne le MMB, ampak enako Alenčica vse nas bo rešüwa, nas bo od martre rešüwa. Le božanstvo-malik ima to moč, da rešuje ljudi; le malik je te vrste lik, da vanj Čl investira željo po

odrešenju, mu pripisuje moč odrešenja, odrešenja na ta način, da malik kot Dobri Gos (bog), ki je Vsemogočni, reši nemočnega zgoljčla, Oče otroka. Za DgT Bog nima te moči oz. DgT Boga sploh ne gleda v t(akšn)em pomenskem polju. Čl se odrešuje s pomočjo Dra, ker veruje(ta) v možnost stika z Dt. Odrešuje soČl, v katerem je slutnja Dti. DgT upošteva RLH, s tem Hum, s tem Čla kot akterja; medtem ko je za PMg in KMG Čl vojak bogove (Matove) vojske. Izpolnjevalec božjega načrta-volje.

Dva refrena se kar naprej ponavljata in prepletata. Poz refren (*Alenčeca ... Kraljičeca ... Nevesteca...*) in Neg refren. Tega uvede Zmij kot Monov pomagač; Zmij je kot Žan More ob Matij(on)u Mačku: *VSE POSEKALI, VSE POBILI, VSEM BO, VSEM BOI HRI IZPIL*. Mah piše te verze z veliko. Zmij jih izgovarja v trenutku, ko se na sceni pojavi Mon; aluzija na 9. ali/in 10. maj 1945, ko pridrejo v Ljo Prt čete, na njih čelu pa nova vlada razbojnikov (KaK), ki razgraja in se važi z balkona Univerze, Nar korifeje pa se ji priklanjajo in jo alibizirajo, Pesnik (Oton Žup), Pisatelj (Franc Fin), Klerik (Anton Trstenjak), Znik (Anton Sovre); sami Zmiji in Škopnjaki z Mahovega gledišča.

Kar poudarja klerik Cajnkar v koncu NOBD **Za svobodo** kot Poz - prikazovanje ubrano pojoče (IdeaHarKld) Prt čete -, slika Mah v spačenem Kritzrcalu; didaskalija: "Bobni oznanjajo zmago velikega gospodarja in razbojnika Matijona nad kraljem Matjažem. Matijon nastopi v krvavih štebalah in v popolni razbojniški paradi. *V eni roci prinesel rumeno glavo, v eni prinesel desno roko*, poje o njem narodna pesem." Tako je likvidatorje Ehrlicha označil tudi Majcen v 1952 napisani **Revoluciji**, ko govori o lobanji, s katero se igrajo študentje medicine oefovci-vosovci. Demonizacija, ki pa ni brez ES podlage. Vemo za primer, ko je študent kiparstva prinesel k šolski uri nedolgo pred tem odrezano Čl glavo, da bi bodoči slikarji-kiparji lahko tem bolje preučevali predmet. "Matijon pa ima zdaj v vsaki roki krvavo glavo."

So MePi, v katerih demonizacija ni daleč od resnice oz. potrjuje ES dejstva. In ekstremis je vsaka (ob)last v lDdbi oblast, ki reže ljudem glave. Judovska: Herodes Janezu Krstniku, v 30-letni vojni je bilo na tisoče takšnih primerov, tako so ravnali Musli s Kani, Kani z Musli, še Srbi pred desetletjem z Musli. Srbi niso posebna zgodba poblaznele ReBare. So Tip za MeP, ko se Člu - Naru, Kolu - zazdi, da ga nič več ne ovira, da bi lahko sproščeno udeležanjal PriPra APP, ideje Mata, Alenčice in Gregca, ki bodo - ali njihovi delegiranci - vzeli Monu glavo, ga verjetno pred tem še mučili, kot St inkvizicija tolíkere. Žan Moré kot Narheroj le diletantsko ponavlja svoje mnogo bolj kultivirane Katprednike-vzore.

Mon nastopi kot Rdeča zver v **Vstu**: "Vsa razbojniška drhal okoli njega je oborožena z noži, z meči, z mesaricami, z risancami, z loki in z verigami. Bosi so, a noge niso umazane - krvave so." Kar je spet na ES ravni nemalo res; v **RSD** sem že zapisal zgodbo, ki mi jo je pripovedoval PriSo Vitomil Župan, ko je nekje - menda v Kočevju jeseni 1943 - stanoval skupaj z zasliševalcem jetnikov z Grčaric; ta je prihajal spat z okrvavljenimi škornji, Županu je govoril: srečen si, da ti ni treba početi, kar počnem jaz. Po vojni sva večkrat skupaj popivala, zapil se je, se ga pa spomnim maja 1945 kot oznovskega kapetana, kultiviran, simpatičen, njegov brat je bil odličen risar. Je ilustriral Pekel v **Božanski komediji**?

"Žraven so tudi njegove ženske, polne, vroče in surove", Sek Bare, "v košatih krilih, zgoraj pa gole, le čez prsi s pisanimi cunjami povite. Žive, največ rdeča, rjava in rumena barva." (Rdeča je Kom, rjava Ncz.) "Grde barve, šaraste." Mah je ideolog Lepote, a ne Klas RLH tipa, ampak Nvne, v duhu SNarPi. Že so kot Rdeča

Komisarka iz Vomb(ergarj)evega **Napada**. Na ES nivoju sem poznal tudi takšne. Pa se da zato svet tako preprosto razdeliti med Lepo PriPra grupo in grdo zlo?

Glasba podpira besnenje zla: "Vsi ponavljajo pesmico trikrat" - VSE POSEKAL itn. - "vedno hitreje in ob spremljavi bobna." Vrtinec. Hybris. Zraven razbojniki-Prti pojejo - Zmij: *Matijon!* Vsi: *MATUON!* Tako smo 1945 skandirali, eden naprej, drugi za njim. Pa ni ta model iz KC? Mašnik moli naprej, farani ponavljajo za njim. Škopnjak: *Železne kavlje v oči! Je Škopnjak Ribičič?* Vsi: *Kri.* Zmij: *S kijem po glavi.* Vsi: *Krvavi.* Kumara: *Izpuli lase.* Vešče: *In srce.* Tudi to se je dogajalo, v vseh taborih Tsa. In spet Masskandiranje: *Vse posekal,/ vse pobil.* Litanije se ponavljajo v nedogled. Z njimi Mah nadomešča Kritumsko analizo, kakršno je dajala MGG recimo v **Dialogih** in **Aferi**.

Naprej so v glavnem le še variacije. Drobna ptičica, predstavnica lepe Nve, ščebeta, da je *Kralj Matjaž živ, živ, živ.* Razbojniki tajijo; Rupnika so justificirali, vrnjene Dmbce poklali. ES analiza - dejstva - pravi, da so se nekateri rešili čez mejo, večina se jih je naselila v Argi, kot SPE, tu so pisali celo SPED, **Napad**, ki ga je režiral Jel, **Vst** itn. Ptja to taji, Zamol. Tega, česar noče, zanjo ni; ker tega ni zanjo, tega sploh ni. Je Zamol. Poznam to v svojem primeru, odznotraj. Ptji se za dolgo posreči, da v Slji ne vemo za SPED; tudi jaz ne. Jo pozna tedaj Mah? Ve za **Vst**?

Ves čas teče ponavljajoča se polemika; model je retoričen, PrepDč kot EDč: Je, ni! Divje babe in vešče: Alenčica je *mrtva, mrtva, mrtva.* Drobna tičica: *Živa, živa, živa.* DbZg je lažna plat, prava plat je lepa Nv, v kateri je Katbog. Nv ve, da Mat ne more biti mrtev, ker je Izveličar, s tem Vež. Tičica: *Matjaža gore varjejo,/ no vile v vas mo hodijo,/ mo črne rane zdravijo.* ČOzdr, glej Turnškovo **Božjo planino**, Krekovo **Lucijo**. SPE je za gorami, za morji: v Argi, v Kanadi, v Avstraliji; do tja Monova krvava roka ne seže. A Mata ne zdravijo AngAmi, grupe iz DbZge; te so, kot vemo, Dmbce vrnilo JugoPrtom, da so jih ti pobili. Celo KC je skrita zadaj za lepo Nvo, ki je kot SNv - SNarP - odločilna. Poz resnica (RPP) ni v DbZgi, ampak v SNarPi. Ta je Slsko **Sveto pismo**. Morda celo tako: da je KC v SNarPi, ne obratno: da ni SNarP del KCe! Tu Mah - analogno kot Jel v **Vstu** - prehaja v SNcz oz. v SKINcz.

Vmes med navajano retorično polemiko nastopajo še posebni poudarki, recimo - Kumara: *Načem otrok. Brr!* Divje babe: *Ne, ne otrok!* Vešče: *Samo kri. Otroško kri. Piti kri. Hihi.* Ptja je Id z Judi, ravna kot Herodež, ki da pobiti NeČi otroke. Ptja je ZnaSi za S, SNarP ZnaSi za Ž. "Za Ž!" Prava je narojenost, narajevanje, zla ubijanje. Vrednote in Anvrednote so do kraja jasno razločene in zoperstavljeni. ČB svet **Mona** je pregleden, obvladljiv - kot reklama. Kot agitprop. Id z NOBD agitkami, le da SPED - **Mon** - še bistveno bolj demonizira. NOBD vključuje nemajhen moment RLHa, SPED in **Mon** skoraj nič. NarP in ARF se izključujeta. MGG je skušala pisati ARF drame, **Afera**, **SAnt**, **SmKrst**; Mah ne raziskuje resnice, ker ve že vnaprej, kaj je res. Rupel se je kasneje temu posmehnil in naslovil svojo RMg Kodo: **Kar je res, je res**. Pa še prav je imel, res je tako, da je res, kar je res. Drevo je drevo, bit bit, rit rit, Id-ideolog pa, s stališča Krit pameti, tepec.

Alenčici *se rožce perklanaajo,/ po belih nogah božajo*, Mon pa goni le svojo: *Pobil vse, vse rožce pobil.* Kar naprej "HUDA LITANIJA O POBIJANJU." Se vleče čez stran in pol tipkopisa - v temle stilu: Kumara: *Ubiti grdo Alenčico.* Mon: *Ubiti Matjaža.* Kuma: *Ubiti.* Mon: *Marš.* Kuma: *Marš.* Mon poziva svoje klavce: *Škopnjak, Zmij, Kvatrna baba - cohta stara. Marš! Pobiti oba!* Kuma: *Pobiti oba.* Mon: *Pobiti.*

Škop itn. "odidejo izpolnit naročilo." Mon: *Pobil vse*. Vsi: *Pobil vse*. Mon: *Kri izpil*. Vsi: *Kri izpil*. Mon: *Sonce preč!* Dol z Nvo! Likvidirat Nvo. Vsi: *Preč*. Mon: *Zmerej noč*. Vsi: *Noč*. Mon: *Pobil vse*. Vsi: *Pobil*. Mon: *Žvinco*. - *Pobil*. - *Kravce*. - *Pobil*. - *Teličke*. - *Pobil*. Itn. nepretrgoma, kot se spodobi za litanije. KC prakticira bele Poz litanije, Komsti črne Neg litanije.

Tako se konča Prvi stavek.

4

Idila, ki jo Hudič svinja, je tudi zgodba Drugega stavka (dejanja). "Strah nas je in komaj nas pomiri pogled na tiho jezero". Versko-psihoterapevtski namen dram a la **Mon** je pomirjanje; nič podobnega v SPD MGGe, v **Dialogih**, **Aferi**, **Potovanju**, **SAnt**, **ČvŠ** itn. Za te PSt je mir celo Neg vrednota, pomiritev pomeni prilagoditev tej ali oni biti-Id varnosti, odstopanje od glavne naloge, ki je bila za MGG Razrese. "In potlej na srnico, ki počiva ob njem. Natanko taka je kot tista ob sv. Evstahiju kamniškega ljudskega umetnika Lovrenca Erzarja." Ne Jakopičevo, niti ne Groharjevo slikarstvo, ne visoki Umet barok Jelovška, ampak NL Folk rezbarstvo. Sniki so iz pomenskega polja KC, pa vendar so še bolj sad ustvarjalne domišljije SNLa.

Srnica tolaži "žalostno lepo vilo Rojenico in sojenico"; glej **Vst**, le da v **Vstu** vile niso žalostne, a so enako odločilne za PriPra svet. Vile - lepa Nv - tožijo, "zato ni več sonca, ker je vse grdo", Mah je zoper estetiko Grdega, drugi stavek je žalostinka. "Le pelin roža še živi." Mon je "vse lepe mamice pobil." Edina rešitev pride lahko z neba-nebes, vendar kot zvezdice. "To niso lučice, to so dušice majcene. In kadar jih mamice pokličejo, z neba jim v naročje padajo." Otroci ne nastanejo skoz oplodnjo, kot pri ljudeh, ki s(m)o del živalstva; tako uči RLH Zn. Mah jo ukinja oz. omejuje na bios Tsa, nasproti mu postavlja Veduhovnost, po kateri oplaja mamice St Duh. (Dušec? Duško? Filipčič bi brž dodal v Irmaniri RMg: Duško fuka Duško.) Spočetje MMB prenese Mah v spočetje PriPra Slcev. Nar Telo je Duh, nebeška moč; Mah Rad dekarnizira Čla. Ne stori pa, kar predlaga DgT: da se IdČl preOsm v DrČla. V Mahovem VISu se telesni IdČl RR v duhovnega IdČla, na liniji lirike Antona Vodnika in zopertelešnega spiritualizma v SD-20 (Jarčeve dramatike), a enako v duhu SardD-KMg, **Tarba**, **Nesta**.

Že(na) ima naročje (naročjece?), vanj padajo zvezdice; ne semenčice v jajčeca. (Mo je tu brez jajc.) Ko pade zvezdica v naročjece (ne v mednožjece), "jih mamice zibajo", že narojene-narejene otročičke. Zdaj, ko vladata PtjaMon, otrok ni, ker je Mon "pobil vse mamice". Zvezdice pa so, komaj čakajo, da bi padle v čakajoča jih naročjeca. Vedo, da ne smejo pasti v maternice PrtŽe razbojnic: "To niso mamice. To so razbojniške babnice. Te otrok ne marajo ... Ker srca nimajo." Zgodi se inocencizacija, Čl se RR v angela. SNarP kot poezija angelizma. V duhu pričakovanj KC do 3-4 Stola. Malokateri SKan te Gene je tako Rad v regresu k ArhKC kot Mah.

Otrok (Slčkov) ni, Mat se zateka v žalost, čeprav je ravno on "naše edino upanje". Vidi se resnica angelizma. Zvezdice in srnice in mamice in lozice ne morejo nič, če ne nastopi VojVodja general Snik Mat in v SV pobije vse zle. Dokler Mat tega ne bo razumel, je vse zaman, še naprej bo vladal Mon-Zlo-Ptja. Dogajanje drame je odlaganje tega Matovega spoznanja o nujnosti SV. Čas, ko je

to spoznanje odloženo, zapolni dramatik s histeričnim ponavljanjem istega, litanij, obtožb, demonizacije: "Kvatrna baba vari strupe za Matjaža in za Alenčico." Mat "s kijem pobije Sončnico." Kar naprej divja: *ŠE KAI PILI ŠE VSE POBILI Še! Še! Še! Brusi, brusi, brusi noži Šešešeše ...* Ponovi se litanija *Pobij-Tiče* itn., ki sem jo že navajal. Kot da Mah ne zmore Dgč misliti-čustvovati, s tem graditi dramo. Kot da je manično ujet v depresijo in evforično vero v nujnost zmage NeČi tičic-zvezdic. Drama se RR v psihopatsko blodnjo. Tako pristrano poenostavljenih dram NOBD - RLH - ne pozna. **Mon** je šel - v tej točki - celo dlje od **Vsta**. V **Vstu** je vendar še nekaj stvarnosti, čeprav je bolj želja: SND pri Gospej Sveti. Mah pa se je do konca ldn z NarP, ki je z vidika realitete, kakršno smo živeli sredi 50-let, Abst afazičnost. Kot da je glosolalija **Mona** le IdeaHar maska blebetajočih starcev iz Lužanovih **Srebrnih nitk**. RMg kot resnica KMg-PMge.

Drugi stavek se konča z ujetjem Alenčice. Traga se stopnjuje. "Boben in bobenček igrata kakor za smrtno obsodbo. Najprej gonijo skupino belih" (!) "otrok, ki z zadnjim upanjem kličejo Alenčico, roke stegujejo proti nji", kot k MMB brezjanski. Lik iz Debeljakove **Črne maše**. "Zdaj pride Alenčica in velika luč okoli nje." Luč, ker ni od TŠa, ne iz Že-telesa, ampak od zvezdic, iz zvezdice. "Vsa bela. Mila. Sončece. Oči polne ljubezni. Celo v jamicah med vratom" (zakaj ne vratescem?) "in ključnico" (zakaj ne ključničico) "ljubezen". Kot da bi bral od cukra zmehčano Koširco; Manca (Rožanca, tj. - žal ostarela, ofucana, našmirana - rožica spod klanca) se razločuje od Alenčice le po barvi: belo (Manca je iz Prt Dne) je RR v Zeleno. Wie grün, wie schön, se topijo NA vile zelenke (ne flaše, ampak zelenice-zeleničice sred mestec naše lepe Slovenij(ičic)e. "Zato tudi povsod lepota." Mah je dosegel Sarda, **Selskega angela**. Dosegel je stanje Abs Ljeeezeni, ki je ld(ea)biti pripadajoča kategorija.

Tretji stavek uprizarja običajno predstavo, da je Neg despot tudi pohotnež; Mon hoče Sek zlorabiti Alčico, si jo vzeti za žen(ičic)o. Ker je Kumara, dozdam Monova Že, Ljubosumna, hoče Alčico ubiti; "Crkni!" kriči. A Anzel, v katerem se že pripravlja spreobrnjenje - De Roja Komsta v De Roja skesanca, **Kršp** -, "prav takrat skoči h Kumari in ji zasadi nož v hrbet. Kumara silno zakriči" - ona pa ni Kumaričica! - "in pade - mrtva je." In je že ena od barab manj. Tako se razbojnik čistijo sami med sabo, kot Prt Polkovnik v **Napadu** in Dmb Mirtič v **Rojstvu**.

Mon se Ačci ponuja, Ačca ga noče, ker: *krvav si ves in grd si ves*. Mon: *Bom zbrisov kri*. Ačca: *Ne moreš je*. To je tisto: Hudič ne bo odrešen, Katbog - in bog SNarPi - mu ne bosta dala odveze. Zlo je Ve, Zli bodo Vetrpeli v peklju. To je stališče Ideabiti; pekel je Anbit; niti nič ne in ne PzM, ampak PnM: polno Trpa-muk. Ne gre, prepozno je; Ačca: *Nedolžna kri, otroška kri, presveta kri* - Mah niti prevečkrat ne uporablja izraza St! - *ne zbríše se, ne zbríše se, ne zbríše se*. GhK ostane za Ve.

Mon razlaga, kako je "zadavu srce", ki ga je nekoč "imel", Katbog ga je dal sleherniku. Ker ima namesto srca praznino v prsih, ubija otroke, jim pije kri, da bi napolnil OIS. A ne gre, Kazen je za vso Ve. Ne pomaga, da bi "dal noter eno srce, pet src, sto, dve sto, tisoč src, lepih, mladih, erdečih, otroških." Demonizacija kot takšna. Drakula-vedomec-hudič.

Mah ga mora naslikati tako Abs zlega, da upraviči SV. Ta hip se tudi Alčica RR v napovedovalko RPP Umora. Naj postavim te njene besede kot verze; v **Monu** je - skoraj - vse v verzih.

*B € L Matjaž.
 Ves bel, ves bel, ves bel
 in lep in lep in lep Matjaž!
 Belo čelo, belo lice,
 bela dušica njegova
 in na belem konju jaše,
 v beli roki, v pravi roki
 svetel meč drži.*

Pa smo tam, kjer nas hoče imeti Mah. Ne pove še, da je to Meč s križem, a bravec si to zlahka dopolni. Dva meča sta, ki se Tem razlikujeta, glej MSI v **RSD**: Meč s križem in Meč z rdečo zvezdo; ta meč vihti v roki Mon. A preden uporabi tudi nad Ačco Meč (z rdečo zvezdo), "jo je spravil na tla. Zdaj jo je zgrabil za glavo in buta z njo ob tla." RadBar. "Umri, umri, umri", besni. (Mah se drži SpoDo jezika; ne zapiše, kot bi jaz: Crkni, crkni, crkni! Crkni mrkni!) "Butne poslednjič njeno glavo ob tla." Je mrtva? "Matijon pobija" otroke. Jih more pobiti? Tu nastopi VoM. VoM je enako veljaven v PMg kot v KMG; sinteza obojega je velikonočni FKr kot Pomladni zmagoviti kralj.

Ne MMB, ampak Vilinska kraljica (sinteza pravljice in NarP) oznanja VoM, ki je VS:

*Saj roža, oj roža ne umre.
 Ker zmeraj, oj zmeraj živi.
 Ko polna preveč je, se ospe.
 Iz sémena spet se zbudi.*

VS se utemeljuje na Venegibni biti: če kaj j e , j e za zmerom. Nv dobi Fil moč v kategoriji ldbiti. S je prvič v drami poražena: "Vilinska kraljica prebujata Alenčico." In jo zarotuje: *Le gor vstan, Alenčica.* Po dolgem času prebujanja je Ačca "ozdravljena. Vstaja. Vstane." VoM. ČOzdr. V tem ČOzdru je kal Dg resnice. Ačco oživi Anzel, ker se v njegovem srcu prebudi do nje ljezen, kot LdDr, obenem pa Anzel doživlja: "Ti mene rešila, Alenčica. Hud tolovaj sem bil. Ker me n o b e d e n n i l u b u . Zdaj pa me ti lubiš, Anzel ni več tolovaj." Tu je točka Dga, kjer mi je Mah blizu. A kaj, ko je ta točka - LdDr - vtopljen v SV ldm, zraven pa še v SeH.

Namreč: brž ko je Ačca oživljena, se LdDr umakne. Ljezen se skaže, da je le za naše, za ude NSSi. Anzel je postal naš, zato lahko ljubi. Ljezen je uvod v SŠ, ki je realizacija RPPa. Ačca pri priči, ko je spet pri zavesti, naroči Anzeljnu, naj sporoči Matu: *Naj vzame bridko sabljico, naj vzame svetlo risanco! Povejte mu, kaj se godi, naj pomaganja ne mudi.* Pomaganje-pomoč ni LdDr, ampak SV. Tako se konča Tretji stavek.

V Četrtem stavku zagledamo "bolnega kralja Matjaža", bolnega od žalosti; bolan je, ker ne zmore odločitve za SV. Vilinska kraljica kot zastopnica lepe Nve mu pomaga najti pravo pot. Vsega je konec, ker je zavladata MonPtja: *Vsa zemlja je steptana, kralj, suha, pusta zemlja. Studenci usahnili vsil in jezera se posušila in sivo morje ... leži kot mrtvo.* To so Zajčeve **Grmače**, pustinja-puščava. Ničesar ni, le nič je. *In ptičic ni. - In ribic ni. - Kozličkov ni. - Peskov ni več. - In kravic ni. IN SONCA NI!* Le po starih strugah teče kri. Nedolžna kri. Presveta kri. Otroška kri. Šel jo je parodiral v **St sarmatski krvi**; v točki ŠelD je doživela KMG-DSD spoznanje AD, nesmisla. Mah na to ne pristane; res pa Mah veruje v VoM St krvi leta 1955, medtem ko se Šel sesuva vase leta 1995. Vendar Mah ostaja pri svojem tudi leta

2000; a Šel? Kot transparent prenaša naokrog St podobo Štrebarce, računajoč, da bodo naivni nasledli zvijačam starega satira. Šel je Mon, maskiran v Altičico. Je Volk, ki bi rad požrl Rdečo - Belo! - Kapi(či)co, a se mora, kot vsa DSD, zadovoljiti s Sekaktom s prestaro koščeno babico-babičico (posušeno pičico). Brrr ...

Zgodi se DR; DR je Posn lReve. Oba tabora prepevata isto pesem: *To bo boj naš poslednji* jo žinga Internacionala, Mah pa: "Boj. Poslednji, zato velik in grozovit." Torej le: grozovit? Ah, ko pa sejejo grozo le Komsti! Boj NSSi je NeČi; revitalizirani Mat: "Naprej!" "Peket konjenice. Rezget konjev, žvenket orožja." Zdaj Monove zamenjajo Matovi bobnarji. Spopadeta se bog-lzveličar in hudič, kot Lambergar in Pegam v NarP. "Matijonov neosedlani črni konj, težak kot oni, ki je bil v kapelici sv. Štefana ob cesarski cesti pri Lukovici" - so kapelico podrli BariKomsti, kot tolikere? - "in Matjažev beli, pametni, elegantni, ves v trakovih in cofkih, kakršen je konj kralja Gašperja v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom." Folksцена NarP.

Kaj naj bi slišali drugega kot: "Zmaga! Hle!" Cukrena idila zmage: "Trobente. Bobni. Kratak vrisk harmonike. Potlej pa sladkost in mehkoaba Alenčinega motiva in zmeraj lepša nočna modrina neba in nazadnje ZVEZDE. Na dveh koncih si stojita nasproti Matjaž in Alenčica. Oba tako lepa. Anzel kleči in je ves zavzet za Alenčico." Dva Gosa in hlapec. Hlapci kot rod nastanejo iz premaganih oz. pokorjenih - skesanih - nasprotnikov. "Zdaj *dolcissimo e con molto sentimento*." SeH patetičnega tipa. Idila, idila: *Oj nevestica bela. - Oj ženin mili.* (PsFile: bova skupaj prdela, v zadnji sili.) ErS se RR v KC Charis: *Zmeraj te lubila od srca kakor Marijo no Ježeša.* Z Rco v oklepaju: "(=koker Marija Ježeša.)" Obojnost - da je Rčca tudi MMB - je Tip.

Anzlu je odpuščeno; Mat: "Moj si, Anzelc, moj obleči gvant." Anz: "Ta belga?" MatAlca: "Ta belega." Nato sledi sodba Monu. Ponavlja se že znano, kaj vse zlega je storil Mon. Mat ukaže: *Vam tole pravim, govorim! Matjona naj odpeljejo! ga v temno vozo vržejo no ga k smrti rihtajo.* DSD je nesrečna, ker tega ni mogla zaukazati v Ribičevem primeru. A si je zamišljala, kako bi bilo; Mah ji pri tem pomaga, v domišljiji obračunava s hudičem.

"Matijon na morišču. Strah ga je." Z mero za mero. Mašč=Pravičnost: zob za zob. "Sliši otroke, ki so ga prišli strašit." NeČi otroci pa preganjavci? "Razbojnik Matijon položi glavo na tnilo. Nad njim se zasveti velika sekira, ki počasi pada. Tema." Kazen je izvršena. Na šafotu. Kot v FrancRevi, ko se kotalijo v jarek glavice Maričke Tončke, Karlince de Cordeyveve in nunic belih posiljenih. Le da je zdaj pod giljotino jakobinec, Napoleon (Debevčeve **Junaške Blejke**), Jud (Debevčev **Žid**), Komst (Rdeča zver v **Vstu**).

Sledi konec s posebno poanto: otroški misterij. Drama se ne sme končati s Kaznijo, niti z navadnim kronanjem oz. poroko med kraljem in kraljico. Mah čuti, da je potrebno več: legenda o rojevanju otrok (ljudi), ki niso iz Čla, ampak iz nebes; angelizacija, o kateri sem govoril malo prej. Naslov tega zadnjega dela je: "O otroku, ki je prišel na svet."

MatAlca sta že "kronana. Lepo se sprehajata" - ne moreta se nelepo sprehajati, vse kar je v zvezi z njima, je lepo - in pogovarjata, sredi idile, tj. novega paradiza. Jasno je, da sta ob njiju "srnica na paši, tičica na drevescu." In si izmenjujeta nadblage besedice: *Alenčica drobna. - Mogočni Matjaž moj.* Same FD predstave. *Alenčica sladka. - Lepi Matjaž moj.* Domišljije Mah res ne kaže; NarP stereotipizira. *Lepa zemlja zaradi tebe je, kraljica.* Ker še nimata otrok, jih morata naročiti. Začne se eterizacija.

Mat kliče: "Pridi, življenje sveta! In LUČ sveta" itn. Vse stvarstvo poje v ubranosti. "In zdaj zapoje še nerojeni otročički. Ne znajo še človeških besed, a vendar je njihova govorica lepša kot vse človeške besede." Ker so zvezdice-angelci. Že narejeni, le še čakajo, kdaj bodo poslani na zemljo. Vse lépo se zbira v tem svečanem času. "Seveda so tudi vile zdaj prišle. Ker je to največji trenutek v zgodovini novega človeštva." Mahov cilj je odkriti Noštvo, kot je bil to cilj ČD-NKNMeša, glej moje analize v Prizu **ČD**, in kot je bil to cilj NOBD, glej **Rojstvo** in **BSSvet**. Mahu se posreči celo takšno Čloštvo, ki ni reprodukcija biosa, matere ne rojevajo iz maternic, tj. iz svojih teles, iz odprtih med nogami, pač pa iz odprtega neba, kot poje Katbožična pesem.

Gledata zvezdice in komentirata, se čudita in veselita: "Jej, jo vidiš, kralj? Se je odrgala. Najlepša. - Prihaja. (Radostno.) Detesce spet prihaja na pusto zemljo." Ptja (RLH) je zemljo kontaminirala, upuščavila, naredila jalovo; vrača se blagoslovljeni sad. "Počasi počasi se spušča zvezdica z neba." Ni treba drugega kot imeti NeČi srce, "razprostreti roke in čakati", kot Ačca. Ne razširiti noge. In komentirata, kako zvezdica pada, dokler končno ne "pade na bele njene nedrca." In Ačca rodi.

Nov topos: "Sredi prostora pod golim drevesom prazna zibka. Na veji pav. Ob zibki srnica, na zibki tičica." Je to novo videnje paradiža? Je to videnje Noštva, ki ni več podrejeno smrtnemu grehu, izvorni Pradi, Čl v njem ni več Pravec? Okrog drevesa se ne ovija več Kača-Hudič, Zapla ni več, Mon je likvidiran. Nv ni več dvoumna, le še lepa: Srnica in Tičica. V zibko, ki je pripravljena zanj, *bo prinesla otročička Alenčica!* Ga v zibel položila ...! In prinesel bo mir in veselje na svet za zmeraj. Kot pojejo angelci na višavah o božiču: Mir ljudem na zemlji, ki so blage volje, to je, ki so udje NSSi (SNarCerkve).

Delo ne bo več posledica prekletstva, izvirnega greha, ampak Člu v veselje. In Matjaž bo mrtva tla posejal/ in kruha bo dosti in trav dosti in rož dovolj. Vse bo raslo, igralo, pelo, kajti: Oj zmerej igrajte zdej,/ ko je smrt premagana.

Prav za prav Mah niti ne slika VoMa. Ga, ko obudi Vila Ačco, a otroci se ne rodijo iz mrtvih, kot Pomlad iz zime, ampak prihajajo iz nebes. To je Nova zemlja: v neposrednem stiku z nebesi. Vendar nebesa niso Dt, kakor si jo zamišlja DgT. Mahu je do tistega breztelesnega - zunajSek - tipa rojevanja, ki je cilj-vrednota srednjeveške FKČ, medtem ko je Dgfija že posledica spoznanja, da način rojevanja (danes je mogoč v epruveti) ni bistven. Ni odločilna vezava Čla na telo, ampak na Dt. Vezavo na telo spodmika že Dv arhemodel (IVJ), ki zamenjuje Ožldo, predstavnico telesne biti. IVJ - LD-PM - ni rešitev, le podvojitve biti-telesa z duhom, ki je dejansko nič-videz, duh kot veter, v najboljšem primeru zavest. Zavest pa je kot ARF - ne kot St Duh sladkobe-Hare - šele pogoj za smodel IsDča, ki gre v IsDti. Krš je nastalo iz pristne pobude, a je še ni znalo prav razumeti. Ko je spoznalo, da je angelizacija nemogoča, v času Konstantina in Teodozija, se ji je odpovedalo, s tem resnemu nadaljnjemu Isu Dti. KČ je pristala na pakt s Cesarjem, s Hudičem, nastal je cesaropapizem. Katbog je sam postal hudič. HarDč sta se RR v IdDv. SPD odkriva, da je IdDv dejansko Av(ld). To in Dešček.

Ko je detece položeno v zibko, "spet prihaja svetloba, SONCE vstaja"; Sonce kot bit boga, RePog, Sonce kot Svetloba, eterizirani, dematerializirani kozmos, ki pa je s stališča Dgf še zmerom ldsvet. Vojaki in delavci - Tip ZnaSi Koma in Ncza - vzklikajo Soncu, K-prvomajska parada in Dan JNA, poljedelci sejejo, "vojaki z dvignjenimi kopji. Mogočna muzika zmage." Abs triumf, analogon koncu Jelove drame o Baragi: Éno samó je potrebno; tam SSnik, tu SNarkralj.

Luč, luč, luč! Novo rojstvo sveta.

November 2002

IZ DNEVNIKA (ob Mirka Mahniča **Nestrohnjeni svetlobi**)

1

Pričujoči tekst naj bi bil sestavljen iz dveh delov: iz dnevniškega uvoda in Karja k M(irka)Mahniča romanu **Nestrohnjena svetloba**. Včasih sem vstavljaj v **RSD** več dnevniških zapisov kot zadnje čase; sem upal, da bodo koga nagovorili? Ker se je osulo tudi to upanje, pišem zdaj t(akšn)e zapiske za bravca, ki ga ni. Morda za Drbravca, če že ne morem za Dobravca. Zakaj pa ne? Če vidiš pred sabo konkretnega ES bravca, te ta omejuje: s svojimi pričakovanji, VISom kot okvirjem svojega razumevanja; dialog med vama je že usmerjen. Tak ES bravec ti pomaga situirati se, a za to uslugo plačaš. Torej je bolje, da pišem iz občutka Rad samote. Bolj ko sem sam, manj sem pod vplivom IdMa.

Najprej poročilo o mojem zdravstvenem stanju.

Kot da je srčni spodbujevalnik šele zdaj zares "prijel". Odkar so mi ga vsadili, tega je dve leti in pol, se mi stanje srca izboljšuje. Junija sva z Alo preživela na morju, kot vsako leto v Kanegri; po precej letih, od infarkta, mi prvič zaradi vročine ni bilo slabo, pa je bila močna vročina, tudi 36 stopinj v senci. Ni me dušilo, telesno počutje je bilo odlično. Šele predvčerajšnjim se je poslabšalo; zakaj, kako, o tem kasneje. Sem že na Gorenjskem, v Zgornji Radovni, enako kot vsako leto, pišemo 3. julij. Računal sem, da bom prišel v Radovno spočit in poln sil, a zaenkrat ni tako. Kar lahko izmerim z aparati, kaže na normalnost telesa, pritisk, pulz. Tudi noge so močne, včeraj sem naredil kar dva daljša sprehoda, krči me že mesec ali dva ne dajejo več; a pri srcu me je tiščalo, še danes traja. Noč sem prebil nehote buden, stiskalo mi je pljuča, lovil sem zrak. Kaj to pomeni? Bolečino prenašam še najlaže, če pišem. Torej sem se, brž ko sem prebral MMah(nič)ev roman, spravil za pisalni stroj. Delo je Tem psihoterapija; če že ne ozdravlja telesa boleznih, pa bolečine odriva. Ko pišem, ne čutim nič drugega kot osredotočenost misli, dojetanja, potrebe po artikulaciji nameravanega.

Na morju se mi je srce celo toliko zboljšalo, da sem plaval več, dlje in močneje kot zadnja leta; sem računal, da bom zato tudi lažje hodil navkreber? Bodo bolečine zadnjih treh dni kmalu prešle? Potreboval bi več moči za hojo; za pisanje mi zadoščajo, še zmerom lahko sedim ure in ure zdržema za pisalnim strojem in ne čutim ne hrbtnice ne nobene bolečine-utrujenosti. To pa je poglobitno.

V Kanegri je bilo enako, kot je že poldrugo desetletje, odkar hodiva z Alo tja; stari nemški pari, nekateri ves čas od maja do konca septembra. Za sosede - v prikolicah - imava Slovence, a so prijazni, prepričan sem, da se zavestno trudijo, da bi bili čim tišji, ne navijajo radia, med sabo govorijo sotto voce, vidijo, da ves čas delava, želijo naju čim manj motiti. Junija in septembra prihajajo le ob sobotah in nedeljah; poleti so ves čas v kampu, a tedaj naju ni, najini hčerki z vnuki(njami), ki uporabljajo julija in avgusta prikolico, pa gredo v Kanegro počivat, niso še blazni kot midva. Čeprav se tudi ta razlika že zmanjšuje ali celo ukinja. Aksinja je lani ravno v Kanegri napisala rumeni roman za revijo Nova: **Dnevnik ločene poštarice**, s sabo ima računalnik. Prejšnja leta je na morju opravljala korekture tekstov za Raz založbe. Tako si finančno pomaga; pri štirih hčerkah ji je to potrebno.

Letos sem si zadal Dgč nalogo kot prejšnja leta. Sklenil sem, da ne bom pisal, le bral, študiral, razmišljal. Do neke mere se mi je posrečilo. Pisal-tipkal res nisem, precej bral, največ časa pa sva z Alo namenila domišljanju in risanju MSk, cel kup sva jih narisala. Na zalogo, vnaprej, same Tem in bistvene. Prebral sem (več kot dve tretjini) Grd(in)ovih **Ipavcev**, pa si ob tem zamislil vrsto MSk za megaprojekt razprav, ki naj bi jih napisal ob **Ipavcih**. Gre za nov model **RSD**, za še bolj HKD, za še bolj sofisticirano kompozicijo. Projekt bom izvajal nekaj let. Upam, da bom z njim začel že tu, v Radovni.

Risanje MSk se odvija takole: zgodaj zjutraj, ko sem najbolj svež in še ni prevroče, sem najbolj domiseln. Sedem v kovinski naslonjač; postavim ga na tisto stran prikolice, ki gleda naravnost v steno bivšega kamnoloma, visoke verjetno petdeset metrov, razgibanih oblik, z veliko cvetja, dreves, zelenja, vonjav - in živali: mimo pristopicao ježi, se priplazi kakšna kača, celo strupena, veverice, zadnjič celo podlasica, izza stene se oglašča lisjak; okolje kot nalašč zame, da me pomirja in motivira.

Kadar mi gre od rok, skiciram hitro; ker sem zbran, mi prihajajo imena PD, ki zastopajo Pos PSt v MSk; delam brez naprezanja, na pamet. Tedaj, ko teče ta proces, se zdi lahkoten, zvečer pa oba z Alo padava od utrujenosti. A tako je prav; še zmerom se mi posreči, da živim kot ura, skrajno disciplinirano. Razen sinoči in pedsinočnim spim odlično. Ko se uležem, v nekaj minutah zaspim. Nekajkrat čez noč se zbudim, grem odtočit - starček! -, a pri priči zaspim nazaj. Le sanjam težko, môre me še zmerom - ali spet? - tlačijo. (Hvalabogu, da spim malo.) Naj nekatere od njih omenim.

Pričujoči tekst pišem v isti hiši, v kateri sem pred dolgimi štirimi desetletji, 1962, pisal povzetke Sartrove **Kritike dialektičnega uma**, z njimi platformo gibanja Pers(pektiv); ali pred poldrugim desetletjem zagovor KC. V Radovni preživljam že 43-letno zapored, z redkimi izjemami, goro knjig sem napisal tu. Zakaj mi je tako všeč Km hiša? Ker je Km, ali ker je na samem? Tudi v Parizu ali v Hamburgu sem se počutil odlično, povsod, kjer sem sam, zunaj (pre)tesnih - tudi prePonot - povezav s soljudmi; te so najhujše v Lj. Res pa je, da me posebno pomirja, kar gledam skoz okno. Pisal sem že v vseh sobah, ki gledajo na vse štiri strani neba. Povsod je isto dobro: smreke, skale, zelena trava (pozimi sneg na pašniku), gore.

V Radovni me komaj kdaj tlači môra. Zoprne obveznosti odpadajo, seveda le za čas, prebit v tej gorenjski dolini. Oddalji se Db, ki jo od detinstva naprej doživljam kot Moloha, kot Zver, ki me preganja, dejansko kot hudiča. V Kanegri sem bil letos preblizu Dbi, prevečkrat sva se morala z Alo vračati v Avber zaradi Zun opravkov-dolžnosti. In če sem povsem sam, kot sem julija v Radovni, sem še bolj

razbremenjen. Alo imam čez vse rad, a drug drugemu sva tudi naporna, določa naju zakon, ki je realiteta. Če pa sem sam, sem zunaj skoraj vsakršne težavne stvarnosti. Takšna nebesa mi zadoščajo.

Če me tlačijo mōre, pomeni, da nisem sproščen, miren, blag. Zame pomeni sprejetje v nebesa, če in kadar se počutim pomirjen, veder, prost; tudi zato sem od otroštva naprej tako rad pobegaval iz mesta, drugam, v prostor-stanje, ki bi mu lahko rekel drugje, ne tu. A ker vem, da bi se uničil, če bi izstopil iz stvarnosti, moram biti v vseh treh fazah-sistemih THM-kroga, živeti skušam na obeh krajih: v stvarnosti in tam, kjer se počutim K-angel, kot vilinsko bitje. Angel-vilinec sodi v ssmodel, sestavljen iz IdeaHarPlde (Ožlde), srečne telesnosti (Dč-telo) in duhovne Sve (Dv). S stališča Dv mislim, s stališča idealizacije se dvigam nad banalno stvarnost dolžnosti in zapletenosti v Zun angažiranih razmerjih. Idealizacija nikakor ni nujno zgolj Neg, kot bi se moglo zdeti iz mojih tekstov, tudi iz MSk, v katerih rišem(o) kot prvo daljico Ožlde par: (zgoraj) AgrĖkzld, (spodaj) IdeaHarld. Vsaka točka v (na) THM-krogu je lahko Poz, le če jo zna-zmore Ćl (Anln, slehernik) RR v K-milost.

Kadarkoli pridejo sosedi v Kanegro, najsi so še tako pozorni do naju, (vsak tak vikend) se počutim preganjan, ogrožen. To so mladi ljudje okrog 40 let, lepi, zdravi, natančno tista AgrĖkzKld, ki je tako Tip za DaSlce, posebno po letu 1990. Ves čas klepetajo, eni o delnicah, drugi o nogometu, tretji o kar se da vsakdanjih temah, o avtomobilih ipd., do kraja Konv, a tako je. Pripeljejo se v mercedesih, živijo pa zdravo. Eni deskajo, drugi kolesarijo, zdaj je v modi kolesarska oprema, posebna kapa, dres, zaščitna očala, so kot iz filma. Ne motijo me kot ĖS, niso ne Bari ne Lumsurovine. Obupujem, ko poslušam (če le morem, se skrivam, v ušesa si tlačim kar uspešne zamaške zoper hrup) vsebino njihovih pogovorov, tj. njihovega Ža. Če je to ĆlDb svet, ali je res vredno, da Ćl(oštvo) obstaja(ta)? V tej točki dajem MMahu povsem prav: tržni Kpl je tudi zame pošast. Vendar pa je izhod od tod za MMaha in zame - bistveno - Raz.

Sosedje na morju so blaga muka; huje je večina tega, kar me veže s SDb. So trajne muke, recimo pridobivanje subvencij za **RSD**, hoja na SAZU, na SGM, drugam komaj še grem; skoz te institucije-praktike se prelamlja zame celotna Db. Stik s takšno Db je komaj vzdržen napor; krepijo ga zmerom nove težave. Zadnje čase spor-razhod z IvSvetom oz. Sv(et)ino; NDM. Tako me je prizadela izdaja nekoga, ki sem ga imel za PriSo, da si ne morem pomagati; že dva ali tri mesce trpim od tega. V ponedeljek sem želel govoriti z Dž sekretarjem Baškovičem in z direktorjem ZPS Filipovičem o možnosti, da zamenjam založbo, ki izdaja **RSD**. Že priprava na ta dva pogovora mi je načenjala živce vnaprej teden in več; v glavi-domišljiji stokrat premeljem Raz možnosti srečanj, svoje predloge, upoštevam analize-dejstva stvarnosti, a vse to mi je mučno, vsega tega ne maram početi, nisem Ćl za to. A če hočem, da **RSD** izhaja, moram početi, česar nočem, moram se posiljevati. Pa ne bi ponoči norel od groze, ko delam zoper - en del - sebe, zoper enega sebe? Sem HM, a Pos ĖV v meni med sabo niso blago usklajene v IdeaHarKldo, kot konstruira MMah v **Nebi** in kot obetajo tolikere Mag ideologije, ki so obenem psihoterapije, dejansko pa SSL.

Naj opišem dve mōri, obe sem sanjal junija v Kanegri. Prva: z Alo sva v hišivili, noč. Zaslišim, kot da hoče nekdo vdreti v stanovanje. Ni se še zgodilo, da bi se v sanjah nadlegovalcu-vsiljivcu-napadavcu umaknil; zmerom napadem tudi - ali celo prvi - sam. V temni noči odprem-odklenem stanovanje, stopim iz hiše na vrt, skoz vrtna vrata na cesto. Poslušam, kje bi bil agresor; skriva se v noči, ki je

temna kot v rogu. Sž je lahko tik ob meni in me bo zadel z nožem, lahko je kje drugje. Ob nekaj celo obdrsnem. Vseskoz tišina, nikogar nikjer. Po niti ne tako kratkem Isu se vrnem v hišo. Ko pridem do vrtnih vrat, vidim, nastane polsvetloba, nekoga, ki po mačje preskoči vrtno ograjo in kliče kompanjonu, naj mu sledi. Stečem proti njemu, izvlečem revolver, on zamahne z nožem, jaz izstrelim vanj poln šaržer. Pri tem grgram od napora, Ala me stresa, kot tolikokrat, in me prebudi. Me reši; a le iz te pasti. Odrešiti enkrat za zmerom me ne more, kajti Ž samo je past, iz katere ni izhoda.

Druga mōra je podobna; prav za prav so si Strno vse podobne. V trdi noči (skoraj zmerom je noč-tema) slišim, da se približuje napadavec gradu, v katerem živim. Nikoli si ne porečem: čudovito, varen sem, nihče ne more v grad. Nasprotno, spustim dvizni most, krenem čezenj nasproti nevidnemu morivcu. Ko ga zagledam, ima v rokah meč, z dvignjenim gre nadme. Sam imam v roki le porajkelj, kar me ne ustavi, Sža napadem. Po nekaj minutah boja se porajkelj spremeni v motiko, z njo sesekam zver (Čla, ki deluje kot Zver) na kose. Od besa mlatim po njem, da razpada. Kričim, pobesnel, Ala me zbudi.

Odkar pomnim, se mi obnavlja ista PSt: preganjajo me, napadam jih. Včasih sem šel nad pošast v kanalu-cevi, v kateri sva se znašla, se prebudil prej, preden je prišlo do stika, do sopoboja. Zadnje čase pobijam-ubijam. Moja agresivnost raste. Pomeni to, da raste moja ogroženost ali moja akcijskost? Oboje? Mar nisem v Žu skoraj vse dosegel, se nimam za srečnega Čla, nisem v temelju veder, ne živim smiselnega Ža, nisem v SDbi - celo zelo - uspešen, akademik, gmotno odlično stojim, celo nekako spoštovan, biološko kot malokdo potrjen (MMah oz. njegov alter ego v **Nebi** ima dve hčeri in dva vnuka, jaz 18 potomcev, pa sem 11 let mlajši od njega), nihče mi ne grozi, puščajo me pri miru, kar mi je vse bolj všeč; odkod torej stopnjevanje moje - celo morivske - agresivnosti?

Na morju so mi sosedi preblizu, čutim jih telesno, kot da vstopajo vame. V stolpnici ne bi mogel stanovati. Izvira ta moj občutek stisnjenosti-pritisnjenosti iz mladosti, ko sem stanoval v veliki stavbi, v vsakem nadstropju je bilo po več strank; stopnišče našega stanovanja je bilo res posebej v pritličju, a sostanovalec iz hiše sem srečaval v veliki veži, imeli smo skupni izhod iz hiše. Ljudje so mi šli že tedaj na živce, vsaj enemu meni. Drugi jaz jih je klical, se jim celo dobrikal, iskal je (sem) pri njih varnost, ki je doma nisem dobil, zapeljeval sem jih, preučeval, zanimali so me, obenem pa strašili. Se lahko tak - razcepljeni - Čl sploh kdaj umiri?

Hvalabogu vstajajo sosedge - vsaj po mojih merilih - kasno, po osmih, celo devetih, jaz pa skiciram, berem ali pišem že pred peto zjutraj, velikokrat pol noči, spat pa hodim zgodaj, ponavadi pred osmo zvečer. Zgodaj zjutraj je v kampu mir. Ko vstane Ala, pred sedmo, imam skico že na papirju, takšno seveda, da se v nji ne more razpoznati nihče razen mene. Ko z Alo pozajtrkujeva in popijeva turško kavo, se lotiva MSk. Ona nariše shemo, nato z ravnilom, šestilom, kotomeri itn. vnaša prava razmerja Trkov, Prkov in točk. Trudim se, da bi bila vsaka MSk nov model tudi po kompoziciji; se mi še kar posreči. Menda smo le tisti, ki rišemo MSk, navdušeni nad njimi; nihče drug jih ne sprejema. So takšna inovacija, da ne vedo kaj početi z njimi. Ne odprejo se možnosti (zamisli), da se da risati svet in iskati izhod iz njega tudi z MSk-MSI.

A če - ker - je tako, mar se je čuditi, da se čutim ogrožen? Tudi tisti, ki so mi najbolj naklonjeni, zmajujejo nad mano z glavo. Ne pritiskajo name aktivno; pa je to zame kaj manj ogrožujoče? Srečen sem le, če sem sam (z Alo, z Ajdo, ki soriše

oz. računalniško izdeluje MSk). Pa vendar delam za druge. Je torej nenavadno, če doživljam Zamol in nezainteresiranost vseh ostalih do bistva mojega dela, kar so MSk, kot nenehen pritisk, naj opustim svojo pot, ob tem ko sem jaz prepričan, da je ta pot najbolj prava? Da jih imam za SZSL ljudi, je klavrna tolažba. Čutim jih kot ogromno žival-pošast s tisoč glavami in lovkami, ki komaj čaka, kdaj me bo požrla. Da ne bi takšne pošasti napadel? Ena od mojih oseb v meni se zgleduje po Arhheraju, po St Juriju, ki se vojskuje z zmajem. SIKonv zavest vse preveč vidi Jurija kot Zmagovalca, v trenutkih, ko seka zmajske glave; pozablja na čas, ko je zmaj nad Jurijem in se že zdi, da ga bo raztrgal. Tega časa je mnogo več kot zmage. Če je zame sploh kdaj kje kakšna zmaga? Jurijeva zmaga - FKr kot Pomladni kralj - je drža triumfalizma; zame je nezanimiva. Branim se, napadam, a da bi zmagal? Sploh imam željo zmagati? Ne, saj vem, da se zmagoviti Jurij, pa naj je Pogheroj, FKr ali Ptjski heroj, po zmagi kmalu (Strno nujno) RR v Zver, Krim, **Rojstvo**, v Ađečo zver, **Vst**; FKr, **ŠkofPas**, v škofa Hildeberta, **LTugo**.

Ko Ala izrisuje moje skice, mi velikokrat predlaga izboljšave; tudi zato je **RSD** najino skupno delo. Najprej riše s svinčnikom; popravljava, doganjava, dokler ne doseževa zaželjene oblike. Nato dava načrt za nekaj ur na hladno, da dobiva do njega večjo distanco. Pred kosilom greva prvič v vodo; nakar Ala skuha kosilo, pojeva, jaz grem spat, ona pomije. Ko vstanem, še enkrat pregledam MSk, jo odobrim ali predlagam še kakšno spremembo-dopolnilo. Nato Ala potegne s črnilom po vseh črtah, narejenih s svinčnikom. MSk je gotova; a je tudi že večer. Včasih narediva tako po dve tri MSk na dan, odvisno od težavnosti risb.

Načrta, da julija v Kanegri ne pišem, sem se držal in ne. V Kanegri res nisem pisal, sem pa pisal ves čas v tednu, v katerem sva se zaradi slabega vremena (dež, mraz) preselila nazaj v Avber. Ker sem bil spočit, danes nisem, mi je šlo hitro od rok. Napisal sem skoraj osem avtorskih pol razprave **Temeljne smeri**, ki jo začnem popravljati takoj, ko končam pričujoči tekst; tudi v **Smereh** je precej MSk, razpravo imam za eno svojih glavnih. Z njo nameravam dopolniti **GR 4**. Pol **GR 4** je že v dokončni obliki, drugo polovico nameravam pripraviti za tisk v naslednjih dneh: poleg razprave **THM-krog in Polip** tudi razpravo **Moj proces I**. Ko jo popravim, napišem nadaljevanje: **Moj proces II**. V **I** so bistvene MSk že narejene, MSk za **II** pa bodo počakale, da pride v Radovno Ala, v začetku avgusta. Ta čas bodo tipkarice že prenašale na računalnik tekste, ki dopolnjujejo **GR 4**. Ajda, ki bo oblikovala knjigo, bo imela vse že jeseni, ko bi mogla **GR 4** iziti. Če ... če bo do tedaj tiskar Smrečnik zmogel natisniti vse knjige iz kompleksa **RSD**, ki že čakajo nanj. **Razh** bi moral že iziti. **Det 1** naj bi šel naslednji teden v tisk. **HiC** in **ZSD 2** sta že v fazi I. špigla. Velik zalogaj za tiskarja ... V Radovni pa imam namen pripraviti za tisk še: 1. **Starši in otroci (StOt)**, 2. **Družinska žrtev (DnŽr)**, 3. **DSPE 6 (KrŠp)**, 4. **Narava in zopernarava (ČD 6)**. Kaj pa, če se s takšnim tempom najbolj ogrožam sam?

Zadnji dan vmesnega - prisiljenega - bivanja v Avberu nama sporoči sosed, da mu je umrla mama, najina prva sosedka, z njo smo bili v vasi najbolj povezani. Sosed Boris in njegov starejši polbrat Stojan sta me prosila, naj bi ob maminem grobu govoril jaz. Nisem mogel odkloniti; bilo mi je tudi v čast, obenem pa sem se zavedal, kakšen napor bo to zame. Ne toliko telesen, res je bila na dan pogreba strahotna vročina, ampak duševen. Že prisostvovanje pogrebu me destabilizira, kaj šele nagrobni govor. Še nikoli nisem nikomur govoril ob grobu. In

govoril naj bi zdaj, ko je postalo moje razmerje do pogrebov-grobov Rad odklonilno. Kako naj naredim gesto, ki je v popolnem nasprotju z mano samim?

Mar nisem ravno jaz Čl, ki živi že vse Ž v nasprotju s sabo, kakršen sem bil včeraj in bom jutri? Pred dobrim desetletjem sem še strastno zagovarjal KC (resda po svoje zamišljeno, pa vendar), danes jo strastno napadam. Le desetletje moram počakati, pa se vse (res vse?), kar mislim in zastopam, obrne na glavo, in to zaradi moje lastne Not prepričanosti, ne po Zun pritiskih. Zato ne bi smel biti zame problem storiti nekaj, kar je z enega mojega vidika narobe, z drugega pa prav. In s katerega vidika je pogreb primeren, pravšen?

Živim v vasi, v vaški skupnosti, nekaj sem ji dolžan. S sosedom imam dobre odnose, prošnje mu ne morem odkloniti. Sosed je v sporu z vasjo, njegova odločitev, da poveri posmrtni govor o svoji materi tujcu, je izziv vási, skoraj udarec zaničevanja okolici v obraz. Če se imam sam za obrobneža, nisem dolžan takšne sosedove odločitve za obrobnost podpreti? O tem razmišljam v zvezi z **Nebo**, ki je en sam zagovor obredov, ki povezujejo ljudi; za MMaha je vas - AVS - Tem oblika Čl skupnosti. MMah na posebej lep način opisuje S(mrt)i in ležanje na parah, pogrebe, enako kot porode, prva obhajila; kot da so mu Si važnejše od rojstev, Krš je v odločilni meri Alga-Kula Si in manj Ža. Ž je pripopano, vzeto od Pog Trade (Zmaga Pomladnega kralja, FKrovo Vst), S pa je središče, saj je Krš Alga ubitega boga. Kaj vse sledi iz tega, razvijam NDM. Kaj mi pomeni pogreb-grob, sem opisal v tekstu, ki sem ga izdeloval tačas, ko sem se pripravljaj na pogrebni govor.

Kako naj se z Mahom ujameva, ko pa je njegova knjiga ena sama hvalnica Materi, jaz pa se institutu Matere zadnja leta čez vse mere posmehujem, z Alo sva se odločila zapustiti najini trupli Anatomskemu institutu, tj. Kanti? Mah utemeljuje Dbo na Si, na povezavi koinonije, ki se dogodi na pogrebu. S je luknja v sistem, obsmrtni rituali to luknjo zamašijo, da ne odteče smisel, a obenem tudi zato, da se Čl ne stakne z Dt. Db obredi so prav zato, da bi preprečili dostop do Dti; da bi Dt zamenjali z Dbo. KC je Alga Dbe in Sti; torej Alga boga, ne Boga.

Sem pragmatik, najvišje cenim AngAme. Ker živim v vasi, sem z eno svojo osebnostjo vaščan. To ni le moja maska; ena moja EV je takšna, da smem nastopiti kot del koinonije, ki se skoz obrede cementira. Sem s sabo v nasprotju, s tem v AD, a zakaj ne, saj sem vse, kar je in kar ni. V vsakem položaju lahko najdem in izrazim sebe. Sem izdajavec kot tak; kdaj sem že to vedel in zapisal! Bolj Raz z Mahom si ne moreva biti. Njegov cilj je doseči in slaviti Abs ldo Čla kot Pska, ki je v biti ud Dne, SNara, KČe, Nve: Klde. Tudi zato me je začetek branja **Nebe** tako odbil. A sem se premagal, ozavestil; se spomnil, da je Čl **RSD** vsaka EV. Kdor hoče do Dti, mora skoz vse drže - smodele - THM-kroga. Torej zakaj ne tudi skoz Konv govornika na vaškem pogrebu?

Bilo je sredi junija, ob pol 5^h popoldne. Pogreb ni bil cerkven. Sosedo Zoro so upepelili, žara je stala na mizici sredi borjača, k nji sem bil obrnjen. S težavo sem zadrževal solze, bližina Si me zmerom globoko pretrese. Sem tudi SeH Čl. Ob branju **Nebe** so mi večkrat navrele solze v oči, tako lepo, ganljivo, milo, pristno opisuje Mah Čl tegobe. Ko sem prebiral napisano, sem se bal, da ne bom zmoget, da bom zahlipal. Pred mano so se slikale podobe mojih srečanj z Zoro, v Avberu živim že 23 let. Na istem borjaču sem pred dvema desetletjema sedel med številnimi Zorinimi sorodniki, ko smo opravili trgategv (bendima ji rečejo tu). Tedaj veselje in radostna pesem, zdaj otožne viže, primerne za srečevanja s So, **Vigred se povrne, Lipa zelenela je** in takšne. Zame vse narobe in vendar ...

Iz Horjula se je nenapovedana pripeljala zgolj na pogreb Ajda; res je prisrčna, požrtvovalna! Po končanem slovesu sem nekaj časa posedel v spodnji Gilni, da ne užalim sorodnikov, se pogovarjal s Prof Duhovnikom, nesojenim lastnikom Litostroja, o Poli, o primeru Šuštar. S (soseda, Čl) je pri priči pozabljena, dana je v oklepaj, odrinjena, premagana, resda na banalen način, a načini niso važni, važno je, da zmaga Ž, dokler ne bo naslednja S spet pokazala, kako šibko je Ž v primerjavi s So. Pogovarjal sem se z Duhovnikovo nečakinjo, ki prakticira kot pravica na sodišču, nekaj o jusu itn., sama Dab. Nato sem z Ajdo urejal praktične zadeve izhajanja **RSD**, Ajda je glavni organizator **RSD**. Z vsem, kar počnemo, ne le z Db-obredi, mašimo luknjo, ki jo vrta v ldo S.

Moj nagrobni govor:

Draga Zora,

čprav to, kar leži pred nami v žari, nisi več ti; si v našem spominu, si pred našimi očmi. Zato te smem nagovoriti naravnost, kot da si tu. In te tikati, čprav sva se v življenju vikala. Po smrti smo si vsi enaki.

80 let življenja ti je bilo dano; preveč? Premalo? Kdo bi vedel. Smrt ni le zla; odrešuje od trpljenja. Pa vendar živi človek rad. Eni umirajo mladi; med vojno si jih gledala od blizu, tudi v družini očeta. Si ena tistih, ki so šli, ti kot mladenka, skoz strahotna vojna izkustva, dejavno; a so doživeli-soustvarili tudi vzneseno lepoto narodne osvoboditve izpod tujčeve države. Vsak dan vas je manj, pričevalcev Velikih dni.

Imela si polno, tudi trpko življenje. Iz revščine z Vrhov si morala kot mlado dekle služiti v mesto, med tujce. Pokopala si dva soproga; ostalo je breme samote. Rodila si dva sina, nadaljevala te bosta dva vnuka; tvoj rod ne bo usahnil. Vse življenje si garala, a z veseljem, vedro, ko si videla obroditi trto in utrjevati posestvo. Zadnja leta te je veselje zapuščalo, ker nisi več zmogla delovnega napora, bolezen te je jemala. Odnášala te je tja, kamor moramo vsi.

Še dolgo ne boš pozabljena; če nas gledaš od drugje, vidiš, koliko sorodnikov, vaščanov, znancev se je zbralo na tvojem pogrebu. Spoštovali so te, imeli radi. Naj ti bo to v zadoščenje.

Na koncu še nekaj osebnega. Najbrž je nenavadno, da ti govorim besede na pogrebu jaz, ki sem prišel v te kraje kot tujec. A bila si prav ti, ki si naju z ženo, tega je že več kot dve desetletji, najlepše sprejela, prijateljsko, kot predstavnica vse vasi. Bila si nama naklonjena, zanesljiva, požrtvovalna, zgledna, dobra sosedka. S tabo odhaja tudi del najinega življenja.

Počivaj v miru!

Cilj, ki sem ga s tem govorom želel doseči, je bil združitev Konv in mojega Per vidika. Konv je bila potrebna zaradi (vaške) skupnosti-Klde, kajti z govorom sem služil nji; a da bi opravljal zgolj to funkcijo, tega nisem zmogel. Pa sem intimiziral. Vse, kar sem izrekel, iskreno mislim, čprav je vse v službi tega, kar sicer v **RSD** razkrinkujem.

Bolj ko je nekaj obredno - za Db globoko veljavno -, manj sme biti v skladu z ES resnico. Govoril sem resnico, pa vendar obenem Prikr bistvene reči; povedal

sem tako, da nisem lagal, a resnica, ki je s tem nastaja(ja)la, je bila InH in Db SpS. Nisem dejal, da je v Dni vladal zadnja leta pekel, ker se tašča ni razumela s snaho, snaha (nevesta) in Zorin sin sta se celo zaradi teh sporov uradno razvezala, vendar zaradi dveh - v teh odnosih močno trpečih - otrok živita še naprej skupaj na vprašljiv način. Sosedo je veselje zapuščalo, ker se ji ni posrečilo snahe podrediti, ostati nedotakljiva avtoriteta v Dni, v matriarhatu, kakršen vlada na Krasu. Vse bolj si je želela umreti, kajti Ž, ki ga je živela, jo je spravljal v obup.

V sporu so bili krivi vsi, a noben na način demonizma, medtem ko so v **Nebi** krivi za zlo TSa le hudiči, LumKomst Matevž, medvojni likvidator, zgled zl(eg)a. IdeaHarkId je ves čas - Strno - ogrožena od zla-zlih, predvsem od Ptje, tudi od slabih Pskov, a sama v sebi je skoraj popolna. Če ne bi bilo hudiča-hudičev, bi živeli že v raj-u-nebesih. Kat teza.

Mah ni daleč od Reb(ul)e. Razlikujeta se le po tem, da Mah spaja KatHum (ali HumKat) z InH-SeHom (naturizmom), Reb pa je do Huma bistveno bolj Krit, odloča se za institucionalno - triumfalno, veličastniško - KC. Brez nje bi zašel v AD, medtem ko te nevarnosti za Maha ni. Mah v sebi ni ne nalomljen, ne pluralen. Malokatera knjiga DaSLite je tako pristen in neposreden zgled samoumevnega IdMa.

Nekoč sem hodil kar se da rad k sosedi, pri nji sem črpal mir, lepoto, blagost AVSi. Najbrž sem res vse to najbolj sam iskal in našel - investiral - v Zorinem svetu, a ni bilo le to. Oba procesa sta se dogajala istočasno: razkroj sosedove Dne in moje vse hujše odmikanje od stave na AVS. Ne pravim, da sem stavil nanjo povsem in zares; igral sem eno svojo EV. Zdaj te EV ne morem več igrati, vprašanje je, če jo bom še kdaj, preveč se mi je sesula, tako KC kot AVS. Ko sem se poslavljaj od sosede, sem se od enega svojega obdobja-osebnosti-investicije: od tiste, ki jo animira v **Nebi** Mah.

So sosedo vaščani res spoštovali, res imeli radi? Mar res koga spoštujejo in ljubijo? Prej bi dejal, da je niso marali, da pa so ji zdaj vse odpustili, ker jim ni več tekmica, akter. Sem torej lagal, ko sem govoril o spoštovanju? Ne, kajti v umrljem spoštujejo sebe: Čla kot takšnega. V njem imamo ljudje radi sebe, potrebujemo samospoštovanje, sicer nas zagradi AD. Jaz se trudim, da bi ne bil odvisen od te potrebe, ne spoštujem se, Čla kot takšnega celo Zanič. Tako ravnam v globini, na odločilnem terenu. Na povrhnem, na ES psihološkem, pa sem kot ostali: jezen sem, če me kdo žali, rad se kažem veljaven. Obe moji osebnosti-naravi sta druga poleg druge, morda se zadevata med sabo, a niti ne preveč. HM.

Je pa res, da je odšlo s sosedo tudi nekaj mojega Ža. Koliko je še v meni sile-ambicije vztrajati?

Pred koncem prvega poglavja razprave še to: najnovejša arheološka raziskovanja potrjujejo teorijo, da so ravnali recimo Galci okrog začetka našega štetja ritualno tudi ob smrti zločincev oz. ljudi, ki se niso bili pripravljene integrirati v Db, s preveč bolnimi, pohabljenimi. Prave mrtve so sežigali, nevrednim pa ohranjali telesa-trupla, jih obredno jedli (ljudožerstvo), jim odgriznili del noge, jih razkosavali, poškodovali, nazadnje vrgli v jamo; kot so Rimljani JKra, ki je z mojega stališča zgled za AltČla, za neprilagojenca, za izdajavca, za nekoga, ki išče stik z Dt, na njej "utemeljuje" bivanje, ne pa na bogu NSSi-Ide.

Takšno obredno lbersko ravnanje se mi zdi Strno razumljivo. St je fascinans in tremendum. Integrirane je treba še po Si pohvaliti, nagraditi, vsakomur od živih pokazati, kaj se bo zgodilo z njim, če bo ubogljiv v Dbi: postal bo temelj nadaljnje

Dbe, vezni člen St Kola, tudi kot prah del St Zemlje; grob je središče Kola-AVSi, pokopališča so bila še pred nedavnim okrog cerkve, cerkev pa v središču vasi. To so ob cerkvi najbolj sveta mesta Dbe. Medtem ko se meče neintegrirane v luknje, prepade, "kante", v Smš-odlagališča odpadkov. Tremendum Sti je javni obredni prikaz, kaj čaka ne(s)pokorjenega. Bolj ko gremo nazaj v pradobo, bolj je vse nabito s St, torej tudi z ritualnostjo. Tem nerazumevanje učencev JKra je v tem, da niso zmogli ostati pri JKrovi Si na križu, pri tem, da so Rimljani odvrkli njegovo truplo v smetnjak. Učenci so JKra RR v FKra, si izmislili (ali je res celo tako bilo?), da ga je Jožef iz Arimateje pokopal v svojem grobu, kar pomeni, da so ga spet ponašili, le judovsko NSS so RR v Krš NSS.

V tem primeru je Lib vendarle primernejši od KČe, od vseh RIgkonfesij, ki ne verjamejo, da je ČI zmožen skoz nič priti do Dti in zato ustvarjajo nadomestno Dt: Trl. Če predlagam, naj se ČI odpove pogrebu-grobu, ne zagovarjam ReBare, ampak želim, da bi se ČI vrnil v (pred)začetek, k točki, preden je ubral napačno pot, pot IdMa. Danes ima ČI že tolikšno ARF in moč SAPOe, da si lahko upa izbrati "kanto" (Smš), ne da bi se bal kazni Veprekletstva in VeTrpa v peklju. Da odkloni biti-postati temelj IdDbe še po Si, če že za časa Ža ni zmožgal dovolj odločno odpovedati se napačni izbiri: IdBu. Lib vse deSak, prav to je dobro.

Medtem ko je Mah Tip Kan: če kaj, ga moti deSak, imanentizacija. **Neba** je ena sama ReSak, v tem pomenu tudi ReAr, celo ReFe, čeprav na specifičen način.

2

Že več kot dve leti mi zdravniki grozijo, da me bo zadela možganska kap, če se ne bom podredil tim. antikoagulacijski terapiji. Moje srce da ima tudi bolezen, ki se ji reče atrijska fibrilacija; bolezen je mogoče zadrževati s tem, da redno jemljem tablete, ki mi redčijo kri. Terapiji sem se upiral, ker bi bilo treba hoditi vsak mesec na kontrolo, prve mesce pa vsak teden. Spomladi sem se dobrim nasvetom vdal, čeprav nerad; izračunal sem, da je možna korist od terapije vendar večja od škode. Da bi ležal (napol) nepremično - negiben - v postelji, odvisen od strežnikov? Raje ta hip crknem. Zdravniki me vse bolj stiskajo, delajo me za - RR v - pacienta. Zdaj jemljem že štiri zdravila, v oči si kapljam kapljice zoper zeleno mreno. Če popustim enemu zdravniku-zdravljenju, načrtno zanemarim drugega, da bi tempo prehajanja iz zdravca v bolnika vsaj zadržal, če ga že ne morem ustaviti. Ker sem se odločil za redčenje krvi, sem za leto preložil obisk pri očesnem zdravniku, čeprav imam spet precejšnje motnje, najbrž tudi s sivo mreno na drugem očesu; na levem so mi jo že odstranili; predlanskim na desnem še ni bila zrela za operacijo, lani sva prišla na pregledu z zdravnico navzkriž, pa me ni pregledala, zdaj obisk sabotiram. Ravnam pametno? Ne morem pomagati. Po eni strani so mi zdravniki podaljšali Ž, posebno jeseniški dr. Resman, ki me je prepričal, naj si dam vsaditi pace-maker, mi omogočili vid, dr. Logar z operacijo sive mreže, mi omogočili hojo in odstranili prehode bolečine, jeseniški dr. Rjazancev z zamenjavo levega kolka, vsi trije so sijajno opravili svoj posel, hvala jim; po drugi strani pa me zdravniki ob tistih boleznih, pred katerimi se je treba trajno (za)ščititi, jemati zdravila, hoditi na kontrolo, delajo za del-člen institucije, ki postaja v Dbi vse

močnejša. Analogno izgubljam Svo, kot sem jo pod Ptjo; tam na Pol ravni, tu še bolj temeljito. Čutim se ujet v ječo.

Zdravnica, ki me pregleduje v Sežani in mi določa pravi odmerek tablete za redčenje krvi, dr. Vodopivčeva, je prijazna, strokovna, prepričljiva; ubogam jo, vidim, da mi dela dobro. A prav tedaj, ko sem začel jemati tablete marivarin, nato pelentan, se mi je zgodilo dvoje: po eni strani kot da se mi je olajšalo srce, lažje sem hodil, tudi navkreber, kar je sijajno, po drugi pa me je začela srbeti koža. Zamenjala sva tablete, a srbenje je ostalo; začel sem sumiti, za kaj gre: napadla da me je psoriaza, pri 72 letih! Poznam jo, imel jo je moj stric Boris, grozovito je trpel zaradi nje; ima jo tudi moj starejši sin Matjaž, je dedna. Se mi delajo že cele plahte lusk, po vsem telesu, do vratu, od gležnjev na nogi. Naj letim h kožnemu zdravniku? Počakal bom na jesen, naj se razvije kolikor se hoče in mora. Bolezen opazujem, kako nastopa, kako se širijo srbeče pike po prsni in rokah, kako vpliva to name - bom res začel izgubljati živce, postal mlahav, nezbran, kot psoriatik Tauf? Se da res kako bolezen RR v K-milost? Kaj pa imam od spoznanja, da s psoriaro plačujem svojo srečo?

Baje se na morju luskavica pozdravi; meni se ni. Še ni dovolj razvita? Do kakšne mere bo šla? Baje je sto oblik te nadloge. Morda pa sploh ne gre za luskavico. Bi bilo mogoče, da bi jo s silo volje odpravil, kot sem krče v nogah, ki so mi nekaj let grenili Ž? Kar naenkrat so prenehali. So se RR v psoriaro? (KasO: ni bila niti luskavica, krči so se vrnili. Dolgčas, a zoprno.) Ker razmišljam holistično, verjamem, da se slaba točka v Člu seli zdaj sem zdaj tja. Bom izbral kako še slabšo možnost, če bom pregnal luskavico? Či veliko zmore, v osnovi pa je SZSL: od ene zmote tava k drugi, prepričan, da ozdravlja, zmaguje. Resda mu je medicina podaljšala Ž, ga naredila bolj učinkovitega. Ni s tem dosegla le to, da se zdaj dlje časa vara, da dlje časa in učinkoviteje goni pogon TSa-ldBa, ki je sam na sebi pomota?

Ker ne vem, kaj je kožna bolezen, ki se me je lotila, luskavico le domnevam, moram predpostavljati možnost, da je maligna; da se bo rak z razsevki razširil po vsem telesu, če se ne bom pravočasno zatekel k zdravniku, k operaciji. O tem sem razmišljal. Si po svoje celo želim raka (vsaj retorično), da bi bilo tega mojega martra (z Ž in z **RSD**) konec, komaj ga še prenašam? Vse skupaj je en sam napor, tudi tole tipkanje v Radovni, ponoči in navsezgodaj. A če ne pišem, sem povsem izgubljen, plen težnje po AD. **RSD** in DgZn z njo je morda nekaj vrednega: (po)IsDtI. Če ni tega, kaj še ostane? SZSL, da bi se prepričal v pomembnost, vrednost kaknega dela za Db? Ne gre več. Morda za konkretne ES Dre? Pa me res potrebujejo? Jih s svojo nasilnostjo in slabim značajem ves čas ne mučim, preganjam, morim? Nisem povsem nemogoč zakonski partner, oče, enako kot sem bil slab sin? In slab Pril? Zdaj vse možne Prile naženem. Ljudje mislijo, da sem jih vesel, ko se jim smehljam; a bi jih najraje pobil, tako so mi - skoraj vsi - odveč. Si nisem odveč tudi sam?

V četrtek, danes teden, sva se z Alo odpravila iz Kanegre, v petek sem pisal pisma, na desetine, v soboto dopoldne sva spokala, v Radovno je treba vzeti s sabo stvari za dva meseca, popoldne sva Avber zapustila. Peljala sva se skoz Horjul, da urediva z Ajdo potrebne reči, pogon **RSD** mora tudi med poletjem "teči" nemoteno. Spet bo treba dregati tiskarja, spet zamuja, celotni letni program **RSD** je v zamudi zgolj zaradi njega. Dogovorila sva se, kdo od PriSo bo delal **HiC**, kdo **ZSD 2**, kako in kam bo (Ajda) pošiljala printe Ali v popravo, Ala bo julija večinoma

na Špiku (Drulovki), da organizira postavitve nove strehe in zamenjavo vodovodnih inštalacij, ob tem poslu bo korigirala prispele printe, da se obrat ne zaustavi.

Tudi sam sem v pogonu, **RSD** je del pogona. Celo **RSD** je čez glavo potopljena v ldb; sploh s čim služim Dt? Ni ves moj napor zaman, saj se bašem s SSLi, dejansko pa delam le eno od Rc ldkule? Če delam ves čas, do popolne zbitosti, je bolje, saj nimam časa in moči, da bi se preda(ja)l obupu; postajam žrtev-predmet lastnega pogona, v katerega - vase - verjamem. Če za kak teden izprežem, se me že lotijo dvomi. Ima tvoje početje res smisel, ki mu ga pripisuješ, se sprašujem. Nisi enak PAV onanist kot tisti, ki se jim posmehuješ, le da se bolj sofisticirano vlečeš za nos? Se splača tak trud za ... kaj? Če bi bilo vsaj za nič, nič je šansa, da pride Čl skozenj na Dr stran. Najbrž pa bodo Slci po moji Si **RSD** razglasili za Nar dobrino, v roke ga bodo dobili takšni, kot je MMahov brat Joža Mah(nič), in vse bo, kot da nisem nič storil, točneje: kot da sem bil eden od betonerjev TSA, ldbA, Konv Nar biti, ki bo za zanamce bolj pluralna, bliže Dv arhemodelu, a kljub vsemu še bit.

V Horjulu srečava vnuke, najstarejši je navešen s priznanji s tekmovanj, dobil je Vegovo značko, v šoli je odličan, res je pameten, umno se pogovarjava, odličan je v matematiki in zgodovini, veliko že zna, 13-leten je. Mlajši je bolj zafrkant, še bistrejši, a manj urejen, ne uči se, vse razume prvi hip, mali genij; ga bo nesla nedisciplina? Enajstleten. Najmlajša pa sta še slabo razpoznavna: Aljaž trden kot gruntar, Berenika odločna kot Marija Terezija, tj. kot babica Natalija. Nočem govoriti o njih, omenjam jih le, ker sta pomembna tema **Neba** ravno junakova vnuka. Kasneje bom skušal opredeliti razliko med mojim in MMahovim odnosom do vnukov, do Dne.

V Lji srečava Aksinjine otroke; s temi je več težav, niso (vsaj tri starejše hčerke) motivirani za delo, za Ž, za nič. Se navsezadnje vse izravna? Že že, a takšna Fija je grozovito cinična, ne upošteva Pska kot SAPOe. Ak(sinja) je izbrala slabega prvega moža; slabšega ne bi mogla. Analiza tega kompleksa ne sodi sem, le toliko, da nakažem razliko med Mahom in mano. V **RSD** pišem odkrito ne le o drugih, tudi o sebi in svojih, ki jih imam najraje ali so mi najbližji. Akin prvi mož je alkoholik, Pskriminallec, ne skrbi za svoje otroke, morala ga je tožiti za vzdrževalnino, ki bi jo ji bil dolžan prispevati; je bistveni krivec za vprašljivost otrok.

Za Maha sta vnuka njegova največja sreča, sta Idealika. Naj se še tako zavzema za Dn, hčerinih soprogov ne omenja. Jih hčeri nimata? Tega ne pove; problem-témo zbriše, Zamol. Tip za Kane. Tudi v tem Mah ne odstopa od KMg. Tujci so (mu) Sži, čeprav ne vsi; NemKm MV so mu izjema, tu pokaže Mah svoj Kat univerzalizem. Tudi med domačimi zločinci (Komsti, LumRevarji) je kakšna izjema; a večina so izrodki NSSi. Vse je idealizirano in/ali diabolizirano. Mahova Dn - tudi svakinja, brat, sestre, starši, očetu in materi je napisal prelep slavospev -, hčeri, vnuka, vse to je tapravo, drži skupaj, ena velika Dn, kakršna je - naj bi bila - zgled DaSlcem. **Neba** je vzgojn(išk)o delo.

Ena Akina hči ni končala srednje šole; šolala se je za fotografko, a že drugega razreda ni naredila. (KasO: zdaj nadaljuje šolanje; kaže na bolje.) Zdaj dela že dve leti kot natararica, brez zavarovanja, izkoriščana, trdo, naporno, a se še zmerom nič ne izuči. Trda je, močna, a kaj počne s to močjo? Morda je celo zelo močna, čeprav zreducirana osebnost. Aka jo je vrgla iz hiše, z Afo sva njeno odločitev podprla; a kaj bo iz nje? Zame môra, za Ako še večja. V dveh Gene: od akademika do natararice. Dobro, da sem se na takšno usodo že pripravjal, ko

sem bral - in sporočilo sprejemal - Faulknerja, konec **Krika in besa**: kako zadnji potomec aristokratske Dne kot bebec-otrok tuli sam na praznem dvorišču. To je resnica sveta. Mah se trudi prepričati Slce, da bo njegova Dn nadaljevala IdeaKatAVSDne iz prejšnjega časa. Zaman trud ... Vse se konča na Smšu, kamor so vrgli tudi JKrovo truplo.

Druga Akina hči dela prvi razred srednje šole že tretjič, spet ima popravni izpit: iz Slščine, pa Aka uči Slščino, piše Slske povesti in knjige! Jo hčeri hoté prizadevata? Je kriva tudi sama zaradi svoje Harvzgoje: samo da smo skupaj, da se imamo radi, naša Dn je skladje kot takšno, vse zlo je zunaj nas, mi smo IdeaHarKld! Ni ravno ta zamisel kriva za realne posledice, ki jih opisujem? Podrobnejša analiza tega ne sodi sem, hočem le reči, da Mah ne piše realizma, ampak da je kljub nekaterim odstopanjem **Nebe** blizu **BlaNi**. O tem več kasneje. Bistvo moje teze je, da je realizem **Nebe** navidezen, njeno odstopanje od glavnega toka DSK in Aefe neodločilno. MMah je od leta 1953, ko sem ga javno Kritt napadel, skoz **Tridelno igro** in predelavo Stergarjeve **Heroike** do **Nebe**, torej skoz pol desetletja, ves čas isti. Kot sem isti TK od tedaj do danes. Isti? Da, kot HM, ki pa ima vendar Tem skupne poteze. Tudi jaz sem (P)ld. Ne morem ne biti ld. Je res ves moj trud, da bi se odprl Dti, zaman?

Z Ako se Ala zmeni, kdaj ji bo pripravila I. špigel **HiCa**. Za korekture cele knjige potrebuje Ala 4-5 dni, tedaj pa bo Aka že na morju, kjer jo že čaka Ajda, teden dni bosta Dni skupaj. (Kje je Severina? Bo z morjem nagrajena, če bo padla? Bo dva mesca lenarila na morju, namesto da bi si zaslužila za Ž? Kdo jo bo v Lji, če tu ostane, nadzoroval? S te plati je čudovito, da sem starec, vsaj podobnih skrbi nimam več. Pa so druge kaj lažje?) Določimo dan, ko naj se Aka vrne z morja, da vnese popravke s I. špigla v novo Aco knjige, v II. špigel, Ala to ob istem času pregleda, tudi jaz, ko se vračam konec julija v Radovno (prej moram spet na kontrolo krvi v Sežano, Ala me mora voziti z enega konca Slje na drugega), knjigo dokončno odobrimo, Ajda vnese vanjo MSk, ki jih dela ona, te so že pregledane, in odda izgotovljen izdelek tiskarju. Nato pa se začne čakanje, kdaj se nas bo tiskar usmilil. Duh je še zmerom močno odvisen od telesa. Otroci se ne rojevajo iz duha, ampak iz dreka. Mah misli Dgč: da se rojevajo iz nebes, padajo z neba kot zvezdice, glej **Mona**.

Hočem reči in pokazati: vse moje Ž je povezano z **RSD**. Na morju (naj bi bile to počitnice?) delam MSk, če ne pišem, pišem pa povsod, enako v Avberu, v Radovni, vmes, ko se premeščam z enega kraja na drugega. Kako da nisem zadeve sit? Od ponedeljka naprej, danes je že četrtek 4. julija, mi je zlezla zadeva čez glavo. Delam z odporom, z gnusom, ves čas mi je slabo, tudi davišnja noč ni bila pet para vredna, lovljenje zraka vsaki dve minuti. Kazen? Za kaj? Kot da bi bil Mahov Matevž, krivec-zločinec, Kajn, Judež, Žan Moré. Mah mi svetuje, kako naj živim, da bom miren, veder, blag. Poznam zgodbo, tudi sam sem nekaj let preživel tako. A sem se zmerom sam odpovedal blaženemu miru, ker sem spoznal, da je - vsaj na dolgo dobo, po bistvu - laž.

Mir - Not blaženost - sem doživel večkrat, ne le za en dan, za mesce in leta. Zmerom na ES poseben način, a zmerom je šlo za Not skladnost-uskladitev, pomiritev, osmislitev v Kolu-Kldi. Posebej Tip in nenavaden je bil razvoj dogodkov v moji Noti od poletja 1946 do poletja 1947. Na delovno akcijo Brčko-Banovići sem šel z odporom, kvečjemu za mesec dni; šel sem zaradi družbe Prilov, tudi po doživetja, vedel sem, da moram svoje Ž širiti, a skojevsko-mladinska ideologija mi ni bila pri srcu. Prvi mesec brigade sem se upiral vodstvu, organiziral širši upor, še

bolj (za)sovražil despotsko oblast. Drugi mesec pa se je vse obrnilo; Ptja je poznala psihologijo Čla, računala je z njo: da nas bo Kol RR.

Povezala sta se dva momenta: Ptja je imela dva obraza in Psk ju ima. Nemogočega Sadkomandanta brigade (Vesela) je zamenjal sprejemljiv šef, človeški, simpatičen (Šauta), brigado je iz kazenskega taborišča RR v kooperacijo vsaj deloma Svdelavcev. Tudi povojna leta so imela oba obraza: veličastni zagon, veselje, sproščenost, čut zmagovitosti, lepoto Nve, a enako gnus, teror, zločin. Mah v **Nebi** opisuje in pozna le drugo - temno - plat. Izrazito pristranski je, v skladu s tretjim delom svoje **Tridelne igre**, z **Mat(jažem) in M(atij)onom**. Ptja, LR, Mrk itn. so zanj poteze hudiča, kot v **Židu** in v SPED. V MV ne vidi nič takšnega, kar slika Koc(bek) v **Tovarišiji** in **Listini**.

Ne da bi se tega pravočasno zavedel, sem se v brigadi - v dveh mescih - spremenil. Šele ko se je začela šola, bil sem v 7. razredu Gimne (v Datretjem), sem odkril, da se ne počutim več izločen iz šolskega Kola. Ne toliko iz razreda, v katerega sem spadal; šola se mi je ldn s skupino brigadirjev, s katero me je - nemajhen - napor in skupno premagovanje težav Not povežalo. Posta(ja)li smo Eno, skoraj IdeaHarKld. Čutili smo se dobri tovariši, se varovali, bili med sabo solidarni, doživljali svojo grupo kot Smisel.

To je trajalo kar nekaj mescev. Šele polagoma sem opazil, da sem prestopil iz skupine izločencev ali obrobnežev v skupino vladajočih; da sem se obnašal do tistih, ki niso bili v brigadi, vzvišeno, naduto, zaničljivo. V meni se je začel proces, tako Tip za Prte MV in po vojni, ko so iz preganjancev postali (ob)lastniki. Tudi v Matevžu, ki je kot likvidator in primitivec posebno Rad primer, a bistvo je isto. Matevž=jaz. Medtem ko je za Maha takšna enačba nemogoča. Mah je sin Ideastaršev, Pril Ideabožjih norčkov, kot sta Karel in Zalka, tudi Jožefa-Pepca, Lojzek in še kdo. Prepričan je, da zelo širokogrudno vse razume, ko ne obsoja Zalkinega dajanja nog narazen ali Pera Palačevega delanja otrok po tekočem traku ovdovelim, samskim Nemkam in takšnim, ki so imele može na fronti.

Mahova širina odstopa od njegovega FKC bistva prav toliko kot DaStoiberjeva, ki je izbral za bodočo ministrico, vodila bo vse Že in Dn zadeve, gospodično, ki ima že enega nezakonskega otroka, ravno zdaj pa pričakuje naslednjega. VeleKat bavarski ministrski Preds bolj krši SPE ožino kakega (dramatika) Simčiča, ki ločencev ne sprejema, z njimi niti ne govori. Razlika je med ultrafanatičnim ozkosrčnežem Kfz tipa (Simč se dela tak) in razumnejšim HumKanom, ki pa ohranja bistvo Dne, dopušča le Pos odstopanja, ki ne rušijo norme: Not Zvestobe, Tip FP vrednote. MV se je morda zdelo, da je opisana razlika Tem: med KfzDmb in HumKatOF; danes vem(o), da je bistven razhod med FP in PM-Libom.

Nekoč pozimi 1946-47 se mi je začela IdeaHarKld brigadirske skupnosti sesuvati. Vse bolj sem dojemal njeno Zun naravo, Pol oblastništvo. Sprejeli so me v SKOJ, nisem mogel odkloniti, a čutil sem, da gredo zadeve v napačno smer. Kmalu sem moral plačati kazen za svojo varnost, za pripadnost IdeaHarKldi. Zgodbo popisujem večkrat podrobno NDM: ko sem moral - npravno prisiljen - nastopiti zoper bivšega sošolca, povedati, kaj mi je storil - me ovadil Dmb oblastem, da so me jeseni 1943 vrgli iz šole. Kar sem povedal, je bilo vse res, a služil sem nečemu, kar ni bil moj namen in ne dogajanje resnice, ampak Raz obračun na šoli. Nisem ga vodil, a s svojim dejanjem sem ga podprl. Mali Matevž.

IdeaHarKld se je strgala, postala umazana cunjia. Rešil sem se šele z branjem - sprejetjem - Tolstojevih **Dnevnikov** EK tipa, **Dnevnika** Marka Avrela, **Bratov Karamazovih**. Torej z nečim povsem Dgč od skojevstva: s stoo, z EtKršem v lSDti,

kar me je vračalo h Kršu vse do nedavnega. (Točneje: branje teh knjig mi je pomagalo artikulirati pristne osebne občutke, doživetja, odločitve, usmeritve.) Me bo še kdaj povezalo z njim? V predsmrtnih mukah, ki si jih ne želim in bi raje izbral S kot dolgo nesmiselno Trp?

Mah ne opisuje niti ene svoje geste, ki bi bila analogna Negliku, razen zgodnice, kako je pobil zajčka; no ja. Mah je Čl, ki ima pri 80-ih čisto vest, zavest, da je bil zmerom pokončen, čist, samostojen, plemenit, odpuščajoč, dober, neskorumpiran, prav za prav IdeaHarPld-Čl; je skoraj enak Sniku ČirZlcu. Jaz sem bistveno Dgč od tega lika. V IdeaHarldi vidim predvsem masko za AgrEkzldo. Ne pravim, da ni čistih ljudi. Tudi sam jih po svoje občudujem, v nekaterih fazah zelo, glej moje **Srečanje z božjimi otroki, Sreča in gnus**, v katerih opisujem tudi srečanje z istim Lojzkom, ki nastopa v **Nebi**, le da smo mu rekli mi Katarinski Lojzek. Lahko da je tudi Mah IdeaHarPld, zakaj ne, verjamem mu. (Zlc vem, da ni; Zlc igra Snika, zato je uspešen.) Trdim le to, da so takšne IdeaHarPlde predvsem maske, ki jih uporabljajo Klde, da bi prikrije svojo resnično naravo. PV SHK jih je precej potrebovala, DSKC pa je tako plitva, tako brez zavesti o tem, za kaj gre - vse reducira le na boj za (ob)last in Polo -, da ne potrebuje več božjih norčkov, da ji tudi **Neba** ne služi, zanjo je lik Snika le Slom(šek), tj. škof, knez, Polik, Gos, šef institucije. Pobožen in čist, a PIK-knezoškof. Vodja. Tak je Rebov v **Pastirju prihodnosti**. To ni JKr, ampak St Peter. Ne **Apostol Peter** v Mrakovi drami, kot Etlik v MeP EkP tipa, ampak kot Baraga v Jeločnikovi SPED **Eno samó je potrebno**.

Ko so likvidirali Revijo 57, me vrgli iz službe, me postavili v preiskavo zaradi suma sovražne propagande zoper Dž Jugo, sem se Not povezal s skupino PriSo, ki so doživljali podobno usodo. Leto 1959 je bilo zame čisto, lepo, plemenito, najvišje Etvrednosti, prinašalo je nova spoznanja, nastala le iz Trpa in dobro prenesenih izkušenj; sama svetloba, bi dejal Mah. A se je prav tako podrló v sebi, kar nekako samo od sebe. Ko smo dobili - skorajda bi smel reči: si priborili - revijo Pers in se z njo vse bolj uveljavljali, zmagovali, sem postajal - ne le jaz - nadut, vse bolj AgrEkzPld in Kld. Kul-duhovna ekspanzija se je prenesla na Pvt območje, eksperimentiral sem, vse bolj zapadal v gnusna dejanja Sek tipa, nezvestobe, nesolidarnosti z ženo; opisujem jih NDM. Leta 1964 sem čutil, kot da je novo nasilje Ptje-oblasti pravična kazen za moje nezgledno početje. Spet sem iskal - in začasno našel - nov začetek, celo novo IdeaHar(K)ldo, vsaj delno, v drugi polovici 60-ih let.

V začetku in v koncu 60-ih let sem bil oboje: skoraj Snik in mali Matevž, baraba. Mah sugerira, da se da ostati Idealik, a le tako, da se Čl drži Arhvrednot, biva v AVSi, podaljšan v ostalo Db. Ne vemo, kaj počne junak **Nebe** v svojem strokovnem, stvarnem Žu. Kar opisuje, so le spomini, ki temeljijo na IdeaHarKldi gorenjske vasi, Bohinjske doline, na prednikih-dedih, kot da bi jih skonstruirala Pavček in Kuntner z roko v roci. Mahov nasvet je: ogniti se stvarnosti, ki ji načeluje, jo producira KomPtja, živeti čim bliže dedom; ne vsem, med njimi so tudi zli, Jožefin oče, a bistvu AVSi, kakor jo vzpostavlja že Slom v **BlaNi**, tudi Krek v svoji dramatici, pa Vomb(ergar) v **Novi Jobi** pa tolikeri Katideologi. Razlika med St Justinom in Mahom je le v tem, da si obeta Justin udejanjiti ArhKatSlov s Polo, najbrž celo z vojsko, z obnovo Dmb gibanja, v tej perspektivi razume Pol stranko Nova Slja, medtem ko si Mah utvarja, da se da isti cilj doseči ... kako? S spominjanjem starca? Z božjimi otroki, pohabljenici, obrobneži? Z Mahovo Dn, ki je prikazana skoraj izključno kot lntskupnost na počitnicah, na morju in ob - bohinjskem - jezeru? Kot lirika je Mahov svet v redu, je pač ena od Čl možnosti-

sanj-SSL. A kot stvarnost? KatInH je lirizem, je umik v IdeaHarldo, ki jo Psk, za katerega se nihče ne zmeni, nekako lahko vzdrži, v širši - odločujoči - stvarnosti pa je Pvt drža. Če hoče uspeti v TSu, mora preiti iz InHa v EDč SV.

Mah je to konsekvenco sam potrdil-izdelal: v **Monu**. Morda se je je kasneje ustrašil, je ni več ponavljal, a kam je prišel? V nostalgijo, v spomine, v sanjarijo. InH=PvtzHum. Mah je manj raztrgana, manj histerična Rca Tor(karjeve)D; tudi manj ustvarjalna. Tor(kar) grize na vse strani, InH RR v retorični PsEDč, ki se ujame v SZ, če ne preide v AD. TorD je zgled za nemoč InHa. Mah je našel izhod v Katu Pslbt tipa, v RefAr, v Refe, v kateri naj bi Čl spet dobil trdno-prosto ldo. Je bistvena razlika med njegovim utemeljevanjem Čl(oštv)a-Slova na Kršldi in Kosovim, Šelovim, Rebovim? Ti in sorodni so širili AgrEkzldo, Mah se je umaknil v čistost Pvt tipa; morda jo je celo vzdržal, verjamem mu, a njegov Etpurizem je druga plat njegove manjše vitalnosti, manjše od Torove, Rebove, Šelove. Tudi zato ostaja najbrž **Neba** povsem na robu, Zamol. Po tej plati mi je simpatična, tudi pristna čistost je zame lepa. A ne zadošča.

Najbolj Tip za prikaz najine razlike z Mahom je najino bivanje v KC. Naj ga komentiram pobilže, seveda le z enega vidika in na eni ravni, nikakor ne s HKD postopkom.

V zadnjih letih sem že precejkrat - NDM - opisoval svoje SSL: kaj sem videl v KC, kaj sem vanjo investiral. Da je bila KC, v katero sem vstopil (se vrnil), nekaj bistveno Dgč od t(akšn)e, za kakršno se je skazala po 1991. Da torej nisem kriv oz. da je krivo moje - vseČl - nagnjenje do SZSL. Da sem bil prevaran in sem se prevaral. Takšno ocenjevanje sebe sicer je neka AK, vendar prešibka. Potrebna je odločnejša AK. Bolj sem (bil) kriv, kot sem bil pripravljen priznati. Naj svojo AK zdaj razvijem, dopolnim.

Resnica je tudi ta, da sem si zaželel miru-varnosti. Po toliko letih sporov, Rad tveganj, izzivov, eksperimentiranja, udarcev, padcev, nenavadno dinamičnega Ža, vsaj zame, nazunaj se je najbrž bolj malo videlo, a to mi je vseeno. Prav v času, ko so se MBP pripravljali na odločilni spopad s Ptjo, sem se začel umikati. S tem sem tudi Posn MOča, kar je že precej let moj Ž načrt: storiti vse kot on, potem pa to - usodo - RR v K-milost. MOč se je začel okrog 1940-41 umikati iz (pre)bojevite Ptje, torej v času, ki je bil enkratna Zg šansa za Slov. Pokopalo ga je, pokopal se je. Jaz sem želel, da se z mano zgodi isto, da grem skoz to izkustvo, a da pridem dlje-drugam kot MOč in Ptja oz. MBP v 80-ih letih.

Še točneje: konec 70—ih let sem med vsemi PriSo najbolj terjal ustanovitev nove revije, bil najbolj v sporu s Ptjo, veljal sem za najbolj spornega v grupi, spodbujal spor, potiskal v smer, ki je bila objektivno na Zg-Db ravni prava. Ko pa sem ugotovil, da so se MBP, ki so prej sledili Pir(jev)cu, Pirčevemu geslu "Pustiti biti" in "Konec akcije", zmotivirali kot borci zoper Kom in Ptjo, se povezali z Ncl grupami in prešli v sfero Pole, sem bil na eni ravni zadovoljen; oni so storili, kar je bilo na terenu Slova-DbZge treba storiti, tega ni bilo več treba početi meni. Oni se niso zavedali, kaj sledi iz takšnih konfrontacij, iz EDč, jaz sem leto 1945 doživel polno, tudi naslednja leta, MOčev povojni zapor itn. Okrog 1990 nisem bil pripravljen ravnati, kot mora ravnati, kdor hoče v DbZg akciji - na Pol terenu - uspeti. Nisem se hotel podrediti Kol duhu, Klidi, ki se je uveljavljala posebej z Gent gesli, z Narojenostjo ipd. MBP so iz vsaj delnih dedičev Pers postajali analogni srbohrvaškim razumnikom, na liniji SHKI. Še danes mislim, da sem ravnal prav.

Namesto SV sem iskal Not mir, da bi v njem lahko našel UnBDra, torej Boga z Dt-Tr, medtem ko terja DbZg angažman Rad imanentizem; še slabše, če je maskiran s PsTr, s Trl. Not mir, varnost, vedrina ukvarjanja z nemočnimi, poraženimi, norčki, neuspešnimi itn., s takšnimi, s kakršnimi SV nima kaj početi. SV zanimajo SŽ, medtem ko so meni ravno SŽ najbolj napačne, saj SM utemeljujejo TS-IdB. Moje izkustvo in spoznanje iz preteklih let, ki ga ostali MBP niso imeli - ker so bili mlajši -, je imelo za posledico, da nisem iskal več v DbZgi, ampak v KC, in to možnost najdenja BDra. Ker je KC trdna, močna, univerzalna, trajna ustanova, mi je dajala vse bolj tudi psihološki EkP mir, ne le za Is, ampak vsestransko stabilnost. Sv sem ohranjal, a vse bolj sem dobival tudi varnost. Vse bolj sem sintetiziral, prepričan, da to gre; nisem predvideval, da pristajam na nekaj, kar je napačno, prepričan, da ni bistveno, da bo samo na sebi odpadlo oz. da že odpada. Tembolj sem se začudil, tedaj je zame počilo - se je razklal moj odnos s SKC -, ko sem 1991 ugotovil, da mi Reb in ostali, na katere sem se s protestom obrnil zaradi neke kolumne duhovnika-Žursta Jožeta Zadravca, niso dali prav. Ta Zadr je pisal o Kruhu na MMahov (Kuntov) način, jaz pa sem verjel, da je SKC prešla čez to fazo, da sva se z Rebom srečala kot z ARF-AK predelana (AR) Čla: on da je presegel svoje ideološko domačijstvo, jaz svoj lbn eksperimentalizem. Jaz sem pristal na KC (ki išče Boga, katere glavna naloga je, da kot Novo Krš išče stik z BDrim), on na II. Vatikanum, na to, da se KC odreče triumfalizmu, Poli, (ob)lasti, imanentistični, idealistični itn. Tradi; kritiziral sem jo v knjigi o Balantiču **Ogenj, ki očičuje**; na Trado sem pristajal, a na takšno, v kateri sem predpostavljal, da obstaja stik z Dt. Lib sem kritiziral, prepričan, da se je kot Abs imanentizem odrekel IsuDt. Smisel sem najdeval v KršTradi, v Prešu **PKrsta**, v Canu **Vide**, v Preglju, Majcnu, Mraku; o teh sem največ pisal skoz vsa 80-leta, dve knjigi **MD**, že prej o Pregljevih romanih **Plebanus Joannes** in **Bogovec Jernej**. Ker sem verjel, da je - bila - v KC dosežena sinteza med IsBDra in Ustanovo, ki družni v Tr verujoče, sem se počutil kot varen del velike celote, ki pa ni bila E(di)na vera-Cerkev, kot je učila FKc in kot uči spet DSKC, ampak Cerkev za Dre, tako sem jo celo imenoval. Spoj Sve in varnosti, Isa in občestva se mi je zdel najden in popoln.

Ravno v MMahu sem videl Kana, ki je tak, kot opisujem - svojo - primerno držo. Prepričan sem bil, da je v sebi premagal-zavrnil tradicionalizem, kakršnega je gojil okrog 1953 (in ki se kaže tudi v **Tridelni igri**, zato me je neprijetno odbila, ko sem jo 1997 prebral); da je potoval-romal k istemu cilju kot jaz, le da z nasprotni strani. Da sva se v pristanku na II. Vatikanum srečala; da sva povzela jaz svojo lbt-Mrk (RLH) Trado, on svojo KatArhTrado, a ju AR v smeri IsBDra in Cerkve za Dre. **Neba** dokazuje, da sem se povsem zmotil; da sem videl v Mahu nekaj, kar ni ne bil niti ni mogel biti. V **Nebi** ni tako rekoč ene poteze, ki bi potrjevala upravičenost mojih pričakovanj. MMah je bil ves čas le Rca FKc.

Moja AK: okrog 1989 se dosegel v sebi takšen Not mir, občutek varnosti, da sem se počutil Abs srečen. Vedel sem, da tudi pripadam - občestvu vernikov -, to mi je bilo še posebej všeč, recimo v Parizu, ko sva hodila z Alo k mašam na delovnike, zvečer, navzočih nas je bila ponavadi peščica, ljudi Raz nacionalnosti, vsi pa smo si dajali roke in se čutili eno v svojem Isu Dti, tako sem nas ocenjeval, ne v naši pripadnosti določenemu Naru, Idustanovi kot oblasti. Skoz nas je govoril Bog, ki ni imel - v mojih Taočeh - nobene zveze z bogom, kakršnega priznava spet DSKC od 1991 naprej: bog Pole, ideologije, moralizma, obnove PV in MV Kfz zamisli, bog Šalija in Beličiča, Jeločnika in Sardenka, ne pa Bog Balantiča, kaj šele Mraka.

Razhod s KC po 1991 sem NDM opisal podrobno. Tu le poudarek na mojem odnosu do varnosti v KC. Čutil sem se v nji varen oz. v svetu, ki ga prežema Krš. V letih 1989-90, ko sem pisal knjige o Balantiču, **Kristus in Dioniz**, neobjavljeno knjigo o Kocu (Mohorjeva mi jo je zavrnila, MMahov brat JožaMah je napisal odsvetovalno recenzijo, češ da sem neupravičeno preKrit do Koca, tedaj Jozafat Mah še ni bil tako na De - v DSD - kot danes), sem svojo varnost temeljil na SSL; kajti kaj je vera v sintezo KC in IsaDti drugega kot SZSL? Našel sem nekaj, česar ni (bilo).

MMah v **Nebi** pa niti ne zagovarja-izdeluje sinteze; vrača se h kar se da enostavni KatTradi brez Pole, a z isto vero v to, da je Slja že paradiž, kot jo slika Reb v **Večernicah za Slovenijo**, le da so pri Rebu nosivci ponebesenja Slje duhovniki, KC kot ustanova klera, pri Mahu pa navidez in na eni ravni avtonomni Kani, ki niso pripravljeni biti podložniki klerikom, a se prav v njih ponavzočuje pristen bogov Kat duh. Ta duh ni bistveno Dgč od Rebovega. Tudi Mah govori o lepoti Nve, ki je Katbožja, se prepleta z lepoto AlgFolk obredov, ki so nazadnje povezava med Turnškovo **DŽGoro** in Jel(očnik)ovim **Vstom**.

AK: kriv sem zaradi izbire varnosti, na katero sem pristal; kriv, ker sem si olajšal posel; ker sem bil - spet enkrat - slabič. Nisem sledil JKru, ki ni hotel kompromisa z ZgDb Judov, izbral je najtežjo pot, povsem zunaj varnosti in ustanove. Mir, ki ga je čutil v duši, je bil mir te usmeritve, ne pa stabilnosti. Jaz sem se med 1987 in 1991 preveč vezal na stanje, nisem (še) zmozel nositi pravih bremen. Zadnje desetletje popravljam svojo šibkost, a se zato nemalokrat grudim pod pezo vztrajanja v nič. Kajti LdDr gre skoz LdN(iča). Nič je blodnjak, iz katerega ni izhoda oz. vsak izhod - Ariadnina nit - iz njega je napačen, vodi le v novo SSL-IdB. Iz blodnjaka je treba drugam. Toda kako? Model sva z Alo narisala prejšnji teden kot MSk. A njegova vsebina? Glej **Gr 4**, MSk **Človekova pot**.

3

Malo pred sedmo sva se odpeljala k Rotu. Mesto je bilo skoraj prazno, začetek počitniške sezone, sobota. Parkirala sva na železniški postaji, do Rota, ki biva v velikem novem objektu ob postaji, je le par korakov.

Z Rotom vodiva že desetletja redno korespondenco; NDM. Nekaj njegovih pisem in mojih odgovorov nanje sem objavil v **RSD**, v Pnizu **Dia(logi)**. To je bilo v času, ko sem še verjel v dialog; še eno od mojih SSL. (Vendar je Dia boljši od ukazov-povelj, kot je Ž boljše - manj slabo - od Si.) Knjiga **Razh(ajanja)**, Pniz **Dia 3**, je le še polemika, obračun s Klabusom, Klinarjem, MTomš(ič)em. Ko bo knjiga izšla, me bosta vrla Gorenjca, Jeseničana, preklela; Klabs mi bo zakuhal kakšno malo packarijo, Klinc pa mi bo poslal kakšno hudobno pismo; (KasO: nič se ni zgodilo; molčita kot riti), le ubogi Tomš bo cvilil na morski obali kot polit cucek.

V Kanegri sem prebral enega njegovih zadnjih romanov **Škatlarji**. Še ena AK: kako sem mogel tega podpovprečnega pisuna imeti za veličino? Pa je bil, v istrskih zgodbah, še v **Juču** in **Bužcu**. Bil je pristen, dokler je brenkal na eno struno. Ko pa se je prevzel - Klabs ga je podpihoval, mu dvigal vero v njegovo vsestransko Umet veličino -, se je razkril kot šibka osebnost, Konv pogledov.

Paradoks: Konv mu je pomagala pri vživiljanju v ArhAVS, ki je Konv-stereotip kot takšen; v območju realizma pa Tomšu manjka bistrovidnost, globlja analiza, navdih, tanjša psihologija, skoraj vse, kar dela roman za dober. **Škatlarji** so posmeh bedakom in povprečnežem, ki jih zanima predvsem Sek; drugorazredna Lita za zabito Kmečko knjigo.

V primerjavi med obema knjigama, med **Škatlarji** in **Nebo**, potegne Tomšev proizvod daleč krajši konec. **Nebo** je zame priložnost analize Kata, kakor se kaže v 20-em Stolu v Slji. Roman je tudi lepa izpoved starca, ki se trudi govoriti resnico, jo artikulirati; in ki je živel častno. Tomš pa je primer pohlepneža, Tip za DaSlce, ki skuša pojahati ves svet, vse obvladati, vse dati v žep, biti Gos in Stvarnik. **Norček**, kot ga je oblikoval Tomš, glej mojo hudo Krito te knjige zgodbic v **Razh**, in božji norčki, kot jih slika MMah v **Nebi**, so kar se da Raz. **Norček** je avtoheroizacija, avtopatetizacija, razglašanje sebe za (pol)boga, Mahovi norčki pa so SeH liki blage ponižnosti, kakršne bi pisal Jurč(ič), če se jim ne bi posmehoval. So Krjavlji brez humorja in abotnosti. Mah jih dela za Snike, a ne STH tipa. Predvsem pa ne trdi, da je sam tak polbog. Sploh je vprašanje, kaj trdi o sebi. Da je preživel Ž pošteno in čisto, to že; kaj pa je bil poleg tega, kaj je storil kot ustvarjavec, v romanu nastopa kot Umet arhitekt? Tu pa je v odnosu do sebe resnično skromen. Eden (Tomš) nadut kot napihnjena žaba, drugi celo prezadržan v sodbi o sebi. Tudi zato je bilo branje **Nebe** prijetno, posebno v drugih dveh tretjinah, kjer kot da se je avtor znebil čezmernega in presladk(an)ega idilizma.

Če sem že pri takšnih primerjavah, naj omenim še dva nova Sl romana, ki sem ju prebral v Kanegri, ob zanimivi Unamunovi **Megli** in ostalih, vsako leto prediham na desetine romanov, tujih in domačih, sem še kar na tekočem; zanimivejša sta Hudečkova **Gluhota** in Marinčičeve, naslov sem pozabil. Hiengova hči je dobila, kot sem bral, celo Kresnika; o Inku in Kresniku podrobno NDM. Romana se mi ni ljubilo prebrati pozorno v celoti; prvo tretjino da, potem sem pa tekst prelistal. Bistro, močno, z znanjem, to niso Tomševa jajca kot **Ti pa kar greš** ipd. A kot da je nekaj narobe. Njen oče je pisal popolno Lito, do zadnje nianse obvladano, esteticistično, PM-Dv, vse točno in vse neresnično, res kot samo brušeno muransko steklo, kot sem bil naslovil enega svojih esejev o Andrejevi Liti. Katarina je v primerjavi z očetom neizbrušena, Bara, raztrgana, trda; nisem se mogel znebiti občutka, da se dela (trudi), da Posn. Koga? Očeta. Motiv jemlje po očetu, MešDn na PrS, tudi topose, Dunaj, Trst, Lj, podeželski grad. Odnosi med ljudmi so zamotani, prefinjeni, kultivirani, a ... zakaj sploh to pisanje?

Laže sem bral bolj preprostega Hudečka. Prejšnje njegove romane sem bolj ali manj odklonil, preveč se je v njih spakoval. **Gluhota** je prvi Jožetov tekst, ki sem ga prebiral z Užem. Morda iz lokalističnih občutkov, popisuje kraje mojega detinstva, staro Lj, hiše in ceste ob ljubljani, med Šentjakobskim mostom in Šentpetrskim predmestjem, Lj tržnico, Bregom. Roman ne dosega Hočvarjevega o Bregu, manj je živ, napet, zanimiv. A se je tudi Hu(de)ček prilagodil diktatu Zeitgeistu, ki je danes trg kot norma, trg bravcev. Zgodbo je artikuliral kot kriminalko, izriše izvrsten realističen portret starca-krojača. Stilno mojstrsko, gibčnejše od MMaha, gladkeje od Marinčičeve. Huček slika nekoga, ki ga (nekaj, kar) pozna, Mar(inči)čeva si izmišlja, a ne dovolj privlačno, vsaj zame ne. Ink ima svoja merila, čudno, da spet ni podelil nagrade Prilu Janč(arj)u. Da Janč lani ni izdal romana, pravite? Je to kaj važno? Če je nekdo Gos, mu pritičejo nagrade tudi za dela, ki jih ni napisal.

A propos! Da bi **Nebo** Inkkulniki predlagali v ožji izbor Kresnika, za nominacijo? Ha! Ne bodo nagradili niti premodernističnega dela, vendar tudi ne tako Arhspisa, kot je MMahov. Zlata sredina kot tista prava Izbrana kvaliteta, to je njihov moto. Če bi moral izbirati med romanom Marčeve in MMahovo **Nebo**, zame ne bi bilo omahovanja. **Neba** mi je bližja, tudi od **Gluhote**.

Klabs me je obiskoval v Radovni že nekaj let zapored, zmerom v začetku julija, prihajal je iz Kranjske gore ali Martuljka, kjer je letoval. Lani se mi je prav zasmilil, ko mi je skušal izkazati pozornost, osebno je velikodušen; v dar mi je prinesel tematsko številko NoRe **Čas in Zg**, v kateri sem imel prispevek tudi jaz. Revez revije niti odprl ni, ni imel pojma, da v številki sodelujem tudi jaz. Zanj so knjige lepo blago. Njegov oče je prodajal koloniale in železino, sin je kot založnik prodajal estetske Kulpredmete, a kot lepo robo, duhovni sladkor en gros. Bibliofili so bili zame od nekdaj neprijetni ljudje: knjigo so imeli ravno za nekaj, kar meni ni bila. Tudi mene je skušal Klabs sredi 90-ih let lansirati kot tržno vrednost. Ni čudno, da mi je zameril, ko je spoznal, da nisem naprodaj oz. da me nobena reklama na trgu ne more narediti užitnega.

Letos Klabsa zagotovo ne bo. In ne Klince, po toliko letih obiskovanja. (KasO: Klinc mi je začel telefonirati avgusta; kot da se ni med nama nič zgodilo. Brez mere me je hvalisal, naju z Alo vabil na južino, še ženo je angažiral za ta posel. - Ne razumem jih. Ozmerja me kot psa, me oceni kot ničeta, nato pa me povzdiguje v nebo. Nekaj podobnega je pred nedavnim naredil PePKo. - Klincu sem lahko odklonil. Upira se mi.) Trpka samota? Mi nista dajala tudi ta dva PriSo občutka varnosti? Več ko jih izgubljam, MBP, bolj sem ogrožen. Ne bi bil Čl, če ne bi postajal vse bolj ogrožen. Môr se torej ne bom znebil. Kdo me bo letos obiskal? Dva sta se najavila: Kmed (odklonil je, da bi ga ZLSD kandidirala za Predsa Dže) in Dovjak. Oba imam rad. So to zadnji moji PriSo? (Dovjak je prišel z ženo, izredno lepo popoldne-večer, poglobljen pogovor, intimno, pristrčno, pobožno.)

Rota cenim; menda je z ženo Lučko edini izmed članov SPE, ki ni (za)ostal v PV-MV miselnosti in praksi; čudno, da ga ne napadejo, zanje je - bi moral biti - lzd. Je Kan, a lbt tipa. Mnogo bolj kot MMah, čeprav sta si v marsičem blizu. Oba sta pristaša EtDbe, le da Mah ArhAVSi (ker sam ne živi več v nji, se čuti v svetu izgubljen), Rot pa se trudi izdelati sodobno Rco Krša, ki bi ustrezala DaDbi. Se to da? Dvomim, razen kot KC psihoterapevtskega, karitativnega ipd. tipa. Rotu se ni posrečilo. Na Radiu Slja je lahko uspešen in cenjen direktor, ker ima do vseh distanco, s podrejenimi je dober in prizanesljiv, ne spušča se v njihove spletke, na vse gleda z lro in humorjem. To mu omogoča vzdrževanje položaja, ni pa model za DaKana. MMah skuša podati tak model, ta pa je regres v PV AVS. Rot more predlagati le Pvtz. Živi skoraj povsem zunaj SDbe. Doma nenehoma sprejemajo ljudi, oba z Lučko sta nenavadno gostoljubna, a kot da je to družjenje le Zun glazura, ki pomaga delati vtis, da ne bivata le v Pvt IntDni.

In kakšna je ta Dn? Z otroki ima probleme, en sin, odličnjak, je protestnik, v imenu RPP, za mladeniča sijajno, a neskladno z modelom SPE, v katerem so otroci podložniki tipa **BlaNe**. Kdaj se bodo dozdej IdeaHarDne sesule, otroci demoralizirali? Ni ekonomski finančni zlom Arge(ntine) prvi korak k temu? In malverzacije, ki jih počnejo Slski Vodlji SPE, spravili so na kant številne denacionalizirance; nazaj so dobili velika premoženja, jih vložili v Kat Krekovo banko kot zvezo s SPE Slogo (naslov!), zdaj pa so ob vse naložbe. Tako kot Rot gleda na Kl tudi Mah. Oba izdelujeta SAPO, poudarjata Sv Čla, njegovo avtonomijo in posameznost, a tudi Rot ne zmore izstopiti iz okvirov KC, onkraj katerih bi zares

še lahko začel Is BDra. Veliko razume od **RSD**, je eden redkih bravcev **RSD**, o nji mi piše zanimiva opažanja, ki me skoraj zmerom zmotivirajo, da mu podrobno in živahno odgovorjam. Vendar se ves čas vrtiva pri psiholoških, Etsocialnih vprašanjih; kjer se začne, vsaj zame, IsUnBDra, tam Rot ne poprime. Ni šel skoz Nih, skoz pekel blodnjaka kot MGG že kmalu po 1945, vsekakor okrog 1950. Od dogmatsko Tot SPE se je premaknil h KatHumInt(imizm)u. Je - hoče biti - SAPO, kot MMah, a ostaja znotraj Dbe. Ker je Db IdDb, ostajata oba z Mahom v TSu.

Z Alo sva šla Rote obiskat, ker jih imava rada, predvsem pa zato, ker je Andrej tolikokrat izrazil željo, naj spet prideva; bal sem se nenehnega odklanjanja vabil. Domneval sem celo, da mi ima kaj važne(jše)ga sporočiti. Skazalo se je, da nič, da je bilo vabilo Konv. Da ga skrbi zame, češ da sem preveč osamljen, pripravljen mi je žrtvovati nekaj ur, da bi me resocializiral. Žal ne gre. Jaz sem, kot imam navado, ves večer veliko govoril, tudi težke reči, Rota sta postajala vse bolj utrujena, poznalo se jima je. Opoldne je lučka skuhala kosilo za veliko Dn sorodnikov, ki so prišli iz Arge, nato spet nama in Andreju okusno večerjo; res zna, mojstrica! Pogovor je najprej načel najtežja vprašanja. Ko sta se gostitelja izmučila in ju nisem želel več obremenjevati, prešel sem na lažje teme, te pa so bolj ali manj obrekovanje (Rota in Ala niso zmožni obrekovati, jaz sem mojster v tem), se je skazalo, da naše srečanje ni imelo pravega motiva.

Ker je Rot sam načel temo Kante (ne Fifa Kanta, čeprav je po študiju Fif), sva z Alo razložila najine nove analize o funkciji Pogreba-groba kot mašenju luknje v nič, torej kot o nečem najbolj napačnem. Rota sta izjemno vljudna, zato sta ob tem molčala oz. z molkom izražala svoje nerazumevanje teme-sporočila, a videlo se je, da jima podiram temelj, na katerem stojita; oz. bi jima ga podiral, če bi se mojim razlogom-izvajanjem odprla. Nista se smela. Tak pogovor pa ne vodi nikamor, je le moje predavanje in vljuden posluh-molk. Če bi naju manj cenila, bi naju morda odpravila z manj naklonjeno zavrnitvijo. O Kanti in Pogrebu kot mašenju luknje v TS, luknje, ki bi kot S morda mogla odpreti Dr svet, sem pisal NDM. Sem pa Rotovima razložil tudi nekaj, kar sem dognal šele v zadnjem času. Gre za drugo plat zgodbe o Kanti. Naj jo skiciram. Je golo nasprotje polnemu smislu, ki ga najdeva v pogrebih-obredih MMah. Avtobiografsko sem priznal svojo nemoč, svoje nemajhne težave; tudi Ala je slišala zanje prvič.

Kar bom razložil, kaže, da sem mnogo bliže Mahu, kot se zdi; ali da sta v meni - vsaj - dve osebnosti, ki se nenehoma križata, celo spopadata. Da je v meni mnogo več tradicionalista, kot sem (si) bil ponavadi pripravljen priznati. Ker se oba z Alo starava, Čl pa ne ve ne ure ne dneva, se kaj lahko zgodi, da se bom moral kmalu soočiti ne le z Alino So, ampak tudi z izvedbo najine odločitve o predaji najinih teles Kanti, tj. Anatomskemu institutu. Načelno zadeva ni težavna, ES praktično pa zelo, vsaj zame. Naenkrat sem zagledal Alino telo, ki je danes sicer že staro, kmalu jih bo 70, a je vendar še danes kot živo lepo telo, nekoč pa je bilo cilj mojih sanjarij, vir mojih Užev; nanj je vezan velik, izjemno pomemben del mojega Ža. Sem - vsaj bil - poudarjeno čuten Čl. In to telo bo razreza(va)no v secirnici ob surovih pripombah zagovednih študentov medicine?

Zlahka si predstavljam, da se zgodi z mojim telesom kar koli, sebe prav za prav ne maram preveč, S je zame in za moje telo zaslužena kazen, naredil sem preveč grdobij, da bi se mogel počutiti plemenit in čist, kot se - niti ne samoljubni, le sebe gotovi - MMah. S koncem mojega telesa bo konec mene kot nevrednega. Tudi to, da me okolje Zamol, je po eni strani pravično. Prizadeva mojo ničemurnost, torej nekaj, kar je v meni slabega, a potrjuje mojo minljivost;

trajno mi daje vtis, kako začasna postavka je Čl - je Ž -, kako malo se spleča viseti na njem, kako je Ž kot AgrEkzld en sam napuh in prepotenca; jaz sem še posebej tak. Moja S - S mene - je konec (AD, likvidacija) Ide, IdBa, kar ustreza.

Vse Dgč pa je s So Dra, in če kdo, je Ala zame paradigmatični Dr. V Kat sistemu, kakor ga pravoverno obnavlja Mah (ali liki **Nebe**, ki jih ima pisatelj za idealne-zgledne), gre DČ (to pa je za Maha tudi on sam) v nebesa, k bogu; Mahovi starši sedijo na bogovi desnici, verujejo v to; kot pri Rebu je cilj tudi pri Mahu priti v nebesa in tam uživati VeŽ, VeUž, Abs Lepoto in samozadostnost; o tem piše Mah dobesedno, propagandno, pedagoško, zavestno. Živijo S (mortalizem KC), ker je le S (pravičnega) vrata v VeŽ. Zame ni tako. NDM.

Sem Čl Ide, Tsa, TS Užev, tudi Seka; vse Ž sem bil poln sle. Šele zadnja leta me je zapustila oz. se mi je posrečilo nagnati jo, se ji odpovedati. Zame so nebesa - Ve(čnost) - Čl MagRlgideološki konstrukt, SSL. Po Si ni nič; po Si je nič. Ž (Tsa, drugega ni) je boljše od Si, ker omogoča IsDt. To IsDt je mogoče povsod, v vsaki točki sveta-bivanja; tudi in še posebej v ErS razmerju med dvema. Kot Čl, ki je Rad od Tsa, poln Sek sle in Sek Užev, a obenem kot Čl, ki ne bi hotel bivati, če v tem ne išče UnBDra, sem obe potezi spojil ravno v razmerju do Ale. Ala je kot Čl sicer tudi AgrEkzPld, ne idealiziram je oz. vse Ž sem jo tudi idealiziral, a se obenem z ARF zavedal, da to počnem. Ala je torej zase in po sebi IdČl, s svojimi interesi, nagnjenji, praksami. A je zame tudi Dr; s svojim ravnanjem sem jo vse Ž delal za - RR v - DrČla; NDM. Zato še posebej težko mislim na njeno S, ki bi se zgodila pred mojo; če se bo po moji, ni važno, ne bo me, ne bom mogel imeti nobenega problema. Če pa bo postala truplo, ko bom še živel, in bom to truplo predal na secirno mizo, njegovi ostanki pa bodo šli v Kanto, bo to posebno močan prizor povezanosti IdČla in DrČla, kako gresta skupaj v nič.

Nekaj časa bo Ala kot DrČl - tudi kot cilj mojih sanj - še v moji zavesti-spominu, z mojo So se bo končala oz. nekaj časa se je bodo spominjali še najini otroci, a tudi tega bo kmalu konec, za vnuke bo že daljni spomin, za pravnuke skoraj le še prazna beseda, kasneje le zapis o nekom, in še malo, pa bo vse potonilo v nič. To je Zun stvarnost, ki jo določa bistvo-narava Ža. Ala kot DrČl, torej kot mesto, na katerem se ponavzočuje Dt, pa obstaja le tako dolgo, dokler obstajam jaz, ki vidim-odkrivam v njej Dt. Sama je za promocijo Dti premalo, kot sem jaz premalo za ponavzočevanje Dti; za Dra me mora delati nekdo Dr, v mojem primeru Ala, v njenem jaz. Ni v tem bistvo ErS ljezni, ki prehaja Sek odnose Sve med telesi, kot uči Lumlbn Lilit grupa, ta zblojena HumRca RMg VISA?

Dokler Ala živi, lahko skupaj iščeva Dt, in to počneva, intenzivno. Ne smem dovoliti, da jo po njeni Si Db zaklene vase, v svojo ječo, stisne v grob (žaro ali krsto), zakoplje v jamo, kjer so ljudje posvečeni in prekleti, oboji St: kot Kajn in Abel, najprej najbrž bolj Kajn kot Abel; St in obsmrtno obredje se je najbrž začelo ob pokopu-zavržbi neprilagojenca, asocialneža, fascinans je maska, tremendum bistveno sporočilo. St=huđič. V posvečenem (najsi od KC ali od Dž) grobu bi bila Ala sredstvo Dbe (ObDbe, IdBa), s katerim bi se IdDb samoutemeljevala, obenem pa bi (za)čepila luknjo, ki je okno v Dt skoz nič.

Db hoče vzeti vsakomur sočla kot DrČla, ga reducirati v IdČla, v uda Klde; po Si je za Ve tak. Kdor se temu upre, je bil nekoč vržen v neposvečeno zemljo, v Smš, kot Jkr. Danes teh Vekonkvenc ni več, ostaja pa Mor pritisk Dbe kot okolja, AVSi, ki je ne le na tem terenu tudi v urbanem svetu še v veljavi; le Rad lbn jo podira. Lilitiski lbn ni Rad drža; je Reda vsega na SekUž, na soUž dveh in več teles, ni priložnost, da se Čl zaradi groze ničla odloči za IsDra. lbn - Nih - je šansa

le v primeru, da zna Čl iz njega kaj izvleči: v njem videti Smš-blodnjak, skoz katerega je mogoča pot na Dr stran. Če ostane Nih le potrdilo imanentizma, Heda, je vse izgubljeno; je Čl zapravljen ponujeno mu možnost kot otrok dragocenost.

Če bi ostal brez Ale, bi (p)ostal zares sam. Zdaj sem sam pogojno, kot je sam slehernik; potem bi bil sam skoraj Abs. Bi še zmogel IsDtI? Bi še našel v sebi moč za ta nenehni trud Is(kati) drugam? Opazoval bi odmiranje svojih telesnih in duševnih sil, brez teh pa postane vsakdo prej ko prej plen IdM okolja. KC čaka na to Čl oslabele, da ga v zadnjem hipu, ko je najbolj brez moči in zato v strahu, ujame ter poveže v varno Pssmiselno skupnost pričevalcev Sti Cerkve kot Fkrovega - božjega - Telesa. Na sledi KC počne isto LD. Šele ko bo ukinita pogrebe-pokope-grobove oz. ko se jim bodo ljudje prostovoljno odpovedali, spoznavši, kaj so, bo postala iz PsLD, iz LD, ki je še odvisna od MagTrade, tisto, kar naj bi bila po svojem RLH načrtu: popolnoma neodvisna od Mag strahov, kot je terjalo Razsv, po njem Mrk; tu je Mrk legitimni dedič RLH-Razsva. LD bo skladna s svojim pojmom, kot bi dejal Hegel, šele tedaj, ko bo spoznala, da ni dedič KČe, da ni kot Db ObDb oz. bit in/ali Id, ampak le sredstvo. Da nima ne pravice ne moči utemeljevati Čl bivanja; da je varnost, ki jo daje Člu, le navidezna, le SSL, kolikor ni prevara.

Mah beži v to varnost, ki jo poetizira z Vež v nebesih, z mirom in srečo v koinoniji več SAPO, ki verujejo v to, da je na koncu Ža kot Rel Ide Abs Id: bivanje pri bogu. Mah rešuje svojo osamelost in negotovost - o njiju govori malo, a se čutita zadaj - z regresom v PsAbs smiselni svet prednikov, staršev, dejansko AVSi in FDbe. V tem je **Neba** Refe in se bistveno ne razločuje od SPED: od Vomb(ergarj)evega **Razvala** in Jelove **Eno samó**.

Vem - ker sem okrog 1990 sam na eni ravni želel verjeti, da je tako -, kakšen čudovit mir daje vera v Vež. Okrog 1990 je nisem imel in sem jo vendar nekako imel; če ne v Ve, pa v skupno-enotno čutenje vernikov, ki nas je toliko, da smo - ne Pošast z mnogo glavami in lovkami-rokami, ampak - K-Abs Moč. Kaj pa je nazadnje univerzalna Alga drugega kot Abs moč, ki se napaja iz dejstva, da enako verujejo milijoni? Hotel-konstruiral sem sintezo enega oz. SAPOe in občestva (KČe); dejansko pa sem goljufal. Danes vem: ali eden, ki išče z vsemi napori Dra, ga morda tudi najde, kot sva se midva z Alo; ali skupnost, ki dePer, ki začepi luknjo v TS, okno v Dt.

Šibak sem, ker se bojim, da ne bom zmogel vzdržati misli-predstave o Ali kot trplju, katerega čreva so razlita po secirni mizi, katere oči in spolovilo so ostanki psice, ki so jo raztrgali močnejši psi. Klinc je v pismu imenoval Alo za kužka ali psico. Kot da ljudje že vnaprej želimo tistim, ki jih ne maramo, da bi postali, kar midva z Alo celo hočeva biti. Hočeva biti, kar je za ljudi zadnje ponižanje, zadnja nizkotnost, vredna najhujšega zaničevanja. Bom vzdržal ta paradoks?

Ko sem dva dni za tem, kar sem razlagal Rotovima svoje strahove in nemoč, prebral Mahovo hvalnico posvečenim telesom ljudi, njegovih staršev, njegovih ljubljenih, kako ostajajo integralni, najprej na parah, potem v krsti in nazadnje v nebesih z novim-istim (obnovljenim) telesom, sem še jasneje spoznal, čemu se odpovedujem. Čemu? Iluziji? Morda pa je napisal Mah **Nebo** iz strahu pred spoznanjem, da gredo - naj bi šla - telesa in duh v nič? In se je vrnil k prednikom, k TradKatu, k FKC, da bi pregnal svoj strah, odklenil svojo osamljenost? Najlegitimnejši odgovor na to vprašanje daje **Tridelna igra**. (KasO: glej mojo ES analizo **Mona** v pričujoči knjigi **DSPE 8**.)

Na moje strahove je Ala odgovorila, da ona ne čuti kot jaz, verjetno zato ne, ker je Že. Že pa so po naravi Dgč: rojevajo, so neposredne posode in viri Ža, s

tem mnogo naravneje bliže Si. Da bo ona mene v "Kanti" veliko laže prenesla kot jaz njo. Morda, nisem prepričan; morda bo njena zavest o tem šibkejša, a se bo obup zaradi njene osamljenosti in groza zaradi podobe vrženosti Dti v Smš pokazal na Dgč - RR - način.

Ni čudno, da sta Rota po teh najinih ekskurzijah v območja, ki so zanju perverzna, utihnili; z utrujenostjo sta se rešila pred nevarnostjo, da bi nama polemično replicirala. Čutila sta najino smrtno resnobo. Obenem pa sta se zavedala, da podirava temelj njunega obstoja-smisla. Naj sta še tako SAPO in Raz od ostale SPE, naj sta do Zun znamenj pogreba in obredov še tako Krit-skeptična, Čl v Kanti je zanju najbrž le prehuda konsekvence. Me zanima, kaj mi bo na to odgovoril Andrej v naslednjem pismu; o temi sem mu tudi pisal, pismo v soboto zvečer prinesel k njemu. Se bo sploh lotil teme? Se ne bo naredil, kot da je ni, jo Zamol? (HasO: pismo je kot Pvt manj obvezno; bolj bo oba Rota zadelo moje razpravljanje v eseju **Iz Amerike.**)

Zame je ta tema krcialna. Kako naj razumem in tolmačim posebno drugo dramo v Mahovi trilogiji, **Kmečki rekvijem**, če ne artikuliram svojega razmerja do Si, ničta, groba, drama se namreč dogaja v grobu in okrog njega? Morda sem tudi zato začasno prekinil ES analizo **Rekva**, ker še nisem bil zmožen dokončne formulacije svoje drže, ker sem se bal teme kot groze?

Naslednje jutro sva se z Alo odpravila na izlet, načrt je bil: na Katarino oz. na St Jakoba. Že lep čas premišljam, kako bi svoje Ž prilagodil svojim letom, kar pomeni, ga polagoma olajševal. Zaenkrat se mi še ni posrečilo. Kaj naj delam, če ne delam-pišem (**ASD**)? Že kot otrok sem se vlegel na tla in jamral: kaj naj delam? Ne delati - kaj zanimivega, privlačnega, kar me je napolnjevalo s smislom ali Užom - je pomenilo zame trpeti. Če drugega ne, sem delal vsaj težave. Hotel sem biti (b i t i ?), najbrž je to pomenilo: se uveljavljati, pred ostalimi, tudi pred sabo. Pač IdČl kot AgrEkz(P)Id. Svoje samopotrjevanje kot nenehno akcijo sem seveda tolmačil kot IdeaHarld, zmerom v najboljši luči. Šele polagoma sem spoznaval, kako se varam, važim, lažem, si pomagam; in sem svoj vitalizem začel RR v IsDra-Dti. Še danes spajam obe dejavnosti; dostikrat ne vem, kaj je ena, kaj druga. Kako naj torej vem, ali sem pristen ali križanec, NeČi ali slepar?

Mah je prepričan, da ve: Ž-delo prednikov predstavlja kot dejansko IdeaHarldo, le zli so izraz AgrEkzId. Naj je do sebe še tako zadržan, to pa ne, da bi bil tudi on AgrEkzPld! Kako to postane, bomo videli iz analize **Mona**, te PSte, ki ne gre po (Lin)**Matovi** poti, ampak po poti nazadnje celo Vojkralja Mat(jaž)a, v duhu in praksi SV. Ko je z ARF spoznal ali vsaj začutil, kam ga žene, se je Mah umaknil: umiku je dal prednost pred sleherni akcijo. Vse Ž je ostajal v stroki, kot lektor, kot raziskovalec Zg SD v SGM, kot režiser. 80-leten je napisal svoj prvi (bo edini?) roman, ki je hkrati obračun z lastnim Ž, pregled dela in platforma prav(iln)ega ravnanja. Prav(ilno) ravna, kdor ravna v skladu z AVS-predniki, z Mahovimi starši.

Tudi jaz sem že kmalu odkril, kaj je in koliko je vredna AgrEkzId; a se nisem mogel odločiti, da bi se ji za trajno odpovedal. Bila so obdobja, ko sem se povsem umikal iz akcije, nato pa se še bolj zagnal v vročično početje, včasih zaradi samega početja, vitalist kot tak. Danes presojam, da je bilo tako prav: boljše akcija kot umik. Z umikom - trpnostjo - ničesar ne rešiš, le upaš, da ne boš koga poškodoval; šele če zmoreš akcijo RR v IsDti, si na pravi poti. Ponavadi sta umik in odpoved začasna, celo maski. To se najnazorneje vidi na primeru MBP. V drugi polovici 60-ih let in v 70-ih letih so kot papagaji ponavljali za svojim

gurujem Pircem: Konec akcije; od druge polovice 80-ih let pa so podivjali v Ncl-Gent-AnK aktivizmu. Zarečenega kruha se največ poje.

Mah je redke primer Čla, ki je pristno vztrajal v trpnem umiku. Leta 1990 je imel obilo možnosti, da bi profitiral zaradi svoje desetletja dolge tihe opozicije zoper Kom režim; pa se mu je zdelo takšno ravnanje nespodobno, pod nivojem. In so postali šefi nove Slje bivši Komsti, načelni instrumentalisti. Danes Mah ni manj v ozadju, kot je bil v 60-ih ali 70-ih letih. Tip: **Nebo** mu je izdala Mladinska knjiga, ne kaka cerkvena založba! Verjetno romana ni ponudil Družini ali Mohorjevi ali Ognjišču; so mu ga te založbe odklonile? Hotel je ostati SAPO. V tem okviru se mu je posrečilo.

Moje načrtovano prilagajanje starosti ni Mahovega tipa. Vem, da moram pisati **RSD** naprej, obenem pa ne morem vrniti nekaterih Užev, ki so mi včasih veliko pomagali preživeti, a sem se jim zaradi slabega zdravja odpovedal, recimo hoji po hribih. Na Triglav seveda ne morem več; nekaj let nisem mogel več niti na kak kucelj. Po začetku te dvorezne antikoagulacijske terapije se mi je zazdelo, da bi šlo spet kam višje, recimo na Jakoba. Na Jakoba smo šli tolikokrat ne le z MOčem, predvsem z Alinim očetom Milovanom, ki mi je bil drugi - boljši - oče. Gotovo sem bil na Jakobu dvajsetkrat, tridesetkrat. Zdaj naj bi bil preskus, koliko vzdržim, seveda brez čezmernega naprezanja, da ne bi spet izzval infarkta.

Peljala sva se skoz Presko, po dolini med Osovnikom in Tehovcem; kolikokrat smo se vozili tod na Soro kopat se! Morda nisva bila tod dvajset trideset let, od daleč sva prepoznavala kraje, ki so se nama nekoč zažrli v srce, zdaj sva obujala njihovo lepoto.

In že sem v skladu z Mahom. **Neba** je hvalnica prelepi Sl zemlji; ne toliko sveti zemlji, izraz St Mah sicer uporablja, a redko. Uporablja tudi našo zemljo, našo deželo, a ravno tako ne s prevelikim poudarkom na NSS. Mahov cilj je artikilirati sintezo med KatSAPO in Nar-zemljo-deželo-Nvo. V lepi Nvi vidi podaljšano-razširjeno Dn, svet prednikov; lepa Nv je zanj Km, ne mestna. Čeprav bi mogla biti lepa tudi mestna; a ne v vizuri Moroviča in Mozetiča. Ne da se reči, da Hučkovi opisi stare Lj niso lepi. Huček ne idealizira, a kot estetu se mu pod rokami izpiše lepota toposa okrog Ljubljane. Tip, da je Tomšev opis mesta v **Škatlarjih** povsem Abst, prazen, Konv, Žun, PNP tipa. Razen v istrskih zgodbah je Tomš (slab) Žurst.

Ne vem, če bi kot otrok in kasneje preživel - pretiravam, a nekaj je na mojem zatrjevanju -, če ne bi tako (vz)ljubil Km Nve, Nve hribov, travnikov, vasi, kot jo opisujejo od Jurča in Tavča prek Prežiha do Kranjca in Kosmača Sl pisateljji; tudi Jalen, tudi Fin(žgar). Popivati s PriSo DSmoletom vso noč, se valjati v blatu, zjutraj pa z Milovanom, Alo, tudi s svojimi otroki (če sem le mogel, sem jih jemal s sabo na izlete, vsaj hčerki hodita radi še danes po hribih in hribčkih) na Jakoba, Grmado, Lubnik itn. Le želja po očiščenju? Le psihoterapija? Brez lepe Nve bi me morda posesalo govno podzemlja v mestu, tisto govno, ki je tako Tip za DaSl uradno lito, ki je daleč v premoči, glej recimo - ne slab - roman Zupanovega sina Dima o klošarju. Sem se motil, ker sem iskal rešitev v lepi Nvi?

Je Nv res vsa le Id, ni v nji odprtine v Dt? Je lepota le Id, ker je IdeaHarld? Je res grdota Morovičevega sveta ustreznejša za IsDt, saj kaže Smš-Strš (svet kot veliko rit)? Ne, na to ne morem pristati. Morovičev svet imam za stvarnejši od Mahovega; obenem pa za tako neprimerne, da ga povsem odklanjam. Mahov se mi zdi lep, a trapast, Morovičev grd, a dejanski. Res moram izbirati med Metelkovo in Škofijo? **Neba** je - žal - predvsem Rca škofije.

Pot z avtom naju je vodila po ozki dolini, mimo odcepa na Govejek, pri Gilni Legastja. Kolikokrat smo šli z dedkom (tako smo rekli Milovanu) na Obrtniški dom. Tam sva nekoč uprizarjala čudne vragolije s Šelom, bila sva velika PriSo; tempi passati! Ko sva z Alo parkirala avto (PriSo PKozak mu je rekel "voz") pri Gilni na Grapčah, pri Dobnikarju, sem si v hipu premislil: ne na Jakoba, na Grmado! Če ne bom zmozel zadnjega vzpona, bom počakal spodaj na Alo. Rečeno storjeno. In sva začela obujati spomine, kot Mah, le da bolj Pvt narave, medtem ko Mah dviguje vse v Umet veljavnost.

Najprej o spremembah. Ko sem bil zadnjič na Grmadi, je bila še gola, sam dolomit, skale in pesek. Zdaj je vsa - res vsa! - zelena, komaj se vidi kje kaka skala. Nekoč kamnito pobočje je poraščeno celo z drevesi. Delo ekologistov? Ne verjamem. Tako deluje Nv sama. Kar je za ljudi estetska lepota in varovanje okolja, je za Nvo Agrčkd; Ž se razširja, kjer in kamor se more. Zelenje je za nas IdeaHarld, za Nvo znak vitalne moči. Mesta prepreže, z zemljo, z gozdovi; arheologi odkrivajo Kule Mahev, Aztekov itn. globoko pod naslagami snovi. Čl RR nekaj, kar samo na sebi ni, kar si predstavlja on. IdeaHarld je že Dv; že ni več Ožld.

Z MOčem sva bila 1938 dva tedna na počitnicah v Polhovem Gradcu; prevajal je, bil je siten, nemogoč, kot zmerom. Spominjam se ga v glavnem z neprijetne strani; kako Raz so moji in Mahovi spomini na očeta! Enkrat me je vrgel iz polhogradske sobe, ker sem ga prišel nekaj prositi; naj ga ne motim, me je nadrl. Ne da bi ga ravno potreboval, znal sem si najti Prile; a želel sem si globljega pogovora, vse me je zanimalo. Začasni Prili so terjali od mene moč, uspešen videz, premočevanje, tekmo, jaz pa sem bil - in sem še - otrok, želel sem si varnosti. Pri MOču je nisem dobil. Skoraj zasovražil sem ga. Ni bil pravično kaznovan, ker se je prav v Polhovem Gradcu nalezal davice, bil nekaj tednov v karanteni (v bolnišnici), ni mogel delati-prevajati oz. pisati svojih Mrk spisov, medtem ko meni ni bilo nič? Že tedaj se je začelo tisto, kar je postalo Tip za naju: njemu se je zmerom vse ponesrečilo, meni posrečilo. Ni začel zato on sovražiti mene?

Strašno je, kar govorim. Ker imava sorodna izkustva, sva se spoprijateljila in postala sodelavca z Zajcem, glej v **Mladi Bredi** odnos sina in matere, v **Vorancu** odnos sina in očeta; le da je šel Zajc zame predaleč. V **Otr** na enak način slika tudi odnos med bratom in sestro, moj z bratom Alešem je bil čudovit; v **Medeji** in **Grmačah** z ljubico in ženo, strašen-zel odnos. Moj z Alo je neverjetno dober, kljub mojim poudarjeno slabim značajskim lastnostim. Najbrž sem bliže Jožefinemu očetu kot Mahu, ki je Ideaded svojim vnukom in blagi oče svojima hčerama.

Sem torej neodločnež, sredinec? Nisem skušal popraviti tega, kar sem doživel pri MOču (in MoMi), in postati dober mož in oče, izdelati razmerje z ženo na osnovi LdDr, medtem ko sem bil sam, tako sem si razlagal, MOču odveč? Je Mah res tako Ideamož in oče, kot izhaja iz **Nebe**? Zakaj so zli le Dri in ne njegovi, ne udje njegove IntDn? Ni resnica Čla odnos med Lajem in Ojdipom, Ojdipom in Jokasto, Orestom in Klitamnestro? In vendar ni: midva z Alo ne ponavljava odnosa med Agamemnonom in Klitamnestro, svoje otroke sva vzgojila tako, da med sabo niso kot Polinejkes in Eteokles. MOč in njegov brat sta skoraj bila kot EDč v Evripidovem **Bratskem sporu** in **GiMu**. Bila bi, če bi moj stric ne bil ciničen Hedlibec, ki se podela na vse, na De in na Le opcije. Kdo sem torej, kje sem? Mah natančno ve, kdo je in kje ali vsaj, kaj in kje je prav biti, jaz pa tavam kot slepec, vedoč, da sem SZSL.

Nekega dne pa si je MOč le vzela čas in me peljal na Grmado, šla sva od Gilne Pri Pratkarju čez Setnico; kolikokrat sem kasneje obnovil to pot! Še zdaj se

spominjam najinega prihoda na vrh. Iz skrinjice, v kateri sva pričakovala vpisno knjigo in žig, so vzletali roji letučih mravelj. Česar se je MOč dotaknil, se je RR v zbor krilatih Erinij.

Sredi oktobra 1946 smo jo mahnili peš iz Lj čez Belo, Grmado, Tošč v Škofjo Loko trije Tanajboljši PriSo: Pkozak, Tit Vidmar in jaz. Z Grmade proti Gontam sem se drsal po riti; naslednji dan nisem mogel v šolo, ker nisem imel rezervnih hlač, tiste z izleta so bile najčudovitejših barv, le takšne ne, kot bi morale biti; trava je pustila na njih vse odtenke. O tem prelepem izletu, vsa Nv je bila v jesenskih razkošnih barvah, sem napisal pesem. Poiskal jo bom in navedel. Srečen sem bil v družbi z obema PriSo, ki sta se mi zdela IdeaHarpar. Desetletje za tem sva se razšla s Titkom, prodal se je Ptji; desetletje kasneje še s Primožem, tudi on je začel delati kariero, ki ga je stala Ž (in Umet pisanja). Naj napišem roman, kot sta Detelova **Trojka** in Vošnjakovi **Pobratimi**?

Spomladi 1953 sva se z Alo odpravila na Grmado; že pol leta sva bila fant in dekle. Ko prideva na vrh, srečava tam MOča, MoMo in brata Aleša; Alo sem tedaj prvič predstavil staršema. Sprejela sta jo lepo, ji ostala ves čas naklonjena. Smem res o svojih starših govoriti le slabo? Se ne bi moral zgledovati po Mahu?

Nekoč sva se z Alo - menda 1954 - ustavila na Gontah; tedaj je bila to še zanemarjena Arhmetija, danes je, oddaleč se tako vidi, dvorec, kjer ti postrežejo z domačimi klobasami in refoškom, tako so naju obveščali v nedeljo turisti, s katerimi sem se naveliko pogovarjal. Tedaj, pred skoraj pol Stola, sva zvedela, da se je na Gontah rad ustavljal moj ded Slavko (dr. Robert); stari Gos iz Gont se ga je še dobro spominjal, Robert bi bil 1954 star le malo več, kot sem jaz danes. Lahko bi se potepali skupaj po hribih, če bi živel dlje, a se je komaj 50-leten ponesrečil. Tudi Robert je bil kot MOč in stric Boris in njun oče Valentin ponesrečenec.

Se je v meni usoda obrnila? Je to sreča (in zato tako cenim ČD, ki je PSt sreče) ali pa sem tako močan in umen, da se mi je posrečilo obrniti kolo sreče v smer, katero sem izbral in ki ni AD? Kako vedeti? Vsekakor pa sem izdel(ov)al svoje Ž v nasprotju z Žem svojih prednikov, medtem ko svetuje Mah, naj jih Posn. Kako naj dam Mahu prav, če so moja izkustva tako Raz od njegovih? Mah bi mi najbrž dejal: moji predniki so se spodtaknili, ker so se ločili od AVSi in od LbtKC. Če bi se hotel jaz zares in dokončno rešiti-ozdraveti, biti varen, bi se moral odpovedati Moroviču v sebi in si vzeti za zgled Mahove prednike. Ne bo šlo. Vem, kam odnese takšne prednike. Če se ne umaknejo Žgi kot Mah, končajo kot kralj Mat(jaž), ki v SV likvidira razbojnika Mat(ijon)a, **Mon.** Mat(jaž)=Mat(ijon). Mat=Mon. M=A. Ne=Pe. MimDč=EDč. Večni THM-krog. Mah tako RR svet, da dobi ven Idealike, svoje starše, in zločince, Matevže. Enako ravna Jel v **Vstu**. Resnico **Vsta** (in **Rojstva**), Vsta=Stva, uprizori Snaj v **GiM**: Jelko=Elko. (J)Elko.

Moj ded Robert je napisal in izdal knjižico **Po pogorju Polhograjskem in okoli Krima**, 1927, v letu svoje Si. Izlet v nedeljo sva z Alo posvetila tudi spominu na tega prednika, za katerega pravijo, da je bil slabič, vsekakor je bil za svoje izdaje (babico je varal, dala ga je na čevelj) hudo kaznovan. Umril je v osamljenosti, skoraj v sramoti. Osamljen je umrl MOč in njegov ded Valentin. Bo simpozij na SAZU ob stoletnici MOčevega rojstva zbezal DušanaK iz anonimnosti? Mu bo dal pravo vrednost? Ta pa je ...?

Zame je ukvarjanje s predniki poglobljanje problemov, intenzifikacija negotovosti, spust v blodnjak. Za Maha nasprotno: smer v nebesa. Kot za Reba. **Nebe** ne morem brati, ne da bi bral v nji svojega Ža, Ža svojih prednikov; ne da

bi v nji nahajal primerjave z mojim Ž in stališči. To imam za dialog. Maha bom prosil, ko mu bom poslal knjigo, v kateri bo objavljena ta razprava, za dialog. Že vnaprej vem, da ga bo odklonil. Zakaj bi dialogiziral, če ve, kaj je prav? Pa res ve? Oziroma: je res prepričan, da ve? Kaj pa če se trudi prepričati se? In je **Neba** bolj knjiga samospodbujanja, krpanja lukenj v duš(evnost)i, kot enotna platforma?

P.S. Ne gre več, se mi je uprlo. Razprava ostaja fragment; mar žanr dnevnika ne dopušča (celo terjal!), da je vsak zapis v njem fragment? Zdi se mi, da sem povedal o MMahovem romanu dovolj, bistveno. Če bom, ko bom tipkopis pripravljajal za tisk, čutil potrebo, da razpravi **Iz dnevnika** še kaj dodam, bom dodal, če ne, ne. Tudi če mi tega ne bi dopuščal - Konv - žanr, bi si to Sv-pravico vzela, kot si jo jemljem, kadar menim, da služi mojim zamislim. Nad mano ni nobene MagDb instance, ki bi mi naročala, kaj moram, prepovedovala, česa ne smem, mi svetovala, kaj naj počnem. Vse Ž sem se trudil t(akšn)e instance podreti oz. točneje: ubrati svojo pot mimo njih. Podiranje ObDbe podiravca RR v EDč lik, temu se ogibam. **RSD** je stvaritev SFP0e, ki skuša postati DrČl, najti in razviti v sebi zametke DrČla.

Pravkar sem pripravil za tisk razpravo **Tem smeri**, sodi v **GR 4** (v **Prevezave**). To je Tem razprava za DgT-DgZn. Kdor jo bo razumel, bo vedel, kaj-kdo je **RSD**; jo bo sploh kdo prebral? Zdaj pripravljajam za tisk konec knjige **Prevezave**, razpravo **Moj proces I**, je že iz lanskega leta; tu povezujem Zn in EkP avtobiografijo. Prava pot.

Moje zdravstveno stanje se je nekoliko izboljšalo, živim kot ura, meditativno, kot v samostanu, tako rekoč sam; pravkar - je jasno poletno dopoldne - gledam na Triglav, izza njega se kopičijo oblaki, popoldne bo spet vročinska nevihta. Hvalabogu, zrak ohladi. Vse sije od bleščave svetlobe. A kaj, ko vem, kaj je skupaj v paru s svetlobo: temá. Nestrohnjene svetlobe ni oz. je SSL. BDr je onkraj para svetloba-tema, Ž-S. Ne nehumem ga iskati.

Julij 2002

POJASNILO k MSSL ZLO-DOBRO

MSSI **Zlo-Dobro (Zlo)** riše tri drame oz. trilogijo, naslovljeno **Tridelna igra o bridki smrti in koščku veselega upanja (Trigra)**, sestavljena je iz dram **Soldaški mizerere (Mize)**, **Kmečki rekvijem (Rekv)** in **Mala simfonija ali Kralj Matjaž in razbojnik Matijon (Mon)**. Dramatikov naslov poudarja par smrt-upanje, AnIn ohranja v naslovih svojih treh razprav o **Trigri** izraz S, v naslovu MSSL, ki podaja **Trigro**, pa Si ne; vsebinsko jo že RR v njen pomen, v takšen pomen, kot ji ga daje dramatik MMah(nič). Zgodba v **Trigri** tematizira boj-razliko-napetost med Zlom in Dobrim. Gre za Etmetafiziko Čla (Slca, Slova). Zlo je S, dobro Rojstvo; ali: S je zla-zlo, to poudarjam, kajti S more biti tudi dobro, posebej v KMg, glej Lenardovo Deklo božjo, tj. S, ki izvršuje bogova naročila. S je dobra-dobro tudi v HMg, kjer je žrtev za soČla (za Dno), Dušanova v Šorlijevih **Blodnih ognjih**, v NOBD, kjer-če je kot žrtev za SNar in ProlRazr visoka vrednota, omogoča dobro-pravo Ž zatiranim, preganjanim (Krimova-Ninina S v **Rojstvu**). V RMg pa je dostikrat brez pomena oz. dramatik te MePSte se z njo ali igrajo ali kažejo, da se ona igra z nami (s Člom), da je le ZnaSi za PzM, da je le IVJ. S ima torej lahko več pomenov-vsebin.

Na le Prku zgoraj - na MSSL **Zlo**, naslovljenem **Umiranje** - rišem(o) PSt **Mize** oz. mojo razpravo o **Mize**, naslovljeno **Smrt zmaguje na bojnem polju**. Lobanja sredi zgoraj na MSI **Umiranje**, ki je ena od štirih MSI, ki sestavljajo MSSL **Zlo**, simbolizira S; v **Mize** konkretno Tamburja, Bobnarja, ki kliče - bobna skupaj - vojake (mlade Km fante), da gredo na vojsko, tj. v zanesljivo S. Pomaga mu Vojvodja Hauptman kot Gos - zastopnik oblasti - Tsa, medtem ko je Tambur kot S zastopnik Tre, a tistega dela Tre, ki je Neg-zel: peklenskih sil: Hudiča. Ta Tr ni Tr v VISu DgTje, ampak je le TrI; ne TrDt.

S zapoveduje ljudem. Ti so pod komando-oblastjo FGosov, Fčastnikov (Pla), ne pa Kl(era), kar je za Maha Tip: kler - KC - daje v FD v oklepaj, klerika izvzame iz FD bloka PIK, kakor ga pozna ostala SD (**LTugo** daje model dveh zlih: Grofa, Gerona, in Škofa, Hildeberta). Za Maha, ki v **Trigri** obuja KMg, a v Not povezavi s PMg (torej ReKat, ReFe in RePS), Kl(er-ik) ni Neg, kar se vidi v drugi drami, v **Rekvu**. Ni pa osrednji Poz lik drame, kot v Klas KMg, recimo v **Tarbi**, škof-mučenec Simeon, v Sardovi **Zaroki** bodoča nuna Evrozija, v Vombovem **Napadu** semeniščnik Stotnik. KC in lepa Nv, ki jo zastopa SNarP, tvorita skupaj Ideasintezo (IdeaHarKId), ki jo je mogoče vsebinsko opredeliti kot SNcz ali SKINcz.

Na MSI **Umiranje** je narisano, da Neg Tr(l) s pomočjo (Avs)Dže in (Avs)vojske-oficirjev SI fante RR iz Km v morivce, daje jim v roke puške-nože, prisili jih, da puške-nože uporabljajo zoper Sže, te pa določa Dž; v vojni s Sži pa ne padajo le Sži kot premaganci, ampak enako udje NSSi, čeprav naša Dž zmaga. Na MSI je s smerjo mečev-nožev sugerirano, da jih vleče k sebi S. Gredo nad S, a sprejme in usmrti jih ista S. Naj je S na strani Sžev ali NSSi, zmerom je Strno ista (Id-Ožld): S. Cilj Neg Trl je v tem, da zagospoduje S nad vsemi ljudmi, nad vso Nvo; ljudi spravi na pokopališča (**Pomiritev**), Nvo naredi za puščavo (**Sveta vojna**). Dramatik se temu modelu - dogajanju, smeri - upre, z dramo skuša S premagati. Zgodba drame - trilogije - je od (bridke) Si k Upanju, od MSI 1 k MSI 3 b, k **Rojevanju** oz. Rojstvu.

Na MSI **Pomiritev** (zgodbo **Zla** beremo od zgoraj navzdol, od Le na De) S še zmerom zmaguje, vendar pa ne več enoumno, zgolj v duhu Pl Gosov, (Avs)Dže. Ljudem kot udom AVSi in KCe, torej Kanom in faranom, se posreči, da Si vzamejo enostransko Neg (ne)vrednost, kakor jo ima v **Mize**. Zato je tam zgolj **Umiranje**, medtem ko sem naslovil razpravo o **Rekvu: Smrt zarotena v grobu**. AVS-KC (FAVS-SAVS) ima moč, da naredi zemljo, v katero pade umri (pobiti), za Sak. Pokopališče (britof, žegen) je St prostor, medtem ko bojna poljana v **Mize** ni St, je le sekularna, profana, PzM. Db ne daje potez Sti. Pač pa jih daje KC; zato rišem(o) na MSI **Pomiritev** na mestu, kjer je v **Umiranju** lobanja-S, ZnaSi za Kat cerkev. Grobovi imajo vsi križe, razen tistih, v katerih so pokopani neposvečeni mrtveci, Sm-morivci, udje tujih Alg, Musli, Proti, tudi razbojniki, kot so rokvojnjači, **Guzaj**, **Dimež**, Rakov Štefan iz **BlaNe**, Komsti in Libci, ki-če se v zadnji uri ne skesajo. Križ je ZnaSi za KC, tudi za St. Meč s križem je Poz orožje, voj(šča)ka, ki vihti tak meč, spravi skoz S v nebo-nebesa, Meč z rdečo zvezdo je Neg orožje, padli, ki ga nosi, je-bo vržen v pekel, v Veprekletstvo, v Vemuke, medtem ko bo posestnik-uporabnik St meča-križa užival v nebesih Vesladkosti, bo Veodrešen. Ta(kšna) dva meča se spopadeta na MSI 3 a, rišem(o) jih kot SV na mnogih MSI v **RSD**.

Na MSI 2 so narisani križi-grobovi analogno (Simt) z meči na MSI 1. Na MSI 1 meči težijo k Neg Si, na MSI 2 križi izhajajo iz Poz Si, iz Si, ki je postala božja dekla, s pomočjo Si kliče Katbog ljudi iz Trpa na TSu v nebesa, tj. v VeUž. Kdor je ud KC in izpolnjuje njene - bogove - zapovedi, je kot na vrvici povezan skoz cerkve - Stš - z nebesi, v katerih se S RR v VeŽ. To skušamo podati tudi z navidez paradoksnim ZanSi Zibke, v kateri je lobanja. Lobanja - mrtvi Čl - je v grobu, ki je posvečen po KCi, našel novo maternico, Abs varnost: skoz posvečeno S - pogrebne Katobrede-zakramente - se je RR v novorojenčka, rojenega za boga-nebesa. Vrh - dokončnost - te smeri je podan na MSI 3 b.

Mona predstavljata dve MSI; v **Monu** je namreč več dogajanja kot v **Mize-Rekvu**: v **Monu** je najprej umiranje, ki pa je še bolj zlo kot v AvsPl Dbi (narisano na MSI 1). Zli bog - M(atij)on - potencira Hauptmana-Tamburja, je vsebinsko določnejši, a tudi - še zmerom - v skladu s Trado, s KMg: je kot Vedež v **Tarbi**, kot Musli in Proti (kot NemKI) v Krekovem **TKrižu**, kot vrhovni Komst (Matija Maček oz. Rdeča zver) v **Vstu**. General (Maček), maršal (Tito), generalisim (Stalin) so vse pojavne oblike Hudiča, ki je načrtna S za ljudi: Umor. Odtod tudi ZnaSi za lobanjo na MSI 3 a. A medtem ko je S v Pl FDbi še nekako sama na sebi samoumevno, čeprav strašno in krivično zlo, dobi na MSI 3 a, naslovljeni **Sveta vojna (SvVo)** vsebinsko poln značaj. Na to opozarjam(o) - tudi to MSSi sva naredila skupaj z Alo, Ajda jo bo soustvarjalno obdelala - z dvema dodatnima ZnaSi, ki sta

pomagača Si-Mona: Volk na Le in Hudič z masko na De. Hudič z masko je Videz, pod katerega se Prikr Mon, da bi bil čim uspešnejši Zapl; ni več goli nasilni Zapovednik, kot Hauptman na MSI 1, ampak postaja - v ModDbi je to potrebno - tudi Zapl. Vemo pa, da je Zapl (tudi kot zapeljevanje) Tip poteza Satana že od nekdaj, od njegovega nastopa v vrtu Eden, kot Kača v Debevčevem **Židu**, kot Komst v BRozmanovi SPED **Človek, ki je umoril Boga** (vosovec Luka). Hudič nosi tisoč mask, do najbolj privlačnih, za vsak položaj svojo. Simčič v **Mladosti** kaže, kako zapelje vosovec-Komst Gad Matjaža, a enako kaže Zupan v **Rojstvu**, kako zapelje črni Nemesesovec Harz Mirtiča, PSt v obeh EDč - v NOBD in v SPED - je Id, je MimDč.

Na MSI 1 in 2 nisem mogel risati obeh Poz likov **Trigre**, kralja Matjaža (Mata) in kraljice Alenčice (Ače), ker v **Mize-Rekvu** še ni aktivnih borcev za Dobro. Ali se pustijo NeČi SI fantje kot ovce (bela jagnjeta, klavna živina, trpne žrtve) ubijati, ali pa se sprijaznijo, kot Htorou franc v **Rekvu**, z grobom, v katerem so odkrili varnost St maternice; kar je na TSu, je zanje nesreča in Trp, kot za eno Rco Krša-KČe: za tisto, ki se ne vnema za SV zoper Sže, za oblast tudi na TSu. Kot da je v prvih dveh dramah trilogije Mah pristajal na to razlago KČe (predvsem na FKra kot Križanega, umrlega na križu, in odrešenega v St grobu, v maternici-zibki, ki je zemlja ali podzemlje, vendar ne kot hudičev blodnjak, ampak kot varnost v temi, ki dobiva svetlobo le od Trl-Cerkve). A tudi to ni poudarjeno, le konotirano. Dokler je tako mislil, je bil Mah ranljiv, celo v bližini Ekzma (eksistencializma), ki ga je sicer - kot Sartrovega - tako besno, z Rad Iro napadal. Najbrž je čutil, da je ta položaj nevzdržen, da je MeP, in je zato regrediral v FKČ svet, naredil vojno, ki jo v **Mize** še odklanja, za Poz: za SV.

SV omogoča aktivizacijo prej trpnih: umirajočih-mečev in križev kot grobov. Takšni meči so - na MSI - brez ZnaSi na ročaju. Na **SvVo** meč dobi ZnaSi: Neg meč je Meč z Rdečo zvezdo, Poz je Meč s Križem. Gre pač za "boj naš poslednji", kot poje KomMrk Internacionala, a že milenarizmi pred tem, Münzerjev, arijanski itn. Naenkrat nastane pomensko polje, ki terja SV, v nji dobi namreč Poz Čl možnost za zmago Dobrega, točneje: zmaga Pravega (KČe in SNara, podajane ga skoz SNarP) je Strno določena že od samega začetka, z voljo boga-nebes ali lepe Nve. Čl mora skoz strašne preizkušnje, skoz Trp - zastopa ga ZnaSi Križa, JKrova S na križu -, a se tu ne sme zaustaviti, kot se na obeh prvih MSI (dramah trilogije); mora se RR v dejavno vojno zoper zlo-zle, zoper Meč z Rdečo zvezdo, SPED zoper NOBD (**Vst** zoper **Rojstvo**), KMg zoper HMg (**TKriž** zoper **Grčo**).

Dolgo se sicer zdi (to je doba ČlZge pred rojstvom-nastopom FKra, a tudi še kasneje, ko se obujajo zli, glej tematizacijo tega v BRozmanovi SPED **Roki za steno**), da zmagujejo Tambur-Hauptman-Mon, tako se zdi še v prvem delu **Mona**, na MSI 3 a ali **SvVo**. Vendar se PriPra Čl ne vdaja več nemočen zli oblasti, kot so se Km fantje-vojaki v **Mize**. SI fantje formirajo svojo vojsko, točneje: milostno-usodna Stra sveta, ki jo določa pravi bog, da SI fantom Vodjo-Kralja, Mata (Kociper je bil prepričan, da jim ga je dal MV z generalom Rupnikom, glej Kociprove spomine **Kar sem živel**, v isto je prepričan Jel, ki postavi generala Rupnika kot edinega pravega SI kralja celo v posvetilo svoje zadevne najbolj sporočilne drame: **Vstajenje kralja Matjaža**. Prebujenje kralja Mata v **Monu** je Posn njegovega Vsta iz **Vsta**, oba dramatika pa Posn že prejšnje drame na to temo, Špicarjevega **Kralja Matjaža**, vsi trije in ostali Slci pa sledijo zgodbi v NarP oz. Nar pripovedki o kralju Matjažu.

Nebo-Nv podelita ubogim - trpnim -, ki si do tedaj niso znali pomagati, bili so le pasivne žrtve Neg (ob)lasti, Vodjo-Kralja-General (Rupnika in Mačka, tudi KaKi sta generala), da bi jih zbral, ozavestil, vodil; tak Vodja je tudi ideolog, Rupnik SNcza, KaKi Slefza. Začne se SV, v kateri je Poz tabor najprej ogrožen, v nekaj bitkah poražen (umori Ehrlicha, Natlačena, ustrelitev Toneta Tomšiča, izgon Slzbov s Štajerskega, Dražgoška bitka, padec Turjaka itn.), nazadnje pa pride do preobrata. V KMg je Kralj Mat dolgo trpen, žalosten, skoraj negiben: spi, v NOBD ves čas deluje, tudi kot Ptja v ilegali, glej SD-30, lik Ivana Krefla v **Kreflovi kmetiji**, Andreja Galeta **Med štirimi stenami**, Ivana Tomca v **Kreaturah**. A KINcz v SD-30 že Posn Ptjo, Kane aktivizira v dejavne Db borce, Kociper Križana v **Zasadu**, Jel Kane v **KrŠpi** (don Moscarda in njegova sinova, jezuita Benita). Oba tabora pričakata MV pripravljena, eden - Le - bolj, drugi - De - manj, pa vendar tudi. Zmaguje Legrupa, a Mah in Jel verujeta, da bo zmagala - da Strno mora dokončno zmagati - Degrupa: sinteza SNara in KČe, PMge in KMge. Da bo nastala SND pri Gospe Sveti oz. Noštvo pod Peco, tudi na Koroškem kot St SI pokrajini, dedinji prve in prej edine SDže Karantanije, glej Turnškovo **Državo med gorami**. Mah daje v **Monu** le še dodatno Poz vrednost: SND iz **Vsta** razširi-poglobi v Noštvo, v tisto, kar je hotelo ustanoviti že SNKNM v ČD, glej **Svoje, Vice, LjDa**, a ni, kot kaže SD-PrS, uspelo. Mah-Jel upata, da bo tokrat uspelo. Zato govori Mah o **koščku veselega upanja**.

MSI 3 b je nasprotje MSI 1: **Rojevanje Umiranju**; MSSi **Zlo** je treba brati tudi lateralno. Eden od glavnih ciljev GR (MSk-MSI) je tudi Simt. Ustrezata si - s tem dosegam Simt - Lobanji na MSI Le zgoraj in Le spodaj (1 in 3 a), Cerkvi na De zgoraj in De spodaj (2 in 3 b). Le da je ZnaSi Cerkve na 3 b vrisana v Sonce (ki obsega-pomeni tudi Mesec, Zvezde: nebo). Mah poudarja kot najbolj Poz lepo Nvo, ZnaSi zanjo je roža Sončnica, Roža-Sonce), kar pomeni: KC v SNarP (v SNL), KMg v PMg. Tvorita sintezo; če gledamo odznotraj, je središče in pr(a)va vrednost Cerkev (KC), če gledamo od zunaj, je pr(a)va vrednost Sonce (Nv). Mah sam gleda na oba načina, ker hoče doseči sintezo KMg in PMg. Nebesa=nebo. Povsem Dgč kot HMg, ki-ko se razkrajja, ko prehaja iz IdeaHarlde v Razkrldo, v RazkrDč. Glej Pniz **M=A** in knjigo v Pnizu **PrSD Ne=Pe**. Tam je nebo pekel, tu so nebo nebesa oz. so nebesa nebo. S stališča Maha in **Trigre** je enačba: Mat=Mon povsem nemogoča. EDč ni MimDč; velja le: PriPra je naš DDč, zlo je TujSž LDč.

MSI 3 b je sinteza. SV je dobljena v korist PriPra tabora: DDča, ki pa se nima za Dča, ampak za IdeaHarldo. Na MSI 3 b se zgodi transsubstanciacija: iz duh(ovneg)a nastane telesno, iz zvezdic-duš, prebivalcev neba-nebes (izhajajo iz cerkve-Sonca) se porajajo otroci. Ko padajo zvezd(ic)e z neba, ne padajo v nič, nebo ni prazno, kot recimo v Dovjakovi **Marti** ali Fellinijevi **La stradi**; nebo je kot nebesa PnM: Trl. Iz nje nastaja Vež. Dokler je vladal TS - po izgonu iz raja -, so ljudje umirali, bili ubiti, Zapli, IZ; zibka je bila že vnaprej Strno grob, rojstvo Si-lobanje. Mah veruje v nastanek-rojstvo Noštva, po nauku apostola Pavla: kdor je v PMg-KMg, kakor to sintezo udejanjata KC-Nv, postane Veživ.

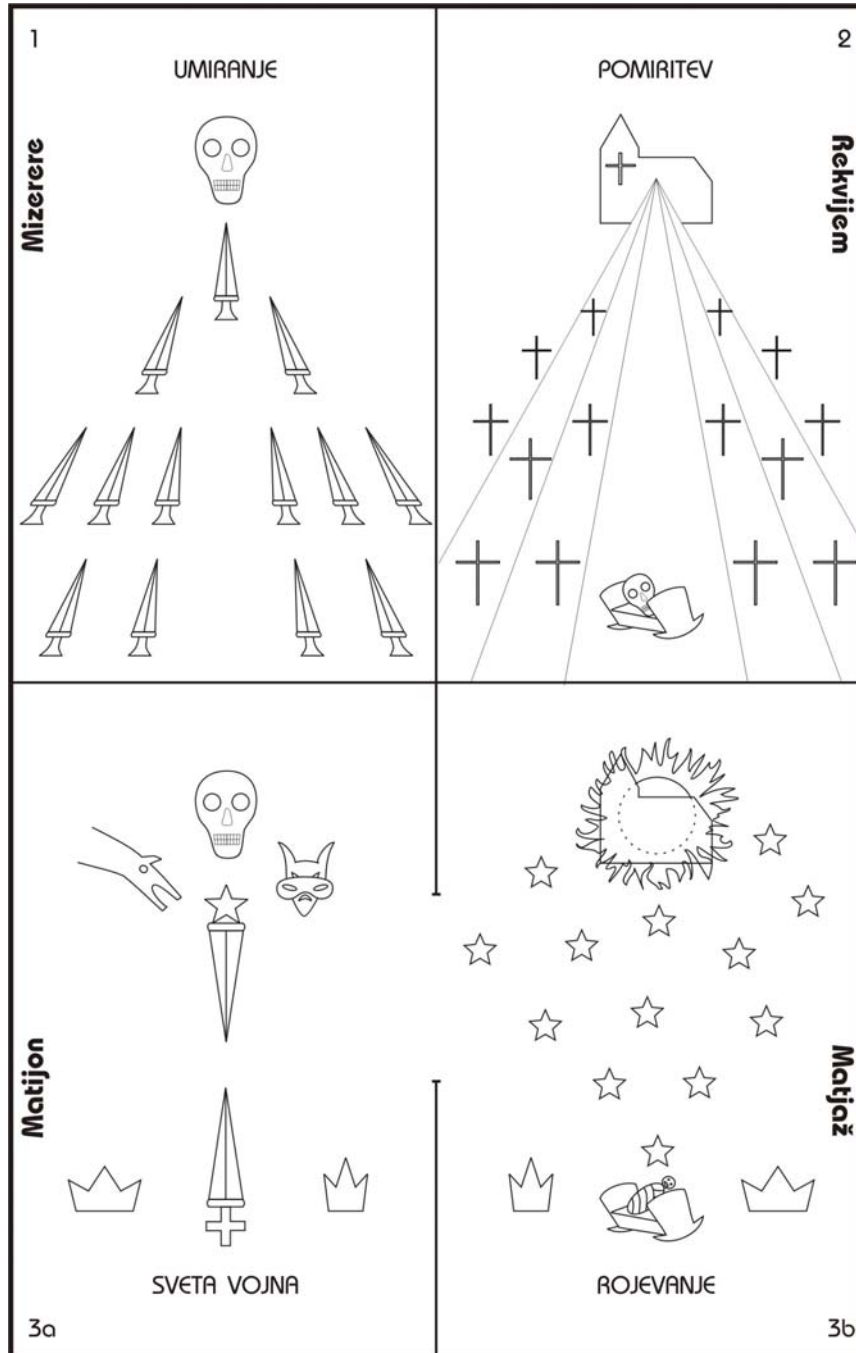
S tem Mah polemizira zoper tip Noštva iz NOBD-**Rojstva**. V **Rojstvu** se rodi otrok dvema Čloma, Krimu in Nini, umreta zanj, a Noštvo bo Kom, tj. IdeaKld kot PtjDb. Mah noče nič slišati o kakršni koli ES Dbi. Za Jela v **Vstu** je končna IdeaHarKld - novo Slov kot Noštvo - SND. Mah niti tega ne reče; njegova vizija sega čez SND v Noštvo, ki obsega vse Nare oz. ostalih Narov sploh ne vidi. Morda je zanj samoumevno, da postane ves svet le SNar; da se SNL raztegne na ves planet, na ves kozmos, vse do neba-nebes. Zakaj ne? Mahov SKINcz je tako Rad, da postane tudi zanj KC iz Catholice narodna.

Zvezdice-dušice priletavajo z neba-nebes na zemljo, kjer postajajo novorojenčki, s tem Noštvo. V zibki ni več S-lobanje, le še Vež otrok. Nista ga narodila Mat in Ačca skoz Sek odnos; kot zvezdica je padel v Ačcino naročje, analogno kot je St Duh oplodil Marijo, da je postala MMB; oplodil jo je z Besedo, glej MV kartonogljje Karle Bulovčeve **Janez Evangelist**, kjer drži apostol v roki pergament in gosje pero: prerok je pisatelj. Oplodnjo z Besedo naredi tudi Mah v **Trigri**, čeprav tega ne tematizira tako jasno kot Bulovčeva oz. Mrak v **Obločnici**, kjer Mož (Mrak sam, velika osebnost, polbog) podeli apostolu-učencu Janezu moč ubeseditve Njegovega nauka, učenec postane iz Salome, iz načela-prakse KarnHeda, Evangelist. Da se sklepati, da bo tudi novorojenček iz Zibke na MSI 3 b Evangelist, prerok-pisatelj. Vendar Mah te razlage najbrž ne bi sprejel. Zanj je vsa resnica že dana, je že v SNarPi. Člu ni potrebna RLH Kula, ki proizvaja lzbe, pisatelje-dramatike; ti so snobi, sartravska elita, izrojenci. Pravi KulČl je le, kdor se navdihuje pri SNarPi, ki je obenem KMG; to NarP Posn(ema), v njenem duhu piše drame, kot je **Trigra**, kot je celoten Mahov veleprojekt **SI misterijev**. Dramatik le zapiše, kot Mah, kar je že vse podano-dano v St SNarbiti. SNarP je bila v temelju le govorjena, le izraz občestva v njegovi Not komunikaciji, kot pesem-petje; RLH le toliko spreminja, da Zniki petogovorjeno NarP zapišejo, Štrekelj, Glonar itn. In - kot Mah - v njenem duhu (VISu in stilu) njo samo - njeno jedro-sporočilo - prevajajo, vnašajo v SKula-Slita. Ta SKula-Slita je vredna le toliko, kolikor je v nji duha-navzočnosti SNarPi. Vredna je le Mahova **Trigra**, ne pa drame Tora (**Delirij**), Zupa (**Aleks**), Jav(oršk)a (**Steklo**), Smoleta (**Potovanje**), Kozaka (**Dialogi**), Božiča (**Čvš**) itn. Se Mah zaveda, kakšen Rad - ekstremen - Av je to njegovo početje? Samoveličje, skrito za skromnostjo Čla, ki le dramatizira - nekako preureja - samo SNarP? Da Mah sebe iz služabnika SNarPi dela za edinega vrednega umetnika? Ni to skrajni napuh, obnova edinozveličavnosti, Tip za KC, le prenesene v Lito, v SD? V KC je Kat bog Edini, v SD je Mah edini. DgAnlnu ni mogoče ne videti, da se najlepši namen - sintetizirati nebo in zemljo, KMG in PMg - RR iz IdeaKlde v Avldo-AvDv. V **Trigri - Monu** - je nekaj LdDr, a opisani postopek avtizacije to LdDr ukine, vsaj tako RR, da ni več prepoznavna.

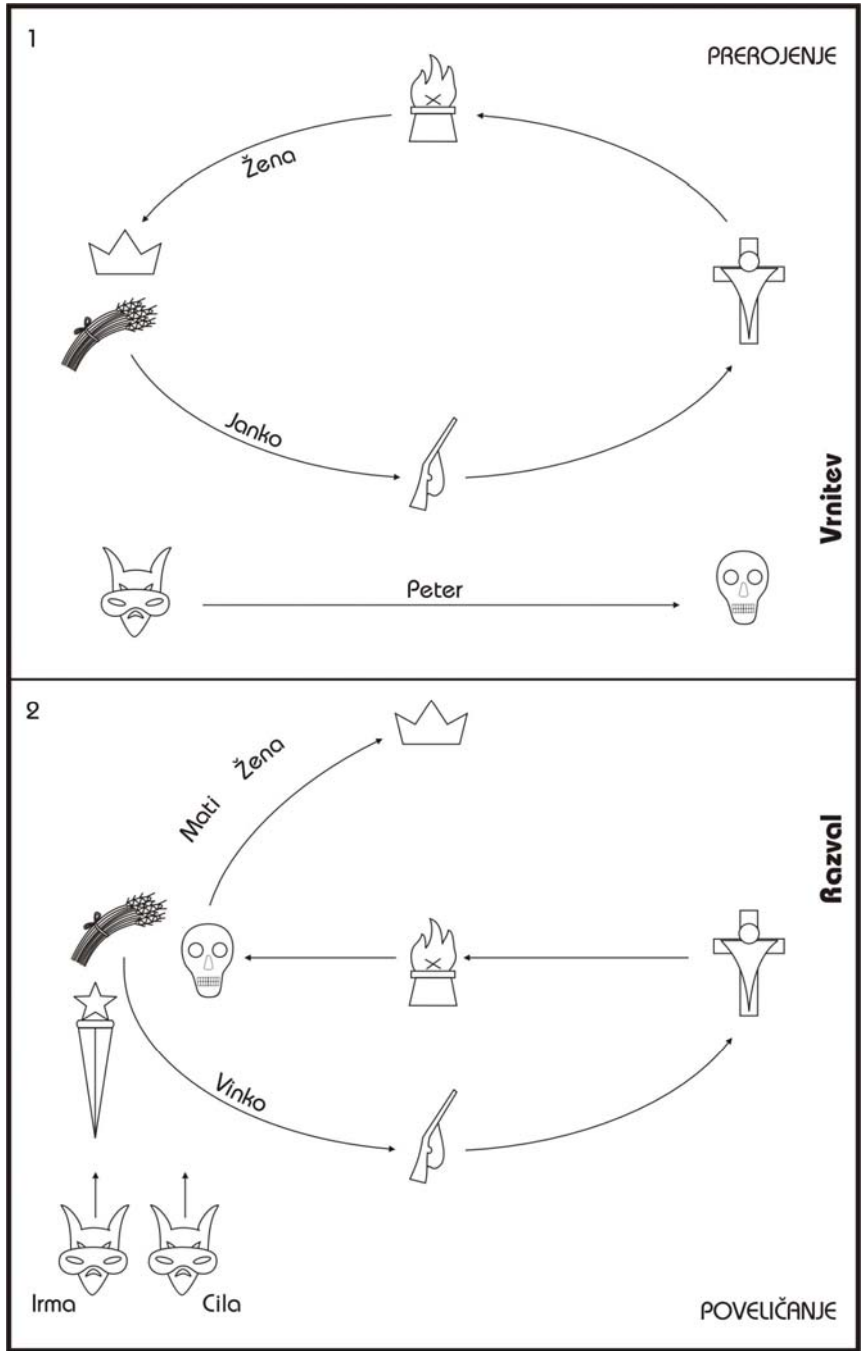
Na MSI 3 a se je Mat boril, odtod naslov MSI **SvVo**, na MSI 3 b se vidi, da je zmagal. Ačco je iztrgal iz rok pohotnega Mona (Vedeža iz **Tarbe**), jo naredil za soprogo Kralja, ne Razbojnika. Skupaj z njo je sedel na prestol, ki je obenem oltar oz. Maternica-Zibka VeNve: VeNv kot Vezibka. Par MatAčca začne z enim novorojenčkom, ta je Izveličar (JKr), nadaljuje pa z vsem ostalim Noštvom. Noštvo je v tem novo in ne več podvrženo oblasti Si, ker je zdaj vse - vsi novorojenčki - kot FKr Vež. FKr je vstal od mrtvih - dejansko le iz spanja, kot Mat v **Trigri, Vstu**, NarPi -, ostalim ne bo več treba skoz S, ker so-bodo vsi že vnaprej odrešeni: vsi iz neba-nebes. Kar uprizori Mah v koncu **Mona**, je par Novo nebo-Nova zemlja, sinteza Neba in Zemlje: svet po Poslednji sodbi. Zmaga v SV nad Monom je pomenila dokončno zavrženje Zla-Zlih v pekel, dokončno Verajanje Dobrih-Dobrega v nebesih, ki so obenem Zemlja.

Mah je v **Trigri** res naredil, kar je obetal-načrtoval: velemisterij. KatTijo je dramatiziral - v tem ko jo je tudi povezal s PMg Tijo - v SI Tijo, v to, čemur pravi metafizika. Nastala je - naj bi - SI metafizika, SI St bit kot IdeaHarld. Kar je za Maha končna zmaga-sinteza, pa je za DgAnlna regres v Avld-AvDv. Zmaga je le SSL.

November 2002

MSSI **Zlo-Dobro**

MSSI (Ne)odrešeni

POJASNILO k MSSL (NE)ODREŠENI

Najprej sem nameraval MSSL (**Ne**)odrešeni (**NeOd**), skupaj s **Pojasom** k nji, objaviti na koncu bloka o VombD (**Razvalu** in **Vrnitvi**), analogno pa MSSL **Zlo-Dobro** (**Zlo**) na koncu bloka o MahD (**Trigri** oz. **Monu**). A ker bi bili MSSL (in **Pojasa** k njima) s tem prostorsko ločeni, sva se z Alo, ko sta bili obe MSSL narisani, odločila, da ju natisneva skupaj, kot Le in De risbo. Knjiga **RaPov** je enot(n)a, oba bloka - o MahD in o VombD - sodita skupaj, si ne le ustrežata, ampak se dopolnjujeta. Bloka nista naključno skupaj v isti knjigi-zvezi. S tem da sem ju povezal, sem hotel - hočem - nekaj sporočiti. Sporočilo pa se najlaže - najnazorneje - poda v MSI-MSk; in v **Pojasih** k njim.

Zlo je na Le, s tem prvo za gledanje-branje, ker sem imel najprej načrt, da knjigo uvede blok o MahD; kasneje sem kompozicijo postavil na glavo in začel z blokom o VombD. Vendar razvrstitev MSSL **Zlo** na Le kot prvo in MSSL **NeOd** na De kot drugo ni le slučajna, kot slučajna bi bila le Zun. Ugotovil sem, da je **Zlo** primernejše kot uvod in **NeOd** kot sklep. Je pa vseeno; obe MSSL - zgodbi dram, ki ju z obema MSSL pripovedujem - sta Rci istega. Glede na nastanek dram se drame obeh MSSL prepletajo. Prva je bila napisana **Vrnitev**, v začetku 30-let, PV, naslednja **Trigra**, sredi 50-let, **Razval** pa je nastajal dolgo, morda v prvi Rci že v drugi polovici 50-let. Zdaj ga lociram v leto 1960, v **SV** sem ga v leto 1980, najbrž ne bomo nikdar izvedeli, kdaj natančno je nastaja(ja)l. Vombov sin Jure mi je dejal, da je njegov oče dramo pisal dolgo, več desetletij, tako rekoč do Si.

Obe MSSL sodita prostorsko skupaj, na sodo in liho stran knjige kot enota tudi zato, ker si dialoško odgovarjata kot kompoziciji. V **Zlu** so linije navpične, čeprav dve od teh - v **Umiranju** in **Pomiritvi** - tudi postrani, s strani k zgornjemu središču, kot meč ali dva meča; celo **Rojevanje** je delano kot vertikala, čeprav ne enako ostra kot na ostalih treh MSI (znotraj **Zla**), medtem ko je Tem črta - model - na **NeOd** horizontala, celo elipsa kot Rca kroga. Vertikali sta le dve, obstranski, zgodbi Irme in Cile (MSI 2). Eventualno bi se dalo tudi vodoravnico Petrove zgodbe v **Prerojenju** postaviti pokonci, analogno zgodbama Cile-Irme. Vertikale so na **NeOd** Neg. Krog je v GR stalno ZnaSi za Poz, za Stš; za Poz v duhu Konv IdMa (Id predstavnosti). DgT prebija kroge in Simt Geom sorazmerja. A na **NeOd** je treba risati, kot sugerira dramatika, ki jo obravnavam(o)-rišem(o): VombD. Ta pa je poudarjeno krožna-eliptična.

Trigra in **Vrnitev-Razval (VrRa)** se v tem razločujeta. MahD zaostri sporočilo v SV. **Mize** in **Rekv** sta uvod v **Mona**, ki je obenem **Matjaž**. Skupni naslov drame **Kralj Matjaž in razbojnik Matijon** je razcepljen na dva naslova, glej **Zlo: 3 a (Sveta vojna)** velja za **Matijona**, vojna je - resda le po eni strani - zla, medtem ko 3 b (**Rojevanje**) zastopa **Matjaža**, je rešitev v Ideamiru nasproti grozni vojni. **Rojevanje** kot **IdeaHarKld** z nebes je res vrh zgodbe, a brez uspešno opravljene SV med LDč in DDč do nebeškosti Či-sveta ne more priti. SV in Rojevanje sta dve plati istega: diabolizacija in idealizacija.

Dgč na **NeOd**. Tudi **VombD** obravnava zlo, nasilje, umor, S. Neg Peter skuša ubiti Poz Janka, **Vrnitev**, prepričan je, da ga je ubil, in vsi z njim, da je Janko mrtev. Enako so skoraj vsi - velika večina - v **Monu** prepričani, da je Matjaž mrtev, da ga je Mon ubil. Skaže se, da to ni res; Matjaž - kot Poz - se je čudežno ohranil, mogli bi govoriti o ČOzdu. Enako v primeru Janka, ki obleži K-ubit v strelskem jarku. Zgodba Matjaža, da gre skozi Simb S, ki je S na križu, v VoM, je narisana na **NeOd**, v MSI **Prerojenje**. Tudi zato sodita obe MSSl skupaj; **NeOd** poudarja-riše, česar **Zlo** ne riše.

Janka lahko nadomestimo z Matjažem. Matjaž zgrabi za puško, se bori z zlom, kot se tudi Vinko v **Razvalu** s Komsti. Janko-Matjaž sta K-križana, ZnaSi Križanega, oba preideta s tem v SŽ, ZnaSi žrtvenika, oba se nazadnje razkrijeta kot celo telesno živa, Matjaž se vrne h kraljevanju, v vlogo Ideakralja, Janko h kmetovanju, v vlogo Ideakm(et)a, ZnaSi za to sintezo sta pšenični snop in kraljevska krona. Krona je ista v **Prerojenju** in v **Rojevanju**; tudi naslova teh dveh MSI sta analogna, obe poudarjata rojstvo, obe nova rojstva ali prerोजना stara, kot je FKrov VoM. Matjaž je kralj v SND, Janko kralj-kmet. Matjaž doživi rojevanje-ustvarjanje otrok-ljudi iz nebes (3 b), Janko bo ustvarjal kot poljedelec, sejal in žel, mlatil in pekel St kruh, ki Člu omogoča telesno in duhovno smiselnost. Za Maha je tudi Matjaž Km kralj, za Vomba je kmet kralj, ker je za Vomba to, kar je za Maha SND (Db), AVS. Za KMg je SND KmDb. Glej Krekov **TKriž**, **Tri sestre**, Debevčeve **Blejke**, Kociprov **Zasad**.

Med Jankom in Vinkom (med **Vrnitvijo** in **Razvalom**) je razlika, a tudi Id. Janko mora na vojsko po sili, AvsDž ga mobilizira, enako kot SI fante v **Mize** ali Andreja Lebarja v Majcnovih **Materah**. Mnogi fantje iz **Mize** na bojnem polju popadajo, Andrej Lebar prav tako, le Janko se čudežno vrne živ. Janku ni do ubijanja, KC v **Vrnitvi** ni tematizirana kot Pozakter v SV. Pozakterja v SV sta Matjaž (Gregec) v **Monu** in Vinko v **Razvalu**, oba kot AnK borca, vendar je med njima razlika. Matjaž je sicer utrujen, vmes zaradi neuspehov v SV celo žalosten, (pre)trpen, a vztraja in na koncu zmaga, tako na TSu (nad Komsti) kot na nebu. **Mon** je sicer žalostinka, a predvsem Ideologitka. Vinko tudi vztraja, najprej ga K-ubijejo (analogno kot Janka), Prti ga vržejo v roško jamo, a se od tam po ČOzdu reši, vrne se domov, kot se je Janko; odtod naprej pa se razločita tudi Jankova in Vinkova zgodba. Janko je nagrajen, iz božjega berača - Križanega - se RR v zmagovalca, dobi nazaj, kar mu pripada, ženo in grunt (Sljo-svet), medtem ko Vinka ZČ (Komst Cila) ubije. Zato se elipsa na **Poveličanju** (2) ne more IdeaSimt skleniti, kot se je na MSI 1; elipsa je K-krog samozadostna in popolna (na MSI 1). Na 2 pa se od ZnaSi Križanega naprej elipsa ne nadaljuje; jo zamenja ravna črta, ZnaSi za S-umor. Vinko gre skozi ZnaSi Žrtvenik, postane SŽ, gre v telesno S (Janko ne), napreduje k ZnaSi lobanje, ta zastopa S. Elipsa razpade, ostane le ena njena polovica. Či je razrezan, ni več Harpar - HarDč - ŽS; Ž je ukinjeno, na TSu zmaga S.

Vendar se s tem Čl-Vinkovo potovanje ne konča. Kot se ne končajo potovanja SI fantov v **Mize**, čeprav so označeni z ZnaSi Lobanje; analogno kot S KmGosa v **Rekvu** (tu je isti ZnaSi za Lobanjo in Zibko) je S premagana. Na 3 a **Zla** je premagana v SV z Mečem-Križem, na **NeOd** - na **Poveličanju** - z VoMom. Kot telo ostane Vinko mrtev, kot (Krš) duša, ki je SŽ, preide v nebo-nebesa, kot VoM FKr, za katerega je ZnaSi kraljevska Krona. Vinko ne postane spet Km, kot Janko; odide v nebesa. Ta pa niso blodnja, ampak najmočnejša resničnost, kar kaže Mah na koncu **Mona**; na 3 b **Zla** je narisana sinteza PMg in KMg, Sonca in Cerkve (KC). Abs moč nebes je v tem, da Katbog, ki v njih vlada, mrtve obuja od Si, zvezdice vrača z neba na zemljo kot novorojenčke.

Ta vidik v **Razvalu** manjka. **Razval** loči telo in dušo; **Vrnitev** še ne. V **Razv(alu)** zmaga le Duša v nebesih, glej končno sliko drame, naslovljeno Poveličanje, medtem ko na TSu (za)vlada Zlo: Prti-Komsti (Irma), ZnaSi zanje je Meč z rdečo zvezdo. Ta Meč je bil v SV **Mona** premagan, to vidimo recimo na MSI Jelovega **Vsta** (ali na MSI **Blej**, **TKriža**), v drugih knjigah **RSD**; na MSI **Razva** pa zmaga zlo tudi na Km: prepomeni Snop klasja. Na 2 **NeOd** rišem(o) oba ZnaSi skupaj: Snop-Klas in Meč-Zvezdo. Oba sta porajevalca Si - umora, morivca -, ZnaSi Lobanje je tretji moment v trojki; a S bo šele sledila. Kdaj, ne vemo, Vomb ne ve. Jel v **Vstu** in Mah v **Monu** se zavedata, da vlada zaenkrat - v 50-letih v JugoSlji - Ptja, gledata realno, vendar v dramah (kot pravljicah) napovedujeta konec - S - vladavine Zla-Ptje. Drami **Vst-Mon** sta agitki prav zato, ker ljudi - bravec - prepričujeta o končnosti-smrtnosti Ptje, LDča. **Razv** je bolj žalostinka; takšno prepričevanje, kot je Tip za MahJela, v **Razvu** manjka.

Vinko je celo AK prikazan kot neodgovoren, zapleten v SZSL, ko veruje, da bo Dmb (DJ) zmagalo čez 14 dni; da se bodo Dmbci kmalu vrnili v Sljo, kot se Junak in njegova vojska v **Vstu**. Vomb vsaj v bližnji prihodnosti ne verjame v zmago Dmb vojske. Tudi zato poudari S ne le Vinka, ampak vse njegove Dne, celo Cile, ki naredi analogno kot Prt polkovnik Igor Sm, **Napad**. V **Vrnitvi** (**Vrni**) še zaupa v moč KC in AVS, da omogočita ReFe, ReAVS; v **Razvu** ne več. To Vombovo spoznanje rišemo s tem, da elipsa ni zaključena, vendar pa tudi ne ostane le polovična, razsekana na dvoje. Od Lobanje - skoz S - se Vinko (SŽ) RR (transsubstancira) v poveličanega nebeščana, ki ga okrona sam Katbog. Elipsa kaže na skrajni Le (na 2) razmak med Db stvarnostjo (Km Klas pod bičem Rdečega meča) in So (Lobanja). IdeaHarelipso, kakršna je na 1, zamenja krajša elipsa oz. manjši del elipse, ki vodi od Si v Venebesa; krajša puščica.

In vodi tudi v nasprotno smer kot na **NeOd**. Vsakdo, ki hoče, lahko nadaljuje z branjem-razbiranjem zgodbe, ki veže obe MSSi; nadaljevanje **NeOd** nebes, ki so se ločila od TSa, lahko vidi na 3 b **Zla**. Nebesa imajo Abs moč Stvarnika: ljudi, ki so umrli, tudi KmGosa (Htorovega Fronca) z VoM obudijo k Žu, kot zvezdice jih pošljejo v zibke. Branje-razbiranje gre od De-**NeOd** na Le-**Zlo**. Dejansko k Odrešenju. PČ - Kan - ni le odrešen in poveličan, ampak znova zaživi. Skeptik bo dejal: zaživi v VS, v istem (Idi), Mah pa veruje, da bo prišel čas, ko bo TS v Poslednji sodbi ukinjen oz. RR iz sveta Si v svet Veža.

ZnaSi, ki jih uporabljamo na obeh MSSi, so znani že iz dozdajšnjih MSI-MSk v **RSD** (kot GR). Snop klasja je znak za Km; Puška znak za vojaka; Križani znak za Trpečega-umirajočega JKra; Žrtvenik znak za SŽ; Lobanja znak za S; Hudič z masko znak za zle ljudi, s poudarkom na ZČu, ki se pretvarja, je igravec. Peter se pretvarja, da je stal solidarno ob strani Janku, ko je ta na fronti umiral-umrl; laže.

Isti ZnaSi kot na **NeOd** MSI 1 veljajo tudi na **NeOd** MSI 2. Enako kot Janko je Vinko Km; oba gresta na vojsko; oba doživita K-S. Not gledano je Vinkov padec v roško jamo maja 1945 doživet kot S; rešitev je ČOzdr; Vomb se zaveda, da je ta rešitev kot FKrov VoM. Oba, Vinko in Janko, sta SŽ, ki odjemljeta grehe sveta-ljudi. Do tod so ZnaSi na MSI 1 in 2 isti. Tu pa se preseli S, ki je bila na 1 le Petrova, v Vinkovo zgodbo. Zdaj umre Vinko, zato Lobanja. A od tod je spet isto na 2 kot na 1; le Lobanja se je na 2 vsilila vmes, s tem elipso (krog) prekinila. Od Lobanje gre na 2 pot navzgor v nebo-nebesa-poveličanje, h Kroni.

Kar je na 1 Peter (Hudič z masko), sta na 2 Irma-Cila, le da Irma obživi kot velika zmagovalka, Zlo Tot zavlada v Slji, glej znak Meča z rdečo zvezdo nad Irmo, medtem ko naredi Cila Sm, teži k znaku Lobanje. Po svoje se da reči, da je Vomb prav predvideval; trajalo je dolgo, skoraj pol Stola, a nazadnje je Ptja naredila Sm, tudi Simb skoz Sm Kardeljeve, Venišnika, že prej pa skoz Sm Janeza Hribarja in (menda strica) štrebarce Gregorinove Evgenija Ravniharja. Tip, a Trag: tudi MOč se je - kar naprej - otepal misli na Sm, Sm ga je grabil za dušo. MOč je že zgodaj spoznal ponesrečenost Komprojekta, s tem lastnega Ža, nesmisel svojega Trpa v PV zaporih.

Kaj je resnica-sporočilo zgodbe obeh MSSi? Lobanja-S kot **Umiranje** na MSI **Zlo** 1? (Tu se začanja branje obeh strani v knjigi.) Ali nebeška Zmaga v **Poveličanju** na MSI 2 **NeOd**? Ali križani na MSI 2 **NeOd**? Križani je najbolj - diagonalno - nasproti Lobanji z MSI 1 **Zla**, torej sta obe točki kot med sabo najbolj oddaljeni začetek in konec zgodbe. Kaj trdi Vomb v **Razvu**? Da gre Či-Kan-PČ poveličan v nebo (znak Krone) ali umre na križu v osamljenosti? Vomb je puščal odprti obe razlagi; zato se je v SPE tako mučil. Bil je bolj skeptičen od ostalih. (Je tudi on kdaj pomislil na Sm?)

Najbolj Tip za obe MSSi je, da v njih ni zgodbe-sporočila o SZ. SZ je Tip za RealD, recimo na PrS, glej **Pico**, **Sfingo**, **Školjko**, in za DaSD. Za MahVomba pa so stvari jasne. Naj gre za Trago ali za Pasijon ali za agitko, SZ je zmerom premagana. Matjaž se prebudi iz otrplosti, Janko zmaga z LdDr, Vinka vzame Katbog v nebo. Takšna PSt vseh treh (petih) dram dokazuje, da sodijo vse v KMg. KMg bazira na VoMu, VoM je - Pavlovo - veselo oznanilo, da je S premagana. Premaga jo, kdor veruje v Abs Vsemogočnost od Si vstalega FKra. Skozenj je Ve tudi sonce-Nv. Krono z vrha MSI 2 **NeOd** lahko beremo tudi kot Sonce z vrha MSI 3 b **Zla**. Poveličanje je VeRojevanje.

SPREMNE BESEDE

Kot je v **RSD** navada - načelo kompozicije -, nastaja vsaka knjiga postopoma; preden je dokončno komponirana, je zamišljena v več Rcah. Dokončna Rca **DSPE 8** ali **Razval ali poveličanje (RaPov)** - še pred kratkim je bil naslov knjige Dgč: **Poveličanje ali razval**, izraz razval jemljem v pomenu, ki mu ga je dodelil Vombergar: razkroj, razpad, razhod, razlom - je narejena. **RaPov** sestoji iz dveh delov-blokov: o dveh Vombovih dramah, PV **Vrnitvi** in SPED **Razvalu**, prvi del; in o Mah(ničevi)D, predvsem o tretji drami iz **Trigre**, o **M(atij)onu**; obema deloma pripadata tudi MSk in **Pojasa** k njima. Pričujoče **SB** na kratko komentirajo celotno knjigo, oba bloka.

Drugi del-blok (o Mah-Monu) nadaljuje knjigo **DSPE 7** oz. **Vstajenje ali rekvijem (VstRekv)**. V tej je bila objavljena prva polovica analize Mahove **Trigre**, drami **Mize(rere)** in **Rekv(ijem)**. Analiza tretje, **Mona**, je konec in vrh obeh analiz. VomboveD v Pnizu **DSPE** še nisem podrobno ES obravnaval, razen v uvodni knjigi o SPED, v **SV**. Naslov **DSPE 8** je analogen naslovu **DSPE 7**. Naslov aludira na MahD-**Trigro** v povezavi v Jelo(čniko)vo dramo **Vstajenje kralja Matjaža**; naslov upošteva dve drami: **VstRekv**, **Vstajenje** in **Rekvijem**. **DSPE 8** prav tako dve drami, **Vrnitev**, ki uprizarja majhno poveličanje, in **Razval**, ki ponazarja v prvem delu velik razkroj, v drugem pa veliko poveličanje. Vendar velja karakteristika Poveličanja tudi za konec Mahove drame **Mon**. V nji je poudarjeno predvsem NeČi - angelsko - porajanje-rojevanje otrok, ki pa je obenem poveličanje, sestop nebes na TS. V **Razvalu** gre za dopolnilo: za posmrtni vzdig odrešenih ljudi TSa v nebo-nebesa. Konec **Razvala** RR S v **Vež**, konec **Mona** omogoči po Abs zmagi RPP-DDča (NSSi) v SVi Verovanje ljudi, ki postanejo tudi na TSu nebeščani; TS se RR v Novo zemljo in Novo nebo. Jelova drama **Vst** še zmerom služi za leitmotiv, za votek tematiziranja tega dela Pniza **DSPE**. Ena knjiga-tema se tako prepleta z drugo-naslednjo, kot v Prešernovem **Sonetnem vencu**. Skušam izdelati visoko stilno igro Simt tipa.

Tudi obe moji razpravi, ki sem ju napisal v Argi 1992, imata analogna - celo Simt - naslova. Prva - o **Vstu** - je naslovljena **Uvod v vstajenje**, pri čemer je beseda vstajenje mišljena dvoumno: kot vstajenje iz Si in kot Jelovo **Vstajenje**. Enako naslov: **Uvod v razval**, pri čemer je beseda razval mišljena dvoumno: kot razkroj TS

Dne-Dbe-Čla in kot Vombov **Razval**. Izrazi si sledijo: razval-razkroj, rekvijem za mrtve-razkrojene, vstajenje od Si, povečanje v nebesih.

Uvod v razval (UvRa) sem napisal jeseni 1992 v Argi, nad Bariločami, v gorski vasi Catedral sredi Andov, na razvodju med Atlantikom in Tihim oceanom. Kako sem pisal, kako sem se tam počutil, kako sva z Alo živela, sem v glavnem povedal v **Opombah** k **Uvodu v vstajenje I, DSPE 6**. Bravec naj si pomaga s temi **Opombami**, veljajo za vse moje delo v Argi 1992-93. V njih tudi opozarjam na velike spremembe - RR - med mojo TaTijo (odnosom do KC, Krša itn.) in Damisljio. Desetletje, ki je minilo od tedaj, je bilo zame en sam učni proces, miselna EkP predelava, močnejša ARF, razvoj, poglobljanje.

UvRa se deli na dva dela, v čisto kratkega, pod rimsko I, in dolgega, pod rimsko II. Loči ju le to, da je I. del opremljen z **Opombami** (glej **OpUvRa**), II. del ne (več).

Stil **UvRa** je enak stilu **UvVsta**, le da je manj kaotičen. V **UvVsta**, ki je bil moj prvi večji tekst v Argi 1992, sem se še močno lovil, prebiti sem moral EkP strah, zadržke, ki so mi preprečevali - me vsaj ovirali -, da bi postal do SPE(D) nepristranski, čim bolj trdo stvaren. Zato sem v **UvVsta** še begal, se izražal nerodno, medtem ko sem po tem, ko sem v **UvVsta** postavil temelje svojega novega razumevanja SPE(D) in S(P)D, začel pisati bolj tekoče, laže. To se vidi na **UvRa**.

UvRa je Strno enako uvod kot **UvVsta**, čeprav se v razpravi vendarle lotevam **Razvala** bolj ES podrobno; marsikatero Vinkovo izjavo že obširno komentiram. Ukvarjam se skoraj izključno le z Vinkom, ki je glavni lik drame, spotoma pa omenjam tudi ostale, Žaneta in Andreja, Cilo in Irmo, mater in ženo Vinkovo. Prava ES analiza **Razvala** še sledi, nisem je še napisal, medtem ko sem ES analizo **Vsta** napisal 1996 in objavil v knjigi **Križ čez blato**. Bom pa skušal - danes ponoči - narisati MSK **Vrnitve** in **Razvala** kot analogon-dopolnilo MSK **Trigre**. ES analize **Razvala** seveda še ne bo v **DSPE 8**, najbrž tudi še ne v **DSPE 9**, ki si jo prav te dni zamišljam: ES analizo BRožmanove drame **Obsodili so Kristusa**, s polemično analizo Poževega Karja k nji, obljubljam jo že nekaj časa, nato Alin tekst o SŽ, pa prehod k analizi Hochwälderjevega **Svetega eksperimenta** itn. Ko zaključujem neko knjigo, že mislim na novo, jo že izdelujem vsaj v duhu.

V **UvRa** je nekaj netočnosti oz. Konv mnenj, ki sem jih kasneje - v napornem zadnjem desetletju - popravil. Recimo, da je s SV ali z akcijo ideološko fanatičnega tipa zmerom - Strno - začel PJ. ES analize SD kot KMg, naredil sem jih veliko, so mi pokazale, da je res ravno nasprotno. Z agresivnostjo začelja KMg (KC), že od **BS** in **Malkata** naprej, glej Jegličjevo **Slavijo**, Krekov **TKriž**, Debevčevega **Žida** itn. Z ugotovitvami TradSLZa sem si mogel le malo pomagati, bolje rečeno: v glavnem zavajajo, so napačne. Skoraj vsega sem se moral lotiti na novo, zavreči znane trditve, iti brat dokumente primarne narave, kar so prezrte SD. Odpor do prezrte SD traja vse do danes. IvSvetu sem kot ravnatelj SGM že pred leti predlagal raziskavo prezrte SD, napisal utemeljitev zanjo itn., a ga ideja ni zanimala. Privlačuje ga imidž plakatnega teatra, videz, blišč, Dab, vse, kar je uspešno, kar se da vnovčiti neposredno; kar je Zamol-prezrto, mu je fizično tuje-zoprno. Moj predlog je pustil pasti, zanima ga postavljanje kipov, javne proslave, razstave, tudi po svetu, Korun kot pojem Uspešnika. Nisem verjel, da sva si tudi z njim tako Raz.

V **Vrnitvi** in **Razvalu** sem odkrival nagnjenje KMge do samozaprteosti, do AVS allelonomije, strahu pred velikim svetom. Neverjetno: DSL prevzema to držo od DSD!

An(ti)NATO platforma, ki se prav danes tako uveljavlja, je zamisel Rad DSL, mladih članov ZLSD. Govorijo na las podobno nekdanji SKC: da so za mir, da naj si Slici samozadoščajo. Je mar pojav izgube čuta za stvarnost, infantilizma, neodgovornosti, prav za prav senilnosti, Prikr pod mladost narcizma, Kava, posledica tega, da je neka NeSI - splošna - ideologija, kot sta Kat in Mrk, zmagala, a se je nato, ker je bila na oblasti, začela bati, da bi oblast izgubila, najprej KC, danes ostanki Ptje? Lib je boljši - manj slab - od tistih, ki se še desetletje po razpadu - razvalu - Ptje z njo Not ldn. V točki razmerja do Zahčvre so danes celo Prle, Bük in Janša, ki jih res ne cenim, ustrežnejši od obeh Kovačičev, PePKa in Gorazda. Zoper NATO nastaja široka ljud fronta ljudi, ki so zoper stranke in LD, v imenu sanjarij-želj, prav za prav vrnitve v AVS (**Vrnitve**), zmage sanj (začetnega Vinka iz **Razvala**). Annatovci so bratje Hršsrbo SZSL avtistov. Objektivno pa zavezniki velikoruskih fašistov, mladeničev, ki sta v dvorani, kjer je zasedal NATO, kričala: NATO je slabši od GESTAPA! Člu kot SZSL bitju res ni pomoči.

Uvra je predvsem podrobna analiza pogojev-razmer, v katerih je nastajala SD, sistema-sistemov kot pomenskih polj, tudi DbZge, brez katere ne moremo razumeti SD in SIZi. V tem pogledu je **Uvra** eden od uvodov, veliko jih je, v celotno **RSD**.

Ko sva se z Alo spomladi 1993 vrnila iz Arge, sem želel pripraviti razprave, ki sem jih bil napisal v Argi, za natis v **RSD**. Tako **UvVsta** kot **Uvra**. Najprej sem se lotil **Uvra**. Začel sem - že jeseni 1993 - popravljati tipkovne napake (tipkopis je težko pregleden, tipkal sem na pisalnem stroju, prirejenem za španščino, brez strešic itn.) in opremljati razpravo z opombami, ki sem jih tedaj načrtoval še pod črto, enako kot sem to prakticiral v tedaj izšlih knjigah **RSD**, **Tugomerju I** itn. A niti ne ena AP razprave **Uvra** mi je pobudila 23 opomb, ki znašajo skupaj več kot 4 AP. Deloma so bile to ES opombe na razpravo, pretežno pa sem v njih razvijal svoj novi odnos do SPED, KC, SKS, tudi do MetAks problemov; predvsem zato so tako narasle. Ko sem se zavedel njihove obsežnosti, mi je postalo jasno, da bodo obsegale nekaj knjig; tega sem se ustrašil. In sem s pisanjem prekinil.

Kar sem napisal kot **Opombe**, sem dal računalniško tipkati; delo sta tedaj opravila lastnik založbe LUMI, pri kateri je **RSD** izhajala, Matjaž Hanžek in njegova žena Nada Osterman-Turnšek. Ko smo se 1996 razšli - ko je Hanžek ukinil založbo oz. ni bil več pripravljen izdajati **RSD** -, sta prepustila disketo Ajdi. Ta jo je hranila do danes, ko sem vzel print v roke, ga tipkopisno popravil - nič vsebinskega spreminjal - in vvrstil v **DSPÉ 8**.

Leto 1993 je bilo zame izredno naporno. Razočaranje nad DSKC je bilo tolikšno, da me je skoraj pokosil - avgusta 1993 - infarkt. Nisem popustil, vztrajal sem v soočenju s trdo stvarnostjo, ki se mi je naenkrat iz SSL lepote RR v ogabno napačnost. Pri tem se trudil, da ne bi izlil stran z umazano porodno vodo tudi otroka. Najbolj Tip za **Opombe k Uvra** je moj - tako rekoč neizmeren - trud, da bi ohranil veljavnost KC, njenih dogem, njenih obredov z zakramenti vred, da bi - oba z Alo - še ostal njen ud, Kan, obenem pa da bi VIS KCe priredil tako, da bi vanj lahko vložil svoja nova in grenka, vsekakor pa poglobljena spoznanja o KC, Člu in svetu. Bravec bo opazil predvsem to: moj poskus sinteze oz. ohranitve KCe.

Najbrž sem nehal pisati **Opombe** tudi zato, ker sem uvidel, da je moj napor zaman; da niti ni potreben. KC mi je pomagala, da sem izdel(ov)al pojem Boga kot Dra; bila mi je bolj stavbno ogrodje - zidarski oder - kot vsebina-bistvo. Ko sem bistvo artikuliral - Boga kot Dra -, je oder lahko odpadel. Ni bilo lahko pristati na to, da je bila KC zame le oder-sredstvo. V teku kar precej let sem se

Idn z njo, jo Ponot, odtrgati se od nje - iztrgati jo iz sebe - je pomenilo rezati v živo meso, trgati ga, saj ni bilo že vnaprej jasno, kaj je oder, kaj stavba, kaj pripomoček, kaj bistvo. KC sama mi je pri tem izredno pomagala; o tem pišem podrobno NDM, v knjigah, ki obravnavajo dogodke iz leta 1994, glej knjigo **Komentarji, DaSD 2**. Tako SZSL se je politizirala, reducirala, RePog, banalizirala, izgubila stik z Bogom kot Drim, da me je trdo in surovo odbi(ja)la; bolj me ne bi mogla. Pa vendar je trajalo kar nekaj let, da sem izdelal svoj VIS kot zunajKat, celo kot zunajKrš. Prav v času med 1996 in 97 se mi je posrečilo, glej **AiK**, da sem začel risati MSk, s čimer sem v GR (glej tudi Pniz **GR**) ustvaril Fijo-Tijo, v kateri mi ni bilo več potrebno ozirati se na KC, na njene dogme, obrede itn. Postopoma sem zavrgel bistvene temelje KC-Krša: VoM, milost, stvarjenje itn. NDM. **RSD** je en sam Kar na ta moj proces izdelave nove DgZni.

Opombe k Uvra so zame pomembne. Naj opozorim na nekaj - po mojem - glavnih poudarkov.

V **Op(ombah k)Uvra** navajam, v kateri knjigi **RSD** bo izšla kakšna razprava; takšni so bili tedaj moji načrti, v glavnem se niso uresničili. Vse intenzivnejše delo na **RSD** je širilo moj koncept HKD celote, nastajali so novi nizi in Pnizi, razprave sem premeščal iz enih zvez v druge itn. S tega vidika so **OpUvra** dokument; a niso le to. Navedki-načrti niso le pomote oz. napačna predvidevanja, ampak enako pot, ki me je vodila v nova območja spoznanja, RazReše; naj bi vodila tudi bravca. - Se bo našel kdaj kak tak?

Ne Posn(emam) vse preveč bavarskega kralja Ludovika II v njegovih sanj(ar)skih projektih, le da je on sledil Wagnerju, pragermanskim blodnjam, spoju Rom(antik)e in klasicizma, medtem ko je moja zamisel NSveta - Noštva - druga? In, nimam se za blaznega. Pa se je imel on? Je bil res blazen? Ni bil le v Rad nesoglasju s svojim okoljem?

Kmalu nameravam objaviti tudi razpravo o PV VombD Kodah, o **Vodi** in **Zlatem teletu**, razpravo sem prav tako napisal v Argi jeseni-pozimi 1992. - Brulc je medtem umrl; morda se bom odločil za objavo njegovih pisem, ogromno govore o SPE. - Kasneje sem obljubljen razprave-analize **Zasada, Kršpe** itn. napisal. **Kršp** sem obravnaval v **DSPE 6** (v **Krvavem plesu**), **Zasad** v **Letu 1940**.

Večina mojih DbZg predvidevanj iz **OpUvra** se je uresničila. Marsikaj se je šele kasneje, po 1993, razvilo; recimo stopnjevanje miniKpla v Drnovškovi eri vsesplošne deregulacije; Kol se je ohranil, a ne v Trad oblikah. Niti toliko kot (S)Nar, kaj šele kot (S)AVS; ti dve vrednoti se trudi oživiti DSD, a z vse manjšim uspehom, njeni ReFe in ReSlom se nista posrečili. SLD ni razpadla v čezmerni individualizem, ohranja se nekako ravnotežje med Kolom in Pski. Za Tradmisel je seveda bistveno preveč individualizma-Kpla, a ta misel je analogna srboHrški, samozapiranju pred velikim svetom. Pojavljajo se zmerom nove grupe reakcionarjev. Prav zdaj Rad DSL nadomešča DSD - ob vprašanju vstopa v NATO. Zmerom se najdejo zaostali, idiotski, infantilni Slzbi, ki načeljujejo odporom razvoju. Izbi postajajo najbolj zavrženja vredni subjekti-grupe DaSlje. Vseeno je, ali jih enkrat vodi prekanjena SH, drugič bledokrvni trzinski župan Peršak. Župniki in župani se izmenjujejo; zaenkrat na slabše.

V **OpUvra** podajam PolZg analizo Slje, SlZi. Razprava ima nemajhen domet; iste ideje sem zapisoval tudi v tekstih, ki so izšli, a je bilo nanje enako malo odmeva (popolno Zamol) kot na **OpUvra**, ki niso izšle. S tem sem se likal v SAPO, ki postaja zmeraj bolj neodvisna od okolja-Dbe. Nazorno se vidi, koliko iluzij

sem še imel v primerjavi z Dasabo. Recimo, koliko sem še dal na pričakovani dialog; ni ga bilo in ga ne bo. Zdaj vodim dialog z Bogom, Alo in nekaj PriSo.

V ocenah ES ljudi sem bil bistveno bolj spravljiv, potrpežljiv, naklonjen kot danes. Sem še cenil patra Podobnika, da ne govorim o malem Kovačku; tedaj me je še fopal. Od 1993 stopnujem svojo brezobzirnost v obravnavanju ljudi. Ko sem pisal **OpUvRa**, se mi je zdelo, da sem surov; ko danes berem ta tekst, ugotavljam, da sem bil vzorno blag. Recepcija mojega dela pa je bila 1993 in je danes - 2002 - enaka; ni je . - Pravkar je izšla moja esejistično-spominska knjiga **Skupinski portret z Dušanom Pirjevcem**. Bo enako Zamol kot **RSD**? Mi je popolnoma vseeno. Že 1993 sem opazil in imenoval Zamol, danes je zame Zamol conditio sine qua non, tako sem se navadil nanj; ga že potrebujem. NDM.

Danes ne uporabljam več izrazov EK, OK ipd. Boga ohranjam, a kot UnBDra. Iz **OpUvRa** se vidi, kako sem ga pripravljaj. Obenem sem točno opazoval, kaj se pripravlja v SDBi: načrt DSD, da zakuha (Ps)SV. Par mescev vnaprej sem predvidel dogodke v Depali vasi, eskalacijo DSD oz. SHS v smer fza, skoraj puč v skupščini in pred njo.

Čla sem že razumel kot dvojno(stno) bitje, kar je čez nekaj let tako razjezilo-odbilo PePKa, Jeričko ipd. Knjige **Teologija postmoderne** še zdaj nisem objavil, čeprav je napisanih že na desetine AP. O Berniku bi sodil danes enako, mnenje o Krištofu bi spremenil. Bistveno pa je, da vse bolj poudarjam - in sem - SAPO.

Pred 14 dnevi sem napisal **SB** v **DSPE 7 (VstRekv)**, v njih razložil, zakaj sem uvrstil Alino razpravo **Slovenstvo v konstrukciji novega mita** v Pniz **DSPE**; zakaj sem v **VstRekv** objavil le 1. del Aline razprave; zakaj sem njen 2. del prenesel v **DSPE 8**. Bravca vabim, da si prebere moje pojasnilo. Ta 2. del Aline razprave je tiskan pod točko III, s III je namreč mišljena tretja Mahova drama v **Trigri: Mon** ali **Mala simfonija**, kot jo naslavlja Ala; Mah dopušča oba naslova, jaz uporabljam kratico. Znova opozarjam na Alin Klas stil eseja, v katerem sta zajeti Fija in Zn. Če bi hotela Ala vse moje razprave iz **RSD** spraviti v obliko, kakršna je Tip za ta njen esej ...

Ponavljam: ker analizirava marsikatero dramo oba, je **RSD** skupno delo. Analiza **Trigre** pa je bila posebej naloga za Alo, kajti **Trigra** je poudarjeno etnološka drama-tekst, Ala pa je strokovnjak za SI NarP, glej njene knjige **Mit in slovenska ljudska pesem**, 1981, **Med bogovi in demoni**, 1988, **Pravljice, kaj ste?**, 1991. Ala obravnava v eseju celotno **Trigro**, eno dramo izvaja iz druge v tej trilogiji, obenem pa dela tudi Raz primerjave z ostalo SD podobnega žanra. Svojo analizo umesti celo v aktualno DbPol dogajanje Slova v začetku 1997, ko je esej napisala. Odveč je ponoviti, da se z vsem, kar je v eseju, strinjam. Vesel in ponosen sem, da je to napisala, kot jaz neroda ne znam. Esaj ni bil še nikjer objavljen, zadrževal sem ga za **RSD-DSPE**.

ES podrobno analizo **Mona** sem napisal v začetku tega mesca - novembra; razpravo je treba brati kot ES Kar k Alinemu eseju.

Medtem ko je razprava **Smrt premagana, rojstvo iz nebes** mučna, kot je vse moje pisanje te vrste, pa bi moj esej **Iz dnevnika** mogel najti kakega bravca, ki bi v njem užival. Sicer ga "pokvarim" s kratitščino, a jedro je napol lita. Napisal sem ga julija letos, v Radovni. Je res list(je) iz dnevnika, opisujem, kakšno je moje zdravje, kod sva z Alo hodila, kako je v Kanegri, kako v Radovni, kako v Avberu, razlagam naravo AVSi, Km. Delam ARF-AK, tudi čas MV gledam z novega vidika, pač PvtEKp pisanje. Ker me je MMahov roman **Nestrohnjena svetloba (Neba)**

nagovoril oz. ker je moja metoda, da če le morem primerjam predmet-Lito s sabo, roman-dramo imam za K-PO, iz primerjave oz. srečanja med dvema PO izvajam sklepe, do katerih pridem. Razlika med Mahovo Dn oz. starši in mojo Dn - mojimi starši - oz. razlika med najinima percepcijama najinih staršev-Dn je tako velika, da se da iz primerjave med obajim dognati marsikaj.

Najprej sem načrtoval to, kar zdaj sestavlja celoto eseja **Iz dnevnika**, ponuditi le kot uvod, prava ES podrobna analiza romana **Nebo** naj bi sledila kot bistvo razprave-opeke. Nekaj mi je načrt zavrlo, zazdelo se mi je, da ta drugi del ni potreben; da je tisto, kar sem hotel reči - dognati - o Mahu, že povedano. **Nebo** bi prebral že prej, a knjige nimajo ne v sežanski Kosovelovi knjižnici, niti na Vrhniki, kamor mi hodi po knjige Ajda; dobil sem jo šele v knjižnici Prežihovega Voranca v Lj na Viču. Ni mi žal, da sem jo prebral. Menim, da zdaj nekaj vem o MMahu; roman je potrdil mojo sodbo-analizo **Trigre**.

Poseben tip kompozicije je tokrat včlenitev pogrebnega govora, ki sem ga imel junija na borjaču ob žari, v kateri je bil spravljen sosedin pepel. Priložnost sem uporabil, da soočim svoj EkP položaj z meditacijo o AVS-koinoniji, tako važni - odločilni - za MMaha.

Ko pišem ta del **SB**, je ura dopoldne, v Lj se dogajata dve prireditvi, na katerih bi moral sodelovati. Na ZPS poteka tiskovka o moji novi knjigi **Skupinski portret z Dušanom Pirjevcem**, na SGM simpozij ob 50-letnici te ustanove. Zanj sem prispeval referat **SD in Gled**, imam ga za enega svojih najpomembnejših te vrste. Kot že tolikokrat: namesto da bi zganjal Dab-druženje, delam, kar edino smatram za resno in moje Ž upravičujoče. Končujem knjigo **DSPE 8**. Še stran teh **SB**, nekaj vrstic za **Zadnjico**, izpolnitev praznih mest v tekstu celotne knjige, to bom naredil do večera, če bom delal ves čas nepretrgoma, in sem prost ... In kaj začnem pisati jutri? Razpravo o Dovjakovi **Marti novogoriški**? Dramo sem že podrobno predelal, le čakam na čas, da bom lahko zapisal, kar o drami vem. Dovjak zasluži, odlično piše.

Gledam po **Kazalu**, kaj še moram v teh **SB** na kratko komentirati. Dve MSSl in dva **Pojasa** k njima: **Zlo-Dobro** in **(Ne)odrešeni**. V MSk-MSl in **Pojasih** razvijam še nove vidike; to sta od vseh v knjigi najbolj sintetični obliki, pa vendar ne le povzetka že zapisanega, ampak nov pristop k predmetu. RR je moja načelna metodološka opredelitev: noben moj tekst ne sme biti povzetek, vsak le nova RR; RR na RR na RR.

Konec novembra 2002

I. **OD BRATOVSTVA K BRATOMORU (BkB)**
MODELI

1. **BLATO = ZLATO** *IDENTITETA (Id)*

Blato	1
	2 Zbogom zvezde
Blagor blata	1 Rdeči brat
	2 Rdeče zlata zgodovina
	3 Bratovski objem blata
Blato v izviru in izteku	1 Premagovanje blata
	2 Križ čez blato

2. **OBLAST : POLITIKA** *DVOJČKA (Dč)*

Politika	1
	2 Pravica do oblasti
Trije despotje	1 Diktator Aleksander Veliki
	2 Grof Tahi, Škof Hren

3. **BLODNJA , VIZIJA** *DVOJNIKI (Dv)*

Majnova dramatika	1, 2
Od bratovstva k bratomoru I	
Blodnja	1
	2 Človek in nič
	3 Rabelj-žrtev
Nastajanje SAPO	1 Detelova dramatika
	2 Hinavstvo in cinizem
	3 Družinska žrtev
	4 Starši - otroci

II. **OD BRATOMORA K SAMOMORU (BkS)**
PONOTRANJENJE - POZUNANJENJE

1. **IGRA = VLOGA = JEZIK (IVJ)**
K INDIVIDUALNI Id

Geometrija redov	1 Predpostavke
	2 Temelji
	3 Vidiki
	4 Prevezave
Slovenska dramatika - modeli	Metodološke in aksiološke teme
Dialogi	1 Nagovori, drugovori
	2 Hudogovori, pogovori
	3 Razhajanja

2. **KARNIZEM : MAGIZEM (KM)**
K INDIVIDUALNIMA Dč

3. **OBUP , IZGUBLJENOST , SAMOMOR (OIS)**
K INDIVIDUALNIM Dv

Morala = amoralna	1 Taščica ali noj?
	2 Taščica = noj
	3 Noj ali taščica?
	4 Pisma nojem in taščicam
	5 Taščica pod nojem
Današnja slovenska dramatika	
	1 Obračun med vrati
	2 Komentarji
	3 Kulturno okolje
	4 Zgodovina lipicanije

III. OD SAMOMORA K BRATOVSTVU (SkB)

ZGODOVINA

1. (SLOVENSKA) PLEMENSKA SKUPNOST (S)PS

H KOLEKTIVNI Id

Slovenski plemenski junaki - Tugomer 1, 2, 3

Črtomir 1, 2

Dramatika narodno osvobodilnega boja

1 Naša sveta stvar (leva)

Porajanje levice-desnice

1 Širjenje svetega narodnega
prostora

2 Oženje domovine

3 Napačni in pravi

2. (SLOVENSKA) KATOLIŠKA CERKEV (S)KC

H KOLEKTIVNIMA Dč

Dramatika slovenske politične emigracije

1 Sveta vojna

2 Krščanska tragedija

3 Paradoks odreševanja

4 Pravica in kazen

5 Prijatelji in izdajavci

6 Krvavi ples

7 Vstajenje ali rekvijem

8 Razval ali poveličanje

Svetost, čudež, žrtev

3. (SLOVENSKA) DRUŽBA (S)Db

H KOLEKTIVNIM Dv

Začetki slovenske dramatike 1 Zlo in s(i)la kot izvor

2 Greh in iskanje kot izvor

Duhovniki, meščani, delavci 1 Klerikalizem in liberalizem
2 Paternalizem in emancipacija
3 Avtonomizem in kapitalizem

Duhovniki, plemiči, kmetje 1 Upornik človekoljub

Trideseta leta Leto 1940

Primorska slovenska dramatika

1 Krivda in sanja

2 Ribe in tički

3 Nebo = pekel

Kompleks Celjskih

1 Nadčlovek Blaže in princesa

Nežica

2 Junak Janez in svetnik Anton

Čitalniška dramatika

1

2 Krepost

3 Svoji-Naši

4 Pogodba

5 Pena

VSEBINE DRAM

(povzela Alenka Goljevšček)

Mirko Mahnič: **TRIDELNA IGRA O BRIDKI SMRTI IN KOŠČKU VESELEGA UPANJA**, 1954

I. SOLDAŠKI MIZERERE

OSEBE: *Beli starec, Fantje in možje soldatje, Družina, Pobič, Hauptmanov glas, Črni tambur, Mama Marija.*

V grozeči senci Črnega tamburja (Smrti) se fantje in možje odpravljajo na vojsko. Najtežje je slovo od domačih, ločitev od doma in zemlje. Kmalu pridejo pisma, ki govorijo o trpljenju soldaškega življenja, o žalosti, domotožju, slutnjah smrti. Družina moli, soldatje pred bitko tudi, nato se poženejo v boj, popadajo. Spremenijo se v bele ovce s krvavimi kožuhi, nadnje se sklanja Mati Marija in jih kliče na pot za Jezusom.

II. KMEČKI REKVIJEM

OSEBE: *Kmet (Fronc Htorov), Starec, Pogrebci, Sosed, Fajmošter, Pobič, Mati, Jezus.*

Pokopavajo Fronca, ki se je ponesrečil pri delu. Sosed se v njegovem imenu vsem zahvali, jih poprosi za odpuščanje in se poslovil. Ko ostane mrlič sam, ga popade groza: noče biti mrtev, hoče nazaj na svet, hoče užitke in veselje, svojega konja, svojo ženo... Nihče ga ne sliši, vse je minilo, le mrlič šepetajo o Jezusu kot zadnjem troštu. Kmet se upre, v obupu prekolne smrt, človeka in Boga. Tedaj se pojavi njegova mati: Fronc, nisi mrtev, le seme si postal za novo rast, žito boš, v katerem bo imel Jezus svoj kvartir; zdaj pa zaspi, truden si, glej, zazibala te bom v

zibki... Ko Fronc ugovarja, da ne more spati, mu mati zapoje uspavanko o pobiču, ki nagaja, aja tutaja... Fronc tone v spanje, vanj se seli božji mir, ki ga potrebujejo semena. Mati tiho napove prihod dneva in Jezusa.

III. KRALJ MATJAŽ IN RAZBOJNIK MATIJON

OSEBE: *MATJAŽEV TABOR:* Kralj Matjaž, Alenčica, Njuno drobno detesce, Vojaki Matjaževi, Pastirček Gregec, Drobna tičica, Srnica, Roža Sončnica, Vile, Vilinska kraljica, Rojenica, Sojenica, Otroci. *MATIJONOV TABOR:* Razbojnik Matijon, Njegova ženska Kumara, Razbojniki, Anzel, Škopnjak, Zmij, Divje babe, Kvatrna baba, Mrtvaški ptiči, Bridka smrt.

Okrutni razbojnik Matijon je premagal kralja Matjaža, s spremstvom in grdo Kumaro se veseli njegove smrti. Toda Drobna tičica pove, da Matjaža v gori vile zdravijo, Alenčica pa ga z otroci in vsemi dobrimi bitji išče. Matijon se besno zaroti, da bo vse pobil, Alenčico pa ujel. - Vile so žalostne, ker je Matijon opustošil svet, toda skrbno bdijo nad kraljevskim parom, da Kvatrna baba Matjaža ne more zastrupiti. Matijon besni še bolj, neusmiljeno pobija vse, kar je še ostalo, vešče lokajo kri mrtvih otrok. Nato pripeljejo ujeto Alenčico. Ljubosumna Kumara jo hoče ubiti, a razbojnik Anzel, ki ga je prevzela lepota in svetloba Alenčice, Kumaro zabode. Matijon je kar zadovoljen, saj bi Alenčico rad za ženo. Toda ona o tem noče niti slišati, Matjaževa je na veke in Matjaž je živ! Matijon razkačen ubije tudi njo, a roža ne umre, Vilinska kraljica Alenčico prebudi, ob čemer se spokorjeni Anzel razjoče od veselja. Vila odhiti k Matjažu, da bi ga iztrgala iz njegove žalosti. Ko Matjaž sliši, da je vse pokončano in da niti sonca ni več, zbudi svojo vojsko, se vrže v zadnji boj z zlom in zmaga. Matijona obsodi na smrt, odsekajo mu glavo, zemlja je spet lepa, mirna in srečna, le otročičkov ni, vsi so se kot zvezdice preselili na nebo. Toda na vročo prošnjo kraljevskega para pade zvezdica z neba in Alenčica postane mamica. Nad zibko končno vzide tudi pregnano sonce, Alenčica je presrečna, Matjaž pa seje, seje seme po vsej zemlji - zmaga, luč, novo rojstvo sveta in človeka!

SLOVARČEK KRATIC

(sestavila Alenka Goljevšček)

Abs	- absolutno, absoluten	Br	- bratovstvo
Abst	- abstraktno	Brž	- buržoazija
AD	- avtodestrukcija	BS	- Brižinski spomeniki
AdEva	- Adam in Eva	(B)SAPO-	(božja) SAPO
ADH(um)	- avtodestrukcija humanizma	BSAPOEV	- BSAPO-eksistenca-vloga
Agr	- agresivno	BSSvet	- Svet brez sovraštva
AiK	- Avtonomizem in kapitalizem	BT	- bratovstvo-teror
AK	- avtokritika	Ca(n)D	- Cankarjeva dramatika
Aks	- aksiološki	Can	- Cankar
Alt	- alternativa, alternativno	CD	- civilna družba
AltB	- alternativno bivanje	ČiMe	- Čiril in Metod
AltM	- alternativno mišljenje	Čara	- Čarovnica (iz Zgornje Davče)
AMor	- amoralna	ČB	- črnobelo(st)
Anal	- analitični	ČD	- čitalniška dramatika
AngAmi	- Angloamerikanci	ČHM	- četverni hipermodel
AnIn	- analitik-interpret	Čita	- čitalnica
AnK	- antikomunizem	ČI	- človek
ARF	- avtorefleksija	Čloštvo	- človeštvo
Arga	- Argentina	ČIP	- človekove pravice
Arh	- arhaično	ČOzdr	- čudežno ozdravljenje
Aris	- aristokratski	ČvŠ	- Človek v šipi
ArS	- aristokratski stil	Dab	- družabno(st)
Av	- avtizem	DaSD	- Današnja SD
Avs	- Avstrija	Db	- družba
AVS	- arhaična vaška skupnost	Dbno	- družbeno
Avt	- avtonomen	DČ	- dobri človek
Bar	- barbar(izacija)	Dč	- dvojček
BČ	- Bogočlovek	DDč	- desni dvojček
BDr	- Bog-Drugi	De	- desnica
BDt	- Bog-Drugost	Dek	- dekadentno
BeGa	- Bela garda	Del	- delovni
BlaNe	- Blaže in Nežica v nedelskej šoli	DelLjud	- delovno ljudstvo
Bm	- bratomor(nost)	Det	- Fran Detela
Bob	- Bob iz Kranja	DetD	- Detelova dramatika
		Dfz	- desni fašizem

Dg	- drugenje, drugiti	EtH	- etični humanizem
DgB	- drugenjsko bivanje	EV	- eksistenca, vloga
DgC	- drugenjska Cerkev	Ev	- Evangeliji
Dgč	- drugačno(st)	Évri	- Evropejci
DgÉ	- drugenjska etika	Fasca	- fascinacija
DgLZ	- drugenjsko LZ	FD	- fevdalna družba
DgM	- drugenjsko mišljenje	Fif	- filozof
DgT	- drugenjska teologija	Fija	- filozofija
DgZn	- drugenjska znanost	Fin	- Fran S. Finžgar
Dia	- Dialogi	FKC	- fevdalna Katoliška Cerkev
DJ	- domobranski jaz	FKr(ist)	- fevdalni Krist
Dmb	- domobranstvo	Flet	- Feniksov let
Dn	- družina	Folk	- folklorno
Dogm	- dogmatični	FP	- fevdalno pojmovanje
Dom	- domači	FSt	- formalna struktura
DR	- desna revolucija	Fz	- fašizem
Dr	- drugi	Gen(t)	- gentilizem
Dra(b)Pas	- Drabosnjakov Pasijon	Gene	- generacija
DSD	- današnja slovenska desnica	Geom	- geometričen
DSKC	- današnja slovenska Katoliška Cerkev	GG	- generacija-grupa
DSL	- današnja slovenska levica	GhK	- greh, krivda
DSPE	- Dramatika slovenske politične emigracije	Gilna	- gostilna
Dt	- drugost	GiM	- Gabrijel in Mihael
DurgeDinje	- dramaturginje	Gimna	- gimnazija
Dv	- dvojniki	Gled	- gledališče
Dž	- država	GledŽ	- gledališko življenje
Džan	- državljan	Gas	- gospodar
DžGor	- Država med gorami	Gov	- Fran Govekar
Džnik	- državnik	GR	- Geometrija redov
Džno	- državno	GrGr	- Grozd, Gruden
DžV	- državljanska vojna	Har	- harmonija, harmonično
EDč	- ekskluzivna dvojčka	Hed	- hedonizem
EH	- epirično historično	Her	- heroizem
EK	- evangeljsko krščanstvo	HKD	- hiperkompleksna diferenciranost
Ek	- eksistencialno, eksistenca	HM	- homo multiplex
Ekon	- ekonomski	HMg	- humanistična megastuktura
EkP	- eksistencialno personalno	Holo	- holokavst
Eks	- eksperimentalno	Hrš	- hrvaški
Ekskl	- ekskluzivni	HS	- historično strukturalno
Ekz	- ekspanzivno	Hum	- humanizem
Ekzm	- eksistencializem	Humst	- humanist
Emp	- empirično(st)	I(t)Fz	- italijanski fašizem
Enot	- enotnost	Id	- identiteta
ErS	- erotika-spolnost (eros-seksus)	IdB	- identitetno bivanje
ES(no)	- empirično singularno	Idea	- idealen
Et	- etičen	Ideol	- ideološki
		IdM	- identitetno mišljenje
		Idn	- identifikacija

Inca	- inteligenca	Klci	- klerikalci
Indus	- industrijski	Km	- kmetstvo, kmečki
Inf	- indiferenciacija	KMg	- katoliška megastruktura
InH	- intimistični humanizem	Koc	- Edvard Kocbek
Int	- intimizem, intimno	Koda	- komedija
Intel	- intelektualen	Kol	- kolektiv(no)
IpK	- interpersonalna komunikacija	Kom	- komunizem
Ir	- ironičen	Komsti	- komunisti
Is	- iskanje	Kons	- konservativno(st)
IsDč	- iščočiči Dč	Konst	- konstrukcijski
IsDra	- iskanje Drugega	Konta	- kontingenca
It	- italijanski	Konv	- konvencionalno, konvencionalizem
IVJ	- igra, vloga, jezik	Kpl	- kapitalizem
IvSvet	- Ivo Svetina	Kplsti	- kapitalisti
IZ	- izkoriščan(je)-zatiran(je)	Kremž	- Marko Kremžar
Izb	- izobraženec	Krit	- kritično
Izd	- izdajavec	Krš	- krščanski, krščanstvo
IzPoka	- izjemna pokojnina	Kršpa	- Krvava Španija
Janč	- Drago Jančar	Kul	- kultura, kulturno
Jav	- Jože Javoršek	Kulnik	- kulturnik
JavD	- Javorškova dramatika	Kulster	- kulturni minister
Jel	- Nikolaj Jeločnik	Kveda	- Zofka Kveder
Jez	- Jezus	KŽ	- književno življenje
Jfz	- jugofašizem	L(j)erstvo-	- ljuđođerstvo
JKr	- Jezus Kristus	Lbn	- libertinizem
JOGSŠKi-	Juhant, Ocvirk, Gril, Stres, Štuhec, Krašovec in sorodni	Lbt	- libertarnost
Jurč	- Josip Jurčič	LD	- liberalna družba
KA	- katoliška akcija	LDč	- levi dvojček
KaKi	- Kardelj, Kidrič	LdDr	- ljubezen do drugega
Kan	- kristjan	LdN	- ljubezen do ničā
Kanje	- Kamenje bi zagorelo	LdNar	- ljubezen do naroda
Kaot	- kaotičen	LdNaš	- ljubezen do našosti
Kap	- kapital	LdNSS	- ljubezen do Naše svete stvari
Kar	- komentar	Le	- levica
KarDv	- karikaturalni dvojnik	Levs	- Fran Levstik
Karn	- karnizem, karnističen	Lfz	- levi fašizem
KasO	- kasnejša opomba	Lib	- liberalizem
Kat	- katolištvo, katoliški	Libci	- liberalci
KAv	- kolektivni avtizem	Lin	- Linhart Anton Tomaž
KbK	- krivda brez krivde	Lita	- literatura
KC	- Katoliška Cerkev	Lj	- Ljubljana
Kers	- Janko Kersnik	LjDa	- V Ljubljano jo dajmo!
KfKc	- klerofašistična Katoliška Cerkev	Ljezen	- ljubezen
Kfz	- klerofašizem	Ljud	- ljudstvo
Kld	- kolektivna identiteta	LR	- leva revolucija
Klas	- klasičen	LTugo	- Levstikov Tugomer
		LZ	- literarno zgodovinoepisje

M=A	- Morala = amoralna	Nac	- nacionalen
Ma	- makro	Naca	- nacija
Mag	- magizem, magija, magistično	Nar	- narod
Mak	- maksimalno	NarP	- narodna pesem
MalKat	- Mali katekizem	Ncl	- nacionalizem
Mas	- masovno(st)	Nclst	- nacionalist
Mašč	- maščevanje	Ncz	- nacizem
Mat	- Matiček se ženi	ND	- nacionalna država
MBP	- moji bivši prijatelji	NDM	- na drugih mestih
MD	- Majcnova dramatika	NeBa	- Nestrohnjena svetloba
Me	- mega	NeČi	- nedolžnost-čistost
Mela	- melodrama	Neg	- negativno
MeP	- mejni položaj	Nem	- nemški
Meš	- meščanstvo	NePe	- Nebesa = Pekel
Met	- metodološki	Nesta	- Nevesta z Libana
MGG	- moja generacija-grupa	Nih	- nihilizem
Mil	- milenarizem	Nihst	- nihilist
Mim	- mimezis, mimetičen	NKC	- notranja KC
MimDč	- mimetični dvojček	NKNM	- naravno kulturno pravno meščanstvo
Min	- minimalno	NL	- narod-ljudstvo
MisOk	- miselni okvir	NNcz	- nemški nacizem
Miz(em)	- minimalizem	NOB	- narodno osvobodilni boj
Mize	- Soldaški mizerere	NOBD	- dramatika narodno osvobodilnega boja
Mizt	- minimalist	NOG	- narodnoosvobodilno gibanje
MM	- malomeščanstvo, -ski	NoR	- Nova revija
MMah	- Mirko Mahnič	nor(ov)ci-	udje Nove revije
MMB(P)	- Marija Mati Božja (Pomagaj)	Noštvo	- Novo človeštvo
MO	- množična občila	Not	- notranji
Mo	- moški	Nota	- notrina
MOč	- moj oče	NSS	- Naša sveta stvar
Mod	- mod(er)no	NTM	- na tem mestu
MoM	- moja mati	Nv	- narava
Mon	- Kralj Matjaž in razbojnik Matijon	Nvno(st)-	naravno(st)
Mon	- monoliten	ObDb	- oblastniška družba
Mor	- morala	Odp	- odpuščanje
Morno	- moralno	OIS	- obup, izgubljenost, samomor
MrD	- Mrakova dramatika	OK	- odrešenjsko krščanstvo
Mrk	- marksizem, marksističen	ON	- odreševanje nič
Mrkst	- marksist	OPsk	- osamljeni posameznik
MSk	- modelna skica	Org	- organsko
MSI	- modelna slika	Ort	- ortodoksen (pravoslaven)
MSSI(k)	- sestavljena modelna slika (skica)	OtR	- Otroka reke
Muč	- mučenje	Ožld	- ožja ld
Musl	- musliman	P(r)Krst	- Prešernov Krst pri Savici
MV	- medvojni	PfAv	- posamezni(kov) avtizem
NA	- new age		

Pbog	- poganski bog	Prot	- protestantstvo
PČ	- pravi človek	PrS	- prelom stoletij
PD	- posamezna drama	PrSD	- Primorska slovenska dramatika
PEE	- primorska ekonomska emigracija	Prt	- partizanstvo
Per	- personalno, personalizirati	Prz	- Velika preizkušnja
Pers	- Perspektive	PS	- plemenska skupnost
Pica	- Pravica do življenja	Psk	- posameznik
Pld	- posamezn(ikov)a identiteta	PSt	- pomenska struktura
Pirc	- Dušan Pirjevec	Pt(i)ja	- Partija
PJ	- partizanski jaz	PV	- predvojni
PI	- plemstvo, plemiški	PVD	- poboj vrnjenih domobrancev
PIK	- plemstvo, kler	Pvt	- privatno
PM	- postmoderna	Pvt(z)	- privatno(st), privatizem
PMg	- poganska megastrukture	Pvtnik	- privatist
PN	- pravično nasilje	PzM	- prazno mesto
Pniz	- podniz	Rad	- radikalno(st)
PnM	- polno mesto	RaPov	- Razval ali poveličanje
PNP	- politično novinarsko pojmovanje	Raz	- različno(st), raznotero(st)
PO	- posamezna oseba	Razc	- razcepljen
Poenot	- poenotevanje	Razh	- Razhajanja
Pog	- pogansko	Razkr	- razkrajajoč se
Pojas	- Pojasnilo	Razp	- razpršen
PojObr	- pojasnjevalni obrazec	Razr	- razredni
Pol	- politično, politika	RazRak	- razvoj-razkroj
Polik	- politik	RazRese-	- raziskovanje resnice
Ponot	- ponotranjen(je)	Razsv	- razsvetljensko
Pos	- posamezno	Raztr	- raztrgani
Posn	- posnemanje	RB	- razredni boj
Pot(no)	- potencial(no)	Rca	- različica
Poz	- pozitivno	RCS	- Rebula, Capuder, Stres
PP	- politična policija (Partija)	RealD	- realistična dramatika
Prada	- prakrivda	ReAr	- rearhaizacija
PraPri	- pravi-pristni	Reb	- Rebula Alojz
Pravec	- Pramorivec	ReBar	- rebarbarizacija
Preds	- predsednik	Red	- reduktivno(st)
Prep	- prepriljiv	Reda	- redukcija
Prer	- prerojenje	ReFe	- refedvalizacija
Preš	- France Prešeren	RegP	- regresivna premica
Preza	- prevezava	Rek(v)	- Kmečki rekvijem
Prica	- Pravica se je izkazala	Rel	- relativno, relativizem
Prikr	- prikrivanje	ReSlom	- reslomškizacija
Pril	- prijatelj	Rev	- revolucija
PriPra	- pristni-pravi	Revar	- revolucionar
PriSo	- prijatelji-sodelavci	Revno	- revolucionarno
PrM	- prvotno meščanstvo	Rkd	- rokodelc
Prol	- proletarijat	RKPL(EL)-	- red-kozmos-polis-logos (-etos-lepota)
Pror	- Praumor	Rlga	- religija

RLH	- razsvetljenstvo-liberalizem-humanizem	SmKrst	- Smoletov Krst pri Savici
RMg	- reistična megastruktura	smodel	- submodel
Rojstvo	- Rojstvo v nevihti	Smš	- Smetišče
Rom	- romantičen	Snik, -ca	- svetnik, -ca
RP	- razvojna premica	SoM	- socialna morala
RPP	- Resnica, Pravica, Poštenje	SovZ	- Sovjetska zveza
RR	- reinterpretacija in rekonstrukcija	SPD	- slovenska povojna dramatika
RSD	- Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike	SPE	- slovenska politična emigracija
S	- smrt	SPED	- dramatika slovenske politične emigracije
SA	- svoboda in avtonomija	SPJ-Č	- Slovenski plemenski junaki - Črtomir
Sak	- sakralno(st)	SpoDo	- spoštovanje, dostojanstvo (= spodobnost)
SAKO	- svobodna avtonomna kolektivna oseba	SpS	- splošno(st)-skupno(st)
Sam	- Samorog	Sr	- senior
SAnt	- Smoletova Antigona	SSD	- starejša slovenska dramatika
SAPO	- svobodna avtonomna posamezna oseba	SSL	- samoslepilo
SaPsk	- samovoljni Psk	(S)SS	- (spodnji) srednji sloji
SarD	- Sardenkova dramatika	Sš	- sovraštvo
Sard	- Silvin Sardenko	St	- sveto(st)
SB	- Spremne besede	Steklo	- Povečevalno steklo
SD	- slovenska dramatika	STH	- Spomenka, Tine Hribar
SeH	- sentimentalni humanizem	Stkri	- Sveta sarmatska krvi
Sek	- seksualno, seksizem	Stl	- stalinizem
Sent	- sentimentalni	Stol	- stoletje
SH	- Spomenka Hribar	Stra	- struktura
SHKI	- slovenska humanistična kulturniška inteligenca	Stren	- strukturalen
Sim	- simulacija	Strno	- struktur(al)no
Simb	- simbol(ič)no	Strš	- stranišče
Simč	- Zorko Simčič	Stsk	- svetoskrunstvo
Simt	- simetrija, simetričen	Stš	- Svetišče
SKS	- slovenska katoliška skupnost	Stž	- svetost življenja
SI	- slovenski	SV	- sveta vojna
Slav	- slovanstvo	SV	- Sveta vojna
Slci	- Slovenci	Sv	- svoboda
Slja	- Slovenija	Svet	- svetoven
SIK	- Slovarček kratic	Svno	- svobodno
Slom	- Anton Martin Slomšek	SZ	- samozavrtost
Slov	- slovenstvo	SZSL	- samozaslepljenost
Slski	- slovenski	Sž	- sovražnik
Slščina	- slovenščina	SŽ	- sveta žrtev
SIZ	- slovenska zavest	Šel	- Rudi Šeligo
Sm	- samomor	ŠkofPas	- Škofjeloški pasijon
SM	- sadomazohizem	ŠPK	- Španska kraljica
		Tarba	- Tarbula, devica mučenica
		Tavč	- Ivan Tavčar

Teh - tehnični
 Tekm - tekmovalen
 Tem - temeljni, -a, -o
 TH - Tine Hribar
 THM - trojni hipermodel
 Tija - teologija
 Tip - tipično(st)
TKriž - Krekov **Turški križ**
 Tor - Torkar Igor
 Tot - totalitarizem, total(itar)no
 Tr - transcendenca
 Trad - tradicija, tradicionalističen
 Trag - tragično(st)
 Traga - tragedija
 Trl - transcendenca v imanenci
Trigra - **Tridelna igra o bridki smrti in koščku veselega upanja**
 Trp - trpljenje
 Trž - tržen
 TS - ta svet
Tuga - Levstikov in Jurčičev **Tugomer**
 Tuj - tujski, tuji
 Turn - Metod Turnšek
 UH - univerzalna humaniteta
 Umet - umetnost, umetniško
 UmKap - umski kapital
 UnBDr - uničeni Bog-Drugi
 Unič - uniče(va)nje
 Usm - usmiljenje
 Ut - utilitaren
 UZn - univerzitetna znanost
 Už - užitek
 Užar - užitkar
 Ver - verski
 Vež - večno življenje
Vice - **Berite Novice!**
 Virt - virtualen
 VIS - vrednostni interpretacijski sistem
 Vodelj - voditelj
 Voj - vojaški
 VoM - vstajenje od mrtvih
 Vomb - Joža Vombegar
 VS - večno spovračanje

VsD - vsebine dram
Vst - **Vstajenje kralja Matjaža**
 ZahÉva - Zahodna Evropa
 Zamol - zamolčevanje
 Zanič - zaničevanje
 Zapl - zapeljevanje
 ZČ - zli človek
 Zg - zgodovina
 Zgar - zgodovinar
 Zgsko - zgodovinsko
 Zl - zatiravci, izkoriščevalci
 Zn - znanost, znanstven
 ZnaSi - znaki-simboli
 Znik(i) - znanstvenik(i)
 Zun - zunanji
 Zup - Vitomil Zupan
 Ž - življenje
 Že - ženska
Žid - **Liberalizem ali večni žid**
 ŽS - življenje-smrt
 Žup - Oton Župančič
 Žur - žurnalizem
 Žurst - žurnalist

An pred besedo ali kratico = anti
 Da pred besedo ali kratico =
 današnji, -a, -e, npr. DaSD,
 DaSlov itn.
 F pred besedo ali kratico = fevdalni,
 -a, -o, npr. FBrž, FKrist itn.
 K- pred besedo ali kratico = kot,
 npr. K-milost, K-PO itn.
 Lum pred besedo ali kratico =
 lumpen, npr. LumPartija,
 LumLib itn.
 Ps pred besedo ali kratico = psevdo
 S pred besedo ali kratico =
 slovenski, -a, -o, npr. SZg,
 SGen, SDb itn.
 Ta pred besedo ali kratico =
 takratni, -a, -o
 Ve pred besedo ali kratico = večni,
 -a, -o

KAZALO

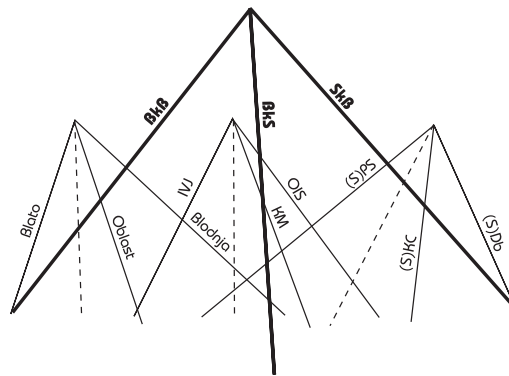
UVOD v RAZVAL (ob Vombergarjevih Vrnitvi in Razvalu).....	5
OPOMBE k razpravi UVOD V RAZVAL	120
SLOVENSTVO V KONSTRUKCIJI NOVEGA MITA II (napisala Alenka Goljevšček)	163
SMRT PREMAGANA, ROJSTVO IZ NEBES (ob Mirka Mahniča Mali simfoniji ali Kralju Matjažu in razbojniku Matijonu).....	167
IZ DNEVNIKA (ob Mirka Mahniča Nestrohnjeni svetlobi)	192
POJASNILO k MSSL ZLO-DOBRO	219
MSSL ZLO-DOBRO	224
MSSL (NE)ODREŠENI	225
POJASNILO k MSSL (NE)ODREŠENI	226
SPREMNE BESEDE	230
ORGANOGRAM	236
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček).....	238
SLOVARČEK KRATIC (sestavila Alenka Goljevšček).....	240

Knjiga: RAZVAL ALI POVELIČANJE

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU

Niz: (SLOVENSKA) KATOLIŠKA CERKEV

Podniz: Dramatika slovenske politične emigracije

RSD (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike)

Razval ali poveličanje (RaPov) sledi kot zaenkrat zadnja sedmim knjigam tega podniza: 1. **Sveta vojna**, 2. **Krščanska tragedija**, 3. **Paradoks odreševanja**, 4. **Pravica in kazen**, 5. **Prijatelji in izdajavci**, 6. **Krvavi ples**, 7. **Vstajenje ali rekvijem**. V **RaPov** je objavljena razprava o Vombergarjevi drami **Razval**, ki ne le da ni bila še natisnjena ne uprizorjena, ampak ji dramatik ni dal niti zadnje oblike, ohranjenih je več različic; preden se je odločil za dokončno, je umrl. Razprava je nastala v Argentini, nad mestom Bariloče v Andih, obsežne **Opombe** k nji pa 1993. Druga polovica knjige obsega analizo Mirka Mahničiča zadnje drame - **Kralj Matjaž in razbojnik Matijon** - iz trilogije **Tridelna igra**, nastale okrog 1955; **Matijon** tudi še ni bil ne tiskan ne uprizorjen. Analizo te drame uvaja drugi del eseja Alenke Goljevšček, ki presoja celotno Mahničičevo trilogijo, prvi del eseja je bil objavljen v **DSPE 7**, kjer sta analizirani prvi dve drami trilogije. V **RaPov** je še esej o Mahničičevem romanu **Nestrohnjena svetloba**, dve **MSSI** in **Pojasnili** k njima.